

ENGİNLİĞİYLE BİZİM DÜNYAMIZ

-İktisadî Mülâhazalar-

M. Fethullah Gülen

ÇEKİRDEKTEN ÇINARA

(BİR BAŞKA AÇIDAN AİLEDE EĞİTİM)

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-148-1

Yayın Numarası
222

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim

İnsanlar yeryüzünü cennete çevirmenin çok hayallerini kurmuşlardır. Bu amaçla nice yazarlar ütopya adı verilen eserler ortaya koymuş, nice sistem ve ideolojiler bu amaçla ortaya çıkmıştır.

Bunların çoğu hayal dünyasında kalmış; hayata geçirilmeye çalışılan bazıları ise, yeryüzünü kana boğup gitmekten başka bir şey yapamamışlardır. Fârâbî *Medînetü'l-Fâzıla*'sında ütopik kalmış, Eflatun da *'Cumhuriyet'*inde ütopik bir devleti anlatmıştır. Karl Marks'ın, yirminci yüzyıl boyunca dünyanın yarısına hükmettiği coğrafyada yaşayan insanların iki dünyasını da karartan 'komünist ütopya'sının nelere malolduğunu bilmeyen yoktur.

İnsanlığın İftihar Vesilesi Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medinesi'nde yaşananlar ise gerçek bir vak'adır. O, bedevî ve vahşî bir toplumdan çok kısa bir zaman içinde başkalarının ütopyasını dahi kuramayacağı faziletler cümbüşü, cennet-misal bir cemiyet kurmuş ve bu cemiyeti bütün insanlığa üstad yapmıştır.

Ütopik yazarlardan İtalyan Tomasso Campanella ise, yeryüzündeki özgür ve ideal devleti anlattığı *'Güneş Devleti'* adlı eserinde Osmanlı toplumunun 16. ve 17. yüzyıllarda Muhammedî çizgide yaşanan parlak medeniyetinden ilham almıştır.

'Bir Yeryüzü Cennet Projesi' olarak da adlandırabileceğimiz *Enginliğiyle Bizim Dünyamız* da ilk bakışta bir ütopya zannedilebilir. Oysa o, asırlarca realite dünyasının en acımasız darbeleri karşısında dahi sarsılmayan bir sistemin, yeryüzünü belli zaman ve mekânları itibarıyla cennete çeviren gerçek bir yansımasıdır. Bu proje, nice defalar ve nice asırlar yaşanıp hayata geçirilmiştir. Bu projede anlatılanların önemli bir kısmı, günümüzün ideal bir topluluk teşkil eden yeni nesilleri tarafından da hâlen yaşanmaktadır.

Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O'nun risaleti, yalnız O'nun yolundan giden insî ve cinnî mü'minler için değil, Müslüman olmayanlar ve ateistler için de rahmet olmuş, şeytan bile O'nun rahmetinden ümitlenmiştir. O'nun gelişiyle birlikte yeryüzü, hayvanat dahil, bütün varlıklar adına Cennet'e dönmüştür. O'nun çizgisini takip ettiği ölçüde insanlık dönem dönem bu Cennet hayatından payını almıştır.

Peygamberler, insanları sonsuz ahiret saadetine ulaştırma hedefinin yanı sıra bu dünyada da onlara Cennet-misal bir hayat yaşatmayı amaçlamışlardır. Âlimler peygamberlerin vârisleri olduğundan, bu verasetin gereği olarak, onların da insanlara ahiretin aydınlık yolunu göstermek kadar dünya hayatlarını da düzene koyma görevleri vardır.

Bu veraset görevini teori ve pratiğiyle en müessir bir şekilde yerine getirdiğine herkesin şahit olduğu muhterem M. Fethullah Gülen Hocaefendi, *Enginliğiyle Bizim Dünyamız* adlı bu muhteşem eserinde Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara sunduğu Cennet-misal hayatı gözler önüne sermiş ve bu hayatı yeniden ve sürekli yaşama, başka bir ifadeyle, O'nun bütün âlemlere rahmet olma fonksiyonunu bütün insanlık adına yeniden ihya etme çabasını sergilemiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin 1970'li yıllarda cami kürsülerinden verdiği vaazların çözümünün kendi kontrolünden geçmesinden ve sonraki dönemlerde farklı zamanlarda yazılmış bazı makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Kaynakların tespit ve tahrici de bir grup arkadaş tarafından yapılmıştır.

Bu kıymetli eseri bizlere kazandıran muhterem Hocamıza şükranlarımızı arz ederken, daha nice eserler kazandırması ümidiyle kendisine Allah'tan sıhhat, âfiyet ve uzun ömürler dua ediyoruz.

Milletimizin bağrından çıkan çok yönlü bir fikir ve aksiyon adamı olan M. Fethullah Gülen Hocaefendi, özellikle eğitim alanında yürüttüğü rehberlik hizmetleriyle yalnız milletimize değil bütün insanlığa malolmuş büyük bir şahsiyettir.

'Herkesi kendi konumunda kabul etme', *'diyalog'* ve *'hoşgörü'* esaslarıyla hareket eden Hocaefendi, bu özellikleriyle bütün dünyanın ilgi ve sempatisini kazanmış ve tarihimizde Yunusların ve Mevlânaların temsil ettiği *"Yaradılanı Yaradandan ötürü hoş görme"* ve *"Herkesi kendi konumunda kabullenme"* felsefelerinin günümüzdeki temsilcisi olmuştur.

Müslüman bir din âlimi sıfatıyla Hocaefendi her din, millet ve görüşten insanların ortak paydası hâline gelmiştir. Birbirinden kopuk ve hatta düşman olan ve kendi aralarında bir defa bile bir araya gelememiş insanlar, millî ve milletler arası seviyede onun vesile olduğu ortamlarda kucaklaşarak birlik, beraberlik, sevgi ve barış mesajları vermişlerdir.

Globalleşen ve gittikçe küçülen dünyada çok farklı insanları bir araya getirmeyi başaran Hocaefendi, bu beraberliklerin saman alevi gibi kısa süreli değil, ebed-müddet olması için de hep kafa yormuştur.

Yeryüzünü istisnasız bütün insanlar için Cennet'e çevirme ideali içinde olan ve bunun tarihteki misallerini anlatan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*, her din, millet ve görüşten insanları bir arada barış ve huzur içinde yaşatmanın ezelî ve ebedî, teorik ve pratik prensiplerini ortaya koymakta ve tamamen yaşanmış örneğini insanlığın hüsnü kabûlüne sunmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, Kur'ân gibi ilâhî bir kaynağa, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünneti gibi bir Kur'ân pratiğine, yanlışta birleşme ihtimali olmayan ümmetin üzerinde birleştiği doğrulara (icma) ve bu üç kaynak ölçü alınarak ortaya konan diğer esaslara (kıyas) dayanır. Bu dupduru dört kaynağın şimdiye kadar insanlığı yanılttığına şahit olunmamıştır.

Bu kaynaklardan mahrum insanların ortaya koyduğu ekonomik ve sosyal sistemlerin insanlığa huzur ve mutluluk getirdiği görülmemiştir. Bu realitenin altında, her sistem koyucunun görüş ve idrakindeki beşerî sınırlılık, sübjektiflik, tepkisellik, toplumun içinde bulunduğu olumlu-olumsuz şartların etkisinden kurtulamama yatmaktadır.

Nitekim, hasta bir insan için uygulanan tedavi yöntemi sağlıklı insanlar için hastalık sebebi olabileceği gibi, toplumun sancılı bir dönemi için yapılan gözlem ve tespitler de sağlıklı dönemler için geçerli olmayacaktır. Bu sebeple, insanlığın belli sancılı dönemlerinde ortaya konan bütün beşerî sistemler sayısız zaaflardan kurtulamamış ve şimdiye kadar defalarca yaşanan acı tecrübeler, onların bütün insanlığa ve bütün zamanlar için huzur ve mutluluk getirmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

İlâhî vahye dayanan Kur'ân ve onun pratiği sünnet ise, Allah'ın muhît ilminden kaynaklanması ve her şeye mazi ve müstakbeli de kuşatacak şekilde bakması münasebetiyle hiçbir ârıza ile mâlûl değildir. Onun getirdiği hükümler bütün krizlerin, buhranların üstünde kalabilecek niteliktedir. Allah, zaman ve mekân kayıtlarından âzâde, kuşatıcı bakış ve ilmiyle her şeyi iç içe görmekte ve ona göre hüküm vermektedir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da bütün insanlığı kuşatan bir merhamet ve müsamaha söz konusudur. Zira bu dünyada tüm buyruklar din, dil, ırk

gözetmeksizin Rubûbiyeti herkese şâmil olan Cenâb-ı Hak'tan gelmektedir. Bu, hukuk karşısında bütün fert ve toplumların eşit olması demek olduğundan, böyle bir hukuk anlayışı sayesinde istisnasız herkesin can, mal ve ırzı garanti altına alınmıştır. Bu sebeple, zimmî ve azınlık gruplar için de Allah hâkimiyeti şuurunun hüküm-fermâ olduğu bir yerde yaşamak nimetlerin en büyüğü olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da insan, Allah'ın yarattığı en değerli varlık olarak fıtrî temayülleri, istidat ve zaafları, ümit ve korkuları ile birlikte ve olduğu gibi kabul edilmiştir. Bütün düzenlemeler onun bu özellikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Yirminci yüzyılın sonları, insanın yaratılıştan getirdiği eğilimlerini dikkate almadan yola çıkan en ceberut sistemlerin dahi paramparça olup tarihin çöplüğüne atıldığına şahit olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, ekonomik refah ve huzuru, sağlam temellere oturmuş bir toplum yapısına; sağlam toplumu da sağlam bir aile yapısına ve en önemlisi Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyen şahsiyet sahibi fertlere dayandırmaktadır.

Bu sebeple, yeryüzünü bütün insanlık için Cennete çevirme gayesini taşıyan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*, işe, bu Cenneti teşkil ve inşa edecek insan unsuruyla başlıyor. Bu insan, Allah'ın rızasına talip, inanç ve amel bütünlüğüne sahip, yüce âlemlere namzet ve kendini aşmış, bütün varlığa karşı sevgiyle dolu, yaşamaktan çok yaşatmayı düşünen bir kutlu varlıktır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da insana çok büyük bir değer verilmiş ve ona, Allah katındaki değer ve kıymeti açısından bakılmıştır. Kâfir veya fâcir, fakir, miskin veya zelil de olsa o, bir insan olarak kabul edilmiş ve bu yönüyle değerler üstü değere sahip olmuştur. Bir insanın canı bütün insanların canı gibi kıymetli tutulmuş; bazı büyük suçlara verilen ağır cezalar, fert ve toplumun hukukunu titizlikle korumaktan başka bir amaç taşımamıştır. Bu dünyada cezalar suçluya acı çektirmeyi değil, önce caydırıcı özelliğiyle bizzat suç işleyecek olanı, sonra da masumları ve genelde toplumun huzurunu korumayı amaçlamıştır. Günah ile günaha batan insan birbirinden ayrılmış, günahkâra bazen müsamaha gösterilebilirken, günaha aslâ gösterilmemiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da fert ve topluma zararlı davranışlar, doğrudan doğruya cebrî yasaklama yoluyla değil, tedricîlik esası içinde, zamana yayılan eğitim, ikna ve kendi iradeleriyle fertlere evrensel insanî ve ahlâkî değerleri benimsetme yöntemiyle tedavi edilmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da toplumun içtimâî yapısı ekonomik yapısından daha fazla önem arz ediyor ve sağlam bir yapıya sahip toplumların, insanın tabiatı ve dünya şartları gereği çıkması muhtemel ve kaçınılmaz problemleri kolaylıkla çözebileceği tarihten verilen canlı misallerle anlatılıyor.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, kâinattaki en büyük hakikat olan Allah inancının hâkim olduğu, ancak her türlü inanç ve düşüncenin temsil edildiği, insanların gerçek anlamda din ve vicdan hürriyetine sahip olduğu bir toplumun huzur ve refah dolu dünyasını bütün yönleriyle ortaya koyuyor. Bu dünya alabildiğine engindir; çünkü o, diline, cinsine, milliyet ve inancına bakmaksızın istisnasız herkese kucak açmıştır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, farklı dil, din, renk ve sosyo-kültürel özellikleriyle bütün insanlığı tek bir aile olarak kabul ediyor ve bütün farklılıklarına rağmen onları barış içinde birlikte yaşatmayı hedefliyor. Bu dünyada farklılıklar, bir bahçeyi bütünleyen rengârenk çiçekler gibi görülüyor, insanların birbirlerini tanıma vesilesi ve yeryüzünün imarında iş bölümünün gereği sayılıyor.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'ın hâkim özelliği, orada inançların açıkça dile getirilebilmesi, kimsenin kimseye zorla bir şeyler empoze etmeye kalkmamasıdır. İnananların inançlarını açıkça ve özgür bir şekilde dillendirebildiği bir toplumda hakkın üstün gelmesi muhakkaktır. Çünkü eşit şartlar altında hak bâtıla, aydınlık karanlığa her zaman galebe çalacaktır.

Orijini ne olursa olsun toplumu teşkil eden bütün fert ve topluluklar *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'ın mimarları arasında yer almakla birlikte, bu dünyanın baş mimarları Muhammedîdir ve öyle olma zarureti vardır. Muhammedî ruha sahip olmayanların tesis ettikleri dünyaların kimseye bir şey kazandırdığı görülmemiştir. Onlar çoğu zaman toplumun küçük bir kesimine geçici bir dünyevî mutluluk sunarken, büyük çoğunluğun her iki dünyasını da karartmıştır.

Muhammedîlere gelince; onlar, kendi inançlarını paylaşmasalar bile bütün insanları Allah'ın (celle celâluhu) kulu ve Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebliğine muhatap ümmeti olarak telakkî etmiş ve dünyalarını herkese açmışlardır. Düşmanca tavırlar içine girmedikleri ve kendilerine karşı zor kullanmadıkları müddetçe onlarla beraber yaşamaya hazır ve isteklidirler. Çünkü bu, onlara hayatlarının gayesi olan hakkı tebliğ fırsatı verir. Hak adına onların gönüllerine girmeyi arzuladıklarından, onlara değil haksızlık yapmak,

çoğu zaman onları kendilerine tercih etmişlerdir. Bu sebepledir ki, Müslüman toplumlar, tarih boyunca onlarla aynı inancı paylaşmayanlar için başka hiçbir toplumda görülmemiş şekilde özgürlük ve refah imkânı sağlamıştır. Osmanlı toplumundaki sinagog-kilise-cami beraberliği bu eşitlik, adalet, birlik-beraberlik ve güvenliğin örneklerinden sadece bir tanesidir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da kadın ve erkek bir bütünün eşit iki yarısı olarak görülmüş, bunların kurduğu sıcak yuvada yetişen yavru, sağlam toplumun esasını oluşturmuştur. Bu insanlardan oluşan toplumda tam bir eşitlik, dayanışma ve yardımlaşma hüküm sürmüştür. Bu dünyada bütün insanlık bir aile, bütün yeryüzü tek bir ülke gibi görülmüştür.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da fertlerin her biri kötülüklere karşı son derece hassastır. İstidat ve kabiliyetler aşırılıklardan korunmuş, istikamet üzere yönlendirilmiştir. Muhasebe duygusu dupduru vicdana sahip fertlerin benliğini kaplamış, onların davranışlarına hâkim olmuştur. Hukuk karşısında hükümdar ile köle bir tutulmuş, üstünlük Hakk'a yakınlıkla ölçülmüştür. Bu dünyada yöneticilik sadece bir sorumluluk ve topluma hizmet aracı olarak görülmüştür.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ferdin mutluluğu, içinde yaşadığı toplumun refah, huzur ve mutluluğu ile de bölünmez bir bütünlük arz etmiştir. Mutluluğunu toplumun mutluluğunda gören fert, böylece tek başına bir toplum ve bir millet seviyesine yükselmiştir.

İslâm, ferdin yalnız ahiret mutluluğunu değil, bu mutluluğu kazanma yeri olan dünya hayatını da esas almıştır. Ona göre, dünya ve ahiret, bir evin iki odası gibi yan yanadır ve birbirinin tamamlayıcısıdır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız ilk bakışta sadece bu dünyayı ele alıyor ve onu bir Cennet'e çevirmeye çalışıyor gibi gözükmekle birlikte, aslında o, dünya ve ahiret ayaklarından oluşan tek bir Cennet'in bu dünyadaki ayağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ilk ayak, ikincisine hazırlık yeri olduğundan ikincisinden daha önemlidir ve ikincinin hükmü burada verilir.[1] Bu dünyanın enginliği bir anlamda işte bu ahiret buudunu da içine almasından kaynaklanmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da çalışma hep teşvik edilmiş, ancak insan, iyi-kötü kazandığı her şeyi ile Allah huzuruna çıkıp, hesap vereceği düşüncesine sımsıkı bağlı kalmıştır. O, dünyaya dünya kadar, ukbâya da ukbâ kadar önem vermiş; bu hayatı, devamlı öbür hayata göre tanzim ederek, içinde yaşadığı toplumda dengesiz bir fert olmaktan kurtulmuştur. Böylesi fertlerden

meydana gelen toplumlar, yeryüzünde huzur ve saadetin teminatçısı olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da hem fert hem toplum planında herkes hayatını bu temel prensiplere göre ayarladığından, iktisat da gerçek tarif ve yerini bu prensiplerin içinde bulmuştur. Bu prensiplerle insan, süflî çıkarların peşinde koşan basit bir *homoeconomicus* olmaktan kurtulmuş ve ulvîleşerek, değerler üstü değer olan Allah rızasına ulaşmış bir kutlu varlık hâline gelmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ekonomik motif ve sâikler, temelde insanı daha da faziletli kılmaya yönelik 'teşvikler' mevkiinde kalmıştır. Hayır yolunda dahi olsa harcamaların bir denge içinde yürütülmesi esas alınmıştır. Sınırsız tüketimin yerini kanaat ve tutumluluk almıştır. İnsan, tükettiği nispette değil, ekonomik faaliyetlerini insanî faziletlerine basamak yaptığı; adalet, merhamet, hakkaniyet, başkalarının hukukuna saygı, hayırda yardımlaşma ve hatta başkalarını kendine tercih etme gibi erdemlerle bezendiği ölçüde insan kabul edilmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'ın toplum yapısı evrensel insanî değerler üzerinde yükselmiş, iktisadî sistemi de bu yapı içinden kendiliğinden ve tabiî bir süreç içinde doğmuştur. O, bir bütün olarak teşekkül edinceye kadar Allah'tan peyderpey gelmiş, onların ferdî ve içtimâî hayatına hâkim olmuştur. Bu dünyanın yeniden inşa ve bekâsı aynı süreçten geçme şartına bağlıdır.

Yeryüzü insanoğlu için Allah tarafından hazırlanmış ve sayısız nimetlerle donatılmıştır. Allah'a itaat edildiği müddetçe bu nimetler tükenmeyecek ve insanın ihtiyacını karşılamaya devam edecektir. Allah'a itaat edildiği müddetçe yağmur kesilmeyecek, toprak ekini kısmayacak, deniz balığını insandan esirgemeyecektir. Nimetlerin sayısız olmakla birlikte sınırlı oluşu ise, insanın ölçüyü kaçırmaması, israfa kaçmaması ve nimetlerin kadr u kıymetini bilmesi içindir. Bu açıdan bakıldığında yeryüzünde bir nüfus problemi olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsanoğlu bu nimetleri elde edebilmek için, sadece ağzına kadar getirilen lokmayı çiğnemek kadar bir zahmete katlanmak, yani çalışmak zorundadır. O, çalışıp kazanacak ve sonra ürettiğini âdil ölçüler içinde başkaları ile değişecek ve böylece bütün ihtiyaçlarını karşılayacaktır. İslâm, işte bu üretim ve değişimin esaslarını en ince ölçüleri içinde vermiş ve sayısız nimetlerle donatılan yeryüzünde Cennet-misal bir hayatın esaslarını sunmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, bu esasları teori ve pratiği ile ortaya koymakta, yeryüzünü Cennete çevirmenin yollarını göstermektedir. Bugün

yeryüzünde hemen hemen her toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıların temelinde, Müslümanlar için bu esaslardan sapma, Müslüman olmayanlar için ise bu esaslara gözünü açamama yatmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da her fert Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyecek kadar özgürdür. Bu toplumun insanları, fânî ve dünyevî hazların esiri olmaktan kurtularak, bu dünyada yaşanabilecek en engin hürriyeti tatma bahtiyarlığına ulaşmışlardır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ferdin davranışlarına getirilen bazı sınırlamalar ise, toplumun menfaatlerini kollama amacının yanı sıra, ferdi de fânî ve dünyevî hazların esaretinden koruma, kısacası ona gerçek özgürlüğü yaşatma amacı taşır. Ruh dünyalarında bu özgürlüğe ulaşan insanlara sosyal ve ekonomik hayatlarında da düşünce ve vicdan hürriyeti, özel mülkiyet hakkı tanınmıştır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da erkekle birlikte kadına da mülk edinme ve miras hakkı verilmiş ve bu dünyada kadın, kendine verilen değer ve tanınan haklarla ayakları altına Cennet serilecek kadar âbideleşmiştir.

Ekonomik sistemlerin başarısı, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmet üretiminin sağlanması ve bu üretimin toplum fertleri arasında âdil ve dengeli bir şekilde paylaşımı ile ölçülür. Beşerî sistemlerden liberal eğilimli olanlar, üretim problemini çözerken gelir dağılımı problemine takılmış; kolektivist eğilime sahip olanlar ise, gelir dağılımı problemini çözerken üretim problemini çözememiş; ancak yoklukta eşitliği sağlayabilmişlerdir.

Herkes için maksimum ekonomik refahın hedeflendiği *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'da ise, her iki problem de çözülmüştür. Bu dünyada fertlere geniş ekonomik özgürlüklerin tanınması, çalışıp kazanmanın teşvik edilmesi, ekonomik kaynakların âtıl tutulmasını önleyici tebdirlerin getirilmesi ve millî ve milletler arası ticaretin önündeki bütün engellerin kaldırılması sayesinde üretim problemi çözülmüş; temelde faiz yasağı ve zekât esası üzerine kurulan ve çok çeşitli başka düzenlemelerle beslenen gelir dağılım sistemiyle de paylaşım problemi çözülmüştür. Böylece bu dünya, yüksek üretim düzeyinin âdil gelir dağılımı ile taçlandığı ideal bir toplum hâline gelmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da 'hak' her şeyin üzerinde tutulmuş, hakkın sahibine teslimi için gerekli tedbirler alınmış ve gelir bölüşümü üzerinde önemle durulmuştur. Bu dünyada, hak sahibinin fakir-zengin, insan-hayvan,

müslim-gayrimüslim... olmasının hiçbir önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmiş ve kimin hakkı tehlikeye girmişse, ona muhakkak engel olunmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, esasen yapılan düzenlemelerle, gelir adaletinin kendiliğinden gerçekleştiği; servetin sadece zenginlerin elinde dolaşan bir güç olmaktan çıktığı, başkalarını kendi nefsine tercih etme duygusunun hâkim olduğu bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, hükümdarla hizmetçisinin aynı safta ve aynı şartlar altında bir araya geldiği; evrensel kardeşlik duygusunun prova edildiği kutlu mekân mâbedde zengin-fakir, beyaz-siyah, soylu veya soylu olmayan herkesin sarmaş dolaş olduğu, herkesin bu kardeşliği en iyi şekilde duyup hissettiği bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, devlet başkanının, makamından kaynaklanan gururunu kırmak için, çıkıp çarşıda sırtında çuval taşıyacak kadar bir vicdan duruluğuna ulaştığı; çok geniş bir coğrafyada, devlet başkanından başka kendisine zekât verilebilecek bir kişinin kalmadığı; eyaletteki fakirler listesinin en başında eyaletin vâlisinin yer aldığı; devlet başkanı ile hizmetçisinin bir tek bineği nöbetleşe kullandığı; devlet reisinin, evlerinde hasta yatanları hiç kimseye hissettirmeden ziyaret edip yaralarını sardığı; hükümdarın bir azınlık mensubuyla aynı sandalyeye oturtularak mahkeme edildiği ve aleyhinde hüküm verilerek, elinin kesilmesine karar verilecek kadar ‘adalet’ düşüncesinin zirveye ulaştığı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, aç insanların bile yolda buldukları büyük miktardaki kayıp paraları el sürmeden götürüp sahibine ulaştırdığı; fertlerin, sofrada kaşıklarını boş götürüp getirerek, kendileri aç kalıp misafirlerini doyurmaya çalışacak kadar diğergâmlaştığı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, haklarının zâyi edilmeyeceğine inanan işçilerin, işverenlerinin kendilerine takdir ettiği ücreti hak etmedikleri düşüncesiyle fazla bulup itiraz bile ettikleri; işverenin, bir koyunluk ücretini almadan giden işçisinin ücretini nemalandırarak sürüye dönüştürdüğü ve yıllar sonra bu tek koyununu almaya gelen işçisine bu sürüyü teslim edecek kadar ‘hak’ düşüncesinin bayraklaştığı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, sabahleyin siftahını yapan bir satıcının, komşusu da siftahını yapana kadar yeni müşteri kabul etmediği, vicdan duruluğuna ulaşan suçlunun vicdan azabından dolayı bizzat kendisinin gidip adalete teslim olduğu bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, kimsenin aç-açık kalmaktan korkmadığı, bütün toplum fertlerinin tek bir kuruş prim ödemeden ekonomik ve sosyal güvenliğinin sağlandığı bir dünyadır.

Buyurun, fazilet örnekleri saymakla bitmeyecek olan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'ın Cennet'i andıran engin ve gerçek dünyasına!..

Prof. Dr. İsmail Özsoy

1 İsrâ sûresi, 17/72.

Bir itizar ve tavzih

Kitap formatındaki bu evrâk-ı perişan, yetmişli yıllarda cami cemaatine ve tabiî onların bilgi ufukları nazar-ı itibara alınarak, irticalînin esnekliğine, düzensizliğine, dolayısıyla da yetersizliğine emanet aylarca süren farklı haftalardaki sohbetlerin ve sonraki dönemlerde farklı zamanlarda yazılmış bazı makalelerin bir araya getirilmesiyle oluştu.

Konuşmaları birbirine yakın olsa da çok farklı konular ihtiva etmesi, meselâ, çalışmanın önemi, çalışmada helâl yolların takip edilmesi; samimî gayret, alın teri ve hakkaniyet ölçülerine bağlılık… gibi iktisat ahlâkı disiplinleri üzerinde durulması; bu arada ticaret ve pazar ahlâkı diyeceğimiz birbirinden oldukça farklı konulara temas edilmesi; evrensel insanî değerlere vurguda bulunularak İslâm'ın âlemşümûl bir din olmasının hatırlatılması; maddî kaynakların en verimli şekilde ve yerli yerinde kullanılması; israf ve tebzîre girilmeden Allah (celle celâluhu) nimetlerinden istifade edilmesi; üretim ve tüketim faaliyetlerinin dengeli bir şekilde sürdürülmesi; bütün bu hususlarda her zaman Allah'ın (celle celâluhu) murad ve buyruklarının nazar-ı itibara alınması; insanın insan olmasına bağlı doğuştan sahip olduğu ve kişiliğe bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez hakları üzerinde durulması; sık sık idarî, iktisadî, siyasî ve kültürel hayatta iman ve ahlâkın müessiriyetine vurguda bulunulması; ahlâkî norm ve kaidelerin işçi, memur ve işverenlerce görülüp gözetilmesi şeklinde yorumlayacağımız vazife ve sorumluluk ahlâkıyla alâkalı disiplinlerin incelenmesi; ferdî, ailevî ve bütün bir içtimaî hayatta ifratlara, tefritlere girmeden hikmet ve itidal çizgisinde götürülmesi… gibi kırk ambar diyeceğimiz şekilde pek çok konuyu ihtiva etmesi açısından müşevveş düşmüş olabilir; öyledir de.

Kitabı mütalâa edenler bütün bu hususları nazara alarak okumalılar demeye hakkımızın olmadığını biliyorum; ama yine de bütün olumsuzlukların nazar-ı müsamaha ile karşılanacağını ümit ediyor ve okuyucunun dualarını bekliyorum.

M. Fethullah Gülen

Birinci Bölüm
İÇTİMAÎ YAPI

A. İÇTİMAÎ YAPININ TEMEL DİNAMİKLERİ

1. İçtimaî Yapı Akide ve Amel Üzerine Temellendirilmiştir

İslâm'ın içtimaî yapısı değerlendirilirken üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri, onun hiçbir zaman sarsılamayacak şekilde sağlam bir akide ve amel üzerine oturtulmuş olmasıdır.

Meselenin bu yanı göz ardı edilerek yapılacak bütün tahliller, kanaatimizce daima eksik ve yarım kalacaktır. Zira, iman ve islâm rükünlerinin hayata hayat olmasında her birinin içtimaî yapı üzerinde kendine has bir önemi ve ağırlığı olsa da, birinin diğerinden daha önemli ve ağırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere iman eden bir toplum ile iman etmeyen bir toplum arasında anlayış, telakki ve yaşantı bakımından ne derece farklılıklar olacağı izahtan vârestedir. Ayrıca namaz, oruç, zekât, hac ve diğer amelî hususlarla mücehhez bir toplum ile bunlardan mahrum kalabalıkların birbirinden farklı oldukları açıktır. Bu itibarla bir kere daha tekrar etmeliyim ki, İslâm'ın içtimaî yapısı tamamen akide ve amele dayalıdır ve değerlendirmeler de bu esasa göre yapılmalıdır.

Ancak burada şunu da belirtmekte fayda var: İman ve İslâm'ın rükünlerinin içtimaî hayatla olan münasebetleri tamamen ayrı ve müstakil birer mevzudur. Dolayısıyla, bu uzun konuya şimdilik girmeyecek ve sadece İslâm'ın diğer sistemlerden farklı mütalâa edilmesi gerektiğini işaretleyip geçeceğiz.

İsterseniz, mealini vereceğimiz şu âyetle bu konuyu biraz daha açmaya çalışalım:

"Daha önce Medine'yi yurt edinen ve imana sarılanlar, kendilerine hicret

edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden ötürü de içlerinde (olumsuz hiç) bir şey hissetmezler. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi (kardeşlerini) nefislerine tercih ederler."[1]

Mus'ab b. Umeyr'in gayret ve çalışmalarıyla Medine, kısa zamanda İslâm Site Devleti'nin kurulmasına müsait bir zemin hâline gelmişti. Bu cümleden olarak bir taraftan ensar, muhacir kardeşleri için barınacak yer hazırlarken, diğer taraftan kendilerini iman cihetiyle yeterli hâle getirmeye çalışıyorlardı. Zira, üzerlerine alacakları bu dağlardan daha ağır yük başka türlü taşınacak gibi değildi. Bu itibarla, neleri varsa hepsini göç eden kardeşleri uğrunda bezletmeye hazırlanıyorlardı. Hazırlanıp verdiler; sonra da verdikleri her şeyi bütün bütün unutarak bihakkın ensar olduklarını ortaya koydular.

İşte ensar buydu ve onlar bu seviyeyi yakalamışlardı. Evet, onlar, daha önce yaptıkları hiçbir iyiliği hatırlamamakta kararlı, minnet ü ezaya götüren her şeye karşı da kapalıydılar. Onları bu kıvama getiren, başka değil, imanlarıydı. İşte, imanla içtimaî yapı arasındaki ince ve sırlı münasebet...!

Amel için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, amel ile içtimaî yapı arasında çok yönlü bir irtibat vardır. Onun içindir ki, Kur'ân-ı Kerim, korku ve ümit dolu insanların, bu hâl ve keyfiyetle gecelerini uyanık geçirdiklerini anlattığı bir yerde, hemen onların îsâr (kendi ihtiyacına rağmen başkasını tercih) hasletine dikkatleri çekerek bu iki vasfın birbiriyle olan münasebetine işarette bulunur ve şöyle buyurur:

"Yanları yataklarından uzaklaşır (gece teheccüt namazı kılmak için yataklarından fırlayıp kalkar ve Rabbilerinin huzuruna gelir), havf ve recâ ile Rabbilerine dua eder ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infakta bulunurlar."[2]

Bir tarafta ciddî bir kulluk şuuru ile gecelerini ibadet, murâkabe ve muhasebe hummasıyla geçirme, diğer tarafta da durmadan infak etme ve servetini fakirlerle paylaşma...

İşte Kur'ân, bu iki hâdiseyi bir hakikatin iki ayrı yüzü gibi gösterir, Allah'la (celle celâluhu) münasebet, amel ve içtimaî yapı arasındaki dengeye dikkatlerimizi çeker.

2. Hakka ve Adalete Dayanmayan Hiçbir Sistem Ayakta Duramaz

Bugüne kadar, temelinde akideden beslenmeyen ve amelle desteklenmeyen içtimaî sistemlerin ayakta kalamaması, hatta yerle bir olması, bundan sonra da ayakta kalamayacaklarının emaresidir. Bu sebeple, şu anda, değişik milletlerde görülen sûrî (görünüşteki) sağlamlığa aldanılmamalı; bunlar, dünyevî çıkarların, hırsların ve sömürülerin bir araya getirdiği yığınlardır ve er geç dağılmaya mahkûmdurlar. Zira onları birleştiren esaslar aynı zamanda ayrıştıran hususlardır. Bir toplumun, güçlü olması ve ayakta kalabilmesi için sağlam kaideler üzerine oturması şarttır. Çıkar ve menfaat gibi şeyler asla kaide ve temel olmaya elverişli değillerdir.

Devlet-i ebed-müddet mefkûresine bağlı fertler mânevî donanımları itibarıyla tam olmalıdırlar. Münasebetleri dünyaya ayarlı fertlerden, uzun ömürlü bir toplumun meydana gelmesi mümkün değildir.

Evet, bir toplumun devamlılığı adına, onu teşkil eden fertler arasında, ebedî âlemlerde devam edecek kuvvetli bir rabıtaya ihtiyaç vardır. Bu rabıta da olsa olsa İslâm olabilir. Evet, onun müntesipleri birbirlerine işte böyle bir bağla bağlıdırlar.

Şayet bir cemaat, hem dünyada hem de ukbâda devam edecek böyle güçlü fasl-ı müşterekler etrafında toplanmışsa, bir kısım küçük menfaatlerin haleldâr olması kat’iyen onları birbirine düşüremez ve zaafa uğratamaz. Belki onlar, o hâl ile o büyük fasl-ı müşterek etrafında, لِتَعَارَفُوا[3] sözündeki gerçek teârufun (tanışma) sırrını anlarlar ve şube şube, kabile kabile, oymak oymak ayrılmış ve yaratılmış olmayı, *“Daha iyi tanışma ve anlaşma”* hikmetine bağlarlar. Bu, bir şuur işidir ve onu da ancak Kur’ân’a gönül verenler anlayabilirler.

Aslında İslâm bir fıtrat dinidir. Onda eşyanın tabiatına zıt hiçbir mesele yoktur. Çünkü o, Allah’a dayanmaktadır ve hükümlerini bizzat Cenâb-ı Hak vaz’etmiştir.

Dolayısıyla O’nun ezelî ve ebedî kelâmından fer ve ışık almayan dünyadaki değişik sistemler ise tabiî ve fıtrî olmadıkları için, tabiat, fıtrat ve zaman tarafından nesh edilmeleri kaçınılmazdır. Bu itibarla da, onların işi daha şimdiden bitmiş demektir. Ne var ki, bunun için bir kalb, ruh ve düşünce insanlarına ihtiyaç var. Evet, dünya çapındaki bu ciddî değişiklik ancak yeni bir insan modeliyle gerçekleşebilecektir.

3. Yeni Tekevvün ve Yeni İnsan Modeli

Bu yeni insan, her türlü haricî tesirlerden sıyrılabilmiş ve kendi kendine ayakta durmaya kararlı bir şahsiyet insanıdır. Bu, öyle sağlam bir ruh insanıdır ki, ne Doğu ne Batı ayağına pranga vurup onu esir edemeyeceği gibi, mânâ köküne ters 'izm'ler de ona yol-yön değiştirtemeyecek ve yerinden kıpırdatamayacaktır.

Yeni insan, düşüncesiyle hür, iradesiyle hür, tasavvurlarıyla hür ve hürriyeti de Allah'a kulluğu ölçüsündedir. O, başkalarına benzeme ve özenmeye değil, kendi kendine benzeme ve tarihî dinamikleriyle bezenme peşindedir.

Yeni insan düşünen, araştıran, inanan, ruhaniyata açık ve ruhanî zevklerle dopdolu bir madde-mânâ insanıdır. O, kendi dünyasını kurma yolunda azamî derecede çağının imkânlarından yararlanmanın yanında, kendi millî ve mânevî değerlerine de sahip bir kapasite ve karakter insanıdır.

O, şanlı geçmişindeki inananlar gibi inanır, onlar gibi düşünür, onlar gibi soluklanır ve onlar gibi yürür elinde meşale karanlıkların bağrına.. nurla oturur kalkar, ışıkla hasbihâl eder ve hep Hak dostları gibi soluklanır.

Bunları yaparken de, derin bir vefa hissiyle, bir lahza bile hak düşüncesinden ayrılmaz ve hakkı tutup kaldırmak için her gün kim bilir kaç defa ızdırapla iki büklüm inler durur. İcabında o, yurt-yuva, evlâd ü iyal, her şeyi terk etmeye hazır; mal-can kaygısına, refah-saadet arzusuna tamamen kapalı; bugün mazhar olduğu her şeyi, yakın-uzak, milletinin istikbali yolunda, hem de tek zerresini dahi zayi etmeden tıpkı tohumu toprağın bağrına saçtığı gibi, Hakk'ın inayet yamaçlarına saçma peşinde; sonra da kuluçkanın yumurta ve civcivler üzerine abandığı gibi bir ızdırap ve bekleyiş faslına girerek inleyip kıvranır, ürperip yakarışa geçer.

O her zaman, hak yolunda olmayı ve bu yolda Hakk'a yürümeyi hayatının gayesi bilir ve böyle bir gayeyi fevt etmiş (kaçırmış) olmayı da şahsı adına telafisi imkânsız en büyük bir kayıp sayar...

Yeni insan; insanların akıl, kalb, ruh ve duygularına ulaşma yolunda kitaptan gazeteye, gazeteden mecmua ve bültene, onlardan da radyo ve televizyona kadar bütün modern imkânlardan -kitle iletişim vasıtalarını kastediyorum- yararlanarak kendini ifade etmeye çalışır; sadece kendini ispatlamak değil, aynı zamanda gasbedilmiş devletlerarası muvazenedeki yerini ve itibarını istirdat etme yöntemleri geliştirir ve sonra durur beklemeye sebeplere riayet ufkunda Kudreti Sonsuz'un inayetlerini.

Yeni insan, ruhunun kökleri itibarıyla çok derin, içinde yaşadığı dünya itibarıyla da çok yönlüdür. O, ilimden sanata, teknolojiden metafiziğe, her sahada söz sahibi ve kendini alâkadar eden her mesele ile de içli-dışlıdır.

Evet, o, doyma bilmeyen ilim aşkı, her gün daha bir başkalaşan mârifet tutkusu ve idrak üstü ledünnî derinlikleriyle, ak devrin aydınlık insanlarıyla omuz omuza ve her gün yeni bir miracın süvarisi olarak da ruhanîlerle hep at başıdır.

Yeni insan, varlığa karşı sevgiyle dopdolu ve insanî değerlerin de koruyucu ve kollayıcısıdır. O, bir taraftan insanı insan yapan ahlâk ve fazilet gibi esaslarla kendi yerini belirleyip kendine ulaşırken, diğer yandan da bütün varlığı şefkatle kucaklayacak kadar insanlık sergileyen bir şefkat kahramanı ve bir diğergâmdır. Dolayısıyla, kendisinin nasıl olmasını seçtiği aynı anda, beraber bulunma mecburiyetinde olduğu insan ve sair eşyanın da nasıl olması gerektiğini tasarlar ve fırsat doğunca bütün bu tasarıları gerçekleştirmeye çalışır.

O, çevresinde iyi olan her şeyi korur-kollar ve böyle davranmayı başkalarına da salıklar.. bütün kötülüklere karşı tavır alır ve içinde yaşadığı toplumu, onlardan koruma adına sürekli metafizik gerilim içinde bulunur.. inanır ve herkese inanmayı tavsiye eder.. ibadete “güzel” der ve onun gürül gürül dili olur.

Okunması gerekli olan kitapları okur ve okutur. Ruh ve mânâ köküne saygılı gazete ve mecmualara omuz verir. Sokak sokak dolaşır ve kendi insanının ihtiyacı olan her şeyin âdeta işportacılığını yapar ve hemen her zaman bir sorumluluk ve mükellefiyet tavrı sergiler.

Yeni insan, inşâ ruhuna sahip ve her türlü şablonculuğun karşısındadır.. evet, o, öze saygısı içinde kendini yenilemesini ve hâdiselere söz dinletmesini de çok iyi bilir. Hep yaşadığı devrin önünde yürür; hem de iradesinin sınırları ötesinde bir gayretle; şevkli, çalımlı ve Allah’a itimat içinde...

Onun hayatında ‘sebeplere riayet’ ile ‘teslimiyet’ o kadar iç içedir ki, işin iç yüzünü bilmeyenler onu, ya esbapperest (sebeplere tapan, sebepleri her şey sayan biri) veya tam cebrî ve kaderci sanırlar.

Oysaki yeni insan, bunların hiçbiri değildir; o, tam bir denge insanıdır. Sebeplere riayeti bir vazife bilir, Hakk’a teslimiyeti de imanın gereği sayar.

Yeni insan bir fatih ve kâşiftir. Her gün benliğinin derinliklerinde ve fezanın

enginliklerinde yeni yeni burçlara bayrağını diker, âfâk ve enfüsün sırlı kapılarını zorlar. İmanı ve irfanı sayesinde eşyanın perde arkasına ulaştıkça daha da şahlanır.

Ötelerde, ötelerin de ötesinde sürekli otağ değiştirir durur.. derken gün gelir, toprak sinesinde sakladığı şeylerle ona ses verir. Denizlerin derinliklerinde yatan cevherler onun büyülü asâsıyla ortaya çıkar... Semalar da kapılarını ardına kadar açar ve ona "Buyur!" eder.

4. Fert-Cemiyet Münasebetlerinde Ruhî Yapının Tesiri

İçtimaî hayat, fertlerin ruh hâlleriyle çok yakından alâkalıdır; onların ruh hâlleri ise ancak ibadetle istenen şekli alır. Kur'ân-ı Kerim, *"Allah'a gönül vermiş kimseleri müjdele! Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalbleri tir tir titrer ve başlarına gelene de sabrederler. Namazlarını dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler."*[4] gibi nurefşân beyanlarıyla bunu hatırlatır.

Dikkat edilecek olursa, burada, Allah'a gönül vermiş ve bu yüzden de müjdeye hak kazanmış kimseler, önemli bir kısım vasıflarıyla ele alınmaktadır. Kalbleri Allah korkusuyla titreyen bu tali'liler aynı zamanda başlarına gelen musibetlere karşı da sabırlıdırlar.

a. Sabır

Sabır, yücelme ve fazilete ermenin mühim bir esası ve iradenin de en büyük zaferidir. O olmadan ne ruhu inkişaf ettirmekten ne de yücelip benliğin sırlarına ermekten bahsedilebilir.

İnsan, sabırla toprağa, ete, kemiğe bağlılıktan kurtulur ve onunla yüce âlemlere ermeye namzet bir kutlu hâline gelir.

Sabır, öteler ötesi saltanatlara ulaşmak için dar bir geçit, aşılmaz bir zirve ise, gönlünü o âlemlere kaptırmış hakikat eri de geçilmez ve aşılmaz gibi görünen geçitlere ve şahikalara meydan okuyan bir Heraklit'tir; en sarp yokuşları dümdüz ve ovaları da pürüzsüz gören bir Heraklit...

Sabır, fıtratın sinesinde cereyan eden armoninin insan tarafından sezilmesi, kavranması ve taklit edilmesidir. Evet o, eşya ve hâdiselerin dilini tam anlama ve onlarla diyaloğa geçme gayretidir.

Bu dili anlayacağı ana kadar sebat gösteren, sonra da varlığın zaman seli içindeki akışıyla kendi davranışları arasında bir köprü kurarak, tabiatla

bütünleşen insan ne mübeccel, kâinattaki bu ilâhî mûsıkî ne ulvî ve bu âhengin sezilip görülmesi ne âlî bir temâşâdır!..

Sabır, zamanın eşya üzerindeki tesirinin kavranması ve hâdiselerin, zamanın keskin dişleri arasında öğütülerek, şekilden şekile, hâlden hâle girmesinin idraki demektir.

Zamanın bu sessiz eriticiliği ve değiştiriciliği karşısında, yerine göre polat ve yerine göre de buz olmasını bilenler, onun cereyan çizgisinde ayrı bir buuda yükselerek yok olmaktan kurtulurlar. Bunu idrak edemeyenler ise, er geç onun demir pençeleri arasında ezilir giderler.

Evet, fıtrat, onu tanımayan ve yürüyüşünde ona ayak uyduramayan ayakları kırar, ruhları da çiğner geçer. Onu tanıyan, hareket ve davranışlarıyla onun ruhundaki sessiz infiallere dem tutan ve ona yeni yeni davudî nağmeler kazandıranların elinde de balmumu gibi olur.

Ah, bu sırrı kavramayan ve bir türlü sabretmeye yanaşmayan aceleci yaramaz çocuklar!..

Dünyada nice kendini bilmez ve fıtrat tanımaz kimseler vardır ki, yıllar yılı doludizgin koşmuş durmuş ama, bir çuvaldız boyu mesafe alamamışlardır.

Buna mukabil, nice sessiz, gürültüsüz kimseler de vardır ki, derin nehirler gibi durgun ve hareketsiz görünmelerine rağmen, durmadan yürümüş, sessiz sessiz ilerlemiş, önünü kesen karanlıkları ışıktan atmosferiyle aydınlatmış ve karşısına çıkan engelleri aşmasını bilmişlerdir; sessiz, gürültüsüz, gösterişsiz ve âlâyişsiz... Tıpkı mercan gibi.. deniz derinliklerinde ızdırap görmüş, ızdırap yaşamış, ızdırap yudumlamış, sonra da zebercet ufkuna ulaşmış mercan...

Tohum, bu sessizlik ve sebat içinde taşı toprağı deler, gün yüzüne çıkar. Tomurcuk, yüz defa bağrını güneşe açar ve yüz defa gecenin karanlıkları karşısında gerilime geçer, sonra varlığa erer.

Ya yavru?. Onun serencâmesi ise hepten gariptir; evet, bir rüşeym hâlinde anne karnında belirip, karanlıklardan karanlığa intikal eden yavru, derin bir sabırla kalıpların her çeşidine gire gire ancak dokuz ay sonra, o gülendam kametiyle ortaya çıkar.

Bir de bu muhteşem kâinatların ve koca kozmosun yaratılışına bakalım: Her şeyi bir “Ol!” deyivermekle varlığa erdirecek olan Kudreti Sonsuz’un elinde bütün mekân ve eşyanın milyarlarca sene şekilden şekile, tavırdan tavıra intikal ettikten sonra belli bir vaziyete gidip ulaşması, ne kadar mânidar ve ne çarpıcı

bir derstir!

Varlık âleminde her şey, ama her şey sabırlı bir bekleyiş, bitmeyen bir azim ve direnişle hedefine doğru adım adımdır. Acele etmeden, fıtratta cari kanunları gözeterek ve yol-yön değiştirmeden...

b. Merhamet

Merhamet, varlığın ilk mayasıdır. Onsuz her şey bir bulamaç ve kaostur. Her şey merhametle var olmuş, merhametle varlığını sürdürmekte ve merhametle nizam içindedir.

Yer, gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla düzene kavuşmuş, sema onunla tesviye görmüştür. Makro âlemden mikro âleme kadar her şey, hayranlık uyaran bu âhenge ve çelik çavak işleyişe merhamet sayesinde ermiştir.

Bu hareket ve işleyişte, her şeyin ebedî var oluşta kazanacağı hâl ve alacağı durumun provası yapılmaktadır. Bütün varlıklar bu istikamette bir çırpınış içindedir. Her çırpınışta nizam ve intizam nümâyân, her sıçrayışta merhamet şulefeşândır. Titreyen havanın letafetinde, raks eden suların kıvranışında, burnumuzun dibine ve ayağımızın ucuna kadar gelen bu dâsitânî rahmeti görmemek mümkün mü?

Bulut, merhametten kanatlarıyla başımızın üstünde dolaşır durur. Yağmur, kemer kuşanmış süvari gibi, onun döl yatağından kopup imdadımıza gelir. Yıldırımla şimşekler bin bir tarraka ile o gizli rahmetten muştular getirir... Ve âlem, her şeyiyle Rahmeti Sonsuz adına bir gazelhân olur.

Karalar, denizler, ağaçlar, otlar, her biri yüz yüze ve diz dize ayrı ayrı söz ve nağmeleriyle merhamet türküsü söyler durur.

Şu solucana bakın! Ayaklar altında ve kendi hesabına alabildiğince merhamete muhtaç... Ama o, bu hâliyle pek çok şeye merhamet etme yolunda yorgunluk bilmeyen bir yolcudur: Şefkatli toprak ona bağrını açar. O da, bu sıcak kucağın her parçasına yüzlerce döl bırakır. Toprak ana bununla havalanır, bununla kabarır ve her yanıyla pişer ve olgunlaşır. Toprak solucana, solucan da toprağa rahmet...

Ya gübre olsun diye otu, kökü yakan nâdânlara ne demeli? Zavallı insan! Hem toprağa hem de solucana merhametsizlik ettiğinin farkında bile değil!..

Bir de bin bir çiçeğe cilve çakan şu arıya, kozasına gömülüp kendini hapseden ipekböceğine bakın! Merhamet orkestrasına uyma uğrunda neleri göğüslüyor ve nelere katlanıyorlar!.. İnsana bal yedirmek ve ipek giydirmek

için, bu koçyiğit fedailerin çektikleri sancıyı hissetmemek mümkün mü?

Ya, yavrusunu kurtarmak için başını köpeğe kaptıran tavuğun nasıl bir şefkat kahramanı olduğunu; kendi açlığını unutup, bulduğu şeyleri yavrusuna yediren aç canavarın nasıl bir merhamet babayiğidi olduğunu hiç düşündünüz mü?

Bu âlemde her şey, ama her şey merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet vaad eder. Bu itibarla da kâinata bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar, tek ve çift bütün nağmeler her an öyle bir ritim içinde yükselir durur ki, bütün bunlardan onu sezip görememek bir körlük olsa gerek…

Ve hele, bütün bu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esaslı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmemesi...

Veyl olsun bunlardan bir şey anlamayan o tali'siz ruhlara!..

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle, idrak ve düşüncesiyle her şeyin mânâ ve muhtevasını kavrayıp bu engin rahmet tecellîsine ses ve soluklarıyla kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır.

Yeni insan, içinde yaşadığı topluma, insanlığa, hatta bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etmesinin gerektiği şuurundadır. O, bu yolda merhamet ettiği nispette yüceleceğine inanır; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşıp hakirleşeceğine ve insanlığın yüzkarası olacağına…

Bir günahkâr kadının, susuzluktan kıvranan zavallı bir köpeğe merhamet edip su içirdiği için Cennetlere yükseldiğini[5] ve evindeki kediyi aç bırakıp, ölümüne sebebiyet veren bir başkasının ise, yıkılıp tamuya (Cehennem'e) gittiğini[6] En Doğru Sözlü'den öğreniyoruz.

"Merhamet edin ki, merhamete mazhar olasınız!"[7] sözleri de yine Söz Sultanı'na ait… Bu itibarladır ki, yerde merhamet eden bir ele, gökler ötesi âlemlerden hep merhamet muştusu gelir.

Bu sırrı kavrayan atalarımız, her yerde bin bir merhamet ocağı tüttürdüler. İnsanları da aşarak, hayvanları koruma ve himaye etme vakıfları tesis ettiler. Bu, onlardaki derin merhamet anlayışının bir ruh hâline gelmesinden başka bir şey değildi…

Ayağı kırılmış bir kuş, kanadı sakatlanmış bir leylek, kim bilir hangi merhamet erini ta ciğerinden vurdu ki, menziline varamamış garip kuşlar için,

huzurevi yapar gibi, onlara hayvanî barınaklar yapma fikrini ilham etti.

Ah, keşke onların hayvanlara merhamet ettiği kadar, biz de insanlara karşı merhametli olabilseydik!

Heyhât! Kendimize merhamet etmediğimiz gibi, genç nesilleri de anlaşılmaz bir umursamazlık ve merhametsizlikle mahvettik.

Evet, şu bin bir boğucu hâdisenin ve artık içinde durulmaz hâle gelen içtimaî atmosferin gerçek müsebbipleri bizleriz; ettik, bulduk ve buluyoruz.

Bir de, merhamet duygusunun ölçüsüz kullanılması ve suiistimal edilmesi vardır ki, o da merhametsizlik kadar, belki daha fazla tehlikeli ve zararlıdır. Yerinde kullanılan merhamet bir âb-ı hayat, bir iksir ise, onun suiistimal edilmesi de bir zehir, bir zakkumdur. Bence asıl olan da, bu iki husus karşısında dengeyi korumaktır.

Oksijen ve hidrojen belli nispetleriyle terkibe girince en hayatî bir unsuru meydana getirirler. Nispet bozulduğu ve ayrı ayrı kaldıkları durumda ise, yanıcı ve yakıcı hüviyetlerine dönerler.

Bunun gibi, merhametin de hem dozu hem de kime karşı yapılacağı çok önemlidir. "Canavara karşı merhamet göstermek onun iştahını açar, sonra döner dişinin kirasını ister."

Azgına merhamet, onu iyice saldırgan yapar ve başkalarına tecavüze teşvik eder. Yılan gibi zehirlemekten lezzet alana merhamet edilmez. Ona merhamet, dünyanın idaresini kobralara bırakmak demektir...

Eli kanlı, yüzü kanlı, gönlü kanlı, hâsılı, hem deli hem de kanlıya merhamet, bütün mağdurlara, bütün mazlumlara karşı en korkunç bir merhametsizliktir. Böyle bir tutum ise, kurda acıyıp kuzuların hukukunu kâle almama demektir ki, kurtları güldürse de bütün âsumâna âh u efgân salacak bir hâdisedir.

c. İhsan Şuuru

İçtimaî yapının amelle hâsıl olan diğer rükünlerinden biri de ihsan şuurudur. İhsan şuurunun da toplum hayatında çok önemli bir yeri vardır. Kur'ân-ı Kerim bu hususu şöyle seslendirir:

"Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, ihsan edin. Doğrusu, Allah ihsan edenleri sever."[8]

Evet, içtimaî hayatınızı teminat ve garanti altına almak için infak edin ve sizi bekleyen bir kısım tehlike menfezlerini tıkamaya çalışın. Zira orta sınıfın

erimesi ancak, sizin infaklarınızla önlenebilir. Aksi hâlde zengin olabildiğine zenginleşir, fakir de olabildiğine fakirleşir, ezenlerin kahkahaları ve ezilenlerin iniltileri içtimaî hayatta önü alınamayan kargaşalara sebebiyet verir.

Uyanık davranıp, malınızı toplum adına bezledin ki, kendinizi tehlikeye atmış olmayasınız. Yoksa, tehlike gelip kapıya dayandığında, bu girdapta boğulur gidersiniz.

Âyetin, bir kere daha ihsana vurguyla noktalanması gayet mânidardır: *"İhsan edin, Allah ihsan edenleri sever."*[9] Zira infak etmemek ile tehlikeye giriftar olma arasındaki sırlı bağlantıyı herkes anlayacak durumda değildir. Bunu ancak ihsan şuuruna erenler, yani kulluğunu, Allah'ı görüyor gibi icra edenler anlayabilirler.

Onlar, içleri de dışları kadar aydın ve iç-dış muvazenesine ulaşmış kimselerdir. Gündüzleriyle geceleri birdir. Mescitteki seccadeleriyle üzerinde yattıkları yatak Allah huzurunda birbirine denktir. Onların hayatlarında gaflet yoktur. İbadetle öyle içli dışlıdırlar ki, görenler onları her an ibadette sanır.

Onlar verdiklerini de aynı şekilde verirler. Allah böyle olanları sever. Allah severse sevdirir de. Sevdirir ve onlar için yeryüzünde hüsnükabul vaz'eder.

Bu husus, fert için de toplum için de geçerlidir. Allah bir toplum ve bir milleti sevdi mi, onları diğer toplum ve milletlere de sevdirir. Herkes onların kapısına koşar ve yüzlerini o kapının eşiğine sürer. Zira artık onlar için gökte ve yerde sevgi vaz'edilmiştir.

Görüldüğü gibi, bu âyette de infak gibi bir içtimaî ibadet, ihsan şuuru ile birlikte zikredilmiş ve böylece ihsan şuurunun içtimaî yönüne dikkat çekilmiştir.

İnsan sûresinde insan, ilk menşei ile ele alınır. O, önceleri hatırlanacak bir şey değildir. Sonra Cenâb-ı Hak onu muhtelit bir sıvıdan yaratır ve ona hem hidayet hem de dalâlet yollarını gösterir. Hidayet yolunu tutup gidenler, neticede ebedî Cennet'e gireceklerdir; dalâlet ve sapıklığı tercih edenlerse Cehennem'e sürükleneceklerdir.[10]

5. İslâm'da İmtiyazlı Sınıf Yoktur

Bir kısım kimselerin zannettiği gibi, bizim toplumumuzda diğer toplumlarda görülen, ezilenler ve imtiyazlılar şeklindeki tabiata ve fıtrata zıt bir sınıflaşma hiçbir zaman olmamış ve görülmemiştir.

Bilakis, toplumun başına geçenler, *"Kavmin efendisi, onlara hizmet edendir."*[11] fehvâsınca, hizmetçiler gibi halka hizmet sunmuşlardır.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu işi kendi nurlu meclisinden ve mescidinden başlatarak, huzuruyla müşerref olan cemaate bizzat hizmet etmek suretiyle, *"Cemaatin efendisi, o cemaate hizmet edendir."* esprisine bağlı yaşamış. Ardından gelen Raşid Halifeler de açılan bu çığırın sadık birer temsilcisi gibi davranmışlardır.

Hz. Talha anlatıyor:

"Hz. Ömer gece gizlice evinden çıkar, bir gölge gibi sokaklar arasında kaybolurdu. Bir gün, bu ev benim, öbür ev senin, derken, birkaç eve girdi çıktı ve sonra döndü kendi evine geldi. Merak edip, sabah sırasıyla girdiği evlere gittim.

İlk karşıma çıkan âciz, yerinden kalkamayacak kadar hasta, vücudunda yaralar bulunan biriydi…

Kulağına eğilerek sordum: "Gece senin yanına gelen şahıs burada ne yaptı?" Cevap verdi: "Vallâhi, kim olduğunu bilmiyorum; melek midir, cin midir, peri midir? Senelerdir bu şahıs gece yarısı olunca sessizce evime gelir, benim altımı üstümü temizler, yaralarımın pansumanını yapar ve şafak sökmeden önce de çıkar gider."

Sabah namazını kılınca geldim, Ömer'in dizlerinin dibine çöktüm: "Ey Allah'ın Peygamberinin Halifesi! Beni affet, hakkında suizanda bulundum. Seni, elin âlemin evine tecessüs için giriyor zannettim." dedim.

Hz. Ömer mahzun, "Demek buna muttali oldun!" dedi ve meseleyi kapatıverdi."[12]

Ne imtiyaz ne de fâikiyet; evlerinde hasta yatan insanları devlet reisi bizzat ziyaret ediyor, yaralarını sarıyor; hem de bütün bunları hiç kimseye hissettirmeden yapmaya çalışıyor…

6. Bünyan-ı Mersûs (Kurşundan Bina) Gibi Sağlam Bir Toplum

İslâmî bir toplumda fert ile cemiyet arasında kurşunla kenetlenmiş gibi bir bağ vardır. Bu bağ yok olduğu veya yok edildiği takdirde İslâmî ölçülere göre cemiyetten de söz edilemez.

Evet, içtimaî hayatları itibarıyla mü'minler, yekvücut bir ceset gibidirler;

Rabbileri bir, dinleri bir, peygamberleri bir, kıbleleri bir, dava ve düşünceleri bir, binler kadar bir bir... İşte bütün bu bir birler, onları dağılıp çözülmeyecek şekilde yekvücut hâline getirmektedir ki, bir hadis-i nebevîde:

"Mü'minler birbirleriyle olan alâkalarında kurşundan yapılmış bir bina gibidirler. Birbirlerini takviye edip kuvvetlendiririrler."[13] buyrulmaktadır.

Yani mü'minler, oluşturdukları toplumda, aralarındaki rabıta, sevgi teatisi, mürüvvetli hareket etme, insanca davranma, birbirinin dertlerine karşı dilgîr olma ve lezzetleriyle mütelezziz bulunma, elemlerini beraber yaşama, dünya ve ukbâ keyfini beraber çıkarma gibi hususlarda bir vücudun uzuvları gibidirler.

Uzuvlardan birinde bir arıza meydana geldiğinde, yani fert bozulmaya yüz tuttuğu, aile dejenerasyona maruz kaldığı, kadın yuvasını terk ettiği, sokak kirlendiği, içtimaî yapıda herhangi bir arıza baş gösterdiği zaman, cesedin sair uzuvlarında da tedâiyle bir ağrı, bir sızı hissedilmeye başlar.

Evet, mü'min ferdin, cemiyetle olan alâka ve rabıtası işte budur. Böyle bir cemiyette fert, meydana gelen herhangi bir arıza ile iki büklüm olur ve mensup olduğu cemiyet uğruna âdeta kendini bir mum gibi eritir. Zaten cemiyet insanı, milletini ve topyekün insanlığı sevince, nebiler gibi bütün zevk ve sefasını terk ederek, maddî-mânevî füyûzâtını da mensubu bulunduğu cemiyeti adına feda eder.

İşte bu meyanda, ender-i nadirattan kabul edeceğimiz bir kahramanın, mensup olduğu milleti adına bir ömür boyu, gönlünün derinliklerinden yükselen yanık ve unutulmaz sözleri:

"Sonra, ben cemiyetin iman selâmeti uğrunda ahiretimi de feda ettim. Gözümde ne Cennet sevdası ne Cehennem korkusu var. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kur'ânımız yeryüzünde cemaatsiz kalacaksa Cennet'i de istemem; orası da bana zindan olur. Milletimizin imanını selâmette görürsem, Cehennem'in alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken, gönlüm gül-gülistan olur..."[14]

İşte insan nedretine (kıtlık) çarpıldığımız bir dönemde bütün bir boşluğu dolduracak gürül gürül bir ses ve devâsâ bir kâmet!..

Bu sözler, cemiyet adına erimenin ve ferdin tamamen şahsî huzuzattan (hazlar) vazgeçerek kendini mensup olduğu topluma vakfetmenin ifadesidir. Fertler, maddî-mânevî olarak bu seviyeye ulaştığı zaman içtimaî bünye de işte

böyle ‘kurşun bağları’ ile birbirine kenetlenmiş olacaktır.

Saadet Devrinden Bir Örnek: Hz. Ömer

İslâm’ın tesis ettiği tevhid akidesi, sadece fertlerin gönüllerinde değil, toplumun her kesiminde böylesine kökleşip oturaklaşmıştı ki, bu seviyeye gelen bir toplumun, mânevî bir şahsiyet kazanarak farklı temayüzleriyle yekvücut hâlinde ve parçalanmaz bir vahdete (birliğe) ulaştığı açıktır.

Böyle bir toplumda fertler, birbirleri adına daha duyarlı, daha hassas hâle gelirler. Dertler, sıkıntılar ve kederler daha geniş bir yelpazeye yayılarak hafiflemiş olur. Daha sonra da bu vahdeti hisseden, duyan ve yaşayan herkes cemiyette meydana gelen her arızayı kendi başına gelmiş gibi hisseder.

Mevzua ışık tutması bakımından, millet-i İslâmiye adına hayatı boyunca dilgîr olmuş bir insanın ruh hâlini arz ederek, inanmış bir ferdin gerektiğinde neler yapabileceğini arz etmek istiyorum:

Bu müstesna insan, bir halifedir ve bir devletin başıdır. Ne var ki o, onlardan biri, hatta sıradan birisi gibi yaşar; tabiî, her zaman başkalarının ızdırabıyla kuşatılmış bir hayata yaşama denecekse… Evet, o, cemiyet ile o kadar bütünleşmişti ki, dünya adına bütün lezzetleri unutmuş ve hayatı onların ufkundan dinliyor ve duyuyordu.

Bu devir, mü’minlerin en mutlu olduğu, İslâm tarihinin de altın çağlarından biriydi. Fert ile cemiyet yekpâre ve toplum da tam bir bütündü. Halife (radıyallâhu anh) reâyâ (halk) ile iç içe yaşıyor, onlarla oturup kalkıyor, onların dert ve kederlerini kendi dert ve kederleri, hatta ondan da öte duyuyor ve onları şefkatli bir anne gibi kucaklıyordu.

Nasıl olduysa onun devrinde bir kıtlık baş gösterdi. Koca halife gece gündüz durmadan Rabbine dua ve niyaz ediyor ve bu kıtlığa kendisinin sebep olduğunu düşünüyordu. Hâşâ ki, Ömer kıtlığa sebep olsun! O bir bereket ve rahmet vesilesiydi.

O günlerde üzüntüsünden ötürü âdeta yemekten-içmekten kesilmişti. Zaten yediği çok bir şey de yoktu ya... Ev halkının şehadeti ve itirafları ile, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bilhassa o kıtlık döneminde günde bir defa olmak üzere kuru bir parça arpa veya yulaf ekmeğini, bazen zeytinyağına bazen de sirkeye batırıp yiyordu.

İşte bu günlerde, nereden geldiyse, önüne püryan edilmiş bir ciğer getirirler. Halife bu ciğerin nereden geldiğini sordu. “Etini fakirlere dağıtmak için bir

deve kesmiştik. Ciğerlerini de sana getirdik." dediler.

Bu defa da o (radıyallâhu anh): *"Ben ne kötü bir valiyim ki güzel taraflarını kendime ayırıp kemiklerini insanlara bırakıyorum! Hayır, götürün, bunu fakirlere dağıtın!"* deyiverdi. Daha sonra da her günkü kuru ekmeği ile zeytinyağı getirilerek önüne kondu.[15]

İşte, içtimaî tekâfül ve dayanışmanın, inanmış gönüllerde oturaklaştığını gösteren yüzlerce örnekten sadece tek bir misal!..

7. Mukaddesata Saygı Din Sayesinde Olur

İslâm'ın içtimaî yapısında korunması gereken şu beş esas çok önemlidir ve bunlar evrensel hukukun temel prensiplerini teşkil ederler: *Din, nefis (can), nesil, mal ve akıl.*

İslâm'da içtimaî yapı, bu beş esasın korunması üzerine bina edilmiş gibidir. Bunlar hem ferdin hem de cemiyetin birer sigortası hükmündedirler. Bir devlet ve milletin istikbal vaad etmesi bu beş esasın hayata hayat olmasıyla çok alâkalıdır.

Aslında insanoğlu, var olduğu günden bu yana gerçek huzuru hep dinin sıcak atmosferinde bulmuş ve ancak din sayesinde mutlu olabilmiştir. Dinin olmadığı bir yerde yüksek ahlâk ve faziletten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, mutluluktan söz etmek de oldukça zordur. Zira ahlâk ve faziletin kaynağı vicdandır. Vicdana hükmedecek yegâne unsur da, Allah'la irtibatın bir unvanı olan din ve hayata hayat olması dediğimiz diyanettir.

Din, güzel huylar adına açılmış en feyizli, en bereketli bir mekteptir. Bu yüce mektebin talebeleri de, yediden yetmişe bütün insanlardır. Bu mektebe intisap eden herkes böyle bir intisapla er-geç huzura, emniyete ve itminana erer. Dışarıda kalanlar ise, özleri dahil, zamanla her şeylerini kaybetmeye mahkûmdurlar.

Din, insanları kendi hür iradeleriyle hayırlara sevk eden bir ilâhî prensipler mecmuasıdır. İnsanın maddî-mânevî terakkisini, dolayısıyla da dünyevî ve uhrevî bütün saadetlerini hazırlayacak esasları, ancak dinin prensipleri içinde bulmak mümkündür.

Din, Allah'ı bilip birleme, O'nun yolunda hareketle ruh safvetine ulaşma, O'nun nâmına ve O'nun emirleri istikametinde insanlarla münasebetlerini düzene koyma, hatta O'nun hesabına bütün varlığa karşı derin bir alâka ve

muhabbet duymanın başka bir unvanıdır.

Dini kabul etmeyenler, zamanla namus, vatan, millet gibi yüksek mefhumlara karşı da saygısız davranmaya başlarlar. Evet, bütün mukaddes mefhumlara karşı saygı, ancak dine inanmanın neticesinde hâsıl olur. Tarih boyunca bütün zalim ve müstebit tiplerin dinden uzak yaşamaları bunun en güzel misalidir.

8. Bütün Faziletlerin Kaynağı Dindir

Dinin cemiyete kazandırdığı güzellikleri, başka hiçbir sistem ve ekol kazandırmamıştır. Bütün güzel çiçekler dinin bağ ve bahçesinde yetişmiştir. Bütün evliya, bütün asfiya ve bütün enbiya bu bahçenin rengârenk ve pırıl pırıl birer meyveleridirler.

Bazıları bu meyveleri görmezlikten gelseler bile, onları ne kitapların sayfalarından ne de insanların sinelerinden silmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.

Din ile gerçek ilim, hakikatin iki yüzü gibidirler. Din, insanı doğru yollarda gezdirerek mutlu kılacak neticelere ulaştırır. Gayesi ve hedefi belli olan ilim ise, bir meşale gibi bu yollarda hep onun önünü aydınlatır.

Din, sağlam düşünceye, akl-ı selime ve ilme istinat eder. Bu zaviyeden, onun hiçbir meselesini tenkit etmeye imkân yoktur. Bana göre, onu tanımamazlıktan gelenlerin, ya düşünce sistemleri bozuk, ya ilim anlayışları yanlış ya da muhakemeleri yetersizdir.

Din, gerçek medeniyet prensiplerini ihtiva eden bereketli bir kaynaktır. Onun sayesinde insan gönül ve his dünyasında ulvîleşir, başı fizik ötesi âlemlere ulaşır ve bütün hayırların, güzelliklerin asıl kaynağından doya doya içmeye muvaffak olur.

Dinsizin faziletli, gerçek dindarın da faziletsiz bulunması çok ender rastlanan vak'alardandır.

Din sayesinde insan, insanlık mânâsını idrak eder ve diğer canlılardan ayrılır.

9. Din Allah, Küfür ise Şeytan Yoludur

Hiç düşündünüz mü, neden acaba iman ile küfür arasındaki mücadele ta Hz. Âdem'den (aleyhisselâm) beri devam edegelmektedir? Neden insanlar birbirine düşman olmuş ve çok defa kendi hayat haklarını, başkalarının ölümü üzerine bina etmişlerdir? Her zaman insanlar kardeş olmalı değil miydi?.. Bu

ve benzeri sorular dünden bugüne hep insan aklını kurcalayagelmiştir.

Bazıları bu sorulara cevap bulabilmek için felsefenin getirdiği sisli-dumanlı ihtimal ve faraziyelere sığınmış; sığınmış ama, onun bu sorulara cevap vermesi bir yana, yığınla problemin yanında bir de bizzat kendisinin icat ettiği ve insanların düşünce dünyalarına saldığı problemlere sebebiyet vermiş ve işi tamamen içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Zaten iman ve vahyin vâridâtına kapalı felsefenin, kalb ve vicdana sahip insanı ve hele insanın bu iki buudunu tatmin etmesi de düşünülemezdi; zira insanı bu derinlikleriyle tatmin edip ona mânâ ve mahiyet kazandıran sadece din olmuştur; din olmuştur ama, insanoğlu tarih boyu, bu her iki sisteme de müracaat edegelmiştir. Zaten mücadele de bundan kaynaklanmaktadır. Birinden iman ve güzel ahlâk doğarken, diğerinden hep küfür ve mesâvî (kötülükler) ortaya çıkmıştır.

Din Allah yolu, küfür ise şeytan yoludur. Bundan dolayıdır ki, iman-küfür mücadelesi Âdem (aleyhisselâm) zamanından günümüze kadar hep devam edegelmiştir; insanlığı birbirinin kurdu hâline getiren de bâtılın bu uzlaşmaz tavrıdır.

Din, insanları birbirine bağlar ve onları sadece bir olan Allah karşısında secde ettirir. Onların birbirine kul-köle olmasına asla müsaade etmez.

Küfür içinde ise zulüm, zayıfı ezme, ölçü ve intizam tanımama vardır. Maddeyi tek ölçü kabul eden felsefe, bunun en başta gelen teşvikçisi, hatta bazen müsebbibi olmuştur. Bu yüzden felsefî sistemlerde gerçek bir adaletten ve düzenden bahsetmek de mümkün değildir.

Küfür kıyamete kadar devam edecek ama karşısında da daima imanı bulacaktır. Onun içindir ki, inanan gönüller asla mücadele gücünü kaybetmemelidirler. Zira her türlü muvaffakiyetin ilk şartı, iman ve ruhlardaki mücadele gücüdür.

Gönlünü inançla donatıp, dimağını yüksek düşüncelerin meşcereliği hâline getiren kimseler, hayatın her dönemecinde ayrı bir huzur, ayrı bir hazza ererek kendilerini âdeta Cennet bahçelerinde hissederler. Böyle bir iman ve mücadele gücünden mahrum gönüller ise, en küçük zorluklar karşısında sarsılıp ümitsizliğe düşmeye ve cesaretlerini yitirip devre dışı kalmaya mahkûmdurlar.

10. Ümit ve İradeden Mahrum Kalmak

Tarihteki bütün aksiyon insanları mücadele ruhuna ve ümit gücüne sahip kimseler arasından çıkmıştır. İman ise, bu hususun en temel ve en önemli

esasıdır. Hakikî mânâsıyla imana dayanmayan bir mücadelenin, yapma adına her şeyi nasıl tahrip ettiğini/edeceğini ifade etmeye gerek yok zannederim.

Bir Neron'u, Napolyon'u veya Hitler'i düşünün, bir de arkalarında bıraktıklarına bakın! Zannediyorum, alev alev yanan bir Roma, kan seylâplarıyla inleyen yeni bir Avrupa ve Asya görüp ürpereceksiniz. Bütün bunlar, iman ve ihsan ruhundan mahrum kimselerin dünya adına dünyayı fethetme gayretiyle sebebiyet verdikleri şeametler ve uğursuzluklardır.

Hayat, bir bakıma baştan başa çalışma, gayret ve mücadele demektir. Çalışmak için güce, gayret için ümide ve mücahede için de maddî ve mânevî hazırlıklı olmaya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı hesaba katmayanlar dökülür yollarda kalırlar veya bir gölge gibi hep başkalarını takip eder dururlar.

Her iki hâlde de böyleleri hep zelil, derbeder ve tutarsızdırlar. Ara sıra yalancı bir saadet elde edip, onunla aydınlığa ermiş gibi görünseler de, hemen her zaman zillet ve sefalet içindedirler. Bunlar çok yüksek saray ve malikanelere, deste deste para ve külçe külçe altınlara sahip olsalar da yine sefil, yine dilencidirler.

Altın ve gümüş, özüyle bütünleşmiş ve iman ile itminana ermiş yüksek ruhlar için iyi birer hizmetkâr ise de, kendini idrak edememiş tali'sizler için çok zalim ve zararlı birer tasma ve bukağı sayılırlar.

Ama ne gariptir ki, ekseriyet itibarıyla insanlar, kolay ve rahatlıkla elde edilebilen zevklerin kucağına atılmakla; gayret ve samimiyet isteyen, meşakkat ve zorluklarla kazanılan büyük ve sürekli nimetlere karşı hep alâkasız kalmışlardır. Böyleleri daima yokuş aşağı bir hayat arzulamış, hemencecik elde edilebilecek ucuzluklara takılmış ve kolaylıkla ulaşılamayacak, uzak ve âlî şeylere karşı ise müstenkif davranmışlardır. Bu yüzden de böylelerinin hayatları hep anlaşılmaz iniş ve çıkışlar içinde cereyan etmiştir/etmektedir.

İnanç ve idealden mahrum, hasbîlik ve diğergâmlık bilmeyen bu karanlık ve fersiz ruhlar çalışmayı sevmez, sıkıntıya gelmez, zamanı değerlendirmesini bilmez, 'menn ü selva'[16] bekler gibi hep tekâsül gösterirler. Ümitleri sığ, iradeleri de mefluçtur. Günübirlikçi ve menfaatlerine düşkün olduklarından ötürü de, bütün bir hayat boyu başkalarının dümen suyuna göre hareket eder ve onların dublesi olarak yaşarlar.

11. İdealden Mahrum Olmak

Özü koruma istikametinde gösterilen her gayret, hem yüksek bir zevk hem de gelecekteki mutluluğun teminatı olması itibarıyla mukaddes bir hamledir. Ancak, bu zevki idrak edebilmek için de yine ruh köküne bağlılığa, mazi esintili ilhamlara, inanç ve fazilete ihtiyaç vardır.

Düşünce dünyasını bu esaslar üzerine oturtamamış kimselerin bu yüksek zevki duymalarına imkân yoktur. Çünkü onlar, düşünce ve inançlarında bu kaynaktan beslenmemektedirler.

Eğer düşünce ve inançlar, sürekli canlı tutulmazsa, kendi içinden beslenmeyen bir göl gibi yavaş yavaş suları çekilecek, kuruyacak ve bir gün mutlaka yok olacaktır. Bu ise, bir millet için apaçık bir inkırazdır.

Bizce, günümüzde mühimlerden mühim bir mesele varsa, o da, hemen her düşünceye yahşi çeken idealsiz nesillere inanç, fazilet, sabır, çalışma aşkı, mazi hayranlığı ve geleceği hallaç etme iştiyakı aşılayarak onları yeniden inşâ etmektir. Böyle bir yolda gösterilen her gayret, hem bugünü hem de yarınları âbâd edecek ve gelecek nesiller arasında da bir yâd-ı cemil olarak kalıp gidecektir.

Tarlaya tohum saçmadan topraktan bir şey beklemek abes olduğu gibi, genç kuşakların insanlığa yükseltilmesi istikametinde bazı fedakârlıklara katlanmadan, bu yüce hedefe ulaşmaya imkân yoktur. İnsan, almadan önce vermesini bilmelidir ki, alma mevsiminde de kat kat alabilsin.

En az bir bahçıvanın, yüksek bir hassasiyetle kendi bahçesini tımar edip, çiçek ve meyveleri muzır şeylerden ayıkladığı gibi, hem daha sonraki kendi hayatımıza hem nesillerin hayatına müdahale etmeli ve onları çeşitli erozyonlardan korumalıyız ki, bu sayede, mevsimi gelince, onların meyve ve çiçeklerinden istifade edebilelim.

Eğer gelecek nesillerin hayatı adına, bahçıvanın ağaçlara gösterdiği hassasiyet kadar hassas olamıyor, itina ve özen göstermiyorsak, kendi elimizle kendi sonumuzu hazırlıyoruz demektir.

12. Mücadele Ruhu

Değişen hâdiseler ve karşılaşılan farklı olaylar, zaman zaman insanın ruhunu ve azmini törpüleyebilir. Kendini sürekli yenileyemediği ve değişen şartlar karşısında içinde bulunduğu zaman buuduyla mutabakat sağlayamadığı müddetçe insanın akıbeti de hep böyle olacaktır.

Evet, içinde yaşadığı şu dünyayı kendi şartlarıyla idrak edebilen, ümit ve irade balansını sonsuza göre ayarlayabilen, baş ağrıtıcı her hâdiseyi azim ve sabırla aşabilen, ümit ve imanını sürekli yenileyip hep seviyeli kalabilen ruhlar, sahip oldukları o müthiş iman ve irade güçleri sayesinde bir gün mutlaka her şeyi aşabilirler.

Böylelerine her türlü zorluk ve sıkıntı çok kolay gelir; bunlar selleri, fırtınaları, zelzeleleri, rahatlıkla aşar ve bir mânâda âdeta sarsılmazlığa ulaşırlar ki, bu kabîl iradeler ne kılıç ne gülle ne de top-tüfek ile yıkılırlar.

Mevsimler peşi peşine gelir geçer, renkler ve şekiller durmadan değişir, bahar ve yazları sonbahar ve kışlar takip eder durur; ama iman ve irade gücüne sahip bu insanlar, ümit ve mücadele ruhunun oluşturduğu o zebercetten iklimleriyle hep pırıl pırıl ve yepyeni kalmasını bilirler. Onlarda ne bir pörsüme ne de bir solma söz konusu değildir.

İnsanca yaşamanın sürekliliği mücadelenin de devamlılığını gerektirir. Mücadele ise, ‘emr-i bi’l-mâruf nehy-i ani’l-münker’ çerçevesi içinde olmalıdır. Bir âyette bu durum şöyle izah edilir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ

“Siz, insanların hayrı için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, doğruluğu emreder, fenalıktan alıkoyar ve yürekten Allah’a inanırsınız.”[17]

Âyetteki كُنْتُمْ “oldunuz” kelimesinde ince bir nükte vardır. Evet, âyetteki ‘öyle idiniz’ değil de ‘oldunuz’ mânâsına gelen bir kelimenin seçilişi oldukça mânidardır.

Demek ki, ortada bir ‘keynûnet (olma)’ söz konusu.. önce böyle değildiniz, sonradan oldunuz. Zaten ezelde olunan bir keyfiyet zail olmaz. Ancak sonradan olan, elde edilen şey zail olur. Dolayısıyla da, insanın hayırlı olması, emr-i bi’l-mâruf çerçevesi içinde mücadele vermesine ve bu ruhu devam ettirmesine bağlıdır.

1 Haşir sûresi, 59/9.

2 Secde sûresi, 32/16.

3 Hucurât sûresi, 49/13.

4 Hac sûresi, 22/34-35.

5 Buhârî, *bed’ü’l-halk* 17; *enbiyâ* 54; Müslim, *selâm* 155.

6 Buhârî, *bed'ü'l-halk* 16; Müslim, *selâm* 152; *tevbe* 25; İbn Mâce, *zühd* 30.

7 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/165, 219.

8 Bakara sûresi, 2/195.

9 Bakara sûresi, 2/195.

10 İnsan sûresi, 76/1-31.

11 Deylemî, *Müsned* 2/324; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/561-562.

12 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/48.

13 Buhârî, *salât* 88; *mezâlim* 5; Müslim, *birr* 65; Tirmizî, *birr* 18; Nesâî, *zekât* 67.

14 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.616.

15 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/312.

16 İsrailoğullarına Tih çölünde Hz. Musa ile birlikte kaldıkları süre içinde gökten indirilen bıldırcın eti ve kudret helvası. Bkz.: Bakara sûresi, 2/57; A'râf sûresi, 7/160; Tâhâ sûresi, 20/80.

17 Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

B. ÜSTÜN TOPLUM VE EMR-İ Bİ'L-MÂRUF

İçtimaî yapımızı şekillendiren temel disiplinlerimizden biri de, *"Siz, insanlar arasında en hayırlı ümmet oldunuz."*[1] âyet-i kerimesiyle anlatılan esastır. Cemiyetimizi diğer cemiyetlerden ayıran hususiyetleri karakterize eden âyetin devamında beyan edilen, *"(Çünkü) Siz iyiliği emreder ve her türlü kötülükten de nehyedersiniz."*[2] hakikati, baş tacı edilecek bir imtiyaz olsa gerektir. Öyleyse bizler, bütün himmetimizi her zaman canlı tutarak, bize bahşedilmiş olan bu hususiyet ve özelliği korumak zorundayız.

Evet, Cenâb-ı Hak, Ümmet-i Muhammed'e bir üstünlük bahşetmiş ve bu üstünlüğün devamını da bazı şartlara bağlamıştır. Bu şartlar tahakkuk etmediği zaman üstünlük söz konusu değildir. Bu şartlardan birincisi, *emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker*dir.. evet, bu ümmeti, en hayırlı kılan birinci şart işte budur.

Bir zamanlar milletlere atının üzengisini öptürecek seviye bulunan, fakat bunu istibdat vesilesi yapmayan bu millet, emr-i bi'l-mâruf vazifesini eda ettiği sürece hep aziz olarak kalmış, bu vazifeyi terk ettiği zaman da üzengi öpen zeliller arasına düşmüştür.

Bence şu anda, milletler arası platformda zerre kadar itibarı olmayan İslâm âleminin dûçâr olduğu mezelletlerin asıl sebebi de bu olsa gerek; mârufa sırtımızı döndük, münkere gömüldük; örnek olamadık çevremize ve itildik iftiraka, ihtilafa, zillete…

Konuyu bu âyetin mefhum-u muhalifiyle değerlendirmek de mümkündür; o zaman da karşımıza şöyle bir mefhum çıkar: *"Eğer siz emr-i bi'l-mâruf yapmazsanız, kat'iyen insanların hayırlısı sayılmazsınız, hatta şerlisi sayılırsınız."*

Aslında, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen birçok hadis de bu mânâyı teyit etmektedir. Bir hadis-i şerif, bu vazife yapılmadığı zaman vahyin bereketinin kesileceğini ifade eder ki, bu da artık o toplum içinde mütefekkir ve ilim adamları sadece ve sadece laf üretecekler ve düşüncelerinde hiçbir ilham esintisi olmayacak ve söyledikleri her söz kuru, yavan ve bütün cazibesi müphemliğine bağlı bir sürü laftan ibaret kalacak demektir. Günümüzü ve bizi ifade etmesi bakımından ne kadar mânidar!

Şu hâlde bizler, mü'minler olarak, münkeratın en küçüğünün dahi aramızda filizlenip boy atmasına fırsat vermemeliyiz. Zira çok defa önceleri küçük görünen bir münker, zamanla öyle yayılır ve öyle sârî bir illet hâline gelir ki, bazen bütün bir milleti, bazen de bütün bir dünyayı ve insanlığın büyük bir kısmını tehdit eden bir kanser, bir AIDS hâline gelebilir.

Hatta denebilir ki, bütün içtimaî bozukluklar hep böyle küçük görünen bir kısım münkeratın yaygınlaşmasından meydana gelmiştir. Tarihe bu zaviyeden bakıldığı zaman, yerle bir olmuş yüzlerce toplumun enkazının çehresinde bu gerçeği okumak mümkündür.

Her günahta küfre giden bir yol olduğu gibi, küçük-büyük ehemmiyetsiz görülen herhangi bir arıza da içtimaî hayatı tarumar edecek sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu itibarla, her toplumun, böyle küçük de olsa, neticede herhangi bir sosyal probleme sebebiyet verecek hususlara karşı duyarlı olması şarttır. Kaldı ki bazen ferdî plandaki ufak bir sapma ve basit bir dengesizlik dahi umum bünyeyi sarsabilir.

Zaten bu millet-i İslâmiyeyi diğer ümmet ve milletlerden ayıran en önemli hususiyet de, onun küçük-büyük demeden münkeratın her çeşidine savaş açması ve sürekli teyakkuzda bulunması olsa gerek. Aslında bu hususiyeti, İslâmî yapının bütün birimlerinde görmek mümkündür. Zira İslâmiyet'te ferdi yuvaya, yuvayı cemiyete rabteden harç, tamamen böyle bir düşünce potasında yoğrulmuştur/yoğrulmaktadır.

1. Kötülüklere Müsamaha, Tehlikenin Habercisidir

Kötülüklere müsamaha gösteren bir toplum, er-geç bu müsamahanın faturasını ödemek zorunda kalır. Milletler tarihi, buna misal olacak, önce günaha batmış, münkerata saplanmış, sonra da yok olup gitmiş yüzlerce toplum enkazını sergiler.. biz onu tarihe bırakalım…

Günaha gösterilecek müsamaha ile ferdî olarak günahkâra gösterilecek müsamaha birbirine karıştırılmamalıdır. Bu husus iyi tefrik edilemezse çok yanılmalar olabilir. Evet, bazen günahkâra müsamaha gösterilebilir, ama günaha asla... Benî İsrail, başta küçük sayılacak günahlara vize vererek, ferdî münkerata karşı gevşek davranmış, tabiî neticede kendi sonunu hazırlamıştır. Allah Resûlü, Benî İsrail'in vaziyetini bize aktarırken, *"İsrailoğullarında ilk içtimaî çöküntü şöyle başlamıştır: Bir kişi diğerinde gördüğü bir kötülük üzerine, 'Ey filan, bu işi terk et, bu sana helâl değildir!' derdi. Ertesi gün de*

o adam, aynı münkeri işlemesine rağmen, onunla oturur-kalkar, yer-içer ve arkadaşlık ederdi. Bunun üzerine Allah (celle celâluhu) onların kalblerini birbirine çarptı karıştırdı." demiş ve sonra da şu âyeti okumuştur:

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan edip başkaldırmalarından ve aşırı gitmelerindendi."[3]

Sonra ayakta bulunan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) oturarak sözlerini şöyle tamamlamıştır: *"Hayır, vallahi, ne olursa olsun siz mârufu emredip münkerden nehyetmelisiniz. Ve mutlaka zalimin elinden tutup onu hakka, istikamete çekmelisiniz."*[4]

Burada âyet ve hadis, Benî İsrail'in mezmum durumunu dile getirirken, mü'minleri de aynı akıbetten sakındırmaktadır. Aslında bu gibi vak'aların rapor edilmesinde her zaman böyle bir hikmet gizlidir.

2. Kötülükler Anarşiye Götürür

Bir kötülüğün cemiyet içinde yayılması birden olmaz. Kötülükler yavaş yavaş ortaya çıkar ve ciddî bir reaksiyon görmezse, o, her kesime kendini kabul ettirir; bugün karşısında olanlar dahi ertesi gün ona yumuşak bakmaya başlarlar.

Derken, kötülük büyüyerek gelişir ve o münkeri işleyen, münkeri işlemeye devam ederken, diğer bütün gerilimini yitirmişler de onunla yiyip-içmelerini ve dostluklarını devam ettirirler. Böylece, o kötülük, cemiyet içinde tam yayılma zemini bulur ve herhangi bir tepki almadan her yerde boy atıp gelişir.

İmanın varlığına son işaret ve alâmet olan "kalbiyle buğzetme"[5] de ortadan kalkınca, Allah (celle celâluhu), onların kalblerini birbirine katıp karıştırır ve onların arasında münaferetler, dahilî tartışmalar, sürtüşmeler meydana getirir. Derken cemiyet, bir sürü fırkalara ayrılır ve şeriat-ı fıtriyeye göre bir helâk sürecine girmiş olurlar.

Günümüz İslâm âlemi, hemen her yerde, hasta, alîl ve ihtiyaç içinde kıvranmaktadır. Onun kendi özüne dönmeye ihtiyacı vardır. O, ruhu zillet içinde, akılsızlığının mâlulü ve bütün uzviyatı da illet içindedir; illet içindedir, acilen tedavi edilmesi gerekmektedir. Tedavi edilip fertleri münkerata karşı dirençli hâle getirilmelidir ki, yükleneceği misyonu eda edebilsin. Çünkü bütün dünya ve bütün kâinat, hakikî mü'min bir toplumun yeryüzünde arz-ı dîdâr

etmesine muhtaçtır. Bugün ruhları zilletten, akılları esaretten ve toplumun bütün uzuvlarını da illetten kurtaracak yegâne sistem o sistemdir.

3. Fert ve Cemiyet Arasında Denge

Fert ve cemiyet arasında muvazene bozulunca, cemiyetin nasıl altüst olduğunu Benî İsrail ve emsali milletlerin tarihî serencamelerinde müşâhede etmek mümkündür. Bunlar fitne ve fesada davetiye çıkarttıkları için önce kalbleri düşmanlıklarla darmadağınık hâle geldi, sonra da zilletten zillete sürüklenip gittiler.

İsrailoğulları'nın bir devrede Hıristiyan dünyasından çekmedikleri eza ve maruz kalmadıkları hakaret kalmadı. Başka bir dönemde yıllarca esaret hayatı yaşadılar. Tarih-i kadimde Şabur tarafından işkencelerin en iğrenciyle tecziye edildiler. Onların böyle bir duruma düşmelerinin –zannediyorum– tek sebebi vardı ki, o da, aralarında *emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker* yapmamalarıydı. Bu sebeple idi ki, kalblerinde ayrılık tohumları serpilip gelişti, sonra da esaretleri esaretler takip etti.

Biz dahil, yıkılan bütün toplumlar, hep aynı kaderin kurbanlarıydı. Bu kadarlıkla da kalmamıştı; bu kader, onlarda korkunç bir kompleks ve insanlıktan intikam alma hissini geliştirmişti. Bugünkü durumları da bu ruh zilleti ve alçaklık psikolojisinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir kompleks taşıyan toplumlar, kendilerini yok etme pahasına bütün bir insanlığı ve insanî değerleri tahrip bile edebilirler.

İşte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Benî İsrail vak'asını rapor ederken, böyle bir akıbete düşmemeleri için yapılması gereken her şeyi baştan yapmaları gerektiği hususunu ümmetine ihtar ediyor ve onlara çözülüp dağılmamanın yollarını gösteriyordu.

Fertle cemiyet arasında ciddî bir alâka mevcuttur. Cemiyet, fertlerden meydana gelir. Faziletle donatılmış fertlerden meydana gelen bir toplum da faziletlidir. Bu itibarla, fertlerin faziletli olmaları ne kadar derin ve ciddî ise toplum o ölçüde faziletli sayılır.

İnsanın kazandığı faziletler ezelî olmadığı gibi ebedî de değildir. Ortada bir keynûnet (sonradan olma) söz konusudur. Dolayısıyla, elde edilen fazilet ve hayırlı oluşumlar, o fazileti kazandıran şartların devamını iktiza ederler. Şartlarının gerçekleşmediği yerde faziletten de söz edilemez.

Bu konuda fert ve cemiyet için eğer bir şey söz konusu ise, o da fazilet

şartlarını hazırlayıp devam ettirmeleridir. Böyle bir gayretin kısa veya uzunluğuna göre, cemiyetlerin ömürleri de kısa veya uzun olur. Bu itibarla, her zaman fert ve cemiyet elde ettikleri değerleri kemal-i hassasiyetle koruma mecburiyetindedirler. Aksi hâlde, sukut sukut üstüne yıkılır giderler de bir daha da bellerini doğrultamazlar.

4. Emr-i bi'l-mâruf, İslâmî Toplumun Ayakta Kalabilmesinin En Önemli Esasıdır

Evet, cemiyeti ayakta tutan ve onun varlığının devamını sağlayan faziletlerin başında, emr-i bi'l-mârufun yapılması gelir. Bu yapılmadığı zaman yavaş yavaş gerilemeler başlar ve bu gerileme gider tükenişle neticelenir. Böyle bir duruma düşmemek için her zaman metafizik gerilimin en üst seviyede korunması gerekmektedir.

Metafizik gerilimin devam ettirilmesi, meselelerimize karşı dopdolu bir gönüle vâbestedir. Ayrıca gözün ve gönlün, günahlara karşı kapalı olması da gerekir. Gönlü ve gözü günahlara kapalı bir fert, cemiyetine dıştan gelip girecek ve onu yıkıp yok edecek tehlikeler karşısında, hudutta nöbet bekleyen bir asker gibidir ki, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) işte bu iki gözü önemli bir fasl-ı müşterek ile bir tutar ve mealen:

"İki göz var ki, ateş onlara isabet etmez, yani o iki göz Cehennem'i görmez: Birisi, geceleri kalkıp çağlayanlar gibi Rabbin huzurunda yaş döken, seccadesini ıslatan ve her âhıyla meleği-feleği velveleye veren, ikincisi de, memleketine sızma istidadında olan tehlikeler karşısında gözünü kırpmadan nöbet bekleyen murâbıtın gözü."[6] buyurur.

Bu gözlerden biri, maddî-mânevî bünyemize dıştan sızabilecek tehlikelere karşı uyanık göz; öbürü de Rabbi ile arasındaki münasebeti görme ve gözetme istikametinde uyanık göz. İşte bu iki göz bir araya gelince, gözün hakkı verilmiş olur. Bu bir mânâda asker ruhu ve asker disiplini ile tekke gönlünü bir araya getirme de sayılabilir.

İçtimaî hayata ait üniteler bir vücudun uzuvları hükmündedir. Bu bünyeye, âyetin ifadesiyle 'bünyan-ı mersûs' denir. Zira mü'minler birbirine kurşunla tespit edilmiş bir sur gibidirler. Onları birbirinden söküp koparmak ve bu seddi bozmak mümkün değildir. Hatta Çin seddi bozulur da bu sed bozulmaz. Ancak onları birbirine rapteden bağlar koptuğunda bu binada da yıkılma olur. Bu bağların başında da, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker vazifesi gelir.

Bu içtimaî irtibattaki fesat, cemiyetin yıllarca fazilet adına kazanıp biriktirdiği ne varsa, hepsinin tesirini kırar. Hayır ve hasenat adına depoladığı her şeyi de yok eder. Çünkü toplum içine münkeratın sızması demek, aynı zamanda fertler arasındaki muhabbet ve sadakat bağlarının da kopması demektir. Bu da cemiyeti tehdit eden önemli hastalıklardan biridir. Cemiyetin kalbi, ayağı, gözü-kulağı, fertlerin hayra ve Hakk'a karşı olan duyarlılıklarındadır. Bu duyarlılık kalkarsa, cemiyet sağır, dilsiz ve kötürüm olur.

5. Metafizik Gerilimi Koruma

Nehy-i ani'l-münker hakikati Müslümanları dinç ve dinamik tutan, düşünce, duygu, amel ve ahlâkta onlara ilham kaynağı olan çok önemli bir esastır. Düşünce ve tefekkürde ilham olmazsa, hayatın hemen her ünitesinde bir çöküş ve geriye gidiş başlar.

Ayrıca, âyetten anladığımız kadarıyla, nehy-i ani'l-münker devamlılık isteyen bir sorumluluktur ve bu hususta ihmalin zerresine dahi taviz verilmemelidir. Hadis bir yandan bu şartı vaz'ederken, diğer yandan da nehy-i ani'l-münkerin derecelerini şekillendirir:

"Sizden kim bir münker (kötülük) görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse, kalbiyle ona buğzetsin. Bu sonuncusu en zayıf bir iman göstergesidir."[7]

Münker, İslâm'ın çirkin gördüğü her şeydir. Bu itibarla bir Müslümanın, çirkin gördüğü bir hareket karşısında yapacağı ilk iş, kendini ve çevresini o münkerin menfî tesirinden kurtarmaktır. Bu işin keyfiyeti, hukuk sistemi tarafından kendisine verilen bir yetki varsa eliyle, böyle bir yetkisi yoksa diliyle vazgeçirmektir. Yani ister sözlü ister yazılı mücadele etmektir. Buna da imkânı yoksa, ona karşı kalbî alâkasını kesmektir ki, bu, imanın en zayıfının tezahürü sayılmıştır.

Kalben buğzetmeyi şöyle anlamak da mümkündür: İnsan kalben kızdığı, öfkelendiği bir insanla aynı mecliste bulunmamak için elinden gelen her şeyi yapar. Hele onunla aynı çizgide mütalâa edilmeyi asla istemez. Evet, sevgi ve nefret aynı anda bir kalbde bulunmaz. Durum böyle olunca, münkere karşı buğzeden bir mü'min, kendi metafizik gerilimini de korumuş olur.

6. Devlete Düşen Görev

Böyle bir sorumluluk sırf fertlere düşen bir mükellefiyet değildir. Emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker aynı zamanda devletin de vazifesidir ve bu vazifede devamlılık, devlet adına elzemdir.

Ancak burada devletin farklı olarak şöyle bir özelliği de vardır: Devlet, münkeratı eliyle düzeltme konumunda bir otoritedir. Ayrıca, meselâ, devlet fuhşu, içkiyi, kumarı, ihtikârı ve çeşitli münker faaliyetleri eliyle düzeltmeye de kadirdir.. evet, ferdin elinin uzanamayacağı öyle yerler vardır ki, oraya ancak kuvveti temsil eden devletin eli uzanabilir.

Evet, herhangi bir fert, fert olarak, zina eden, içki içen veya kumar oynayan ikinci bir ferde ceza veremez. Onu eliyle böyle bir münkerden vazgeçirmesi söz konusu değildir. Haddizatında devlet, devlet olduğu sürece bu vazifeyi yerine getirmek zorundadır, hatta gevşeklik gösterdiği zamanlarda fertlerin onu uyarma yetkisi vardır.

Asr-ı Saadet'te iş böyle idi. Devletin emîri ve halifesi koca Ömer (radıyallâhu anh) yer yer halkın açıkça ikaz ve hatta tenkitlerine maruz kalıyor ve bundan da rahatsızlık duymuyordu.

Meseleye bu zaviyeden bakılacak olursa, şöyle bir neticeye varmak da mümkündür: Devlet ve fert bu vazifede her zaman mutabakat hâlinde olmalıdırlar. Eğer bu iş sadece fertlere havale edilirse, kuvvet ve müeyyideye vâbeste şeylerde müessir olunamayabilir.

7. Halkın Devleti Denetleme Yetkisi

Eğer devleti kontrol ve denetleme yetkisi fertlerin elinden alınacak olursa, bu defa da dikta ve despotizma ortaya çıkar. Sürekli yukarıdan aşağıya yağdırılan buyruklar, fert ile devletin arasındaki mesafeyi iyice açar ki, zannediyorum bu da hem ferde hem de devlete bir hayli pahalıya mâl olur.

Devletin başındakiler, halk ile iç içe olmalıdırlar. Gerektiğinde teb'adan herhangi bir fert, bir valiyi ya da bir âmiri denetleyebilmelidir. Elbette bu bir ehliyet işidir. Ancak o da izafî bir husustur. Saadet Asrı'ndan buna ait pek çok canlı örnek göstermek mümkündür.

Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) Cennet'le müjdelenen on sahabiden biridir.[8] Hz. Ömer devrinde İran, bir baştan bir başa onun kumanda ettiği ordu tarafından fethedilmiş ve daha sonra Sa'd bu eyalete vali olmuştur. Sa'd, kapısına diktiği bir kapıcı yüzünden halk tarafından, günün halifesi Hz. Ömer'e

şikâyet edilir ki, şikâyetçiler bunun sünnette yeri olmadığından dolayı dillendirir ve ta halifeye ulaştırırlar.

Hz. Ömer, başka bir şikâyetlerinin olup olmadığını sorunca, onlar Sa'd'ın namazı ta'dil-i erkân ile kılmadığını da ilave ederler.[9] Tabiî ki bu, onların düşünceleridir. Yoksa Sa'd b. Ebî Vakkas gibi bir zatın namazını ta'dil-i erkân ile kılmaması düşünülemez. Fakat burada dikkat çeken ayrı bir husus daha vardır. O da, halkın bölge valisini cesaretle denetleyip, rahatlıkla halifeye şikâyet edebilmeleridir.

Evet, halk devleti devamlı ve kesintisiz olarak denetler, devlet de buna mukabil halkı seviyelendirmeye çalışır. Böylece devlet ile teb'a arasında denge kurulmuş, adaletle hükmetme esası da korunmuş olur.

Günümüz İslâm âleminde, ne halkın ne de devletin kendine düşen vazifeyi yaptığı söylenemez. Çok defa insanlar ahlâksızlığın her çeşidini irtikâp ederken, devlet bütün bunlara karşı kayıtsız kalmakta veya o da o günaha iştirak etmektedir.

İslâm dışı toplumlarda, emr-i bi'l-mâruf esası olmadığından, böyle bir kontrol mekanizması da söz konusu değildir. Ancak İslâm'da durum farklıdır. Orada ferdin devleti, devletin de ferdi kontrol etmesi söz konusudur ve bütün bunlar emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker prensipleri çerçevesinde icra edilir.

Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerin dil ile yapılma keyfiyeti Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde şöyle dile getirilir: *"Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et."*[10]

Fert, fert olarak zina, hırsızlık, ihtikâr, tefecilik vs. bütün münkeratın kötü olduğunu anlatmak ve bu suretle bu çeşit hastalıkların cemiyet içinde yayılmasına mâni olmakla sorumludur. O bu sorumluluğunu irşad ve tavırlarıyla yerine getirmeye çalışır.

El ile olan birinci vazife, daha ziyade devlet ricalini alâkadar ederken, ikinci vazife, bilhassa ilim adamları sınıfını, eğitimcileri, sonra da bütün mü'minleri ilgilendirir. Üçüncü derecede kalanlar ise, âciz ve hadis-i şerifteki ifadesiyle imanı en zayıf olanların işidir ki, o da, kalben münkeratı kabullenmemek şeklinde olur.

Bediüzzaman buna işaretle *"Medenîlere galebe ikna iledir, icbar ile*

değildir." der.[11] Bugün, bu vazife, mükemmel temsil, usûlünce tebliğ, seviyeli irşad ve ikazla yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

1 Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

2 Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

3 Mâide sûresi, 5/78.

4 Ebû Dâvûd, *melâhim* 17; Tirmizî, *tefsir* (5) 5; İbn Mâce, *fiten* 20.

5 Bkz.: Müslim, *îmân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

6 Tirmizî, *fezâilü'l-cihad* 12.

7 Müslim, *îmân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

8 Tirmizî, *menâkıb* 25; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

9 Buhârî, *ezan* 95; Müslim, *salât* 158; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/176, 179, 180.

10 Nahl sûresi, 16/125.

11 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.54, 64.

C. SIRAT-I MÜSTAKÎM

1. “Ben de sizin gibi bir beşerim”

Cenâb-ı Hak, Efendimiz’e hep hususî bir noktayı hatırlatmakta ve şöyle demesini emretmektedir:

“Ben de sizin gibi bir beşerim. Bir fark var; o da, bana vahyolunmasıdır.”[1]

Sanki Cenâb-ı Hak O’na, *“Ey Habibim, başka şeref, başka mansıp arama; beşer olmayı itiraf, sana şeref olarak yeter.”* demekte ve O da bunu gerçeğin kendisi kabul ederek *“Ben bir beşerim.”* ilanında bulunmaktadır.

Bir akıl ve bir karîha düşünün ki, güneşlere fer verecek ölçüde ışıl ışıldır. O’nun fetanetini ifadede ‘deha’ kelimesi yetersiz ve fakir kalır. O’nda cihanları altüst edecek bir dirayet ve irade gücü vardır. Ancak O, bütün bunları bir kenara bırakıp Hakk’a teslim olmakta ve gönlünü bütünüyle vahyin meltemlerine açmaktadır. Aslında böyle bir teslimiyet çok zordur. Tabiî zor olduğu ölçüde de mübeccel ve Yaratan nezdinde makbuldür.

Anlatılan, nübüvveti ikrar, kulluğu da itiraftır. Evet, anlatılan, ne Arş’ın bir yanında oturma iddiası ne de hulûl ve tecessüt safsatası; vahiyle serfiraz bir peygamberlik pâyesi.

Keza Resûl-i Ekrem, *“Ben de sizin gibi bir beşerim.”* derken beşeriyetini ifade ederek, mukteza-i beşeriyet olan hiçbir şeye karşı gelmediğini, tabiatla mutabakat içinde bulunduğunu, Allah’ın kurduğu ve ayarladığı nizama tevfik-i hareket ettiğini/edeceğini hatırlatmış oluyor.

Derinlerden derin kulluğunun yanında, yiyor, içiyor, yatıyor, evleniyor ve arkasındakilere meşru dairedeki zevk ve lezzetlerin âdâbını talim ediyordu.

Esasen O’nun beşerî bir zaaf olarak kadına ihtiyacı yoktu. Zira O’nun 25 yaşına kadar yaşadığı gençlik hayatıyla ilgili olarak dost ve düşmanın akılları durduracak, hayalleri donduracak öyle bir yanı vardı ki, cahiliye devri içinde neş’et etmesine rağmen, evleneceği kadınla (Hz. Hatice) karşı karşıya geldiğinde buram buram ter dökmüştü.

Henüz semasında nübüvvet ve vahiyden bir şimşek çakmamış; Zât-ı ulûhiyet hakkında tam bir malumata sahip olmamış, haramı-helâli henüz duymamıştı ama, böyle bir dönemde dahi mahremi olmayan bir kadına elini dokundurmamış ve başını kaldırıp bir yabancıya baktığı görülmemişti.

O, bir ismet âbidesiydi; O'nda afîf bir vicdan, tertemiz bir gönül vardı. Hep iffetli mi iffetli, namuslu mu namuslu bir hayat yaşamıştı. Allah ile olan irtibatı ise kavîlerden kavîydi.

Kaşını kaldırıp bir kadına bakmaması, O'nun kadına karşı ilgisiz olmasından kaynaklanmıyordu. Bilakis O'nda normal insanlardan 30 defa daha üstün bir erkeklik gücü vardı. Bunu bizzat kendileri ifade buyurmuşlardı.[2]

O'nu böyle afîf yapan ve iffetli hâle getiren, Allah'a karşı olan saygı ve haşyetiydi. Zira Cenâb-ı Hak, O'nu hep güzel hasletleri temsil etsin diye yaratmıştı.

O sırat-ı müstakîm ile bezenmiş, Hak münasebetiyle yunmuş, yıkanmış tertemiz, ışıl ışıl bir nur yumağı idi âdeta. O bizlere sırat-ı müstakîmi göstererek bizi de ifrat ve tefrite düşmekten korumuştu.

2. Mürşidimiz Kur'ân'dır

Bizim mürşidimiz Kur'ân'dır. O Kur'ân ki, bazen bizim gönül dünyamızı gökyüzüne çevirir ve onun her âyeti içimizde bir yıldız gibi doğar. Bazen de o, gökteki yıldızları indirir ve bizim müşâhede alanımıza serer.

Bütün sistemler, galaksiler, yıldızlar ve gezegenler bizim için aynı bütünden birer parça gibidirler. Kur'ân, yer yer âyetlerini birer burak yaparak bizi oralarda gezdirir. Kâh olur, yıldızları zerreler gibi küçültür ve kâinatı avucumuzun içine koyar; kâh olur semavîleşme ve arşiyeler çizmede bizi nebülözlerin yanına götürür; bunu yaptığı aynı zamanda nazarlarımızı yakalar ve bizi kendi içimizde gezdirir. Atomlar âleminden nebülözler âlemine kadar, Kur'ân'ın o muhteşem bayrağının şehbâl açıp dalgalanmadığı tek saha yoktur.

Öyleyse hiç kimsenin de, mâşerî vicdanında bu kadar mâkes bulmuş Kur'ân'a karşı, "Hayata, ilme ve kâinata ait şu yönleri ihmal etmiştir." demeye hakkı yoktur. Aksini iddia edenler Kur'ân'ı, Sahib-i Kur'ân o Resûl-i Zîşân'ı bilmeyen nâdânlardır. Ne denilebilir ki!

"Nâdânlar eder sohbet-i nâdânla telezzüz,
Dîvânelerin hemdemi dîvâne gerektir."

Evet, bir kere daha tekrar ediyor ve diyoruz ki, Kur'ân bütün kâinatı soluklanır ve bütün eşya ve hâdiselerden söz eder. İşte birkaç misal:

"Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının delillerindendir. Sonra hemen sizler birer insan olup yeryüzüne yayılıyorsunuz."[3]

Kur'ân bize, âyât-ı tekvîniyeyi okumamız mevzuunda menfezler açıyor: *"Sizi topraktan yarattı."*[4]

Yerin yüzünden bir öz aldı, âdeta bir protein çorbası yaptı ve sizi ondan halk etti. Sonra da ahsen-i takvîme mazhar kılarak tam kıvamında, meleklerin tebcil ve secde edeceği muallâ varlıklar hâline getirdi; muallâ varlıklar hâline getirdi, sonra da tuttu adınıza yemin etti:

"(Bilmiyorsanız bilin, anlamıyorsanız anlayın) azamet ve ulûhiyetimle yemin ediyorum ki, Biz insanoğlunu en kerim ve en şerefli bir varlık olarak yarattık."[5] dedi. *"Sonra siz, sağa-sola yayılan, her yerde arz-ı dîdâr eden ve dünya yâsemenliğinde reftâre gezen varlıklar hâline geldiniz. İçinizden, kendileriyle sükûna kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi de O'nun varlığının delillerindendir."*[6]

Acaba, kendi kendine olur mu bütün bunlar? Sizi yaratsın, dönüp de onların yanında huzura kavuşacağınız arkadaşlar var etsin ve aranıza meveddet ve muhabbet koysun, sizi birbirinize sevdirsin ve sizinle dünyayı imar etsin... Bunlar Allah'ın âyetlerinden değil de nedir!?

Nasıl oluyor ki, nevzuhur bir insan, hemfikir olacağı bir hayat arkadaşıyla karşı karşıya geliyor? Nasıl oluyor ki, camid zerrelerden meydana gelmiş bu iki varlık, kalbî bağlarla birbirlerine alâka peydâ ediyorlar! Nasıl oluyor ki, dünyanın imarı ve onarılması için bunların izdivacı bir vesile oluyor? Sahi, nasıl oluyor bütün bunlar? Kur'ân işte bütün bunları gözler önüne seriyor ve O'nu nazara veriyor.

"Geceleyin uyumanız, gündüz de O'nun lütfundan rızık aramanız, O'nun varlığının delillerindendir. Bunlarda, kulak verip dinleyenler için dersler vardır."[7]

Gece ve gündüz de, O'nun âyetlerinden ve varlığının alâmetlerindendir. Geceleri istirahat eder, gündüzleri de çalışırsınız. Her zaman tabiatınızla zaman arasında bir uyum söz konusudur ve her şey yerli yerincedir: Gece ve istirahat, gündüz ve çalışma; insan bünyesinde değişik sistemlerin devreye girmesi, ona mukabil başka bir sistemin tatil-i eşgâl etmesi… hepsi o kadar âhenkli ve yerindedir ki, hayran olmamak mümkün değildir.

"Size korku ve ümit veren şimşeği göstermesi, gökten su indirip ölümünden sonra yeri onunla diriltmesi de O'nun varlığının delillerindendir.

Bunlarda, akleden bir toplum için âyetler vardır."[8]

Düşünün, siz bir insan olarak yaratıldınız. Âdem'in Havva'yı bulması gibi, yanı başınızda bir hayat arkadaşı buldunuz. Şimdi içinizi birbirinize şerh edip fikir teatisinde bulunuyor, hayatı paylaşıyor ve bütün bir yuva olarak hayat ve huzur solukluyorsunuz.

Gece sizin için dinlenme zamanı oldu, uyuyup istirahat ettiniz. Gündüz çalışıp çabalayıp Allah'ın nimetlerinden yararlandınız; O, zemini sizin için bir bağ ve bahçe hâline getirdi, arzı rahmetiyle, gönüllerinizi muhabbetiyle ihya etti.

Yağmur, gülen bir rahmet, şimşek mehâfet edalı bir şefkat; ikisine de hem sizin hem de zeminin ihtiyacı var. O, bu ihtiyacı görüp biliyor; size sağanak sağanak yağmur indiriyor, otlar ve meyveler bitiriyor, bunları, sizlere ve hayvanlarınıza vazgeçilmez birer rızık yapıyor.

Bütün bunlar, insan olan insanda, düşünme ve ihsas sistemlerini harekete geçirecek hâdiseler. Kur'ân bunların perde arkasını nazara vererek bizi varlık ve hâdiseleri yeniden bir kere daha okumaya çağırıyor. Evet, Kur'an birçok âyetin fezlekesinde أَفَلَا يَعْقِلُونَ *"Yok mu akledecekler? Yok mu tefekkürde bulunacaklar ve malumat-ı sabıkalarıyla şu andaki bilgilerini birbiriyle mezcedip yeni yeni komprimelere, terkiplere yükselecekler?"*[9] deyip bizi ilk mevhibelerimizi değerlendirmeye davet ediyor.

Evet, o ısrarla, bizim havâss-ı zâhire ve bâtınamıza hitap ederek, önümüze serilmiş bulunan şu kitabın cân-u gönülden okunmasını istiyor. O, insanı, eşya ve hâdiseleri ve bütün kâinatı bir vâhidin çeşitli yüzleri şeklinde ele alır, hepsinin bütüncül bir nazarla değerlendirilmesini ister. Bütün semavî kitaplar arasında sadece odur ki, hiçbir yönü ihmal etmeden bütün varlığı birden değerlendirir ve nazar-ı mütalâamıza sunar. Ön yargısız olanlar, her şey üzerinde titizlikle durur, her hâdiseyi doğru okumaya çalışır, canlı-cansız her varlığı âdeta bir dost, bir kardeş gibi görür ve yürür onlarla hasbihâl ederek Yaratan'a doğru; yürür ve hiçbir zaman vahşet yaşamaz, yalnızlığa düşmez, sebeplerden ürküp korkmaz; herkesi ve her nesneyi bir kardeş gibi görür ve değerlendirir.

Dağlarla konuşur, vadilerle türkü söyler, nebatat ve hayvanatla ayrı bir beraberlik yaşar ve kendini hep bir halka-i zikir içinde hisseder; hisseder de her şeyin onunla beraber âdeta "Lâ ilâhe illallah" dediğine şahit olur. Yer onun

için bir beşik hâlini alır. *"Biz yeryüzünü bir beşik kılmadık mı?"*[10] Kur'ân ifadesini bütün sıcaklığıyla duyar ve o beşiği hazırlayıp sallayan Zât'a karşı şükranla şahlanır.

Meyveleri salkımlar hâlinde ağzımıza kadar uzanan bağları, bahçeleri düşünür, nasıl varlığın merkezine oturtulduğunu gönülden bir kere daha yâd eder. Semayı temâşâ eder hayranlık mırıldanır, tabiatı alkışlar esbaba tebessümler yağdırır; gürül gürül çağlayıp giden nehirlerin başında durur bir mûsıkî dinliyor gibi mest olur.

Ağaçların hışırtısı, yaprakların hemheme ve demdemesi ona hep bir şeyler fısıldar; tabiatla yan yana iki kardeş ve iki yoldaş gibi sarmaş dolaş yaşar; Allah'ı hatırlar her ses ve solukla, tazim duruşuna geçer yer yer. Yaşadığı hayatın ve yürüdüğü yolun encamını düşünür. *"Sizi o topraktan yarattık, tekrar oraya iade edeceğiz ve son olarak yine oradan çıkaracağız."*[11] mazmununca, toprağı mihmandarı gibi görür; ona gülücükler gönderir ve bugün vicdanında duyup yaşadığı hakikatleri, günü gelince apaçık göreceği ve Rabbini müşâhede edeceği anın hazzıyla iliklerine kadar mânevî bir hazla gerinir.

"Allah yeri canlı yaratıklar için vaz'etmiştir. Orada meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu taneler, güzel kokulu otlar vardır. Ey insanlar ve cinler! Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız!"[12] gibi beyanların çağlayanlarına dalar, her dakika ayrı bir sermestî yaşar ve kendi kendine:

"Ey bu nimetlerle perverde nefsim! Rabbinin hangi nimetini tekzip edeceksin? Senin için gökyüzüne güneşi yerleştirdiğini mi? Onunla sizin aranızdaki münasebetleri mi? Böyle bir münasebet için kafanıza göz, kulak yerleştirdiğini mi? Gözlerinle varlık arasındaki diyalogu mu? Yeryüzünü bir sofra hâlinde önüne serdiğini mi? Ağzını önüne koyduğu nimetlere göre hazırladığını mı? Kuvve-i zâika ile dilini donattığını mı?"

Evet, bu üst üste ve demet demet gaybî hazinelerden fışkırıp gelen nimetlerin hangisini inkâr edeceksin..?

"Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Öyleyse yerin yamaçlarında dolaşın, Allah'ın verdiği rızıktan yiyin. Sonunda dönüş de O'nadır."[13] O, yeri size öyle *"zelûl – uysal bir binek"* hâline getirmiştir ki, sırtına bindiğiniz

zaman gezdirir sizi, hem de en tatlı ninniler söyleyerek... Onun baharının ninnisi başka, yazının nağamatı başka; hazan mevsiminin ise daha başka nağmeleri vardır. Sonbahar solgun sesiyle hep visal türküsü söyler. “Ona, Hakikî Dost’a kavuşma vaktiniz yaklaştı!” der gibidir her sözü.. ve solan şeyler, Solmayan Güzel’i gösterme imasında bulunurlar.

Her mevsimin ayrı bir türküsü vardır. Siz merkûbunuzun omuzlarında, rahat rahat yürürken her gün kendinizi her köşe başında ayrı bir cennet kapısı önünde bulur gibi olur ve Kur’ân’ın *“Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?”* beyanıyla bir kere daha irkilirsiniz. İrkilir, mehâbet hissiyle O’na yönelirsiniz. Değişik mevhibelere mazhariyetlerinizin çehresinde varlık içindeki konumunuzun ehemmiyetini anlarsınız; anlar ve ona göre daha ciddî bir duruşa geçersiniz.

İşte Kur’ân varlığa böyle bakar, böyle yorumlar; insanın konumunu da bu şekilde işaretler ve ona sorumluluklarını hatırlatır.

3. Fıtratla Zıtlaşan Bir Kısım Aşırılıklar

İslâmiyet’ten önceki bazı semavî dinler bu muvazeneye riayet edememişti; edememiş –şu anda bizim durumumuz da öyle– ve hakikî temsilcilerini kaybetmiş olmadan ötürü zavallı bir duruma düşmüştü. İbadet maksadıyla inşa edilen bazı mâbetler, günahları affetme adına kazanç temin etme yolları peşinde idi.. zengin fakiri o nâm ile eziyordu. Cennet onun adına parsellenip satışa arz ediliyordu. Bütün bir ömrünü sefahatte tüketen krallar, zenginler ve asilzâdeler servetleri sayesinde Cennetin en mutena yerlerini satın alabilme hülyalarıyla yaşıyorlardı.

Bir kısım bölgelerde bu din, istismar odaklarının elinde tam bir oyuncak hâline gelmişti. Asiler, mücrimler, sahtekârlar ve bütün bâğî ve taşkınlar, eğer paralı iseler cemiyetin en seçkinleriydi. Nasıl olmasındı ki, onlar dünyada iken Cennet’i garantilemiş ve Cennet’e girmek için âdeta sırasını bekleyen insan şeklinde meleklerdi.. evet, hiç utanmadan Allah’a karşı sürekli yalan söyleniyordu.

Aslında Hz. Mesih’e göre de Allah, hiç kimseye Cennet’in anahtarlarını teslim etmemişti. Hâlbuki bazı mâbetlerde bulunan bir kısım görevliler durmadan cennet köşklerinin anahtarlarını dağıtıyorlardı. Ayrıca onlar, kul ile Allah arasına, tebliğ ve irşad dışında hem de hiç münasebeti olmayan her konuda rahatlıkla girebiliyorlardı. Bu ise, istismardan başka bir şey değildi.

Oysaki hangi din olursa olsun, kul ne zaman ellerini açıp Rabbiyle irtibata geçse ona icabet edilirdi. Bu mülâhazayla idi ki, Allah Resûlü, *"Yeryüzü benim için mescit kılındı."*[14] buyuruyordu. Acıdır, bazı yerlerde bir din, cennet alıp satan, cennet kapılarını açıp kapayan insanların dini hâline gelmişti.

Gün gelmiş bu durum, parası olmadığından dolayı cennet alamayan veya bir kilit alıp cehennemin kapısına vuramayan fakirin reaksiyonunu celp etmişti. İşte proletarya hareketlerine ve bir kısım din görevlilerine kıyama fakirin bu psikolojisi sebep olmuştu. Bu mevzu istismar edildiğinde de, böyle bir tepki veya istismardan Protestanlık doğmuştu.

Hıristiyanlar'ın bir kısmı, Hz. Mesih'in temel öğretilerindeki muvazeneye riayet edememiş, özel donanımlı Allah'ın kulu ve resûlü olan o yüce insana 'Allah' nazarıyla bakmışlardı. Tarih tekerrür ediyordu; kendilerinden evvel Yahudiler Hz. Üzeyir'e (aleyhisselâm), başkaları Zerdüşt'e ve daha başkaları başka şahıslara Allah demiş ve o nazarla bakmışlardı. Bu kabîl yanlış telakkiler birer problem olduğu gibi, bunlara karşı gösterilen tepkiler de zamanla birer probleme dönüşmüştü.

Batıdaki ilim hayatı ve düşünce sistemi ile toplumun fakir ve zengin yapısı buna bir reaksiyonun ifadesiydi. Bu itibarla da, beşerin başına açılan birçok gailenin temelinde, onların işte bu bozuk anlayışları yatıyordu denebilir.

Meselenin bize bakan yönüne gelince; bizim gözümüzü kamaştıran *Sanayi İnkılabı*[15] gibi bazı değişimlerin o sûrî parlaklığı ve göz kamaştırıcılığı, zavallı ve zavallı olduğu kadar da muhâkemesiz, gözü bağlı, kulağı tıkalı, ebkem ve kalbsiz entelijansiyamız tarafından nadide bir cevher gibi bîçâre insanımıza hem de bütün bir geçmişimiz ve kültürümüz görmezlikten gelinerek dayattırıldı ve zorla kabul ettirildi.

Batıda bir kısım üstûrelere reaksiyon gösterilmesi normaldi; zira orada fakirler eziliyor, iktidarsızların hukukları çiğneniyor ve bunu da kendi ifadeleri ile "Tanrı istedi." diyorlardı.

Feodalizmin hükümferma olduğu devirlerde belli cemaatler, sırtını bir kısım mâbetlere dayamış aileler ve soylular; kapitalist idarenin hükümferma olduğu daha sonraki dönemlerde ise burjuvazi fakirin kanını emiyor, onu sömürüyor ve ardından da 'Tanrı' deyip her şeyi O'na dayandırıyor, O'nu kendi hesaplarına konuşturuyor ve her gün O'na –hâşâ– birbirine zıt, birbirini nakzeden değişik hükümler isnat ediyorlardı. Mâşerî vicdan bir gün işte bu düşünceye reaksiyon

göstermişti.. dahası günü geldiğinde münkir ve mülhit *Nitche,* sesini yükseltip şöyle diyecekti: "Size duyuruyorum, -hâşâ- Tanrı öldü!" Bu, bir taraftan küfür ve küfranı ifadeden ibaret olmanın yanında aynı zamanda Batı'da tekniğin, fennin, sanatın ve topyekün Sanayi İnkılâbı'nın ne türlü bir dil kullandığını gösteriyordu.

Onlara göre artık dünyaya sanayi ve ilim hâkimdi. Sözü de onlar söylemeliydi. Ama unutmayalım ki bütün bunlar her gün ayrı ayrı mahkemelerde kendi heveslerine göre Allah'a hüküm verdiren bazı din müntesiplerinin yanlış icraatına karşı bir reaksiyonun ifadesiydi.

Bize gelince; biz dünlerimiz itibarıyla hep sırat-ı müstakîmi temsil ettik; asla ifrat ve tefrite düşmedik. Beşer ve beşeriyetin gereklerini inkâr etmedik; akla karşı koymadık. Zira Kur'ân, birçok âyetin fezlekesinde bize, *"Akıl etmiyorlar mı? Tefekkür etmiyorlar mı?"* diyordu.[16] Bu, her şeyin önünü arkasını göz önüne alıp tenasüb-i illiyet (sebep-sonuç) prensibine göre düşünmek, tekrar ber tekrar kendilerini düşünmeye zorlama ve bir mevhibe-i ilâhî olan aklı aktif kullanma demekti.

Evet, işte bizim dünya görüşümüzü şekillendiren Kur'ân'a ait fezlekeler! Biz sırat-ı müstakîm erbabıyız ve ifrat-tefrit bilmedik. Allah'a ulaşmak için hiçbir zaman evlenmeyi inkâr ve O'na vâsıl olmanın yolunun mâbet ve zaviyelere kapanmak olduğunu iddia etmedik. Aksine, hayatı her yönüyle birbirinden kopmaz bir bütün hâlinde mütalâa ettik ve öyle değerlendirdik.

İSLÂM İSTİKAMETTİR

Biz her zaman sırat-ı müstakîm üzerinde olmaya çalıştık. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yolun biricik temsilcisiydi. Biz de O'nun ümmetiyiz. O, hiçbir zaman ifrat ve tefrite girmedi. Her gün bir yığın müşkülü halletti ama asla müşkül icat etmedi.

Bernard Shaw, *"Üst üste problemlerin çözüm beklediği asrımızda, bütün müşkülleri, kahve içme rahatlığı içinde çözen Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) her devirden daha çok muhtacız."* derken yerinde bir tespitte bulunur.

Evet, O'nun çözemediği hiçbir müşkül olmamıştır. Ferdî, ailevî hangi meseleyle karşı karşıya gelmişse, yine bir Batılının ifadesiyle, yağdan kıl çeker gibi, gayet rahatlıkla o meseleyi halledivermiştir. İşte birkaç misal:

Kâbe'nin inşası esnasında birbiriyle anlaşamayan kabileler kılıçlarını çekip

savaşa hazırlandıkları sırada, çiçeği burnunda bir delikanlının Kâbetullah'a doğru geldiği görülür. Hemen, "İşte meseleyi bu halleder!" der ve O'nu beklemeye koyulurlar. O, öyle inandırmış ve emniyet telkin etmiştir ki, Allah Resûlü gelir gelmez işe müdahale eder ve Hacerü'l-Esved'i büyükçe bir bez içine koyar, kabile reislerini dört bir yanından tutturup, taşı yerine kadar onlara taşıttırır, sonra da bizzat kendisi yerine yerleştirir. Ve böylece ciddî bir problemi gayet rahatlıkla halleder.[17]

İkna etmede de Allah Resûlü'nün eşi menendi yoktur. Bir gün İmrân'ın babası Husayn, Medine'ye gelir. Aklınca Allah Resûlü'nü ikna edip davasından vazgeçirecektir. Sorar:

- Yâ Muhammed! Sen mi hayırlısın yoksa baban mı? Allah Resûlü cevap verir:

- *Senin baban da benim babam da Cehennem'dedir.*

Husayn donakalır. Ne diyeceğini şaşırır. Bu sefer de Allah Resûlü sorar:

- *Sen kaç ilâha tapıyorsun?*

- Yedi ilâha; biri gökte, altısı yerde, der Husayn. Ve daha sonra da aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- *Yâ Husayn! Acıktığın zaman hangisinden yiyecek istersin?*

- Göktekinden...

- *Susayınca?*

- Göktekinden...

- *Evlât istediğinde?*

- Yine göktekinden...

- *Peki, yâ Husayn, hepsini göktekinden istediğin hâlde, niçin ibadette diğerlerini O'na şerik koşuyorsun?!.*

Bu söz Husayn'ı ikna etmeye yeter.. sonra da gürül gürül "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" der ve o ışıktan topluluğa katılır.[18]

Bir başka defa, cismanî duyguların baskısı altında ezildiği şikâyetiyle bir delikanlı gelir O'nun huzuruna. Allah Resûlü onu karşısına oturtur ve sorar:

- *O yapmak istediğinin anana yapılmasını ister misin?*

- Hayır, yâ Resûlallah!

- *Kız kardeşine yapılmasını ister misin?*

- Hayır, yâ Resûlallah!

- *Halana ister misin?*

- Hayır, yâ Resûlallah!

- *İşte, herkes de senin gibi birisinin anası, kızı, kız kardeşidir. Senin istemediğini onlar da istemezler.* Sonra o tertemiz elini gencin sinesine kor, *"Allahım, günahlarını mağfiret et, ayıplarını setret, kalbini temizle!"* diye duada bulunur.

Delikanlı, kalkar gider. Sahabi diyor ki: "Aklı kalbiyle beraber öyle ikna olmuştu ki, artık aramızda ona iffet âbidesi nazarıyla bakardık."[19]

Evet, Resûlullah, müşkülleri çözmede müthiş bir fetanete sahipti ama o fetanetiyle hayatında hiç kimseyi şaka olarak dahi aldattığı görülmemişti. Bu büyük dimağ, ne dünyaya hâkim olmak ne de insanlar üzerinde hükümranlık kurmak için hiç mi hiç arzu izhar etmemişti. Hatta yer yer kendi içtihatlarından dönmüş ve gassalin elindeki meyyit gibi hep Allah'a teslim olmuştu. Hayır, O'nun teslimiyeti daha da artıktır…

4. Kur'ân ve Kur'ân Toplumu

Buraya kadar size, kısa da olsa Kur'ân ve Kur'ân toplumuyla alâkalı bir mukayese sunmaya çalıştım. Aslında, bu farklı kıyas ve mukayese ile Kur'ân'a ve Resûlullah'a karşı bir saygısızlık yapmış olmaktan hicap duymadım da değil. Ancak, "Eşya zıddıyla bilinir." kaidesince, biraz da mecbur oldum gibi…

Böyle bir mazeretle Rabbimin huzurunda muaheze edilmekten kurtulmayı ümit ederim. Yoksa, Allah Resûlü ve Kur'ân, başka hiçbir şeyle kıyas edilmeyecek kadar ulvî ve yücedirler ve gereksiz öyle bir yola asla girilmemelidir.

Evet, eşya zıddıyla bilinse de, İslâm'ın âlemşümul yüceliğini ispat için diğerlerinin küçüklüğünü göstermeye hiç gerek yoktur. Fakat bugün insanımızın bakışları bulanık, düşünce sistematiği bozuk ve değer hükümleri tamamen ters yüz olduğundan bazen cebrî hatalar kaçınılmaz olabiliyor.

Meseleyi bu zaviyeden değerlendirdiğimizdendir ki, tenvir maksatlı bazı mukayeselere ihtiyaç oluyor. Biz de bu ihtiyaçtan hareketle yola çıktık ve zulmetten bazı karanlık noktalar gösterdik ki, mahiyetimizi saran nur hüzmelerinin kıymet ve değerlerini daha iyi anlayabilelim.

Bu kısa yolculukta, bir milletin maddeciliğinin sarp yamaçlarında dolaştık. Ardından farklı bir dünyanın loş ve boş koridorlarında yolculuğumuzu sürdürdük. Gördük ki, ikinciler birincilerin maddeciliğine reaksiyon olsun ve onu tadil etsin diye zuhur etmişken, hiçbir şey yapamadan nâehillerin elinde bir ucûbe hâline gelmiş ve tamamen spiritüalist bir hüviyet kazanmış. İlâhiyatçı camianın dogmatik yaklaşımları bir ruhbaniyet anlayışına dönüşmüş; seleflerine bir şey anlatamadığı gibi kendi de anlaşılmaz bir muamma hâline gelmiş.

Batıda hümanizm gibi birçok nesepsiz hareketin doğmasına sebep de böyle bir çarpıklık olsa gerek. Böylesine yamuk yumuk heva ve heves kaynaklı beşerî organizasyonların, insanlığın problemlerini çözeceğini hiç kimse beklememelidir. Zira, işin semavîliği bütün bütün gidip, her şey dünyevîliğin darlığına düşünce, artık hiçbir şeyin yapılamayacağı açıktır.

Aslî hüviyetlerini koruyamamaları sebebiyle, bazı edyân-ı semaviye, zuhurları ve ilk hâlleri itibarıyla insanlığı zulmetten nura çıkaran birer ışık tufanı iken, daha sonra deformasyona uğramış ve insanlığın, bu defa da, nurdan zulmete sürüklenmesine sebebiyet vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'e gelince o, ilâhî teminat altında, hiçbir zaman değişmeden hep Hak'tan geldiği gibi kalmış ve bazı semavî kitapların maruz kaldığı muhteva değişikliğine uğramamış ve çeşitlenmemiştir. Evet, onu koruyan, bizzat sahibi olan Allah'tır ve kıyamete kadar koruyacağına dair de vaadi vardır:

"Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik ve mutlaka onu Biz koruyacağız."[20] âyeti, bu teminatın semavî bir belgesidir.

Sırlı ve surlu Hicr sûresinin aynı hususiyetleri taşıyan bu âyeti, birçok tekit edatıyla, hiçbir şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak bir tarz ve üslûpla, Kur'ân'ın kıyamete kadar teminat altında olduğunu haber vermektedir ki, bu, aynı zamanda Kur'ân'ın diğer kitaplara olan fâikiyet ve üstünlüğünü de ifade etmektedir.

Kur'ân değişik yönleriyle olduğu gibi bu yönüyle de ezel ve ebed edalıdır. Bu açıdan da, asılları itibarıyla semavî olsalar dahi, diğer bazı kitapları Kur'ân'a kıyas etmek kabil değildir. Ayrıca Kur'ân, ceste ceste 23 senede Peygamberimiz'e nazil olmuştur. Onun inzal keyfiyeti de, meydana getirdiği inkılabı da, muhafazası da tamamen mucizedir. *Ve onun hedefi, insanoğlunu hakikî insanlığa yükseltmektir.*

Evet, insan, kalb ve ruhun hayat derecesine ancak Kur'ân'ın irşadı sayesinde

ulaşabilir. Zira, insanın insanlık semasına yükselebileceği yolu en net şekilde Kur'ân gösterebilmiştir.

Hak'tan gelen nüzulün, urûç hâlinde ikmali, beşerî kavsin iki ucunun bir araya gelmesi, yani insanın yere indikten sonra yeniden miraç yapabilmesi, hayatta iken اِرْجِعِي *"O'na dön!"*[21] sırrını tahakkuk ettirebilmesi ve kalbiyle, ruhuyla Hakk'a dönebilmesi tamamen Kur'ân'ın irşadına bağlıdır.

İşte, Cenâb-ı Hak, insanlığın bu uzun seyahati kıyamete kadar devam ettirebilmesi için, Kur'ân'ı muhafazası altına almıştır. Ancak, bütün icraatına sebepleri perde yapan Allah (celle celâluhu), bu icraatına da sebepleri perde yapmış ve bu kudsî işte de bir kısım kudsîler topluluğunu kullanmıştır.

Her semavî kitap, kendi nebisinden sonra o davanın havarîlerinin omuzlarında yükselegelmiştir. Aynı prensip bir farkla Kur'ân için de geçerlidir: Nasıl Kur'ân bütün semavî kitapların en yücesi ve en ulvîsidir; öyle de onu omuzlayacak cemaat de diğerlerine kıyasla en ulvî ve en yüce sayılır.

Zira Kur'ân, Varlığın Medar-ı İftiharı'na inmiş bir kitaptır.. ve her devirdeki Kur'ân talebeleri de bir mânâda o kitabın mübelliğinin çırakları sayılırlar. Onların arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi büyük dehâlar, dünyaya meydan okuyan kahramanlar, Bedir'de aslanlar gibi savaşanlar, Uhud'da sarsılmayıp yerinde sebat edenler, Hudeybiye'de çetin bir imtihanı başarıyla atlatan firaset erleri gibi öyle mükemmel ve yetenekli insanlar çıkmıştır ki, bunlar geçmiş dönemlerde dünyaya gelselerdi nebiler gibi tazim görürlerdi.

Kur'ân davası, dağları yerinden oynatacak azamet ve ağırlığı ile Hz. Ebû Bekir'in omuzlarına yüklendiği zaman cidden güçlü bir omuz bulmuş oluyordu… O, Faruk-u Âzam'la şehbâl açıyor ve Hz. Osman'la dünyanın dört bir yanına yayılıyor ve bütün cihanı âdeta vesâyâsı altına alıyordu.

Hz. Ali'ye gelince; onunla Kur'ân'ın apayrı bir buudu keşfolunmuştur. Kur'ân, evvelâ onun gönül deryasında bâtınî derinliğiyle inkişaf ediyor, daha sonra da mevceler hâlinde bütün tarikatları, tekke ve zaviyeleri netice veriyor.

Nice büyük veliler ve onları kanatları altına alan müceddidler hep bu mektebin çırakları sayılırlar. Hz. Ali'nin gönlü buna bir çekirdek olmuştu ve bundan tûbâmisal bir şecere-i tayyibe gelişip neşv ü nemâ bulmuştu. Ondandı büyük çoğunluğu itibarıyla bütün evliya, asfiya, ebrar ve mukarrabîn.

Esasen, her bir sahabiyi tek başına ele alıp değerlendirmek mümkündür.

Onların hemen hepsi gökteki melekleri gıptaya sevk edecek kadar seçkin ve asildirler. Ancak konunun o kadar tafsilata müsait olmadığı da açıktır.

Bu sağlam karakterli Kur'ân tilmizleri veya –tabir caizse–Kur'ân nesli, asla başka kitapların tilmiz veya çocukları gibi Hak mesajına ihanet etmemiş; aksine, onun bir tek harfi için canlarını feda edercesine onun uğrunda tam bir adanmışlık ruhu sergilemişlerdir.

Kur'ân, işte böyle en güçlü omuzlardan en sağlam kaideler üzerine oturmuş bir âbide gibi hiçbir zaman sarsılmamış, çatlamamış; zerre kadar tahrif ve tahribe uğramadan mevcudiyetini günümüze kadar devam ettirmiş ve –inşâallah– kıyamete kadar da devam ettirecektir. Zira, ona bu teminatı veren doğrudan doğruya Allah'tır (celle celâluhu). Rabbimiz'in verdiği bu teminattan bizler de emin olmalıyız; zaten mü'minler de hemen her zaman emin bulundular.

Bizim inancımıza göre Kur'ân, kıyamete kadar bütün revnaktarlığı ile bâki kalacaktır. Belki bazen, esen muhalif rüzgarlar onun aydınlık çehresinde sis-duman meydana getirecekler ama, zannediyorum müntesiplerinin küçük bir gayreti, hafif bir silkinmesi; silkinip kendine gelmesi sayesinde, o da yeniden o eski revnaktarlığı, parlaklığı ve göz kamaştırıcılığıyla mü'minlerin kalb ve kafalarında canlanacak ve mürde gönüllere, ölmüş yığınlara hayat üfleyerek onları canlandıracaktır.

Bugün bir ölçüde mü'minlerin gönlünde artık bir şem'a parıldamaya başlamıştır ve artık herkes yavaş yavaş bu ışığa doğru koşmaktadır. Hakk'ı mâverâda arayanlar, taşrada dolaşanlar, Hak kapısı diye durmadan ağyâr kapısını çalanlar yanıldıklarını anlamaya başlamış ve içlerinde yanan bu ışıkla bütünleşip yeni bir ba'sü ba'de'l-mevt yaşar gibi hâlleri var.

Bugüne kadar bu tarihî tekerrür birçok defa tekrar edip durdu ve her defasında netice ve akıbet hep müttakîlerin oldu. Öyle inanıyoruz ki, bundan sonra da –inşâallah– Hakk'ın yaktığı bu şem'a ebedlere kadar yanacak, sönmeyecek ve arkasındakileri sürekli karanlıkta bırakmayacaktır.

5. İnsanî Realiteler ve Sırat-ı Müstakîm

Kur'ân, hayatı bütün realiteleriyle ele alır ve müntesiplerine öyle bir hayatı talim edip öğretir. Meselâ, aklın mevcudiyeti bir realitedir. Kur'ân bunu böyle kabul eder ve çok meseleleri akla havale ederek, *"Akletmiyorlar mı?"* der.

Ancak, İslâmiyet'te akıl hiçbir zaman kendi hâline ve başıboş bırakılmamıştır. Kur'ân'a göre o, mutlak bir esas değildir; belli ölçüde o,

vahyin ve Kur'ân'ın ilâhî prensipleriyle kayıt altına alınmıştır. Bu prensipler akla rehber olmuş, akıl da bu rehberlik sayesinde yaradılış hikmetine uygun olarak vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.

Aslında, insanın mahiyetine yerleştirilmiş olan diğer duygular için de durum aynıdır: Şehvet, öfke, kin ve inat; iffet, gayret ve hakta sebat şeklinde tezahür ettiklerinde; ilim de, irfan ve muhabbet ufkuna yükseldiğinde istikamet korunmuş olacaktır.

Evet, Kur'ân-ı Kerim bize, mahiyetimizdeki bu duygulardan böyle semere almayı talim eder. O bizdeki bu duyguların mevcudiyetini nefyedip, fıtratımızla çatışmaz, bizi böyle bir çatışmaya zorlamaz. Aksine bizi ifrat ve tefritten koruyarak itidal ve istikamete sevk eder.

Kur'ân'ın aydınlık ikliminde:

- *Akıl,* ifrat noktasında *cerbezeye*, tefrit noktasında *ahmaklığa* düşülmeden istikamet çizgisinde *hikmet* televvünlü ruhun bir refîki;

- *Şehvet,* ifratıyla *bohemlik* ve *fuhşa,* tefritiyle cismaniyete bütün bütün sırt çevirip *humûdete* düşürmeksizin istikamet çizgisinde, meşruiyetle mukayyet "*iffet*" unvanıyla nefs-i nâtıkanın belli bir perdeden sesi soluğu;

- *İnat, önyargı ve bâtıl saplantılar* gibi ifrat, *her şeye "evet" deme ve boyun eğme* gibi tefrite mukabil *hakta sebat etme* çerçevesinde Cenâb-ı Hakk'a karşı bir sadakat vesilesi;

- *Cesaret,* ne tefritindeki *korkaklık,* ne de ifratındaki *tehevvür,* Müslüman olarak her zaman dimdik, ama müdebbir bulunmanın temel unsuru;

- *İlim,* gayesiz, hedefsiz, *bilme için bilme* ifratı, cehalet denen yüzkarası gibi tefrite mukabil, *mârifete* dönüşebilen ve Hakk'a ulaştıran bir vasıtasıdır…

Evet, bunların hemen hepsi orta yola bakan yanlarıyla nisbî birer ilâhî mevhibedir ve yerinde değerlendirildiğinde önemli dinamiklerdir.

Görüldüğü gibi İslâm, insandaki hiçbir istidat ve kabiliyeti köreltmediği gibi, hiçbirine de ifrata ve tefrite düşme hakkı vermemiştir. O, bu istidatları kayıt altına almış ve insana hepsinden âzamî derecede istifade yolunu göstermiştir ki, Kur'ân'a göre bu yolun adı "sırat-ı müstakîm"dir.

Biz, günde en az kırk defa, Allah'a (celle celâluhu) *"Bizi sırat-ı müstakîme hidayet et!"*[22] derken, içimizde bu anlayışın billûrlaştığını duyarız. Bizim bu talebimiz, her şeyin ifrat veya tefritinden korunma talebidir. Aksi hâlde akıl, günümüzde olduğu gibi, ya bütün bütün terke uğrar ya da her şeyi inkâr eder ve

kendinden başka varlık tanımayan bir küstahlığa düşer.

Bizden evvel bazı diyanetler, aklı bu hâle getirmişti. O dönemde akıl ihmale uğramış ve insanlar düşünmeye karşı bütün bütün gabîleştirilmişti. Zira onlara göre tek gerçek ve tek hakikat ruhanî reislerin söyledikleriydi. Hayat, mâbedin loş duvarları arasına sıkıştırılmış, insanların görüş ufku da, bu duvarların arkasında anlatılanlarla sınırlı kalıyordu.

Akıl humûdeti, beyinleri söndüren bir illet olarak cemiyeti sarmış ve insanlar bu illet karşısında cansız cenazeler gibiydiler. Bu kabîl âkillerden mürekkep bir cemiyetin her zaman ve zeminde mukadder akıbeti de bundan başka olamazdı.

6. Aklın Hoyratlaşması

Gün geldi, böylesi akılsızlığa karşı tepki de şiddetli oldu. Bu defa da insanlık kendini, her şeyi hafife alan korkunç bir akliyecilik karşısında buldu. Bu kaba akliyecilik ilmi ve teknolojiyi de yanına alınca insanlık öldüren bir ifrata kayıverdi.

Günümüzde modern ilim ve teknolojik gelişmeler, insanoğlunun gözlerini öylesine kamaştırmıştır ki, maalesef artık o, iki adım ötesini göremez hâle gelmiştir ve ilmin, teknolojinin dışında hiçbir şeye tam güvenememekte; güvenmek bir yana, mevcut teknik imkânlarla her müşkülünü yenip, her problemini çözebileceğine inanacak kadar aşırı kanaatler taşımaktadır.

Böyle bir aşırılığın insanoğluna neye mâl olacağını kestirmek zor olmasa da, bu mevzuda verilecek herhangi bir hüküm için zamanın tefsirini beklemenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Yalnız şu kadarını belirtmeliyim ki, her şeyde ifrat ve aşırılık zararlı olduğu gibi, ilmin bir put hâline getirilerek, bütün değerlerin ona bağlanması da, hem insanlık hem de ilimler adına fevkalâde tehlikeli ve zararlıdır.

İlmin, 'salim düşünce-tecrübe-vicdan' üçlüsüyle ele alındığı zaman yararlı olduğunda ve cemiyetin hayat seviyesini yükselterek, ona bugünü ve yarını itibarıyla huzur, mutluluk vaad edeceğinde şüphe yoktur. Ne var ki o, tek başına kaldığında sapma ve saptırmalara vesile olacağı da kaçınılmazdır.

Zihinlerin sonsuzluk düşüncesinden mahrum bırakıldığı, ruhun teknolojinin esiri hâline getirildiği, kalbî hayatın bütün bütün ihmale uğradığı bir yerde ne hakikî ilimden ne de ilmin yararlarından bahsedilebilir.

Aksine, böyle bir iklimde ilim, vahşetlerin buudlaşıp devam etmesine,

boğuşmaların kıran kırana sürüp gitmesine, aldatma ve istismarların dev bir afet hâlini almasına yardımcı olacak ve ‘hak’ karşısında ‘kuvvet’in öldüren bir silahı hâline gelecektir.

Doğrusu, ilim, insanın maddî-mânevî mutluluğunu hedef alıp, onun bedenî-ruhî problemlerini çözme yönünde değerlendirildiği ve insanı gönül-zihin birliğine ulaştırabildiği ölçüde faydalı; bu hususlarda yararlı olamadığı zamanlarda ise faydasız, hatta bir ölçüde zararlıdır ve ondan insanî değerler açısından bir şeyler beklemek de abestir.

Bugün, bütün bütün maddîleşen insan, ilim ve tekniğe sadece şahsî hazları, maddî refah ve rahatı itibarıyla alâka duymaktadır. Böyle bir anlayış ise onu, her gün biraz daha ahlâkî çöküntü, ruhî bunalım ve düşünce kaymalarına sürüklemektedir. İşte böyle bir insan tipidir ki, büyük bir kısmı itibarıyla gerçeği araştırmaya ve o yolda tefekküre yanaşmamakta, hatta bunları sevmemektedir.

Şüphesiz bunda, topluma avam kültürünün hâkim olmasının, ilim adamlarındaki beleşçilik düşüncesinin ve hasbî ruh kıtlığının tesiri çok büyük olmuştur; ama ruh insanı, ilham insanı, gönül insanı yetiştirememenin tesiri bunların hepsinin önünde gelir.

Her şeyi maddede arayan, aklı gözüne inmiş kapkaranlık ruhların ortalığı sardığı bir dönemde, gerçeğin ilminden, ilimde derinleşip mârifete ulaşmaktan bahsetmek mümkün değildir. Aksine, böyle bir atmosferde muhâkeme ve tefekkürden eser kalmaz, insanlar her gün biraz daha aptallaşır ve dünyanın her yanı âdeta makinelerin komutlarıyla iş yapan insan şeklindeki robotlara kalır.

Bu itibarladır ki, yarınları yeniden inşa etmeyi planlayanlar, öncelikle ilmin ne olup ne olmadığını, ondan neler beklenebileceğini, sonra onun hedef ve gayelerini çok iyi belirleme mecburiyetindedirler. Aksi hâlde, aksaklıklar sürüp gider ve ilim, kendinden beklenenleri kat’iyen veremez...

Öyle zannediyorum ki, bugün talim ve terbiye müesseselerinden topluma ait daha değişik müesseselere kadar, görüp müşâhede edilen yanlışlıkların büyük bir bölümü, işte böyle bir ilim anlayışından kaynaklanmakta.

Bugüne kadar her şeyi hâdiselerin dış yüzünde araştıran talim ve terbiye müesseseleri, hikmet ruhundan uzak kaldıkları ve bu müesseselere de ilim taassubu, dar kafalılık hükmettiği sürece gelecek nesiller sathileşmeye devam edecek, tefekkür hayatımız daha da sığlaşacak; yeni buluş ve tespitler insanlığın

kurtuluşu adına bir kısım sihirli reçeteler takdim etseler de, dünya çapındaki bu umumî yozlaşmanın önü asla alınamayacaktır.

7. İlimde İstikamet

Bir yerde, eğer ilmî keşif ve tespitler, insanoğlunun maddî-mânevî mutluluğunu hedef almıyor ve insanlık, ruhunun emrinde şekillenmiyorsa, ilim gayesinden saptırılmış, teknoloji insanlık aleyhinde işlemeye başlamış ve insanoğlu rağmına her şey altüst olmuş demektir.

Oysaki insanoğlu, kulak ardı edilebilecek kadar ehemmiyetsiz bir varlık değildir. O, varlık adına sözü edilen her şeyin merkez noktasını tutan bir müstesna yaratıktır. Ve insan bu hâliyle âdeta Cenâb-ı Hakk'ın en gözde sevgilisi durumundadır.

Kâinatları var eden Zât, onu varlığın özü, hulâsası ve gayesi olarak yaratmıştır. Böyle bir mevkide yaratılan insanın gayesi de, Yaratıcısını arayıp bulmak ve kendi varlığına gaybî ve uhrevî bir derinlik kazandırmak olmalıdır.

Bu noktada ilme düşen vazife, insanın gözünden perdeyi kaldırıp ona gerçeği göstermek ve onu her gün yeni tefekkür ufuklarına doğru seyahate hazırlamaktır. Bu sayede, ilmin bütün buluş ve tespitleri insanoğlunun ruhunda ötelere doğru uzayıp giden birer merdiven hâline gelecek ve her an ayrı bir iman şuuru, ayrı bir ibadet aşkıyla şahlanan tali'li ruhlar, bu merdivenle cismaniyetin dehlizlerinden kurtulacak, zaman üstü hüviyetlere ulaşarak bütün zaman ve mekânların üstünde sonsuzla hemdem olacaklardır.

Böyleleri için artık, ne kendilerini aşağıya çekmek isteyen tabiatın zararlı yanları karşısında yenilmek ne de bedene ait sis ve dumanlar içinde şaşırıp kalmak söz konusu olabilir.

Çevrelerini saran bütün is ve pastan arınmış bu üstün kametlerdir ki, kim bilir, günde kaç defa gökler ötesi varlıklarla tanışıklığa girer, kaç defa meleklerle sonsuzluk istikametindeki yarışlara katılır ve kaç defa, hakikatin hararetiyle bir mum gibi eriyip mârifetin o bilinmez okyanuslarıyla bütünleşir. Eğer bugün biz gelecek adına biraz olsun ümit taşıyorsak, bu, o ruh insanlarının, Hak inayetlerine vesile olabileceği recâsından kaynaklanmaktadır.

Her şeyi inkâr eden ilim, insanlığa ait bütün değer hükümlerini de inkâr etmiştir. Hatta denebilir ki, Sanayi İnkılabı ile daha da küstahlaşan nesiller, insandan daha çok canavar yetiştirmişlerdir. Cihan harpleri şahit olarak yeter!

Batılı, kendisine musallat olan bu illetin geç de olsa farkına vardı ama,

girilen yol tek taraflıydı ve bu yolun dönüşü de yok gibiydi. İhtimal daha bir süre onu, kalbini bağırsaklarına yedirmiş bir kısım hilkat garibeleri idare edecekti.

8. İlme ve İlim Adamına Saygı

Bizde ilim düşmanlığı yoktur ve hiç olmadı. Aksine ilim erbabı her yerde i'zaz ve ikram gördü.. ve her zaman ilim erbabının eli değil, etekleri öpüldü.

Celâdetli padişah Yavuz Sultan Selim Hazretleri, arkasında İbn Kemal olduğu hâlde ihtişamıyla yolda giderken İbn Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamur Yavuz Sultan Selim'in cübbesine sıçrayıvermişti.. haşmetli hükümdardan gelecek bir gazap endişesiyle o büyük ve hakperest insanın içinde bir endişe hâsıl olur düşüncesiyle Yavuz Sultan Selim Han hemen dönüp nedimlerine şu talimatı verdi:

"Sizlere vasiyetim: Şu anda benim üzerimdeki, hocamın atının ayağından sıçrayan çamurla çamurlanmış bu cübbeyi mutlaka benim tabutumun üzerine örtmenizdir. Zira ben Rabbimin huzuruna bu cübbe ile gitmek isterim."

İlim, hiçbir devirde böyle i'zaz görmemiş ve hiçbir hükümdar tarafından ilim adamına bu kadar saygı gösterilmemiştir. Gösterilemezdi de; zira o saygının kaynağı Kur'ân-ı Kerim'di. O Kur'ân ki, إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَٓاءُ *"Allah'a karşı kulları içinde ancak âlimler saygı duyarlar."*[23] demektedir.

Hele şâz bir kıraatte bu âyetteki lafza-i Celâl'in اَللّٰهُ şeklinde merfû (ötreli) okunuşu vardır ki, o zaman mânâ, *"Allah, Kendisini bilenlere, eşya ve hâdisenin künhüne vâkıf olanlara, 'Nefsini bilen, Rabbini bilendir.' sırrına erenlere karşı saygı duyar."* şeklinde olur ki, üzerinde durulmaya değer.[24]

Bu ne baş döndürücü bir ifade ve bu ne müthiş bir tespittir! Evet, ilim bizde daima tebcil edilmiş ve minarelerin başında âdeta bir alem hâline getirilmiştir. Öyleyse, ilim adamının bize ve bizi ifade eden mukaddeslerimize küsmeye hakkı yoktur.

Zira biz, ilme ve ilim adamına karşı sonsuz denecek ölçüde bir saygı ve hürmet beslemekteyiz. Yeter ki o, bizim ruhumuzdan fışkıran hakikatlere tercüman olsun ve kâinat kitabını, kâinatın Sahibi adına şerh ve izah yolunda bulunsun.

Bundan dolayıdır ki, Gazzâlî bizim gözümüzde âbideleşir; İmam Rabbânî

gönüllerimizdeki tahtına oturur; Mevlâna gönül gözümüzde zebercet bir kaş gibi parıldar.. ve daha binlercesini biz birer beyin yapıcı ve ruh mimarı olarak kabul eder ve onların maziden uzanan ışıktan elleriyle istikbalimizi şekillendirdiklerini görür gibi oluruz. Çünkü biz, ilmin fazilet ve değerini kabul edenlerdeniz.

Aynı kaynaktan beslenenler de tıpkı her şeyi bizim gibi duyar, bizim gibi değerlendirirler. Aksine, bizimle aynı memeden süt emmeyenlerle düşünce kardeşliği -dolayısıyla da, beğendiğimiz şeyleri takdir etmeleri- söz konusu olmayabilir. Bizim kimseye bir şey demeye hakkımız yok; tabiî kimsenin de bize.

İslâm, toplumun değişik kesimleri arasında imtiyazın karşısındadır ama o, ilmi ve ilim adamını yükseltir ve tebcil eder.

İbn Mâce'nin rivayet ettiği hadis-i şerifte, *"İlim talep etmek her Müslümana farzdır."*[25] denilmektedir. Bazı ilimler farz-ı ayn, bazıları da farz-ı kifâye olarak, her Müslüman ilim edinme mecburiyetindedir ki, bir başka hadislerinde Efendimiz şöyle buyururlar:

"Bir kimse ilim yoluna girince, Allah (celle celâluhu) da ona Cennet'e giden yolu kolaylaştırır."[26]

İlim, bizden bu denli tebcil ve saygı görür; bizim mânevî yapımız, iç heyecanlarımız, tefekkür hayatımız da hep bir dantelâ gibi ilim aşkı, ilim düşüncesi etrafında örgülenir.

9. İnsanı Ruh ve Cesediyle Kavrama

Cemiyet hayatı fertle başlar. Fert âdeta, cemiyet organizmasının atomları durumundadır.

Cemiyeti gökteki sistemlere benzetecek olursak, fert o sistem içindeki bir yıldız gibidir. Nasıl organizma bütünü ile atom arasında ve yine gökteki sistemle o sistemin bir parçası olan yıldız arasında bir bütünlük var, öyle de fertle cemiyet arasında da aynı şekilde bir bütünlük mevcuttur. Ancak bu bütünlük evvelâ ferdin kendi yapısında başlamaktadır. Biz buna 'ruh ve ceset' veya 'madde ve mânâ' bütünlüğü diyoruz.

İslâm, ruhun yanında bir ceset, maddenin yanında bir mânâ, içtimaînin yanında bir iktisadî ve bütün bunların yanında da bir ahlâk ve terbiye demektir ki, onda topyekün bütün bir hayatın solukları duyulur, nefesleri hissedilir.

İslâm, Kur'ân kaynaklıdır ve Kur'ân'da beşere ait ihmale uğramış hiçbir husus yoktur. Aynı zamanda onun içinde tabiat-ı beşere uymayan hiçbir sivrilik de mevcut değildir. O, varlık-eşya-insan açısından itidalin sesi ve soluğudur.

İslâm, hayata ait bütün meseleleri bir bütünlük içinde ele alır. Onda meseleleri bölme ve ayırma olmaz. Bazı diyanet mensupları ferdi, ruh ve ceset diye ikiye ayırır; bazıları tamamen ruhu, diğerleri de tamamen cesedi, cismaniyeti öne çıkarır. Dolayısıyla her iki anlayış da ferdi bölüp parçalayıp anlaşılmaz hâle getirmektedir.

İslâm'da ise fert, ruh ve ceset vahdeti içinde ele alınır ve aynı hakikatin iki ayrı yüzü kabul edilir. Ruh ve ceset arasındaki vahdet telakkisi ailevî, içtimaî ve idarî yapıya da aynıyla akseder, onlara da kendi boyasını çalar. Buna mukabil değişik diyanetler ve din şeklindeki organizasyonlar hem kendi aralarında hem de başka milletlerle münasebetlerinde âdeta birbirlerinden kopuk bir görüntü sergilemektedirler.

10. İslâm Dışı Bazı Dinlerin İnsan Anlayışı

Bazı dinler sadece cesede bakar, onun temel disiplinleri de cismaniyet yörüngelidir. Böylelerinin bütün çaba ve gayretleri hep çıkar ve menfaat hedeflidir. Bir şeyin maddî menfaati varsa ona göre bir değeri de vardır; yoksa kıymeti yoktur.

Meyve ve sebzelerin bir kıymeti vardır; çünkü insan bunlarla beslenmektedir. Renklerin bir kıymeti vardır; çünkü göz bu renklerden maddî bir zevk almaktadır. Tat denen şey de dilin zevki hatırına bir kıymeti haizdir. Dokunulan şeyde, dokunma duyumuza ait bir tatmin söz konusudur.. ve neticede her şey bu yönüyle bir değere sahiptir.

İşte bazı diyanet mensuplarının insan anlayışı, varlık hakkındaki mülâhazaları, eşya ve hâdiseleri değerlendirişi böyledir.. ve bu anlayışa göre insan sadece bir cesetten ibarettir.

Diğer bazıları ise, insanı yalnız ruhtan ibaret kabul ederler ki, böyle bir anlayış da, genişlik ve derinliği olmayan tek buudlu bir hat gibidir.. ve insan tabiatı karşısında pek çok boşluğu olan, sorgulanabilir bir organizasyon görüntüsü sergilemektedir.

Böyle bir organizasyon, âbâ-i diyanetiyle müntesiplerine cennetler vaat etse de, insanın aklî, kalbî ve ruhî hayatı adına hiçbir şey vaat etmediği açıktır. Ona göre insanlar inzivahanelere çekilerek, bütün bedenî zevklerden tecerrüt

edecek, evlenmeyi kendine haram kılacak; yemeyecek, içmeyecek, hatta dünyayı hiç düşünmeyecek; sadece ruhunun gücüne ulaşmaya çalışacak…

Öncekine nispeten bu da bir tefrittir. Böyle bir tefrit neticesinde bu yolun sâlikleri de, zâhirî mesleklerinin aksine gidip fuhşa gömülmüşlerdir. Evet, insanların bazı konulardaki arzu ve isteklerinin önünü almak mümkün değildir. Almaya kalkarsanız tabiat deformasyonlarına sebebiyet verirsiniz.

Zira tutulan yol beşer tabiatına, insan yapısına zıt bir yoldur. Üç buudlu mekânda yaşamak üzere yaratılan insan, hayalî bir atmosfer içine itilmiştir. Hâlbuki bu yol, en mahir cambazların dahi yürüyemeyeceği kadar dar ve amansızdır.

Nitekim, beşer bu yolda yürüyememiş; baş aşağı şehvetin ve fuhşun kucağına düşmüştür. Hem de bunu, Allah'a ibadet mahalli inzivahanesinde yapmıştır. İşte ifrat ve tefritin doğurduğu neticeler..!

11. Dünya Bir Çıkmazda, Kurtuluşu da Kur'ân'dadır

Dünya, içinde bulunduğu durumun vahametini iki cihan harbiyle daha bir anladı ama, henüz sığınacağı kapıyı bulmuş sayılmaz. O kapı, Kur'ân'la açılan Allah kapısı, sarılınacak kopmaz ip, Allah mesajı ve elemsiz-kedersiz hayat da, onun gölgesinde geçirilecek hayattır.

Fahr-i Kâinat Efendimiz'in ifadesi içinde, Kur'ân öyle nuranî bir iptir ki, bir ucu Allah'ın, diğer ucu da mü'minlerin elindedir. Ona tutunan, mutlak surette kurtuluşa erer.[27]

Evet, kabul etmek zorundayız ki, dünya bugün bir çıkmazdadır. Ya, dönüşü olmayan bu yolda hiç beklenmedik şekilde bir uçuruma yuvarlanacak ya da semavî mesaja kulak verip kurtulacaktır. Bu ses, Kur'ân ve İslâm'ın sesidir.

Biz Müslümanız ve o sese bütün ruh-u canımızla bağlıyız. Biz, ensar-ı ilâhî ve Allah'ın muvahhidleriyiz ve Fahr-i Kâinat Efendimiz'in izindeyiz; ara sıra düşüp kalksak da O'na birer sadık bendeyiz.

Evet, gerçi o Kamet-i Bâlâ'yı tartıp ölçebilecek bir idrake sahip değiliz; ama kat'iyen biliyoruz ki, O, Allah'ın en ekmel ve eşref kuludur ve insanlık âleminin en ulusudur. O'nun mahiyeti muallâ, mücellâ ve musaffâdır; ne var ki, yine de, *"Muhakkak ki ben de sizin gibi bir beşerim."*[28] âyetiyle anlatıldığı gibi bir beşerdir.

Aslında bizim farklılığımız da bu tür mülâhazalarla tezahür ve tebarüz eder:

Biz, Allah Resûlü'nü delice severiz. Gidip O'nun vadisinde dolaşırken, köyünün burcu burcu nübüvvet kokan havasını teneffüs ederken, Saadet Asrı'nda yaşıyor olma neşvesini duyarız. Hatta O'nun ayağını bastığı toprağı gözümüze sürme diye çekeriz. Dahası bize deseler ki: "İki Cihan Serveri'nin mübarek kademi bu taşa basmıştı.", o taşı biz altın mahfazalarda saklar ve ona dudağımızı dokundurmayı büyük mazhariyet sayarız.

İşte biz O'nu bu kadar severiz; sever ve her nefeste O'nun uğruna bin defa ölmeyi cana minnet biliriz. Bununla beraber O'nu kat'iyen ilâh gibi görmeyiz. "O da bizim gibi bir beşerdi." der saygı ve tazimatımızı O'nun vesileliğine bağlarız. O, resûllerin en eşrefi ve Rahmetenlilâlemîndi[29] ve O'nun bizim içimizden çıkması insanlık için bir şeref vesilesi olmuştu.

12. Kur'ân'ın İnsan Anlayışı

Kur'ân beşerîlikten çok muallâ, mukaddes ve münezzehtir ama, takdim ettiği hayat sistemi, beşerî, fitrî ve tabiîdir ve müntesiplerini asla tabiatla savaştırmamıştır; camimiz cami, yatak odamız yatak odasıdır.

Bizim evlâd u iyâlimiz arasında değişik bir vaziyetimiz; 'Allahu Ekber' deyip, Rabbimiz'in karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde namaza durduğumuz zaman da ayrı bir tavrımız vardır. Ahvâl-i âdiyemiz kulluğumuzla iç içe ve muzahemesizdir.

Nabızlarımız, dinimiz, diyanetimiz için attığı aynı anda, onlarda aile ve milletimizin sesini de duyarız. İşte bu yol Kur'ân yoludur ve bu yol Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile açılan o büyük şehrahtır.

Efendimiz bir ömür boyu hep bu düşünceyi işlemiş; ümmetini ifrat ve tefritten korumuştur ki, bu husus O'nun en hassas olduğu meselelerden biridir. Bazen O, zâhiren takva gibi görülen davranışlara dahi müdahale etmiş ve insanları istikamette tutmaya çalışmıştır.

Şerefli sahabi Abdullah b. Amr b. Âs, bütün seneyi oruçlu geçiriyordu. Allah Resûlü bunu duyunca hemen onu karşısına aldı ve sordu:

- *Bütün seneyi oruçlu geçiren sen misin?*

- Evet yâ Resûlallah!

- *Hayır, öyle yapma! Sadece pazartesi ve perşembe günleri oruç tut.*

- Ey Allah'ın Resûlü! Ben daha fazlasına güç yetirebilirim.

- *Öyle ise, bir gün ye, bir gün tut. Bu savm-ı Davud'dur ve Allah katında*

en makbul nafile oruçtur.

Abdullah b. Amr işi, "Daha fazlasına gücüm yeter"le noktaladı. Allah Resûlü'nün huzurunda söylediği son söz bu olduğu için ömrünün sonuna kadar da, bayram günleri hariç, hep oruç tuttu.

Ne var ki hayatının sonuna doğru onun dudaklarından dökülen şu sözler, tavsiye-yi Nebeviyeyi tutmadığına dair pişman olduğunu gösteriyordu: *"Keşke Resûl-i Ekrem'in sözünü dinleseydim. O gün, üzerime aldığım mükellefiyeti götürebilecek durumdaydım. Hâlbuki şimdi çok zorlanıyorum. Ama O'nun huzurunda söylediğim söze muhalefet etmek de hoşuma gitmiyor. Onun için bu duruma katlanıyorum."*[30]

Osman b. Maz'un, kendisini iğdiş ettirmek istediğini ifade edince, Allah Resûlü, bunun doğru olmadığını, sünneti içinde böyle bir davranışın bulunmadığını söylemiş ve sonunda da, *"Kim benim Sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."* deyivermişti.[31]

Her şeyin bir hikmet-i vücudu vardır. Esas olan, o şeylerden bazılarını ortadan kaldırmak değil, onları yaradılış hikmetine uygun kullanabilmektir. Neslin devamını netice veren bir duygu ortadan kaldırılamaz. Belki makul ve meşru şekilde kullanılır ve ondan istifade edilir.

Aslında Efendimiz de bizlere hep bu prensibi talim etmiştir. *"Dinde ruhbanlık yoktur."*[32] ifadesiyle vecizelendirebileceğimiz bu prensip, ne Efendimiz devrinde ne de daha sonra asla zedelenmemiştir.

1 Kehf sûresi, 18/110.

2 Buhârî, *gusül* 12; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/291.

3 Rûm sûresi, 30/20.

4 Fâtır sûresi, 35/11.

5 İsrâ sûresi, 17/70.

6 Rûm sûresi, 30/20-21.

7 Rûm sûresi, 30/23.

8 Rûm sûresi, 30/24.

9 Yâsîn sûresi, 36/68. Benzer lafızların bazıları için bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/12, 67.

10 Nebe sûresi, 78/6.

11 Tâhâ sûresi, 20/55.

12 Rahmân sûresi, 55/10-13.

13 Mülk sûresi, 67/15.

14 Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesacid* 3, 4, 5; Ebû Dâvûd, *salât* 24; Tirmizî, *mevâkît* 119, *siyer* 5; Nesâî, *gusül* 26, *mesacid* 42; İbn Mâce, *taharet* 90.

15 Sanayi İnkılabı, 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan ve iki yüzyıl içinde dünyanın tarımla uğraşan nüfusunu radikal biçimde azaltarak (1750'lerde % 80-90'dan 1950'lerde % 50-60'a) insanı artan ölçüde hizmet ve mamul mal üreticisi hâline getiren köklü sosyo-ekonomik değişmenin adıdır. Bu gelişme özellikle Batı insanının hayat tarzını ve seviyesini esaslı biçimde değiştirmiştir.

16 Bazıları için bkz.: Yâsîn sûresi, 36/68; Bakara sûresi, 2/164; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/12, 67.

17 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/18-19; Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/526.

18 İbn Hacer, *el-İsâbe* 2/87.

19 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/256-257.

20 Hicr sûresi, 15/9.

21 Bkz.: Fecr sûresi, 89/28.

22 Fatiha sûresi, 1/6.

23 Fâtır sûresi, 35/28.

24 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

25 İbn Mâce, *mukaddime* 17.

26 Müslim, *zikir* 38; Tirmizî, *ilim* 2; İbn Mâce, *mukaddime* 17.

27 Bkz.: Müslim, *fezâilü's-sahabe* 36; Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 14.

28 Kehf sûresi, 18/110; Fussilet sûresi, 41/6.

29 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

30 Buhârî, *savm* 54-59; Müslim, *sıyâm* 181-193; Nesâî, *sıyâm* 76.

31 Buhârî, *nikâh* 1; Müslim, *nikâh* 5; Nesâî, *nikâh* 4.

32 Bkz.: Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/510.

D. İÇTİMAÎ YAPININ ESASLARI

İslâm'ın içtimaî yapısı üç temel esasa dayanır. Bunlardan birincisi *vicdan duruluğu,* ikincisi *müsavat (eşitlik),* üçüncüsü ise *teavün (yardımlaşma)* düsturudur. Şimdi sırasıyla bu hususları teker teker arz etmeye çalışalım:

1. Vicdan Duruluğu

İslâm içtimaî yapıyı şekillendirmede evvelâ ferdi ele alır. Çünkü, fert istenen kıvamda olmadıkça cemiyetin istenen ölçüler içinde şekillenmesi imkânsızdır. Ferdin istenen kıvamı alması ise, ancak vicdan duruluğuna bağlıdır.

Vicdan duruluğu, her türlü zaaftan kurtulmanın yanında, bütün faziletlerle mücehhez olmanın da diğer bir adıdır. Vicdan saflaşınca, insan bütün kayıtlardan âzâde hâle gelir ki, hürriyetin hakikî neşvesini duyanlar da ancak vicdanı duru olanlardır.

Vicdanı duru olan bir insanın gönlünde hasis düşüncelere yer yoktur. Onun korkusu sadece Allah'tandır; O'ndan korkar, O'na saygı duyar ve kimse karşısında tezellüle tenezzül etmez.. hiç kimseden şahsı adına bir talepte bulunmaz. Böyle birinde ölüm endişesi ve istikbal korkusu da yoktur. İşte İslâm'ın içtimaî yapısının temelinde evvelâ böyle bir vicdan duruluğu mevcuttur.

Ruhun irade, his, zihin ve kalb gibi duyu vasıtaları aynı zamanda vicdanın da en önemli temel esaslarıdır. Bunlar insanı burada insanî kemalâta, ötelerde de ebedî mutluluk ve Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede ve hoşnutluğuna ulaştırırlar.

Vicdan, Hakk'ı gösteren pırıl pırıl bir aynadır ve Zât-ı ulûhiyete tercüman olmada da eşi menendi yoktur. Elverir ki o, sesini duyuracak kulaklar bulabilsin!..

Vicdan; ruhun hissi, müşâhedesi ve idrakidir. Bu sebeple o, hep mekân-üstü, ötelere açık, kıstasları sağlam ve melek masumiyetine denk bir ismete sahip nuranî bir mekanizmadır.

Müftüler çoktur ve hemen hepsi de anlayabildiklerince, aynı kaynaklara müracaat eder ve ona göre fetva verirler. Vicdan, nazarı keskin öyle bir müftüdür ki, fetva verirken hakikate göre fetva verir ve verdiği fetvalarda da kimseyi yanıltmaz.

a. Vicdan Duruluğu ve Muhasebe Duygusu

Bir sistem ne kadar güçlü, getirdiği kanunlar ne derece muhkem olursa olsun, fert, o sistem ve kanunları kabul edecek vicdan duruluğuna ulaştırılmamışsa, çok fazla bir şey yapılmış sayılmaz.

Söz gelimi, *"Zinaya yaklaşmayın!"*[1], *"Aranızda, mallarınızı haksızlıkla (haram yollarla) yemeyin!"*[2] ve *"Şahitliği gizlemeyin!"*[3] gibi Kur'ânî düsturlar, birer emir ve birer kanun şeklinde vaz'edilmiş olsa da, eğer fertler pratikte bu hayatî düsturları içlerine sindirememişlerse/sindiremiyorlarsa bu düsturların yüzlerce defa tekrarının ne fert ne de cemiyet adına hiçbir yararı olmayacaktır.

Bu sebeple, hem düsturlar çok sağlam ve muhkem olmalı hem de fertler bu düsturları yerine getirecek seviyede yetiştirilmeli ve vicdanları dupduru hâle getirilmelidir ki, teklif ve tavsiyeler de havada kalmasın.

Kur'ân, birçok âyetiyle insanı, *"Nerede, ne zaman ve ne yaparsan yap, mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın murakabesi altındasın!"* hususuna uyararak bütün davranışlarını böyle bir atmosfer altında planlamaya ve yaşamaya çağırır.

"Üç kişinin bir araya gelip gizli fısıldaştığı bir yerde, dördüncü mutlaka O'dur."[4] âyeti ile, *"(Ey Habibim!) Ne iş yaparsan yap, ey insanlar, sizler de ona dair Kur'ân'dan ne okursanız okuyun ve ne yaparsanız yapın, her yaptığınıza daldığınız an mutlaka sizi görürüz."*[5] âyeti ruhlarımıza bu gerçeği duyurmaktadır.

Diğer taraftan, *"And olsun ki, insanı Biz yarattık. Nefsinin kendisine ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız."*[6] mealindeki âyet de aynı noktaya parmak basmaktadır.

Vicdan bu mânâlarla donatılmalı, gönül bu âyetlerin ürperti veren soluklarıyla beslenmeli ki, istenen yapı da teşekkül ve tekevvün edebilsin. Aksi hâlde, söylenen güzel şeyler, sadece ütopik birer nazariye olmaktan öte geçemez.

Burada vicdan duruluğunun nasıl bir tablo sergilemeye vesile olduğunu göstermek bakımından bir iki müşahhas misal arz etmek istiyorum; ta ki, serdedilen düşünceler, tecridin soğukluğundan kurtulup, olabilirlik adına bize birer fikir versin.

Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) bir gün sırtındaki kırba ile Medine

sokaklarında dolaştığı görülür ve kendisine sebebi sorulur.

“Halife oldum diye içime bir gurur geldi. Derdim, bunu telafi etmekti.” karşılığı alınır.[7]

Bir başka tablo: Yine Hz. Ömer bir gün hutbe irad etmektedir. Söylediği sözler dinleyenlerin içini bir kor gibi yakmakta ve bir kevser gibi yıkamaktadır. Bir aralık hiçbir münasebeti yokken hutbesini keser ve şu mealde sözler söylemeye başlar:

“Ey Hattab oğlu Ömer! Daha dün deve çobanlığı yapıyor ve develerle güreş tutuyordun. Bugün ise halifesin!” Bunları söyler ve hutbesini bitirir.

Daha sonra sorarlar: *“Bu şekilde konuşmanın sebebi neydi?”*

Cevap verir: *“Konuşurken içime halife olduğum düşüncesi geldi. Ben de bu sözlerle o mülâhazaya mukabelede bulundum.”*[8]

İşte vicdan duruluğu ve işte muhasebe duygusu! Düşünün ki, Ömer (radıyallâhu anh), o gün bir devlet reisidir, ama nefsiyle sık sık yüzleşen bir devlet reisi…

Halid, azledilip Medine’ye getirilirken yolda bir hutbe irad eder ve askerlere hitaben, *“Askerlerim, Ömer beni azletti!”* der. Halid’i canı kadar sevmesine rağmen baldırı çıplak bir asker hemen kılıcı üzerine doğrulur ve *“Kumandan, kendine gel! Bu senin yaptığın isyandır, fitne çıkarmaktır.”* tembihinde bulunur; bulunur ama, Halid’in cevabı da hazırdır: *“Ömer varken kimin haddine isyan etmek ve fitne çıkarmak!”*

Daha sonra gelir ve halifenin huzurunda mal beyanında bulunur. Halid’in defteri temizdir. Ancak yine de eski vazifesi kendisine verilmez. Buna rağmen, ordular sevk etmiş, imparatorlukları dize getirmiş koca kumandan kendisi için reva görülen bu şeylerin hiçbirini mesele yapmaz. Öyle ki, kumandan olarak vazife gördüğü orduda, alt rütbedeki birinin emrinde nefer olarak vazifesine devam eder.[9]

Vicdan duruluğu onu, benlik dahil, her şeyi toplumun selâmeti için feda etmeye hazır hâle getirmişti.

b. Duru Vicdanın Hürriyet Ufku

Vicdanı duru bir insan, Allah’tan (celle celâluhu) başka hiç kimseden korkmaz. Herkesin ondan korkup ürktüğü ölüm dahi böyle birince şeb-i arûs görülür. Öyle ki, Rabb’e kavuşmanın neşvesi onun bütün benliğini sarmıştır;

sarmıştır, korku ve endişeye o bünyede zerre kadar yer kalmamıştır.

Aksine o ölürken hayatının en son fakat en lezzetli anını yaşamaktadır. Çünkü ölümü, her türlü ürperticilikten uzak ve bütün güzelliğiyle görmüştür. Onun ızdırabı, bu güzelliği ömrünü körlük içinde geçirenlere gösterememekten kaynaklanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, böyle düşünüp ve ölümü böyle değerlendiren korkusuzları şöyle tebrik ve tebcil eder:

"Allah, şüphesiz Kendi yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da söz verilmiş bir hak olarak, Cennet'e karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse yaptığınız alışverişe sevinin; bu, büyük mazhariyettir."[10]

Allah (celle celâluhu), dünyevî her türlü kayıttan âzâde hâle gelen mü'minlerden mallarını ve canlarını satın almıştır; onlar da bu suretle hırs hastalığından kurtulmuşlardır. Karşılığında da kendilerine Cennet vaad edilmiştir.

Onlar, *"Kim Allah'ın adının yücelmesi için mücahede ederse, o, Allah yolundadır."*[11] fehvâsınca, Allah'ın yüce adının, gönül âleminde, fikir hayatında, içtimaî yapıda şehbâl açıp yükselmesi, yükselip bir bayrak gibi ufuklarında dalgalanması istikametinde varlarıyla-yoklarıyla bu uğurda seve seve nefislerini feda ederler. Zaten cihadın çerçevesi de budur. Aslında bu resme de böyle bir çerçeve gerektir.

Onlar ki, öldürürler ve ölürler; Allah yolunda seve seve ölüme atılır ve asla ölümden endişe etmezler. Çünkü dünyaya ait hiçbir şey onların ayaklarına pranga, boyunlarına tasma olamamıştır.

Onlar serbest ve hürdürler. Öyle ki, icabında onlar, sıratın üstünde oynar, gidip Cehennem'de kaylûle yapar ve Cennet'te de gece uykusuna çekilirler.. evet, onlar o kadar rahattırlar. Cihanla hesaplaşır, fakat zerrece endişe duymazlar.

Ben, Yunus Emre'nin, dinin özüyle istihza gibi anlaşılan bazı sözlerinden, onun, insanların mâbut hâline getirdikleri ne kadar totemleri varsa, onlarla istihza mânâsını anlıyorum:

Ben dervişim diyene bir ün edesim gelür,
Seğidüben sesine varup yetesim gelür.

Sırat kıldan incedir kılıçtan keskincedür,
Varup anun üstüne evler yapasım gelür.

Altında Gayya vardur içi nâr ile pürdür,
Varuban ol gölgede biraz yatasım gelür.

'Od'a gölge dedüğüme tânetmenüz hocalar,
Hatırınuz hoş olsun yanub tütesim gelür.

Ben günahumca yanam rahmet suyiyle yunam,
İki kanat takınam biraz uçasım gelür.

Andan Cennet'e varam Cennet'te Hakk'ı görem,
Hûri ile gılmânı bir bir kocasım gelür.

Derviş Yunus bu sözi eğri büğrü söyleme,
Seni sîgaya çeker bir Molla Kasım gelür.

Yunus'un bu sözlerinde, bizim totemlerimizle ve değişik endişelerimizle, korkularımızla istihza vardır. Onun mısralarında hep hür vicdanın sesi ve feryadı duyulmaktadır.

Bu, aynı zamanda bütün totemlere de bir baş kaldırma, 'Lâ ilâhe illâllah'ı yürekten söylemenin ve 'Muhammedün Resûlullah'ı vicdanında duymanın adıdır.

c. Kahramanlıklar Korkusuzların Eseridir

Vicdanı duru bir insan asla ölüm endişesi duymaz. Çünkü o, hürriyetin zirvesine yükselmiştir.

Her gün ölüm korkusunu boyunlarına sarılmış yılan gibi taşıyan insanların kendilerine veya içinde bulundukları cemiyete faydalı olacakları şüphelidir. Onların sararmış yüzleri, titreyen el ve dudakları bize bunu söylemektedir.

Sağlam bir cemiyeti, hayatı istihkâr edenler kurar ve yine onlar korurlar. Bir milletin idbârını (çöküş) ikbâle (yükseliş) çevirenler/çevirecek olanlar da yine bu korkusuzlardır. Kur'ân bir hâdise münasebetiyle, bizlere bu korkusuzları destanlaştırıp şöyle anlatır:

Şöyle ki, Uhud'da kolu kanadı kırılan Müslümanlar, bu halleriyle müşrik ordusunu takibe hazırlanırlar ki, tarihin bize 'Bedr-i Suğrâ' diye anlatacağı bu hâdise, korkusuz insanların nelere muktedir olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Nuaym b. Mesud o gün henüz Müslüman olmamıştır. Medine'ye gelerek

Müslümanların içine korku salmak ister. Gayesi Müslümanlar'ı bu takip işinden vazgeçirmektir. Onlara Mekkelilerin büyük bir orduyla tekrar gelmekte olduklarını söyler ve Medine'de tek bir Müslüman bırakmama niyetinde bulunduklarını ilave eder. Ancak onun bu sözleri Müslümanlar'ın sadece iman ve tevekküllerini şahlandırır.[12] İşte aşağıdaki âyet bize bu tabloyu anlatmaktadır:

"İnsanlar onlara, 'Düşmanlarınız size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun!' dediler. Bu, onların imanını artırdı da, 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.' deyiverdiler."[13]

Hiçbir istikbal endişesi duymadan, ölümü istihkâr edip, herkesin ölümden kaçtığı ölçüde ölümün üzerine yürüyen bu korkusuzlar, ancak hür vicdanların yapabileceği bir kahramanlık sergilemişlerdir.

Zaten tarih yapan da işte bu tür kahramanlardır ve böyle büyük meseleleri ancak, çeşitli mevcelenmelerden sonra istenilen durumu kazanmış kıvamında ruhlar halledebilir.

Hırsını aşamamış, korkuyu yenememiş, makam, mansıp ve mevki düşkünlüğünden kurtulamamış, gönlünü herhangi bir koltuk sevdasına kaptırmış veya bütün hisleriyle bir siyasî partinin başında kalmaya kilitlenmiş ya da bir başka kaprisinin altında ezilmiş kimselerin -ısrarla söylediğimiz gibi- ne fert ne cemiyet ne de insanlık adına en küçük bir mesele halletmeleri mümkündür.

d. Zirvedeki Ruhlar

Tarihe bu nazarla baktığınızda, cihan çapında muvaffakiyetleri; candan-cânândan, yurttan-yuvadan ve her türlü ten sevdasından geçebilen ve bu yönleriyle hasbîliği, diğergamlığı ve yaşatma arzusuyla yaşama tutkusunu terk etmeyi temsil edenlerin gerçekleştirdiğini görürsünüz. İşte bunlardır zirvedeki ruhlar!

Zirvedeki ruhlar; düşünceleri duru, seciyeleri temiz, vücutları dinç, gözleri keskin, bakışları berrak, yürekleri topyekün insanlığa karşı insanî hislerle dolup boşalan, kendi millet ve çevrelerine karşı da sevgi, merhamet ve hoşgörüyle çarpan; dünden bugüne tarihî hâdiselere yön vermiş, tarihin yükünü ense kökünde taşımış birkaç düzine kudsîlerdir.

Zaman, işte bunlar ve bunların sundukları mesajlarla itibarîlikten çıkarak değer kazanır; mekân ve mekânın bağrındaki kara delikler onların aydınlık

düşünceleri sayesinde Cennet koridorları hâline gelir. Tek bir düşünce, tek bir anlayış, tek bir mâbuda inanç etrafında kenetlenerek, varlık ve birliklerinin şuurunda olmaları, onların en önde gelen vasıflarındandır. Bu vasıfla hep zirvelerde dolaşır; şereften şerefe, zaferden zafere koşarlar.

Heyecanlanıp harekete geçmelerini gerektiren herhangi bir sebep olmadığı veya kendi iç dünyaları ile meşgul bulundukları dakikalarda yüzleri yerde, fevkalâde sakin, uyumlu ve melek oldukları hissini uyandırırken; ülke ve millet hesabına harekete geçtikleri zamanlarda ise birdenbire çelikleşir, granitler gibi sağlam bir duruş sergilerler.

Normal ve tabiî hâlleri içinde, ruhlarındaki şecaat ve yiğitliği sezmek oldukça zordur. Bu hâlleriyle onlar yumuşaklardan daha yumuşak, incelerden daha ince ve olabildiğine naziktirler. Ancak, iş başa düşüp hizmete çağırıldıklarında ise birdenbire değişir, bambaşka bir hâl alırlar.

Yurt ve milletleri için gündüzleri soluk soluğa koştururken, geceleri uyku ve istirahat nedir bilmezler. Bütün bir hayat boyu çırpınır durur, hem Hakk'ı hem de halkı hoşnut etmeye çalışırlar.

Herhangi bir sebeple düzenleri bozulup kuvvetleri dağılsa, şevklerini söndürüp ümitlerini kıracak hâdiseler peşi peşine birbirini takip etse, semalarındaki bütün yıldızlar birer birer dökülüp çevrelerinde karanlıklar kol gezse de, zerre kadar sarsılmazlar. Böyle bir durumda derhal Yaradanlarına döner, inançla kanatlanır ve muhteşem geçmişleriyle bütünleşerek, yepyeni bir şevkle bir kez daha yeniden dirilir ve yeniden yollara koyulurlar.

Mâbudlarıyla baş başa kaldıklarında her biri incelerden ince birer kalb ve vicdan insanı olan bu yiğitler, vatan ve millet düşmanlarıyla karşılaştıkları er meydanlarında tamamen ayrı bir hâl, ayrı bir hüviyet alırlar. *Câhız*'ın da ifade ettiği gibi, "Onlardan kaçan kurtulamaz, uçan uçmaya fırsat bulamaz!"

Onların dolaştıkları yerlerde tepeler dümdüz, düzlükler de pürüzsüz olur. Hücuma uğramadıkça kimseye hücum etmeyi düşünmez; hücum edince de ülke ve millet düşmanlarına aman vermezler. Öyle ki arkasına düştükleri şeyi elde edinceye kadar durma dinlenme bilmez, uyku ve istirahata iltifat etmezler...

Nefretten nefret eder, kötülükleri iyilikle savmaya çalışır; hasımlarına karşı dahi âdiliğe tenezzül etmez, hep mertçe davranırlar. Mağlup edip dize getirdikleri kimseleri, hiçbir şey olmamış gibi karşılar ve onlara karşı centilmenlikten zevk duyarlar.

Her işlerinde akıllı ve basiretlidirler. Zekâ ve firasetleriyle en halledilmez gibi görünen meseleleri dahi anında halleder, bedbinlik ve karamsarlık içinde çırpınıp duran sineleri ümit ve azimle şahlandırırlar.

Ne var ki, dehaya denk bu üstün fıtratlar, o muhteşem zekâ ve kabiliyetlerini hep millet yararına kullanırlar. Bunu yaparken, başkalarına zararlı olmaktan fersah fersah uzakta dururlar.

Ülke ve milletlerini derin bir aşkla sever, bu uğurda maddî ve mânevî her türlü füyûzât hislerinden fedakârlıkta bulunur ve bu yolda ölmeyi hayatlarının gayesi bilirler.

Milletlerin başına gelen bir felâket, onları ta can evinden vurur ve dünya zevk u lezzeti adına her şeyi onlara unutturur. Bu felâketi atlatacakları güne kadar da evlerinde, obalarında diriliş ninnileri söyleyerek gelecek nesillerde mücadele azim ve ruhunu geliştirip; onlara, esaret altında zilletle yaşamaktansa, izzetle ölmeyi öğretir, dün ve bugün kaybettikleri şeyleri onlarda kazanmaya çalışırlar.

İnandıkları düşünce istikametinde millete hizmet aşkı onların ruhlarına o kadar hâkimdir ki, mektepte, kışlada, tarlada, dükkânda alışverişte, memuriyet masası başında, seccade üzerinde, namazgâhta, mecliste, meclis kürsüsünde ve bakanlık koltuğunda hep onu mırıldanır, onunla oturur, onunla kalkarlar.

İçtimaî yanları ve mâşerî iradeleriyle fevkalâde kuvvetlidirler. Millî her meseleyi şahsî ve ailevî her türlü menfaatin üzerinde tutar ve bu uğurda cansiperâne mücadele verirler.

Her türlü güç ve kuvvete, her çeşit hıyanet ve ihanete karşı en metin, en sağlam kaleleri, o durulardan duru saf inançları ve o inançtan kaynaklanan yüksek heyecanlarıdır. Bu sağlam sığınakları sayesinde en aşılmaz gibi görünen şahikaları aşar, en dev engelleri yener, en onulmaz dertlerin dahi rahatlıkla üstesinden gelebilirler.

Onların meclislerinde gece ve kıştan söz edilmez. En karanlık durumlarda dahi onların düşünce dünyalarında cihanları aydınlatacak ışık kaynakları, karıbuzu yerle bir edecek hararet ve enerji menbaları feveran edip durmaktadır.

Onların bu cennet iklimlerinin dışında yığınlar ümitsizlik içinde boğulurken, onlar inanç mekiklerini bir başka ümit haliçesinde hareket ettirerek, gözlere ve gönüllere ayrı ayrı güzellikler sunar ve ayrı ayrı diriliş yollarını gösterirler.

e. Vicdanı Duru Olanlar

Vicdanı hür insanlar hasis endişeleri çoktan aşmışlardır. Öyle ki onlar için hayat değil de âdeta ölüm bir tutkudur. Sa'd b. Muaz'ın yaptığı duada bu tutku ne kadar açıktır. O, aldığı yara sebebiyle durmadan kan kaybetmesine ve her an ölüme bir adım daha yaklaşmasına rağmen ellerini açar, şu mealde sözlerle hislerini dile getirir:

"Allahım! Eğer bir gün Kureyş müşrikleriyle tekrar yaka-paça olunacaksa, beni yaşat ki, yine Habîb-i Edîbi'nin yanında yerimi alayım. Yok, eğer böyle bir karşılaşma ve böyle bir kavga mukadder değilse ruhumu kabzet ki, Sana kavuşayım!"[14]

Bu duasıyla Sa'd b. Muaz, esasen bütün duru vicdanlara tercüman olmaktadır. Rabbe kavuşma anı onların hasretle bekledikleri andır. Onlar için o an bir şeb-i arûstur. Hz. Yusuf'un *"Beni Müslüman olarak öldür ve salihlere ilhak et!"*[15] şeklindeki duası da nübüvvet diliyle böyle bir şeb-i arûs çağrısıdır.

Duru vicdan, her idealde ve her davada müspet mânâda tesirini gösterir. Zira samimî olarak kim ne isterse, Allah onu verir. Samimiyet ise vicdan duruluğunun ayrı bir buud ve derinliğidir.

Gandhi, davasında samimî idi. Akıllıca yollarla İngiliz müstemlekeciliğine karşı direnişe geçmiş ve ideali uğruna da her şeyini feda etmişti. En fakir bir Hintlinin hayat standardını seçmiş, lükse, debdebeye asla avans vermemiş ve neticede de muvaffak olmuştu.

Düşünce itibarıyla o bir Hindu idi; ayrı bir kültür, ayrı bir inancın çocuğuydu, ama samimiydi ve ondan dolayı da güçlüydü. O, samimiyet ve vicdan duruluğunun mükâfatını görmüştü.

Jan Dark da kendi anlayışı çerçevesinde bir samimiyet âbidesiydi. Bu efsanevî kadın, alevler içinde yanmayı, o güne kadar söyleyip savunduklarından dönmeye tercih etmişti. Vücudu, dört bir yandan dev alevler içinde erimiş, bükülmüş, kömürleşmişti ama o, kararlı, aynı şeyleri mırıldanıyordu. Bu kül yığını bir süre Fransız milletinin mihrabı hâline gelmişti; siyah kehribar atının üstünde saygı duyulan bir mihrap…

Jan Dark'ı her türlü Hıristiyan tahrifatının üstünde bir mevkie yükselten, onda şahit olunan vicdan duruluğu ve ruh safvetiydi.. evet, onun göz kamaştıran sihri, bu güçte gizliydi.

f. Tevhid Şuuru

Vicdan duruluğunun diğer bir tezahürü, tevhid şuurudur. Cenâb-ı Hakk'ın zâtında şerîki olmadığı gibi, ef'âl ve esmâsında da misli, mesîli yoktur. Bütün kevn ü mekân ve bütün hâdiseler O'nun kudret elindedir. O'ndan başka hiç kimse de zatında bir iş yapmaya muktedir değildir.

Öyle ise, Rab ile kul arasına bir başka kul ve beşerin girmesi mânâsız bir davranıştır ve hiçbir faydası da yoktur. İnsanın tevekkül ve güveni Allah'a olmalıdır. Zaten mutlak teslimiyet de ancak Cenâb-ı Hakk'a karşı gösterilir.

Bütün insanları bir çizgide toplayacak en büyük fasl-ı müşterek, tevhid anlayışıdır. Böyle bir fasl-ı müşterekte birleşemeyen insanların başka bir çizgide birleşmeleri imkânsızdır.

Onun içindir ki, Allah Resûlü Kur'ân'ın diliyle insanları ve bilhassa Ehl-i Kitab'ı davet ederken bu müşterek fasılda birleşmeye, yan yana gelmeye ve omuz omuza vermeye davet eder. Âyet mealen şöyledir:

"Ey Kitap Ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi Rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer onlar her şeye rağmen yüz çevirirlerse, 'Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun!' deyin."[16]

Ey Ehl-i Kitap! Ey Ehl-i Mektep! Ey okuyanlar! Ve ey âyât-ı tekvîniye ve şeriat-ı fıtriyenin ruhuna nüfuz etmeye çalışanlar! Her emir ve her fennin ilan ettiği hakikatleri görüp bilenler, Hakikatler Hakikati'ne açık duranlar, gelin, siz ve biz, aramızda müşterek bir kelime etrafında toplanalım; toplanalım ve arkamızdaki yığınları saptırmayalım, onları inhirafa zorlamayalım; efkâra teşettüt (dağınıklık) vermeyelim, o zavallıların düşünce dünyalarını bulandırmayalım.

Nedir o tek kelime ki, Hz. Âdem'den asrımıza kadar bütün insanlar onu fasl-ı müşterek sayıp, etrafında toplanmaktadırlar? Evet, o tek kelime, tevhiddir ve Ehl-i Kitap, Ehl-i Mektep de böyle bir tevhide davet edilmektedir.

"Yalnız Allah'a kulluk edelim ve bazımız bazımızı Rab edinmeyelim."[17]

Allah tektir; O'nun eşi-menendi, zıddı ve niddi yoktur. Allah bir olur, başka olamaz. Bütün kevn ü mekânlar da O'nun tasarrufundadır.

Peygamber dahi olsa bir başkası, Mâbud-u Mutlak'ın gönüllerdeki yerini işgal edemez ve etmemeli… Onun içindir ki, Hz. Mesih'e, Hz. Üzeyir'e 'Allah'

veya ‘Allah’ın oğlu’ denilemez. Nasıl onlara denilemezse, Efendiler Efendisi Hz. Muhammed’e de (sallallâhu aleyhi ve sellem) denilemez. O, Allah’ın en eşref mahlukudur ve en önemli unvanı da kulluktur.

İnsanları bir çizgide birleştirecek en büyük fasl-ı müşterek, işte bu tevhid şuurudur. Tevhid anlayış ve şuuru, üzerinde ittifak edilecek en sağlam zemindir.

Şirkin zemini kaygandır, onda istikrar söz konusu değildir. O, birbiri ardına insanlığı kaostan kaosa sürükleyen feodalizmiyle, kapitalizmiyle, sosyalizmiyle ve komünizmiyle insanlığa acılar çektiren bir belâdır.

g. Davetimiz Tevhidedir

Biz, “Hz. Mesih’i veya Hz. Üzeyir’i ilâh edinmeyin, hahamlarınızı ve papazlarınızı Rab edinmeyin!” derken kendimiz de bu prensiplere âzamî ölçüde riayet etmeye çalışıyoruz.

Biz, “Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilâhtır veya Allah’ın oğludur.” demiyoruz ve yine biz, canımız kadar sevmemize rağmen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’ye rablık isnat etmiyoruz.

Bir başkası kalkıp da onlara böyle bir isnat ve iftirada bulunursa, onların karşısına ilk dikilecek olan da bizleriz. Biz, bütün insanlarla aramızdaki bu fasl-ı müştereke riayet ediyoruz ve başkalarının da riayet edeceğini umuyoruz.

Ayrıca biz, “Allah’tan gayrı, bazımız bazımızı Rab edinmeyelim, putlaştırmayalım, ona müracaatı esas kabul etmeyelim; O affetmezse kimse affedilmez, O bağışlamazsa kimse bağışlanmaz, O elimizden tutmazsa, başkaları da biz de kurtulamayız.” diyor ve herkesi bu anlayışa çağırıyoruz.

Bununla beraber, ey muhatabımız olan sizler, eğer yüz çevirir, sırat-ı müstakîmi bırakırsanız ve aramızdaki fasl-ı müşterek olan Allah’a imandan ayrılırsanız, bize düşen, *“Biz, Allah’a teslim olduk.”*[18] demekten ibaret olacaktır.

2. Hukuk Karşısında Eşitlik

Bütün insanlar hukuk karşısında eşittir. Bizim içtimaî yapımızın ana esaslarından biri de işte bu müsavat prensibidir. Hiçbir kimsenin diğer bir kimseye üstünlüğü söz konusu değildir. Üstünlük takva iledir. Ne var ki, o da hukuku tatbikte bir ayırıcı özellik olarak kabul edilemez.

Müsavat anlayışı cemiyet hayatında bir şuur merhalesidir. Vicdan duruluğuna ermemiş fert ve toplumlarda böyle bir şuur merhalesi müşâhede etmek

imkânsızdır. Çünkü böyle bir ortamda totemler, firavun yapılı insanlar vardır.

En küçük bir menfaat karşısında el-ayak öpen tiranlar, güçlerini ve zalimliklerini ancak zayıf mazlumlara tatbik eden firavunlar, Cenâb-ı Hakk'ın intikam eli yakalarına yapışınca küçüldükçe küçülen, ama niyetlerinde hep firavunluklarını devam ettiren, onun için de affa liyakatleri olmayan cebbar hodfuruşlar ve kendini beğenmiş bütün mütekebbir sefiller.. evet, işte böylelerinin hükmettiği toplumlarda müsavattan söz edilemez.

Böylelerinin var olduğu bir cemiyette adalet yere serilmiş demektir. Onun içindir ki, biz müsavat anlayışını bir şuur merhalesinin neticesi olarak görüyor, öyle değerlendiriyor ve diyoruz ki, fertler vicdan duruluğuna ulaşmadan müsavat esasına dayalı bir toplum teşekkülü mümkün olamaz. Cemiyet öyle olmayınca da sağlam bir içtimaî yapı vücut bulamaz.

Firavun ahlâkının kol gezdiği, Karun karakterinin yaşandığı bir topluluğu bekleyen mukadder netice, ya içtimaî dalgalanmalar arasında hercümerç veya toptan yerin dibine batmaktır ve son anda Hz. Musa'ya sarılmanın da bir faydası yoktur.

Sa'lebe'nin, iş işten geçtikten sonra Allah Resûlü'ne dehaleti fayda vermemiştir.[19] Koyunda, keçide, malda ve mülkte takılıp kalanların vicdan duruluğu ne korkunç bir yalandır!.. Sadece âh u efgândır onlardan gök kubbede bâki kalan!.. İşte, cemiyetleri kendi enkazları altında kalıp ezilenler ve işte yurtları!.. Kur'ân diyor: *"Yok mu ibret alan!.."*[20]

a. Pratikte Eşitlik

Mutlak müsavat esası yeryüzünde İslâm'la gerçekleşmiştir. Kur'ân, insanların ana-baba birliğine dikkat çekmiş[21], Efendimiz de onları bir tarağın dişlerine benzetmiştir.[22] Ayrıca bu mesele, teoride bırakılmamış, pratiğe dökülerek içtimaî hayatın bir parçası hâline getirilmiştir.

Şüphesiz varlığın özü ve hulâsası, Hz. Muhammed Mustafa'dır (sallallâhu aleyhi ve sellem). O, Eşref-i mahlukattır. Cenâb-ı Hak O'nu sıfât-ı sübhaniye ve esmâsına en câmî bir ayna olarak yaratmıştır. İlk yaratılan nur, O'nun nurudur. Zira bizzat İki Cihan Serveri, *"Allah'ın ilk yarattığı, benim nurumdur."*[23] buyurmuşlardır. Bir başka hadiste ise, *"Allah'ın ilk yarattığı, kalemdir."*[24] denilmiştir.

Bundan da anlaşılıyor ki, kâinat kitabının yazılmasında kullanılan ilk kalemin mürekkebi, Allah Resûlü'nün nuru olmuştur. Aslında mürekkep de kalem de, O'nun nurudur. Zaten mürekkep ile kalem arasında fazla bir fark da yoktur. Yani Cenâb-ı Hak evvelâ o nuru yaratmış, ardından da her şey O'ndan gelişip şubelere ayrılmıştır.

Bununla beraber Allah Resûlü daima kendini insanlardan bir insan olarak kabul etmiş ve kendini hiçbir kimseden üstün görmemiştir. İşte O'nun nurlu beyanları ve ebedî gerçek…

"Beni Musa b. İmrân'a tercih etmeyin!"[25]

"Beni Yunus b. Mettâ'ya tercih etmeyin!"[26]

"Sakın, Hıristiyanların Hz. Mesih'te ifrat ettiği gibi bende ifrata düşmeyin; sadece, 'Muhammed, Allah'ın kulu ve Resûlüdür.' deyin."[27]

Şu tablolar da bunun en açık delillerindendir:

Hicret esnasında Medinelilerden o güne kadar Allah Resûlü'nü görmemiş olanlar, O zannederek hep Ebû Bekir'in elini öpmeye çalışmışlardır. Öyle ki onu Allah Resûlü sanmışlardı. Ne zaman ki, o, eline yelpazeyi alıp Efendimiz'i serinletmeye başladı, iş o zaman anlaşılmış oldu. Neden öyle olmuştu? Zira o ana kadar Allah Resûlü, kendisini Ebû Bekir'den ayırıcı bir davranışta bulunmamıştı.[28]

Mekke'yi fethedip şehre girerken, öyle bir mahviyete bürünmüş ve başını o kadar eğmişti ki, nerede ise bindiği hayvanın eğerine değiyordu. O şanlı Nebi, o şanlı beldeye işte böyle bir mahviyet içinde girivermişti.[29]

Hz. Âişe Validemiz'den rivayet edilen bir hadisi, Buhârî, Müslim ve Ahmed İbn Hanbel şöyle naklederler: *"Allah Resûlü, evinde hemen her zaman herhangi bir insan gibi davranırdı; kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder ve ev işlerinde hanımlarına yardımda bulunurdu."*[30]

O, bunları yaptığı sırada, adı cihanın dört bir yanında anılıyor, herkes O'ndan ve O'nun getirdiği dinden bahsediyordu. O, zamanını öyle ayarlamıştı ki, bu kadar mühim işler arasında söz konusu işlere de fırsat bulabiliyordu. Evet, O, her güzel hasletin zirvesinde taht kurmaya lâyıktı, öyle de olmuştu.

b. Küçük Göründükçe Büyümek

Bediüzzaman ifadesiyle, büyüklerde büyüklüğün alâmeti tevazu ve

mahviyettir. Küçüklerde küçüklüğün alâmeti ise tekebbürdür. Allah Resûlü insanlar içinde en büyük insandır. Öyle ise tevazuu da öyle olmalıdır.

Mescit yapımında diğer insanlar sırtlarında birer kerpiç taşırken iki kerpiç taşıyan; hendek kazımında açlıktan herkes şöyle-böyle idare ederken taş bağlayan;[31] karşısına gelen ve mehâbetinden dolayı sıtmalı gibi titreyen adama, *"Kardeşim, korkma! Ben de senin gibi anası kuru ekmek yiyen bir insanım."*[32] diyen Allah Resûlü, insanların en mütevazii idi…

Değişik meclislerde büyüklük alâmeti olarak ayak ayak üstüne atıp öyle oturanlar, psikiyatrinin hangi sahasına girerler bilemem ama, onların ruhî yönlerinde bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Allah Resûlü'ne gelince O, herkes gibi oturur ve herkes gibi davranırdı ve O'nun her hareketi belli bir edep dairesi içinde cereyan ederdi. O, büyüklüğünü, yüzünü yere koymak ve seccadede kıvrım kıvrım kıvranmak suretiyle sergilerdi.

"Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir, kim kibirlenirse Allah onun burnunu yere sürter."[33]

Tevazu ve mahviyet insana iki kanat olur, onu Yüceler Yücesi'ne doğru pervaz ettirir. Allah Resûlü, tevazuu ile ebedlere kadar insanlığın lideri olmuştur. Zaman ve mekânın dar buudlarını aşan bu mümtaz ve seçkin liderin karşısına insanlar çok rahatlıkla çıkabiliyor ve söyleyeceklerini çok rahatlıkla söyleyebiliyorlardı. Zira kendisi de çok rahat bir insandı.

Buhârî ve Müslim naklediyor: Bir gün aklından zoru olan bir kadın geldi. Allah Resûlü'nün elinden tutarak çekti ve O'na evimdeki şu işimi gör, dedi. Kadın Allah Resûlü'nün kolundan çekti, O da kadını arkasından takip ediverdi. Derken sahabe de onların ardına düştü. Eve gidildiğinde, Allah Resûlü, gayet rahat bir şekilde kadının dediği işi gördü.[34]

Bu iş belki evi süpürmek, belki de yıkanmış çamaşırları sıkmaktı. İşin keyfiyeti ne olursa olsun Allah Resûlü bu işi yapmıştı. Zira o tam bir fıtrat insanıydı.

O'nun bu hareketi asla zillet değildir. Zira O, küfür ve isyan karşısında her zaman kükremiş bir aslan gibi dururdu. Başka yerlerde de söylediğimiz gibi O, insanların en şecaatlisi ve yüreklisi idi.

Hz. Ali der ki: *"Biz muharebe meydanında korktuğumuz zaman Allah*

Resûlü'nün arkasına sığınır, öyle korunurduk."[35] O'nun atmosferi insana emniyet ve güven verirdi. İşte böyle bir insan, bu şekilde mahviyet gösteriyorsa, o sadece O'nun büyüklüğündendir.

c. Kulluk Tacı

Yine Üstad'ın beyanıyla, tevazu zillet olmadığı gibi, kibir de vakar değildir. Allah Resûlü, tevazuunda da mutlak bir ölçü ve denge içindedir. İşte O'nun bu sıfatı da bizlere, "Muhammedün Resûlullah" dedirtir.

Beyan Sultanı ifadesiyle, bir ulü'l-emir, makamında ciddî olmalıdır; bu vakardır. Ancak aynı vakarı evinde yaparsa bu kibir olur.. evet, insan, hane ehlinin yanında onlardan biri gibi davranmalıdır.[36] Bunlar, Kur'ânî düsturlardır ve bunların en güzel tatbiki de Allah Resûlü tarafından gerçekleştirilmiştir. Ümmetin ruhuna da O'ndan aksetmiştir.

Herkes O'nu büyük bir rahmet kaynağı olarak görmektedir. O ise şöyle buyurmaktadır: *"Hiç kimse kendi ameliyle Cennet'e giremez." "Sen de mi?"* diyenlere de: *"Evet, ben de. Eğer Allah (celle celâluhu) rahmetiyle muamele etmezse ben de Cennet'e giremem."*[37]

O, işte bu sözü söyleyecek kadar, tabiî, fıtrî bir insandı. Kendisini insanlar arasında bir fert, onlardan bir parça olarak görür ve öyle değerlendirirdi.

Umreye gitmek isteyen Hz. Ömer, gelip Allah Resûlü'nden bunun için izin istemişti; istemişti, zira onlar disiplin insanıydılar. Her işlerinde, her müşküllerinde Allah Resûlü'nün yanına koşar, iş ve problemlerini O'na arz ederlerdi. Öyle ki, evinde gelinlik kızı olan O'na gelir: *"Yâ Resûlallah! Evimde gelinlik kızım var. Evlendirmek istediğin biri varsa emir buyur!"* derdi. Bir başkası, bahçesini vakfetmek istiyorsa, o da gelir durumu yine Allah Resûlü'ne söylerdi. İtikafa girmek veya sefere çıkmak isteyen de Allah Resûlü'nden izin alıyordu.

İşte bu çerçevede Hz. Ömer de gelmiş, O'ndan umre için izin istiyordu. Allah Resûlü, onun bu talebini geri çevirmediği gibi, Hz. Ömer'i hayatının sonuna kadar sevince garkedecek bir talepte de bulunmuştu: *"Kardeşim! Duana bizi de ortak et!"*[38] Konuyla alâkalı Hz. Ömer, bir gün şöyle diyecektir: *"O gün dünyalar benim olsaydı, o kadar sevinmezdim!"*[39]

Ondaki bu tevazu ve mahviyet, fethettiği gönülleri bir daha fethe sebep oluyordu. Bu fetihlerle O, âdeta ümmetinin elinden tutup onları nurdan

helezonlarla zirvelere çıkarıyordu.

Hz. Ömer, ilk hamlesiyle ve Müslümanlığı seçmesiyle zaten alacağını almıştı. Ama Allah Resûlü onu orada da bırakmamış, elinden tutup ilklerle beraber kendi ufkunun insanları hâline getirmişti. Evet, O, her zaman yükseliyor ve yükseltiyordu ama bu yükselmeyle doğru orantılı olarak sadece tevazu ve mahviyeti artıyor ve ne olursa olsun kendini kullardan bir kul görme hissiyle oturup kalkıyordu.

d. Melik mi, Kul mu?

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Hüreyre'den rivayet ediyor: Allah Resûlü, Cibril'le oturmuş sohbet ediyordu. Kim bilir kaç gündür ağzına bir şey koymamıştı. Cibril O'nun en sadık dostuydu. Zayıf bir rivayete göre o, Allah Resûlü'ne şöyle demişti: *"Ben senden sonra, yeryüzüne ancak birkaç defa ineceğim."* Kim bilir belki, Hz. Muhammed'siz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir dünyada bulunmak Cibril'e de hicran olurdu... Nitekim, seneler var ki, bu dünya bize de hep hicran oldu…

Cibril'e, günlerdir ağzına bir şey koymadığını söyledi. Birden gök gürültüsü gibi bir ses duyuldu ve ardından da bir melek iniverdi. -Taberânî onun İsrafil (aleyhisselâm) olduğunu söyler.[40]- Cibril, Efendimiz'e, bu meleğin dünyaya ilk defa indiğini belirtir ve melek, Cenâb-ı Hak'tan selâm getirdiğiyle başlar söze: Allah (celle celâluhu) sormaktadır: *"Melik bir peygamber mi, yoksa kul bir peygamber mi olmak istersin?"*

Allah Resûlü, Cenâb-ı Hak'tan gelen bu teklif karşısında bir an mütehayyir kalır. Cibril'e bakar. Zira O, belli bir noktaya kadar Cibril'den mârifet dersi alıyordu. Hatta miraçta Efendimiz, Cibril'in Cenâb-ı Hakk'a kurbiyette takındığı tavra hayran olmuş ve bunu takdirle yâd etmişti.. evet, Cenâb-ı Hakk'ı Cibril gibi bir meleğin bildiği ölçüde bilmek -O müstesna- mümkün değildi. Cibril, Allah Resûlü'ne işaret edip şöyle dedi: *"Ey Allah'ın Resûlü! Rabbine karşı mütevazi ol!"*[41]

Zaten bizzat Cenâb-ı Hak da Kur'ân diliyle Allah Resûlü'ne tevazuu emretmemiş miydi.? Evet, âyet: *"Sana tâbi olanlara karşı tevazu kanatlarını indirebildiğin kadar indir!"*[42] demiş ve O'na en yüksek ufku göstermişti. Burada da aynı şey olmuş ve Allah Resûlü "tevazu" diyerek *"Kul bir peygamber olmayı isterim."* buyurmuştu.

O, kulluğu tercih edince, Allah (celle celâluhu) da O'nun kulluğunu O'na baş tacı yaptı. Kur'ân, O'nu birçok yerde hep kulluğu ile anlattı.[43] Müslümanlar da şehadet getirirken, O'nun Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik ettiler.. evet, O, evvelâ Allah'ın kulu sonra da resûlüdür.

d. Kulluk O'nunla Büyümüştür

Herkes birilerinin kulu olabilir ve onlara ait bir tasmayı boynuna takabilir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise evvel-âhir hep Allah'ın kulu ve kölesi olmuştur. O, hayatının hiçbir safhasında başkasına boyun büküp bel kırmamıştır; kırmamıştır ve ubûdiyet O'nun aslî vasıflarındandır.

O, kuldur ve Cenâb-ı Hak da Kur'ân-ı Kerim'de O'nun kulluğunu nazara vermektedir: *"Allah'ın kulu (Muhammed Aleyhisselâm) O'na yalvarmak, namaz kılmak için kalkınca, neredeyse çevresinde üst üste yığılır, keçeleşirler ve birbirlerine girerlerdi."*[44]

Allah Resûlü'nün bu başına üşüşme işi ister cinlere, isterse Mekke müşriklerine izafe edilmiş olsun, bizim için mühim olan, O'nun Kur'ân'da 'Abdullah' olarak zikredilmiş olmasıdır. Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu anlatan ve bu mevzuda şüphesi olanları muarazaya davet eden şu âyette de O, 'kul' unvanıyla yâd edilmektedir:

"Kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sûre meydana getirin. Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırınız. Yapamazsanız, -ki yapamayacaksınız- o takdirde inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının."[45]

Aynı zamanda O, Kur'ân'ın işaretiyle Mirac'a da kulluğu ile yükselmiştir: *"Kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şânı ne yücedir! Doğrusu O, Semî ve Basîr'dir (işiten ve görendir)."*[46]

Boykot hâdisesi ve ardından da Hz. Hatice ve Ebû Talib'in vefatları, zâhirî esbap açısından Allah Resûlü'nü insanlar arasında hâmisiz hâle getirmişti. Sebepler bütünüyle ortadan kalkıp O'na destek olacak her şey yok olup ve el atacak bir dal kalmayınca, Müsebbibü'l-Esbap (sebepleri elinde tutan Allah) ehadiyet burcunda kemal-i rahmetiyle tecellî etmiş ve büyük mütefekkirin beyanı içinde, tevhid nuru ehadiyet sırrında görünmüş ve Allah Resûlü,

Rabbi'ni, Mâliki'ni, Hâlikı'nı bizzat görmek üzere semalar ötesine davet edilmiş ve şanlı bir misafir olarak ağırlanmıştı.

Burada maksadımız Mirac'ı anlatmak olmadığından şimdilik o fasla girmeyeceğiz. Değişik bir hususa dikkatleri çekmek için bu girizgâha girmiş idik ki o husus da şudur: Allah (celle celâluhu), böyle mühim bir mucizeyi anlatma sadedinde, Efendimiz'in ne Kur'ân ne İncil ne de Tevrat'taki isimlerini, yani Muhammed, Ahmed ve Ahyed'i zikretmeyip, kulluğundan bahisle O'na *"abdihi"* demektedir.

Sanki O, "Ben bir kulum" deyince, Allah (celle celâluhu) da O'na şöyle demektedir:

"Madem sen kul oldun. Ben de kulluğu büyük bir değer ve kıymet hâline getirip onu yeryüzünde en büyük bir değer olarak kabul ediyorum. Yani nerede senin değer ve kıymetinden bahsetmek istersem, orada senin kulluğunu nazara vereceğim. Hem öyle bir nazara vereceğim ki, her Müslüman, şehadetinde, senin risaletinden evvel kulluğunu ifade edecek ve dünyanın dört bir yanı onların bu ifadeleriyle inleyecek, herkes senin kul olduğunu haykıracak. Adın anıldığında gönüller saygı ve haşyetle dolacak, diller sana salât u selâm okuyacak."

Evet, bütün bunlar oldu ve olmaktadır. Her şeyden evvel sahabe, Allah Resûlü'ne karşı olabildiğine saygılı ve tazimkârdır. O ne zaman bir meclise girse, hemen ayağa kalkarlar, tabiî her defasında da Allah Resûlü'nün, *"Acemlerin kendi büyüklerine ayağa kalktığı gibi ayağa kalkmayın!"*[47] ikazıyla karşılaşırlar.

O'nun huzurunda bulunurken sanki başlarında kuş varmış da onu uçurmamak için çok dikkatli davranır ve olabildiğine hassas hareket ederler.[48] Çok kere edeplerinden dolayı Allah Resûlü'ne bir şey soramazlar; soramaz da "Ah, bir taşralı gelip bir soru sorsa da, Allah Resûlü'nün dudaklarından inciler saçılsa!" temennisinde bulunurlar.[49] Fakat onların bu saygı ve tazimleri Allah Resûlü'nün tavırlarına hiç mi hiç tesir etmezdi. Zira O, dersini bizzat Cenâb-ı Hak'tan almıştı; edebi O'na Allah öğretmişti.[50]

f. Biz de Onlardan Biriyiz

Kur'ân, Efendimiz'in de içinde bulunduğu bütün insanlara şöyle hitap etmektedir: *"Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkek ve bir dişiden*

yarattık. Sizi milletler ve kabileler hâline getirdik ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınan müttakilerinizdir. Allah Alîm'dir, Habîr'dir."[51]

Allah insanı Âdem ile Havva'dan yaratmış; sonra da onları dil, renk ve şekil itibarıyla farklılaştırmıştır. Ama bunların hiçbirine bizatihi farklı bir pâye vermemiştir. Beyaz siyaha, siyah sarıya sadece renginden dolayı üstün değildir. Üstünlük takva iledir. *Takva ise, âyât-ı tekvîniyeyi iyi okumak, onu Kur'ân perspektifinde değerlendirmek ve en iyi şekilde hayata tatbik etmek demektir.* Ulûhiyet dairesine ait sırlar takva ile inkişaf eder; hakikî kulluk da ancak takva ile gerçekleşir. İşte Allah katında en değerli olmanın ölçüsü de budur.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu prensiplere bağlı yaşamış ve çevresindekilere de her zaman, *"İnsanlardan bir insan olun!"* demiş; dahası, hep öyle olmasını ve böyle kalmasını bilmiştir.

Düşünün ki, Mekke fethedilmiş; O da muzaffer bir kumandan olarak oraya girmişti. Bu esnada susadığı için bir bardak su istemişti. Zemzem kuyusunun etrafında her zaman bardaklar bulunurdu ve önüne gelen onlarla su içerdi.

Hz. Abbas, *"Bunları herkes kullanıyor; gidip evden temiz bir bardak getireyim..."* deyince Allah Resûlü, *"Biz de onlardan biriyiz."* diyerek bu teklifi reddetmiş ve suyu oradaki bardaklardan biriyle içmişti.[52]

İşte İnsanlığın İftihar Tablosu, Nebiler Nebisi, Sultanlar Sultanı, İki Cihan Serveri Hz. Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir müsavat prensibine bağlılık içinde yaşıyordu. Eğer yeryüzünde bir başkasına üstünlük iddiasında haklı olacak tek insan varsa o da O'dur. Buna rağmen O'nun sergilediği tablo ise işte budur.

g. Üstünlük Takva İledir

Eğer yeryüzünde bir topluluğa, takvanın dışında bir değer ve şeref izafe edilecekse, bu, Allah Resûlü'ne neseben en yakın olan bir cemaat ve topluluk olmalıdır. Yani, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Safiye ve Hz. Abbas olmalıdır.

Hâlbuki Efendiler Efendisi, bir hadislerinde kendisine en yakın olanlara seslenir ve bu yakınlığın onlara hiçbir faydası olmayacağını ifade buyurur:

"Ey Kureyş topluluğu! Nefsinizi Allah'tan satın almaya bakın, zira sizin namınıza Allah katında elimden bir şey yapmak gelmez.

Ey Abdimenaf topluluğu! Nefsinizi Allah'tan satın alın. Zira sizin namınıza Allah katında elimden bir şey yapmak gelmez.

Ey Abbas! Resûlullah'ın amcası! Sen de nefsini satın al; senin namına da bir şey yapamam.

Ey Safiye! Resûlullah'ın halası! Sen de nefsini satın al; senin namına da bir şey yapamam.

Ey Fatıma! Muhammed'in kızı! Sen de nefsini Allah'tan satın al. Zira senin namına da Allah katında bir şey yapamam."[53]

Söze, yakınlık bakımından en uzak ve geniş daire olan Kureyş'ten başlar. Sonra Abdimenaf'a getirir. Ardından teker teker daha yakın fertlere seslenir.

Hz. Abbas ki, O'nun amcası ve aynı zamanda süt kardeşidir. Mekke fethine kadar bir mânâda Resûlullah'a çaşıtlık (casusluk) yapmıştır. Bu itibarla İslâm'ın ikbal dönemi açısından Hz. Abbas'ın yeri küçümsenemeyecek kadar büyüktür.

Hz. Ömer, Hz. Abbas'ı aşırı derecede severdi. Öyle ki, hilâfet günlerinden birinde yağmursuzluk ve kıtlık Medine'yi iyiden iyiye sarsmıştı. Hz. Ömer ihtimal bu musibeti -hâşâ- kendinden biliyordu. Bu da onun yüce faziletinin bir nişanesiydi. Aklına gelen bir fikirle evinden çıkıp, doğru Hz. Abbas'ın evine gitti. Kapıyı çaldı. Kendi boyuna yakın bu uzun boylu dev adamı elinden tuttu ve belli bir istikamete doğru sürüklemeye başladı.

Hz. Abbas, Ömer'in boş iş yapmayacağını çok iyi biliyordu. Onun için hiç itiraz etmeden Ömer'in ardınca yürüdü. Bir tepeye çıktılar ve Ömer, bir eliyle tuttuğu Hz. Abbas'ın elini havaya kaldırdı ve dua etti. Dudaklarından dökülen dua hakikaten yanıktı:

"Allahım!" diyordu Ömer, *"Bu el, Senin Habibinin amcasının elidir. Bu el hürmetine bize yağmur ver!"*

Daha eller yere inmeden, gökten şakır şakır yağmur iniyor ve Hz. Ömer ile Hz. Abbas evlerine sırılsıklam ıslanmış olarak dönüyorlardı.[54]

Hz. Abbas, bütün Abbasî sülâlesine dâyelik yapmış bir insandır. Ayrıca Hz. Abbas, ümmetin allâmesi Abdullah b. Abbas'ın babasıydı. Bu itibarla o, her tarafından faziletlerle donatılmış bir insandı.

Fakat gel gör ki, Allah Resûlü ona, *"Ey Abbas! Allah katında ipotek olan nefsini Allah'tan satın almaya bak. Zira senin namına da ben bir şey*

yapamam.”[55] diyordu. Yani, benim amcam olman, sana çok fayda vermez, sen ancak yapacağın salih amellerin bir faydasını görebilirsin, ikazında bulunuyordu.

Hz. Safiye ise, âdeta bir destan kadındı. O, Allah Resûlü'nün halası ve yine Allah Resûlü'nün havarisi Zübeyr b. Avvam'ın da annesiydi. Cesur mu cesurdu. Hatta, Hendek muharebesi esnasında Müslüman kadınların sığındığı yere bir Yahudi çaşıtlık yapmak için gelmişti. Hz. Safiye yerinden ok gibi fırladı ve elindeki sopayı yahudinin başına indirerek onu yere serdi.[56] Hele Uhud'da onun öz kardeşi Hz. Hamza'nın naaşını metanetle seyretmesi apayrı bir kahramanlık örneğiydi.[57] Evet, Hz. Safiye de dört bir yandan faziletlerle donatılmıştı ama, Allah Resûlü, halasına da aynı şekilde hitap ediyordu.

Onun en son muhatabı Hz. Fatıma ise, Cennet kadınlarının efendisi ve Allah Resûlü'nden arda kalan son emanetti. O, milyonlarca evliyâ ve asfiyânın vücuduna sebep olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in dünyaya geliş vesilesiydi. O, anamız ve analar anası ve İki Cihan Serveri'nin de ciğerpâresiydi: *“Fatıma, benden bir parçadır; onu üzen beni üzmüş, onu sevindiren beni sevindirmiş olur.”*[58] iltifatının da mazharıydı. O, bütün yönleriyle bir fazilet âbidesiydi ama, Allah Resûlü'nün ona söylediği de aynıydı: *“Nefsini Allah'tan satın almaya bak! Zira senin namına hiçbir şey yapamam.”*[59]

Bilmem ki, müsavat ve eşitlik anlayışını çerçeveleyen bundan daha muhtevalı bir ifade ve bir tablo bulmak mümkün mü? İslâm, *“Üstünlük takva iledir.”*[60] diyor ve Allah Resûlü de hep bu prensibi tatbik ediyordu. Kaç kere O, insanlığın bu yöndeki eşitliğine dikkat çekmiş ve, *“Ey Âdemoğulları! Hepiniz Âdem'densiniz. Âdem ise topraktandır.”*[61] buyurmuştu. Kur'ân da insanlara çeşitli âyetleriyle bu dersi vermiş ve *“Sizi hor ve hakir bir sudan yaratmadık mı?”*[62] buyurmuştur. Evet, yaradılışlarına esas teşkil eden, işte şu bir damla sudur ve bu bir damla suda herkes müşterektir. Bu ise, âlemşümûl bir eşitlik ve müsavatı gerektirmektedir.

Bir başka âyette ise bu asıl, ‘süzme çamur’ olarak bildirilir ve *“Andolsun ki, Biz insanı süzme bir çamurdan yarattık.”*[63] denilir. Ama meselenin mahiyeti değişmez; bu sefer de herkes ‘süzme çamur’ esasında birleşir.

h. Hakk'a Kul Olanlar Kula Kul Olmaz

Hiçbir kul diğer bir kuldan ona mâbut olacak kadar büyük olmadığı gibi, diğer kuldan ona kulluk yapacak kadar küçük ve zelil değildir. Mahlukat, Allah'ın mahluku olma noktasında müsavi ve birbirine eşittir.

Bugün yeryüzünde böyle bir anlayışın hâkim olması istenmektedir. Belli bir devrede ecdadımız bu anlayışın içtimaî hayata nasıl hâkim olacağını en küçük teferruatına kadar tatbik edip göstermiştir. Birkaç asırlık fasıladan sonra eğer bu anlayış tekrar hâkim olacaksa, o da yine bu milletle olacaktır.

"Kökü mazide bir âti" mefkûresini ruhumuza ve içinde yaşadığımız cemiyete sindirebildiğimiz zaman, arzu edilen hedefe çok yaklaşıldığı söylenebilir. Bu da hiç şüphesiz ekseriyet itibarıyla cemiyet fertlerinin müsavat düşüncesini bir hedef ve gaye hâline getirmesiyle mümkündür. Ama bu mümkün, inanıyoruz ki, bir gün mutlaka gerçekleşecektir. Fecrin emareleri bize bu müjdeyi veriyor. Çil horozun sesinde sabah vaktinin çok yakın olduğu muştusu var.

Başkalarının anladığı ve tatbike çalıştığı müsavat ve eşitlik, asla herkesi kucaklayacak keyfiyette değildir. Onlar, insanlara hep aynı şeyi yedirip-giydirmeyi müsavat zannediyorlar. Hâlbuki, insanları aynı ruhî terbiyeye ulaştırıp, onlarda bu şuuru yerleştirmeden hakikî mânâda bir müsavat ve eşitlikten söz etmek mümkün değildir.

Düşünün ki, Hz. Ömer halifeydi. Dinî meseleleri anlama ve kavramadaki dirayeti de herkesçe müsellemdi. Bir kere Allah Resûlü onun için, *"Benden sonra peygamber gelecek olsaydı, Ömer olurdu."*[64] demişti.

Bununla beraber söylediği bir söz karşısında Selman-ı Farisî yerinden doğruluyor ve halifeye, *"Sen bunu Allah Resûlü'nden mi duydun, yoksa kendinden mi söylüyorsun?"* diye sorabiliyor ve ardından da sözüne şöyle devam ediyordu: *"Eğer kendinden söylüyorsan, seni dinlemiyorum. Zira ben Allah Resûlü'nden bu meselede senin dediğinden başkasını işitmiştim."*

Selman azatlı bir köleydi. Nice eller değiştirdikten sonra Medine-i Münevvere'ye kadar gelmiş ve orada Müslüman olmuştu. Fakirdi, dünya namına hiçbir şeye sahip değildi. Ama rahatlıkla halifenin karşısına dikilip yanlış bildiği bir noktada ona itiraz edebiliyordu.

Hz. Ömer cevap olarak, *"Hayır, ben bu sözü kendimden söylemiyorum; Allah Resûlü'nden duyduğumu aktarıyorum."* deyince de derhal itirazından vazgeçiyor ve *"Öyle ise söyle yâ Ömer! Seni dinliyor ve dediğine inkıyat ediyorum."* karşılığını veriyordu.

İslâm'ın bütünüyle yaşandığı bir dönemde idare edenler ile idare edilenler arasında işte böyle bir adalet, müsavat ve eşitlik söz konusuydu. Bu prensipleri de bütün orijinalitesiyle İslâm getirip ikâme etmişti. Zira İslâm'da mevcut olan Hâlık-mahluk münasebeti insanları böyle hareket etmeye zorluyordu.

ı. Kur'ân Kimseye Ayrıcalık Tanımamıştır

Hz. Ömer'in, *"Ebû Bekir, bizim efendimizdir. O, efendimiz Bilâl'i hürriyete kavuşturmuştur."*[65] ifadesi de müsavat açısından çok mühimdir.

Bilâl, Habeşistan'dan gelmiş bir köleydi. O günün anlayışına göre, hürriyete kavuşsa da ona 'seyyid' yani 'efendi' denilemezdi. Zira efendi olmak için hür olmak yetmez, mutlaka asil ve zengin bir aileden gelmek icap ederdi. Buna rağmen Hz. Ömer, kefenin bir tarafına Hz. Ebû Bekir'i, diğerine de Bilâl-i Habeşî'yi koyuyor ve her ikisine birden, 'Seyyidüna' (Efendimiz) diyordu.

Yine Hz. Ömer, hançerlenip yatağa düştüğünde, o anda etrafında nice soylu, zengin ve âlim kişiler bulunmasına rağmen, kendi yerine imamete Suheyb-i Rumî'yi geçiriyor ve onun bu icraatı hiç kimse tarafından yadırganmıyordu.[66] İşte bu durum, eşitlik ve müsavatın bu toplumda ruhlara ne derece sindiğini göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, İslâm'daki müsavat ve eşitlik takva esasına dayanmaktaydı. *"Allah katında en değerliniz, Allah'tan en çok korkanınızdır."*[67] prensibinde ifadesini bulan bu esas, insanları bir ve eşit kabul ediyordu.

Buna göre hiç kimse, kendini bir başkasından üstün göremezdi. Çünkü herkes Allah katındaki kendi konumunun hakkını vermeye çalışıyor ve verememenin endişesiyle de tir tir titriyordu.

j. İşte Gerçek Eşitlik!

Hz. Âişe, peygamber hanımı olmasıyla gururlanamazdı. Zira bizzat kendisi, Allah Resûlü'ne, *"Ahirette ehlini hatırlar mısın?"* diye sormuş ve O'ndan, *"Yâ Âişe! Üç yer var ki, oralarda hiç kimseyi hatırlayamam: Amellerin tartıldığı anda, sıratın başında ve kitabın verildiği anda."* cevabını almıştı.[68]

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim de, fert olarak hiç kimseye ayrıcalık tanımamış ve *"Hepiniz muhakkak Cehennem'e uğrayacaksınız!"*[69] buyurmuştur.

Hz. Âişe, bu âyeti hatırladıkça gözyaşı dökmüş ve ağlamıştır. Hâlbuki o, daha gözlerini hayata açar açmaz erkek olarak karşısında İki Cihan Serveri'ni bulmuştu. Bakışı asla ağyâra kaymamıştı. Allah Resûlü'nün hanesine geldiğinde çocuklarla oyuncak oynayacak kadar saf ve duru bir gönüle sahipti. Eğer peygamberlerden başkasına günahsızlık izafesi uygun olsaydı, Hz. Âişe bu ufkun biricik kahramanı olurdu.

Aynı zamanda o, bir ilim âbidesiydi. Bilhassa kadınlarla ilgili dinî meseleler, büyük ekseriyetle hep onun tarafından rivayet edilmiştir. Onun kapısı her zaman ilim âşıklarına açık olmuştur. Bununla beraber Hz. Âişe, gerek Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde gerekse daha sonra hep duru ve sade bir hayat yaşamış ve kendisini İslâmî prensiplere göre şekillendirmiştir.

Allah Resûlü'nün hanımı ve Hz. Ebû Bekir gibi bir zatın kızı olmak ve belli ilmî bir kariyere sahip bulunmak onu asla değiştirmemiştir. Allah Resûlü ve babası Hz. Ebû Bekir gibi o da insanlardan bir insan olmayı ve öyle yaşayıp, öyle kalmayı bilmiştir. Eğer denecekse, işte buna eşitlik denebilir.

k. İslâm'ın Müsavat Âbidesi: Hz. Ömer

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) halifeydi ve hayatı boyunca Allah Resûlü'nün nice iltifatlarına mazhar olmuştu. 'Hak ile bâtılı birbirinden ayıran' mânâsına 'Faruk' ismi de ona bizzat Allah Resûlü tarafından verilmişti.[70] Ayrıca İki Cihan Serveri onun için, *"Benden sonra peygamber gelecek olsaydı Ömer olurdu."*[71] demişti. Yine onu yeryüzündeki iki vezirinden biri olarak işaretlemişti. Diğeri ise Hz. Ebû Bekir'di (radıyallâhu anh).[72]

O da, iman ve ilimde nurdan bir âbide gibiydi. Aynı zamanda daha dünyada iken Cennet'le müjdelenenlerdendi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) berzahî tablolarda gördüklerini böyle tevil etmiş ve *"Bana rüyamda bir bardak süt ikram edildi. İçtim ve onu iliklerime kadar hissettim. Gerisini de Ömer'e verdim."* demişti. Sahabe tevilini sorunca da *"O, ilimdir."* buyurmuşlardı.[73]

Bir defasında da, *"İnsanlar bana arz olundu. Hepsinin üzerinde elbiseler vardı. Kiminin elbisesi göbeğinde, kimisininki de dizlerindeydi. Ömer de arz olundu. Onun elbisesi başından aşkındı."* dedi. Sahabe tevilini sorunca, Allah Resûlü, *"O, imandır."* cevabını verdi.[74]

Onun dirayet ve kiyaseti herkesçe müsellemdi. Bu sebeple idi ki, Hz. Ebû Bekir gibi bir firaset insanı hiç düşünmeden onu halife olarak yerine tavsiye etmişti. İtiraz edip, *“Allah’a nasıl hesap vereceksin?”* diyenlere, *“Onlara içlerinden en hayırlılarını halife olarak bıraktım.”* derim, cevabını vermişti.[75]

Ancak bütün bunlar, Hz. Ömer’in kendisini insanlardan bir insan görmesine ve ahiret endişesiyle iki büklüm olmaması için yeterli değildi. Zira onun müsavat anlayışı tam bir takva esasına dayanıyordu.

Bir sabah namazı vaktiydi. Ezan okunmuş ve cemaat saf saf durmuş, imamını bekliyordu. Ömer (radıyallâhu anh) içeriye girmiş, imamete geçmiş ve her zamanki gibi, *“Safları düzeltin!”* diye seslenmiş ve tam namaza durmuştu ki, Allah huzurunda arkasından yediği bir hançer darbesiyle yere yığılmış ve sadece, *“Yakalayın, köpek beni vurdu!”* diyebilmişti.

Evet, hançeri tutan o terörist el kudurmuş bir köpeğe benziyordu. Bu çılgın adam aynı safta bulunanlardan tam on üç kişiyi de yaralamış ki, bunlardan dokuzu daha orada can vermişti.

Hz. Ömer’i (radıyallâhu anh) evine götürdüler. Namazı Hz. Abdurrahman b. Avf (radıyallâhu anh) kıldırdı. Namazı müteakip bütün cemaat Hz. Ömer’in (radıyallâhu anh) evine dolmuştu. O (radıyallâhu anh) ise uzanmış upuzun yatıyordu.

Getirilen tabip, “En çok sevdiğin ne ise onu iç!” deyince, Ömer bir bardak nebiz içti. Fakat içtiği bu nebiz paramparça hâle gelmiş bağırsaklarından olduğu gibi dışarıya çıktı. Süt getirdiler. İçtiği süt de aynı şekilde dışarıya çıkıverdi.

Herkes başucundaydı ve hıçkırıklar boğazlarında düğümlenip kalmıştı. Doktorun, *“Yâ Ömer! Vasiyetini yap!”* dediği duyulunca bir anda içeride bir feryâd ü figan koptu. Herkes dövüne dövüne ağlıyordu. Ömer (radıyallâhu anh) *“Ağlamayın! Ağlayacak olan yanımdan çıksın. Siz, Allah Resûlü’nü, ‘Ehlinin ağlamasıyla ölü muazzeb olur.’*[76] *dediğini duymadınız mı?”* diyerek onların ağlamasına mâni olmaya çalışıyordu.

Ömer (radıyallâhu anh) İbn Abbas’a, *“Bakın bakalım, beni vuran kimdir?”* diye sordu. Gelen habere göre, onu Muğîre b. Şu’be’nin kölesi İranlı Firuz vurmuştu. Ömer (radıyallâhu anh) bunu öğrenince, *“Allah’a hamd olsun ki, benim kanımla bir Müslüman elini kirletmedi.”* dedi.

Bir ara dalmıştı. Başucunda duran oğlu Abdullah, gözlerini babasından bir an bile ayırmıyordu. Hz. Ömer'de bir düşünce, hem de yüreğini dağlayan bir düşünce vardı. Gözlerini açarak ümitsiz bir ifadeyle, *"Oğlum! Git, Hz. Âişe'ye benden selâm söyle. Fakat sakın, 'Emirü'l-Mü'minînin selâmı var.' deme. Zira şu anda ben Mü'minlerin Emiri değilim. De ki, 'Ömer senden, iki arkadaşıyla (Peygamber Efendimiz ve Hz. Ebû Bekir) beraber yatmasına müsaade ve izin istiyor.'"*

İbn Ömer babasının emrini yerine getirmiş ve Hz. Âişe'nin evine gitmiş ve onu bir köşede oturmuş ağlıyor bulmuş. Ona babasının arzusunu söyleyince, Hz. Âişe Validemiz, *"Vallahi, orayı ben kendim için düşünmüştüm ama, Ömer'i nefsime tercih ederim!"* deyivermişti...

İbn Ömer (radıyallâhu anh) bu müjdeli haberle dönüp babasını müjdeleyince, Ömer anında rahatlamış ve dudaklarından şu cümle dökülmüştü: *"Vallahi, işte benim arzum buydu!"*

Kendisine, "Yerine birisini tayin et!" dediklerinde, O, *"Yerime kimseyi tayin etmiyorum. Sadece halife seçimini şu altı kişinin istişaresine havale ediyorum: Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallâhu anhüm). Eğer halifelik Sa'd'a nasip olursa ne a'lâ. Yok aksi olursa, seçilecek halife daima ondan yardım istesin. Zira ben onu ne ihanetinden ne de aczinden dolayı azletmemiştim."* diye konuştu.[77]

O, bu esnada çok kere gözünü açamayacak kadar halsizleşiyordu ve başındakiler ne yemek ne de su teklifiyle onu uyandıramıyorlardı, ama *"Ömer, namaz vakti geçiyor!"* dendiğinde o (radıyallâhu anh) birden fırlıyor ve *"Namaz! Namazsız adamın İslâm'dan nasibi yoktur."* diyor ve namazını eda edip tekrar uzanıyordu.[78]

İbn Abbas anlatıyor: O günlerde Ömer'i mükedder ve mahzun görünce, *"Yâ Ömer!"* dedim, *"Senin İslâm'ın tam nusret, hilâfetin de fetihtir. Vallahi, senin imametin zamanında yeryüzü adaletle doldu. İki davalı sana gelse, neticede mesele senin sözlerinle nihayet bulurdu."*

Ben bunları söyleyince, Ömer, *"Beni oturtun!"* dedi. Oturdu ve *"Ey Abbas'ın oğlu! Biraz evvel söylediklerini bir daha tekrar et."* dedi. Ben de aynı şeyleri tekrar ettim. Bunun üzerine Ömer sordu: *"Bütün bu dediklerine kıyamet günü, mahşer meydanında ve Allah karşısında da tekrar edecek misin?"* Ben, *"Evet!"* deyince, Ömer âdeta sevincinden uçacak hâle

gelmişti.[79]

Kapıda hıçkırıklarını tutamayıp ağlayan Ka'b b. Mâlik, *"Eğer Mü'minlerin Emiri istese Allah ondan emanetini almaz."* diyordu. Ömer bunu işitince, *"Allahım, emanetini al!"* diye dua etmişti.[80]

Hicretin 23. yılında 26 Zilhicce Çarşamba günü yaralanmış ve dört gün kadar hasta yattıktan sonra, 1 Muharrem Pazar günü gözlerini bu fâni dünyaya kapayıp ebediyet iklimine ve hasretini çektiği âleme göç etmişti. Vefat ettiği gün hicretin 24. senesiydi ve o 63 yaşında bulunuyordu…

Yıkanıp kefenlendi. Namazını Suheyb b. Sinan kıldırdı. Daha evvel müsaadesi alınan yere defnedildi. Böylece, başı Allah Resûlü'nün etekleri hizasında olmak üzere ebedî istirahatgâhına tevdi edilmişti.[81]

Etrafta ölüm haberi duyulunca, titreyen dudaklardan ürperti hâlinde şu kelimeler dökülüyordu: *"Ömer, İslâm'ın kalesiydi ve şimdi o kale yıkıldı!"*[82]

Ölüm haberini duyan Abdullah b. Mesud, *"İlmin onda dokuzu gitti."*[83] demişti. Onun ölümüne ağlayan sadece insanlar değildi. Hz. Âişe, *"Cinler de Ömer için ağladı."*[84] der.

İbn Abbas anlatıyor: Ömer'i rüyamda görebilmek için tam bir sene dua ettim. Neticede bir gün onu rüyamda gördüm. Alnındaki terleri siliyordu. Sordum: *"Ne ile karşılaştın?"* Cevap verdi: *"Hesaptan şimdi kurtuldum. Eğer Rabbimi Raûf ve Rahîm bulmasaydım, ben bu gün mahvolmuştum."*[85]

Oysaki o bir sahabiydi ve her sahabi ilâhî imtiyazla serfirazdı. Evet, onlar gökteki yıldızlar gibiydi.[86] Hele Ömer, hele Ömer... Düşünün ki onlar, "Tâbiînin en büyüğü, sahabenin en küçüğü olan Vahşî'nin atının burnundaki toz kadar dahi olamaz."[87] veli sözündeki mazhariyetle mâruf idiler.

Ama onlardan hiçbiri kendilerine ezel canibinden verilen bu pâyeyi bir üstünlük vasıtası olarak görmüyorlardı. Evet, "Biz sahabeyiz, dolayısıyla diğer insanlardan üstünüz." iddiasında bulunan bir tek sahabi yoktur. Aksine onlar kendilerini hep insanların en mücrimi saymışlardır. Dünya adına gördükleri nimetlere sevinmemiş, aksine ağlamışlardır.

İşte onlardan biri: Habbab b. Eret, ne zaman Mus'ab'ı hatırlasa ağlardı. Niçin ağladığı sorulunca da durumunu şöyle anlatırdı: *"Mus'ab Müslüman olduğunda Mekke'nin en yakışıklı genciydi. O, sokaktan geçerken kadın ve*

genç kızlar pencerelere üşüşür, onu seyrederlerdi. Mekke içinde Mus'ab kadar güzel giyinen ve güzel kokular sürünen yoktu. Hâlbuki Uhud'da şehit düştüğünde ona kefen bezi bulunamamıştı. Başını bir parça bezle örtmüş, ayaklarına da izhir otu koymuş ve Mus'ab'ı işte böyle gömmüşlerdi. Hâlbuki şimdi biz dünya nimetleri içinde yüzüyoruz. Ahiret nimetlerini burada tüketmiş olacağımdan korkarım. İşte bunu düşünüyor ve bunun için gözyaşı döküyorum."[88]

Ebû Hüreyre, üzerine giydiği bir keten elbiseden dolayı kendini itap ediyor ve *"Daha dün açlıktan bayılırdın da Medine çocukları seninle alay ederlerdi. Şimdi durmuş keten elbise ile çalım satıyorsun!"*[89] diyordu.

Misalleri çoğaltmak ve daha bir hayli misal bulmak mümkündür. Sahabeden sonra aynı ruh hâli, sonraki büyükler için de söz konusuydu.

İşte Ebû Hanife, İmam Malik, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel (radıyallâhu anhüm) gibi fıkıh ve hukuk sahasının usûl ve terminoloji vaz'eden büyük dâhileri...

İşte, İmam Gazzâlî, İmam Rabbânî, Şâh-ı Geylânî, Şâzilî, Muhammed Bahauddin ve Mevlâna gibi mânâ erleri ve kurbet kahramanları...

İşte Battânî, Bîrûnî, Cabir b. Hayyam, İbn Heysem ve Ali Kuşçu gibi ilim devleri...

… Ve işte Halid, Ukbe, Nureddin, Selahaddin, Alparslan, Fatih ve Yavuz (radıyallâhu anhüm) gibi kışla ruhuyla yetişmiş askerî ve idarî sahanın komutan ve liderleri...

l. … Ve İşte Canlı Bir Örnek:

Ömer b. Abdülaziz Aksâ-i Mağrip'ten Aral gölüne, Hadramut'tan Anadolu içlerine kadar çok geniş bir ülkeyi idare eden, ilimde ve idarecilikte yed-i tûlâ sahibi bir halifeydi.

İdaresi altında bulunan yerlerde sadaka veya zekât verilebilecek fakir, yoksul kimse kalmamıştı.

Meymun b. Mihran, *"Altı ay Ömer b. Abdülaziz'in yanında kaldım. Bir gün olsun elbisesini değiştirdiğini görmedim. Sadece cumadan cumaya üzerindeki elbiseyi yıkardı."* der.[90]

Hastaydı; yanına giren kayınbiraderi Mesleme b. Abdülmelik, onu biraz daha iyi görünce halifenin durumunu merak eden ve ısrarla izin isteyenlere o gün izin verilebileceğini düşünmüştü. Ancak halifenin üzerindeki elbise çok kirliydi.

Ömer b. Abdülaziz'in hanımı ve kendisinin de kız kardeşi olan Fatıma'ya, "Bugün halifenin durumu biraz daha iyi. İnsanlara izin verelim de onu ziyaret etsinler. Ancak üzerindeki elbise çok kirlenmiş. Hemen onu değiştiriver!" dedi.

Kız kardeşinde bir hareket görmeyince kızdı ve biraz daha sertçe sözlerini tekrarladı. Ancak aldığı cevap müthiştir. Fatıma, *"Vallahi, halifenin üzerindeki elbiseden başka elbisesi yok!"*[91]

Bir defasında da yamalı bir elbiseyle cuma namazını kıldırmıştı. Namazdan sonra bir müddet oturmuş ve etrafına halkalanmış cemaatiyle orada bulunanlardan biri, *"Ey Mü'minlerin Emiri! Allah (celle celâluhu) sana bu kadar mal-mülk ve böyle bir saltanat vermiş. Biraz daha iyi giyinip kuşansan olmaz mı?"* demişti.

Halife başını eğmiş, bir süre hiç konuşmadan öylece durmuştu. Belli ki o bu sözden hoşlanmamıştı. Neden sonra başını kaldırmış ve mübarek dudaklarından şu hikmet dolu cümle dökülmüştü: *"En faziletli iktisat, bollukta yapılan ve en faziletli af, muktedirken olandır."*[92]

Ömer b. Abdülaziz'in de içinde bulunduğu tâbiîn devri öyle velûd, öyle münbit bir devirdi ki, o devrede başı ve gözü Arş'a, elleri yıldızlara değecek yüzlerce insan vardı: Muhammed b. Münkedir, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî, Recâ b. Hayve, Salim b. Abdullah ve Ebû Hâzim bunlardan sadece birkaç tanesi…

Bunlardan Muhammed b. Münkedir sabahlara kadar ağlar ve içini Allah'a dökerdi. Bir gün annesi dayanamamış, "A be evlâdım! Eğer seni çocukluğundan beri elimde büyütmüş olmasaydım, kim bilir hangi günahına ağlıyor, diyecektim. Ama ben seni doğduğun günden beri tanıyorum. Söyle bana hangi günahın var ki, bu kadar ağlıyorsun?" demişti. Buna karşılık o ise annesine şu cevabı vermişti: "Kur'ân-ı Kerim'de ki bir âyetin benim için söz konusu olması endişesi." dedi ve âyeti okudu: *"Hiç hesaba katmamış oldukları şeyler Allah tarafından karşılarına çıkarılıverdi."*[93] Evet o "Ben Allah'tan ummadığım şeylerin aleyhimde ortaya çıkmasından korkuyorum." diyordu."[94]

Şimdi bu şuurda olan bir insanın kendisini başkalarından üstün görmesine imkân var mıdır? Hele böyle insanlardan meydana gelmiş bir toplulukta hiç sınıf farkı olur mu? İçe doğru bu kadar derin bir cemaatin bir papaz, bir haham gibi başkalarının günahlarının affına vesile olabileceklerini iddia etmeleri hiç

düşünülebilir mi? Evet, onlar hep kendi aflarına ferman beklemiş ve hayatlarını bir mânâda akrebin kıskacında geçirmişlerdi.

İşte bu müsavat, şanlı tarihimiz boyunca halifeyi kapısında çalışan hizmetçi ile yan yana getirmiş ve hizmetçi, "Hakkımı istiyorum!" dediği zaman, halife bu büyük hak karşısında dize gelmiş, belki de kendisini hizmetçisinin karşısında eğilmeye zorlamıştı.

İşin aslına gelince, İslâm'da her şey Allah hâkimiyetine bina edilmektedir. Yani, herkes Hakk'ın kuludur ve herkes O'nun karşısında iki büklüm olur, serfürû eder. İşte gerçek müsavat da bundan doğar. Yoksa, tantanalı nutuklar atılması, bunun için kitaplar yazılması, beynelmilel beyannameler neşredilmesi ile müsavat adına bugüne kadar bir adım atılmadığı gibi bundan sonra da atılamaz ve atılamadığı da meydandadır.

İnsanların Allah'ın kulu olduğu kabul edilmedikten sonra, şahıslardaki firavunluk yıkılsa bile onun yerini cemaat ve millet firavunluğu gibi firavunluklar alacak, haklar çiğnenecek ve adalet gerçekleşmeyecektir.

İstibdat bir şahıstan alınıp tevzi edilse de yine istibdattır. Zira, kuvvet hakta olmalı, kuvvetin hakkın elinde olduğu kabul edilmeli, fertler Hakk'a hesap vereceklerine inanmalıdır ki, en büyük başlar en küçük başlar karşısında eğilsin. İcabında halife-i rûy-i zemin, başını sıradan bir insanın ayağının altına koyabilsin; Ömer gibi "Bas ayağını şu yüzüme!" diyebilsin…

…Ve yine; Türkiye kadar bir eyaleti idare eden valilerden herhangi biri, yanlışlıkla sırtına yüklenen yükü, gönül inşirahı içinde yüklenip götürsün ve şöyle desin: "Mademki Allah Resûlü, *'İnsanların efendisi, onlara hizmet edendir.'*[95] buyurmuştur. Öyle ise bu yükü taşımak benim en aslî vazifemdir. Bana bu vazifeyi yapabilme güç ve imkânını verdiği için Cenâb-ı Hakk'a hadsiz hamd ü sena olsun."

m. Eşitliğin Kadın-Erkek Buudu

Eşitliği, ütopya yazarlarının tersim ettiği üstûrelerde, anlattıkları masallarda aramak yanlıştır. Ne silah zoruyla ne de kaba kuvvetle müsavat meydana getirilemez. İnsanlar gönül duruluğuna erdiği zaman o kendi kendine gerçekleşir. O, önce Arş-ı Âzam'ın küçük bir fihristi olan insan vicdanında mâkes bulur, oradan da hayat-ı içtimaiyeye akseder ve gider toplumda billûrlaşır.

Allah'ın (celle celâluhu) beyanı, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve

sellem) tebliği ile Müslümanların hayatında pratik mânâda tatbik gören ve yaşanan müsavat da işte budur. Müslümanların 15 asır evvel ulaştıkları bu noktayı Batılının bugün bile yakalamış olduğu söylenemez.

Bizim bir kısım safdil aydınlarımız ve yarım okumuş zavallı düşünürlerimiz ise, her şey Batıdan geliyor zannederek, ellerindeki bütün cevherleri atmak suretiyle Batının bir kısım eracifine, temelsiz düşüncelerine talip oldular. Hâlbuki onların ve bütün insanlığın aradığını, İslâm tam 15 asır evvel gerçekleştirmişti.

Aynı zamanda İslâm'ın getirdiği, mutlak bir müsavattı. Evet, başka sistemlerin akıl ve hayallerine gelmeyen kadın-erkek arasındaki müsavatı da, en ideal ölçüleriyle, yine İslâm getirip yerleştirmiştir. Meseleye bir de bu yönden bakılacak olursa, İslâm'ın müsavat prensibindeki derinlik daha iyi anlaşılıp idrak edilecektir.

Kur'ân, Hz. Âdem'in yanında Hz. Havva'ya da yer vermiş; âdeta her ikisini bir elmanın iki parçası olarak kabul etmişti.

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbiniz'e hürmetsizlikten sakının!"[96] âyeti dahi bu ifademizi ispata yeterlidir.

Hâlbuki Kur'ân'da bu mânâyı ifade eden daha nice âyetler var...

Kur'ân bunu 15 asır evvel anlatıyordu. Ama, binlerce sene evvel gelen ilâhî mesaj da bundan farklı değildi. Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'a gelen vahiy de bu hakikati anlatıyordu. Kadın, erkeğin bir parçasıdır ve ondan ayrı düşünülemez. Ne var ki, biz bu hakikati de Kur'ân'dan öğrendik ve kadının nasıl muallâ bir mevkie yükseltildiğini Kur'ân'la müşâhede ettik.

ma. Cennet, Anaların Ayakları Altındadır[97]

Fransız İhtilali'nden sonra *Bastil* serserilerinin ortaya atıp münakaşasını yaptıkları mevzulardan biri de kadın haklarıdır. O devirde kadının ruhunun olup olmadığı, insan mı yoksa şeytan mı olduğunun tartışması yapılıyordu. Yirminci asırda da konuşulanlar aynı şeyler…

Hâlbuki 15 asır evvel İslâmiyet tarafından kadının elinden tutulmuş, erkeğin yanına çıkarılmış ve ona lâyık olduğu en muallâ mevki verilmiştir.

Bakın, sahabi, Allah Resûlü'nün huzuruna geliyor ve soruyor: *"Benim iyiliğime en lâyık olan kimdir?"* Allah Resûlü, *"Annen!"* cevabını veriyor. O,

bu sorusunu üç kere tekrar ediyor ve hepsinde aynı cevabı alıyor. Dördüncüde ise Allah Resûlü, *"Baban!"* buyuruyordu.[98]

Kadın o dönemde o kadar büyüyordu ki, Hz. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden biri olan kendi öz kızı Âişe'ye *"Anam"* diye hitap ediyordu. Efendimiz de, *"Cennet, anaların ayaklarının altındadır."*[99] buyuruyordu.

Evet, seni yetiştiren ananın ayağının altına yüzünü sürebilir ve onu hoşnut edebilirsen, rahmetinden ümit edilir ki, Allah o yüze Cehennem'i göstermez. Evden ayrılırken ve eve döndüğünde, ananın buruşmuş ayaklarına dudaklarını sür, duasını almaya çalış ki, fert, cemiyet ve millet olarak mutlu olmanın yolu bundan geçer.

Ana deyip geçme; yerinde o seni sırtında taşır; an olur ve dem gelir, silah kullanmasını da bilir; gerekirse silahını omuzuna alır ve Palandöken'e tırmanıverir. *Kurt Paşa*'nın ordularının bozulduğu yerde, Rus ordularına karşı savaşır; ırz, namus ve evlâdını korumasını da bilir.

Siz, kaideler üzerinde âbideler yaparsınız. Sizin o âbideleriniz, onun ayağının altında toz bile olamaz. İslâm, ananın âbidesini kurbet zirvelerinde çoktan kurmuştur. İslâm sayesinde ana o kadar yükseltilmiştir ki, sadece Allah'a karşı eğilmesi gereken baş, bir de ananın ayakları için eğilmiş ve *"Cennet, anaların ayakları altındadır."*[100] denilmiştir.

Arş, Cennet'in tavanıdır. Ananın ayağı ise, Cennet'in üst katındadır; zira, fâniler arasında en muazzez varlıktır ana. O, yeryüzünde dolaşırken gökteki bir baştır ve bütün başlar onun ayaklarının altındadır. Onun pabucunun tozu, gözlere sürme kadar aziz ve ayaklarına sürülen yüzler, Arş eşiğindeki başlar kadar yücedir.

Ana inleyen bir varlıktır. Bütün bir hayat boyu inleyen ve sızlayan... Onun analığı evlâtla kaimdir; "Anam!" diyen bir evlâtla.. evlât olmayınca ana ana değildir. Bilmem ki, anaya "Anam!" demeyen evlâda ne demeli? Ananın emeli bir evlât, bazen de başka bir şeydir; mânâ gibi, ruh gibi, ideal gibi bir şey...

Ana vardır, dünyaya getireceği yavruyu Hak yoluna adar. Ana vardır, bir yavru ister; ama elde edemeden inkisar içinde gider. Ana vardır, izah edemeyeceği yavrunun hesabıyla iki büklüm olur ve *"Keşke daha önce ölüp de unutulup gitseydim!"*[101] der. Ana vardır, evlâdıyla derbeder ve bednâm olur, adı kötüye çıkar. Ana vardır, Firavunun otağında bir milletin gözdesidir. Ana

vardır, peygamber evinde şeytanın bendesi; ana vardır, sessiz, belirsiz ve meçhuldür; fakat güller, çemenler yetiştirir. Ana vardır, destanlara sığmaz; ama zihinlerde, sinelerde ve hislerdedir. Ana vardır, kâğıttadır, kalemdedir, romandadır...

Toprak tohuma, kaynak çağlayana, Havva insanoğluna anadır. Meryem bir ruha (İsa), Âmine bütün bir hakikate, varlığın sırrına, sırların özüne...

İyisi de vardır, kötüsü de ananın... İyisine canlar feda! Ya kötüsüne, tali'sizine ne demeli? Evlâdını güldürmemişe ve evlâdından yana gülmemişe, gün yüzü görmemişe...

Ana-evlât, iki vücut bir ruh. Evlât, ananın vücudundan bir parça. Kucaklarda dilrubâ, emekleyen yumurcak.. bazen de birbirini takip eden ayrılışlarla ana için sineyi yakan bir kor, kalbe saplanan bir mızrak olur. Gelişme dönemi, tahsil hayatı, askerlik veya gelinlik çağı... hepsi birer hicran demidir.

Evet, bunların her biri, ananın yüreğini ağzına getiren bir ızdırap dönemecidir. Ana, her zikzakta bir sürü gözyaşı döker; yavrusunun okuma ayrılığına, izdivaç ayrılığına ve askerliğine...

O, daima ağlar, daima bir buhurdan gibi tüter. Teselli bulup durduğu olduğu gibi, sel sel olan gözlerinin yaşında boğulduğu da olur. O, mukaddeslerine, vatanına, namusuna kurban verdiği yavrusunu Hakk'a sunulmuş armağan sayar ve teselli olur. Bir hiç uğruna ölene gelince, işte burada ananın dili tutulur.

Ana, beşikteki yavrusuna ninni söylerken, küffâra karşı şehit olan evlâdına da koşmalar dizer; dizer ve onlarla avunur:

"Burası Yemen'dir,
Gülü çemendir,
Giden gelmiyor
Aceb nedendir.
Aceb nedendir."

Gözlerde şehit silueti, kulaklarda Cennet ırmakları gibi onun sesi, sızlanışı:

"Küffâr Kırım'ı aldı anam,
Düşman yurduma daldı anam,
Irzım pâyimâl oldu anam,
Ben oraya giderim."

Oraya gider ama, Kırım'da küffâra iltihak eden, Plevne'yi unutup Tuna'da tenezzühe çıkan da vardır. İşte ananın belini büken bunlardır. Düşmanına dost,

dostuna düşman evlât. Ne desin ana bu girift bilmeceye.

Bu durumda bize: “Vay benim tali’siz anam! Kalbi rahatsız anam! Dizine vurup saçını yolan anam! Kim etti bunları sana? Kim kıydı kalbinin semeresine, gözünün nuruna? Kıralım o elleri. Su serpelim ateşine.” demek düşer.. ve şunları söylemenin zamanıdır sanırım:

“Artık ağlama anam! Gözyaşlarından meydana gelen bulutlara bak, ta Arş’a kadar yükseldi. Bak, şimdi orada şimşekler, burada rüşeymler, dağınık kâkülünü düzeltmen için sana gamze çakıyorlar. Şimdilerde hepimiz senin feryadına koşuyoruz. Dudağımızda kurtuluş nağmesi, elimizde Yusuf’un gömleği, çîn-i cebînine (çatık kaşına) ve yaşaran gözlerine sevinç müjdesiyle karşındayız. Sessiz infiallerin ve asırlık ızdırapların dinsin artık. Bak, başımız Cennetlere merdiven o mübarek ayaklarının altında...

mb. Kadın Muallâ Mevkiini İslâm’da Bulmuştur

İslâm’ın kadına verdiği değer ve ona tanıdığı müsavat hakkı sadece analığı yönüyle değildir. İslâm’da kadın, aynen erkek gibi cemiyetin bir parçası olarak kabul edilir. Birçok noktada onun da görüşü alınır ve kendisiyle istişare edilir.

Bunun pratikte en güzel örneğini yine Fahr-i Kâinat Efendimiz’de görürüz. O ki, vahiy ile müeyyet Nebiler Sultanı’dır. Önüne gelen bütün problemlerin çözümü doğrudan doğruya Arş-ı Âzam’dan halledilmiş ve çözemediği hiçbir problem, halledemediği hiçbir mesele kalmamıştır.

Bernard Shaw, “Yığın yığın müşküllerin üst üste çözüm beklediği günümüzde, bir kahve içme kolaylığı içinde müşkülleri çözen Hz. Muhammed’e ne kadar muhtaç bulunuyoruz.” derken ne kadar haklıdır!

Evet, üst üste yığılmış müşküller, problemler çözüm bekliyor. Yağdan kıl çeker gibi müşkülleri çözüveren O Fahr-i Kâinat Efendimiz mübarek nazarıyla bir kere bakıverse, yani şahs-ı mânevînin teşekkülü ile o büyük mânâ ve ruhtan istimdat edenler arz-ı dîdâr ediverse, insanlığın içinde bulunduğu bütün müşküller âdeta kendi kendine çözülüverecek ve yollar gidip düzlüğe erecektir. İşte Fahr-i Kâinat Efendimiz budur.

Bununla beraber O, çok defa hanımlarıyla oturur, bir arkadaş gibi onlarla bazı meselelerin müzakeresini yapardı. Vahiy ile müeyyet olan O zâtın (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir şeye ihtiyacı yoktu ama, ümmetine bir şey öğretmek istiyordu: Kadın, o güne kadar olduğundan çok farklı bir yere oturtulacaktı ve işte O, bu önemli vazifeyi bilfiil temsil ediyor ve gösteriyordu.

Hudeybiye anlaşması Müslümanlara çok ağır gelmişti. Öyle ki, herkes öldüren bir gerginlik içine girmişti. Bu arada Allah Resûlü, kendisiyle umreye gelenlere, kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan çıkmalarını emretmişti. Ancak sahabe, acaba verilen kararda bir değişiklik olur mu diye, meseleyi biraz ağırdan alıyordu. Allah Resûlü, emrini bir kere daha tekrarladı. Ancak, sahabedeki o ümitli bekleyiş tavrı değişmedi.

Aslında bu ağırdan alma, Allah Resûlü'ne karşı asla bir muhalefet değildi; sadece başka bir alternatifin olup olmadığını öğrenmekti. Zira Kâbe'yi tavaf etmek üzere yola çıkmışlardı ve bu mülâhaza ile Hudeybiye anlaşmasındaki şartlarda bir değişiklik beklentisi içinde bulunuyorlardı.

İki Cihan Serveri, sahabedeki bu durumu sezince hemen çadırına girdi ve hanımı Ümmü Seleme Validemiz'le iştişarede bulundu. Bu ufku geniş kadın, istişarenin hakkını vermek için fikrini beyan etti. Çünkü o da biliyordu ki Allah Resûlü onun diyeceklerine muhtaç değildi. Ne ki, Allah Resûlü böyle bir istişare ile bize içtimaî bir ders veriyordu.

Validemiz, Allah Resûlü'ne şu mealde sözler söyledi: *"Yâ Resûlallah! Emrini bir daha tekrar etme. Belki muhalefet eder ve mahvolurlar. Fakat sen, kendi kurbanlarını kes ve onlara bir şey demeden ihramdan çık. Onlar verdiğin emrin kesinliğini anlayınca, ister istemez sana itaat edeceklerdir."*

Allah Resûlü de zaten böyle düşünüyordu. Hemen bıçağını eline aldı ve çadırından çıkarak kendine ait kurbanları kesmeye başladı. O daha birkaç kurban kesmişti ki, sahabe de kendi kurbanlarını kesmeye koyuldu. Çünkü artık verilen karardan dönüş olmadığını anlamışlardı.[102]

Şimdi acaba hangimiz, kadınlara bu denli değer veriyoruz? Bir aile reisi olarak kaç kişi aile hayatında hanımıyla istişareye yer vermektedir? İslâm'ın kadını esir ettiğini söyleyen bütün şom ağızların kulakları çınlasın! Acaba O Zât'ın asırlar evvel yapıp ortaya koyduğu bu harika icraatın, aradan bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen onda birini yapabiliyorlar mı?

mc. Kadın Bir Bütünün Yarısıdır

Kadın haklarını müdafaa edenlerin düşüncelerinde bile kadın hâlâ ikinci dereceden bir varlık olmaktan kurtulmuş değildir. Oysa biz, kadına bir vâhidin yarısı nazarıyla bakıyoruz. O, öyle bir bütünün parçasıdır ki, diğer parçanın işe yaraması için onun mevcudiyeti şarttır. Öyleki, bu parçalardan her biri, diğerinin gerçek değerini bulması bakımından önemli bir esastır. Elverir ki,

Allah'ın (celle celâluhu) vaz'ettiği ölçülere riayet edilsin ve denge için yaratılan bir şey dengenin aleyhinde istismar edilmesin...

Ayrıca, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hareketleriyle kadınlara karşı lütufkâr davrandığı gibi, sözleriyle de hep bu şekilde davranmayı teşvik etmiştir. O (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyururlar:

"Mü'minlerin iman bakımından en kusursuzu, ahlâkı en güzel olanıdır. Ahlâkı en güzel olanınız da, kadınlarınıza en güzel davrananınızdır."[103]

Evet, ahlâk ile insan öyle ulaşılmaz zirveleri tutar, öyle insanî semalara yükselir ki, hiçbir ibadetle o makamları elde etmek mümkün değildir.

Görülüyor ki, kadınlık O'nun nurlu beyanlarıyla kendi şeref ve haysiyetini garanti altına almış; o güne kadar ayaklar altında çiğnenen, hor ve hakir bir varlık olarak görülen o, dünya ve ukbâ saltanatını elde etmiştir.

Allah (celle celâluhu) mucizbeyan fermanında kadın erkek tefrik etmeden, *"Kasem olsun ki, insanı ahsen-i takvîme mazhar yarattık."*[104] demektedir.. evet, insan, kadını ve erkeğiyle kâinatın bir fihristi olarak yaratılmıştır.

Sizin için seyahat imkânı olsa, makro âlem olarak bütün bir fezayı gezip nebülöz ve yıldızları temâşâ etseniz, sonra dönüp mikro âlemde seyahatte bulunup partiküller âlemine sızarak, elektronlarla beraber çekirdeğin etrafında dönseniz, gördüğünüz/göreceğiniz âlemlerde insan gibisine şahit olamayacaksınız.

Zira, Allah (celle celâluhu) bütün kevn u mekânları bir kitap gibi insanda dürmüş ve fihristeleştirmiştir. Evet, *âlemler onda pinhân (gizli), cihanlar onda matvîdir (dürülmüştür).* O, kendini küçük bir varlık zanneder. Hâlbuki bilse, onda bütün âlemler gizlidir.

Bu hakikati en güzel şekilde Hz. Ali (radıyallâhu anh) şu sözleriyle ifade eder: *"Sen kendini küçük bir cirim zannediyorsun. Hâlbuki bütün kevn ü mekân, bütün âlemler sende matvîdir."*

Aslında insan, kâinatın bir fihristidir. Ona, doğru bakabilen biri, onda kâinatı okuyabilir. Buna mukabil, topyekün kâinatı gezen birisi, ondaki meknî ve matvî (gizlenmiş ve dürülmüş) mânâları göremeyecek ve insandaki esrar ve hakikate tam muttalî olamayacaktır.

İşte Allah (celle celâluhu) buna yemin ediyor ve *"İnsanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattık."*[105] diyor. İnsan, topyekün kâinatın bir takvimidir.

Kâinatta cereyan eden her hâdise günü, saati, dakikası ve âşiresi ile insanda işaretlenmiştir.

Yine Allah (celle celâluhu) *"Biz âdemoğullarını tekrim ettik."*[106] buyuruyor. Kadın-erkek, beyaz-siyah herkes Allah'ın bu kasemi altında öyle muallâ bir pâyeye sahiptir ki, artık bunun ötesinde insanlar tarafından verilecek bütün pâyeler buna nispeten çok düşük ve çok sönük kalır.

Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği değer, yüce bir kubbe gibiyse, insanların birbirine verdikleri pâyeler bu kubbenin yanında derin bir çukur gibidir. Hatta bundan da düşüktür.

n. Eşitlikte 'Mevâlî' Buudu

İslâm literatüründe 'mevâlî' diye bir tabir vardır. Bunlar sonradan hürriyetlerini elde eden insanlardır. Bunlar arasında her zaman saygıyla andığımız ve kıyamete kadar da anacak olduğumuz dehâ çapında nice büyükler mevcuttur.

Allah Resûlü'nün kendi öz torunlarından ayırt etmeyecek kadar sevdiği Üsame b. Zeyd (radıyallâhu anh) bizzat Allah Resûlü tarafından Bizans'a karşı hazırlanan ordunun başına kumandan olarak tayin edilmişti. Oysa, asker arasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi ileri gelen tecrübeli sahabiler de bulunuyordu. Üsame ise ancak 18 yaşlarında mevâlîden bir insandı. Babası Zeyd b. Hârise de Mute'de orduya kumanda etmiş ve orada şehit düşmüştü.[107]

İmam Malik gibi birisini yetiştiren Nâfi de mevâlîdendi. Abdullah b. Ömer'in çok sevdiği cariyesi Mercâne, *"En çok sevdiklerinizi Allah yolunda infak etmedikçe hakikî takvaya ulaşamazsınız."*[108] mânâsına gelen âyetin tesiri ve heyecanlandırmasıyla sahibi tarafından hürriyete kavuşturulmuştu. Hâlbuki, efendisi Abdullah b. Ömer onu çok seviyordu. Ancak takvaya erme arzusuyla o, Mercâne'yi Allah için hürriyete kavuşturuyordu.

İşte bu Mercâne, daha sonra birisiyle evlenmiş ve ondan da Nâfi dünyaya gelmişti. Nâfi'yi alıp seven ve bağrına basan ümmetin allâmesi Abdullah b. Ömer, daha sonra elinden tutup onu ilmin zirvelerine çıkarmış ve Nâfi İslâm dünyasının en parlak yıldızlarından biri olmuştu.[109]

İmam Âzam, Mesruk, Tavus b. Keysan ve daha nicelerini mevâlîden sayanlar da vardır. Hatta Emevîler devrinde iki âlim kendi aralarında konuşurken elli kadar büyük zatı sayarlar ve ancak elli birinci şahsın mevâlîden olmadığını

görürler.[110]

İşte bizim içtimaî yapımızın temel rükünlerinden biri olan müsavat ve eşitlik o toplumda böyle bir durum arz ediyordu. Esirlikten kurtulan bu insanlar kendi istidat ve kabiliyetlerini öyle işlettirmişlerdi ki, kısa bir müddet sonra kalblerin sevgilisi, akılların muallimi ve insanlara medeniyet dersi veren üstatlar olmuşlardı.

Onlara böyle bir zemini hazırlayan sistem, şüphesiz sistemlerin en büyüğü, en muhteşemi ve tek kelimeyle mucize sistem olan İslâm'dı. Öyle ki, günümüzde dahi müsavat hususunda insanların henüz bu seviyeye ulaştığı söylenemez.

3. Yardımlaşma ve Dayanışma

İçtimaî yapımızın üçüncü rüknü *tekâfül, tesanüt* ve *teavündür.* Ferdin, ferdî hürriyeti ve kendi sa'yine terettüp eden semeresi içinde aynı zamanda maslahat-ı umumiyeye riayetkâr ve başkalarının hukukuna hürmetli olması; kendi saadetini başkalarının saadetiyle bütünleştirmesi; yani başkaları mesutsa kendisini mesut sayması, başkaları rahatsız ve huzursuz ise, onun da rahatsızlık ve huzursuzluk duyması... gibi hususlar sıralanabilir. İşte bizim umumî mânâda tekâfül, tesanüt ve teavünden anladığımız da budur.

Ancak bu şuur, daha evvel de ifade ettiğimiz gibi, bir taraftan vicdan enginliğine, diğer taraftan da vicdanlarımızın önceden bunu kabul etmesine bağlıdır. Bu iki rükün yerleşmedikçe, üçüncü rükünden bahsetmek mümkün değildir. Arz edeceğimiz şu tablo bunun açık örneklerindendir:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) kendi anlayış inceliği, zarafet ve nezaketi içinde valiler bulur ve onları görevlendirirdi. Bir gün, içine girdiğimizde 10 bin sahabenin medfeninden burcu burcu cennet kokularının geldiğini duyabileceğiniz Medine'deki "Baki-i Garkad" mezarlığında gezerken, etrafında bulunanlara bir teklif getirir ve "Herkes en çok istediği bir şeyi söylesin." der.

Her birisi bir talepte bulunur. Birisi, "Benim bin deve yükü hazinem olsa da Allah yolunda dağıtsam!" derken, diğeri, "Allah bana uzun bir ömür verse de bu ömrü hep ibadet ü taatte geçirsem!" temennisinde bulunur.

Bir başkası daha değişik bir arzusunu dile getirir. Sıra Hz. Ömer'e gelince o da şöyle der: "Keşke şu Umeyr b. Sa'd gibi bir adamım olsaydı da onu bir yere vali tayin etseydim!"[111]

İşte bu Umeyr, bir gün çarıkları sopasının ucunda, yalınayak ve üstü başı toz-toprak içinde Medine ufkunda belirince Hz. Ömer hemen gidip onu istikbal etti ve bağrına bastı.

Ancak Umeyr'in bu hâli çok rikkatine dokundu: "Ne kötü bir cemaatin varmış! Seni ta Şam'dan buraya yaya göndermişler!" dedi. Ancak Umeyr halifenin bu sözünü tasdik etmedi. Kılı kırk yaran bir insan hassasiyeti içinde, "Yâ Ömer, ben ayrılırken o cemaat sabah namazı kılıyordu, onlar hakkında nasıl böyle konuşulabilir?" deyiverdi.

Biraz sohbetten sonra Hz. Ömer, ona niçin geldiğini sordu. Aldığı cevap aynen şu olmuştu: "Karşıma mürafaa (bir dava duruşması) için bir mü'min ile bir zimmî çıktı. Bir ara canım sıkıldı ve haksız olan zimmîye yakışıksız bir söz sarfettim. Sonra da pişman oldum ve kendi kendime karar verdim ve: 'Benim gibi birinden vali olmaz!' dedim. Zira huzuruma mürafaaya çıkan bir kimseye itap edebiliyorum."

Hz. Ömer ısrar eder ve: "Döneceksin eyaletinin başına! Senin gibi adamlar vali olmazsa kim vali olacak?" O ise: "Dönemeyeceğim yâ Ömer! Beni bağışla, ben valilik yapamam!" der.[112]

İşte size örnek bir vali; "Beni bağışla, ben valilik yapamam!" diyor. Görüyor musunuz devlet adamını! Ve görüyor musunuz bizim içtimaî yapımızdaki temel kaideleri! Vicdanlar bu kadar duru ve engin, idare edenlerde de سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُم *"Kavmin efendisi, ona hizmet edendir."*[113] esası hükümferma idi.

Hz. Ömer'in bir başka valisi Said b. Âmir'dir. O da koskoca bir eyaletin valisiydi. Buna rağmen, Hz. Ömer bir gün o eyaletin fakirlerinin isim listesini isteyince, defterdarın hazırladığı listenin başına da Said b. Âmir'in adı yazılmıştı.

Hz. Ömer, önce onun adını görünce şaşırmış ve yanındakilere, *"Bu bizim Said mi?"* diye sormuştu. Aldığı cevap hakikaten ibret vericiydi: *"Evet, eyaletin en fakiri Said'dir."* denilmişti.[114]

İçtimaî tekâfül böyle bir anlayışla gerçekleşecek, herkes bu duygu ve bu düşünceyi paylaşacak, sosyal adalet o zaman kendi kendine teessüs edecektir.

1 İsrâ sûresi, 17/32.

2 Bakara sûresi, 2/188.

3 Bakara sûresi, 2/283.

4 Mücâdele sûresi, 58/7.

5 Yûnus sûresi, 10/61.

6 Kaf sûresi, 50/16.

7 Kuşeyrî, *er-Risaletü'l-Kuşeyriye* s.244.

8 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/293.

9 Şiblî Numanî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 1/242-244.

10 Tevbe sûresi, 9/111.

11 Buhârî, *ilim* 45; *cihâd* 15; Müslim, *imâret* 149-151.

12 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/59-60.

13 Âl-i İmrân sûresi, 3/173.

14 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 2/222.

15 Yûsuf sûresi, 12/101.

16 Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

17 Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

18 Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

19 Taberî, *Câmiu'l-beyan* 10/188-191.

20 Kamer sûresi, 54/51.

21 Bkz.: A'râf sûresi, 7/189.

22 Bkz.: Deylemî, *Müsned* 4/300-301; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/145; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/433.

23 Bkz.: es-Suyûtî, *el-Hâvî* 1/325; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 1/240.

24 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/275, 309.

25 Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhîd* 31; Müslim, *fezâil* 157.

26 Buhârî, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 166-167.

27 Buhârî, *enbiyâ* 48; *hudud* 31; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/23, 24, 47, 55.

28 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/20; Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/571.

29 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/63; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/120.

30 Bkz.: Buhârî, *ezan* 44; *nafakât* 8; *edep* 40; Tirmizî, *kıyamet* 45; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.

31 Tirmizî, *zühd* 39; et-Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* 1/274.

32 İbn Mâce, *et'ime* 30; Hâkim, *el-Müstedrek* 2/506, 3/50.

33 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/237.

34 Müslim, *fedâil* 76; Ebû Dâvûd, *edeb* 12; İbn Mâce, *zühd* 16.

35 Kâdı İyaz, *eş-Şifa* 1/128.

36 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.791; *Mektubat* s.362, 536.

37 Buhârî, *rikak* 18; *merdâ* 19; Müslim, *münafikîn* 71, 73, 75, 76, 78; İbn Mâce, *zühd* 20.

38 Ebû Dâvûd, *vitr* 23; İbn Mâce, *menâsık* 5; Tirmizî, *daavât* 109.

39 Ebû Dâvûd, *vitr* 23.

40 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/348.

41 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/231; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 9/18-19.

42 Şûrâ sûresi, 26/215.

43 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1; Kehf sûresi, 18/1; Furkan sûresi, 25/1; Zümer sûresi, 39/36; Necm sûresi, 53/10; Hadid sûresi, 57/9.

44 Cin sûresi, 72/19.

45 Bakara sûresi, 2/23-24.

46 İsrâ sûresi, 17/1.

47 Ebû Dâvûd, *edep* 152; İbn Mâce, *dua* 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/253.

48 Buhârî, *cihad* 37; Ebû Dâvûd, *tıp* 1.

49 Müslim, *iman* 10; *sıyâm* 1.

50 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 1/225.

51 Hucurât sûresi, 49/13.

52 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/214.

53 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

54 Hâkim, *el-Müstedrek* 3/377; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 13/504.

55 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

56 Hâkim, *el-Müstedrek* 4/56; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 6/173-174.

57 Hâkim, *el-Müstedrek* 3/218.

58 Buhârî, *fezâilü'l-ashab* 12, 16, 29; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 93, 94; Ebû Dâvûd, *nikâh* 12; Tirmizî, *menâkıb* 60.

59 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

60 Bkz.: Hucurât sûresi, 49/13.

61 Ebû Dâvûd, *edeb* 111; Tirmizî, *tefsir* (49) 5; *menâkıb* 74; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/361, 524.

62 Mürselât sûresi, 77/20.

63 Mü'minûn sûresi, 23/12.

64 Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

65 Buhârî, *fezâil* 23.

66 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 2/421, 3/676.

67 Hucurât sûresi, 49/13.

68 Ebû Dâvûd, *sünnet* 25; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/101.

69 Meryem sûresi, 19/71.

70 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/270; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/648.

71 Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

72 Tirmizî, *menâkıb* 16; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/290.

73 Buhârî, *ilim* 22; *tabir* 15, 16, 34, 37; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 16.

74 Buhârî, *iman* 15; *tabir* 17, 18; Tirmizî, *rüya* 9; Dârimî, *rüya* 13.

75 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/358; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/664.

76 Buhârî, *cenaiz* 32, 33, 44; *meğâzî* 8; Müslim, *cenaiz* 16, 18, 19, 22, 23, 24.

77 Buhârî, *fezâil* 8; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/672-675. Ayrıca bkz.: Şiblî Numanî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 1/297-299.

78 Muvatta, *tahâret* 51; Beyhaki, *es-Sünen* 1/357; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/350-351; Abdürrezzak, *el-Musannef* 1/150.

79 Bkz.: İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/675.

80 Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/361.

81 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/368.

82 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/371-372.

83 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/652.

84 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/672.

85 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/375.

86 Bkz.: Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/147.

87 İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/70 (58. Mektup).

88 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/145; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/407.

89 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/378; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 2/590.

90 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 5/132.

91 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 5/258.

92 İbn Hacer, *Ta'cilü'l-menfaa* s.152.

93 Zümer sûresi, 39/47.

94 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 3/146; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 56/67; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* 15/265-266.

95 Deylemî, *Müsned* 2/324; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 4/122; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/561, 562.

96 Nisâ sûresi, 4/1.

97 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

98 Buhârî, *edep* 2; Müslim, *birr* 1; İbn Mâce, *vasâyâ* 4.

99 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

100 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

101 Meryem sûresi, 19/23.

102 Buhârî, *şurût* 15.

103 Tirmizî, *radâ* 11. Ayrıca bkz.: Ebû Dâvûd, *sünnet* 15; Darimî, *rikak* 74.

104 Tîn sûresi, 95/4.

105 Tîn sûresi, 95/4.

106 İsrâ sûresi, 17/70.

107 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 1/79-81, 2/129-132.

108 Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

109 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 5/95-101; Hâkim, *el-Müstedrek* 3/561.

110 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 5/85-86; İbn Kesir, *el-Bâisü'l-hasis* s.241-242.

111 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/52; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/249-250; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve* 1/701; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/790.

112 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/248-249.

113 Deylemî, *Müsned* 2/116; Münavî, *Feyzu'l-kadîr* 3/361; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/401. Aynı mânâyı ifade eden farklı lafızlar için bkz.: Nesâî, *cihad* 6; İbn Mâce, *cihad* 12.

114 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 2/242.

E. AİLE HAYATI

1. Yuva Kurma Fıtrî Bir İhtiyaçtır

Yuva, insanoğluyla beraber var olmuş, çok eski fakat hiçbir zaman eskimemiş bir müessesedir. Tarih boyunca yer yer sert darbelere ve hatta tasfiyelere maruz kalmasına rağmen, o her defasında kendisini yıkmak isteyen kanlı ellerden kurtulmuş ve maruz kaldığı gailelerden sıyrılarak hep varlığını devam ettirmiştir.

Hikmet elinin fıtratın sinesine yerleştirdiği yuvayı, ne kadim Isparta'nın vahşî ceberutu ne de bu asrın ibtidaî diktatörlükleri yerinden söküp atamamış ve onu beşer hayatından uzaklaştıramamıştır, uzaklaştıramazlardı da.

Zira, kâinatı şiirimsi bir nizam içinde vaz'eden Yüce Yaratıcı, yuvayı da bu umumî nizamın en ehemmiyetli bir parçası olarak takdir etmiştir. Tabiatın bağrına yerleştirilmiş bu ehemmiyetli parça, aynı zamanda da mevcut âlemşümul âhengin itici ve çekici kuvvetleriyle sıkı sıkıya irtibatlıdır.

Meselâ, her canlı varlık kendi fıtrat sınırları içinde başını sokup barınacağı bir yuva ve yavrularını palazlatacağı ana kadar da onları görüp gözeteceği bir mesken tesisine çalışmaktadır. Öyle ki etrafımızdaki canlıların bu mesken kurma gayreti, aynı zamanda insan aklına durgunluk verecek titizlikte gerçekleşmektedir.

Canlı varlıklar arasında belli bir dönem için dahi olsa yuva kurmayan, yavrularının kendi nezaretinde yetişmesi için vasat hazırlamayan bir canlı yok gibidir. Kuşlar bin bir zorlukları göğüsleyerek yuva kurarlar. Karıncalar durup dinlenmeden yerin derinliklerine delikler açar dururlar. Dağlarda gezip dolaşan bütün vahşîler, inleri ve kovukları mesken edinip oralara başlarını sokarlar.

Bütün bunlar bize, kâinatta ilmik ilmik örülen nizam ve âhengin hususiyetlerini göstermekle, her canlının kendine has, mahfuz bir yuvası olduğunu ilham etmektedir. Bu hareketler şuursuzca görünse de, ondaki âhenk, sevk-i ilâhîyi göstermektedir.

Aslında bunların hepsi şuurlu bir varlık olan insana bir şeyler anlatmaktadır. Ama, galiba her şeyde olduğu gibi, büyük bir itina ve ilgi isteyen bu müessesede insan yeterince hassas olamamakta ve ona gerektiği ölçüde kıymet ve ehemmiyet verememektedir.

2. Sağlam Yuva, Sağlam Cemiyet, Sağlam Millet

Sağlam cemiyet, sağlam ailelerden, sağlam aileler de sağlam fertlerden meydana gelir. Bu itibarla, içtimaî kemal fertle başlayıp, aile ile zirvelere ulaşır ve gider mükemmel bir toplum ve mükemmel bir milletle noktalanır.

Mükemmel bir cemiyetin yapısında fert kadar, aile ve yuva da çok ciddî önem taşır. Bu itibarla, insanı yuvadan ayırmak insanlıktan uzaklaştırmak kadar çirkin ve tabiattan tecrit etmek kadar da gayr-i mantıkîdir.

İnsanın insanlığı yuva ile tamamlanır, kemale erer ve yine onunla devamlılık kazanır. Bu yüzden yuvanın ciddiyet ve ağırlığı ile oynamak, onu örselemek, insanlık hakikatine dokunmak, onu hafife almak demektir ki, tehlike arz eden böyle bir durum tabiî dengeleri de altüst etmeye kâfi bir gayret demektir.

Meşru çizgide kurulan her yuva, maddî-mânevî kemalât ve faziletin vesilesi olmuştur. Onun bozulması veya meşruiyet çizgisinden sapması ise, milletlerin yıkılışını hazırlamıştır.

Şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, sıhhatli bir yuva huzur ve emniyeti temin eden en kudsî bir müessese ve içtimaînin de en mühim bir kaidesidir. Aksine, iyi kurulmayan bir yuva huzur ve emniyet vermediği gibi, yetişen nesiller için de bir han ve otelden öteye geçmeyecektir. Bütün hayatlarını böyle bir otelin soğuk duvarları arasında geçiren çiftler tali'siz, yetişen yavrular da sahipsizdirler.

Günümüzde ehemmiyetini yitirmiş gayri meşru yuvacıkların, millî zemini delik deşik edip millet ağacını içten içe çürüttüğü cemiyetler birer birer yok olup gitmektedir.

Yuva ve ailenin fıtrîliği ve bu mukaddes müessesenin ehemmiyeti hususunda söylenecek çok söz olmasına rağmen, bu kısa temastan sonra yuvanın İslâmî mânâda kuruluş keyfiyetine geçmek istiyorum.

3. Bir Yuva Her Şeyden Evvel, Fıtrat, Akıl ve İz'anın Gerekleri Üzerine Kurulmalıdır

Yuvada huzur ve emniyetin birinci şartı, eşler arasındaki uyumdur. Duygu, düşünce, kültür, ideal, ahlâk ve inançta uyum... Buna göre, yuva kurmaya teşebbüs eden her ferdin, evvelâ bu mevzularda mutabakata varabileceği birisini araştırması çok önemlidir.

Aksi hâlde, tasavvurdan düşünceye, düşünceden ahlâka kadar her şeyiyle

tezata düştüğü bir arkadaşla hayatını geçirme mecburiyetinde kalacaktır ki, böyle bir durum çiftler için bütün bir hayat boyu sadece ızdırap demektir.

Bu durumda fertler, ya her şeye rağmen bu tezat yüklü düşüncelerin altında ezilerek beraberliklerini devam ettirecekler ya da daima yuvadan uzak kalmayı düşünecek ve derbeder bir hayat yaşayacaklardır.

Şüphesiz, cemiyet açısından ailenin devamı, bazı anlaşmazlıklara rağmen efdal olmakla beraber, böyle bir beraberlik sûrî yan yana olmadan öteye geçmeyecektir. Zira eşler, bedenleriyle hanenin içinde olmalarına rağmen ruhen birbirlerinden uzak ve hanenin dışında yaşayacaklardır.

Hulâsa olarak diyebiliriz ki, iyi nesillere doğru atılan ilk adım yuva ile başlar. Yuva fıtratın, aklın ve iz'anın gerekleri istikametinde kurulur; eşler ruh, düşünce, anlayış ve ahlâkta uyum içinde olurlarsa, hane bir cennet köşesi, içindekiler de ebedî huzur ve saadete namzet tali'liler olurlar.

Aksine yuva, inanç, düşünce ve anlayıştaki imtizaç ve uyum dikkate alınmadan hissîlik üzerine kurulursa, o hane huysuzlukların ve huzursuzlukların kaynaştığı bir han hâline dönüşür ve bir cehennem köşesini hatırlatır.

4. Sıcak Bir Yuva Çocuğun En Tabiî Hakkıdır

Bir de meselenin çocuklar açısından ehemmiyet arz eden yönü vardır ki, anne ve babanın, aynı elektrik yüklü zerreler gibi, birbirini ittiği ve birbirinden uzak durduğu bir yuvada yetişen çocukların durumu doğrusu içler acısı olacaktır.

Şu bir gerçektir ki, çocukların duygulu ve saygılı, aynı zamanda içinde bulundukları cemiyet için iyi birer rükün olabilmeleri, ancak ve ancak her yönüyle imtizaç etmiş, uyumlu bir ailenin yumuşak ve sevgi dolu atmosferinde gerçekleşebilir.

Anne-babanın, aile içinde her gün bir toz-duman gibi gelip duygular üzerine çöken huysuzluğu, anlaşmazlığı, kavga ve gürültüleri bu saf dimağları da zamanla huysuz ve saygısız kılacağı açıktır. Bu da, çocukların hayatları boyunca daimî rehber olarak kabullenmeleri gereken anne-babalarına karşı itimatlarının sarsılmasına yol açacaktır ki, böyle bir yuvanın emniyet ve huzur vaad etmesi mümkün değildir.

Şuurları böylesine perişan olmuş fertlerin, cemiyete faydalı birer uzuv olmaları bütün bütün imkânsızdır. Eğer bu insanlar ciddî bir rehabilitasyona tâbi tutulmazlarsa bütün bütün kimliklerini yitirip, cemiyeti kemiren birer

parazit hâline dönüşmeleri de ihtimal dahilindedir.

Resmî istatistikler, cürüm işleyen ve ondan zevk alan çocukların büyük bir kısmının aile huzursuzluğu kurbanları arasından çıktığını göstermektedir. Bunun sebebi, temelde bu çocukların ciddî bir ailenin sıcak atmosferinden nasipsiz bırakılmış olmalarıdır. Bir de buna cemiyet içindeki bir kısım menfî tesirler ilave edilecek olursa, böyle çocukların hâlet-i ruhiyelerini tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Hâsılı, eğer cemiyet hayatı iyi bir aile ortamı ile desteklenmez ise, böyle bir cemiyette yetişen çocukların, azgınlık ve taşkınlıklarına değil, istikamet ve dürüstlüklerine şaşılmalıdır.

5. Yuva Kurmada Verâsetin Rolü

Yuva kurarken üzerinde durulması gerekli olan hususlardan birisi de verâsetle alâkalıdır. Dünden bugüne üzerinde hassasiyetle durulan bu mesele, günümüzde daha bir ehemmiyet arz etmektedir.

Verâset, çocuğun bağlı bulunduğu soy ağacının uzak ve yakın köklerinden birinin taşıdığı iyi veya kötü huylardan bazılarının çocuğa intikal etmesidir. Bu sahada ihtisas yapmış hayli ilim adamının kanaati bu merkezdedir. *Mendel* de bu ilim adamlarından biridir.

Bilhassa son zamanlardaki araştırma neticeleri kat'î olarak göstermektedir ki, alkol ve emsali uyuşturucular sebebiyle anne ve babada meydana gelen iç deformasyon, ruh ve karakter bozuklukları verâset yoluyla aynen çocuğa geçmektedir.

Nitekim ruhî ve mânevî muvazenesizliklerin verâsetle intikal ettiği bazı çocuklar, daha sonra kendisine verilen sıkı disiplin ve eğitime rağmen bu bozuklukları ömür boyu üzerlerinde taşımış ve cemiyet içinde hep birer pürüz teşkil etmişlerdir.

İzdivaç yaparken soy sop yönüyle aranan küfüv (denklik) de, İslâm'daki sağlam bir izdivacın sıhhat şartlarından olmasa bile, evleviyet (öncelik) şartlarından olduğu hakikati, bu mevzua verilen ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

İşte bu anlayış ve tavsiye üzerine kurulan izdivaç, asırlar boyunca İslâmî cemiyetin sıhhat ve devamını temin eden ana unsurlardan biri olmuştur. Yine bu anlayış ve tavsiye üzerine kurulan İslâmî ruh ve mânâ sayesindedir ki, 15 asırdır sair devlet ve cemiyetler arasında ruhî ve mânevî muvazenesizliklerin,

ahlâkî ve zihnî bozuklukların en az bulunduğu bir dünya olma vasfını korumaktadır.

Asırlarca doğuda ve batıda insanlığı kasıp kavuran, toplum ve aile yapısını alt-üst eden birtakım fikrî ve içtimaî cereyanlar zuhur etmiştir ki, bu cereyanlar karşısında hayatî dinamikleri günümüze kadar sapasağlam ayakta kalabilen sadece ve sadece İslâm toplumu olmuştur. Bu da bize İslâm'daki aile yapısının ne kadar muhkem temeller üzerine oturduğunu göstermektedir.

Bu da, iyi bir izdivaç ferdin şahsî ve içtimaî hayatında yapıcı ve yükseltici bir unsur olmasına karşılık, düşünülmeden yapılan kötü bir izdivaç da hem aile hem çocuklar hem de bunlardan meydana gelecek cemiyet için ciddî bir tali'sizlik vesilesi demektir.

6. Organize Olmuş Küçük Birlik: Yuva

Şimdiye kadar tarifini yapmaya ve boyutlarını çizmeye çalıştığımız yuva kurulduktan sonra, içtimaî hayatımızın âhenk içinde çalışan hücresi teşekkül etmiş sayılır.

Yuva, çeşitli boyda aminoasit dizileriyle çalışan bir hücreye benzer. Burada vuruşma ya da sürtüşme söz konusu değildir. Hücre, tıpkı bir devlet gibi, içindeki ayrı ayrı boyda sıralanmış aminoasitler, DNA ve RNA'lar; yani işaret eden, şifre gönderen ve bu şifreleri alıp mühendislik ya da kimyagerlik yapan birimlere sevkeden organize bir komplekstir ve âdeta küçük bir devlet gibi teşkilatlandırılmıştır.

Yuva da öyledir. O da, küçük çapta iyi organize edilmiş bir devlet gibidir. Değilse bile öyle olmalıdır. Aslında onun bir şey olup olmaması da böyle bir yöntem ve üslûp seçimine bağlıdır.

Yuva böyle âhenk içinde çalışır hâle geldikten sonra, içtimaî tekâfül (sosyal dayanışma) büyük bir rüknüne kavuşmuş sayılır. Artık bundan sonra, yuva kendi sorumluluğunun şuuruyla yaşayacak, dolayısıyla da toplum asla yuvazede olmayacaktır.

Bu noktada yolumuzu aydınlatıp, mükellefiyet şuur ve idrakini tavzih ve tenbih edecek Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu nurlu beyanlarına bakabiliriz:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesulsünüz."[1]

Yuva kurmanın mesuliyet ve mükellefiyetini perçinleyen temel dinamiğimizi

bu kudsî sözde görmek mümkündür. Hatta hadisin mânâ ve mefhumu, yuva ve ailenin sınırlarını aşarak, insan olmanın mesuliyetini de ortaya koymaktadır. Kim hangi mevkide bulunursa bulunsun, kendisine terettüp eden mesuliyetleri bilip idrak etme ve ona göre davranma mecburiyetindedir.

Aileyi teşkil eden fertlerin böylesine bir mesuliyet duygusu ile omuz omuza vermeleri, birbirlerini sevip saymaları, görüp gözetmeleri, maddî-mânevî belâ ve musibetleri müştereken göğüsleyip bertaraf etmelerine yardımcı olacaktır.

1 Buhârî, *cuma* 11; *vesâyâ* 9; Müslim, *imâre* 20.

F. İNSANIN DEĞERİ

İnsan, her felsefî ve ilmî görüşün temel mevzuudur. O hesaba katılmadan ne bir felsefe yapmak ne de ilmî olmak mümkündür. Fiziğiyle, metafiziğiyle her şeye konu olan insandır.

Vücudunun biçimi ve fonksiyonlarının mükemmel ayarlanmasıyla, inanılmayacak ölçüde ideal bir yapıya sahip olan insanın, uzuvlarından hangi parçasını tahlil edersek edelim, karşısında hayranlık duymamak mümkün değildir.

Ya iç âlemindeki derinlik ve devamlı buudlaşma istidadı... Kompleks bir beyin ve maddî ölçüler içinde sisli bir mahiyet arz eden ruh... Sonra bu iki sırlı varlığın tam bir âhenk içerisindeki münasebeti... Bunların her birerleri, o muhteşem âbidenin sadece taç tabakasından, billûrlaşan bir-iki parıltıdır.

Burada, ne şu muhteşem zâhire ne de bu menşurla az buçuk sezebildiğimiz bâtına temas edeceğiz. Belki üzerinde duracağımız husus, bu derece mükemmel olan bir varlığın aynı hassasiyetle ancak İslâm tarafından korunduğudur. Kur'ân-ı Kerim: *"Kim bir kimseyi, kısas veya fesadına mukabil olmanın dışında öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir."*[1] diyerek, İslâm'da insana verilen değeri ortaya koyar. Evet, bir insanı haksız yere öldürmek, bütün insanları öldürmek gibidir.

İslâm'da kısas da yine aynı hassasiyetin bir başka tezahürüdür. Zira, bir insanı öldürene verilecek en âdil ceza, o insanın öldürülmesidir ki, böylece, hayat muhafaza altına alınmış olacaktır.

Çünkü kâtil, bu fiiliyle aynı zamanda kendi hayatını da sona erdireceğini düşünecek ve büyük ihtimalle yapmak istediğinden vazgeçecektir. Böylece, muhtemel bir cinayette iki can birden korunmuş olacaktır. İşte Kur'ân, *"Kısasta sizin için hayat vardır."*[2] düsturuyla, bu ve benzeri hakikatlere işaret etmektedir. Bir caniye merhamet edip acımak ve onu öldürmemek, aslında bütün masumların hukukuna tecavüze kapı aralamak demektir.

Evin içine girmiş bir kobraya merhamet etmek, nasıl ki bütün ailenin hukukuna karşı bir zulümdür; aynı şekilde, cemiyet içinde türemiş canilere şefkat etmek de o cemiyeti meydana getiren diğer fertlere bir zulümdür. Böyle bir zulüm işlemeye de kimsenin hakkı yoktur.

1. Nefsi Korumak

Nefsi korumak, insan hayatının garantiye alınması demektir. Şahsiyetin mahfuziyeti de buna dahildir.

İslâm yeme, içme, giyinme ve mesken gibi hayatı koruyucu faktörlere çeşitli tedbirler getirirken, hayata kastedici tahrip çeşitlerine karşı da acil önlemler almıştır. O, kısas ve diyet gibi cezaî müeyyidelerle fert ve toplumu dizginlemiş, böylece insan hayatına verilen değeri en zirve noktada temsil etmiştir.

Diğer taraftan, nefsi korumanın ayrı bir buudu olan şahsiyetin mahfuziyeti de yine ancak İslâm dini tarafından en mükemmel şekilde değerlendirilmiştir. İslâm, şahsiyete karşı işlenmesi muhtemel suçları, tâzir ve şahitlikten men etme gibi cezalarla asgariye indirmeye muvaffak olmuş tek ve biricik sistemdir. Bu da nefsi korumanın ayrı bir yönüdür.

Mü'minin ruhu merhamet ve şefkatle yoğrulmuştur. Değil insan kanının akmasına razı olması, o, bilerek karıncaya dahi basmaz. Bir kırık kalb karşısında oturup hıçkıra hıçkıra ağlamak onun için âdiyattandır.

Fertleri bu anlayışta olan mübarek bir toplumda, canavarların tecziye edilmesi zarurîdir: *"Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılık ödeşme yazdık."*[3] ilâhî fermanı gereğince, böyle bir toplumda devlet her zaman canileri kısas ile bertaraf etmekle sorumludur.

Görüldüğü üzere İslâm, nefsin korunması hususunda fevkalâde bir hassasiyet izhar etmektedir. Aslında İslâm Hukuku işte bu gibi esaslar üzerine kurulmuştur. İsterseniz, bu meseleyi Asr-ı Saadet'ten bir vak'a ile müşahhaslaştırabiliriz:

Üsame b. Zeyd, bir muharebe esnasında, "Lâ ilâhe illallah" demesine rağmen, karşı taraftan bir adamı öldürür. Gerekçesi, bu adamın içinden gelerek değil de korku zoruyla "Lâ ilâhe illallah" demiş olma ihtimalidir.

Belki Üsame içtihadında doğrudur. Fakat İslâm, zâhire göre hükmetmeyi esas almıştır. Bu vak'a Allah Resûlü'ne iletilince, İki Cihan Serveri, Üsame'yi karşısına alır ve *"Onu niçin öldürdün?"* diye istintak eder.

Üsame durumu anlatır ama, haksız bulunur. Allah Resûlü onu şiddetle itap sadedinde, *"Açıp da kalbine mi baktın?"* der ve azarlar.

Bir gün Hz. Üsame bu hâdise münasebetiyle çektiği sıkıntıyı anlatırken şunları söyleyecektir: *"O esnada öyle bunaldım ki, kendi kendime, keşke*

şimdiye kadar değil de şu dakikada Müslüman olsaydım ve bu itabı duymasaydım, diye düşündüm."[4]

Üsame ki, Allah Resûlü'nün kucağında büyümüştü. İki Cihan Serveri onu, öz torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ayırmazdı. Dizinin birinde bunlardan biri varsa, mutlaka diğerinde de Üsame bulunurdu. Ne var ki, haksız bulunduğu bir hususta o, işte böyle bir itap almıştı. Zira, İslâm'da insan muhteremdi (dokunulmazdı). O, harp meydanında dahi zulme maruz bırakılamazdı.

Benzeri bir vak'a Muhallem ismindeki sahabinin başına gelmişti. O da harp esnasında birini haksız yere öldürmüş, daha sonra Allah Resûlü'nün huzuruna getirilerek sorgulanmış ve Muhallem'in öldürdüğü bu insanın da cahilî bir mülâhazaya kurban gittiği ortaya çıkmıştı.

Allah Resûlü, *"Adamı niçin öldürdün?"* diye sorduğunda, o, "Kâfirdi, onun için öldürdüm!" şeklinde cevaplamış; bu defa Allah Resûlü, *"Hayır, adam kâfir değildi!"* deyince Muhallem, "Korkudan Müslüman olmuştu!" karşılığında bulunmuş; nihayet Allah Resûlü onu da itap ederek, *"Git bir daha bana görünme!"* sözleriyle huzurundan çıkarmıştı.

Muhallem huzurdan ayrılmış, bir daha geriye dönememiş; zira bir hafta içinde ölmüştü. Ölmekle kalmamış, bazı rivayetlere göre, gömmek istediklerinde toprak onu kabul etmemişti.

Nihayet Allah Resûlü gelip toprağa hitaben, *"Ey toprak! Sen ondan daha fenalarını kabul ettin, onu da kabul et!"* demiş ve işte ancak ondan sonra Muhallem'i gömebilmişlerdi.[5]

İnsanın hakk-ı hayatı ve kanının muhteremliği İslâm, Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân'ın nazarında işte bu kadar büyüktür. İslâm'ın insana verdiği bu değerden ötürüdür ki, bu ilâhî sistemde kâtil ve caniler hak ettikleri cezayı mutlaka görürler.

Evet, İslâmî bir toplum, bu tür prensiplerle korunmaya alınmıştır. İşte İslâm budur. Bunun aksine bir durum sergileyen her düşünce ve davranış, bu yapının içine dahilî veya haricî düşmanlar tarafından sızdırılmış birer ihanet belgesidir. Onların İslâm'la, İslâm'ın da onlarla hiçbir alâkası yoktur.

2. Nesli Korumak

Nesli korumak, nesebin korunması demektir. Nesli en güzel şekilde terbiye etmek de bu mânâya dahildir.

Evlilik müessesesi İslâm'da kutsal bir müessesedir. Yuvanın mahremiyeti ve bu mahremiyetin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiği gerçeği, İslâm'da en ince teferruatına kadar ele alınıp incelenen konular arasındadır. Zinaya getirilen ağır ceza da yine nesli ve yuvayı koruma hikmetine mebnidir.

a. Nesle İndirilen En Büyük Darbe: Fuhuş

Nesli muhafaza, bütün içtimaî sistemlerin en başta gelen meseleleri arasındadır. Ancak İslâm'dan başka hiçbir sistem, istenilen ölçüde nesilleri muhafazaya muvaffak olamamıştır. Bu da şüphesiz, İslâm'la diğer sistemler arasındaki yaklaşım ve mualeceden kaynaklanmaktadır.

Neslin korunması, bir milletin varlığını sürdürmesinin en birinci teminatıdır. Onu koruyamayan bir millet, er-geç yıkılmaya mahkûmdur. Nesle en büyük darbe fuhuştan gelmektedir. Onun içindir ki Kur'ân, fuhşa giden yolları keser ve *"Gizli-açık hiçbir fuhşa yaklaşmayın!"*[6] buyurur.

Fuhuş, bir insanın kendisini gayri meşru zevk ve lezzetlere kaptırması demektir. Yoksa insanın meşru dairede dünyevî zevklerden istifadesi fuhuş değildir. *Meşru dairedeki lezzetler ise keyfe kâfidir, o hususta harama girmeye lüzum ve ihtiyaç yoktur.*

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) için, peygamberliğinden önce bile, ne fuhşa dair bir söz söyledi ne de fuhşun semtine sokuldu denilmektedir. Evet, her peygamberde olduğu gibi, bir nebi olarak O'nda da ismet sıfatı vardır. İsmet, harama girmeme değil, harama girmeyi aklından bile geçirmeme demektir.

Eğer Efendimiz'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) günahlardan biri bir kerecik görülseydi, O'nu her fırsatta çürütmeyi planlayan hasımları O'ndaki bu hususu çok iyi değerlendirecek ve sürekli serrişte edeceklerdi.

O'na çeşitli iftiralar atılmış; şair denmiş, kâhin denmiş, ama herhangi bir günah isnadıyla iftira atılamamıştır. Zira böyle bir iftiranın inandırıcı olamayacağını herkes biliyordu.

Evet O, öyle bir edep âbidesiydi ki, değil fuhşa girmek, fuhşun sözle ifadesi dahi ömrü boyunca O'nun dudaklarına misafir olmamıştı. Hatta birisinden bir başkasına dair kötü bir söz işitilse, ilk reaksiyon O'ndan gelirdi...

Misal mi istiyorsunuz? Bir gün Yahudiler gelip O'na, "Sana ölüm!" mânâsına اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ demişlerdi. Âişe Validemiz bu münasebetsiz sözün

mânâsını anladığı için onlara, وَعَلَيْكُمُ السَّامُ "Size de ölüm!" karşılığını vermişti.

Efendimiz ise, gayet kibarca ve kendisine yakışır şekilde, وَعَلَيْكُمْ yani *"Sizin üzerinize olsun!"* demiş, sonra da, *"Yâ Âişe! Sert ve haşin olma!"* diye ikazda bulunmuştu.

Hz. Âişe, "Görmedin mi yâ Resûlallah! Sana ne dediler?" deyince, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Ben de onlara 'Sizin üzerinize olsun' dedim."* cevabını vermişti.[7]

Evet O, lafın kötüsünü ağzına almıyor, kötü şeyleri bile iyilikle savıyordu. Zaten, bizzat kendisi şöyle buyurmuyor mu: *"Ulu-orta uygunsuz ve sevimsiz laf eden, fuhşa ait şeyler söyleyen kimseyi Allah sevmez."*[8]

Günümüzde fuhuş, maalesef bir hayli revaç bulmuştur. Hâlbuki o, her yönü, her şekli ve her müessesesiyle melundur ve şeytanîdir. Bu şeytanî hususa karşı İslâm'ın ortaya koyduğu bir kısım düsturlar ve esaslar vardır. İnanan insanlar bu düsturlara başvurdukları sürece, inşâallah, fuhuş girdabına kapılmaz ve fuhuş seylapları önünde sürüklenip helâk olmazlar.

İslâm esaslarına ve Kur'ân düsturlarına riayet edilmediği zaman insanların, kütükler gibi bu fuhuş seylaplarına kapılıp sürüklenmeleri mukadderdir. Böyle bir netice ise, Müslüman olarak bizim en çok endişe duymamız gereken bir mesele olmalıdır. Ehl-i dünyanın, bilhassa genç ve toy insanları nasıl baştan çıkardıklarını görüp müşâhede edenler için böyle bir endişeye kapılmamak imkânsızdır.

b. Bu Konuda Fert ve Devlete Düşen Vazife

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"... Dünyadan sakının, kadınla imtihan olmadan da sakının. Zira Benî İsrail'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."*[9] ve *"Erkeklere, kadınlarla imtihan olmadan daha zararlı bir fitne görmüyorum!"*[10] hadisleri ile, elbette iffet ve namuslarını muhafaza eden kadınlar değil ama, zaafları değerlendirilerek meydanlara itilmiş ve zaafları işletilerek istismar edilmiş kadınların ne denli ciddî bir tehlike arz edeceğine dikkat çekmektedir.

Geçmiş milletler ve eski cemaatler bu fitne yüzünden mahv u perişan olmuşlardır. Roma, Bizans ve güzelim Endülüs şehvet ve şehevanî duygular altında kalarak ezilmişlerdir. el-Hamrâ Sarayı'nın hamamlarındaki utanç verici

resimleri gören herkes, zannediyorum, beni tasdik edecektir.

Sanat adına sağa-sola çizilen ve şehevanî duyguları ifade eden resimler, ahlâkın o dönemde ne derece irtifa kaybettiğini açıkça göstermektedir. Aslında Allah, Zalim Ferdinand'ı başlarına belâ ettiği zaman onlar zaten şehevî duyguların altında kalıp ezilmişlerdi.

Evet, fuhuş, her zaman milletleri yerle bir edegelmiştir. Selçukî ve Abbasî'den sonra şanlı Osmanlı Devleti'nin de önemli ölçüde bu sebeple yerle bir edildiğini söyleyebiliriz.

Bir kısım yanlış iddia sahiplerine göre, fuhşun önünü almak için serazât olmak lâzımdır. Onlara göre böylece her iki taraf birbirine alışacak ve ortada bir tehlike kalmayacaktır.

Bu, korkunç bir iddia ve kuyruklu bir yalandır. Bizim odumuzu-ocağımızı söndürmek için söylenen bu muhâkemesiz ve muvazenesiz iddialar, yani insanların şehvetini tahrik ederek şehvet söndürmeye gitmek, deniz suyuyla insanların susuzluğunu giderme teşebbüsü gibi çok ters bir düşüncedir.

Üstelik sadece kadın değil, İslâmî ölçülere uymayan her türlü çarpıklık, genç nesillerde bu kabîl arzuları uyarmaktadır. Vücutları göre göre, müstehcen sözleri duya duya, hayalinden silinmeyen açık saçık vücutları düşüne düşüne erkeklik hormonu üreten ve her gün şehevanî duyguların bakışları altına giren bir sürü genç, maalesef kanunlarla da yasak edilmediği için, çeşit çeşit sapıklıklara sürüklenip gitmekte ve toplumumuzun yüz karası hâline gelmektedir.

Cihanın şarkındaki münafıklar, gençleri çekmek için, komünizmi ilk defa ilan ettikleri zaman erkeklerle kadınları beraber hamamlara doldurmuşlardı. Bugün de komünist ve anarşistlerin bir silah olarak kullandığı bu kabîl gayri meşru bir yolu denemek suretiyle gençleri anarşi ve terörden uzaklaştıracağını zanneden kimseler, katmerli bir yanlışlık içinde bulunmaktadırlar.

Netice olarak diyebiliriz ki, fuhşun önünü alıp nesli korumak adına iki çare söz konusudur:

Birincisi, ferdin kendisine düşmektedir ki, evlenmek, oruç tutmak veya başka dinamikleri kullanmak sureti ile fuhşa düşmekten korunmaktır.

İkincisi, bütün bir millet ve devlete aittir ki, o da cemiyeti fuhşa teşvik eden her türlü beşinci kol faaliyetlerini durdurmak ve kurutmaktır.

Cenâb-ı Hak, *"Mü'minler arasında fuhşun yayılmasını arzu edenlere, işte*

onlara dünya ve ahirette can yakıcı azap vardır. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz."[11] mealindeki âyet ile bu karanlık güçlere seslenmektedir.

3. Aklın Korunması ve Kimliksizlik Sarhoşluğu

Klasik bir usûlle meseleyi ele alacak olursak, aklı muhafaza, her türlü uyuşturucu, sarhoş edici ve sekir verici şeylere karşı tavır alma mânâsına gelir.

Ancak günümüzde bu meseleye daha değişik bir zaviyeden bakmak mecburiyetindeyiz. Zira insanımız, toplu bir sarhoşluk tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sarhoşluk, fertlerin herhangi bir müskir illetine tutulmasından çok daha fazla tehlikeli ve bütün bir İslâm âlemini tehdit eden kimliksizlik sarhoşluğudur.

Nice zamandır bu sarhoşluk, bizi kendine gelmez bir mahmurlar topluluğu ve meş'um bir dünyanın peyki hâline getirmiştir. Biz, muhataralı bu gafletten bir türlü vazgeçemedik, onlar da hiç mi hiç bize karşı yumuşamadılar. Biz, "şeb-i arûs!" deyip inledik; onlar da, "Beyhude yorulmayın, kapılar sürmelidir!" deyip aralanmış veya aralanmış gibi görünen kapıları her zaman yüzümüze kapadılar.

Biz milletçe varlık ve bekâmızı onlara bağlı görüp, onlardan koptuğumuz takdirde mahvolup gideceğimiz vehmine kapıldık. Onlarsa, her fırsatta bizi yere serip üzerimizde hora tepti ve haklarındaki iyilik vehmimizi suratlarımıza çarptılar.

Milletçe var olmamızın yolunu kendi azmimizde, kendi mânâ köklerimizde ve kendi tarihî dinamiklerimizde aramamız lâzım gelirken, biz tali'imizin tepetaklak olduğu günden bu yana hiçbir zaman böyle bir yolu denemeyi düşünmedik.

Gayrı bunca şeyden sonra hâlâ bir kısım kimseler kimliksizlik sarhoşluğuyla yoluna devam edecek ve zirveleri tutanlar da bu sevimsiz maceraya "Dur!" demeyeceklerse, bize daha bir süre "Yâ Sabûr!" deyip beklemek düşecektir.

Aydınlarımızın gaflet yılları bitmedikçe, bizim bu bekleyişimiz de bitmeyeceğe benzer. Zira yıllar var ki, milletimizin kaderiyle alâkalı, ileriye dönük ciddî hiçbir planımız olmadı. Bu bulanık zaman dilimi içinde hayırları hep nevzuhur tecellîleriyle; şerleri de, gelip millete tosladığında veya çarpıp onu yere serdiğinde, yani bıçak kemiğe dayandığında tanıyabildik.

Dünyada olup biten hâdiseleri anlayıp değerlendirmek bir yana, bunlar

arasında doğrudan doğruya bizi alâkadar edenleri dahi tam sezip kavrayamadık. Sezip kavramak şöyle dursun, elli defa hasım bir dünyanın kin, nefret ve zulüm paletleri altında preslendikten sonra bile, çoğumuz itibarıyla, bir "Lâ havle!..." çekip etrafa bakmadan yolumuza devam ettik. Bari devam ettiğimiz yol, yürünebilen bir yol olsaydı…

Bizim safdil, âlemin de hokkabaz oluşu sebebiyle milletimiz, yıllar ve yıllar boyu hep, bir türlü sonu gelmeyen bu tarihî tekerrürler turnikesinde döndü durdu. Zirvedekilerin milleti sevk ve idare adına şahsiyetli ve millî ruh kaynaklı bir politika belirleyecekleri güne kadar da bizim uyurgezerliğimiz, düşmanlarımızın da sinsi oyunları, gizli işgalleri ve İslâm ülkelerini içten içe fethetmeleri devam edeceğe benzer.

Bugün yeryüzünün büyük bir bölümünde söz mütegalliplerde bitiyor; gücü temsil edenler zayıfa hakk-ı hayat tanımıyor. Her yerde zorbalık ve kabadayılık alkışlanıyor. Her insanı insan kabul edip onun hukukuna saygılı olmak ise, aptallık ve sünepelik sayılıyor.

Süper güç ve devletlerin politikaları, hemen her zaman zayıf ve güçsüzleri istismar etme, sömürme istikametinde işliyor. Kılıfını bulduktan sonra çalıp-çırpma, yiyip-yutma, hatta can çekişenlerin sırtında hakk-ı temettü arama akıllılık; buna karşılık haram-helâl düşüncesi, hakka-hukuka riayet gayreti ve insanî değerlere saygılı kalma azim ve niyeti de aptallık kabul ediliyor.

Böylesine olabildiğine kör, sağır ve kalbsizce gidişe "Dur!" diyebilmek için bugünü ve yarını aynı anda görecek kadar basiretli, çevresinde olup-biten şeyleri sezip anlayacak, anlayıp değerlendirebilecek kadar firasetli ve düşmanlarının fikrî, hissî, ahlâkî hulûl ve nüfuz yollarını sezebilecek kadar da şuurlu insanlara ihtiyaç var.

Şayet bir an evvel beş başı mamur bu engin ruhlar yetiştirilerek bu fıtrî ihtiyaç giderilmezse, zalim zulmüyle başını alıp-gidecek, mazlum ve mağdur da yaşama adına zillet çekecek ve kendini hor, hakir görenlerin vesâyâsı altına girip, onların gölgesi gibi yaşayacak, dolayısıyla da hiçbir zaman belini doğrultamayacak ve hep sürüm sürüm olacaktır. Sürüm sürüm olacaktır; çünkü şahsiyetsizdir, kimliksizdir, geçmişinden ve kendi kültüründen kopuktur.

Bu sebeple, nesillerin eğitim ve öğretim meseleleri planlanırken en az çağın ilim, irfan ve teknolojisi kadar İslâmî ahlâk ve değerlere, millî kültür ve millî terbiyeye de yer verilmelidir ki, gençler mânevî ve ruhî bunalımlara itilmemiş, dolayısıyla da bir kısım arayışlara mecbur edilmemiş olsunlar.

Zaman zaman bağırıp çağırdığımız, yer yer hamaset destanları kestiğimiz de olmuştur. Hep çaresizlik içinde iki büklüm olduğumuz ve hasımlarımız tarafından nakavt edildiğimiz şu meş'um ve karanlık anlarda; evet, hiç olmazsa bu uğursuz dakikalarda olsun, galeyanlarımız bir ses getirebilseydi!

Ne gezer! Toplanıp bir araya geldik, görkemli mitingler tertip ettik, tumturaklı laflar ve hamasî destanlarla gönülleri hoplattık. Ama her şey havaî fişekler gibi başımızın üstünde birer şerare meydana getirdi, sonra da kaybolup gitti.

Yığınlar bunun bir şey olduğunu ve bir işe yaradığını zannededursun; bizler, dünyanın çeşitli yerlerinde zulüm gören, gerildikçe gerilen, nefretle yutkunan dindaş ve soydaşlarımız için sadece şöyle-böyle toplantılar tertip etmekle yetindik; böylece de hem kendimizi hem de onları aldattık.

Biz kendi kendimize oyalanıp dururken, başkaları olabildiğine gürültüsüz, tedricî ve sistemli bir surette kitlelerin ruhuna girdi, onları istediği gibi şekillendirmeyi başardı…

Onlar kitleleri istediği kalıba sokmakta, cahiliyle-okumuşuyla şuursuz yığınları istediği zaman sokağa dökebilmekte, istediğine küfrettirmekte ve istediğini başlara taç yapmakta, istediğini de şanlı geçmişimize sövdürmekte, evet, istediğinde soyumuzu tahkir ettirip millet ruhuna küfürler yağdırmaktadır.

İstediğinde bizleri Çinlere-Maçinlere kadar kendi maceralarının arkasından koşturmakta; istediğinde de beğenmediği iktidarları alaşağı etmek için sun'î bunalımlar meydana getirmekte; kitleleri birbiriyle vuruşturmakta ve arkasından bir çeşit baskınla cumhuriyet ve demokrasi adına yeni bir diktatörlüğü milletin başına musallat etmektedir..

1-2 asırlık geçmişimiz itibarıyla yeni nesillere sağlam bir millî terbiye ve İslâmî ahlâk verilemediğinden, gençlerimiz çoğunlukla serseriliğe açık ve kendi dünyasına yabancı, hatta düşman yetişmektedir.

Günümüzde, Avrupa ve Amerika'da birkaç ay kalabilme fırsatını elde etmiş ve şöyle-böyle bir yabancı dili hecelemeye başlamış pek çok insan, yapacak başka bir şey kalmamış gibi kendi insanını tezyif etmekte ve milletini hakir görmektedir. Bunlardan nicelerini görüp dinlemişizdir... İsterseniz bir kere daha dinleyebilirsiniz:

"Ah, ne kadar geri bir milletmişiz!.. Meğer hayat Batıdaymış... Bizim ülkenin insanları âdeta canlı cenazeler... Bu mütereddit yığınların, yaşadıkları çağı

yakalamaları mümkün değildir... Hele Müslümanlık, o bütün bütün çağdışı... Biz, bu kılık ve kıyafetle varılabilecek yerlerin en yakınına dahi varamayız!.. Dünya başını almış göklerde dolaşırken, bizler bu sıkma başlarla hâlâ yerde yürürken de tökezliyoruz. Milletin yükselip çağıyla hesaplaşması düşünülüyorsa, bu, sadece Batılılaşmadan geçer...” vs.. vs…

İşte bu düşünceler, merhametsiz yılların ve karanlık günlerin yabancılaştırdığı derbeder nesillerin düşünceleri ve bir dönemde heder olup gitmiş yığınların hezeyanlarıdır.

Bu zihniyetteki kimselerin insanımızın kaderine hâkim olması, gelecek nesillerin tarih ve milliyet düşüncesini zayıflatmakta, onları yüksek mefkûrelerden uzaklaştırmakta ve düşünce hayatımıza zift gibi bedbinlikler, karamsarlıklar püskürtmektedir.

Kısacası, düşmanlarımız, içimize saldıkları ajanlarla ruh, düşünce ve ahlâk dünyamızı tahrip etmekte ve bizleri âdeta dünyaya hâkim güçlerin kuklaları hâline getirmektedir.

Evet, bugünkü şatafat ve debdebesi itibarıyla, dünyaya hükmeden güçlerin bir kısım üstün yanları olmakla beraber, bu, insanlık adına her şey de demek değildir. Hele Avrupalı ve Amerikalı olmamak hiç mi hiç ayıp değildir; ayıp olmak şöyle dursun, şanlı geçmişimizi bilen ve onu ruhunda duyan birisi için böyle bir intisap ona hakaret anlamına bile gelebilir.

Bir insanın kendi millet ve geçmişini hafife alması bir aşağılık duygusu, reddetmesi ise bir soysuzluktur. Böyleleridir ki, yıllarca mübarek milletimizi ye’se, bedbinliğe, karamsarlığa sürükleyip durmuş ve bugünkü kahrolası yabancılaşmayı başımıza musallat etmişlerdir.

Bütün bu anlattıklarımızın, aklı muhafaza ile çok ciddî alâka ve irtibatı vardır. Zira, kat’iyen inanıyoruz ki, bizim millî dertlerimiz, aklımızı başımıza almadıkça bitip tükenmeyecektir. Aklımızı başımıza almamız ise, ancak kendi kendimiz olmaya karar vermemizle mümkündür. Yani, kimliksizlik sarhoşluğundan kurtulabildiğimiz gün, her şey yeni bir çizgiye girecek ve her şey güzelleşecektir.

Aklın muhafazası konusu işlenirken içki ve diğer uyuşturucular üzerinde durulmalıydı denebilir; ben arz etmeye çalıştığım hususları daha önemli gördüm.

4. Malın Korunması

Mala düşkünlük insanın yapısında vardır. Dolayısıyla insana ayrıca mal-mülk sevgisi aşılamaya gerek yoktur. Önemli olan insandaki bu meyli müspete kanalize etmektir ve zaten İslâm da bunu yapmıştır.

Kur'ân'a göre, *erkek ve kadın kendi kazancının sahibidir.*[12] Bu âyet bir yönüyle malın muhterem oluşunu da işaretler. Malın bu özelliğindendir ki, korunması gereken beş esasa dahil edilmiştir. Fert, canını, ırzını korumak zorunda olduğu gibi malını da korumak zorundadır.

Malın korunması, bir mânâda meşru kazanç yollarının teşvik edilmesi, gayri meşru yolların ise önlenmesi ile mümkündür. İşte İslâm, ticaret, ziraat, zanaat ve sanat dallarını teşvik; faiz, karaborsa, tefecilik ve ihtikâr gibi gayri meşru yolları da cezalandırmak suretiyle bunu en güzel ve pratiğe en uygun şekilde temin ve tesis etmiştir.

Bazı fakihler malın korunmasını bir vecibe değil, bir hak kabul etmişlerdir. Hangi görüş ele alınırsa alınsın, netice değişmez. Bu mevzuda en asgarî ölçü, malı korumanın bir hak olduğu şeklindedir.

Nitekim Efendimiz bu hususu şöyle tenvir buyururlar: *"Malını korurken ölen şehittir."*[13] Malı korumak öyle bir haktır ki, insan bu uğurda ölse şehit kabul edilmektedir. Bu da İslâm'ın mala verdiği değerin açık bir göstergesidir.

Diğer taraftan İslâm, mala haksız uzanan elin kesilmesini emretmekle yine aynı noktayı vurgular. Soyguncuların Allah karşısındaki durumlarını anlatan şu hadis de yine aynı hususa parmak basar: *"Kim bir başkasının malını haksız yere aşırırsa ötede Allah'ın gadabıyla karşılaşır."*[14]

Malın korunması hususunda Allah Resûlü çok hassas davranmıştır.

Bir gün Mahzum kabilesinin ileri gelenlerinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Kadın soylu, fakat hırsızlığı da sabitti. Ancak kavim ve kabilesi onun elinin kesilmemesi için ellerinden ne geliyorsa yapmaya hazırdılar. Durumu Efendimiz'e kimin intikal ettireceğini düşünüp taşındılar ve Allah Resûlü'nün en çok sevdiği insanlardan biri olan Üsame'de karar kıldılar.

Üsame o günlerde genç bir delikanlıydı ama, Allah Resûlü'ne de ciddî bir yakınlığı vardı. Efendimiz onu en az kendi öz torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kadar severdi. Üsame tavassutu kabul etti. Belki o ana kadar hırsızın elinin kesilmesi hususunda kesin ve muhakkak tatbik edilmesi gereken bir hüküm olduğunu bilmiyordu. Belki de şefkati bilgisine galebe çalmıştı.

Allah Resûlü'nün yanına geldi. Kavmin ricasını intikal ettirdi. İki Cihan Serveri o kadar çok sevmesine rağmen Üsame'ye karşı kaşlarını çattı ve *"Bana Allah'ın hükümlerinden birini değiştirmeyi mi teklif ediyorsun?"* dedi. Üsame yaptığına çok pişman oldu. Efendimiz bunun ardından minbere çıktı ve cemaate şunları söyledi:

"Sizden evvelki ümmetler, hükmü zayıfa tatbikle helâk oldular. Onlar soylu ve asil bir insan hırsızlık yaptığında hükmü tatbik etmezlerdi. Allah'a yemin ederim, kızım Fatıma dahi hırsızlık yapmış olsaydı, hiç düşünmeden onun elini de keserdim!" Ve emredildi ceza uygulandı.

Hz. Âişe Validemiz diyor ki: *"Daha sonra bu kadın bize gelip gider oldu. Eskiye nispeten hâli tamamen değişmiş ve dini bütün bir kadın olmuştu."*[15]

Yeryüzünde hiçbir sistem İslâm'ın mala gösterdiği bu hürmeti göstermiş değildir. Ancak arz edilen husus, meselenin hukukî yönüdür. Ferde bağlı yönünde ise, hiçbir Müslüman onu mihrap hâline getirip, onun karşısında serfürû etmemiştir ve etmez de... Zira Müslüman sadece Allah karşısında eğilen insandır. Hatta belli bir noktadan sonra o, değil dünya malını, Cennet'i dahi ameline gaye edinmez. Yunus gibi, *"Bana Seni gerek Seni!"* der ve hayatını O'na bağlı götürmeye çalışır.

İnsanların mala olan ihtiyaç ve düşkünlükleri bir bakıma cemiyet hâlinde yaşamanın devamı adına önemli bir faktördür: İnsanın bu yönünü ele alan pek çok âyet vardır.

"Gerçekten insan mala çok düşkündür."[16]; *"Nefisler kıskanç ve cimri yaratılmıştır."*[17] gibi âyetler bunlardan sadece ikisidir.

İnsanın böyle bir fıtratla yaratıldığı doğrudur. Ancak bu, insanın her şeyi ile mal ve mülk edinmeye meyletmesi ve onu her şey hâline getirmesi için meşru bir sebep de teşkil etmez. İslâm her hususta olduğu gibi bu meselede de denge üzerinde durur.

Aksi hâlde ortalığa hâkim olan tek duygu hırs ve ihtiras olur ki, böyle bir duygu hâkimiyetinin toplumu ne hâle getireceği açıktır. Hâlbuki İslâm, müntesiplerini fedakâr olmaya davet eder. Zira toplumun uzun süre hayatını hep iyi ve güzel yörüngede devam ettirebilmesi fertlerin fedakârlıklarıyla yakından alâkalıdır.

1 Mâide sûresi, 5/32.

2 Bakara sûresi, 2/179.

3 Mâide sûresi, 5/45.

4 Buhârî, *diyât* 2; *meğâzî* 46; Müslim, *iman* 158; Ebû Dâvûd, *cihad* 104.

5 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/300, 301.

6 En'âm sûresi, 6/151.

7 Buhârî, *edeb* 35; Müslim, *selâm* 10; Tirmizî, *isti'zan* 12.

8 Ebû Dâvûd, *edeb* 5; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/202.

9 Müslim, *zikir* 99; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/22.

10 Buhârî, *nikâh* 17; Müslim, *zikir* 97; Tirmizî, *edeb* 31, İbn Mâce, *fiten* 19.

11 Nûr sûresi, 24/19.

12 Nisâ sûresi, 4/32.

13 Tirmizî, *diyât* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 32; Nesâî, *tahrim* 22; İbn Mâce, *hudud* 21.

14 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/416.

15 Buhârî, *hudud* 11, 12, 14; *şehâdât* 8; *fedâilu ashab* 18; Müslim, *hudud* 8; Tirmizî, *hudud* 9; Ebû Dâvûd, *hudud* 4; Nesâî, *kat'u's-sârik* 5.

16 Âdiyât sûresi, 100/8.

17 Nisâ sûresi, 4/128.

G. YÖNETEN-YÖNETİLEN MÜNASEBETLERİ

1. Nasılsanız Öyle Yönetilirsiniz

Meseleye Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) cevâmiü'l-kelimden kabul edilen bir hadisiyle başlamak istiyorum. Allah Resûlü bir hadislerinde, *"Nasıl olursanız, öyle idare edilirsiniz."*[1] buyururlar. Keyfiyetiniz ne ise, başınızdakilerin keyfiyeti de öyle olur. Her şeyden evvel siz nasıl bir kaynağın mahsulü iseniz, başınızdakiler de aynı kaynağın mahsulüdür.

Bu söz, öyle bir sözdür ki, içtimaî adına kamusluk mânâlar ihtiva eder. İsterseniz, sadece bu hadis üzerinde çok kısa da olsa biraz duralım...

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesulsünüz."[2] fehvâsınca, herkesin bir mesuliyet sınırı vardır. Devlet reisi de idare ettiği sınırın bütününden mesuldür. Ancak, *"Siz nasıl olursanız, başınızdaki idareciler öyle olur."* ifadesi, bu hususa içtimaî perspektif açısından apayrı bir buud kazandırmaktadır.

Evvelâ: Bu hadis idare edilenlere, "Siz önemlisiniz" diyor. Çünkü başınıza geçecekler, hangi yoldan olurlarsa olsunlar, sizin kapınızı çalmak zorundadırlar. Yani onlara şekil verenler sizlersiniz.

İçtimaînin de kendine göre değişmeyen prensipleri vardır. Nasıl ki, fiziğin, kimyanın, astronominin kendine göre değişmeyen ve adına 'şeriat-ı fıtriye kanunları' denilen prensipleri vardır; öyle de, içtimaînin de bir kısım prensipleri vardır ve bunlar, kıyamete kadar değişmeyecektir.

İnsanlar şerre, şirretliğe yol ve vize veriyorlar ve şerirler de sıçrayıp onların omuzlarına çıkabiliyorlarsa, o insanları şerir ve şirretler idare edecektir. İşte bu, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen bir kanunudur.

Şirretlik, insanların bünyelerinde neşv ü nemâ buluyor mu? Toplumun bünyesinde fenalıklar yeşeriyor mu? Bu durumda Allah (celle celâluhu), onların başına aynı çamur ve aynı hamurdan insanlar getirir ve onları işte bu insanlar idare eder.

İkincisi: Yine bu hadis ifade ediyor ki, kanun ve nizamlar, satırlarda yazılı bir kısım şeylerdir ve bunların çok fazla tesiri de yoktur. Zira insanlar kafa kafaya verip, en muhkem kanunnameler hazırlayabilirler. Önemli olan, o

kanunların ihtiva ettiği hususlara riayet edilip edilmemesidir.

Bu itibarla, esas olan, idare edilen insanların ahlâkî yapılarıdır. Eğer onlar, ahlâklı ve kendilerine düşen problem ve meseleleri halletmiş insanlarsa, kendilerini idare edenlere problem çıkarmazlar veya onların çok az problemleri olur.

Burada yeri gelmişken, güvendiğim birinin hikâye ettiği bir hâdiseyi sunmak istiyorum.

İlk meclis milletvekillerinden Tahir Efendi adında bir zat vardır. Bu zat, hâl ehli ulemâdandır. Diğer milletvekilleri meydanlarda nutuk atarken, Tahir Efendi bir köşede hep susmayı tercih eder. Ancak taraftarları ısrar eder ve hocayı da meydanlara çıkarıverirler. O da çıkar, kendine göre bir meydan konuşması yapar. Ancak Tahir Efendi, az ve öz konuşan bir insandır. Konuşmasında şöyle der ve kürsüden iner:

"Ey cemaat! Şunu biliniz ki, siz 'müntehib'siniz. Ben ise 'müntehab'ım. Gideceğimiz yer ise, 'müntehabün ileyh'tir. Sizin yaptığınız işe de 'intihab' denir. İntihab ise, 'nuhbe'den gelir. Nuhbe, 'kaymak' demektir. Unutmayın ki, bir şeyin altında ne varsa kaymağı da o cinsten olur. Yoğurdun üstünde yoğurt kaymağı, sütün üstünde süt kaymağı, şapın üzerinde şap kaymağı..."

İfadelerdeki Arapça terimleri anlamayanlar için belki istifadeli olur diye kısaca açıklamak istiyorum:

'Müntehib' seçen, 'müntehab' seçilen, 'müntehabün ileyh' kendisi için seçim yapılmış yer, meclis; 'intihab' da, seçmek demektir. Bu kelimelerin hepsi, 'nuhbe' kelimesinden türemiştir.

Haccac'a Hz. Ömer'in adaletinden bahseden zata onun verdiği mânidar cevap da, esasen meselemizi izah etmesi bakımından oldukça mühimdir: *"Siz Ömer zamanındaki insanlar olsaydınız, hiç şüphesiz ben de Ömer olurdum..."*

Üçüncü olarak, her insan suçu, kusuru kendinde aramalıdır. Herkes kendinin avukatı olduğu ve suçu hep dışarıda aradığı müddetçe, asla mesafe almak mümkün değildir. İnsanlar, ister müspet isterse menfî mânâda kendilerini değiştirmedikçe, Cenâb-ı Hak da onları değiştirmez. Eğer içte bir bozulma olursa, bu mutlaka dışa da yansır. İç istikameti için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Bu itibarla, *"İdare edilenlerin durumları idare edenlerin durumlarına,*

sebep-netice münasebeti içinde müessirdir." dense mübalağa edilmiş sayılmaz.

Bu ve benzeri daha birçok hakikati ihtiva eden bu tek cümlelik kısa söz, kim bilir daha ne gerçekleri işaretlemektedir. İçtimaî yapılanmayı bu kadar veciz izah ve ifade eden ve aynı zamanda iyi ve güzel bir yapılanmaya yol gösteren, başka bir söz bulmak mümkün olmasa gerektir.

Fetanet-i âzam sahibi Hz. Muhammed'dir ki (sallallâhu aleyhi ve sellem), ancak böyle bir söz söyleyebilir. Aslında onun her sözü bu derinliktedir denebilir.

Biz, ast ve üstüyle, idare eden ve edileniyle, Allah'ın hüküm ve fermanına bağlı içtimaî yapıya sahip bir toplumuz. Hükmü Allah verir. Mülk O'nundur. Hakkımızda yegâne tasarruf sahibi de O'dur. Düşüncemiz O'nunla biçimlenir, kalbimiz O'nunla durulur ve biz bedenimizle, ruhumuzla, hissiyatımızla, kalbimizle hatta her şeyimizle O'na teslim oluruz. Mülk O'nun olduğu gibi, hamd de O'na mahsustur.

İşte biz, hem teb'a (yönetilen) hem de râî (yöneten) olarak aramızdaki münasebetleri bu hesaba göre tesis etmeye çalışırız. Binaenaleyh, bizde yukarıdan aşağıya, asla zulüm ve tecavüz bahis mevzuu olamaz. Zira ferdin ferde tecavüzü, doğrudan doğruya Allah hukukuna tecavüz sayılır. Onun içindir ki Kur'ân şöyle ferman eder:

"Bir kimse herhangi bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir insanı öldürürse, o, bütün insanları öldürmüş gibidir."[3]

Bundan, küçük-büyük ilâhî hukuka riayet edilmediği zaman, topyekün kâinata karşı ilan-ı harp edildiği mânâsı çıkarılabilir. İster teb'a ister idare eden olsun, insan insandır ve insan Allah tarafından bizzat tekrim ve teşrif edilmiş bir varlıktır.

Öyle ise, insana, evvelâ onun Cenâb-ı Hak katındaki değer ve kıymeti açısından bakmak lâzımdır. Bu insan kâfir, facir, cani; bu insan fakir, miskin ve zelil olabilir. Fakat o, bir insandır ve bu yönüyle de değerler üstü değere sahiptir.

İşte bir örnek:

Örnek kahramanı Hz. Ali… Bir halife… Allah Resûlü'nün hem amcası oğlu hem de damadı... Efendimiz'in *"Benden bir parçadır."*[4] dediği, Cennet kadınlarının seyyidesi Hz. Fatıma'nın eşi ve peygamber torunlarının babası.

Şahsî fazilet itibarıyla bütün evliyâ, asfiyâ ve aktâbın da sertâcı...

İşte bu Ali, kendini hançerleyen İbn Mülcem derdest edilip huzuruna getirilince yanındakilere şu emri verir:

"Ben ölünceye kadar ona ilişmeyin. Benim yediğimden yedirip, giydiğimden giydirin. Ben nasıl bir yerde yatıyorsam, onu da öyle bir yerde yatırın. Eğer ben bu yara sebebiyle ölürsem, o zaman ona kısası tatbik edin. Fakat zinhar ayrıca zulmetmeyin..."[5]

Bir ikinci misal:

Hz. Osman muhasara edilmiş. Bir Osman ki, o da hem halife hem de Allah Resûlü'nün gözünün nuru iki kerimesini ayrı ayrı nikâhlama şerefine ermiş bir insan. Bu itibarla kendisine 'İki nur sahibi' mânâsına 'Zünnureyn' denilmiştir.

Efendimiz ona: *"Yâ Osman, Allah sana bir gömlek giydirecek. Bir gün gelecek senin o gömleği çıkarmanı isteyecekler. Sakın onların isteklerine uyup, o gömleği çıkarma!"*[6] buyurur.

Bu sebepledir ki, o, hilâfeti bırakmamada ısrar etmişti. Yoksa onun halifelik veya herhangi bir dünya makamında gözü yoktu.

Hz. Osman'ın etrafındakiler kendisinden, onu öldürmek için gelen şakî güruhu bertaraf etmek için müsaade istediklerinde o, bu teklifi asla kabul etmez.[7]

İhtimal, "Ben sadece hilâfeti bırakmamakla emrolundum. Mü'min kanı dökmekle değil!" diye düşünür. Bununla o da, insana insan olması sebebiyle nasıl bir değer verdiğini göstermek istiyordu.

Ve Abdülhamid... Aradan asırlar geçmiş Abdülhamid Cennetmekân da aynı şeyleri yazmış ve aynı şeyleri söylemişti. Evet, o da saltanattan olmayı, bir mü'minin kanını dökmeye tercih etmişti.

İşte İslâm, insana böyle değer veriyordu. Bu itibarla mü'minler de aynı şekilde insana değer vermek zorundadır.

Bu, suçlular asla cezalandırılmayacak demek değildir. Nitekim yukarıda meselenin bu yönüne de temas edilmişti.

Burada üzerinde durmak istediğimiz husus ise, insanın mükerrem olma keyfiyetidir. Bu da teb'a ve raiyet münasebeti incelenirken dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

2. İçtimaî Yapı ve Lider

İslâm'da idare eden ve edilenler arasında hiçbir ayrım söz konusu değildir. Tavan ve taban bu içtimaî yapıda iç içe girmiş bir bütünün parçaları durumundadır.

Bunu söylerken, elbette bu içtimaî yapıda düzen yoktur, demek istemiyoruz. Biz sadece idare etme mevkiinde bulunmayı bir üstünlük pâyesi kabul etmediğimizi ortaya koymak istiyoruz.

Zaten başka türlü de düşünülemez. Nasıl düşünülür ki, Hz. Ömer kendini insanların en mücrimi bilir ve Cenâb-ı Hakk'a yalvarırken, *"Allahım, ümmet-i Muhammed'i benim günahlarım sebebiyle helâk etme!"* derdi.[8]

Bir başka sefer, camide hutbe irad ederken bir ara cemaate sorar: *"Eğer ben eğrilirsem ne yaparsınız?"* Bir iman eri cevap verir: *"Seni kılıçlarımızla doğrultmasını biliriz!"*

Bu cevap onu çok ama çok sevindirir. Secdeye kapanır ve *"Sana hamd olsun. Ömer eğrildiği zaman bu cemaat içinde onu düzeltecekler var."* diyerek Allah'a şükreder.[9]

Bir başka defasında, yine Hz. Ömer hutbe esnasında, *"Ey insanlar, dinleyin ve itaat edin!"* der. Bir sahabi hemen yerinden fırlar: *"Ne dinler ne de itaat ederiz!"* diye gürler.

Halife ona kendisine böyle cevap verişinin sebebini sorar. O zat halifeye o anda üzerinde bulunan yeni elbiseyi gösterir ve *"Yâ Ömer! Giymiş olduğun bu elbisenin hesabını vermedikçe seni dinlemeyecek ve sana itaat etmeyeceğiz!"* der.

"Zira" diye devam eder sözlerine, *"Beytülmâlden sana da bana da aynı kumaş düşmüştü. Ben kendime ondan bir elbise yaptıramadım. Görüyorum ki, sen kendine bir elbise yaptırmışsın. Bu nasıl oldu?"*

Hz. Ömer eliyle oğlu Abdullah'a işaret eder: *"Kalk oğlum, bu elbisenin hikâyesini anlat!"* der.

Abdullah ayağa kalkar: *"Bana da, babama da birer parça kumaş düşmüştü. Ben hakkımı ona verdim. Şu anda üzerinde gördüğünüz elbise ikimizin hakkından meydana gelmiş bir elbisedir."*

Bu defa sahabi, *"Konuş ey Allah'ın Peygamberinin Halifesi, şimdi seni hem dinler hem de itaat ederiz."* deyiverdi.

İşte râî ve işte teb'a!.. Onlar birbiriyle bu denli içli-dışlı ve tabiî bu denli de hakkın, hukukun takipçisiydiler.

İslâm'ın umumî prensipleri nazara alındığı zaman, bunun böyle olması gayet normaldir. Zira Müslümanlıkta lider anlayışı diğer sistemlerden çok farklıdır.

a. Liderin Vasıfları

Lider, özüyle ve zatî hususiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen şeffaf bir şahsiyettir.

O, görüşündeki inandırıcılığı, anlayışındaki derinliği, görüşlerindeki inceliği, ihatasındaki genişliği, tespitlerindeki sağlamlığı; öğrenme aşkı, öğretme istidadı ve uhdesine aldığı her şeyin üstesinden gelebilme yeteneğiyle, istemediği hâlde dikkatleri üzerinde toplayan; sevilen, sayılan, gözdeleşen bir seviye insanıdır.

Lider, yemesinde içmesinde, oturup kalkmasında, davranış ve muamelelerinde hep dikkatli, hep temkinli ve hep emniyet telkin edicidir. Doğru düşünür, doğru konuşur, doğruluğu sever, yalandan tiksinti duyar, sinesi vefa ile çarpar, gözleri samimiyetle açılır kapanır ve her zaman güven ve itimat soluklar...

Lider, çevresine karşı güler yüzlü, saygılı, ciddî ve olabildiğine vakurdur. Onun yanında bulunanlar, yakınlığın lâubalîliğini görmez, uzakta kalanlar da uzaklığının mahrumiyetini hissetmezler.

Sorumluluğunu yüklendiği toplumun büyüklerini babası, küçüklerini evlâdı bilir ve bir kuluçka hassasiyetiyle himaye ve şefkatine sığınan herkese bağrını açar, herkesi kanatlarının altına alır ve korur. Soluklarının duyulduğu daire içindekilere şefkat ve alâkası o kadar engindir ki, ayaklar altındaki karıncalardan, göklerde uçuşan kuşlara kadar, canlı-cansız her şey o incelikten aldığı nasiple şükranla gürler ve iki büklüm olur, yerlere yüz sürer.

Lider, vazifeşinâs, hasbî ve diğergâmdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehavet onu yolundan döndüremez ve ona mükellefiyetlerini unutturamaz.

Üzerine aldığı mesuliyetleri peygamberâne bir himmetle yerine getirir. Hep yürekten ve cansiperâne davranır. Sonra da yapıp ortaya koyduğu hizmetleri karşılığında herhangi bir ücret ve mükâfat beklemeden, çeker yoluna gider.

Lider, üstün idraki, cesaret ve kararlılığı, sabır ve metanetiyle her zaman

çevresinin tek dayanağı ve ümit kaynağıdır. Süratli kararla isabet, dikkat ü temkinle cesaret, sabr u tahammülle atılganlık... gibi zıtlıklar onun sihirli dünyasında birleşir, bütünleşir ve birbirinin tamamlayıcısı unsurlar olur.

Onun fetanetinin aydınlatıcı tayfları altında yarınlar ve yarınlara ait hâdiseler, bugünkü vak'alar sırasına girer berraklaşır; cesaret ve kararlılığı sayesinde aşılmaz gibi görülen tepeler aşılır ve bütünüyle yollar düzlüğe erer; tahammül ve metaneti karşısında olmazlar olur hâle gelir ve onun önünde muhal ve imkânsızlıklar toz duman olur gider.

Lider, bir ahlâk ve fazilet kahramanıdır. O, merhamet ve yumuşak huyluluğuyla bütün canlıların çarpan yüreği, atan nabzı; cesaret ve yiğitliğiyle, millet ve ülkesinin yılmaz ve sarsılmaz muhafızı; his ve gönül dünyasıyla, zayıfların en emin sığınağı; tevazu ve mahviyetiyle, kapı kapı kovulmuşların biricik teselli kaynağı; müsamaha ve af atmosferiyle, sendeleyip düşenlerin ve sürçüp sürçüp günahlara girenlerin ümit çerağıdır.

Lider, adaletli olduğu zaman merhametli, merhametle coştuğu zaman da istikametlidir. İnsanı ve insanca düşünceleri şefkatle kucaklarken, yılan ve çıyan deliklerini tıkamayı da ihmal etmez. Onun dünyasında ne zalimlerin toyudüğünü ne de mazlumların âh u efgânı hiç mi hiç işitilmez.

Lider, Ağrı Dağı kadar mehabetli, Lut gölü kadar da haşyeti vicdanında duyabilen gariplikler halitası bir ruh yapısına sahiptir. Ona sırf mehâbet noktasından bakanlar, aşılmaz bir zirve karşısında bulunduklarını hisseder, hayret ve hayranlıklarla ürperir; onu, ötelerle irtibatı, ihlâs ve samimiyetiyle tanıma fırsatını bulanlar ise, ruhanîlerden biriyle diz dize olduklarını sanır ve kendilerinden geçerler.

Bizim dünyamızda muvaffakiyetler fertlere ve neferlere verilir, mağlubiyetler ise lider ve kumandanlara isnat edilir. Dolayısıyla liderlik ve kumandanlık bütünüyle ve sadece mesuliyet demektir. O sebepledir ki, herkesi daima böyle bir mesuliyetten kaçar görürüz.

Nitekim, Hz. Osman şehit edildiğinde, Hz. Ali'ye hilâfeti zorla kabul ettirirler.

Hz. Hasan, ümmet arasında fitneye sebebiyet vermemek için derhal hilâfetten vazgeçer ve bu davranışıyla senelerce önce Allah Resûlü'nün verdiği gaybî haberi doğrulamış olur. Evet, İki Cihan Serveri bir gün hutbe esnasında onu göstererek şöyle demişti:

“Bu, benim evlâdım Hasan. O, efendi oğlu efendidir. Allah bir gün onun vesilesiyle iki büyük cemaatin arasını bulacaktır.”[10]

Zaten onların düşünce dünyasında ne varlığa bağlanıp onunla övünme ne de kaybettikleri şeyler karşısında mahzun olma vardır. Gönülleri ebed melodilerine göre akort olmuş bu olgun ve doygun ruhlar, bütün gökler yıkılsa ve onlar altında kalsalar, ihtimal ki, başkalarına müthiş görünen bu manzara, onlarda sadece hayret ve hayranlık uyaracaktır!

Onlar, iç yapıları itibarıyla insanlığın başı üstünde sema gibidirler; bulutlanınca yağmurla imdada koşar, açılınca da güneşten hüzmelerle... Meyvedar ağaç gibidirler; kâh çiçekleriyle yüzümüze gamze çakar, gönüllerimizi hoplatırlar; kâh meyveleriyle çevrelerine tebessümler yağdırırlar.

Ötelerden gelen sırlarla coşar,
Ellerde meş’ale habire koşar,
Derin vadiler, sarp yokuşlar aşar,
Işık olur meltem olur eserler...

b. Liderlik ve Mesuliyet

Hz. Ömer, Zübeyr b. Avvam’ın arkasından günlerce koştu. Zira onu bir ordunun başına getirmek istiyordu.

Zübeyr ki, Allah Resûlü’nün halasının oğluydu. Zübeyr ki, Hz. Ebû Bekir’in damadıydı. Zübeyr ki, havarîler havarîsiydi. Ve yine Zübeyr ki, Esmâ’nın kocası, Abdullah ve Urve’nin de babasıydı. Evet, bütün bunlara rağmen o, Hz. Ömer’e her defasında şöyle cevap veriyordu:

“Yâ Ömer! Ben Allah Resûlü zamanında hep bir nefer olarak savaştım. Bırak beni öyle kalayım ve Rabbimin huzuruna bir nefer olarak varayım...” Aslında o, neferliği kumandanlığa tercih ediyordu.

Yine Hz. Ömer halifeydi. İran’a karşı savaşacak ordunun başına bir kumandan tayin etmek istiyordu ve o, ne yapmak istediğini çok iyi biliyordu. Mescide girdi. Numan b. Mukarrin’in namazını bitirmesini bekledi. Zira bu zat savaş dışındaki vakitlerini her zaman mescitte geçirmeye çalışırdı.

Söze Ömer (radıyallâhu anh) başladı: *“Numan, sana bir vazife vermek istiyorum.”*

O buna şöyle karşılık verdi: *“Ey Allah Resûlü’nün halifesi, imametse,*

hayır. Ama bir harp meydanına gidip şehit olmaksa, evet!”

İkinci şık gerçekleşti; o, yeniden harp meydanlarına döndü. Birkaç muvaffakiyetten sonra da aradığı şehadeti buldu ve şehit oldu.

Haber geldiğinde Hz. Ömer minberde hutbe irad ediyordu. Bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağladı ve *“Ey Numan, senin gibi bir kumandan daha bulsam da harp meydanlarına göndersem!”* dedi.[11]

Evet, Numan b. Mukarrin, harp meydanında ölmeyi, bir yerde vali olmaya tercih ediyor. Zira, o ve onun gibi olanlar hep birer hizmet insanıydılar.

c. Hizmet İnsanının Vasıfları

Hizmet insanı, gönül verdiği dava uğrunda bütün zorlukları aşıp gitmeye azimli ve kararlı… Varıp hedefine ulaştığında da her şeyi sahibine verecek kadar olgun ve Yüce Yaratıcı’ya karşı edepli ve saygılı...

Muvaffakiyetlerinden ötürü alkışlayacağı kimseleri putlaştırmayacak kadar Rabbin iradesine inanmış ve dengeli...

Hizmet adına her ses ve soluğu zikir ve tesbih... Ortada kalmış herhangi bir iş için herkesten evvel mesul ve vazifeli... Hakkı tutup kaldırmada, yardıma koşan herkese karşı da hürmetkâr ve insaflı...

Müesseseleri yıkılıp planları bozulduğu, birliği dağılıp kuvvetleri tarumar olduğunda fevkalâde inançlı ve ümitli... Yeniden kanatlanıp zirvelerde pervaz ettiği zaman da mütevazi ve müsamahalı...

Bu yolun sarp ve yokuş olduğunu baştan kabul edecek kadar rasyonel ve basiretli... Önünü kesen cehennemden çukurlar dahi olsa, geçilebileceğine inanmış ve yüksek himmetli...

Uğruna baş koyduğu davanın kara sevdalısı olarak, canı-cânânı feda edecek kadar vefalı ve geçtiği bu şeylerin bütününü bir daha hatırına getirmeyecek kadar da hasbî olmalıdır.

Onun nazarında gerçek hürriyet, Hakk’a esarettedir. Bu itibarla, Hak uğrunda nefsine çektirecekleri her şeyi bir ibadet neşvesi içinde yapar ve bundan da sonsuz bir zevk duyar. Böyle yapar, zira o, beşerî istek ve arzularını bütün bütün aşmış ve gönülde varlığa ermiş birisidir.

O, hüsnüzannın verdiği makamlara bel bağlamayacak kadar nefsiyle hesaplaşma içinde ve kendini müdriktir.

Ne başardığı işlerin azameti ne de çevrenin onda görüp saygı duyduğu yüce

mertebeler asla onu şımartmaz.

O, kudsî vazifeyi üzerine aldığı ilk günde nasıl bir tevazu ve mahviyet içinde ise, her bucakta dalgalanan bir bayrak hâline geldiği gün de aynı asalet ve soyluluğu gösterir.

Şimdi, liderleri böyle olan bir teb'a ile bu lider arasındaki münasebeti, uhuvvet ve kardeşliği ve bunların omuz omuza verip bütün zorlukları göğüsleyişini bir düşünün...

Acaba böyle bir toplumda çözülmedik problem, halledilmedik mesele kalır mı? Ve yine böyle bir toplumda yaşayanlar, daha dünyada iken Cennet'e girmiş olmazlar mı?

***

İslâm'da içtimaî yapı bu keyfiyette idi ve böyle bir içtimaî yapı üzerine İslâm'ın anladığı mânâda bir iktisadî ve ticarî yapı oluşuyordu.

Aslında bunları birbirinden tefrik edip ayırmak mümkün değildir. Zira bunlar aynı bütünün parçaları ve aynı vâhidin çeşitli yanlarıdır.

Dolayısıyla biz, bundan sonra ele alacağımız iktisadî ve ticarî yapıyı ancak böyle bir içtimaî yapıyla beraber sunmaya çalışacağız.

Evet, İslâm ekonomisi şayet bir bina ise, onun temeli, buraya kadar arz etmeye çalıştığımız içtimaî yapıdır. Ona bir insan veya organizma nazarıyla bakılacak olursa, bu yapı, onun ruhu ve canıdır.

Bence, bundan sonraki bölümlere, işte bu perspektiften bakılmalıdır.

1 Deylemî, *Müsned* 3/305; Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 5/62; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/126.

2 Buhârî, *ahkâm* 1; *cuma* 11; *istikrâz* 20; *ıtk* 17, 19; *vesâyâ* 9; *nikâh* 81, 90; Müslim, *imâret* 20; Tirmizî, *cihad* 27; Ebû Dâvûd, *imâret* 1.

3 Mâide sûresi, 5/32.

4 Buhârî, *fedâilü'l-ashab* 12; Müslim, *fedâilü's-sahabe* 93-94.

5 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/615.

6 İbn Mâce, *mukaddime* 11; Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/75, 86, 114, 149.

7 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/490.

8 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/319-320.

9 Şiblî Numânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/297.

10 Buhârî, *sulh* 9; *menâkıb* 25; *fedâilü'l-ashab* 22; *fiten* 20; Tirmizî, *menâkıb* 30; Ebû Dâvûd, *sünnet* 12; Nesâî, *cuma* 27.

11 Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/264-266; Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 4/249; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/566.

İkinci Bölüm
EKONOMİK YAPI

A. EKONOMİK SİSTEMLER

İslâmî meselelerin doğru olduğunu ispat için, İslâm dışı sistemlerin analiz ve mukayeselerine ihtiyaç olmasa gerek. Zira Kur'ân kendi kendini anlatmaya kâfidir. Başka anlayış ve anlatışların birer payanda gibi kullanılması ve Kur'ân'ın bunlarla izah edilmeye çalışılması doğrusu gönlüme sakil ve ağır geliyor.

Ancak *bazen, bir kısım bâtıl sistemlerde de aklın hikmet-i vücuduna bağlı bir hakikat dânesi bulunabilir. Ne var ki bu sistem, bulduğu o hakikatin bir cüz'ü iken ifrat veya tefrite düşerek kendisini o hakikatin bütünü kabul eder.*

Bunun gibi, bir başka sistem de yine hakikatin başka bir yönünü keşfetmiştir. Tabiî o da aynı ifrat veya tefritin kurbanı olur, hakikati ararken gider bâtıla saplanır. İşte bâtıl sistemlerdeki bu yönleri alıp değerlendirme ve bu mevzuda sırat-ı müstakîmi şerh ve izah etme sadedinde bazı mukayeselere girmede mahzur olmasa gerek.

Şu kadar var ki, böyle mukayeseleri ulu orta ve her zaman kullanmak da doğru değildir. Bu mülâhazalar çerçevesinde, hiç de istekli olmadığım hâlde, sırf zaruretlerin zorlamasıyla, bugünkü iktisadî sistemlerle İslâm'ın iktisadî yapısı arasında, teferruata girmeden, çok kısa olarak bazı mukayeselerde bulunmak istiyorum.

Gayemiz o bâtıl sistemleri nazara vermek olmadığı için, ancak söylemek zorunda kaldığımız miktarda bazı bilgiler aktaracağım. Bununla beraber, yine de böyle bir mukayeseye ihtiyaç duyduğumun hacaletini üzerimden atamıyorum; atamıyor ve okuyucumun müsamahasına ve Rabbimin affına sığınıyorum.

Evvelâ bu sistemleri iki ana gruba ircâ etmede fayda var: *Kapitalizm* ve *komünizm*.

Liberalizm, kapitalizme dahildir. Sosyalizm ve kolektivizm ise komünizmin

içinde değerlendirilebilir.

Evvelâ, bu iki ana gruba geçmeden evvel diğerleri hakkında kısaca ve ansiklopedik bir malumat aktarmada fayda mülâhaza ediyoruz.

Liberalizm, iktisadî hayata devlet müdahalesinin şiddetle karşısında olan bir doktrindir. Fert hür teşebbüsü son haddine kadar kullanmalı ve devlet müdahalesi en asgarî seviyeye indirilmelidir, der. *Yeni liberalizm*, eskisine göre biraz daha devlet müdahalesine açık olsa bile, temel felsefesinde ciddî bir görüş farklılığı olmasa gerektir.

Sosyalizmin yüzden fazla tarifi var. Ancak hepsinin temelindeki felsefe, hususî mülkiyeti kaldırarak onu umumun emrine vermek şeklinde özetlenebilir. Teorik sosyalizmi hayatın her sahasına kaydıranlar da olmuştur.

Pratikte ise sosyalizm iki türlü uygulanmıştır. *Devlet sosyalizmi* ki, bu sosyalizm, ideal komünizm ile kapitalizm arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Buna göre, bütün istihsal vasıtalarını devlet tekelinde tutmalıdır. Bu tür sosyalizmde fert, gücü kadar çalışır ve ölmeyecek kadar yer. *Sendikalist sosyalizm*de ise, devlet ferdî mülkiyeti, kâr ve kazanç hakkını bütünüyle kaldırmaz. Fakat çeşitli dernek ve sendikal kuruluşlarla fertleri organize eder ve teşkilatlandırır.

1. Kapitalizm

Kapitalizm, dünya hâkimiyetini feodalizmden devraldığı günden beri kendini dünyanın en güçlü iktisadî sistemi kabul etmektedir. Gerçi, nice defalar revizyona tâbi tutulmuş ve çeşitli değişikliklere maruz bırakılmış, hatta yer yer sosyalizme kaydığı bile olmuşsa da, yine de o hep üstünlüğünü koruduğu iddiasındadır.

Bu görüşe göre, bütün iktisadî yapının temelinde sermaye vardır. Evet, kapitalizm sermayeye dayalı bir sistemdir. O, tüketimi ve israfı esas alır. Lüks ve sefahati terviç eder. Zira sistemini ayakta tutabilmek için evvelâ kendisine böyle bir dünya kurması gerekmektedir. Ve bu sistem bir ölçüde bu işi başarmıştır.

Şu anda kapitalist dünyanın kendine has bir dünya görüş ve anlayışı vardır. O dünyaya girmek isteyenler, bu dünya görüşünü de onlarla beraber paylaşmak zorundadırlar. Kapitalist dünyanın mihrabında madde vardır. Madde onlar için her şeydir ve bütün problemlerin onunla çözülebileceğine inanılır.

Kapitalizm kendi görüşlerini dünyaya şöyle takdim etmekte ve şöyle bir nefis

müdafaası yapmaktadır: Ferdî mülkiyet vardır. Fert kazanmada serbesttir, hürdür. İstediği gibi kazanabilir; kazanır ve temellük eder. Kazandığına sahip çıkar ve kazandığını gelecek nesillere de intikal ettirir. Onun için bu sistem beşerîdir ve tabiîdir.

Kapitalizmde serbest rekabet vardır. Binaenaleyh, bu serbest rekabet bir bakıma ferdin aşırı kazancını önler, topluma itidal ve denge vaad eder. Çarşı-pazarda herkes rahat ticaret yaptığı, emtiasını açıkça pazara sürdüğü, reklam edebildiği ve vitrinleştirebildiği için bu sistemde rekabet normaldir. Rekabet ise, gelişigüzel bir insanın sivrilmesine meydan vermez, hatta bir ölçüde bunu önler. Aynı zamanda bu sistemde işçi-patron münasebeti de gayet müspet ve tabiîdir.

Herkes çeşitli işyerlerinde rahatlıkla çalışabileceği için, işçiler arasında da rekabet vardır. Biri çalışmazsa, öbürü gelir çalışır. Bu da patronun işini kolaylaştırır. Diğer taraftan da büyük ölçüde kimse işsiz kalmaz.

İşçiye de sonsuz kazanma hakkı verildiği için, o da bir gün patron olabilir. Beyaz yakalı gömleğini giyer, kravatını bağlar, arabasına biner. Şehrin dışında bir villası vardır, kalkar oraya gider.. evet, bütün bu yollar işçi için de açıktır.

Binaenaleyh, kapitalizm beşerî, tabiî ve fıtrî bir sistemdir. Sanayi İnkılabı kapitalizmin elinde gerçekleşmiştir. Sistem Sanayi İnkılabını gerçekleştirdikten sonra insanlığa büyük hizmet vermiştir. Bugünkü teknolojinin temelinde kapitalistlerin sermayesi vardır. Ay fethedilecek, bir gün orada da fabrikalar kurulacak ve yıldızlar arası hatlar uzatılıp troleybüsler yürütülecekse bu, sermayeyle olacaktır. Ayrıca fert, çalışma ve şahsî mülk edinme hakkına sahip olduğu için de, çalışıp mal kazandığı nispette, yani menfaate nail olduğu müddetçe şevkle çalışacaktır.

Bunu, yuvarlak bir ifadeyle ele alacak olursak, çalışma ile menfaat doğru orantılıdır. Ne kadar menfaat getirici olursa, o kadar iş üretilecektir. Öyleyse, millet için ferde mülk hakkı tanıma gayet faydalı bir tatbik şeklidir. Zira bütün fertler çok kazanmak ve evlâtlarına çok mal bırakmak için mümkün olduğunca çok çalışacaklardır.

Aynı zamanda güçlü, kuvvetli; zayıf, fakir; aklı eren veya ermeyen insanlara müsavi hak dağıtmadığı ve malı böyle bölüştürmediği için bu sistemde her fıtrat, her istidat inkişaf etme yolunu bulacak ve böylece iş tam rayına oturacaktır. Bu felsefeye göre aklı eren bir insan aklını kullanarak dünyaya

sahip olacak ve umumî mânâda herkes muvaffakiyeti nispetinde bir şeyler elde edecektir. Bu durum, ferdin kendisini milletine adamasına mâni değildir. Çalışmasının semeresini elde etmesi demektir. İcabında bir kişinin 20 otomobili, özel uçağı veya helikopteri olabilir. Ne var ki, o, millete de bir o kadar kazandırmalıdır. Onlara göre bu sayede istidatlar da inkişaf edecek ve fertler daha yararlı hâle gelecektir.

Bu sistemde düşünce, mükâfatını göreceği gibi, Herkül gibi bir insan, çiroz bir insanın elde ettiği şeyin çok fevkinde şey elde ettiği için, o da güç ve kuvvetiyle çok çalışacak ve daha çok kazanacaktır.

Kapitalizmin ileri sürdüğü bu esasları ileride kritiğe tâbi tutmaya çalışacağız.

a. Kapitalizmin Gerçek Yüzü

Kapitalizm, ileri sürdüğü esaslarıyla hiç şüphe ve tereddüde mahal kalmadan en beşerî, en tabiî ve en fıtrî sistem olduğu ve şimdiye kadar cerh edilmediği, bundan sonra da cerh edilmeyeceği iddiasındadır. Hâlbuki arkasına dönüp baksa ve şu ana kadar geçirdiği istihaleleri görebilse bu kadar iddialı konuşmayacaktır.

Her şeyden evvel bu sistemde, sermayedarların çalışması topyekün insanlık için saadet vesilesi olmuş mudur? İddia ettikleri şeylerin hepsi pratik hayatta mâkes bulmuş mudur? Yoksa hep kuvvetliler bir araya gelmek suretiyle, belli bir dönemde kurulan karteller gibi sömürücü, istismar edici şebekeler teşkili ile fakir ve zayıf sınıfı sömürüp istismar mı etmişlerdir?

Bu dünyada fakir, yer altı mahzenlerinde ve dehlizlerde, 'kût-u lâyemût'a (ölmeyecek kadar ücret) çalışmış ve oralarda erimiş, tükenmiş gitmiş midir, yoksa hakikaten sırtına beyaz yakalı bir gömlek geçirip iyi bir yerde bir villaya sahip olmuş mudur?

Bütün bunları kuşkuyla karşılamamız için çok sebep var. Bir kere dillere destan edilen ve hakkında destanlar yazılan Sanayi İnkılabı hakikaten beşerin yüzde yüzü için menfaatli olmuş mudur?

Yoksa evinde, basit tezgâhı başında, yüzlerce insan çalışıp az dahi olsa bir şey kazanırken, -Bu tevcih de sorgulamaya açık- Sanayi İnkılabıyla fabrikasyon işler, ferdin çalışmasının yerini almış da, bir sürü fert işsiz olarak sokaklarda mı kalmıştır?

Meseleye biraz şüpheyle bakma mecburiyetindeyiz. Yüz insanın iş yaptığı

bir yere, tek bir makine konmuşsa, yüz insan açıkta kalmış demektir. Hakikaten dünyanın pek çok yerinde -İngiltere gibi pek azı müstesna- Sanayi İnkılabı ile birçok işçi sokaklara dökülmüş, karnını doyurmak için saldırganlık ve tecavüz yolunu seçmiştir. Ancak ondan sonradır ki, patronlar, kapitalistler işçiyle muvazaa için masalara oturup anlaşmak zorunda kalmışlardır. Bir şeyler verip, bir şeyler koparmak ve samimiyetten, hüsnüniyetten uzak olarak onu aldatmak, istismar etmek üzere çeşitli yollara tevessül etmişlerdir.

Görülüyor ki, kapitalizm iddia edildiği kadar müstakîm bir sistem değil; bu sistemde, bir ölçüde rekabet bulunmakla beraber, zengin ve kuvvetliler anlaşmış ve zayıfları ezmişlerdir.

Bütün dünyada görülen işçi hareketleri bunun bir delilidir. Aç-susuz yeraltı madenlerinde ve mahzenlerde çalışan insanların durumu bunu açıkça ispat etmektedir.

Esasen işçi, ölümlü hâkimiyeti terazinin mukabil kefesine koymuş ve öyle mücadeleye girmiştir.. evet, o, ya bir lokma koparacak ya da bu yolda ölecektir. Onu bu yola iten faktörlerin arasında en mühimmi sermayedarın istismarıdır.

Ayrıca bu sistemde devletin zaafa düştüğü, yani çarşı-pazara hâkim olamadığı; vurgunculuğun, ihtikârın ve çeşitli ticarî spekülasyonların kol gezdiği dönemlerde zenginler, sermaye sahipleri iyice kuvvet kazanmış ve zayıf halk ise iyice ezilmiştir. Orta sınıf eriyip gitmiş ve tabakât-ı beşer çapında vuruşma meydana getirebilecek bütün sebepler hazırlanıvermiştir.

Derken, fırsatçılar ve bulanık devirlerin karanlık avcıları bunu ganimet bilmiş ve işçinin istismar edilmesini, alın teriyle kazandığı şeyi bulamayışını, hatta onun yeraltı madenlerinde çalışmasını bir tuzak ve bir malzeme olarak kullanmışlardır. İtidal getirecekleri yerlerde, ifrata karşı tefritle karşı çıkmışlardır ki, yığınlar bir badireden sıyrılayım derken başka bir gaileye maruz kalmışlardır.

b. Komünizm Kapitalizmin Ürünüdür

19. asır, Batı için bir yükselme asrı olarak görülse de, bilhassa mânevî ve ahlâkî açıdan onun için tam bir çöküş asrıdır. Nitekim, Batılı sosyologlar, 20. asrın başında Batının çöküşü üzerine kitaplar yazmış ve bu hususu önemle belirtmişlerdir. İhtimal ileride bu konuyu etraflıca inceleyecek olanlar, Batının çöküşünü ta 19. asırdan başlatacaklardır.

Sanayi İnkılâbı, piyasayı ve üretim kaynaklarını ya saraya ya da kiliseye mensup küçük bir azınlığın eline vermiştir. Bu üretici sınıf, insanların % 98'ini âdeta köleleştirmiş, onları prangaya vurmuş ve onları sırtlarından geçinilen halâik hâline getirmiştir.

İslâm, bir Hızır gibi böyle bir zamanda Batının imdadına yetişme konumundaydı. Ne var ki, sanayi şoku, belki Batılı kitlelerden daha çok bizim zavallı aydınımızı çarpmıştı.

Batıyı uzaktan seyreden okumuşumuz, onu yakından tanımak için Paris'e, Londra'ya gittiğinde, bu defa dininden, imanından oluyor ve gelip kendi ülkesine, kendi idaresine tosluyordu.

Bin bir bunalım içinde, Batının sanayi üstünlüğü büyüsüne kapılan bu müstağrib (Batılılaşmış ve kendi toplumuna yabancılaşmış) sınıf artık İslâm'a inanmıyordu ki onu Batının bunalımlarına çare diye takdim edebilsin. Zaten o esnada, İslâm'ı temsil mevkiinde bulunan medrese de tekye (tekke) de artık fonksiyonunu ifa edemez olmuştu.

İhtimal, 7-8 asır İslâm'ın üzerine gelen Batı, belki İslâm'ın diriltici nefesiyle dirilmeyi hak etmemişti de Allah Batıya böyle bir dirilişi o an için nasip kılmamıştı. Kim bilir belki de bu diriliş şimdilerde gerçekleşir…

Yeniden konuya dönelim; kapitalizm, ferdi ilâhlaştırıyor; kazanmayı, mülk ve serveti mâbud ve tapınılacak nesneler hâline getiriyor ve insanlığı lüks, sefahat ve israf bataklığına itiyordu. Onun sayesinde fakir iyice fakirleşiyor, zengin de korkunç denecek derecede zenginleşiyordu. Servet belli ellerde toplanıyor ve büyük çoğunluk, bu tekelci sınıfın gizli tahakküm ve sultasının kölesi hâline geliyordu.

Üretimin çok büyük bölümü kapitalistin cebine girerken, işçi ne öldürür ne oldurur bir ücretle geçinmek zorunda bırakılıyor ve servet düşmanlığı ile âdeta hezeyan yaşıyordu. O, boğulmak üzere bulunduğu bu kapkara kapitalizm atmosferinde kendine uzanan yılan da olsa ona sarılacaktı ve nitekim sarıldı da...

İşte komünizm, böyle bir fırsatı değerlendirerek, kendini tarihin tabiî akışının vazgeçilmez bir neticesi gibi sundu. Zira sosyal hâdiselere, tarihî akışa, ilmî ve teknolojik gelişmelere, o dar zihinlerinde yorum getirmekten başka bir anlayışa çoktan zemin hazırlamış bulunuyorlardı.

İşte komünizm, gelip böyle bir hazır zemine kondu ve bütün varlığı ve

kendini, insanî iradenin dışında cebrî determinizmin tabiî bir neticesi saydı ve kapitalizmin kaçınılmaz olarak kendisini doğuracağını ileri sürdü. Tabiî, Batıda ezilen, sömürülen kitleler de böyle bir yalana kandı. O zaman için olmasa bile, 40-50 yıl sonra yeryüzünün büyük bir kısmında insanlık için en büyük gaile olacak korkunç bir nifak sistemi, böylece kapitalizm bataklığında ortaya çıkmış oluyordu.

Bu sistem, kanını ve irinini her tarafa saçtı. Bilhassa, belli bir dönemde bizim sokaklarımız da bu kan ve irinden nasibini aldı. Eğitim yuvalarımız lekelendi. Ülkemiz, atom bombası yemiş gibi bir harabezâra döndü. Bu sonuçta, İslâm'ı gerektiği gibi temsil ve tebliğ edemeyen biz Müslümanların da elbette vebali vardır ve bu vebal affedilir gibi değildir.

2. Komünizmin Serüveni

a. İlk Komünist Fikirler

Komünizm, 19. yüzyılda birden ortaya çıkmış bir sistem değildir. İnsanlık tarihinde o veya ona yakın bir sistemi savunanlar hemen her zaman görülmüştür.

Meselâ, mal ve kadının ortak paylaşılması gerektiğini ileri süren ve kimsenin ne özel mülkü ne de hanımı ve çocuğu olmamalı diyen Eflâtun'un *'Cumhuriyet'*i, bir bakıma komünist bir cumhuriyettir.

Efendimiz'in dünyaya teşriflerinden önce İran'da ortaya çıkan *Mazdekizm* de, bir komünist hareket olup, *Maniheizm*'e tepki olarak doğmuştur. Mani, insanları ibadete, dünyayı ve maddî-cismanî hazları terke çağırıyor, karanlıktan kurtulup, aydınlığa ulaşmak için cismanîlikten çıkıp, tamamen kalb ve ruh seviyesinde mânevî bir hayat sürdürmek gerekir, diyordu.[1]

Cismaniyeti, beşeriyeti ve tabiatı topyekün inkâr eden Mani inancına karşı Mazdek de kendi adıyla anılan sistemini geliştirip, ilk defa İran'da neşretmişti ki, Efendimiz'in peygamber olarak gönderilişinden kısa bir süre önce Nuşirevan tarafından mezhebin kurucusu asılmış ve taraftarları da dağıtılmıştı.

Komünizmden önce Rusya'yı da sarsan *Nihilizm*'de, sistemin ve alışılagelmiş uygulamaların tamamen tersine çevrildiğini görürüz. Nihilist felsefeye göre, her şey altüst edilmeli, meselâ, kadınlar saçlarını kesmeli, buna karşılık erkekler uzatmalı; kadınlar pantolon, erkekler entari giymeli; erkek başını kapatırken, kadın açmalı; tarlada kadın çalışmalı, erkek ise evde yemek

yapmalı, hatta mümkün olursa, erkek çocuk doğurup, kadın evin geçimini temin etmeli, kısaca bütün düzen mutlaka değiştirilmelidir.

19. asırda Marks'tan (1818-1883) önce sosyalizmden bahsedenler de olmuştu. Meselâ, *Saint Simon* (1760-1825) bunlardandı. Marks, esasen felsefesini Saint Simon'dan, *Proudhon*'dan (1809-1865), *Feuerbach*'tan (1804-1872), *Hegel*'den (1770-1831), *Darwin*'den (1809-1882), kısaca inançlı inançsız hemen her düşünürden devşirmiş ve *Komünist Manifesto'*da toplamıştır ki, bu beyanname bilâhare *Engels* (1820-1895) tarafından tashih edilerek yayınlanmıştır.

Marks'tan önce ortaya atılan komünist sistemlerin hiçbiri mâşerî vicdanda mâkes bulmamış, kitleler tarafından hüsnükabul görmemişti. Çünkü bu sistem, insan tabiatına ters bir sistemdir.

Fakat Allah, Marks'ın komünizmiyle zulüm ve cevir devrine, zalim ve gaddar insanlara, acımasız kapitalist ve sefih maddeciye büyük bir darbe vuracaktı. Evet, Allah, komünizmle kapitalist zalimlerden bir bakıma intikam alıyordu. Ne var ki, bu tür cezaların umumî gelmesi sebebiyle, bundan geniş halk kitleleri de hissesini alıyordu.

Acıdır, insan fıtratına, insan tabiat ve yapısına bu derece aykırı olan bu sistem, kapitalizm bataklığında boy atıp gelişmiş ve neredeyse bir asır insanlığı uğraştırmış, milyonlarca insanın eti, kemiği ve kanıyla beslenmiştir.

Marks ve Engels'in komünizm adına ortaya attıkları birinci prensip, dinin bir afyon olduğu hezeyanıdır. Onlara ve takipçilerine göre din, kapitalist sistemin sömürü aracıdır. Midesi dolu bir insan, nasıl rahatlamak için hazım hapı kullanır, din de komünist görüşe göre, ezilen sınıfları rahatlatmak için onlara verilmiş bir hap, bir afyondur.

Din, komünizmin en büyük düşmanıdır. Komünist ütopyaya göre proletarya sınıfı bir gün hayata hâkim olacak ve sınıfsız, aynı zamanda da dinsiz bir dünya kuracaktır. Komünistlere göre, düşünce hürriyeti, dinin ortadan kalkmasına bağlıdır.

Komünizmin ikinci temel prensibi, özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Komünizme göre mülk, proletarya sınıfına veya bu sınıfın kurduğu devlete aittir. Kimse, kapitalist düzende olduğu gibi herhangi bir şeyi sahiplenemez, serbest ticaret yapamaz ve serbest rekabet ortamı oluşturamaz. Bu çerçevede, üretim araçları ve her türlü ticaret, proletarya veya devlet tarafından kontrol

edilir.

Komünist toplum; devleti oluşturan azınlık hariç, her bir ferdin birer işçi olarak çalışma ve üretmede mevcut bütün gücünü kullandığı, tüketmede ise devletin tespit ettiği ihtiyaç nispetinde harcama hakkı bulunan bir toplumdur.

Komünizmde ekonomi her şeydir. İnsan, sadece üreten ve tüketen bir varlıktır. O, düşünmesi bile üretim vasıtaları ile olan münasebetine bağlı, iradesiz, kendi kullandığı eşyanın emrinde, makine gibi zavallı bir varlıktır. Bu sistemde sanat, hukuk, edebiyat, her türlü insanî ve ahlâkî değerler de ekonomik faaliyetler alt yapısı üzerine oturan birer üst yapı durumundadır.

Marks'a göre düşünce, insanla kullandığı üretim vasıtaları arasındaki münasebetin beyinde meydana getirdiği maddî oluşumlardır. Bu sebeple, doğru bilgi ve gerçek düşünce, ancak komünist toplumda, insan ve üretim vasıtaları münasebetinin komünizme göre şekillendiği bir ortamda gerçekleşebilir. Dolayısıyla, bu sistem kuruluncaya kadar geçen tarihî süre içinde ortaya atılan bütün düşünceler, sistemler, değerler, hukuk ve davranış kaidelerinin hepsi yanlıştır.

İşte size büyük bir çelişki. *Bu durumda, bizzat Marks'a göre, komünizm de tamamen yanlışlar mecmuası olmak gerektir. Çünkü Marks, komünizmi 19. asır Almanyasında, kapitalist bir sistem ve kapitalizme göre düzenlenmiş insan-üretim vasıtaları münasebetleri çerçevesinde şekillendirmiştir. O hâlde, komünizm de hiçbir zaman hiçbir yanıyla doğru olmamalıdır...*

Aslında, beşer tabiatına ters olmasının yanı sıra, oturduğu temeller açısından da yanlışlar mecmuası olan komünizm, uzun ömürlü olamazdı ve olamadı da. Fikir planında çok çabuk yıkıldığı gibi, sistem planında da çoktan yıkılıp gitmiştir.

Komünizm, her türlü iddiasına rağmen, beşere sefalet ve gözyaşından başka bir şey getirmediği gibi, sürekli revizyona uğrayarak, kendi prensiplerinden de tavizler vermek zorunda kalmıştır.

Meselâ, İkinci Dünya Harbi yıllarında Stalin gibi bir komünist lider, dine revaç verme, Hitler karşısında dine ve dinî değerlere müracaat etme mecburiyetini duymuştur. Çünkü din, en tabiî, en fıtrî bir gerçektir ve Allah (celle celâluhu), varlığı konusunda delil gerekmeyecek ölçüde vâzıhtır.

Allah'ın varlığı gerçeğinden daha açık, daha net ikinci bir gerçek yoktur. Allah'ı inkâr, esasen kâinatı, kendimizi ve varlık âlemini görmezden gelmek

demektir ve insanın kendi kendisini kandırmasından başka bir şey değildir. Bundandır ki, her türlü aksi gayrete rağmen, Rusya'da din de, dinî hayat da tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

İkinci olarak, Rusya, komünist ihtilâlden sonra, özel mülkiyeti de lağvedememiştir. Her ne kadar ilk etapta bu sahada birtakım mecburî uygulamalara gidilmişse de, bunlar başarılı olamamış ve daha 1921'de Lenin, "Çalışın, işte fabrika, işte tezgâh!" diyerek, burjuva sınıfının varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

İnsanda, kendi gayretinin neticesini görme temayülü vardır. Bu temayül yok edilemeyeceğine göre, ya kamçı zoruyla önlenmeye çalışılacak ya da insan, gizli gizli mal biriktirmeye yönelecektir. Rusya'da bunların her ikisi de olmuştur.

1917'de ücretler konusunda, *"Gücüne göre herkesten (iş), ihtiyacına göre herkese (hak)"* prensibini getirdiler. Bunda da başarılı olamadılar. Olamazlardı da, çünkü böyle bir şey yaratılışa tersti…

Herkül gibi güçlü, kuvvetli bir insanla, cılız bir insanı çalıştıracak, sonra da, cılız insana, ihtiyacı daha fazla diye üretimden daha fazla pay vereceksiniz. Bunu, dünyada kimsenin kabul etmeyeceği açıktır. Her şeyden önce, bu durumda güçlü olan çalışmaz, üretim durur ve ekonomik hayat da felce uğrar.

Yukarıda ifade edildiği gibi, insan, emeğinin karşılığını görmek ister, adalet ister. Öyleyse, herkes çalıştığının karşılığını almalı ve devlet, zayıfı, çalışamayanı korumalı; ayrıca, İslâm'da olduğu gibi, zekât, sadaka, karz-ı hasen müesseseleriyle fakir ve güçsüz kollanıp, sosyal adaletin yanı sıra, insanlar arasında denge, yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması cihetine gidilmelidir.

İnsan tabiatına ters olan bu sistem, tarihin en zalim sistemi olarak kitaplara geçmiştir. Fıtrata aykırılığını kamçıyla örtmeye çalışmış, on milyonlarca insanın kanına girmiş, toplama kampları kurmuştur. Herkesin peşine bir polis takmış ve ülke gelirlerinin önemli bir bölümünü hafiye teşkilatlarına ayırmıştır. Dolayısıyla da kendi idam fermanını bizzat kendi eliyle imzalamış ve neticede kanlı bir kâbus, kanlı bir hatıra olarak gelip geçmiştir.

İnsan fıtratını ve içtimaînin kanunlarını bilenler, bilhassa Allah'a ve Kur'ân'a derinden inanmış Müslümanlar, komünizmin ta en çalımlı, en görkemli yıllarında bile kısa bir zaman içinde gümbür gümbür yıkılacağını söylediğinde, bazıları dudak büküyordu. Şimdi ise, kimse ondan bahsetmek

bile istemiyor. Beşere verdiği zararlar, arkada bıraktığı kan, gözyaşı ve irinle o, artık tarihin çöplüğünde yerini almış bir kanlı kâbus.

Din, hususiyle din-i hak olan İslâm ise, şimdilerde üzerindeki tozların alınmasıyla her gün daha bir parlıyor ve insanlığın bugünü ve yarını için tek kurtuluş ve saadet alternatifi olarak kendini daha derinden hissettiriyor.

b. Marks'ın Ütopyası Neden Tutmadı?

Dünyanın gerçeklere ters ve kabul edilmesi en zor ütopyasını Marks yazmıştır. Hâlbuki o, kendi devrindeki bazı sistemleri ütopik gördüğü için bu işe başlamıştı. Marks'ın *'Kapital'* adlı eseri akıl, mantık ve gerçek dışı teorilerle doludur. Ona göre, feodalizm kapitalizmi, o sosyalizmi, o da neticede proletarya diktatörlüğünü doğuracaktır.

Marks bu yanlışa ve yanılgıya insan fıtratını bilmemekle düşmüştü. Ona göre, herkes her şeyden 'şuyûî' olarak, yani ortak istifade edecekti.

Rusya'yı idare edenler, bir devrede onun dediklerini tatbik uğruna ceberut bir devlet kurmuş, insanların elindekini zorla gasbetmiş ve bu sistemi oturtmak için milyonlarca insanın canına kıymış, kanına girmişti. Hâlbuki günümüzde Rusya'nın hâli gözler önündedir. Kurulan sistem daha oturmadan yıkılmıştır. Çünkü getirdiği tekliflerin hiçbiri tabiî değildir.

Marksizm, temelde ferdî mülkiyeti nefyetmiş ve sistemini böyle fasit bir düşünce üzerine kurmak istemiştir. Ne var ki o, daha üçüncü enternasyonalde herkese küçük dahi olsa bir miktar özel mülkiyet hakkı tanımaya karar vermiş ve böyle bir revizyona gitmiştir. Sonra da, enternasyonallerin ardı arkası kesilmemiştir. Öyle ki, zamanla sistem sayısız revizyonlarla tamamen yamadan müteşekkil bir torba hâline gelmiştir. Ayrıca daha sonra her enternasyonal bir hizip olup çıkmış ve aralarında sürtüşmeler başlamıştır. Böylece onun müntesibi sayısınca hizip ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise, bu sistem tamamen bitmiştir. Böyle olacağı ise daha ilk gününden bellidir. Çünkü Marks'ın ütopyası gayr-i tabiî ve gayr-ı fıtrîdir.

Mal-mülk edinmenin insan hayatında kendine göre bir yeri ve bir ağırlığı vardır. Bu realite kat'iyen göz ardı edilemez. İnsan hem kendi başını sokacağı hem de bu dünyadan göçüp giderken evlâtlarına bırakabileceği bir ev, bir yuva ister. Kuş bile böyle bir yuva kurar ve kuluçkaya orada yatar. Bir taş, toprak ananın sinesine kendisini atar da orada toprak olur. Her şey, içinde barınacağı, oluşacağı ve ayrı bir hüviyet kazanacağı bir rahm-i mâder arzu eder. Bu arzu ve

istek fitrîdir ve ona saygılı olunmalıdır.

***

İslâm, meselelere gayet fıtrî yaklaşmakla on dört asırdır dimdik ayakta durmaktadır ve bu duruş kıyamete kadar da devam edecektir. Diğer sistemlerin daha doğmadan ölmeleri ise, insan fıtratına zıt olmaları sebebiyledir. Aslında beşer karîhasından çıkan her sistem için er veya geç bu akıbet mukadderdir.

Mal ve mülk elbette olacaktır. Ancak olgunlaşmış ruhlar bunu cemiyetin hayrına kanalize edecek ve cemiyetin hayrına kullanacaklardır. Meseleye böyle bakıldığında, mü'minin Allah için çalışıp kazanması, niyeti ölçüsünde ibadet olarak ona sevap kazandırır. Dünyayı ahiret adına bâki kılmanın yolu da işte budur. Efendimiz, getirdiği ilâhî nizamla işte bu denge ve muvazeneyi kurmuştur.

Çalışıp kazanmaya teşvik eden bütün âyet ve hadisler aslında meselemizi tenvir etmektedirler. Mü'min en güzel şekilde çalışıp kazanmalıdır. Çünkü neticede onun yaptıkları, Allah, Resûlullah ve mü'minler tarafından teftiş edilecektir. Öyle ise yapılanlar teftişe hazır hâlde yapılmalıdır.

"De ki: İstediğinizi işleyin; Allah, Peygamberi ve mü'minler işlediklerinizi görecektir. Hepiniz görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size işlediklerinizi bildirecektir."[2]

Çalışma, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'ca bizzat teşvik edilmektedir. Ancak insan, çalışırken, sa'yinin semeresini Allah görecek şekilde ve iyi-kötü kazandığı her şeyi ile Allah huzuruna çıkıp, hesap vereceği düşüncesine sımsıkı bağlı kalmakla mükelleftir.

Aynı zamanda o, dünyaya dünya kadar, ukbâya da ukbâ kadar önem verme durumundadır. Üç-beş günlük muvakkat bir hayat olan şu dünya hayatında kalacağı ölçüde ona, öbür hayata da öbür hayatın enginliğine uygun şekilde ihtimam göstermek bir esastır.

Mü'min, bu hayatı, devamlı öbür hayata göre tanzim edecek ve bir arpadan dahi Allah'a hesap vereceği düşüncesiyle dikkatli yaşayacak ve dünya hayatını ahiret prensipleri dahilinde düzenleyerek dünyevî-uhrevî olmaya çalışacaktır.

Yani fert, her hâlinde kendi hayatına vicdanından gelen emirlerle, oraya da lâhût âleminden gelen esintilerle bakacak ve böylece her fert, içinde yaşadığı toplumda dengesiz bir fert olmaktan kurtulacak ve bu türlü fertlerden meydana gelen içtimaî yapı da huzur ve saadetin teminatçısı bir içtimaî yapı olacaktır.

Zannediyorum, böyle bir yapıda günümüzde olduğu ölçüde bürokrasiye girmeye ve kitaplar dolusu kanun vaz'etmeye de gerek kalmayacaktır. Çünkü böyle bir toplum, Allah'ın emirlerine göre kendine çeki düzen verecek ve dünyada her adımını, ukbâda Rabbine hesap verme şuuruyla atacaktır.

1 Şehristanî, *el-Milel ve'n-nihal* 1/244-250.

2 Tevbe sûresi, 9/105.

B. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZ ORİJİNALDİR

Önceki yazılarda, İslâm dışı ekonomik sistemler üzerinde durmuştuk. Karanlık ve ışığın birbirine zıtlığı nispetinde ışığın parlaklığı anlaşıldığı gibi, farklı sistemler üzerinde durulmasında, bu zıddiyetin aydınlatıcılığı düşünülebilir.

Gerçi, İslâm her şeyi zirvede temsil ettiğinden, güzelliğinin görülmesi için zıddına muhtaç değildir. Fakat, herkes bu güzelliği aynı derecede göremeyeceği ve o zirve noktaya nüfuz edemeyeceği için, nisbî bir karşılaştırma yapılarak, kapitalizm ve komünizm gibi, yeryüzünde söz sahibi olmuş ekonomik doktrinlerden bir nebze de olsa bahsedilebilir. Bizim maksadımız da bu idi: iyiyi ve güzeli göstermek, bakışları ve gönülleri iyiye ve güzele çevirebilmek.

Bir diğer açıdan biz, bir hayli zamandan beri hemen her noktada, Batıyı âdeta bir kıble hâline getirdik. Dini doğru anlamak için bile onlara müracaat ettik. Hayatı anlama adına onların kapısını çaldık. Maddeyi de mânâyı da onlardan öğrenme peşine düştük. Aynı şekilde, sanki kendi dünyamızda hiç bilinmiyormuş veya sanki her sahada söz Batıya aitmiş gibi, iktisadı da onlara göre yorumlar olduk.

Böylece, Batının karanlık üstüne karanlık atmosferine gireli beri, diğer meseleler gibi, iktisat deyince de ya Ricardo'nun görüşüne ya Robinson'un görüşüne ya da bir başka Batılının görüşüne başvurmayı mârifet saydık.

Hâlbuki iktisat, hayatımızın bir parçası olarak, hayatın bütün üniteleri içinde, umumî çerçevede her yönüyle tarifini bulmuş ve olması gereken yere konmuş, kendisine verilmesi gereken değer de verilmiştir.

Batı için iktisat veya ekonomi, ferdin şahsî hayatını ele alan ve onun maddî refahını hedef edinen bir ilim dalıdır. Bu itibarla ekonomi, Batıda bir bakıma her şeydir. Hayatı dünya hayatından ibaret sayan ve mutluluğu tamamen maddenin dar ve sisli çeperinde arayan Batılı için ekonomiyi nazara almadan ferdî ve içtimaî hiçbir meseleyi çözmek mümkün değildir.

Hayat ve ölüm, onlara göre, fert planında olsun, toplum planında olsun, ancak gelir ve giderlerin denge veya dengesizliği ile anlatılabilir. Bir süper devletin doğuşu ekonomik refah, yıkılışı ekonomik krizle izah edilebilir. O kadar ki, dine de, insanların dinî inanç ve hayatlarına da yine ekonomi

açısından yaklaşacak kadar maddeye hapsolmuş bulunan Batılının nazarında, gelir kaynakları ile hedeflenen maddî refah noktası -eğer böyle kesin bir zirve nokta varsa- arasındaki denge veya dengesizlik, fert ve cemiyetin ahlâkî karakterinin de temeli sayılabilir.

Böyle bir dünya görüşü için, tek değer paradır. Ne kadar dikkat çekicidir ki, değeri tamamen temsîlî, itibarî ve izafî olması gereken para, Batı ekonomisinde fonksiyonunu aşarak tamamen malın yerini almakta ve asıl değer itibarıyla 5 lira olan bir kâğıt parçası, 500 bin liralık bir emtianın yerine geçebilmektedir. Bu bile Batıda değerlerin ne kadar alt üst gittiğini, mutlak değer namına hiçbir şeyin kalmadığını ve ölçülerin bütünüyle tersine çevrildiğini göstermeye yeter.

Şimdi bu kısa hulâsadan sonra, kendi iktisat anlayışımız üzerinde durabiliriz.

1. İktisadî Sistemimizin Temel Düsturları

Cenâb-ı Hak, nice hikmetlere bağlı olarak insanoğlunun ulaşabileceği mahdut kaynaklara mukabil, sınırsız arzu ve isteklere bir sınır getirmiş ve bunu da Kur'ân-ı Kerim'de gayet net olarak beyan etmiştir.

Evet, bizim iktisadî anlayışımızda, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve nehiyleri birer pusula gibidir. Sınırlarına riayet etme mecburiyetinde olduğumuz bu emir ve nehiylerden birkaçını, sırf bir fikir verme açısından burada arz etmek istiyorum:

Bir yerde Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: *"Rabbinizin nimetlerinden yiyin ve Rabbinize şükredin. İşte size güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!"*[1]

Yani, siz O'nun kulusunuz, rızkı da O yaratmıştır. Öyle ise Rabbinizin size verdiği bu nimetleri yiyin, için ve hayatınızı şükür mülâhazasına bağlı sürdürün.

Âyetin devamında ise şöyle buyruluyor: *İşte size bir belde-i tayyibe.. ve sizin karşılaşacağınız da Gafûr bir Rabdir.* Ama eğer siz, bir kısım yanlışlıklara girerek, size verilen rızkı, şükür içinde harcamayıp da israf eder ve size bahşedilen nimetlerin kadr u kıymetini anlamayarak onları lüzumsuz yere saçıp savurursanız içinde bulunduğunuz belde 'tayyib' olmaktan çıkar. Ve Cenâb-ı Hak da size kevnî kanunlarıyla azap eder ve dolayısıyla da O'nun gufranına eremezsiniz.[2]

Bir başka âyette ise O şöyle ferman eder: *"Ey âdemoğulları! Her mescide*

güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez."[3]

Yani, namazgâha giderken veya topluluk içine çıkarken ziynetini al, insanların karşısına hoş olmayan, tiksindirici bir görünümde çıkma. Zira hadisin ifadesiyle, *Allah verdiği nimetin eserini kulunun üzerinde görmek ister.*[4] Senin de O'nun nimetlerinden istifade ederek onları izhar edip göstermen, Rabbine karşı bir tahdis-i nimet ve şükür olduğunu hatırdan çıkarma! Sen bu nimetleri üzerinde gösterdiğin müddetçe, hep hâl diliyle Allah'a "Elhamdülillah yâ Rabbi" demiş olursun.

"Yiyin ve için!"[5] ve Allah'ın size helâl kıldığı şeyi nefsinize haram kılmayın. Zira bu vadide Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bile itap edilmiş ve *"Ey şanı yüce Nebi! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi ne diye nefsine haram ediyorsun?"*[6] denmiştir.

"Yiyin ve için!" emri, muvazenede işin bir tarafını teşkil ediyor. *"İsraf etmeyin; zira, Allah israf edenleri sevmez."*[7] nehyi ise, diğer tarafını; zira âyetin bu yanı yiyilip içilecek şeylere sınır koymaktadır. Binaenaleyh biz, vücudumuz, dimağımız ve ruhumuz için, şükretmeyi netice vermeyecek şekilde saçıp savuramayız. Saçıp savuramayız; zira Allah, konuyla alâkalı açık yasak koymuştur.

Ayrıca bir başka âyette O, şöyle emretmektedir: *"Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, fakat saçıp savurma! Çünkü saçıp savuranlar şeytanın kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür!"*[8]

Evet, hayat-ı içtimaiyede sen, senin yakınların arasında fakir insan kalmasına imkân verme! Yoksula da hakkını ver. Unutma senin gelir ve kazancının içinde Allah'ın başka kullarının da hakkı vardır.

Ne var ki, onlara hakkını verirken saçıp savurmamalısın! Evet, çoluk-çocuğun kapı kapı dolaşıp el açacak ve dilenmeye zorlayacak şekilde varını-yoğunu har vurup harman savuramazsın. *"Zira saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir."*[9] Evet, bunlar, ancak şeytanî yolun yolcularıdırlar. Şeytanın idaresinde teb'a ve raiyyet olanlar, ilâhî mülk ve melekûtun raiyyeti ve teb'ası olamazlar. *"Şeytan Rabbine karşı nankörün ta kendisidir."*[10]

Görülüyor ki İslâm, harcamalara hayır yolunda dahi olsa bir sınır ve tahdit

koyuyor. Hâlbuki israf ve tüketime dayalı sistemlerde böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir. Onun için bu sistemler insanların başına her zaman gaile açagelmişlerdir.

Yukarıda, kısmen bu hususa temas ettiğimiz için, burada herhangi bir mukayeseye girecek değilim. Ancak bizim iktisadî yapımızla diğer iktisadî yapılar arasında derin bir uçurumun var olduğunu tekrar etmekte yarar var.

Her şeyden evvel bilinmelidir ki, insanoğlunun ihtiyaç ve arzuları sınırsız, buna mukabil, ekonomik kaynaklar ise gayet mahdut ve sınırlıdır. Öyle ise, insanlar arasında bu ekonomik kaynaklar belli bir sisteme göre taksim ve pay edilmelidir.

Bize ve bizim müntesibi olduğumuz dinin iktisat anlayışına göre bu taksimi yapan Allah'tır. Ve zaten böyle bir taksim yapmak da sadece O'nun hakkıdır. Zira, bütün ekonomik kaynakları yaratan O'dur.

Yine bizim iktisat anlayışımızda, para her şey değildir. Zira muvakkaten yaşadığımız şu dünyada, asıl mülk Sahibini razı etme, burada bey ve paşa iken ahirette gedâ (dilenci) olmama, burada villalarda yaşarken orada dilenci durumuna düşmeme, bizim için vazgeçilmez birer hedeftir. Bu açıdan da, para esas hedef değil, bizi hedefe götüren vesilelerden biridir. Hem de tâli vesilelerden biri...

2. Ekonomik Yapımızın Temel Özellikleri

a. Ekonomi Anlayışımız Eşsizdir

Ekonomi ilmi için bir mânâda, *"İnsanın sonsuz ihtiyaç ve istekleriyle, kaynakların sınırlılığı arasındaki münasebetleri düzenleyen bir ilim dalıdır."* denmiştir ve denebilir.

İnsan, gerçekten bütün bir ömür boyu, sonu gelmeyen arzular, ihtiyaçlar ve emeller ağında çırpınır durur. O, *"Bir vadi altını olsa, bir ikinci vadiyi isteyecek"*[11] özelliktedir.

Ne var ki, her insanın aslî ihtiyaç ve hakikî rızkına fazlasıyla yetecek olan ekonomik kaynaklar, herkesin hırsını, sonu gelmez emellerini ve biri giderildikçe onlarcasına kapı açan sun'î ihtiyaçlarını doyuracak kadar da zengin değildir.

Bundan ötürü, *ekonomik sistemler,* kaynakların insanların ihtiyaçları çerçevesinde dengeli ve adaletli dağılımını, en verimli şekilde işletilip, en

rantabl biçimde kullanımını esas alır. Bu noktada birleşen iktisat sistemleri, bu meselelere bakışları, konuyla alâkalı getirdikleri prensipler ve ortaya koydukları düzenlemeler açısından farklılıklar arz eder.

Meselâ, bir sistem vardır ki, onda ekonomik faaliyetler her şeyin başında gelir. Bu sistemde insan, yiyen, içen, üreten ve tüketen bir varlık olarak görülür ve dolayısıyla da âzamî tüketim ön plana çıkar. İnsan, tükettiği nispette insandır ve hep daha çok tüketim için çırpınır durur.

Böyle bir sistemde beşerî arzuların tatmini esas olup âdeta, *“Geçmiş, gelecek masal hep/Eğlenmene bak, ömrünü berbat etme!”* (Ömer Hayyam) anlayışı içinde fert, ömrünü sonu gelmez arzularını tatmin peşinde tüketir. Böyle bir sistemde dinî ve ahlâkî değerler elbette ön plana çıkamaz ve “insan, insanın kurdu” hâline gelir.

Sonuç olarak, vicdanı, sorumluluk anlayışı, adalet, hakkaniyet duyguları tefessüh etmiş bulunan fert, kanunların boşluklarına sığınır ve gücü nispetinde kanunları kendi lehinde değiştirerek, her şeyi kendine benzetir. Bu sistem *kapitalist sistem*dir.

Bir başka sistemde, devlet adına bir grup her şeye el koyar. Âdeta, arzuların, ihtiyaçların, hatta emeğin de eşitliği adına bütün insanları işçi kabul eder ve ferdî teşebbüse, dolayısıyla ferdî istidatların neşv ü nemâ bulmasına hiç mi hiç yer vermez. İnsanı dar ihtiyaçlara göre düşünür ve elden geldiğince onu emek sınırlarına hapseder. Temelde insanî fıtratı nazara almaz ve neticede istidatları körelttiği gibi, insanları da gizli gizli çalmaya alıştırır. Bu sistem de *komünist sistem*dir.

Bütün bunların dışında bir başka sistem de vardır ki, onda ekonomik faaliyetler belli, mutlak ve değişmez değerlere oturmuştur. Bütün insanlar, insanların da mülkün de Sahibi, göklerin ve yerin Rabbi olan Allah’ın kullarıdır.

Ekonomik motif ve saikler, temelde insanı daha da faziletli kılmaya yönelik ‘teşvikler’ mevkiindedir. Her türlü faaliyet, haram-helâl hudutları içinde cereyan eder. Hatta bu hudutlar, ‘mekruh’, ‘mubah’ ve daha da ötede ‘şüpheli’ gibi ince sınırlarla belirlenir.

Bu sistemde gelir kaynaklarının dağılımı, bu kaynaklardan istifade yolları ve insanların bunlarla olan münasebeti bellidir ve hep aynı mutlak değerlere göre cereyan eder. Her zaman ana ihtiyaçlar nazara alınır, insan fıtratı kat’iyen ihmal

edilmez, emek ön plana çıkar ve istidatlar kamçılanır.

Fakat hemen adalet ve bunun da ötesinde merhamet, şefkat ve iyilikte yardımlaşma düsturları devreye girer. Ahiret inancı, tek kuruşuna kadar her kazançtan ve tek kuruşuna kadar her harcamadan bir büyük mahkemede sorguya çekilme inancı, bütün bu ekonomik faaliyetlere husussî bir istikamet verir ve bir renk katar.

Bu sistemde meşru dairede kazanma, hatta yeme ve içme teşvik edilir. Fakat lüks ve israf yasağıyla yine bir sınırlama söz konusudur. İnsan, tükettiği nispette değil, ekonomik faaliyetlerini insanî faziletlerine basamak yaptığı; adalet, merhamet, hakkaniyet, başkalarının hukukuna saygı, hayırda yardımlaşma ve hatta başkalarını kendine tercih etme gibi erdemlerle bezendiği ölçüde insandır. Bu sistemde sınırsız tüketimin yerini kanaat ve tutumluluk almıştır.

Bu üçüncü sistem, İslâmî sistemdir ve o, bu yanlarıyla diğer bütün sistemlerden ayrılır.

b. Ekonomi Anlayışımız Kendine Özeldir

Zaman zaman İslâm ekonomisi ile kapitalizm veya komünizm arasında karşılaştırmalar yapılmış ve hususiyle bu asrın başında İslâm, kapitalizme daha yakın görülmüş ve gösterilmiş; sosyalizmin revaç bulduğu asrın ortalarına doğru ise, bu defa o, sosyalizmle barışık bir sistemmiş gibi sunulmak istenmiştir.

Oysaki İslâm, teferruatta ister istemez bazen kapitalizme, bazen sosyalizme yaklaşsa da, o her hususta olduğu gibi ekonomik yapısı itibarıyla da hem dünyayı hem ukbâyı, dolayısıyla insanın bütün hayatını kucaklayan ilâhî bir dinin bütünlüğü içinde, sahip olduğu kendine has yeriyle, sosyalizme uzak olduğu kadar kapitalizme, kapitalizme uzak olduğu kadar da bir başka *izm'*e uzaktır ve aralarında hiçbir temel benzerlik bulmak da mümkün değildir.

Her şeyden önce ayrılık, temel bakış noktasındadır. Bundan dolayı da onu diğerleriyle aynı çizgide mütalâa etmek yanlıştır.

İslâm, ferdin ahiret mutluluğunu ve bu mutluluğun kazanılma yeri olan dünyadaki yaşamı da esas alır. Ona göre, dünya ve ahiret, bir evin iki odası gibi yan yanadır; birbirinden ayrı değildir ve bir bakıma, birbirinin tamamlayıcısı mesabesindedirler. Fert planında olsun toplum planında olsun, herkes hayatını bu prensibe göre ayarlayacağından, iktisat da gerçek tarif ve yerini yine bu prensibin içinde bulacaktır.

İkinci olarak, insan dahil, mülk bütünüyle Allah'ındır. İnsan da Allah'ın mülkünde bir emanetçidir. Hem öyle bir emanetçi ki o, kendi bedenindeki tasarruflarında bile keyfemâyeşâ (dilediğini yapmakta hür) değildir. Dolayısıyla, bedeni dahil kendi mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunamaz.

Bu prensip çerçevesinde, belli nispette özel mülkiyete sahip olsa da, bu mülkiyeti kullanma, gelirinden istifade etme ve miras bırakma gibi hür tasarruflarında da Allah'ın tayin ettiği çizgide hareket etmek zorundadır.

İşte bu prensipler açısından İslâm ekonomi doktrinini, ebedî ve değişmez değerlerden tecrit edilemezlik anlayışı içinde, *"Allah'ın koymuş bulunduğu mutlak değerlere göre, fert ve cemiyetin hayat standardını düzenleyen prensipler bütünü."* şeklinde tarif edebiliriz.

İslâm ekonomi doktrininde ferdin mutluluğu, ayrıca içinde yaşadığı toplumun huzur, refah ve mutluluğu ile de bölünmez bir bütünlük arz eder.

Sağlam bir içtimaî yapıya oturtulmuş hemen bütün ekonomik sistemlerde ortak bazı noktalar vardır. Bunlar, hemen her ekonomik düzende aynıdır ve değişmez.

Meselâ, her ekonomik sistem gelir kaynakları meselesini ele alır; bu kaynakların en verimli şekilde kullanımı ve dağılımı konusunu inceler. Arz ve talep ile gelir ve gider arasındaki dengeyi hiçbir zaman göz ardı etmez ve bu dengeyi koruyucu tedbirler teklif eder.

Yine, ferdin belli bir gelir kaynağını işletmesi, elde ettiği ürünleri satması, mübadelede bulunması, gelirini harcaması veya yeni yatırımlara girişmesi gibi mevzular, bütün ekonomik sistemlerin müşterek meseleleridir. Bunlar ve bunlar gibi daha pek çok husus, iktisadî bünyenin belli başlı unsurlarını teşkil eder.

Ancak ekonomik sistemleri bu tür mevzularıyla değil, ekonomik meselelere yaklaşımları, ekonomik hayatın her sahasında koydukları prensipler ve getirdikleri ölçüleriyle değerlendirir ve aralarındaki farkı görürüz. Yoksa, İslâm ekonomisinde de ticaret mevzuu vardır, emek ve sermaye münasebetleri vardır, kazanma ve harcama yolları vardır.

Mühim olan, İslâm'ın bunları düzenleme biçimi, onlara temel bakış açısı ve ana değerlendirme kalıplarıdır. Bu noktadan, İslâm ekonomisi eşsizdir, kendine hastır ve bütün ekonomik sistemlerden ayrıdır.

3. İslâm Ekonomisinin Dinamikleri

İslâmî yapı içinde har vurup harman savurma, vurgunculuk yapma, gereksiz istihlâk, israf ve savurganlık yoktur. Bu yapıda her yönüyle iktisat ve tasarruf anlayışı hâkimdir. Zira bu yapıda fert, büyük ölçüde kendi saadetini mesut bir cemaat içinde görür. Cemaati, milleti mesut ise o da mesuttur.

Meselâ, cemaat ve milletin tarlasına yağmur düşmüyorsa, bir kıtlık ve kuraklık söz konusu ise, kendi tarlasına yağmurun düşmesi onu fazla sevindirmez, hatta yerinde mahzun bile edebilir. Bu yapı içinde, başkalarının fabrikasının çarkları çalışmıyorsa, fert kendi fabrikasının çarklarının çalışmasını da fazla düşünmez.

Bu yapılanmada toplum, bir fabrikanın ayrı ayrı çarkları, bir vapurun hademeleri ve bir vücudun ağız, göz, dil, dudak, burun, kulak gibi uzuvları hâlinde çalışır. Her uzuv, her parça, her cüz yerinde diğerinin imdadına koşar ve ona yardımcı olur.

Öyle ise, bu yapıda gereksiz istihlâk olamaz. Lüks hayat ve başkalarını görenek ve tiryakilikle fena bir yaşayışa çekmek asla söz konusu değildir. İslâm'da doğrudan doğruya fıtrattan gelen, tabiata dayalı ve tabiatla beslenen alışkanlıkların dışında, gayri tabiî alışkanlıklar bahis mevzuu değildir.

İnsan, İslâmî çerçevede dünyaya bir mezraa (tarla) ve Esmâ-i İlâhiyenin cilvelerini mütalâa edip çözeceği bir mektep nazarıyla bakar. Ve dünyayı dünya cihetiyle geçiştirmeye çalışır.

O, dünya cihetiyle dünyayı, muvakkaten gölgeleneceği bir ağacın altı ve bir süre durduktan sonra göçüp gideceği, her şeyi ile arkadan gelenlere bırakacağı bir uğrak yeri olarak görür.

Onun asıl vatanına gelince; numunesini burada gördüğümüz, tattığımız fakat doyamadığımız; bildiğimiz fakat, gerçeğine eremediğimiz; idrak ettiğimiz, ancak, iz'anına varamadığımız hakikî hayat, *"Asıl hakikî hayat, ahiret hayatıdır. Keşke bilselerdi!"*[12] âyetiyle anlatılan o müstesna hayattır.

Böyle bir hayat fevkalâde mütelevvin, her şeyiyle sürekli yenileniş içinde ve âdeta bir çay gibi çağlayıp duran Cennet hayatıdır. Apaçık Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin cilvelerinin mevcelendiği, rahmetin insanlara tebessüm ettiği bir hayattır. Ancak burası bir ekim yeridir; her şey burada ekilir, orada biçilir. Burada istikametli, şuurlu bir hayat tarzı gerçekleştirilir. Orada sırat-ı müstakîm erbabının vardığı Dâru's-Selâm'a varılır ve göz görmedik nimetlere nail olunur.

Evet, biz, sırat-ı müstakîmi bulan, duygularıyla fikrî ve ruhî istikamete kavuşan, ferdî, içtimaî ve iktisadî yaşayışında Allah'ın istek ve emirlerine râm olan insanlarla beraber Dâru's-Selâm'a davet ediliyoruz. Ama, oraya varacak, sadece sırat-ı müstakîm erbabıdır. Allah dilediğini sırat-ı müstakîme hidayet eder, dilediğini de kendi nefsiyle baş başa bırakır.

O'nun Rahmâniyet ve Rahîmiyet televvünlü meşîetinin dışında kalanlar, ya kapitalizm bataklığı içinde bocalayıp duracak veya komünizm gayyasına yuvarlanıp gideceklerdir; ama asla sırat-ı müstakîmi, doğru yolu bulamayacaklardır. Onlar hep ifrattan tefrite, tefritten ifrata intikal edip duracak, hayatlarında muttasıl zikzaklar çizecek fakat bir türlü vasat (orta) yola giremeyeceklerdir.

Allah, insanları Dâru's-Selâm'a davet ediyor.[13] O'nun meşîetinden hissedar olanlar sırat-ı müstakîmi bulacak, şu ve bu sistemlere gözünü kapayıp kendi güzelliklerine uyanacak ve kendi ruhunun sesiyle buluşacaklardır. Onlar, yürekten Allah'a inanmıştır.

Mülk O'nundur. Minnet ve şükran da O'na aittir. Semayı ölçü içinde vaz'eden, atmosfere belli bir keyfiyet bahşeden, tebahhur (buharlaşma) kanunu koyarak bulutları susuzların imdadına koşturan, tohumu rüşeymler hâline getiren O'dur.

O, mülkünde istediği gibi tasarruf eder ve insanın da O'nun istediği ölçüde tasarruf etmesini ister. İnsan, kendisine müdahale hakkı verilmişse, onu behâim (hayvanlar) gibi sadece karnını doyurma istikametinde kullanmamalıdır. Her şey olmaya açık bir fıtrat lütfedilmişse, insan bu nimetlerin şükrünü eda etmeli; yani varlığa müdahale hakkını O'nun rızası istikametinde kullanmalı, kullanırken de sadece ve sadece Rabbin hoşnutluğunu esas almalı ve O'nun hoşnutluğu olmayan davranışlardan kaçınmalıdır.

Cimrilik yapmamanın yanında, verirken de saçıp savurmamalı; saçıp-savurup başkalarının ayranını kabartmamalıdır. Hele kat'iyen istihlâk (tüketim) esasına göre davranmamalı ve daima istikamette kalmaya çalışmalıdır. İstikamet, Cenâb-ı Hakk'ın gösterdiği yoldur.

Bütün bu ölçü ve kaideler, *"Mülk O'nundur."*[14] prensibine terettüp etmektedir. O hâlde, mülk O'nun olduğu ve sen de O'nun memlûkü bulunduğun için, O'nun istediği gibi tasarrufta bulunmalısın. Meşru dairede yiyip-içip meşru dairede kazanıp, meşru kaynaklara başvurup, ihtiyaçlarını da meşru

şekilde görmelisin. Zira dünya ve ukbâ saadeti ancak Cenâb-ı Hakk'ı hoşnut etmekle mümkündür.

Ayrıca Cennet, israf etmeyen ve aynı zamanda cömertlikte bulunanları kabul ediyor ve Cehennem ateşi de müsrifler ve cimrileri yutuyorsa, o zaman hayatını mutlaka dünya ve ukbâ muvazenesi içinde dengelemeye çalışmalısın!

Bu denge ve ölçüyü ders verme sadedinde şu âyet-i kerimeyi zikretmeden geçemeyeceğim: *"Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma. Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi sen de iyilik yap. Yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez."*[15]

Yani Allah'ın sana ihsan ettiği şeylerle, öteler âleminde mesut olmanın yollarını araştırmayı ihmal etme! Tabiî bu arada dünya saadet ve nimetlerini de unutma.

Bunun mânâsı, dünyaya dünyanın ömrü, ahirete de ahiretin müddeti kadar yönelmek demektir.

Nefsine nefsin kadar, Allah'a da O'nun azamet, celâl ve ceberûtu kadar müteveccih ol! Ve Allah'ın sana verdiği şeyleri o istikamette sarf et!

"Yeryüzünde fesat çıkarma!"[16] Müfsit ve anarşist olma! Fesadı bir zümre çıkarır. Fakat asıl fesadı çıkaranlar; israfı körükleyen, başkalarının iştahını kabartan, kendi yiyip başkalarını sadece baktıran ve hep gayrin sırtından geçinmeyi ahlâk edinenlerdir. Onların bu davranışı, başka bir grubu tuğyana sevk eder, mütecaviz kılar ve böylece yeryüzünde fesada sebebiyet verilmiş olur.

Burada Kur'ân-ı Kerim, daha çok servet sahiplerine sesleniyor ve onlara, *"Yeryüzünde fesat çıkarmayın!"* diyor. Gerçi zengin bizzat ve aktif olarak yeryüzünde fesat çıkarmamaktadır. Ama, sebebiyet cihetiyle, yaptığı fesat ve anarşidir. Bu sebeple Allah zengine, *"Yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme!"* uyarısında bulunuyor.

Müfsit, zaten müfsittir. Allah onu sevmemektedir. O, şeytan kadar merdut ve mel'undur. Buna sebebiyet veren ve onu tuğyana sevk edenler ise, Allah'ın verdiği nimetlerde muvazeneli hareket etmeyenlerdir. Onun için de ifsat cürmünde, bunlar da en az birinciler kadar suçludurlar.

"Mülk Allah'ındır." noktasından hareketle bunları arz etme lüzumu duydum. Bu bir hak ve Allah'tan gelen sistemle, beşer düşüncesinden kaynaklanan ve

durmadan değişen sistem arasındaki farkı gösteren en belirgin bir alâmettir.

Vâkıa, fertlerin müreffeh bir iktisadî yapı içinde bütünüyle mesut olacağını iddia edenler de vardır. Bunlar, "Kaynaklar en ideal ve en akıllı şekilde dağıtılırsa, en yüksek seviyede iktisadî denge ve düzen tahakkuk ve teessüs etmiş olur. Amerika'nın beyaz gömlekli ve kravatlı işçisi bu durumdadır. Onun da başında patronu ve fabrikatörü vardır, ama yine de mesut ve bahtiyardır." iddiasındadırlar.

Belki bu refah, insanın midesine, bağırsaklarına hizmet eder ve belki de onu tatmin eder. Ama insanı bütünüyle ele aldığımız zaman bu refahın insana getirdiği ve getireceği ciddî bir mutluluk olduğu söylenemez. Zira hakikî mutluluk, insanı hâliyle ele alma, onu maddî-mânevî her türlü buhran ve krizlerden kurtarma ve ona insanca yaşama imkânını bahşetme şartlarına bağlıdır.

Mülkün Allah'a ait olduğu hususu, 'mülkiyet' konusu işlenirken yeniden ele alınacağından şimdilik kesiyorum.

a. Bu Sistem Bütünüyle İlâhîdir

Diğer iktisadî sistemlerin birer kurucusu veya kurucuları vardır. İslâm'ın iktisadî sistemi için ise hiçbir şahsı, "Bu kurucudur." diye göstermek mümkün değildir.

Bazılarının, İmam Ebû Yusuf, İbn Ebî Leyla, İbn Zenceveyh gibi fıkhın büyük üstadlarını veya daha sonra gelenlerden Tûsî ve bilhassa sosyolojinin kurucusu kabul ettikleri İbn Haldun'u İslâm iktisadiyatının kurucusu gibi gösterme gayretleri bütünüyle bir yanılgı ve tamamen yanlıştır.

Belki söylediklerim ilk başta biraz garip veya paradoks kabul edilecek ama, kat'iyen ve tam bir güvenle söyleyebiliriz ki, İslâm'ın iktisadî yapısı mü'minin ahlâkî yapısından ayrılmayan bir hususiyet arz etmektedir. Bu iki yapı ve yapılanmayı birbirinden ayırıp tefrik etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslâm iktisadının dışta formüle edilmesi veya onun çeşitli başlıklar altında tasnifi, İslâm iktisat veya ekonomisinin kurulması anlamına gelmez.

Evet, İslâm, bir bütün olarak teşekkül edinceye kadar peyderpey ve parça parça gelmiştir. Allah'tan gelen bu ses ve soluk, ferdin hem şahsî hem içtimaî hayatına yavaş yavaş hâkim olmuş ve bütün tekevvün edince de zaten ferdî hayat, bütünüyle o tekevvünden ibaret kalmıştır. Bence İslâm iktisadı da işte bu ses ve nefes dalgaları içinde aranmalıdır.

İslâm iktisadının kurucusu olarak gösterilmek istenen fertlerin yaptığı, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mevcut vak'ayı rapor etmekten ibarettir. Hem de aynen diğer tabiî ilimlerde olduğu gibi...

Meselâ, birisi kalkıp bulutun teşekkül keyfiyetini anlatıyor ve "Yeryüzündeki su reşhaları, sızıntılar -havadaki nem ister artı isterse eksi yüklü olsun- kendi bünyesindeki enerjiyi sarf ede ede gider çiy noktasına ulaşır ve böylece bulut teşekkül eder." diyor. Şimdi bunları söyleyen insan, bulutun teşekkülü hakkında bir kanun mu vaz'etmiş oluyor, yoksa mevcut kanun veya sistemin izahını mı arz ediyor?

Nevton; kitle, mesafe ve sürat şu olursa, ters orantılı olarak çekim de şu olur, diyor. Şimdi bütün bunlar Nevton'un demesine binaen mi oluyor, yoksa, yukarıda arz ettiğimiz gibi, Nevton var olan bir kanunu izah mı etmiş oluyor? Yerküreyi güneşten 149,5 milyon km. mesafede durduran ve onu güneşin etrafında sapan taşı gibi döndüren Nevton değil ki, yerçekimi kanununu da o vaz'etmiş olsun.

Sperm belli yerlerden geçerek, rahm-i mâdere varır, orada yumurtaya başını sokmak suretiyle de embriyolojik safhanın başlamasına sebebiyet verir. İlk yedi hafta içinde durum şudur, sekizinci haftada şudur, dokuzuncu haftada şudur. Ve derken dokuz ayın hitamında da durum şudur. Bu bir kanun. Ama bu kanunu koyan herhangi bir hekim değil ki! Hekim sadece Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlarla ve röntgen şualarıyla olup biten şeyleri tespit ve meseleyi rapor etmektedir.

Binaenaleyh, İbn Haldun'un, Tûsî'nin ve bir bakıma Ebû Yusuf'un da bu mevzuda söyledikleri o derin şeyler, sadece vak'anın raporundan ibarettir. Asıl vak'aya gelince, bu, İslâm'ın bütün emirleriyle bir bütünlük içinde, Allah (celle celâluhu) tarafından vaz'edilmiştir. Ve bizim ruhlarımıza sinmiştir.

Ruhlarımıza nasıl sinmiştir? Bir misalle arz edeyim: Bir çocuk düşünün. Bu çocuk hiç öğrenme gayret ve cehdini göstermeden evde namaz kılmasını öğreniyor. Nasıl? Bir gün babasından ayakta durmayı öğreniyor, ertesi gün rükûu, secdeyi, daha sonra da teşehhüdü, selâm vermesini. Hâlbuki bu mevzuda yazılmış herhangi bir esere de bakmıyor, hatta kendisini ezberlemeye de zorlamıyor.

Ama bir de bakıyorsunuz ki, bu çocuk hiç kafasını yormadan, rahat rahat namaz kılabiliyor. Şimdi bu çocuğun kendisinde pratikleşen, hatta onun ayn-ı

hayatı hâline gelen bu hususlara gözümüzü kapayarak dışta namazı tarif eden formüllere bakalım ve diyelim ki: İşte bu çocuğun böyle namaz kılması, falan kitap ve filan ilmihâl sayesindedir.

Bu değerlendirme hata değilse bile eksiktir. Zira, esasen o çocuk namazı hiçbir zaman o şahsın ilmihâl kitabına bakıp da öğrenmiş değildir. Belki anne ve babasının davranışları ona tesir etmiştir. Hatta anne ve babanın yana yakıla davranışlarındaki müessiriyettir ki, o çocuğu böyle bir noktaya getirmiştir.

Ramazan günlerini oruçlu geçirmek isteyen yavruyu bu davranışa sevk eden, anne-baba ve yakınlarında gördüğü oruçtur. Akşam babasıyla beraber teravih namazına gider, minnacık ellerini o da aynen babası gibi açar ve dudaklarını kıpırdatarak bir şeyler söylemeye çalışır. Çocuk bütün bu davranışları duyarak, ezberleyerek, kafasını yorarak değil, çevresindeki hayatla bütünleşerek yapmaktadır. Belli bir yaşa gelince de artık bu hayat, bütünüyle onun bizzat kendi hayatı olmuştur.

Şimdi böyle bir vak'aya gözümüzü kapamak suretiyle, meselenin sadece formüllerden ibaret olduğunu söylemek hata değil midir? Evet, bir hayat düşünün ki, akideden ibadete, ibadetten muamelâta kadar her şeyi bizzat Efendimiz talim ve tebliğ etmiş ve bu bizde bir huy, bir ahlâk hâline gelmiştir. Artık bunu dışta aramak nasıl mümkün olabilir ki?

b. İktisadî Anlayışımız Hayatla İç İçedir

Mü'min, devleti adına her türlü fedakârlığa katlanmaya hazır insan demektir. Veya öyle olmalıdır. Meselâ, devlet dış borçlarını ödemekte zorlandığında o, malının kırkta birini değil, belki kırkta otuz dokuzunu hatta hepsini vermeye âmâde bulunmalıdır. Evet, kâmil mü'minin vasfı budur ve tarihimiz bunun canlı misalleriyle doludur.

Mü'minde cömertlik ve fedakârlık, köklü birer ahlâkî derinliktir. O, Sahib-i Şeriat'tan duyduğu, *"Kardeşi aç iken tok yatan bizden değildir."*[17] fehvâsınca, kardeşini doyurmadan kendisi yemeyen bir insandır. İşte mü'min, bunu tamamen ahlâk olarak benimsemiştir. Bu itibarla da o, başkaları açken tok olmayı düşünmez.

Onun içindir ki, biz iktisadî yapımızı ele alırken, başkaları bunları nasıl formüle ederse etsin, bizde bir hayat hâline gelen şekliyle ele alıp öyle değerlendirme mecburiyetindeyiz. Nitekim, ileride misalleri geldikçe bu husus daha vâzıh bir şekilde görülecektir.

Ve söz buraya gelmişken, daha önceleri söylediğimiz bir hususu bir kere daha hatırlatmak istiyorum: İslâm iktisadını hiç kimse fert olarak vaz'etmiş, sistemleştirmiş değildir. O lâhûtîdir ve o bizim hayatımızın ta kendisidir.

Meselâ, İslâm iktisadıyla alâkalı eserler ortaya koyan Tûsî, konuyla alâkalı kitabında diyor ki:

"Herkes kendi besininin, giysilerinin, barınaklarının ve araçlarının üretimi ile uğraşmak zorunda olsaydı, belirli bir süre sonra besinsizlikten dolayı hayatın devamı imkânsızlaşacaktı. Fakat herkes birbiriyle işbirliği yaptığı, belirli meslekleri benimsediği ve yasalar, üretim fazlasının değiştirilmesine özen gösterdiği için, ekonomik araç ve mallar herkese yetmektedir. Allah, birbirlerine yardım etmeleri için farklı meslekleri benimseyecek şekilde, insanları değişik yetenek ve zevklerde yaratmıştır. Ekonomik sistemi ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin var olmasını sağlayan bu iş bölümüdür. Karşılıklı işbirliği olmadan insan hayatı anlamsızlaşmaktadır. Sosyal ilişki kurmadan kişinin hayatını sürdürmesi düşünülemez. İnsan yaratılış gereği olarak topluma bağlıdır."[18]

Şimdi dikkat buyurun: Bu meseleler bizim hayatımızda en vâzıh hatlarıyla ve en ileri seviyede varsa -ki vardır- Tûsî'nin veya emsalinin yaptığı, vak'ayı rapordan başka bir şey değildir?

Meselâ, bir trafik kazası oluyor. Hemen vazifeli ekip geliyor ve vak'ayı rapor ediyor. Onların raporlarında bildirdikleri hususlar bizzat var olan vak'alardır. Yani vak'alar raporlara göre değil, aksine raporlar vak'alara göre düzenleniyor.

Şimdi, *İslâm iktisadı denilen vak'aya gelince; o, doğrudan doğruya bizde çarpan bir kalb ve atan bir nabız hâline gelmiş, sonraları da Tûsî, İbn Haldun ve emsali şahıslar sadece bu vak'ayı rapor etmişlerdir.*

Biz bunu söylerken, Tûsî'yi, İbn Haldun'u küçük mü görüyoruz? Asla!. Esasen bu tespitimizle biz de bir yönüyle vak'anın raporunu yapmış oluyor, diğer yönüyle de bir İslâm dehası olması bakımından İbn Haldun'u, Tûsî'yi alkışlıyor ve tebrik ediyoruz. Tabiî diğer büyükleri de…

İbn Haldun, içtimaî meselelere 'kitle' tabirini getiren insandır. O, Marks, Lenin, Engels ve daha bu mevzuda söz söyleyenlerin hepsinden asırlarca önce gelmiş ve ferdin mutluluğunun, kitlenin mutluluğuyla bir bütünlük arz ettiğini ve etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu meseleyi pozitif ve normatif[19] olarak ele

alan ilk ilim adamıdır İbn Haldun.

Ancak, söyledik, yine söylüyoruz ki, diğer bilim adamlarının kevnî kanunları keşfetmeleri gibi, İbn Haldun'un da yaptığı, İslâm'ın içtimaî ve iktisadî yapısında var olan kanunları tespit etmekten başka bir şey değildir. Yani o kanunları İbn Haldun koymamıştır; yerçekimi kanununu Nevton'un koymadığı gibi...

c. Kanunlar İlâhî Menşelidir

İslâm'da kanun koyma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğu hususunu yukarıdaki bölümlerde zikretmiştik. İktisadî kanunlar da bizzat Cenâb-ı Hak tarafından vaz'edilmiştir.

Zaten aksini düşünmek nasıl mümkün olabilir ki? Semayı ölçüyle vaz'eden, yerle sema arasında münasebet kuran, makro âlemle normo âlemin sultanı sayılan insan arasında ciddî bir alâka vaz'eden, sistemlerde cebrî nizama mukabil insanda her şeyi iradî nizama bağlayan ve bu iradî nizamı Kur'ân'ıyla, peygamberiyle anlatan ancak ve ancak Allah'tır (celle celâluhu).

Evet, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dudaklarından lâl ü güher gibi şerefsudûr olmuş hiçbir söz boşa gitmemiş, inanan insanların vicdanında mâkes bulmuştur. Hem onlar bu hakikatlere öyle inanmış ve hayata öyle geçirmişlerdir ki, değil emir ve nehiy adına O'nun getirdiği şeyleri kabullenmek veya onlardan kaçınmak, O'nun ağzından atılan tükürüğü dahi yüzlerine, gözlerine sürmüşlerdir. Dolayısıyla denebilir ki, Müslümanların hayat tarzı Hakk'ın nizamının vicdanlarda mâkes bulmasından ibarettir.

Ve işte bu yapılanmadır ki, akidemiz gibi amelimizi, amelimiz gibi muamelâtımızı, iktisadî ve ekonomik yapımızı bizde değişmeyen, köklü bir huy hâline getirmiştir. Böyle olduğu içindir ki, umumî hayatımız, havamız bozulduğunda, Müslümanlığı yaşamaz hâle geliyor ve inanç zaafı içine düşüyoruz.

Bu sebeple, rahatlıkla denebilir ki, ticarî hayattaki zaaf ve çöküşümüz, meseleyi kavrayamayışımızdan kaynaklanmaktadır. Zira o zaman Medine'nin en güçlü tüccarları olan Yahudiler, ilk mü'minler karşısında 1-2 sene içerisinde ticaret yapamaz hâle gelmişlerdi.

Onları sopalarla, kılıçlarla Medine'den kovmamış, ama ticarî hayatta onlara ticaret yaptırmamışlardı. Bu sonucu da, sağlam bir ticarî denge ve düzen kurmalarına borçluydular. Ayrıca Yahudi, Ceziretü'l-Arap'tan ayrılırken orada

ticaret yapma imkânı kalmadığı için bir mânâda kendi rızasıyla ayrılmıştı.

Görülüyor ki, Müslümanların iktisadî hayatıyla onların iman ve ahlâkları arasında bir ayırım yapmak oldukça zor. Dolayısıyla denebilir ki, mü'minler, iman ve ahlâklarının kuvvetli olduğu zaman ve zeminlerde iktisadî ve ekonomik yönden de hep güçlü, aksi durumlarda ise, iktisadî ve ekonomik yönden çöküntü içinde olmuşlardır.

Siz Asr-ı Saadet'teki tabloyu veya iktisadî yönden çok güçlü olduğumuz devreleri ister mü'minlerin iktisadî hayata ve dünyada dönen dolaplara akıl erdirmesine, ister başka sebeplere bağlayın, netice değişmeyecek ve yukarıda söylediğimiz kaidenin yerinde olduğunu göreceksiniz. Evet, iman ve İslâm'a tam ve gönülden bağlandığımız devirler, iktisadî yönden de çok güçlü olduğumuz dönemlerdir.

Mezellet ve meskenet içinde kıvrandığımız günler ise, iman ve İslâm'dan elimizi gevşettiğimiz zamanlara rastlamaktadır. Zaten bugün el açıp dilenci hâle gelişimizi, ithalat ve ihracatta dışa bağımlı kalışımızı da başka türlü izah etmemiz mümkün değildir.

d. Beşer Karîhasının Yanıldığı Nokta

Şimdi de iktisadî meselelere bir başka açıdan bakmaya çalışalım: İktisadî olaylar yüzde yüz, bir sebep ve netice tenasübü (determinizm) içinde cereyan etmez. Bazen aynı sebepler aynı sonuçları meydana getirmeyebilir.

Her ne kadar Marks ve onun gibi düşünenler iktisat ilmini de diğer pozitif ilimlere kıyas etmiş ve aynen pozitif ilimlerde olduğu gibi iktisat ilminde de mutlak bir cebrî determinizmanın geçerli olduğunu savunmuş ve aynı sebeplerden aynı neticelerin çıkacağını söylemişseler de, işin aslının pek de öyle olmadığı açıktır.

Nitekim Marshall gibi düşünürlerin görüşleri diğerlerinden oldukça farklıdır. Ona göre, eğer kimyacının elindeki terazi başkalarının elinde de bulunsaydı, kimya ilminde rahatlıkla elde edilen kat'î neticeler, diğerlerinde de elde edilebilirdi. Meselâ, herhangi bir kimyacı iki hidrojen atomu ile bir oksijen atomunu birleştirse suyu elde eder. Çünkü H2O, *su*dur. Ve bu, ilâhî bir kanundur.

Aynen bunun gibi iktisat ilminde, "Talep arttıkça arz da artar." deyip umumî ve mutlak bir kanun ortaya koyamayız. Zira, çok önemsenmese bile bazı küçük şeylerin değişmesiyle netice de değişebilir. Dolayısıyla iktisat ilmini pozitif

ilimlere has, pozitif bir çerçevede görmek ve göstermek mümkün değildir.

Evet, deniz ve akarsuların tebahhuruyla (buharlaşma) oluşan su buharı bulutlar hâlinde gökyüzüne yükselir. Orada yoğunlaşarak yağmur, kar veya dolu hâlinde tekrar yeryüzüne döner. Sperm, yumurtanın içine girince, şartlar müsaitse, embriyolojik safha başlar ve yavru teşekkül etme yoluna girer.

Bütün bunlar, Allah'ın değişmeyen sabit kanunlarıdır. Ne var ki, ticarî ve iktisadî hükümlerde yukarıdaki hususlar kadar sebep-netice tenasübünden bahsetmemiz mümkün değildir.

İşte bu sebepten dolayı, iktisat ilmine pozitif ilimler gibi bakıp öyle yaklaşan ve öyle değerlendirenler öteden beri çok yanılmışlardır. Meselâ, Marshall ve Ricardo birbirlerinden ayrı görüşler serdetmişlerdir. Marks da daha farklı görüşler ortaya atarak, bir bakıma kendinden öncekileri hulâsa etmiş ve yeni terkiplere varmaya çalışmıştır. Daha önce Hegel ve Proudhon da yine kendilerine göre farklı şeyler söylemişlerdir.

Ne var ki bunların söylediklerinin hiçbirinde yüzde yüz isabet söz konusu değildir. Hatta bazıları yüzde yüz isabetsiz çıkmıştır. Bunun gayet basit, fakat düşündürücü bir cevabı vardır:

"Sebepleri çok iyi tayin edememe ve bu sebeplerden doğacak neticeyi yüzde yüz kavrayamama, yani eşya ve hâdiseleri manzar-ı a'lâ (en yüksek nokta)dan bakan bir ilimle değerlendiremeyip, illet ve malûl arasındaki münasebeti en kesin ve net hatlarıyla müşâhede edememedir."

Evet, işte bu, tek ve en geçerli sebeptir. Bundan dolayı da beşer karîhasından çıkan bütün iktisadî doktrinlerde her zaman yanılma ve isabetsizlik payı büyük olacaktır.

e. İktisat Sistemimiz Vahiy Yörüngelidir

Bir ilim, bir irade düşünün ki, o her şeye manzar-ı a'lâdan bakmakta; bütün eşya ve hâdiseleri birden görmektedir. Onun ilminde sebep müsebbebin yanında; illet-malûl iç içe; her şey bir nokta gibi ve hiçbir nesne o muhît ilimden gizli değildir. Binaenaleyh, böyle bir ilmin içtimaî ve iktisadî hayat adına ortaya koyacağı çözümlerin doğruluk ve kesinliğinde şüphe yoktur.

Auguste Comte, ilimleri tertibe tâbi tutarken, başta riyaziye (matematik), biyoloji ve felsefeyi sayar. Sosyolojiye ise çok gerilerde yer verir. Aslında bu ve buna benzer yapılan sıralamalar beşerin ilmine göredir.

Auguste Comte'u böyle bir olumsuzluğa iten, onun sınırlılıkla sınırsızlığı

karşılamaya çalışmasıdır. Onun için, Karl Marks gibi krizli ve buhranlı bir dönemde yetişmiş olması itibarıyla, İbn Haldun'da da hedef düşünce problemli kitleler olmuş; bu sebeple, her ikisi de objektif davranamamıştır.

Bu sebepledir ki, ne Marks'ın ileri sürdüğü iddialar ilelebet devam edecek cinstendi ne de merhum İbn Haldun'un bâlâpervâzâne (yüksekten uçarcasına) ortaya attıkları şeyler... Gerçi İbn Haldun, İslâmî ufkun vâridatıyla bir hayli yaşamış ve daha da yaşayacaktır ama, Marks çoktan müzelik hâle gelmiştir.

Bu iki düşünürün ittifak ettikleri bazı noktalar bulunmakla beraber, kimin düşüncelerinin kimden mülhem olduğu bellidir. Aralarında benzerlik vardır; çünkü, ikisi de içtimaî kaynaşmaların olduğu buhranlı ve krizli bir ortamda neş'et etmişlerdir. Bu açıdan, her ikisi de arıza dönemlerine ait etkilenmelerden âzâde kalamamışlardır.

Arızalı dönem için yapılan gözlem ve tespitlerin sıhhatli dönem için geçerli olmayacağı muhakkak ve müsellemdir. Komaya girmiş ve oksijen çadırında beslenen bir insan için hekimlerin bir araya gelip verdikleri karar, sağlam insanlara tatbik edilse, ortaya çıkacak neticeyi tahmin etmek zor değildir. İşte Marks'ın ve bir bakıma merhum İbn Haldun'un, hatta Tûsî'nin durumu da aynı mülâhazalarla mâlûldür.

Kur'ân ise her şeye manzar-ı a'lâdan baktığı ve Allah'ın muhît ilminden kaynaklandığı için hiçbir arıza ile malûl değildir. Evet, onun anlattığı şeylerde arıza olmaz. O bütün krizlerin, buhranların üstünde kalabilecek niteliktedir. O muhît ilimde kriz sebep, krizden doğan şey de müsebbep olamaz. O muhît ilimde ne illet ne de malûl söz konusudur. Allah, manzar-ı a'lâdan her şeyi -sebep ve müsebbep- iç içe görmekte ve ona göre hüküm vermektedir.

Aslında Allah'ın verdiği bütün hükümlerde durum aynıdır. Onun için bir kere daha hatırlatıyoruz ki, İslâm'ın ekonomik yapısı vahiy ile müeyyettir.. ve bu yüce sistemin müntesipleri olan bizler, eğer O'nun değişmeyen düsturlarını ahlâk hâline getirip bütünüyle yaşayabilseydik kolumuz bükülmez ve bugünkü tereddîye (gerileme) girilmezdi.

Biz inanıyoruz ki, şahsî ve ailevî hayatımızın sıhhat ve selâmet içinde hayatiyetini devam ettirmesi, içtimaî hayatımızın denge ve düzenle yürümesi ancak ve ancak Allah'ın inayetinin sebepleri sayılacak emir ve nehiylerine inkıyatla ve hayatımızı o emir ve nehiyler istikametinde denge ve düzene koymakla mümkün olacaktır.

Bu denge ve düzeni temin edecek ana kaynaklar da Kur'ân, Sünnet, icmâ ve kıyas olmak üzere dörttür.

4. İslâm Dininin Dört Temel Rüknü

Bizim kaynaklarımız dörttür:

1. Kitab-ı ahkâm olan *Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan,*

2. Kur'ân'ın pratikleşmiş şekli olan Allah Resûlü'nün hayatı ve beyanları, yani *Sünnet,*

3. Sahabe-i kiram, tâbiîn-i izâm, müctehidîn-i fihâm efendilerimizin bir araya gelip verdikleri kararlar, yani *icmâ,*

4. Selim duyguların, dupduru düşüncelerin, nassların içinde akla tanınan salâhiyetin kullanılması, yani *içtihat* veya *kıyas.*

İslâm, işte bu ölümsüz kaynaklar sayesinde 15 asırdan bu yana devam edegelmektedir.

Böyle kaynaklara sahip olmayan beşerî sistemler ise zuhur eder etmez, belki de daha ilk zuhur ettiği esnada solmuş, pörsümüş ve ölmüştür. Öyle ki, bunların bahar ve hazanları iç içe yaşanmıştır.

Günümüzde bile nice sistemler gördük ki, biz, içinde yaşadığımız zaman diliminde onların hem başlangıcına hem sonucuna şahit olduk. Yani, onlar daha doğarken ölmüşlerdi. Hatta bu sistemleri kuranlar, kendi kurdukları sistemleri kendi elleriyle revizyona tâbi tutmuşlardı.

Hâlbuki onlar, bu sistemlerini semavî dinleri aşacağı mülâhazasıyla ortaya atmışlardı. Evet, onların ortaya attıkları sistemler, sistem adına bir sistemsizlik, düzen adına bir düzensizlikten ibarettir. Bugün bu türden ne kadar sistem varsa hepsi de yıkılıp gitmiştir. Şimdilerde ayakta durmaya çalışanlar da bir gün yıkılıp gideceklerdir.

a. Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân, bütün ahkâmıyla bize sarsılmaz bir hayatın teminatını sunmakta, en arızasız, en pürüzsüz bir içtimaîden haber vermektedir. Diğer taraftan, Resûl-i Ekrem de (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'Sünnet' dediğimiz hayatıyla bu işi pratikleştirmektedir. Sahabe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn efendilerimiz de bu meseleleri icmâ ile daha bir pekiştirmişlerdir.

Böylece bizim için başka hiçbir kapıya, hiçbir anlayış ve düşünceye ihtiyaç bırakmayacak şekilde Kur'ân'da sırat-ı müstakîm denen bir şehrâh (ana cadde)

ve herkesin yürümesine müsait bir yol meydana gelmiş demektir.

Kur'ân, Arş'ı ferşe, hatta insan vicdan ve ruhuyla Arş-ı Âzam'ı birbirine bağlayan öyle bir ifadeler manzumesidir ki, o, geriye çekilme, bozulma ve pörsüme bilmez. Hiçbir zaman onu değiştirmeye, tebdil ve tağyir etmeye lüzum hâsıl olmaz. O, ezelden geldiği için ebede gidecektir. İnananlar ona sarıldıkları sürece hep zirvelerde dolaşmışlardır. Ondan ellerini gevşetince de gayyalara yuvarlanmışlardır.

Kim kime tâbi olursa olsun ve bütün yedi dünya, yedi düvel duysun ki, biz Arş-ı Âzam'dan gelen o sağlam fermana bağlıyız. Ondan ellerimizi gevşetmediğimiz sürece insaniyetin kemalât arşına çıkacağımıza inancımız tamdır.

Bu kanaatimizi bozacak veya değiştirecek bir faktör de bilmiyoruz. Şu ana kadar böyle bir sebebe şahit olmadık. Bundan sonra da olacağımız kanaatinde değiliz. Aslında, bizde böyle bir kanaat hâsıl eden de yine bizzat Kur'ân'ın kendisidir.

O, bir âyetinde şöyle buyurmaktadır:

حٰمٓ۝وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ۝إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ۝
فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ۝أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ

"Hâ Mîm. Apaçık Kitab'a yemin olsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, insanları inzar etmekteyiz. Katımızdan bir buyrukla, her hikmetli işe o gecede hükmedilir. Doğrusu Biz, öteden beri peygamberler göndermekteyiz."[20]

حٰمٓ *"Size esrarengiz bir şey anlatacağım"* der gibi bir ima seziliyor bu başlangıçtan.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ *"Her şeyi apaçık beyan eden, her şeye denge ve düzen getiren şu Kitab-ı Mübîne yemin ediyorum!"* demektir bu.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ *"Biz onu, makro âlemin normo âlemle mütekabil hâle geldiği mübarek, kadri yüce, insan kadrinin vurgulandığı ve kadirlilerin kadri bilinir hâle geldiği, muhteremlerin ihtiram, muazzamların tâzim ve mübeccellerin tebcil edildiği bir gecede indirdik."* demeye getiriliyor.

إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ *"Biz inzar ediyoruz."* Ve sizi maddî-mânevî baş aşağı

gitmeden sakındırıyoruz. Evet, yıkılmadan kurtulmanız için size sakınma mesajı gönderiyoruz.

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا *"Katımızdan bir buyrukla, her hikmetli işe o gecede hükmedilir."* Evet, her emir o gecede tefrik edilir, her şey vuzuha kavuşturulur. Dolayısıyla o gece inzal edilen bu mübin kitapta her şey çok açıktır. Hem de tereddüt ve şekke mahal vermeyecek şekilde vâzıh ve açıktır.

İşte bu kitap, bu kitaba inananların en birinci kaynağıdır. Onlar hemen her meselelerinde mutlaka ona müracaat ederler. Evet, içtimaî hayatları adına başları ağrısa, bir problemle karşı karşıya kalsalar hemen Kur'ân'a yönelir ve dertlerine çareyi Kur'ân'da ararlar.

Zira Kur'ân, hikmetleri tükenme bilmeyen en büyük bir hazine ve en bereketli bir şifa kaynağıdır. Onun için mü'minler, her meselelerinde ona döner ve ona müracaat ederler. Başkaları başka kapılarda dolaşır; dolaşır ve âdeta boş kuyulara, dibi delik kovalar salarlar. Mü'minler ise, ellerindeki irfan kovasını, iman ipine bağlayıp Kur'ân'ın engin okyanusuna salarlar. Bu itibarla da hep irfanla dolar ve maddî-mânevî hayatlarını hep mamur kılarlar. Bu mübarek kaynak şimdiye kadar kendi cemaatini hiç yanıltmamıştır ve yanıltmayacaktır da.

İlk dönem itibarıyla sahabe ona sımsıkı tutunduğu için kemalât-ı insaniyete çıkmış, maddî-mânevî refahın doruğuna ulaşmış ve kendisini cihan hâkimiyetine taşıyacak bir konumu ihraz etmişti.

Daha sonraki devirlerde de o kitap, saygı gördüğü zaman, ona saygı duyanlar, saygı duyulur bir cemaat hâline gelmişlerdi ve onu muhterem kabul edenler muhterem olmuşlardı.

Aksine onu kapının arkasına atıp, ona hakaret edenler ise, imparatorlukların doruğundan, denaetin ve şenaatin bağrına yuvarlanıp derbeder olmuşlardır. Derbederliğin en onulmazını da fikrî hayatlarında yaşamışlardır. Zira bunlar, nasıl bir kuyunun dibine düştüklerini hâlâ idrak etmiş değiller ve yakın zaman içinde de idrak edeceğe benzemiyorlar.

Aslında, ona tutunanın Arş'a çıkacağını bizzat Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifade buyuruyor.[21] Zira o, Arş'ı ferşe bağlamak üzere gelmiş bir kitaptır. Evet, o, kâinat ve insanı yaratan Allah'ın kelâmıdır. İnsan, abdullahtır. Kâinat, kâinatullahtır. Kur'ân da kitabullahtır. Kâinatla insan

münasebetini Allah bu kitapta anlatmıştır.

Evet, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, ezelden ebede kadar bütün hakikatleri şerhetmiş; varlığın içyüzünü açıklamış; zât, sıfât, esmâ gibi daire-i ulûhiyete ait en gâmız (sırlı) meseleleri aydınlatmış ve varlığın perde arkası yanlarını apaçık ortaya koymuştur.

Tabiî ilimlerdeki araştırmalarımız neticesinde görüyoruz ki, değişik ilimler, muvaffakiyet noktasında hangi zirveye bayraklarını dikerlerse diksinler, orada Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığına şahit olmaktadırlar. Astrofizikle fezaya yükselip, oradaki cisimlerin fizik yönünü araştırmaya çalışsak, uğradığımız her yerde, bizden evvel Kur'ân'ın izlerini görecek ve onun bayrağının dalgalandığını temâşâ edeceğiz.

Meselâ, embriyoloji dediğimiz, anne karnındaki ceninin teşekkül devir ve keyfiyeti konusunda tıp uzmanları modern imkânlarla anne karnına girdikleri, spermin arkasına takıldıkları, yumurtanın çevresinde döndükleri ve rahmin cidarlarına kulak verdikleri hemen her yerde Kur'ân'ın sesini duyacak ve onun bayrağının dalgalandığını göreceklerdir.

Atomlar âlemine girildiği, elektronlarla dönüldüğü, nötronlarla irtibat kurulduğu zaman da yine Kur'ân'ın âyât-ı beyyinâtının mevcelendiği görülecektir.

Evet, mikro âlemden makro âleme kadar her yerde Kur'ân'ın nabzının attığı duyulacaktır. Öyle ki, onun hayatiyetini ilgilendiren içtimaî, iktisadî, siyasî, idarî, askerî vb.. hemen her sahada Kur'ân'ın ruhu hissedilecektir.

Aslında bu sahalarda zirveleri tutan insanlar, Kur'ân'ı bu açıdan incelediklerinde, ulaşabildikleri en üst noktada Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığını görüyor ve iki büklüm oluyorlar.

Kur'ân'ın insanı ihmal ettiğine ve edeceğine ihtimal vermek ciddî bir tenakuzdur. Bu konuda bizi aksini düşünmeye itecek hiçbir sebep de yoktur. Şimdiye kadar o, sözlerinin hiçbirinde yanılmamış ve ona tâbi olan cemaatin hiçbir fiyaskosu olmamıştır. Onlar daima bire bin almış, bereketli ve yümünlü bir hayatı paylaşmışlardır.

Her devirde olduğu gibi, 20. asrın akıl ve mantığı da Kur'ân'ın büyüklüğünü kabul etmek zorundadır. Zaten, dünyadaki gelişme ve eğilimler de hep bu istikamettedir.

b. Sünnet

Bizim ikinci kaynağımız Sünnet'tir. Sünnet ile hadisi birbirine karıştırmamak iktiza eder.

Sünnet, Kur'ân-ı Kerim'in bizzat Efendimiz tarafından her yönüyle pratiğe dökülmesidir. O, bizler için her zaman dinamik bir başvuru kaynağıdır.

Sünneti *kavlî, fiilî* ve *takrîrî* olarak üçe taksim etmek ve konuyu böyle bir şematikle izaha çalışmak yersiz olmasa da yetersizdir. Çünkü Sünnet, Allah Resûlü'nün dünya hatta kâinat sarayında, Cenâb-ı Hakk'ın karşısında arz-ı dîdâr edip temsil ve görünmesinden ibarettir.

Evet, O, en mükemmel ölçüde bir temsile muvaffak olmuş ve Allah karşısında görünmüştür. Aslında O'nun, en mükemmel vaziyetiyle görünmesini Allah istemiştir. Ta ki başkaları da O'ndan ders ve ibret alsın. İşte, bu ders ve ibret alışladır ki Sünnet, mü'minlerin hayatına hayat olmuştur. Bu açıdan da o, en dinamik bir teşrî kaynağıdır.

Biz Müslümanlar, her meselede Sünnet'e başvururuz. Zira onda Kur'ân'ın şerh edildiğini, icmâlinin tafsîl buyrulduğunu görürüz. Ve yine onda, âdeta bir ekran başına oturmuş da, kıyamete kadar gelip geçecek bütün hâdiseleri haber veren Resûl-i Ekrem'in ses ve soluğunu duyar gibi oluruz.

Evet, Allah (celle celâluhu) O'na her şeyi göstermiştir. Sırası gelince de bu hâdiseler, "Dur, ben de görüneyim!" dercesine, O'na inananların gözünün önünde resmigeçide durmuşlardır. Evet, O, ne haber vermişse hepsi çıkmıştır.

Siyer ve meğâzî kitapları bize, Allah Resûlü'nden mervî, istikbale ait yüzlerce haber naklederler. Bunlardan büyük bir ekseriyeti bugüne kadar çıkmış, diğerleri de zaman ve zemin beklemektedirler. Bu haberler arasında öyle sır yüklü olanları vardır ki, biz ancak, onlarla karşılaşınca, kendilerini duyurduklarını anlar ve bütün kalbimizle, "Allah Resûlü doğru söylemiş." deriz.

Fırat ve Dicle etrafında kızıl kıyametlerin kopacağını bize O, bundan asırlar önce haber vermiştir.[22] Biz ise O'nu şimdilerde daha yeni anlıyoruz.

O'nun, Tâlekan'da çıkacağını ve altından daha kıymetli olduğunu bildirdiği madenin uranyum olduğunu biz ancak uranyumun kullanılma sahalarını açıklığıyla gördükten sonra idrak ediyoruz.[23]

Güneyde çıkacak diye haber verdiği büyük yangını, gözlerimizi yuvasından fırlatacak şekildeki ürperticiliğiyle görünce, O'nun verdiği haberleri,

vicdanımızda bir kere daha duyup tasdik ediyoruz.[24]

Evet, Allah Resûlü'nün parmak bastığı ve söylediği her söz, mevsimi gelince aynen vâki olmaktadır. Bu demektir ki, O'nun içtimaî ve iktisadî hayatımız adına söyledikleri de aynen çıkacaktır. Öyle ise, mutlak mânâda çare yine Efendimiz'in bize 'çare' olarak sunduğu noktalarda aranmalıdır.

Evet, içtimaî ve iktisadî âhenk ve düzenimiz, kâinatta cereyan eden nizama uygun hareketimiz, O'nun sözlerine ittiba etmeye, O'nun pratik hayatını, hayatımıza hayat kılmaya bağlıdır. Bir kere daha tekrar etmek gerekecekse, diyebiliriz ki, mü'minin ikinci derecede başvuracağı kaynak sünnettir.

Sünnet, Asr-ı Saadet'ten günümüze şek ve şüpheye mahal bırakmayacak ölçüde, en mevsûk kanallardan, alabildiğine hassas ve kılı kırk yaran bir titizlikle muhafazaya alınmış ve bugünlere gelip ulaşmıştır. Zira ümmet, bu konuda çok uyanık davranmış, ta Efendimiz devrinde yanlış yorumları önleyici en güçlü prensipleri vaz'etmiş ve onu korumaya almıştır. Aslında, O'nun Sünnet'i lâhût âlemi tarafından da tasdik ve kabul görmüştür. Bizim o âlemce kabul görmemiz için de sımsıkı Sünnet'e ittiba etmemiz gerekmektedir.

c. İcmâ

İcmâ da dinamik bir kaynaktır. İcmâ, Kur'ân ve Sünnet'in suiistimal, suitevil ve tefsirine karşı göğsünü geren ve onları koruyan her mü'minin sık sık başvurduğu kaynaklardan üçüncüsüdür.

İcmâ, avamca yaklaşımla, *işin ehli olan bir cemaatin herhangi bir mevzuda ittifak etmesi* demektir. Onun, Ebû Hanifeler, Şâfiîler, Mâlikler ve Ahmed İbn Hanbeller ile ayrı bir buudda pekiştirilmesi farklı bir konudur.

Bir devirde, bin insanın "Bu böyledir." demesi, daha sonraki devirlerde, milyonlarca insanın "Bu böyledir." hükmünü de içine almakta ve onun böyle olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla da icmâ, topyekün Müslümanların ittifakı demektir.

Bu karar, diktatörlerin, üç-beş kişilik konseylerin kararı değildir. Bu karar, bütün bir milletin kararı demektir. Ve böyle bir kararda söz, en salâhiyetli ağızlardan çıkmaktadır.

Nasıl ki, hekimlik sahasında doktorların, mühendislik sahasında mühendislerin, kimya sahasında kimyagerlerin, riyaziye sahasında matematiği bilenlerin icmâı esastır, -tabiî bu tür icmâlar da İslâm'ın nazarında mukaddes ve muhteremdir- öyle de fıkıh, hadis ve tefsiri bilenler bir meselede ittifak

ettikten sonra, artık onun hilâfına hüküm beyan etmek cehaleti izhardan başka bir şey değildir.

d. Kıyas

Kıyasa gelince, o da, sıralamada her ne kadar dördüncü sırada yer alsa da en azından icmâ kadar ehemmiyeti hâiz, önemli bir disiplindir.

Kıyas, *Kur'ân ve Sünnet'e müracaatla içtihat yolunun kullanılması, ahkâm istinbat edilmesi ve bir neticeye varılması* şeklinde de yorumlanabilir. İslâm tarihi boyunca, sahabe-i kiramdan başlayan çizgide günümüze kadar nice büyük İslâm bilginleri hep bu metodu kullanmışlardır.

İçtihat yapan ve mezhep kuran; daha doğrusu halkın, onların görüşleri etrafında toplanmasıyla gruplar teşkil eden bu büyük zatlar, fevkalâde anlayış ve takat-ı beşerin fevkinde bir idrake sahip bulunmalarıyla, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ve Sünnet'in içinde tevil ve tefsire açık ne kadar mesele varsa hepsini imbikten geçirmiş, tevil ve tefsire tâbi tutmuşlardır.

Bu zatlar, Asr-ı Saadet ve Asr-ı Nur'a yakın olmaları sebebiyle, Mir'ât-ı Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) mütecellî olan envâr ile tenevvür ettiklerinden ve ellerindeki parlak menşûru, gün aydınlığı içinde, karşılaştıkları meselelere tuttuklarından, Kitap ve Sünnet, olduğu gibi onların tefekkür ve düşünce aynalarına aksetmiş ve onlar da çıkarabilecekleri bütün hükümleri bu elverişli ortam ve şartlar altında çıkarmışlardır.

Vâkıa, yer yer biz de Ebû Hanife, Şâfiî, Mâlikî, Sevrî, Evzâî, Zührî gibi insanlar yetiştirebiliriz, diye düşünürüz. -Evet, insan dûn-himmet olmamalı ve hep böyle düşünmelidir.- Ancak, mesele realite planında ve vâkîde hiç de öyle kolay değildir.

Günümüzde bir Ebû Hanife, bir Süfyan b. Uyeyne, bir Sevrî, bir Evzâî, bir İmam Mâlik'in yetişmesi âdeta imkânsızdır. Bu, bir yönüyle onların çok güçlü ve kuvvetli olmalarından, diğer yönüyle de, yine onların Kur'ân ve Sünnet'te mevcut bütün alternatifleri kullanma meleke ve imkânına sahip bulunmalarındandır.

Onlar, Kur'ân ve Sünnet içinden ne kadar mesele çıkarabileceklerse bütününü çıkarmış da sanki kimseye bir şey bırakmamışlar gibidir. "Sanki" diyorum, zira Cenâb-ı Hakk'ın inayet, hikmet ve rahmeti iktiza ederse içimizden yine böyle büyük kabiliyetler çıkartır ve onları da dinine hizmet ettirir. Bu her zaman mümkündür. Ama her mümkün vâki değildir.

Ebû Hanife'nin (radıyallâhu anh), Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek, nurlu ve bereketli bir tek sözünden üç bine yakın fetva çıkardığı rivayet edilir. Bu, bir mânâda, o sözün içinde ne kadar tevil, tefsir ve alternatif varsa hepsinin kullanılmış olması demektir.

Binaenaleyh daha sonraki asırlarda ilim ve irfan adına ortaya çıkıp, Kur'ân ve Sünnet'ten hüküm çıkarmak gayesiyle içtihat ve kıyasa başvuranlar, ortaya koydukları konulara baktıklarında görmüşlerdir ki, onlar Ebû Hanife'nin, Şâfiî'nin, İmam Mâlik'in, Evzâî'nin fetvaları içinde çoktan yerlerini almış. Evet, fıkıh ve hukuk kitaplarına bakıldığında bu açık seçik olarak görülecektir.

Biz burada 'İslâm dininin dayandığı dört temel rükün' başlığı altında söylediklerimizi, bu mevzuu şerh ve izah etmek gayesiyle ifade etmiş değiliz. Zaten bu ve benzeri meseleler, bu konuyla alâkalı binlerce eserde tafsilatıyla anlatılmıştır.

Ancak, bizim burada dikkatleri çekmek istediğimiz husus, İslâm iktisadının da bu temel ve sarsılmaz esaslara dayandığını, bu sebeple diğer iktisadî sistemlere hiç benzemediğini ve onlardan bu yönüyle de üstün olduğunu vurgulamaktır. Zannediyorum aktardığımız bu kısa malumat dahi bu hususu aydınlatmaya ve bu hükmü ispata yeterli olacaktır.

1 Sebe sûresi, 34/15.

2 Bkz.: Sebe sûresi, 34/15-17.

3 A'râf sûresi, 7/31.

4 Tirmizî, *edeb* 54.

5 Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/31.

6 Tahrim sûresi, 66/1.

7 En'âm sûresi, 6/141.

8 İsrâ sûresi, 17/26-27.

9 İsrâ sûresi, 17/27.

10 İsrâ sûresi, 17/27.

11 Buhârî, *rikak* 10; Müslim, *zekât* 116-119; Tirmizî, *zühd* 27; *menâkıb* 32; İbn Mâce, *zühd* 27; Dârimî, *rikak* 62.

12 Ankebût sûresi, 29/64.

13 Yûnus sûresi, 10/23.

14 Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Teğâbün sûresi, 64/1.

15 Kasas sûresi, 28/77.

16 Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/183; Ankebût sûresi, 29/36.

17 Hâkim, *el-Müstedrek* 2/15.

18 Bknz. M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi* s.22-23.

19 Pozitif yaklaşım, bir vak'ayı herhangi bir değer hükmü katmadan olduğu gibi rapor etmektir. Normatif yaklaşım ise, bir davranışın nasıl olması gerektiğini belirten ve bir değer hükmü içeren yaklaşımdır. Meselâ, ülke nüfusunun 70 milyon olduğunu belirtmek pozitif bir yaklaşım; nüfusun olandan yüksek veya düşük olması gerektiğini belirtmek normatif bir yaklaşımdır.

20 Duhân sûresi, 44/1-5.

21 Bkz.: Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 14; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/91.

22 Buhârî, *fiten* 24; Müslim, *fiten* 30-32.

23 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 14/591 (Ebû Ganm el-Kûfî'den naklen).

24 Buhârî, *fiten* 24; Müslim, *fiten* 42; Tirmizî, *fiten* 42.

C. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZIN TEMEL ESASLARI

İslâm ekonomisinin temel esaslarının başında *hâkimiyet* mevzuu gelir. Başkalarına göre kim ve ne olursa olsun, bize göre mutlak hâkim, Allah'tır (celle celâluhu).

İkinci esas, *dünya görüşü*dür ki, eşya ve hâdiselere, özellikle de içtimaî ve iktisadî hayattaki gelişmelere bakıp, sebep-netice açısından bunları mevcut duruma göre yorumlama ve değerlendirme, bu esasın ana konularıdır.

Üçüncü esas, *özel mülkiyet* ve *serbest teşebbüs* meselesidir.

Dördüncü esas, *cihan sulhü* prensibi;

Beşinci esas ise, *âlemşümûl kardeşlik* anlayışıdır.

Şimdi konuyu biraz daha açarak İslâm ekonomisinin temelini teşkil eden bu esasları teker teker incelemeye alalım:

1. Hâkimiyet

Dinimizde, *Allah hâkimiyeti* esastır. Bu esasın en temel rüknü de Allah'a imandır. Öyle ki, bize göre O'na inanmak ile, O'nun hâkimiyetini kabul etmek bir hakikatin iki yüzü gibidir.

Bu itibarla da, her şey üzerinde Allah hâkimiyetini kabul etmeyenler, Allah'a inanıyor görünseler de, hakikî mânâda O'na inanıyor sayılmazlar. Kur'ân-ı Kerim'de Allah hâkimiyetinin esas olduğunu ifade eden pek çok âyet-i kerime vardır. Bu cümleden olarak şunları zikredebiliriz:

"Hükümranlık elinde olan Allah yücedir ve O, her şeye kadîrdir."[1]

"Her şeyin hükümranlığı elinde olan ve sizin de Kendisine döneceğiniz Allah münezzehtir."[2]

Müslümanlar olarak, her şeyin mülkü ve melekûtu elinde olan Allah'ın hâkimiyetini kabul etmek, bizim için en birinci esas ve olmazsa olmaz temel disiplindir.

Gökleri ve yeri yaratan, gökler ve yer arasında âhenksizliğe, nizamsızlığa meydan vermeyen ve çok hassas bir teraziyle eşya ve hâdiseleri tartan, şiirimsi bir âhenk içinde her şeyi yerli yerine yerleştiren ve sonra insanı bu sarayı temâşâ ve değerlendirmeye davet eden -ki eşyada cebrîlik, insanda ise iradîlik

hükümfermâdır- davet edip insana, “İradenle sen de bu âhenge, bu senfonizmaya uyacaksın!” diyen Hz. Allah’tır (celle celâluhu). Mülk ve melekût O’nun elindedir ve O, her şeyin biricik hâkimidir.

Bu hususa örnek olarak, kişinin intihar etmesinin İslâm hukukuna göre haram olması verilebilir. Evet, intihar büyük bir suçtur. Hatta başkasını haksız yere öldürmekten farksız, belki ondan da ağır bir suçtur. Çünkü canımızın hakikî malik ve hâkimi Allah’tır. Mal da can gibidir. Onun da gerçek sahibi ve maliki Hz. Allah’tır.

Mal da can da Rabb’in insanlara birer emanetidir. Dolayısıyla insan bunları koruma sorumluluğu altındadır ve bu uğurda ölürse şehit olur. Bunları tehlike anında korumama ise, insanı Allah katında mesul eder. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kâinatın asıl ve mutlak hâkimi, bütün mülk ve melekût âleminin gerçek sahibi Allah’tır.

a. Mülkün Yegâne Sahibi O’dur

Evet, mülk ve melekûtun yegâne sahibi Allah’tır. Kur’ân-ı Kerim, bu hakikati şu âyetiyle gayet net olarak ifade eder:

“De ki: Mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verir, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini azîz, dilediğini ise zelîl kılarsın; bütün hayır Senin elindedir. Doğrusu Sen her şeye kadirsin; geceyi gündüze, gündüzü geceye geçirirsin; ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın ve dilediğini hesapsız rızıklandırırsın.”[3]

Evet, Allah (celle celâluhu), Malikü’l-Mülk’tür. Mülkü dilediğinden alır ve elinden aldığı kimseyi zelîl kılar; dilediğine verir, verdiği kimseyi de azîz kılar. O, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır; geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir. Kışta bahar, baharda kış cilveleri gösterir.

Kâh olur insanların başına firavunları, nemrutları musallat eder ve onlara âh u vâh ettirir; kâh Mesih soluklu insanları sultan yapar ve herkese ferah-fezâ nefesler aldırır.

Bazen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile güldürür, bazen da Ebû Cehil ile ağlatır ve inletir. Çünkü, mülk sahibi O’dur ve onu istediğinden alır, istediğine verir. O isterse bütün mahlukatı, bütün güç ve kuvvet kaynakları karşısında serfürû ettirir.

“Malikü’l-Mülk Sensin, mülkü istediğine verirsin.”[4]

Bu cümlelerle Allah (celle celâluhu), bizi muhatap olarak alma lütfuyla lütuflandırıyor ve bize, Kendisine, *"Sen"* deme imkân ve fırsatını veriyor.

Evet, içimizi, düşünce ve duygularımızı huzurunda şerh etmemiz, deşarj olmamız ve O yâr-ı vefâdarın huzuruna gelip, el-pençe divan durarak derdimizi O'na açabilmemiz mevzuunda O bize imtiyazlar bahşediyor.

Candan bir dost ve halîl olmanın ifadesi böyle bir ünsiyeti bize bahşeden Hz. Allah'a (celle celâluhu) binlerce hamd ve sena olsun! Bu mânâ ve muhtevayı destekleyici daha başka âyetleri de örnek alarak sunmamız mümkündür. Meselâ,

"Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. İşler hep Allah'a varacaktır."[5]

"Kendilerine ne zarar ne de fayda verebilirler."[6]

"De ki: Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda ne de bir zarar verme gücüne sahibim."[7]

Bu âyetler, beşerin Allah'tan başka ilâh olarak kabul ettikleri varlıkların perişaniyet ve acziyetlerini ifade bakımından eşsizdir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde: *"Ben nefsime malik değilim."*[8] buyurur.

Nuru, kâinatın yaratılışındaki kalemin mürekkebi, ilk 'kün feyekûn' emrinin mazharı Hz. Muhammed de (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine malik değilse, hiç kimse kendine malik değildir ve olamaz. O hâlde her şey, Malikü'l-Mülk olan Allah'a verilmelidir.

Zaten her şeyi kuran, tanzim eden Zât, mülkü başkasına havale edip başkasının gereksiz müdahalesine de imkân vermez. Kurduğu âhengi başkalarına, hele nâdân ve cahillere kat'iyen bozdurmaz.

Hâsılı, Allah Malikü'l-Mülk'tür. Kıyamet gününde, *"Bugün mülk kimindir? Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ındır."*[9] buyrulacağını haber veren işte bu âyet de, hâkimiyet hakikatinin inkâr edilemez ayrı bir delilidir.

b. Diğer Sistemlerde Hâkimiyet

Bizler, Cenâb-ı Hakk'ın hâkimiyetine kayıtsız ve şartsız iman ediyor; bu inancı, bu itikadı da iktisadî hayatımızın temeli ve esası olarak değerlendiriyoruz.

Aslında bir Müslüman için böyle bir itikat elzem ve zarurîdir. Evet,

Müslüman, inancında sadık ise buna böyle inanır ve kalbinde aksi bir düşünceye de zerre kadar yer vermez. Bu sebeple biz, diğer sistemlerle bir kıyas yapabilmek için bu konu üzerinde ısrarla durulması gerektiğine inanıyoruz.

İleride görüleceği gibi, 'hâkimiyet' mevzuu, diğer sistemlerde farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuş en bulanık meselelerden birisi olmasına karşılık, bizim için bu mesele durulardan daha duru bir berraklığa sahiptir.

Şimdi burada, sadece bir mukayese olsun diye, diğer sistemlerin bu mevzudaki görüşlerine kısaca temas edip, ardından da İslâm iktisadının en birinci esasını teşkil eden 'Allah hâkimiyeti' meselesinin iktisadî hayat açısından değerlendirmesine geçeceğiz.

Diğer sistemler 'hâkimiyet' mevzuunu değişik şekilde ele alırlar. Bunlardan bazısı, hâkimiyeti monarşik sistemlerde olduğu gibi mutlak mânâda devlet reisine verir. Bazısı, aristokrasilerde olduğu gibi, hâkimiyeti belli bir zümrenin elinde görür. İşverenleri hâkimiyete en lâyık olarak değerlendirenler olduğu gibi, hâkimiyetin halka ve bilhassa proletarya ve işçi sınıfına ait bir hak olduğunu ileri sürenler de vardır.

Aslında, belli bir süre geçerli ve belli şartlara bağımlı olan bir hâkimiyet, gerçek anlamda hâkimiyet değildir. Süre bittiğinde veya onu hâkim hâle getiren faktörler ortadan kalktığında, hâkim olanlar bu defa da mahkûm olma durumuna düşebilirler.

Ayrıca, hâkim durumunda bulunan sınıfın, diğer sınıfların hak ve hürriyetlerine tecavüz etmesi de söz konusu olabilir. Hâkim hâle gelenlerin, daha önce karşısında mahkûm durumda bulunduğu insan veya zümrelerden intikam almaya çalışmaları hiç de az değildir. Evet, dün onlardaydı, şimdi de sıra bunlara gelmiştir. Böyleleri, daha önce kendilerine reva görülen muameleleri hasım saydıkları insanlara uygulayacak ve böylece kin ve nefretten yoğrulmuş mayalarının gereğini yapacaklardır. Tarih, bunun yüzlerce tekrarını görmüş ve insanlık, eğer İslâm'la hakikî insanlığa yükselmezse, kim bilir daha nice tekrarlarına şahit olacaktır.

Evet, tarihin şehadetiyle, bazı sınıflar insanlığın kaderi üzerinde zar atmış, onun hürriyet ve düşüncesiyle oynamış; milletin sarık, cübbe ve türbanıyla uğraşmışlardır.

Yine bu zümreler, şerare neşreden hâkimiyetlerini tesis ettikten sonra,

minareler ve kiliselerin çan kuleleri onların sinesine kama gibi saplanmış; 'Allah' denilmesinden, Resûlullah'ın adının anılmasından, Kur'ân'ın okunmasından ve hatta mazi ve selef kokusundan, kısaca bütün mefâhirinden rahatsız olmuş ve kendileri gibi olmayanları durmadan rahatsız etmişlerdir.

Dahası, bu sınıfların hâkimiyeti insanın sadece maddî yapısıyla sınırlı kalmamış; sultaları altındaki insanların beyin, kalb ve vicdanlarıyla da oynamış; onları süflî duygularının en pespâyesiyle kirletmişlerdir. Bu ise, insanlık adına işlenmiş en büyük bir cinayet veya cinayetler silsilesidir.

İnsanoğlunun, hâkimiyeti, vahyin aydınlık dünyasına göre mutlak muktedir olan Hz. Allah'a değil de belirli bir zümre veya sınıfa verdiğinde ortaya çıkacak olan problemleri ve insanlık adına işlenecek cinayetleri saymak mümkün değildir.

Evet, belli sınıf ve zümrelerin hâkim güç olarak kabulü bahis mevzuu olunca, her sınıf kendi liderini, kendi tabusunu, kendi putunu getirip ortaya koyacak ve tek merci olarak sadece onu gösterecek ve hayatını onun despotluğuna sığınarak sürdürmeye çalışacaktır. Bu da insanlığın ruhen ve kalben esir olması demektir.

Yine bir zalim zümre, insanların duygu, düşünce ve imanları ile uğraşacak; koskoca bir nesli dinsiz yapabilmek için bütün imkân ve fırsatları kullanacaktır. Allah'ı inkâr yolunda münkirler, mülhitler yetiştirecek ve içtimaî hâdiselerin zimamını böylelerine teslim edecektir.

Bir diğer sistem, hâkimiyeti sözde millete verirken, bir başkası daha değişik mevhum bir ilâhı hâkim sayacaktır.

Vâkıa, bunlar, meseleleri bir kısım sûrî kanunlara dayandırarak, işlerini sürekli o sûrî kanunlar üzerinde yürütmeye çalışacak ve halkı bu yolla iğfal ve idlâl edeceklerdir, ama bütün bunlar, bir aldatmacadan ibaret kalacak ve asla uzun ömürlü olmayacaktır.

Pek çok hâdisenin şehadetiyle denebilir ki; tarih boyunca kendini akıllı zanneden ve hiçbir zaman ahireti ve oradaki mesuliyeti düşünmeyen bir grup 'şirzime-i kalîl', asla mâşerî vicdanda kabul görmeyen ve görmeyecek olan bazı teklifler getirmiş; bu teklifleri fıtrî ve insanî bulmadıkları için onlara karşı çıkan insanları ezip geçmiş ve bu zavallılara, vahşilere rahmet okutacak zulüm ve işkenceyi reva görmüşlerdir.

Üstelik, yaptıkları bunca insanlık dışı davranışları masum ve meşru göstermek için de, yine kendi menfaatlerine uygun ve kamu vicdanının kabul

edip etmemelerine bakmadan bazı kanunlar hazırlamış ve hunharlıklarını bu kanunlarla örtmeye çalışmışlardır.

Dünyanın birçok yerinde yapılanlar, bunlara birer misal teşkil edebilir. Gerçi onlar, bazen tek kişinin istibdat ve zulmünden halkı kurtarmak için yola çıkmışlardır ama, bu defa da halkı, belli bir grubun zulmü altında inletmişlerdir. İşçi hürriyeti deyip onların ağızlarına bir kaşık bal sürmüş, arkadan da herkesi inim inim inletmişlerdir.

Bizde ise mesele tamamen farklıdır. Bir kere bizde, onlarda olduğu gibi, "Sen gidersin, ben gelirim.", "Bugün senin elinde, yarın benim elimde." mantığı yoktur.

Bugün de yarın da mülk sadece ve sadece Allah'ın elindedir. Dolayısıyla vicdanlarımız, O'ndan gelen emir ve yasaklar karşısında saygılı ve iki büklümdür. Bu da bizi zulümden, tagallüpten ve istibdattan uzak tutan bir inayet eli gibidir.

İslâmî anlayışta da bir insan, Allah adına niyabeten ve hilâfeten diğer insanların başına geçer. Ama o, kat'iyen buna haris ve arzulu değildir. Ne Hz. Ebû Bekir ne Ömer ne Osman ne de Ali (radıyallahü anhüm) hatta ne de Ömer b. Abdülaziz ve Harun Reşid gibileri hilâfete haris olmuşlardır. Bilakis bunlar, insanlar tarafından liyakatli görülmüş ve bu vazife onlara tevdi edilmiştir.

Osmanlı döneminde de nice beyler ve paşalar yaşamıştır ki, bunlar, düşman ordularını ters yüz edip mağlubiyetleri muzafferiyete çevirmiş, şanlı hükümdarlarının yanında el-pençe divan durmalarına karşılık, düşman orduları karşısında aslan gibi kükremiş ve hasımlarının yüreklerini koparmışlardır. Timurtaş Paşalar, Çandarlı Haliller, Zağanoslar, Evranoslar bunlardandır.

Bununla beraber, idareye dirayetli ve liyakatli bu insanlar, hiçbir zaman tul-i emellere girmemişlerdir. Şimdi isterseniz mevzuu izah sadedinde birkaç tabloyu daha arz edebiliriz.

c. Beşer Hâkimiyeti İzafîdir

İşte, 'Mutlak Hâkim' olan Allah (celle celâluhu) adına, niyabeten ve hilâfeten milletin başına geçen, ama kat'iyen haris olmayan kutlulardan bir-iki sima:

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), halife seçilmesinden bir süre sonra halkın karşısına çıkar. Bu, halifenin teb'asıyla mescitteki ilk buluşmasıdır. Bu buluşmada o, ashaba (mealen) şöyle seslenir:

“Ey İnsanlar! En hayırlınız olmadığım hâlde başınıza geçtim. Ancak, Kur’ân inmiş ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yolu tayin etmiştir. O’nun bize öğrettiklerinden biri; akıllılık takva, ahmaklık da günahkârlıktır. Benim yanımda sizin en güçlünüz, hakkı alınıncaya kadar zayıf olanınız; en zayıfınız da, başkasının hakkı ondan alınıncaya kadar güçlü olanınızdır.

Ey insanlar! Ben yeni bir yol koyucu değil, benden önceki yolu takip ediciyim. Eğer bu işi güzel yaparsam, bana yardımcı olunuz. Eğer o yoldan çıkarsam, bana engel olunuz. Böyle diyor ve Allah’tan benim ve sizin için bağışlanma diliyorum.”[10]

Görüldüğü gibi, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) işin başında halife olmaya asla razı değildir. Ancak Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı, Müslümanları iyiden iyiye sarstığı için ümmet arasında bir ayrılık ve şikak olabilir endişesiyle bir halifenin seçilmesi zaruretine binaen o bu ağır yükün altına girmiştir.

Aslında, muhtemelen Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın halife olmalarını cemaate teklif etmek için oraya gelmişti. Ancak Hz. Ömer (radıyallâhu anh), isabetli bir kararla, Hz. Ebû Bekir’e (radıyallâhu anh) biat ettiğini ilan edince, arkadan da Ebû Ubeyde ve diğerleri onu takip etmiş, sonra da onun isteksizliğine karşı, *“Hayır, halife sensin! Evet, bu işe en lâyık olan sensin!”* diyerek ona biatlarını bildirmişlerdi.

Bunun üzerine o müstesna zat, tarihe, *“Dur, beni dinle!”* enginliğinde olan yukarıda aktardığımız sözleri söylemişti:

İşte, İslâm’daki idare anlayışı! Biz bu anlayışta şu hakikatleri görüyoruz: Emir, Hâkim-i Mutlak’ın hâkimiyeti altındadır. Toplum da Hâkim-i Mutlak’ın hâkimiyetini kabul edecek kadar uyanık, vicdanlı ve hâdiseler karşısında olabildiğine duyarlı ve olabildiğine titizdirler.

Evet, o toplum, şayet Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) Allah’a isyan etse, çok rahatlıkla, “Sen aşağıya in, başkası halife olsun!” diyecek seviyededir.

Nitekim ikinci halife Hz. Ömer’in (radıyallâhu anh) başından geçen şu hâdise bu hakikati aydınlatma bakımından çok önemlidir. Koca halife, bir gün cemaatine hutbe îrad ederken bir ara onlara şöyle seslenir:

- *Cemaat! Bende bir eğrilik, hak yoldan sapma görseniz ne yaparsınız?*

Cemaat arasında pek de tanınmayan birisi hemen cevap verir. Elindeki

kılıcına dayanmış bu adam halifeye şöyle der:

- *Yâ Ömer! Eğrilirsen seni kılıçlarımızla doğrultmasını biliriz!*

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu cevaptan çok memnun kalır. Ve ellerini açarak, *"Allahım, Sana binlerce hamd ve sena olsun! Bu cemaat arasında, Ömer eğrilirse onu kılıçlarıyla doğrultacak insanlar var."* der ve memnuniyet izhar eder.[11]

Evet, idarecideki şuur bu olmalıdır. Allah ona âriye (emanet) bir gömlek giydirmiştir ve o bu gömleği bir gün çıkarıp atacaktır. Atacaktır ama, bu gömleği giydiği müddetçe de kendisine düşen vazifenin hakkını verecektir.

d. Şahlar O'nun Kapıkuludur

Allah (celle celâluhu), bu dünyada ferden ferda (tek tek) her insana bir rol yüklemiş ve onları oynayacakları role göre donatmıştır. Bu itibarla, önemli olan, herkesin kendine düşen rolü en güzel şekilde oynamasıdır. Bu roller arasında halife rolü olduğu gibi, dilenci rolü de vardır. Evet, rol icabı, insanların kimisi hâkim, kimisi de mahkûm olabilir.

Cenâb-ı Hak, hükmetme yetkisine sahip, bütün hâkimlerin Maliki ve hükmünü bütün kâinata geçiren bir Hâkimler Hâkimi'dir. Bütün sultanlar, O'nun kapısında dilencilik yapar ve O'nun hükmü karşısında boyun eğerler.

İşte konuya misal teşkil edecek yüzlerce numuneden bir misal:

Fatih Sultan Mehmed Hazretleri, Belgrat'ta düşmanı ters yüz eden, İstanbul surlarını aşıp Bizans'a haddini bildiren ve daha yirmi bir yaşında iken Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) övgüsüne[12] mazhar olup en muallâ mevkie ulaşan bir ulu sultandır.

İşte bu büyük sultan, İstanbul'u fethettikten sonra, yaptıracağı camiin belli bir sayıda sütuna oturtulmasını ister ve bir Rum olduğu söylenen Sinan Atik'e bu mevzuda talimat verir.

Ne var ki mimar, bu talimata uymayarak sütun sayısını eksik tutar ve Fatih'e göre önemli bir mimarî hata işler. Bunun üzerine Fatih, onun elinin kesilmesini emreder ve rivayete göre Rum mimarının eli kesilir. Ve arkasından da eli kesilen Sinan Atik, mahkemeye müracaat eder ve mahkemece davasında haklı bulunur. Derken, Fatih mahkemeye celb edilir ve Hızır Çelebi'nin hâkimliğini yaptığı mahkemede Fatih'in de elinin kesilmesine karar verilir.

Hükmü öğrenen büyük sultan, gayet mütevekkil bir şekilde kesilmesi için

kolunu uzatır. Uzatır ama, bu manzarayı gören Sinan Atik, hemen meseleye müdahale eder ve bu adaleti gördükten sonra, ailesinin geçinebileceği nafakayı Fatih'in vermesi şartıyla davasından vazgeçtiğini söyler. Böylece Fatih'in eli kesilmekten kurtulmuş olur.

Fatih, mahkemeden sonra Hızır Çelebi'ye döner ve "Eğer Allah'ın hükmüyle hükmetmeseydin, şu kılıçla senin kelleni indirecektim!" diye kükrer. Bu kükreyiş karşısında Hızır Çelebi de, "Eğer verdiğim hükmü kabul etmeseydin, ben de sana aynı şeyi yapacaktım!" sözleriyle karşılık verir ve sakladığı hançeri çıkarıp padişaha göstererek, "Hem de bu hançerle!" der.

İşte, Allah hâkimiyeti ve adalet aşkı budur. Kuvvet hakka teslim olunca, ihkâk-ı hak mevzuunda şahlar gedâ, gedâlar şah olur. O güç karşısında, krallar ve hükümdarlar da dize gelir ve kulluklarını ilan ederler.

e. Zimmî Hukuku

Allah hâkimiyetini kabul edişin altında, bütün insanlığı kuşatacak çapta bir merhamet ve müsamaha söz konusudur. Zira emirler, Rabbülâlemîn olan Cenâb-ı Hak'tan gelmektedir. Evet din, dil, ırk gözetmeksizin O'nun sultanlığı herkese şamildir.

Bu itibarla da, kulları arasında doğru yoldan sapmış olanlara ait hükmü de yine onların Rabbi olan Allah verecektir. Ve bu hükmün adilane olmasında şüphe yoktur. Zira, Rabbülâlemîn olan Cenâb-ı Hak karşısında herkes, aynı seviyede ve eşittir; bu, hukuk karşısında herkesin eşit olması demektir.

Böyle bir hukuk anlayışı sayesinde herkesin canı, malı ve ırzı garanti altındadır. Hatta zimmî ve azınlık denilen grup için de Allah hâkimiyeti şuurunun hükümfermâ olduğu bir yerde yaşamak, nimetlerin en büyüğüdür.

Zira bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kim bir zimmiye eziyet ederse, onun hasmı benim."*[13] buyurmuşlar ve azınlık sayılan kimseler hakkında evrensel şefkatin enginliğine dikkatleri çekmişlerdir. Böyle olunca da artık O'nun ümmetinden hiçbir fert, bilerek bir zimmînin hukukuna tecavüz edemez ve bir zimmiye eziyette bulunamaz.

Hz. Ömer de (radıyallâhu anh), sinesinden yediği hançerle yaralı bir aslan gibi kıvranırken, çevresindekilere şunları fısıldamıştı: *"Sakın ola, zimmîlerin hukukuna tecavüz etmeyesiniz. İçinizde yaşayan Hıristiyan ve Yahudilerin hakkını mutlak gözetesiniz."*[14] Dersini bizzat Resûl-i Ekrem'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) almış birisi olarak Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) başka

şeyler söylemesi de zaten düşünülemezdi.

Evet, o, bizzat kendisini öldürmek isteyen bir tali'siz için bile, Allah hâkimiyetini ilan ve itirafın ifadesi olarak, ben yaşadığım müddetçe ona dokunmayın. Ben ne yersem, ona yedirin. Benim hayat standardım ne ise ona öyle muamele edin. Ama ben ölürsem, siz de Allah'ın bu konudaki hükmünü uygulayın, der.

İnsanlar, Rabbülâlemîn olan Allah'ın (celle celâluhu) hâkimiyeti ile tecellî edip kendilerini böyle bir hâkimiyetin vesayet ve idaresi altında görünce, İslâm gibi huzur ve saadet dolu bir sistem ve nizam teşekkül etmekle onlar daha dünyada iken Cennet iklimini andıran bir hayat yaşayabilirler. Zira İslâm'dan başka hiçbir sistem insanlara böylesine huzur ve güven dolu bir hayat vaad etmez.

Buraya kadar, İslâm ekonomisinin ana esaslarından birisi olan Allah hâkimiyeti mevzuunu misallerle ve oldukça genişçe anlatmaya çalıştık. Zira bu mevzu, İslâm ekonomisini diğer iktisadî sistemlerden ayıran en büyük özelliklerden biridir ve bu yönüyle de o çok önemlidir.

2. Dünya Görüşü

İslâm ekonomisinin ikinci temel esası, onun farklı dünya görüşüne tâbidir. İslâm'ın dünya görüşü Kur'ân ile sınırlıdır. Ne var ki, bu sınırlandırma, görüş ufkumuzu sonsuzlaştırma ile eş değerli bir sınırlandırmadır. İslâm, bu yönüyle de diğer sistemlerden ayrılır.

Kur'ân'ın, eşya ve hâdiselere bakış açısına, içtimaî ve iktisadî meseleleri nasıl açıkladığına geçmeden önce, tarihî maddeciliğin mevzu ile alâkalı görüş ve düşüncelerine kısaca temas etmekte yarar olacağı kanaatindeyim.

a. Tarihî Maddecilik

Tarihî maddecilik, beşer çapındaki bütün hâdiseleri, iki ana esasa dayandırarak izah etmeye çalışır. Evet, maddecilere göre, insanlığı alâkadar eden her hâdise ve tekevvünün hemen hepsi temelde şu iki sebebe dayanır:

Birincisi: Sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki ezelî kavga.

İkincisi: İçtimaî hâdiselerin cebrî tekâmül yolu, tabir-i diğerle determinizma.

Bu görüşe göre, tarih boyunca insanlık âlemi içindeki bütün çalkantılar, bütün teşekkül ve tekevvünler, 'zenginler' ve 'fakirler' olarak iki sınıfın

sürtüşmesinden ibarettir.

Haçlılar Anadolu'yu defalarca bu mülâhaza ile gelip gelip çiğnemiş; Selâhaddin Eyyûbî bu düşüncelerle onların karşısına çıkıp her seferinde onları göğüslemiş; Alparslan bu maksatla Anadolu'ya girmiş ve bu hedefe ulaşmak için büyük Malazgirt Zaferi'ni kazanmış ve Fatih'in, İstanbul surlarını bin bir zorlukla aşmaya çalışması da yine aynı gaye için olmuştur.

Hâsılı, materyalistlere göre, cihan tarihindeki bütün mevcelenme ve dalgalanmaların altında, sömüren ve sömürülen insanların serencâmesi vardır.

Yine onların düşüncelerine göre, insanlık başlangıç itibarıyla önce derebeyliğin (feodalizm) vesayetinde kalmış, ardından onun kaderine kapitalizm hükmetmiştir. Sonra da onun yerine sosyalizm gelip oturmuş veya daha farklı ifadesiyle gelip oturacaktır.

Bu cebrî yolculuk hiçbir zaman durmamış ve durmayacaktır da. Sonunda insanlar proletarya diktatörlüğüne boyun eğecek ve yeryüzünde başıboşluk veya tam nihilizm hâkim olacaktır. Bu dönemde eskimiş bütün değer yargıları altüst olacak ve her şey değişip farklılaşacaktır. Böylece, bu devr-i daim devam edip duracak ve hiç kimse de bu gidişe “Dur!” diyemeyecektir. Zira böyle bir tekâmül ruhu, eşyanın tabiatında vardır.

Günümüzde bütün düşünce sistemleriyle beraber yıkılıp giden bu tarihî maddecilik, eşya ve hâdiselere işte hep böyle bakmış ve içtimaî çalkantıları da böyle değerlendirmiştir.

Bu arada, böyle bir düşüncenin baş mimarı Karl Marks da, âlemi çok karışık bir kısım hipotezlerle tahlil etmeye çalışır. O, bütün tezlerin kendi zıtlarını içinde taşıdığı, bunların çatışmasıyla yeni sentezlerin oluşacağı; bu yeni sentezlerin de aynı süreci yaşayacağı (tez-antitez-sentez) mülâhazasıyla birlikte Hegel monizminin altını üstüne getirmekle doğruyu bulduğunu söyler.

Meselenin Kur'ân anlayışında değerlendirilişi ise tamamen farklıdır. Her ne kadar beşer tarihinde, sömüren ve sömürülen sınıfların mücadelesi olmuşsa da, bu, mücadele sebeplerinden sadece birisidir. Ve bunun yanında, Allah'ın yüce adını yükseltmek, yani i'lâ-yı kelimetullah uğruna yapılan dünya kadar cihad da söz konusudur.

Rica ederim; atına eyer, ayağına çarık bulamayan çöl çocuklarının, kısa bir zaman içinde cihad şuuruna ulaşmasını, değişik imparatorlukların karşısına dikilip, büyük bir çoğunlukla onları hep dize getirmelerini, atlarını denize

sürüp okyanuslar ötesi ülkeleri fethetme himmetiyle dolup taşmalarını cihad ruhundan başka ne ile izah edebiliriz ve hele bütün bunlara nasıl sınıflar arası mücadele diyebiliriz?

Tarık b. Ziyad, yanındaki beş bin askerle, daha sonra kendi adının verildiği Cebel-i Tarık Boğazını geçip doksan bin kişilik düşman ordusuyla karşılaşınca leventlerine şöyle seslenmişti:

"Önünüzde deniz gibi bir düşman, arkanızda da düşman gibi bir deniz var. Ya şerefinizle düşmana saldırır ve erkekçesine ölür ya da kadın gibi kaçıp denizde boğulursunuz!.."

Aradan 5-6 saat geçmemişti ki, yine aynı Tarık, Toleytola'da hükümdarın sarayında, ayağının altındaki hazineler karşısında kendi kendine hitaben:

"Tarık! Sen dün bir köle idin, Allah seni hürriyete kavuşturdu. Bugün muzaffer bir kumandansın. Ama unutma, yarın toprağa gömülecek ve bütün yaptıklarından Allah'a hesap vereceksin!" diyebilmişti.

Şimdi burada bir lahza durup, *"Böylesine bir şuur ve anlayışın neresinde sömürme vardır?"* diye ehl-i insafa sormak gerekir. Zira Tarık, o kadar yolu sırf kralın hazineleri için kat etmiş olsaydı, hazineleri ayağının altında bulduğu zaman kat'iyen böyle konuşmayacaktı.

Evet, o, niçin *"bütün lezzetleri acılaştıran"*[15] ölümü, kendisine hatırlatmaktadır. Nasıl olur da beş bin kişilik bir orduyla sırf 'ganimet' deyip doksan bin kişilik mücehhez bir ordunun karşısına çıkabilir ve nasıl olur da kaçmamak için bütün gemileri yaktırır!..

Evet, tarihin altın sayfaları karıştırıldığında görülür ki, Tarık b. Ziyad ve onun gibi inançlı bütün komutanların, sadece ve sadece bir tek gayeleri vardı, o da i'lâ-yı kelimetullahtı.

b. Dünya Görüşümüz

Tarihî maddeciliğin dünya görüşünden sonra şimdi biraz daha genişçe bizim Kur'ân ve hadis endeksli dünya görüşümüze geçebiliriz:

Kur'ân'ın eşya ve hâdiselere bakışı materyalistçe olmadığı gibi, onun örgülediği toplum yapısı da asla sömüren ve sömürülenin mücadelesinden ibaret değildir. Evet, Müslümanı harekete geçiren husus hiçbir zaman, serfliğin derebeyliğe, derebeyliğin kapitalizme, onun da sosyalizme veya proletarya diktatörlüğüne intikali ve bu arada meydana gelen çelişkiler değildir. Bilakis, İslâmî düşüncenin temelinde mukaddeslerden mukaddes i'lâ-yı kelimetullah

ruhu vardır.

Evet, her Müslümanın en birinci gayesi, Cenâb-ı Hakk'ın mübarek isminin bir yâd-ı cemil olarak bayraklaşması veya mecbur kalındığında düşman karşısında ırz, vatan ve namus uğruna müdafaa ve mücadele etmektir.

Çanakkale Savaşı, bu ikinci hususa bir misal olarak gösterilebilir. Evet, bizim oradaki kavgamız, hiç şüphesiz ne sömüren ne de sömürülen kavgasıdır. Düşmanlarımız Haçlı düşüncesiyle bize saldırıyor; biz de dinimiz, milletimiz uğruna onlarla mücadele ediyoruz. İşte bizim cihad felsefemiz.. onu başka yöne çekme bir saptırmadır.

Materyalistler, her şeyden önce işte bu noktada yanılıyorlar; yanılıyor ve beşer tarihinin medar-ı iftiharı olan bütün peygamberlerin mücadele ve kavgalarını, sömüren ve sömürülenin kavgası şeklinde yorumluyorlar.

Evet, onlar, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerinde sadece bir peştamal taşıyan Hz. Mesih'i (aleyhisselâm), kırk sene Tih sahrasında cemaatinin çilesini çeken Hz. Musa'yı (aleyhisselâm), en ağır hakaretlere maruz kalan Hz. Nuh'u (aleyhisselâm) ve daha nice peygamberi hep böyle değerlendirdiler ve bu zatların yaptıkları o ulvî ve büyük mücadeleyi, sömüren ve sömürülenin mücadelesi vehmettiler.

Eğer bu anlayış hamakatın ifadesi değilse, o, bu şekilde anlayan için de anlatan için de bir ihanetin ifadesidir. Zira Buda'nın insanın içine doğru sürdürdüğü mücadelesini, Konfüçyüs'ün ahlâk için verdiği kavgayı; Brahma'nın, Sokrates'in canlarını hiçe sayarak kendilerini feda etmelerini, sadece sömüren ve sömürülenin mücadelesi şeklinde anlamak düşüncesizlik ve mantıksızlığın ta kendisidir.

Biz, tarihî vak'alar ve hâdiseler zinciri içinde, onların iddialarını doğrulayacak tek hâdise bilmiyoruz. Aksine, tarihî gerçekler, onların dediklerinin bütün bütün yalan olduğunu ortaya koymaktadır.

Evet, ortada bir mücadele vardır; ama bu mücadele, hakkın mücadelesidir ve ırzın ve namusun müdafaasıdır. Belki bazen de, yanlış olmasına rağmen, ırk ve milliyet kavgasıdır.. ama hiçbir zaman sadece sömüren ve sömürülenlerin sürtüşmesi değildir. Bu itibarla denebilir ki, tarih bir baştan bir başa materyalizmin yalan söylediğini gösteren vak'alar mecmuasıdır.

İkinci olarak, onlara göre, beşerin çeşitli safhalardan geçerek cebrî determinizma gereği varacağı nokta, proletarya hâkimiyetidir. Bu mesele de

daha Devr-i Risaletpenâhî'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) âyât-ı beyyinâtla haberi verilen ve bu haberlerin doğru çıkmasıyla bir yalan olarak yine onların yüzlerine vurulan bir meseledir. Kur'ân-ı Kerim'de:

"O Allah ki, şânı yüce peygamberini hidayet ve din-i hakla gönderdi. Ta o, bütün dinlere galebe çalsın."[16] buyrulmaktadır.

Bu âyetler nazil olduğunda henüz bir avuç Müslüman vardı. Ama bu bir avuç Müslümanın sahip çıktıkları din sayesinde, diğer bütün dinlere galebe çalacakları bir bişaret olarak haber verilmekteydi. O gün de sömüren ve sömürülen bir kitlenin bulunmasına rağmen âyette işçi ve ezilen sınıfın hâkimiyetinden değil, inanan insanların hâkimiyetinden bahsedilmekteydi.

Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği bu hâkimiyet, ilk defa Mekke fethiyle tahakkuk ettiği gibi, tarihin değişik devirlerinde de hep tekerrür etmiştir ve gelecekte de tekerrür edeceğine inanmaktayız. Zira Müslümanların ve salih kulların yeryüzüne vâris olacağı hususu, Cenâb-ı Hakk'ın vaadidir.

Tarihî maddecilik ise, bugün o büyük iddialarıyla birlikte bir bitme süreci yaşamaktadır. Evet, hiçbir zaman hedeflenen husus tahakkuk etmemiş ve bir proletarya hâkimiyeti gerçekleşememiştir. Öyleyse onun iddia ettiği 'sınıfların tekâmül seyri' bir yalan ve safsatadan başka bir şey değildir ve zaten bütün hâdiseler de bunu göstermektedir.

Bütün sistemler, görüş ve düşünceleriyle bir bir ufûl edip batmaya mahkûm iken, ufûl edip batmaktan müberra ve muallâ olan tek bir sistem vardır ki, hiç şüphesiz o da Kur'ân'la gelen sistem ve onun yoludur. Kur'ân, kelâm olarak mucize olduğu gibi, onun vaad ettiği sistem de mucizevîdir. Nitekim, birer birer yıkılıp giden bütün sistemler, bu hakikatin apaçık delilidir.

3. Özel Mülkiyet ve Hür Teşebbüs

İslâm ekonomisinin temel esaslarından biri de, hiç şüphesiz ferdin mülk edinme hakkıdır. İslâm, her mevzuda olduğu gibi bu konuda da tutarlı ve müstakîm bir yol takip etmiştir.

O, ne fertleri bütün bütün mülk edinmeden mahrum etmiş ne de onların 'lâ yüs'el' (sorumsuzca) harcamalarda bulunmasına göz yummuştur. Bu itibarla da İslâm, iktisadî yapısıyla, gerek kapitalizm ve gerekse sosyalizmden ayrılarak farklı bir çizgi takip etmiştir.

Mal-mülk edinme insanda fıtrî bir duygudur. Zira bütün umranlar ve bütün

medeniyetler bu duygu ile kurulmuş ve korunmuştur. Ferdî mülkiyeti inkâr etmek suretiyle fıtratla çatışmak bir tefrit olduğu gibi, ferde, sahip olduğu şeylere sınır koymaksızın sonsuz bir tasarruf hürriyeti vermek de bir ifrattır.

Fert, ticarî ve iktisadî hayatında hür ve serbesttir. Meşru ve İslâm'ın çizdiği ölçüler içinde olmak kaydıyla o, istediğini alır-satar; topluma zarar verecek şekilde kenz ve stokçuluğa girmemek şartıyla malını saklar ve bunu belli pazarlarda değerlendirir. Onu korumak için gerekli tedbirleri alır. Zira, İslâm'da malı korumak, aynen canı ve ırzı korumak kadar mukaddestir ki, bu da İslâm'ın mala verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından çok önemlidir.

Daha sonra 'Mülkiyet' ve 'Üretim' konularını ele alırken yeniden bu mesele hakkında değişik boyutlarıyla ve daha tafsilatlı malumat vermeyi düşünüyorum. Burada, sadece bir işaret kabîlinden, konuyu bir çerçeve içine almak istedim.

Evet, özel mülkiyet ve hür teşebbüs, İslâm'ın kendi orijinine uygun olarak onun iktisadî yapısının esasları arasındadır. İslâm İktisadı, bu konudaki görüş ve düşünceleriyle de diğer sistemlerden ayrılır. Zira o, daima yolun en güzelini ve insan fıtratına en uygun olanını işaretler.

4. Cihan Sulhü

Cidal ve kavgayı bir hayat düsturu olarak seçen sistemler, insanlara yer yer sulh ve sükûnu vaad etmiş olmalarına rağmen, hiçbir zaman vaad ettikleri şeyi pratiğe dökememişlerdir. Aksine insanlar kendilerini hep bir kavga ve kaos ortamında bulmuş ve bunun vermiş olduğu stres ile hep ızdırapla inlemişlerdir. Hatta dünyanın şu anda içinde bulunduğu duruma, bu sistemlerin sebebiyet verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İslâm ise, her zaman ve her yerde bir muvazene unsuru olarak imdada yetişmiş ve kendine ait esasları birer evrensel mesaj hâlinde insanlığa sunmuştur; sunmuş ve onu eşsiz bir disiplinler mecmuası olarak kabul edip hayatlarına uygulayanlar için de daima kurtarıcı bir rol üstlenmiştir.

Asırlarca misalleri yaşanan ve bugün de her şeyden çok muhtaç olduğumuz kardeşlik harcı ile yoğrulmuş iktisadî ve içtimaî sistemimizi kurduğumuzda biz Müslümanlar, -inşâallah- yeniden cihan sulhünün teminat sigortaları olacağız. Zira biz bozulduğumuz zaman, cihanda sulh ve sükûn da kalmadı. Hasımlarımız bizi yıkmakla sigortayı attırıp, çeşitli türden anarşileri tetiklemiş oldular.

Biz, sulh için, selâmet-i umumî için sevgiyle coştuk; herkese "Selâmün Aleyküm - Allah'ın selâmı üzerinize olsun, selâm ve emniyette olun." dedik.

Gayretimiz boşa gitmedi; gitmedi ve daima selâm ve emniyet dileklerimize karşı, “Ve Aleyküm Selâm - Allah’ın selâmı sizin de üzerinize olsun.” ile mukabele gördük.

Bizler, dün öyle idik; bugün de huzurun bekçileri, sulhün habercileri ve şahitleriyiz. Bunu, mazimizde cihan çapında tahakkuk ettirmiş ve yeryüzünde karşılaştığımız herkese kardeş nazarıyla bakmıştık. Böyle bir muvazene ölçüsü ile zulüm ve tecavüzden kendimizi alıkoymakla kalmamış; insanlık çapında bunun yaygınlaşmasına da öncülük etmiştik.

Evet, bizler geçmişimiz itibarıyla her zaman ve her yerde bir muvazene (denge) unsuru olarak devreye girdik ve sulh-ü umumînin teminatçısı olduk. Dün böyle idik, hayat boyunca da böyle olacağız. Hatta ölürken bile böyle ölecek; Cennet’e girdiğimiz zaman, *“Selâm size, hoş geldiniz. Ebedî kalmak üzere buraya girin!”*[17] iltifatını alacağımız ana kadar da böyle devam edeceğiz.

Aslında şu âyet-i kerime de bize böyle bir sonucu müjdelemektedir: *“Rabbilerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük Cennet’e götürülürler. Kapıları daha önce açılmış bulunan Cennet’e vardıklarında onun bekçileri bu kimselere, ‘Selâm size, hoş geldiniz! Ebedî kalmak üzere buraya girin.’ derler.”*[18]

Başka sistemler, hayatı devam ettiren düsturlardan biri olarak *cidali, kavga*yı esas alırken ve varlıklarının devamı için bunu vazgeçilmez bir kaide olarak kabul ederken, İslâm bunu *teavün ve yardımlaşma* esasına bağlamıştır ki; sulh-ü umumî için bundan daha mühim bir esas ve kaide olamaz.

İslâm’ın iktisadî yapılanması açısından *cihan sulhü* kaidesini nazara alacak olursak; bu iktisadî yapının bütün dünya insanları için nasıl bir emniyet ve güven atmosferi hâsıl ettiği ve edeceği her türlü izahtan vâreste olduğu ortaya çıkacaktır.

Diğer sistemlerden hiçbirinde pratiğe dönük olmak şartıyla *sulh* esası yoktur. Kur’ân, *“Sulh hayırlıdır.”*[19] düsturunu âlemşümûl bir prensip olarak ele alır ve onun uygulanmasını tavsiye eder.

İslâm iktisadî yapısının oturtulduğu bu temel esas, başkalarını çökertmekle ayakta kalmaya çalışan bâtıl sistemlerin oturduğu temelsiz esaslardan, Arş’ın ferşten uzaklığı nispetinde uzak ve aynı zamanda bir mürüvvet ve insanlık örneğidir.

Şu kadar var ki, insanlık henüz cihan çapındaki bu sulh sistemini anlayıp idrak edecek seviyeye gelmemiştir. Hâlbuki İslâm, on dört asrı aşkın bir süre önce böyle bir teklifle gelmiş ve iktisadî yapısını da bu temel esas üzerine oturtmuştur.

5. Âlemşümûl Kardeşlik

Kur'ân-ı Kerim, âlemşümûl bir kardeşliği tesis etmek üzere nazil olmuş ilâhî bir kitaptır.. evet, evrensel kardeşlik, ancak Kur'ân-ı Kerim'in bütün insanlığı kucaklayan engin düşünce dünyasında teessüs edebilmiştir. Böyle bir esas, istikrarlı ve arızasız bir içtimaî ve iktisadî hayat için çok önemlidir.

Âlemşümûl kardeşlik, Endülüs'teki bir mü'mine inen kılıç darbelerinin iniltisinin bütün mü'minlerin vicdanında duyulması şeklinde kendisini hissettirdiği gibi, o, Bosna, Çeçenistan, Filistin ve Mısır'dan ta Afrika içlerine, hatta Filipinler'e kadar, mütegallipler tarafından dininden, diyanetinden ötürü işkence ve zulme maruz kalanların âh u enînlerine ortak olma ve bu duygularla iki büklüm hâle gelip inlemek demektir. İslâm tarihi, bu duygularla süslenmiş yüzlerce misalle lebaleptir.

Evet, Abdurrahman Gâfikî'nin başına Charles Martel'in kılıcı kalkıp inerken, beri tarafta başka bir mü'min başını tutup inlemiş; Çanakkale, Trablusgarp veya başka bir yerde Türk ordusu zulme uğrayınca, âlem-i İslâm'ın diğer yerlerinde aynı duygular köpük köpük yaşanmış ve sineler hep hıçkırıklarla inlemiştir.

İslâm, bütün prensipleriyle, en küçük daireden başlayarak en geniş daireye kadar bu kardeşliği hem de en sağlam şekilde tesis etmiştir. İslâm kardeşliğinin en önemli esası inanmaktır. *"Ancak inananlar kardeştir."*[20] beyanı bunun en sadık şahididir. Evet, o, hiçbir ayırım gözetmeden önce bütün inananları kardeş kabul eder.

Bu kardeşlikte o, kral ile kapıcıyı aynı safta, yan yana ve omuz omuza, aynı şartlar altında ve ubûdiyet şuuruyla birbiriyle bütünleştirir ve tecezzî kabul etmez bir 'kül' (bütün) hâline getirir.

İslâmî düşünce açısından mâbette zengin-fakir, beyaz-siyah, soylu veya soylu olmayan ayırımı yapılmamıştır. Herkes orada açık-kapalı her yanıyla en iyi şekilde duyulup hissedilmiştir ki; âlemşümûl kardeşlik duygusunun ilk temrinlerinin yapıldığı bu kutlu mekânın tesirini bir başka yerde duyup yaşamak

mümkün değildir.

Bir Âlemşümûl Kardeşlik Örneği

Şanlı mazimizi incelediğimiz zaman, Kur'ân'ın tesis buyurduğu âlemşümûl kardeşliğin yüzlerce canlı misaliyle karşılaşırız. İşte o yüzlerce örnekten sadece bir tanesi:

Bir zamanlar, şarkta adı anıldığı zaman garptakinin ödü kopan aslanlar aslanı Osmanlı, yaralı ve mecruh kıvranırken, Batının bütün mütecavizleri onun başına üşüşmüştü ve onu bütün bütün tarihten silmek istediklerinde, İslâm'ın pek çok hakikî dostu onun için inlemiş ve onun ızdıraplarını paylaşmışlardı.

Evet, yaralı aslanın iniltisi bütün İslâm âleminde yankılanıyor ve onun imdadına koşmak için herkes elinden geleni yapmaya çalışıyordu. İşte bu samimî dost dünyadan biri de Hindistan'dı.

Süleyman Nedvî anlatıyor:

"Müslüman Türk'ün Trablusgarp'taki hezimeti ve geriye çekilmesi, diğer Müslümanlar gibi Hint Müslümanlarının da vicdanında bir inilti şeklinde yankılanmaya başlamıştı.

O gün ben, çiçeği burnunda bir gençtim. Halk, harıl harıl sokaklardan büyük bir meydana doğru akıyordu. Bu akıntı içinde ben de oraya gittim. İğne atsan yere düşmeyecek kadar bir kesafet ve kalabalık vardı. Müslüman Türk'ün Trablusgarp'taki mağlubiyet ve hezimetinin hesabı görüşülecekti.

Evet, onun için gözyaşı dökülecek, onun için eller Yüce Mevlâ'ya kaldırılacak, kefere ve fecereye lânet okunacak ve Müslüman Türk'ün yardımına koşabilmenin çareleri aranacaktı.

Hint hükümetini, oradaki Hindu'yu ve Hindu düşüncesini aşarak, o gün bir baştan bir başa Lahor'un sokaklarını inanmış Müslümanlar dolduruyordu. Hatipler konuşuyor, duygular coşuyor ve halkın gözünden akan yaşlar âdeta yere düşmüyor da birbirinin sırtına dökülüyordu.

Herkes elinde ve üzerinde ne varsa ortaya atıyor ve bunlarla Müslüman Türk'ün imdadına koşmaya çalışıyordu.

Halk coşmuştu. 'Canını veren yok mu?' dense, hemen herkes, pasaportu eline alıp Çanakkale'ye, Maraş'a, Gaziantep'e koşacaktı. Zira, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) on dört asır evvel tesis ettiği kardeşlik ruh ve anlayışı, bunun böyle olmasını gerektiriyordu.

Nihayet, o esnada kalabalığın saygıyla bir zata yöneldiği görüldü. İki büklüm

bu zat, beyaz elbiseleri içinde kürsüye doğru yürüyordu. Muhtemelen böyle bir hesaplaşmanın şiirine kafiyeyi o koyacaktı. Koyacak ve bu tatlı âhenge ayrı bir dem getirecekti. Evet, son sözü o söyleyecek, fezlekeyi de o ifade edecekti.

Sonradan, sözleriyle sineleri dağlayan o zatın Dr. Muhammed İkbal olduğunu öğrendim. Bu söz sultanı, o gün işte böyle iki büklüm kürsüye çıktı. Onun büyüleyici konuşmasıyla halk kendinden geçmiş ve herkes canını vermeye teşne hâle gelmişti. O ise sözlerini şöyle sürdürüyordu:

– Cemaat! Ben şu dakikada kendimi Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ruhaniyeti huzurunda görüyorum. Bana diyor ki:

– Muhammed İkbal, bana ne hediye getirdin? Ben de O'na cevaben diyorum ki:

– Yâ Resûlallah! Sultana sultanlık, gedâya gedâlık yaraşır. Benim gibi bir gedâdan sultanlara ne hediye olabilir ki! (Evet, asırlar var ki, sana bir hediye getiremedik. Bedr'in aslanları, Uhud'un kahramanları, Huneyn'in serdengeçtileri gibi seni sevindiremedik.) Ancak şimdi sana öyle aziz bir hediye takdim ediyorum ki, onu Cennet'teki kevserlere dahi değişmem. Bu hediye, Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı savaşan Mehmetçiğin akan kanıdır!"

Bu sözleri duyan cemaat kendinden geçmişti. Evet, Resûl-i Ekrem'e en son takdim edilen hediye, işte bu yarım bardak kandan ibaretti. Ve bu kan, İslâm'ın haysiyet, namus ve iffeti adına akıtılmıştı.

Hindistan'daki Müslüman, Trablusgarp'taki Türk'ün derdiyle işte böyle ilgileniyor ve inim inim inliyordu.

Evet, bizim burada sinemizden yediğimiz bir hançer, orada bir Hintliyi, bir Afrikalı siyahîyi böyle inletiyordu.

Nasıl ki, bugün, herhangi bir Müslüman ülkesindeki bir inilti bizim gönlümüzde de mâkes bulmakta, vicdanlarımızda yankılanmakta ve topyekün İslâm âleminde aynı inilti ve ızdırabı meydana getirmekte, öyle de, o gün, İslâm dünyasının büyük bir kısmı ızdıraplarımızı bizimle paylaşıyor ve bizim için kardeşlik gözyaşları döküyorlardı.

Öyle de olması icap ederdi. Zira Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müslümanları, bir bünyenin farklı uzuvlarına benzeterek bu uhuvveti şöyle ifade buyurmuşlardı:

"Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minler bir bedene benzerler. Onda bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar

da uykusuz kalır, ateşlenir ve onun ızdırabına iştirak ederler."[21] Evet, âlemşümûl kardeşliğin muktezası işte böyle olmak gerekir.

İktisadî yapının bir de böyle bir kardeşlik esasına oturtulduğu düşünülecek olursa, artık bu yapının sarsılıp yıkılması düşünülemez. Şayet Müslümanlar, bu şuurla bir araya gelir ve bütün gelir kaynaklarını böyle bir ekonomik sistem içinde çalıştırırlarsa, çok yakın bir gelecekte dünyanın en zengin ve en güçlü devletlerini kurmuş olurlar.

Zannediyorum böyle bir sistemleşme içine girildiği takdirde, Müslümanlar başkalarına el-avuç açmayacak, falan veya filan topluluk bizi kabul etsin diye çırpınıp durmayacaklardır.

Her şeye rağmen biz, ümidimizi yitirmiş değiliz. İnşâallah yitirmeyiz de; zira şimdilerde haricî ve dahilî binlerce hâdise, Müslümanları böyle bir çizgi ve zemine doğru itmektedir. Kardeşlik esasına dayalı bir ticarî ve iktisadî yapılanmayı –ümit ederim– yakın bir istikbalde bütün ihtişamıyla hepimiz müşâhede ederiz.

İsterseniz şimdi, buraya kadar izahına çalıştığımız temel esaslar çerçevesinde şekillenen İslâmî iktisat sisteminin hususiyetlerini anlatmaya geçebiliriz.

1 Mülk sûresi, 67/1.

2 Yâsîn sûresi, 36/83.

3 Âl-i İmrân sûresi, 3 /26-27.

4 Âl-i İmrân sûresi, 3/26.

5 Hadid sûresi, 57/5.

6 Furkan sûresi, 25/3.

7 A'râf sûresi, 7/188.

8 Bkz.: Buhârî, zekât 3; menâkıb 13; Müslim, iman 248-350; imaret 24; Tirmizî tefsir (26) 1-2.

9 Mü'min sûresi, 40/16.

10 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 5/601; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 6/82.

11 Şiblî Numanî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/297.

12 Hâkim, *el-Müstedrek* 4/468; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/335; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/38.

13 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 6/19. Ayrıca bkz.: Ebû Dâvûd, *imare* 33.

14 Şiblî Numanî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 1/301-302.

15 Tirmizî, *kıyâmet* 26, *zühd* 4; Nesâî, *cenâiz* 3; İbn Mâce, *zühd* 31.

16 Fetih sûresi, 48/28.

17 Zümer sûresi, 39/73.

18 Zümer sûresi, 39/73.

19 Nisâ sûresi, 4/128.

20 Hucurât sûresi, 49/10.

21 Buhârî, *edeb* 27; Müslim, *birr* 66.

D. MÜLKİYET

Hayatı ihata eden bütün meseleler, İslâm'da kendi orijini içinde farklı bir keyfiyeti haizdirler. İktisadî ve ticarî meseleler için de aynı şey söz konusudur.

Evet, İslâm, bu konuya da yine tevhid anlayışı içinde yaklaşır ve her şeyde müntesiplerinin iç ve dış dünyalarını tevhid ile mamur hâle getirmeyi hedefler.

Yani kul, iç sıkıntılarını 'Allah' diyerek atabildiği gibi, toplum da değişik sıkıntıları لَهُ الْمُلْكُ *"Mülk Allah'ındır."*[1] anlayışıyla aşabilir ki, İslâm'ın iktisat anlayışı da bu temel düşünceye dayanmaktadır.

Mülk Allah'a ait olduğu gibi, hamd ve senâ da O'na mahsustur. Öyle ise ne baronların ne feodal beylerin ne bir ucu devrimize kadar uzayıp gelen kapitalistlerin ne de proletarya sınıfının mülkün gerçek sahibi olması söz konusudur.

Her şey Allah'ın olduğu gibi yeryüzü de O'nundur. Ve O, er geç yeryüzüne iç ve dış salâha ermiş kullarını vâris kılacağını beyan buyurmaktadır.[2] Bu, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen ve asla değişmeyecek olan kanunu ve âdet-i sübhaniyesidir.

Esasen hakikî mânâda yeryüzünün hâkimi Allah'tır. Ancak O, geçici olarak beşer eline itibarî ve izafî bir hâkimiyet vermiştir; vermiştir ama dikkat edilecek olursa, bu itibarî hâkimiyette dahi yine hep O'nun hükümranlığı müşâhede edilmektedir.

Şu kadar var ki, insanlar Allah'a yaklaşmaları ve kurbiyetleri nispetinde bu hâkimiyete ehil hâle gelirler. Allah (celle celâluhu) da onları bir ölçüde hakem kılar, onlar da vekâleten hükmederler. Muvakkaten yeryüzünde söz onlara ait olur. Milletler arasında nizâ olduğunda onlara başvurulur. Tıpkı Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'ye başvurulduğu; Selâhaddin'e, Kılıçarslan'a, Alparslan'a, Fatih ve Kanunî'ye müracaat edildiği gibi...

Tavanıyla, tabanıyla hakikî mânâda Allah'ın halifesi hâline gelmiş bir cemiyet ve millet, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına götüren yolun temsilcisidir. Bunda hiç kimsenin zerre kadar şüphesi olmamalıdır. Zira Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen kanunu hep böyle devam edegelmiştir.

Hükümler, kader âleminde verilir. Ancak, uygulama içtimaînin şartları ve kaidelerine göre yeryüzünün halifesi hâline gelen bir millet tarafından yerine getirilir. Artık hakkında hükmedilen millet ve devletler için verilen

hükümlerden kurtuluş da yoktur.

Bazen bu hüküm, herhangi bir milletin hürriyetinin elinden alınması şeklinde olur. Bazen, bir millet içtimaî coğrafyadan silinme cezasına çarptırılır. İnfaz eden ise hep aynı millet veya salâhını ispat etmiş bir kısım milletler topluluğudur.

Yeryüzüne ancak salih kimselerin vâris olacağı hakikati şeriat-ı fıtriye kanunları içinde, "lâ yezâl" (ebediyen) devam edecek ve hiçbir tebeddül ve değişikliğe de uğramayacaktır.

Biz, Müslümanlar olarak Allah'a teslim olur ve başka teslim ve başka teslimiyetleri de kölelik ve esaret sayarız. Böyle bir esaret hayatına her zaman ölümü tercih ederiz. Eğer teslim olup karşısında temenna durduğumuz bizden birisi varsa, bu da netice itibarıyla O'na râci olduğu içindir.

Aslında bizim bu teslimiyetimiz de hep belli sınırlar dahilinde cereyan etmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın sınır koyduğu noktadan öteye, hiç kimseye hiçbir şekilde serfürû etmemiz ve baş eğmemiz söz konusu değildir. Kendimizi Cenâb-ı Hakk'a nispet ederek intisap ve köleliğimizi itiraf ise, bizler için hayatımızın en onur ve şeref verici davranışı sayılır. Bizim için böyle bir kölelik hürriyetin; böyle bir intisap da şeref ve izzetin ta kendisidir.

1. Mülkün Yegâne Sahibi Allah'tır

Mülk Allah'ındır. İslâm mal ve mülkü ele alıp değerlendirirken bu zaviyeden ele alır. Biz de meseleye bu zaviyeden yaklaşacak ve söyleyeceklerimizi hep bu ölçüler içinde söylemeye gayret edeceğiz.

Yeryüzü Allah'ındır. Biz de Allah'ın mülküyüz. Bu mevzuda teşrî ve tevcîh hakkı ancak ve ancak Malikimiz olan Allah'a aittir. Bugün yeryüzü sahnesinde biz bulunuyoruz. Dün başkaları bulunuyordu. Yarın da başkaları bulunacak. Gelen mutlaka gidecek; giden de bir daha geri gelmeyecek.

Hakkında gidip-gelme sözcüğünü kullanmak muhal olan Ezel ve Ebed Sultanı bir Zât vardır ki, ufûl etmeyen, yok olup gitmeyen sadece ve sadece O'dur. Malikiyet de sadece O'na aittir. Diğer malikiyetler ise izafîdir, geçicidir. Bunlar dünyaya gelince malik olduklarını zannederler; giderken de malik olmadıkları keder ve tasasıyla çeker giderler. Ne kadar, hâkimiyet iddiasında bulunanlar varsa, bunlar dünyadan göçtüklerinde ne mülkleri ne de hâkimiyetleri kalır. Her şey dağılır gider; dağılır gider ve sadece O kalır.

Öyle ise insan, dünya onu silkeleyip atmadan kendi iradesi ve irfanıyla daha

sonra varacağı menziline yönelmeli ve durmadan dolup boşalan bu kararsız dünyaya gönül bağlamamalıdır.

Allah (celle celâluhu) ötede: *"Bugün mülk kimindir?"*[3] diye soracak. Ve işte bizler ötelere ait bu soruya daha dünyada iken cevap veriyor ve "Mülk bütünüyle Senindir Allahım!" diyoruz. Bütün düşüncelerimizi de bu temel prensibe bağlıyoruz.

Şimdilik, sabah-akşam okuduğumuz ve bilhassa çarşı ve pazara çıkarken okunması sünnet olan şu duayı meselemizle alâkalı olması açısından kaydedip geçelim:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir. O'nun asla şerîki olamaz. Mülk O'nundur, hamd de O'na mahsustur. O diriltir ve öldürür. O ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Hayır O'nun elindedir. O'nun kudreti her şeye yeter."[4]

Bizim çarşı ve pazarımıza işte bu düşünce hâkimdir. Bu itibarla malikiyet iddiasında bulunanlar kendilerini malik zannededursun, değişik kuruntulara girsin, mülk iddiasında bulunsun veya mülkü esbaba taksim etsinler; bütün bu mülk, şerîki ve ortağı olmayan Allah'ındır.

O öldürendir, diriltendir. O isterse, piyasa ve pazar canlanır ve yine O isterse piyasayı, pazarı altüst eder. Zira O her şeye kadirdir. Biz düşünce dünyamızda hâkimiyeti O'na veriyor, mülkünde istediği gibi tasarruf yapacağına dair olan itikadımızı, söz ve fiillerimizle bir kere daha perçinliyor; bütün cihan duysun ve bu velvele ile bir kez daha inlesin: "Mülk sadece ve sadece Allah'ındır..." diyoruz.

2. Teşrî Allah'a Ait Bir Haktır

Teşrî ve tevcîh hakkı Allah'ındır. Hükmü ancak ve ancak O verir.. evet, teşrî hakkı sadece ve sadece Allah'a aittir. İktisadî hayata ait kanun vâzıı (koyucu) da bir başkası değil O'dur.

Güneşi semamıza kim perçinlemişse, dünyayı 149,5 milyon kilometrelik mesafede güneş etrafından kim döndürüyorsa; dünyaya, hayata müsait olsun diye 23,5 derecelik meyli kim vermişse, atmosferin içerisine % 21 nispetinde oksijen tespit edip bizim hava almamızı kim sağlamışsa, bizleri kim öldürüp

diriltiyorsa ve hayatın her sahasında bize kim Hâkim-i Mutlak ise, iktisadî hayatımızın hâkimiyeti de ancak O'na aittir.

Zira insanla diğer sistemler arasında çok ciddî bir münasebet vardır. Bütün cihana hâkim olup tasarrufta bulunmayan, bu münasebet ve irtibatı temin ve tesis edemez. Bunu temin ve tesis edemeyene de hakikî mânâda hâkim ve malik denemez.

Nasıl ki, insan bünyesinin herhangi bir uzvuna hâkim olmak için bütün vücuda hâkim olmak şarttır. Zira bütün uzuvlar arasında çok ciddî bir irtibat ve münasebet vardır. Ve vücudun bütününe hâkim olup tasarrufta bulunamayan, bir hücreye dahi hakikî mânâda hâkim olup tasarruf edemez. Öyle ise bütün kâinata malik olamayan insana dahi hakikî olarak malik olamaz.

Bu itibarla bizler, mal ve mülkümüzle beraber, her şeyin maliki olan Allah'a teslim oluyor ve O'nun malikiyetini bütünüyle kabul ve itiraf ediyor, O'na veriyoruz. Malikiyet O'nun olduğuna göre, teşrî hakkı da O'nundur...

Teşrî ve tevcîh hakkı, ferdin içtimaîleşmesi neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Bizim toplum yapımızda fert o kadar içtimaîleşmiştir ki, o kendi huzur ve saadetini, mutlak planda içinde yaşadığı cemiyetin huzur ve saadeti içinde görmektedir.

Bizde hemen her fertte şu düşünce hâkimdir: "Eğer içinde yaşadığım toplum huzurluysa ben de huzurluyum. Herkesin bağ ve bahçesine semadan dürr ü güher yağıyorsa, benim bahtıma da birkaç tane düşsün isterim. Eğer başkası mahrumsa benim nasip ve payımın olması da o kadar önemli değil. Ben, içinde yaşadığım cemiyet için varım. Başka türlü düşünürsem varlık gayemi unutmuş olurum."

Diğer bir yaklaşımla bizde her fert, içinde yaşadığı cemiyetin lezzetleriyle mütelezziz ve elemleriyle müteellim olmalıdır ki, içtimaîleşme şuuruna ermiş olduğunu göstermiş olsun. Aksi hâlde birbirinden kopuk fertlerin ne cemiyet hayatından ne onun iktisadî yapısından ne de bedeviyetten kurtulduklarından bahsetmek mümkündür.

Bedeviyetten kurtulmuş fertlerdir ki ileri seviyede medeniyet ve umranlar kurabilmişlerdir. Bu da, teker teker fertlerin, cemiyetin hissiyatını ruhlarında duymalarıyla mümkündür. Böyle bir tevcîhin ise kanunu yoktur. Çünkü o, tamamen fertlerin yetişme tarzlarıyla alâkalıdır.

Bunun mânâsı şudur: Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'da çeşit çeşit

hükümler vaz’etmiştir. Bu hükümlerden iktisadî yapıyı ilgilendirenlerin yanı sıra ilgilendirmeyen ve başka sahalara ait olanlar da vardır. Şimdi biz mevzumuzla alâkalı olması bakımından iktisadî ve malî hayatla alâkalı olanlardan bir ikisini kaydedelim.

Meselâ, Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurur:

“Erkeklere kendi kazandıklarından bir pay, kadınlara da yine kendi kazandıklarından bir pay vardır.”[5]

Erkek çalışıp kazanmışsa, elde ettiği mâmelek onundur. Kadın çalışıp kazanmışsa, o da onundur. Bu itibarla da hem kadının hem de erkeğin mülk edinme hakkı vardır. Mirasta da durum aynıdır.

“Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli birer hissedir.”[6]

Böyle bir hakka hiç kimse el uzatamaz. Aksi zulümdür, tecavüzdür. Cenâb-ı Hak, insanlara bir taraftan mülk edinme hakkı verirken diğer taraftan da zekât vermeyi emretmektedir. Zekât, fakirlerin zenginlerdeki hakkıdır.

3. Teşrî ve Tevcîh Üzerine

a. Teşrî ve tevcîhin mânâsı

İslâm, iktisadî ve malî yapılanmayı iki türlü ele alır:

Birincisi, meselenin *teşrî* yönüdür. Bu yönüyle iktisadî hayat belli prensiplere bağlanmıştır.

İkincisi ise, *tevcîh* yönüdür ki, bu yön tamamen fertlere kazandırılan şuurla alâkalıdır ve İslâm dini, ferde cemiyet şuuru kazandırmakla tevcîhe bir şekil vermiştir. Bu ise hiçbir zaman dondurulup bir sınır ve tahdit altına alınmamıştır. Misallerini gördükçe bu husus daha bir aydınlık kazanacaktır.

Meselâ, yukarıda geçtiği gibi, Cenâb-ı Hakk’ın insanlara bir taraftan mülk edinme hakkı verirken diğer taraftan da zekât vermeyi emretmesi birer *teşrî*dir ve bu teşrî hakkı, daha önceleri de ısrarla belirttiğimiz gibi, Cenâb-ı Hakk’a aittir. Fakat bir de meselenin tevcîh yönü vardır ki buna sınır getirmek mümkün değildir.

Bir toplum düşünün ki, fert cemiyetle tamamen bütünleşmiştir. O cemiyetin üye ve fertlerinden birisi bir ay aç kalsa, o da bir ay hiçbir şey yiyip içmemektedir. Birisinin başı ağrısa, onun da iştahı kaçmaktadır. Dahası o,

insanların ebedî hayatları adına daima iki büklüm yaşamaktadır. Sancıdan kıvranmadığı bir anı yoktur. Hâlbuki Allah ona sadece zekât vermeyi emrettiği hâlde, o, iktiza ettiğinde bütün malını hatta sırtına giydiği son elbisesini vermektedir. İşte bu bir *tevcîh*tir ve kulun iradesine bırakılmıştır.

Denebilir ki, sahabe bütünüyle bu şuura ermişti. Hz. Ebû Bekir'in verme ufku buydu. Onun bu tevcîhini had ve sınır altına almanız mümkün değildir. Hz. Ömer aynı şekilde veriyordu. Hz. Ali, günlerdir aç olduğunu unutuyor ve yiyecek bir şeyler almaya çıktığı pazarda, kendisine el açan birisine neyi varsa veriyordu. Hz. Osman'ın cömertliği karşısında ise Allah Resûlü *"Allahım, Osman'ın cömertliğinden utanır oldum!"* diyordu.

Abdurrahman b. Avf da bu şanlılardan biriydi. Bunlar hayatlarında Cennet müjdesi alan insanlardandı. Allah Resûlü bir defasında imamete onu geçirmiş ve arkasında namaz kılmıştı. Bu zat, neyi var neyi yok hepsini Mekke'de bırakmış ve Medine'ye öyle hicret etmişti. Ne var ki, bir keresinde Allah Resûlü, *"Abdurrahman b. Avf'ı sürünerek Cennet'e gidiyor gördüm!"* buyurmuştu. Sebebi sorulduğunda da: *"Çok zengin olması"* söylenmişti.

Aradan yıllar geçmiş, Hz. Âişe Validemiz Mescid-i Nebevî'de otururken dışarıdan gelen büyük bir gürültü dikkatini çekmişti. Yanındakilere gürültünün sebebini sorduğunda, Abdurrahman b. Avf'ın dillere destan ticaret kervanının Medine'ye yaklaşmakta olduğu söylenmişti. Duyulan ses ve gürültü de insanların bu kervanı karşılamaya koşmalarından ileri gelmekteydi.

Hz. Âişe Validemiz "Allah Resûlü doğru söylemiş!" dedi. Yanındakiler "Ne demişti?" diye sorunca da yukarıda zikrettiğimiz hadisi nakletmişti. Daha sonra bu söz Abdurrahman b. Avf'ın kulağına kadar gitti. Mahzun ve mükedder olmuş ve yediyüz deveyi yükleriyle Allah yolunda infak etmişti. Daha sonra da ya bizzat kendisi gelip veya birini gönderip: "Ey Anam, acaba ayaklarımı kurtarabildim mi?" diye sormuştu.[7]

İşte bu da tevcîhin ayrı bir yanı ve Abdurrahman b. Avf'ın engin ufku!. Ne var ki, herkesten aynı davranışı beklemek mümkün olmadığı gibi onu sınırlandırmak da mümkün değildir.

Hz. Ebû Zer (radıyallâhu anh) anlatıyor:

- Allah Resûlü tek başına Uhud'a doğru yürüyordu. Ben de hemen arkasına takıldım. Bir müddet arkasından yürüdüm. Uhud Dağını görünce: "Uhud Dağı kadar altınım olsaydı, hepsini dağıtırdım ve ondan bir dinarı hariç üç

günden fazla yanımda beklemesini arzu etmem. O bir dinarı da yalnız borç ödemek için tutmak isterim." buyurdular. Sonra devamla şöyle buyurdular:

"Bu dünyada malı-mülkü çok olanlar, kıyamet gününde azlık kurbanı olanlardır. Ancak sağına, soluna, önüne, arkasına mal ve mülkünü dağıtanlar müstesna."

Allah Resûlü böyle derken eliyle sağına, soluna, önüne ve arkasına işaret ediyordu. 'Ben dönene kadar yerinde kal!' buyurup bir süre benden uzaklaştı. Bu arada ben bir ses işittim ve Resûlüllah'ın yanına gitmek istedim. Sonra Resûlüllah'ın 'Yerinde kal!' buyurduğunu hatırladım ve vazgeçtim. Allah Resûlü gelince: 'O işittiğim ses ne idi?' diye sordum. Resûlüllah: 'Sen o sesi işittin mi?' buyurdular. 'Evet' dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdular: 'Yanıma Cebrail geldi ve bana 'Ümmetinden her kim Allah'a hiçbir şeyi şerik koşmayarak ölürse Cennet'e girer.' dediler."[8]

b. Teşrî ve Tevcîhte Ölçü

Hz. Fatıma'nın eline Hz. Ali vasıtasıyla bir gerdanlık geçmişti. Ne Hz. Ali'nin ne de Hz. Fatıma'nın elinde böyle mal ve emtia uzun süre kalamazdı; gelen gelir ve Allah için bir başka yere verilirdi.

Hz. Ali hiçbir devirde evinde karnını doyuracak bir günlük yemekten fazlasını tutmadı. Dahası o, yaz-kış aynı elbiseyi giyerdi. Yazın terler, kışın ise tir tir titrerdi. Buna rağmen ganimetten eline geçen gerdanlığı hanımına vermiş ve Hz. Fatıma da bunu boynuna takıvermişti.

Efendimiz, kızının boynundaki gerdanlığı görünce kaşlarını çattı. O güneşe fer veren simada aniden bir tekallüs oldu. Aslında Hz. Fatıma, Efendimiz'in kadınların altın takmalarına müsaade ettiğini biliyor ve ona göre davranıyordu.

Evet, altın, kadınlar için mubahtı; o da, teşrîin kendisine tanıdığı bir hakkı kullanıyordu. Ancak onun mâşerîleşmiş bir vicdanı vardı. Ve bu tavrı, taşıdığı vicdana uygun değildi. Onun içindir ki, Efendimiz kaşlarını çatmış ve kızına hitaben şöyle demişti:

"İster misin, insanlar, Peygamberin kızı boynunda Cehennem'den bir parça taşıyor, desinler?"

Hz. Fatıma hemen boynundaki gerdanlığı çıkarıp satmış, sonra da bu para ile bir köle satın alıp onu hürriyete kavuşturmuştu. Ardından Allah Resûlü'ne gelerek yaptıklarını anlatınca, Resûlullah'ın mübarek yüzündeki bulutlar

dağılmış ve çehresi eski hâlini almıştı. Yani kızının yaptığından çok memnun olmuştu; memnun olmuş, ellerini açarak: *"Peygamberin kızı Fatıma'yı Cehennem'e girmekten kurtaran Allah'a hamd olsun!"* diye boşalıvermişti.[9]

Görülüyor ki, karşımızda iki tablo var: *Teşrî ve tevcîh*. Bir taraftan kanunu Allah koyuyor, diğer taraftan da kul incelerden ince hâle geliyor ve bütünüyle îsâra kilitleniyor.

Burada bir yanlış anlamayı önlemeye ihtiyaç var: İslâm, kendi müntesiplerine hiçbir zaman, elinizde ne varsa hepsini saçıp savurun ve başkalarına muhtaç hâle gelin, dememiştir. Aksine, İslâm'ın yaşandığı devrelerde Müslümanlar iktisadî yönden dünyanın en zenginleri hâline gelmişlerdir.

En büyük ticareti onlar yapmış; Yemen'e, Suriye'ye, oradan da ta Mâverâünnehir'e kadar ticaret kervanları teşkil etmiş ve ülkelerini dünya ticaretinin merkezi hâline getirmişlerdi.

Evet, o dönemde devlet ve millet fevkalâde zengindi. Ancak hiçbir zaman servet, fertlerin mihrabı hâline gelmemişti. Şahıslar sade bir hayat yaşıyor, israf ve tebzîrden olabildiğine uzak duruyorlardı. Ayrıca, cömertlikte âdeta herkes birbiriyle yarışıyor gibiydi.

Bütün bunları anlatırken, malın hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yoktur da demek istemiyoruz. Zira mal ve emtianın kendisine göre bir yeri ve ağırlığı vardır. Bunu görmezden gelmenin doğru olmadığı da açıktır.

ba. Kazançta Denge

İnsan için çalıştığından başka ne vardır?

"İnsan için ancak çalıştığının semeresi vardır. Çalışmasının semeresi şüphesiz görülecektir. Sonra da ona karşılığı eksiksiz verilecektir."[10]

Kur'ân, bir taraftan insanları çalışmaya teşvik ederken, diğer taraftan mücerret çalışmanın her zaman faydalı olmayacağına da dikkat çekmektedir.

"Allah hiçbir nefse gücünün üstünde yük yüklemez. Yaptığı iyilikler onun lehinde, kötülükler ise aleyhindedir."[11]

Öyle ise insan, çalışıp kazandığı şeylerde bir denge kurmalıdır ki kazandıkları hep lehinde olsun.

"Ey iman edenler! Alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı gün gelmeden önce, sizi rızıklandırdığımızdan hayra sarf edin. İnkâr edenler,

zalimlerin ta kendileridir."[12]

Kur'ân işte böyle bir muvazene ve denge kurmuştur. Allah Resûlü de, meselenin pratiğini evvelâ kendi nefsinde yaşamıştır; ardından da, kendisine neseben en yakın olanların bu dengeyi kurmalarını istemiştir.

Daha önceki bölümde Hz. Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile ilgili bir misal vermiştik. Burada da yine onunla ilgili bir hususu arz ederek, konuyu aydınlatmaya çalışalım:

Hz. Fatıma Validemiz vefat ettiğinde yirmi beş yaşlarında var veya yoktu. Sanki onun dünyaya geliş gayesi kıyamete kadar gelecek bütün aktâp ve seyyidlere analık yapmaktı. O bir 'Zehrâ' idi; çiçek gibi açmış, tohumlarını bırakmış ve öyle gitmişti.

Evet, o çiçekten nice gül bahçeleri ve nice geçmeyen baharlar meydana gelecekti. O, Allah Resûlü'nün vefatından sonra geriye kalan, Efendimiz'in tek gönül meyvesiydi ve O'nunla ayrılıkları çok sürmemişti. Babasının vefatından altı ay sonra o da çok sevdiği babasının yanına göç etmişti.

O incelerden ince kadınlar sultanı, edebi, davranış ve hareketleri ile aynen İki Cihan Serveri'ni aksettirirdi. Evinin bütün işini kendisi görür; çamaşırı kendi yıkar, yemeğini de kendi yapardı. Ayrıca, evin suyunu da bizzat kendisi taşırdı. El değirmeninde arpa öğütmekten elleri ve su taşımaktan da mübarek omuzu nasır bağlamıştı. Hz. Ali (radıyallâhu anh), hanımının bu durumuna çok üzülüyor; fakat imkânı olmadığı için ona bir yardımcı bulamıyordu.

Nihayet bir yerden bir hayli esir gelmişti. Gelen esirler, Medine Müslümanlarına dağıtılıyordu. Hz. Ali hanımına, "Gidip babana söyle, sana da bir hizmetçi versin. Ben söylemeye çekiniyorum!" dedi. Hz. Fatıma da gidip durumunu arz etti. Ancak Allah Resûlü kızına müspet cevap vermedi:

"Suffe ashabı açlıktan kıvranırken ben sana hizmetçi veremem!" dedi. Daha sonra da eve gidip kendisini beklemesini söyledi.

Hâdisenin bundan sonrasını Fatıma Anamız şöyle anlatıyor:

Yatakta yatıyordum. Yanıma oturdu. Öyle ki ayaklarının serinliğini sinemde hissediyordum. Bana: *"Kızım, sana benden istediğinden daha hayırlı bir şey öğreteyim mi?"* dedi. "Evet, yâ Resûlallah!" dedim. Sözüne şöyle devam buyurdu:

"Yatağa girdiğin zaman 33 defa 'Sübhanallah', 33 defa 'Elhamdülillah' ve 34 defa da 'Allahü Ekber' de. Bu senin için köleden de hizmetçiden de daha

hayırlıdır."[13]

Allah Resûlü, kızının yüzünü ahirete 'tevcîh' ediyordu. Belki de onu ikaz ediyor ve bu ölçüde olsun dünyaya bulaşmamasını istiyordu. Nasıl olsa çok kısa yaşayacaktı. İhtimal bu ifadelerinin altında bu hakikate de telmih vardı.

Evet, Efendimiz'in saadet hanesi hep böyleydi. Hz. Ali, isteseydi, arzu etseydi ve sadece hakkı olanı alsaydı hem kendisine hem de hanımına çok daha müreffeh bir hayat yaşatabilirdi. Ama onlar devleti zengin edecek bir davranışı ihtiyarî olarak tercih ediyor ve kendileri oldukça fakir ve sade bir hayat yaşıyorlardı.

Düşünün ki, Hz. Ömer döneminde yaklaşık dört bin at yedekte tutuluyordu. Bakımı, görümü ve tımarı yapılan bu atlar zaruret hâlinde kullanılmak üzere bekletiliyordu. Aynı şekilde Mekke yakınlarında bir merada kırk bin deve besleniyordu.[14] Demek ki, devlet bu derece zengindi. Ama halk Ebû Zer, Ebû Hüreyre, Habbab b. Eret ve Bilâl-i Habeşî gibi hayatlarını sürüyorlardı.

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), bir gün üzerine ketenden bir elbise geçirince, kendi kendine hitaben şöyle demişti:

"Beh beh! Şimdi elbise buldun da caka yapıyorsun. Hâlbuki, daha dün denecek kadar kısa bir zaman önce günlerce aç kalıyordun. Yiyecek bir şey bulamadığından ötürü açlıktan bayıldığın da olurdu ve Medine çocukları seni deli zanneder ve alaya alırlardı."[15]

Ne var ki, bu muvazenenin de doğru anlaşılması icap eder. Evet, mesele bir lokma bir hırka meselesi değildir. Belki asıl mesele Hak rızası meselesidir: *Buna göre elde edilen dünya metaını Hakk'ın ve halkın istediği istikamette sarf etme ve bununla, içinde yaşadığı cemiyet ve cemaatin eksik ve gediğini kapama ve böylece insanların en hayırlıları arasına girme.. evet, işte serveti değerlendirmenin yolu.*

Bence esas mesele budur. Hele tekevvün (yeniden oluşma) devrinde bu anlayış ve bu şuura her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.

bb. Harcamada Denge

Hz. Ali döneminde İslâm devleti; toprakları, iktisadî gücü ve fert başına düşen gelir seviyesi bakımından bugünün süper devleti kabul edilen ABD'den daha iyi bir durumdaydı. Hz. Ali işte böyle bir devletin başında halifeydi ama, halkın en fakirlerindendi. İbn Alkame anlatıyor:

Hz. Ali halife iken bir gün ziyaretine gittim. Elindeki kuru ekmeği bayat bir süte bandırıp yemeye çalışıyordu. Kendisine, "Ey Mü'minlerin Emiri! Senin yemeğin bu mu?" dedim.

Gözleri doldu ve ağladı. "Vallahi, dedi, Allah Resûlü'nün yediği ekmek benim yediğimden daha kuruydu. Üzerine giydiği elbise de benim giydiğimden daha sert ve daha kabaydı. Ben, Allah Resûlü ne yaptıysa onu yapmaya çalışıyorum. Doğrusu ahirette O'na kavuşamamaktan çok korkarım."

Soğuk bir kış günüydü. Üzerine giydiği elbise ise gayet incecikti ve Hz. Ali tir tir titriyordu. O, o gün koca bir devletin reisiydi.

Bir gün yanına bir sahabi yaklaşıp: "Yâ Ali, üzerine daha kalın bir şey giysene!" dedi. Halife az durdu ve sonra ona: "Ben, bana verilenle ancak bu kadarını alabiliyorum." cevabını verdi.

Elbette Hz. Ali'nin o devrede yapmak istediği kuru bir zahitlik değildi. O, Emeviler eliyle bozulmaya yüz tutmuş bir hususa fiilî olarak karşı koyuyordu. Devlet idaresindekiler devletin malını çarçur edemezlerdi. Hz. Ali herkesi kendi yaşantısıyla istikamete zorluyor ve toplum içindeki umumî bozuluşu önlemeye çalışıyordu.

Eğer mülk Allah'a ait ise, o bu yönüyle de kıymetlidir. Dünyada tasarruf hakkı kime verilirse verilsin, mülke karşı daima saygılı davranmalı ve o mülk saçıp savrulmamalıdır.

Kur'ân bu hususa temas sadedinde şöyle buyurur:

"Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver, elindekini saçıp savurma. Saçıp savuranlar şüphesiz şeytanlara kardeş olmuş olurlar. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."[16]

Bilmem ki, savurganlık yapıp israfa dalanlar; fert, aile, cemiyet ve millet olarak ekonomilerinde dengesiz tüketimi esas alanlar, acaba şeytanî bir davranış içinde olduklarının farkındalar mı?

Dağıtırken dahi, başkasının hakkı girsin veya girmesin, sırf Allah'ın mülkü olduğu nazara alınarak israftan kaçınmak icap eder. Ayrıca malın korunması da çok önemlidir ve bu hususta da şu tahşidat yapılır:

"Allah'ın sizi koruyucu kılmış olduğu mallarınızı, sefih kimselere vermeyin. Kendilerini bunların gelirleriyle rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."[17]

Burada geçen *sefih,* malını koruyamayacak durumda olan insan demektir. Bu tür insanlardan bazıları aklî muvazeneleri yerinde olmadığından dolayı, bir kısmı da sefahata alıştığından ötürü elindeki malı saçıp savurduklarından devlet onların tasarruflarına müdahale etme durumundadır.

Böyle bir durum karşısında bazen neseben ona en yakın olan insanlar o mala el koyarlar ve ana sermayeyi muhafaza edip o malı nemalandırarak hem onlara bakarlar hem de Cenâb-ı Hakk'ın emanetini yerine getirmiş olurlar. Bu da İslâm'ın mala verdiği ehemmiyetin bir başka yönüdür.

Cenâb-ı Hak, koyduğu kanunlarla senin malını ve mülkünü koruma altına aldığı gibi, aynı şekilde sen de O'nun mülkünü korumak ve muhafaza etmekle mükellefsin. Aynı zamanda böyle davranmak Allah ahlâkıyla ahlâklanmış olmanın da gereğidir. Bu açıdan denebilir ki, yukarıda zikrettiğimiz âyet, bir çırpıda hem Allah hakkını hem de kul hakkını anlatmış oluyor ve mü'min her iki hakkı da dengeli olarak gözetmek zorundadır.

bc. Malın Dağılımında Denge

İktisatta en mühim esaslardan biri olarak kabul edilen, "malın dengeli dağılımını temin ve belli ellerde toplanmasını önleme", İslâm'da kendiliğinden gerçekleşen bir husustur. Bunun için ayrıca kanun vaz'ına da gerek yoktur. Yani sistemin işleyişi normal olarak bu neticeyi doğurmaktadır.

İslâm'da, temerküz (malın belli ellerde toplanması) karşısında tahşidat yapma lüzumunu hiç duymayız. Zira bu negatif görüntünün ortadan kalkması, sistemin işlerliği içinde kendiliğinden hâsıl olmaktadır. Kur'ân, sözünü ettiğimiz esası şu şekilde açıklar:

"Allah'ın, fethedilen ülke halklarının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; ta ki bu mallar, içinizde zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun. Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir."[18]

Demek oluyor ki, devlet hazinesine çeşitli yollarla servet akıp gelecek ve devletin başında bulunan şahıs veya şahıslar da onu zikredilen zümreler arasında taksim edecekler. Bu taksim gerçekleştiği zaman da servet sadece zenginlerin elinde bir güç olmaktan çıkacak ve malın bir elde temerküzü de böylece önlenmiş olacaktır.

Zaten inanan insanlar, *îsâr* prensibi içinde, kardeşini nefsine tercih etme duygu ve düşüncesiyle yaşamaktadırlar. Bir de sistem bu istikamette işliyorsa o zaman İslâmî bir toplumda servetin belli ellerde toplanması hiçbir zaman söz konusu olmaz.

Düşünün ki, ele geçen ganimetlerden beşte biri doğrudan doğruya Efendimiz'e aitti.[19] Bununla beraber O, *"Ben beşte bir alırım; fakat onu da size iade ederim."*[20] buyuruyor ve en zor şartlarda bile dediğini tatbike koyabiliyordu. Evinde aylar geçerdi de yemek yapmak üzere o evde bir ateş yanmazdı.[21]

Hz. Ömer'in müşâhedesi ile, evindeki bütün eşya; bir hasır, duvarda asılı duran tabaklanmamış bir deri ve içinde bir avuç kadar arpa bulunan küçük bir dağarcıktan ibaretti. Bazen üzerine giydiği yeni bir elbiseyi sahabeden biri ya teberrüken ya da ihtiyacı olduğu için ister. O da derhal çıkarıp ona verirdi. Ardından, kendisi yine beş on yerinden yamalı eski elbisesini giyerdi.

Dahası o, çok kere geceleri üzerine örtecek bir örtü dahi bulamazdı. Hâlbuki, ganimetlerin beşte biri elinin altındaydı ve Cenâb-ı Hak da bu malı kendisine helâl kılmıştı. Ama her şeye rağmen O'nun davranışı hep böyle olmuştu.

O'nun ardından gelen, bütün Raşid Halifeler de aynı şekilde yaşadı. Ben daha bu cümleyi söylerken, sizin tedai yani çağrışımlar yoluyla nice tabloları düşündüğünüzü biliyorum…

İşte sizin hatırınıza gelen bütün bu tablolar, yaşanmış birer hayat hikâyesidir. Onları böyle yaşamaya sevk eden de, intisabıyla şeref duydukları İslâm'dır.

Daha sonra gelenler arasında da bu ölçüleri kendilerine düstur edinen nicelerini görürsünüz. Çünkü onlar da örnek olarak Allah Resûlü'nü seçmişlerdi. Zaten O'na ittiba ve iktidayı emreden âyet de buna âmirdi: *"Resûl size ne verirse onu alacak ve sizi neden menederse ondan da kaçınacaksınız."*[22]

Bu ilâhî emir dün ve bugün bütün mü'minler için geçerlidir. Zira bizler için en güzel örnekler, hem de ziyadesiyle Allah Resûlü'nde bulunmaktadır.

Cennet arzusu ve Cehennem'e girme endişesi, yani ahiret şuuru da aynı şekilde malın temerküzünü engelleyen hususlardandır.

4. Özet

Baştan beri söylediklerimizi kısaca özetleyecek olursak, İslâm dini, malî ve iktisadî hayatı tevhid inancına göre ele alıp öyle değerlendirmiştir. Mülk bütünüyle Allah'ındır. İnsanlar o mülkte ancak geçici olarak tasarruf hakkına sahiptirler. Onlara bu hakkı veren de yine Allah'tır.

Mal kazanma, insan fitratında var olan cibillî bir duygudur. Kâinat nizamını kuran Allah (celle celâluhu), insanla kâinat arasında bir münasebet vaz'etmiştir. Kâinat, bir kitaptır. İnsan ise onun fihristidir. Bu kitap ve bu fihrist arasındaki münasebeti bize şerh ve izah eden de Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'dır. Evet, Kur'ân bize fıtrî kanunları anlatıp izah etmektedir. Öyle ise, onun emir ve nehiyleri insanî fıtratla asla çatışmayacaktır/çatışmamaktadır.

Cenâb-ı Hak, insanın mahiyetine yerleştirdiği duygularda nice hikmet ve maslahatlar gözetmiştir. Mal ve mülk tutkusu da bu duygulardan birisidir. Öyle ise, hem insana böyle bir duygu verilsin hem de dünyayı düşünmekten menedilsin, böyle bir tezat ilâhî sistem açısından mümkün değildir.

Hiçbir fert, hiçbir karîha ve hiçbir deha, insan ve kâinat arasındaki münasebeti tam olarak kavrayamaz. Kavrayamadığından dolayı da onlara ait düşünce ve sistemlerde fıtratla zıtlaşmaktan kurtulamaz. Kur'ân'dır ki, bu zıtlaşmayı ortadan kaldırmıştır.

Yoksa bütün akılları üst üste yığsanız, feylesofların mahzen-i esrar fikirlerine müracaat etseniz ve bütün ilim adamlarının ilim adına ileri sürdükleri düşünceleri değerlendirseniz; sonra da hayatı bunlara göre tanzime çalışsanız, asla fıtrat kanunlarını yakalayamayacak ve sayısız noktalarda fiyasko ve falsolar ile karşılaşacaksınız. Bilmem ki, artık burada meselenin müşahhasıyla konuyu uzatıp vakit israf etmeye gerek var mı?

Bize öyle bir zâtın kanunları gerekmektedir ki, bizimle beraber trilyonlarca ışık senesi ötedeki bütün kevn ü mekânı aynı anda görüp bilsin ve nizamını bu bilgiye göre kursun. Ta ki, kurduğu nizam, fıtratın ta kendisi olsun... Böyle bir nizamı Allah kurar ve işte O'nun kurduğu bu nizamın adı da İslâm'dır.

Eğer insanda mal kazanma, mal biriktirme duygusu olmasaydı, günümüze kadar devam edegelen nice umran ve nice medeniyetler asla var olmayacak ve insanlar, sıradan birer varlık olarak gelip bu dünyada yaşadıkları gibi, bir gün bu hayattan sırasını savmış varlıklar olarak da çekip gideceklerdi.

Ayrıca mal, İslâm'da korunması gereken beş esastan biri olarak da ele

alınmakla, ona verilen kıymet ve değer anlatılmış olmaktadır. Hatta malını muhafaza için ölen bir insan, Allah katında şehit muamelesi görecektir.[23] Bütün bunları kabul etmekle beraber İslâm, ölçüyü aşıp malın mihrap hâline getirilmesini de kınamaktadır.

Her şeyde malı ölçü alma, her şeyi onunla irtibatlandırmaya çalışma, asla İslâm'ın tasvip edeceği bir davranış şekli değildir. Malı bütünüyle ret ve nefyetme bir tefrit, onu her şey kabul etme de bir ifrattır. Hâlbuki İslâm, her meselede olduğu gibi bu meselede de getirdiği prensiplerle sırat-ı müstakîmi tespit ve tayin etmiştir.

Fert, istediği gibi mal kazanabilir; hatta zekâtını vermek şartıyla biriktirebilir de. Ancak o, yeri ve zamanı geldiğinde, hiçbir zorlama olmadan bütün mal varlığını Allah için ve toplumun yararına sarf eder; sarf eder de içinde kat'iyen menfî mânâda bir şey hissetmez.

Ancak bu sisteme bir bütün olarak bakmadıkça ve sistemi bir bütün olarak yaşamadıkça, bu neticeyi elde etmek de mümkün değildir.

Fertlerin malî durumunu dengeleyen faktörler, Saadet Asrı insanını nasıl belli bir seviyeye getirdiyse, İslâm hangi zaman ve mekânda tatbik edilirse edilsin, o devrin ve o yörenin insanlarını da yine aynı keyfiyete ulaştıracaktır.

Üç asırdır İslâm'la aramıza giren engeller sebebiyle bazılarına bizim bu söylediklerimiz ütopya gibi görünebilir. Ancak kısa kesitleriyle tablolaştırmaya çalıştığımız bu sistem, nice defalar ve nice asırlar yaşanıp hayata geçirilmiştir. Aynı şeyin tekrarı niçin imkânsız ve ütopya sayılsın ki!

1 Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Teğâbün sûresi, 64/1.

2 Enbiyâ sûresi, 21/105.

3 Mü'min sûresi, 40/16.

4 Tirmizî, *daavat* 36; İbn Mâce, *ticârât* 40.

5 Nisâ sûresi, 4/32.

6 Nisâ sûresi, 4/7.

7 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/115. Ayrıca bkz.: İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/379; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve* 1/352.

8 Buhârî, *istikrâz* 3; *bed'ü'l-halk* 6; *isti'zân* 30; *rikak* 13, 14; Müslim, *zekât* 33, 34.

9 Nesâî, *zînet* 39; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/278.

10 Necm sûresi, 53/39-41.

11 Bakara sûresi, 2/286.

12 Bakara sûresi, 2/254.

13 Buhârî, *fedailü'l-ashab* 9; *humus* 6; *nafakât* 6, 7; *daavat* 11; Müslim, *zikir* 80; Tirmizî, *daavat* 24; Ebû Dâvûd, *harac* 20; *edeb* 109.

14 Mevlâna Şiblî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/144-146.

15 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/386-387; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/379.

16 İsrâ sûresi, 17/26-27.

17 Nisâ sûresi, 4/5.

18 Haşir sûresi, 59/7.

19 Enfâl sûresi, 8/1, 41.

20 Ebû Dâvûd, *cihad* 121, 149; Nesâî, *fey* 1; Muvatta, *cihad* 22; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/127, 5/316, 319.

21 İlgili hadisler için bkz.: Buhârî, *et'ime* 23; Müslim, *zühd* 22, 32, 33; Tirmizî, *et'ime* 48; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/434, 5/253, 260, 267.

22 Haşir sûresi, 59/7.

23 Buhârî, *mezâlim* 33; Müslim, *iman* 226; Tirmizî, *diyât* 21; Nesâî, *tahrim* 22, 23; İbn Mâce, *hudûd* 21.

E. ÜRETİM

Bütün iktisadî sistem ve doktrinleri en yakından ilgilendiren meselelerden biri ve belki en birincisi üretimdir. Üretim, iktisadî hayatın can damarıdır. Üretimsiz bir ekonomi düşünülemez.

Ancak İslâm'da üretimin de bağlı olduğu bazı esaslar ve onu harekete geçiren bazı motifler vardır. İslâm ekonomisi bu esaslar ve motifler itibarıyla da diğer ekonomik sistemlerden ayrılır.

Biz, önce bu esas ve motifleri maddeler hâlinde takdime çalışalım. Takdim edeceğimiz maddeler, aynı zamanda üretim konusunun da bir tahkiki mesabesindedir.

Üretimin üç esası vardır ve bu esaslar şunlardır:

1. Özel mülkiyet
2. Malın aktif olması
3. Dengeli kalkınma

Üretimin motifleri de şunlardır:

4. Zekât
5. Meşru kazanç

Şimdi bunları sırasıyla sunmaya çalışalım.

1. Üretimin Esasları

a. Özel Mülkiyet

Biz, mutlak mânâda 'mülkiyet' konusunu işlerken, 'özel mülkiyet' meselesi üzerinde de durmuştuk. Ancak burada bazı hatırlatmalar yaparak, özel mülkiyetin üretimle alâkalı yönüne temas etmek istiyoruz.

Özel mülkiyet, kapitalist sistemde her şeydir. Bu sistem, diğer bütün meseleleri özel mülkiyet esasına dayayarak ekonomiyi izah etmeye çalışır. Sistemlerini kolektivizm esasına dayandıran ve teşkilatlanmalarını hep bu esas çerçevesi içinde yapan diğer iktisadî doktrinlerde ise, tamamen kapitalizmin zıddı bir görüş söz konusudur. Onlar için özel mülkiyetin kaldırılması iktisadın vazgeçilmez temel esasıdır.

Bu da, ifrata karşı bir tefrittir ki her ikisinin de dengesizlik ifade ettiği açıktır. Birbirine zıt olmalarına rağmen aslında her iki sistem de ilâhî hakikate karşı olmakta birleşirler. Birine göre özel mülkiyet her şey iken, diğerine göre

onu kaldırmak iktisadî doktrinlerin varoluş gayesidir.

Bu itibarla da bunlar, bâtılda kutuplaşmış iki zıt gibidirler. Ancak, her ikisinde de bir hakikat payının var olduğunu söylemek yerinde olur. Aklın hummalı çalışmaları vahiyle desteklenmeyince, her iki sistem de takılıp yolda kalmıştır. Akıl, hakikati ne kadar kavrayabilir ki!.. Keşke onun sırtına götüremeyeceği yük vurulmasaydı!

aa. Kapitalizmde Özel Mülkiyet

Kapitalizm özel mülkiyeti ilâhlaştırmış bir sistemdir. Gerekli sınırlamaların getirilmediği bir özel mülkiyet anlayışının sonucu ise *tekelleşme*dir. Monopol (tekelcilik), kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu sistemde kurulan kartel ve tröstler, âdeta fakir zümreleri ezmek, onların sırtından beslenmek için harekete geçirilmiş durumdadır.

Onlara uğramayan müstahsilin ürünü halka arz edilemez. Bu sistemde, her köşeyi bir komisyoncu kesmiştir ki, bunlar taşradan gelen emtiayı, daha tüketicinin önüne gelmesine imkân vermeden, müstahsilin elinden almakta ve üretici ile tüketicinin yüz yüze gelmesine mâni olmaktadırlar.

İslâm ise, bu davranışı ticarî bir ahlâksızlık kabul ederek yasaklamıştır. -İleride ona temas edeceğiz.-

Binaenaleyh bu yönüyle birinci sistem ahlâk dışıdır. Onda ne psikolojik ne sosyolojik ne de ekonomik planda ahlâkın müessiriyeti söz konusudur. Bir kere, psikolojik yönüyle bu anlayış insanları hırsa çağırmakta ve hırsları şahlandırmaktadır.

Zira ona göre, ne kazanmada ne de kazanç yollarında bir ölçü vardır. Makyavelist bir düşüncenin gereği, kazandırıcı her yol meşrudur. O bakımdan, daha başta, "Bu sistem psikolojik yönüyle ahlâk dışıdır." dedik. Çünkü insanları hırsa teşvik etmekte ve herkese, "Sen de kazanmalı, sen de elde etmelisin. Birisi faizle para alıp bir bina yaptığına göre sen niçin yapmıyorsun?" demektedir. Bu sistemde her zaman kazananlar, stokçularla bir grup kartel ve tröstlerdir.

Bu anlayışa göre şekillenmiş bir toplumda, birisi, rahat koltuğunda vurgunlar vururken, diğeri maden ocaklarında ömür tüketmekte ve kazanç olarak da, ancak diğerinin milyonda biri kadar bir imkân elde edebilmektedir. Bu da, sosyolojik yönden kitleler arasında husumet ve düşmanlık doğurmaktadır. Bu açıdan kapitalizm, kitleleri birbirine düşman yapması sebebiyle gayri ahlâkî bir

sistemdir.

Kapitalizm, iktisadî yönüyle de ahlâk dışıdır. Çünkü o, bir kısım kimselerin asalak yetişmesine sebep olmaktadır. Hiç çalışmadan, terlemeden, göz nuru dökmeden, kafasını yormadan, beyin ameliyesinde bulunmadan, kalbini zorlamadan para kazanan bir zümre ve sınıfın, hem de küçümsenmeyecek oranda teşekkül ve tekevvün etmesi ve bir bakıma iktisadî hayatın da bunların eline geçmesi, kapitalist sistemin doğurduğu en kötü neticelerden biridir. Böyle olumsuz bir netice doğurması itibarıyla bu sistem bir kere daha gayr-i ahlâkîdir.

ab. Komünizmin Mülkiyet Anlayışı

Özel mülkiyeti ilâhlaştırmış gayr-i ahlâkî bir sistem olan kapitalizmin tutarsız görüşlerini izah ettikten sonra, isterseniz şimdi biraz da, komünizmin üretim anlayışı üzerinde duralım.

Kapitalist sisteme denk ve zıt olarak kolektivizm düşüncesi etrafında teşkilatlanan, her şeyi belli merkezlere bağlayan ve ferdin hukukunu kâle almayan ve daha çok da Frankestein'ın hortlaklarını hatırlatan komünizm, devletin korkunç çarkları arasında insanla beraber onların mallarını da ezip öğütür, ferdî hürriyeti bütün bütün nefyeder ve kat'iyen kimseye özel mülkiyet hakkı tanımaz.

Bu sistemde insan, tıpkı tek düğmeyle yanan elektrik lambaları veya düğmeyle hareket eden bir makine hâline getirilmiştir.

Evet, komünizm, dünyada iken Allah'a muhatap olan, yeryüzünde Cennet'in kavgasını veren, ışık hızıyla varılamaz yerlere varan, yaptığı hizmetlerle Allah'ı hoşnut eden, ahsen-i takvîm sırrına mazhar o yüce varlık insanı, sadece bir düğme ile hareket eden basit bir makine derekesine indirmiştir.

ac. İslâm'da Özel Mülkiyet Anlayışı

İslâm, eskilerin ifadesiyle 'efrâdını câmi, ağyârını mâni' bütün bir ilâhî sistemdir. Bu yüzden, daha önce ifade edildiği gibi, onun ekonomisi, diğer yanlarından ayrılamaz. Bu itibarla, İslâm'ın mülkiyet anlayışını kavramak ve iyi tahlil edebilmek için her şeyden önce onun, insanı yeryüzünün halifesi olarak tanıdığını göz önüne almak gerekir.

Evet, Allah (celle celâluhu), insanı yeryüzünde halife yapmış, yeryüzünü onun emrine musahhar kılmıştır. O, kendisine verilen salâhiyet dahilinde

yeryüzünde tasarrufta bulunacaktır/bulunmaktadır.

Kendisine bu yüksek pâye verilen insan, evvelâ Allah'a kul olma şuuruna erecektir. Bundan sonra, bazen hâl, bazen fıtrî ihtiyaç, bazen de bizzat fiilî mübaşeret diliyle olmak üzere, isteyeceği her şeyi hep Rabbinden isteyecektir.

Bununla beraber insan, kevnî kanunların dilinden anlamak suretiyle bütünüyle yeryüzünden istifade etmenin yollarını da araştıracaktır ki, bu, aynı zamanda onun salâh ve kurtuluşa ermesinin bir yolu ve şartıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in ısrarla bildirdiği gibi, yeryüzünün asıl vâris ve hâkimi Allah'ın salih kullarıdır.[1] Allah (celle celâluhu), salâh nispetine göre, bu salih kullardan teşekkül eden bir cemaati yeryüzüne vâris kılmıştır/kılacaktır.

Mü'minler, mü'minlikten istifade etmenin yollarını bilemezlerse, yani sarayın içinde bulundukları hâlde koridorda gezenler gibi hareket ederlerse, Allah, onlara vereceği şeyi dışta gezenlere verir. Ve mü'minler, verilecek olan şeylerden mahrum kaldıkları gibi, kendi özlerine dönecekleri güne kadar bu dışta gezenlerin tasallutundan kurtulamazlar.

İnsana bu nazarla bakan İslâm, her meselede olduğu gibi, özel mülkiyet konusunda da orta yolu seçmiştir. Bir taraftan, ferde mülkiyet hakkı tanırken, diğer taraftan da onu belli prensipler doğrultusunda yönlendirerek, Allah rızasını ve toplum menfaatlerini nazara vermiştir.

Mülk Allah'ındır. Ancak O, bu mülkü, yine kendi mülkü ve memlûkü olan insana ariyet olarak vermiştir. İnsan, bu dünyada, o mülk üzerinde geçici bir tasarrufa sahiptir. Ve tabiî ahirette, dünyadaki bu tasarrufunun hesabını da verecektir.

Esasen, hem kapitalist hem de komünist sistemler özel mülkiyet meselesinde, insanı yanlış anlayıp değerlendirmeleri sebebiyle, çok ciddî hatalara düşmüşlerdir. Bunlardan birisi insanı *'her şey',* diğeri ise, *'hiçbir şey'* kabul etmiştir.

Hâlbuki İslâm, insanı en doğru şekliyle ele alır. O, bir yönüyle âciz, zayıf ve her şeye muhtaç bir varlık iken, diğer yönüyle de potansiyel olarak melekleri geride bırakacak kadar kıymetler üstü kıymeti haiz bir sultandır.

Bilindiği gibi, kapitalizm, üretimi esas alarak yola çıkmış; fakat, sonsuz bir ihtirasla sarıldığı üretimin, tüketimi körüklemeden devam etmeyeceğini anlayınca tüketimi esas alan bir sistem hâline gelmiştir.

Şu anda kapitalizm, bir taraftan üretimi hızlandırma, diğer taraftan da kendisi

için tüketim, daha doğrusu sömürü pazarları bulma mecburiyeti gibi fasit bir dairenin içindedir. Bu neticeye, sınır tanımayan özel mülkiyet anlayışının sebep olduğunu söylemek de yanlış olmaz zannediyorum.

Komünizm ise, tüketimi esas alarak; fertler arasında yapılacak eşit dağıtımın, tüketimi asgarî seviyeye indireceği hayaliyle yola çıkmıştır. Hâlbuki insanî realiteler ve zapturapt altına alınamayan istekler tüketimi hızla artırdığından dolayı, tüketimle yarışa giren üretim de aynı oranda artmıştır.

Böylece hem kapitalizm hem de komünizm, başladıkları noktanın tamamen zıddına kaymışlardır. Birinin başladığı nokta, diğeri için bir netice; öbürünün vardığı netice ise, diğeri için bir başlangıç olmuştur.

Hâlbuki İslâm, hiçbir zaman böyle bir yanlışa düşmemiştir. Zira o, hem üretimi hem de tüketimi belli şartlara bağlamıştır. Dolayısıyla, onun kurduğu sistem bütünlüğü içinde, birbiriyle amansız bir yarışa girmiş üretim ve tüketim söz konusu değildir. İslâm, özel mülkiyete hak tanımıştır. Zira üretimin artması için özel mülkiyet teşvik edici bir ön şarttır.

Şurası da bir gerçektir ki, hiç kimse neticede kendi inisiyatifine geçmeyecek ve kendi evlâdına miras olarak intikal etmeyecek bir üretim için, bir başkasından daha fazla çalışmaz. Nitekim bu, komünist ülkelerde açıkça görülmüştür.

Öyle ise, ferdi çalışmaya teşvik edici faktörlerden biri olarak özel mülkiyet gereklidir ve İslâm böyle fıtrî bir arzunun asla önüne geçmemiştir. Fakat tüketimi hızlandırıcı saik ve sebepleri en aza indirmesi sebebiyle, İslâmî bir toplumda talep diğer sistemlere oranla daha düşük seviyelerde kalmış ve dolayısıyla üretim de belli bir seviyede tutulmuştur.

Ayrıca ferde aşılanan fedakârlık, diğergâmlık ve mürüvvet hisleri ile de fert, elinde bulundurduğu ihtiyaç fazlası imkânlarını, bazen bizzat kendisi daha muhtaç olduğu hâlde bile mü'min kardeşine vermiş ve bununla Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmaya çalışmıştır ki, bu da yine fazla üretime sınır koyan âmiller arasında yer almaktadır.

Bundan da anlaşılıyor ki, dengeli bir üretim için dengeli bir özel mülkiyet şarttır. Ve yine tüketimi dengede tutabilmek için de özel mülkiyet vazgeçilmez bir esastır.

b. Malın Aktif Olması

İslâm iktisadında üretimin ikinci önemli esası, malın aktif olması gereğidir.

Her ne kadar herkes, kendi mal varlığında tasarruf hakkına sahip ise de, bu tasarrufun, Cenâb-ı Hakk'ın direktifleri doğrultusunda gerçekleştirilme zarureti vardır.

Bir mü'min, mal yığıp stokçuluk yapamaz. Zira stokçuluk, malı pasifize etmek anlamına gelir. Bu da hem toplumun hakkına bir tecavüz hem de Cenâb-ı Hakk'ın yasaklarına karşı gelmektir.

Çünkü Cenâb-ı Hak, altın ve gümüş biriktirip, infakı (harcamayı) terk edenleri, can yakıcı bir azapla tehdit etmektedir: *"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!"*[2]

Mal-mülk edinmenin fıtrî bir duygu olduğu malumdur. Esasen daha önceki bölümlerde de bu konu üzerinde uzunca durmuştuk. Ancak şu kadarını hatırlatmalıyım ki, stokçuluk, mal ve para tutkusunda ifrata kaymak demektir. İfrat ise, her zaman ve zeminde zararlı olmuştur.

Aslında İslâm, malın pasifize edilmesinin tamamen karşısındadır. Onun içindir ki, üst üste üç sene bir toprağı âtıl ve verimsiz bırakan insandan bu toprak alınır ve onu işleyecek bir başkasına verilir.[3] İleride arazi hukukuna temas ettiğimiz yerde bu konuya yeniden döneceğimiz için şimdilik fazla tafsilata girmeyeceğim.

İslâm'ın, malda hareketlilik politikası ve malın pasifize edilmesine karşı aldığı kendine has tedbirler, hiçbir sistemle kıyas edilemeyecek ölçüde dengeli ve neticeleri itibarıyla da olumludur. Onun üretime olan katkısı ise, her türlü izahtan vârestedir.

c. Dengeli Kalkınma ve Îyne Alışverişi

İslâm'ın iktisadî yapısı içinde, üretimin üçüncü esası olan *dengeli kalkınma,* 'kalkınmayı o memleketin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlara uygun olarak yapmak' demektir.

Tayin edilen hedefe varma periyotlarını ve bu periyotlar arasındaki zamanlamayı iyi ayarlayamayan bir ekonomik sistemde büyüme bazen çok hızlı bazen de çok düşük seyreder ki, her iki durumda da, bir ekonomik darboğaza girme söz konusudur.

İslâm ekonomisinde büyüme ve kalkınma, bizatihi sistemin yapısından kaynaklanan bir denge ve ölçüye sahiptir. Öyle ki, İslâm'ın bu özelliği, Prof. Massington gibilerini hayranlığa sevk etmiştir:

"İslâm, birbirine ters iki aşırı uç olan bolşevist komünizm ile kapitalizm arasında, orta, dengeli ve sağlam bir yer işgal etmektedir."[4]

Biz, inandığımız sistemin hakkaniyetini bir Batılının beyanına dayandıracak değiliz. Ama *fazilet ve meziyet odur ki, onu düşman dahi itiraf etsin.* Kur'ân'ı bilmeyen, Resûlullah'ı tanımayan bu şahıs İslâm'daki dengeden, diğerlerinin ise, dengesizliğinden bahsetmektedir ve bizim için mühim olan da işte budur.

Şu hadis-i şerif, mevzuumuzla alâkası bakımından gayet çarpıcı ve dengeli kalkınmayı bir-iki cümleyle izah etmesi yönüyle de fevkalâde vecizdir:

"Îyne alışverişi yaptığınız, sığırların kuyruğuna yapışıp ziraata hasr-ı hayat ettiğiniz (iş olarak sanayi ve cihadı bırakıp sadece ekip-biçmekle meşgul olduğunuz) zaman Allah, size altından kalkamayacağınız öyle bir mezellet verir ki, yeniden dininize döneceğiniz âna kadar o mezelletten kurtulamazsınız."[5]

Bu hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), köyden şehre, en ücra yerden en büyük kentlere kadar bir ticarî ahlâksızlığa dikkatleri çekerek, âdeta, *"Böyle bir ahlâksızlığa dûçâr olduğunuz zaman mezelleti bekleyin!"* ikazında bulunmaktadır.

"Îyne alışverişi" iki türlü izah edilegelmiştir:

Birincisi: Birinden veresiye mal satın alıp daha sonra aynı adama bu malı daha ucuza ve peşin olarak satmaktır.

Bu alışverişten gaye şudur: Kişinin paraya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, doğrudan para alıp, fazlasıyla ödemek faiz olacağından, böyle bir yola tevessül edilmiştir. Hâlbuki bu şekildeki alışverişin de faizden farkı yoktur.

Bunun pratikte tatbiki şöyledir: Diyelim ki, adamın 50 milyon liraya ihtiyacı var. Bu adam birinden bir dana ve beraberinde küçük bir eşyayı 50 milyon liraya veresiye olarak satın alıyor. Sonra da, aynı adama danayı 50 milyon liraya peşin olarak veriyor. Veya 50 milyon liraya veresiye olarak aldığı danayı 45 milyon liraya peşin olarak aldığı şahsa satıyor.

Böyle bir muamele her ne kadar dıştan normal bir alışveriş şeklinde görünse de, bunun faiz muamelesinden farkı yoktur. Bu tür bir muamele, İslâm nazarında aynen faiz kabul edilmektedir.

İkincisi: Îyne, bir gecikme zammı uygulamasıdır. İslâm hukukçularının ekserisi îyne alışverişinden bunu anlamıştır. Meselâ, borçlu gelir ve bu ayki

borcunu ödeyemeyeceğini söyler. Hemen onun borcuna tehir süresi ve borç miktarı hesap edilerek gecikme zammı yüklenir.. evet, bu muamelelerin her ikisi de, İslâmî açıdan yasaktır.

Hadiste, *"Sığırların kuyruğuna tutunup da ziraatın dışında her şeyi unuttuğunuzda..."* işaretiyle anlatılmak istenen ikinci husus, üretimdeki dengesizliktir.

Evet, İslâm'a göre üretim kaynakları olarak ziraatin yanı sıra ticaret, sanayi, hayvancılık ve sair iş kolları da ihmal edilmemelidir. Ziraat haricinde bahsi edilen üretim kaynaklarını bir tarafa bırakma, hem zamanla fakirleşme hem de dünya ile rekabet etme gücünü kaybetme demektir.

Ayrıca ziraat, genellikle köylerde olur. İnsanların bütünüyle ziraatle meşgul olması şehirleşme için önemli bir engel sayılır. Bu ise sanayi ve ticaretin ölmesi demektir. Öte yandan, herkesin köyde bağını, bahçesini, tarlasını bırakıp büyük kentlere akın etmesi de bir başka arızayı tevlit etmektedir.

Günümüzde olduğu gibi hızla büyüyen kentler çirkinleşecek, altyapı probleminden hava kirliliğine kadar bir sürü sıkıntıyı da beraber getirecek ve büyüme hızı oranında dev meselelerin doğmasına sebebiyet verecek; netice itibarıyla yer altı ve yer üstü hizmetleri akamete uğrayacak ve işsizlik had safhaya yükselecektir.

Hâsılı, kalkınmanın bir denge içinde yürütülmesi şarttır. Bu da ileriye matuf belki 5-10, hatta 20-30 yıl sonrası için netice alınabilecek ölçüde master planların yapılmasını ve bu planların arızasız bir şekilde tatbikini gerektirmektedir.

Bu arada kalkınmada *dışa bağımlı olma* da kat'iyen göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur. Hangi alanda olursa olsun dışa bağımlılık, kalkınmakta olan ülkelerin en büyük handikabıdır.

Kalkınmakta olan ülkelerde hızlı kentleşmenin doğurduğu sıkıntılara alternatif olarak ortaya konan *köye dönüş projeleri* üzerinde de hassasiyetle durulması gerektiği kanaatindeyim ki, yukarıda zikredilen hadisten bu mânâyı da anlamak mümkündür. Ayrıca hadiste, medeniyetten sonra bedeviyete geri dönüş veya bedeviyette ısrara ait esasları da görebiliriz ki bunların hepsi bir bakıma mezellet ve meskenet vaad eden şeylerdir.

Son olarak, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), mezelletin ortadan kalkmasını dine dönme şartına bağlamaktadır. Dine dönme, "dinin bir bütün

olarak yaşanması" demektir. Konumuzla ilgili olarak dinin, kalkınma mevzuunda sunduğu teklifler aynen yaşanmazsa, mezelletten kurtulmak mümkün olmayacaktır. Kalkınmanın dengeli olması, bu yönüyle de ehemmiyet arz etmektedir.

2. Üretimin Motifleri

a. Zekât

Zekât, İslâm'ın temel rükünlerinden biridir. Zekâtta gerek fert, gerekse cemiyet adına birçok fayda ve hikmetler vardır.

Zekâtın mevzumuzla alâkalı yönü, onun mükellef mü'minleri üretime teşvik eden bir esas olmasıdır. Zira mü'minin zekât verebilmesi için, zekât nisabı kadar malı olması gerekir. Bu ise onu kazanmaya ve üretmeye zorlar.

Böyle bir mülâhaza ile çalışan bir insan, kendini hep ibadet neşvesi içinde hisseder ve birini bin yapmaya gayret gösterir. Bu da hiç şüphesiz üretime müspet yönde katkı sağlar.

Zekâtta aynı zamanda *cebrî bir lütuf, tatlı bir zorlama* da söz konusudur. Zekât sorumlusu olarak elinde âtıl altın, gümüş vs. bulunan bir insan bilir ki, eğer çalışıp servetini nemalandırmazsa, her sene vereceği zekâtla elindeki sermayesi bir müddet sonra nisap miktarının altına düşecek ve o fakirleşecektir.

Sermayeyi böyle âtıl bırakıp tükenmesini beklemek akıl kârı olmadığına göre, bu insan hep çalışıp kazanmayı düşünecektir. Bunun için, onu ya bizzat kendisi çalıştıracak ve ticaret vasıtasıyla nemalandıracak ya da bir başkasıyla çeşitli ticarî ortaklıklar tesis ederek hem kendisi kazanacak hem de başkasına kazandıracaktır. Hangi yolla olursa olsun, netice itibarıyla mal ve hizmet üretimi artacak, bundan herkes kazançlı çıkacaktır.

İşte zekât böyle tatlı bir zorlama yolu ile bir taraftan sermayeyi aktif hâle getirirken, diğer yönden de üretime hiç de küçümsenmeyecek seviyede katkıda bulunacaktır.

Hemen ifade etmeliyim ki, İslâm'dan başka hiçbir iktisadî sistem, üretim adına zekât gibi bir avantaja sahip değildir. Bu özelliği itibarıyla da İslâm iktisadı tektir ve başka hiçbir sisteme de benzememektedir.

Ayrıca zekât, zengin ve fakir arasındaki uçurumu kapatan sosyal bir müessese olması itibarıyla, iktisadî hayata tesir eden önemli faktörler

arasındadır.

Bir cemiyette, sosyal dayanışmanın temin ve devamı, tabakalar arasında uçurumlar meydana getirilmemesine ve boşluk bırakılmamasına bağlıdır. Yani, havâs (üst) tabaka avamdan ayrı kalmamalı; zengin-fakir arasındaki irtibat kat'iyen koparılmamalıdır ki, toplumda anarşi meydana gelmesin.

İslâm toplumunda sosyal tabakalar arasında bu irtibatı temin eden en önemli dinamiklerden biri, belki de en birincisi, hiç şüphesiz zekât ve diğer yardımlaşma yollarıdır. Çünkü zekât sebebiyle zenginden fakire doğru sımsıcak bir şefkat ve mürüvvet inerken, fakirden zengine doğru da minnetsiz bir saygı ve hürmet yükselir.

Diğer sistemlerde, bu iki sınıf arasında bahsi edilen irtibatı sağlayacak bir esas olmadığı için hep kin, nefret ve düşmanlık hükümfermâ olmuştur. Oysaki, İslâm'ın hayata hayat olduğu zaman ve mekânlarda, zekât köprüsüyle zengin-fakir birbiriyle bütünleşmiş ve bu iki sınıf arasında sevgi, yardımlaşma ve dostluk hâkim olmuştur.

b. Meşru Kazanç

İslâm, kazanmayı meşru olma şartına bağlamıştır. Meşru olmayan kazanç, İslâm nazarında merduttur, reddedilmiştir. Daha önce bir başka bölümde meşru olan ve olmayan kazanç yollarını arz ettiğimizden, burada bir kere daha aynı şeyleri tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Ancak, üretimle meşru kazanç arasındaki münasebete kısaca temas etmekte fayda var.

İslâm, *kul hakkı*na büyük önem vermiştir. Herkesin hesap endişesiyle titrediği kıyamet gününde, hiçbir suale tâbi tutulmadan Cennet'e girecek olan şehidin bile hesap vereceği tek husus, kul hakkıdır.[6] Onun için her mü'min, üzerinde başkasına ait bir hak varken ölmekten şiddetle içtinap eder. Böyle bir inanç, insana kendi kazancına başkalarını ortak etme hasletini de kazandırır. Zira içinde bir başkasının alın teri bulunmayan hiçbir kazanç yok gibidir.

İçinde bir başkasının hakkı olmayan kazanç, beraberinde vicdan huzurunu da getirir. Vicdanen huzurlu bir insan ise, çalışırken daha bir aşk ve şevkle çalışır. Bu da yüzde yüze varan bir oranda üretime ve dağıtıma bir katkı ve ekonomide denge demektir.

Kapitalist bir sistemde, fertlerin vicdanen huzurlu olması mümkün değildir. Çünkü bu tür sistemlerde ahiret inancı olmadığı için fertler, birbirini sömürü unsuru olarak görürler. Dolayısıyla fertler, yaptıkları işlerde hukuk ve mantık

açısından kendilerini mazur görseler de vicdanen huzursuzdurlar. Zira vicdan, tefessüh etmemişse hep doğruyu söyler ve doğruya meyleder.

Kapitalist sistem ve bu sisteme entegre olmuş insanın hâli ne ise, komünist sistemde de durum bundan daha farklı değildir. Ayrıca, komünizm ferdi kolektifleştirmenin yanında aynı zamanda onu yalnızlığa da itmiştir. Bu sistem için, cemiyet ve o cemiyeti meydana getiren fertler hiçbir mânâ ifade etmezler.

Komünist sistemin temel dinamikleri, devlet ve o devlet sistematiğini elinde tutan bir avuç insandır. Diğer insanların fert olarak da toplum olarak da hiçbir kıymet ve değerleri yoktur. Kazanmanın sınırı, bizzat devlet tarafından tespit edilmiştir.

Kazanma şekline gelince; bunda komünist sistem ile kapitalist sistem arasında hiç de ciddî bir fark yoktur. Yani kazandıran her yol meşrudur. Hırsızlık, dolandırıcılık, rüşvet gibi şeyler, ispat olunduğu takdirde suçtur ama fert, kendi muhasebesi içinde onlara suç nazarıyla bakmaz. Zira gerek kapitalist gerekse komünist sistemde, ferde bu şuuru kazandıracak hiçbir dinamik yoktur.

İslâm ise, Allah korkusu, ahiret inancı vb. inanç esaslarıyla insana kendi kendini sorgulamayı öğretir. Bu itibarla, bu sistemde inançlı insan büyük ölçüde suç işlemez. Şayet işlerse, işlediği suçtan dolayı vicdan azabı çeker ve bizzat kendisi gider adalete teslim olur. Evet, İslâm, insana iman kaynaklı verdiği ulvî duygularla, insanın elinden tutar, onu hakikî insan hâline getirir ve sonra da sağlam bir rükün olarak onu yeniden topluma iade eder.

1 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/105.

2 Tevbe sûresi, 9/34.

3 Mevsılî, *el-İhtiyar* s.384; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 7/191-192.

4 M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi* s.147.

5 Ebû Dâvûd, *büyû* 54; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/42, 84.

6 Müslim, *imaret* 117,119, 120; Nesai, *cihad* 32: Muvatta, *cihad* 31.

F. GELİR KAYNAKLARI

İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları bazı kasıtlı çevrelerce sadece ganimet ve zekâta inhisar ediyor gibi gösterilmektedir. Gerçi bu iki kaynağın küçümsenecek hiçbir yanı yoktur ama, İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları sadece bu iki kaynaktan ibaret de değildir.

Biz, hem bu kasıtlı çevrelere cevap olması hem de İslâm'ın ekonomik yapısının bir yanının daha vuzuha kavuşturulması düşüncesiyle bu konu üzerinde bir miktar daha durmak istiyoruz.

Her fert, içinde yaşadığı topluluğun bir başka topluluk karşısında âciz duruma düşmemesi için gayret gösterir. Hele bu fert Müslüman ve hele bu topluluk da İslâm topluluğu ise. Zira her Müslüman, her şeyden evvel şöyle düşünür:

"Ben gerektiğinde milletim için canımı feda etmeye hazır olmalıyım. İktiza ettiği hâl ve durumlarda bütün malımı ve bütün servetimi o yolda seve seve harcamalıyım.

Hatta milletimin hep aziz kalabilmesi için nefsim adına bazı zorluklara katlanmasını da bilmeliyim. Zira millet hâlinde mesut yaşayabilmek için, milletin bir ferdi olarak benim böyle davranmam şarttır.

Çünkü saadet milletçe paylaşıldığı ölçüde saadettir. Yoksa bir kısım azınlığın mesut olması, millet mutluluğu sayılamayacağı gibi, bazen değişik felâketlere de sebebiyet verebilir.

Bir toplum en az yüzde doksanıyla huzurlu olmalıdır ki, millet de huzurlu sayılabilsin. Geri kalan kesim için de el ele verilmeli ve onların da en kısa zamanda aynı seviyeye ulaştırılmasına çalışılmalıdır.

Aç bir komşum varsa ben nasıl tok uyuyabilirim ki.. kalbî hayatı yıkılmış bir yakınım varsa, ben nasıl mesut olmaktan söz edebilirim ki.. ben, hayatımı da, saadetimi de milletimin mutluluğunda görüyorum.

Çarşı ve pazar menfî durumunu koruduğu müddetçe ben nasıl yumuşak bir döşekte yatabilirim. Yediğim şeyler nasıl olur da diken gibi boğazıma takılmaz. Madem ben hayatımı içinde bulunduğum milletten alıyorum, öyle ise ben de, Cenâb-ı Hakk'ın bana verdiği her şeyi sarf ederek, milletin şu mâkus tali'ine yeni bir veche kazandırmaya çalışmalıyım.

Eğer bir gün tükenir, biter ve ayaklar altında çiğnenir gidersem, işte o zaman

yapacağım bir şey kalmadığı için Rabbimin huzuruna alnım açık olarak çıkabilirim. Aksine, zerre miktar dermanım oldukça hayatımın en son hamle ve çırpınışlarını tahakkuk ettirmeye çalışmazsam, işte o zaman da kendi akıbetimden endişe ederim."

İslâm, ferdî planda insana bu şuuru verdiği için her fert, sadece kendi hayatını yaşama gibi bir basitliğe düşmez. Onun hayatında bütün bir milletin nabzı atar. Fakat bu, hiçbir zaman şuyûîlik (sosyalizm) mânâsına da gelmez.

İslâm'da herkesin ortak olduğu sadece üç madde vardır: *Su, ateş (enerji kaynakları) ve bir de otlak.*[1]

Bunların dışında her fert meşru dairede kazanma ve mülk edinme hakkına sahiptir. Her ne kadar bazı fakihler, bu üç maddeye bir dördüncüsü olarak madenleri de ilave etmişler ise de, fukahânın büyük bir ekseriyeti, madenleri hususî mülkiyete dahil ederler. Yani fertler madenleri işletir ve devlete belli bir vergi verdikten sonra arta kalanını kendi mülkiyetlerine geçirebilirler.[2]

Mevzuun başında, İslâm'ın meşru saydığı gelir kaynaklarını sıralayacağımızı söylemiştik. Bizim bu kaynaklara bakışımız da yine tevhid esasına göredir.

Bununla bir kere daha şu disiplini hatırlatmak istiyorum: Mülk Allah'ındır. Allah (celle celâluhu), bizler için hangi malı helâl kıldı ve meşru kabul ettiyse, İslâm'ın gelir kaynakları bu sınırlarla tahdit edilmiştir.

Yani İslâm iktisadında para getiren her şey meşru ve mubah değildir. İslâm bu yönüyle de diğer sistemlerden ayrılır. Şu kadar ki, İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları, bütün insanların ekonomik hayatını ayakta tutacak kadar da yeterlidir.

Binaenaleyh, Allah (celle celâluhu), iktisadî hayatta bütün gayri meşru yolları yasaklamıştır. İslâm'da faiz, ihtikâr, karaborsa, rüşvet ve daha değişik spekülasyonun her çeşidi yasaktır. Allah (celle celâluhu) Kur'ân'da daima insanları meşru çalışmaya ve meşru kazanca teşvik eder.

1. Meşru Gelir Kaynakları

Şimdi de, İslâm'ın meşru kabul ettiği bir kısım gelir kaynaklarını maddeler hâlinde sıralamaya çalışalım. Ben burada her biri tek başına müstakil bir mevzu olan bu hususları sadece ekonomiyle irtibatlı olmaları yönüyle ele almayı ve fazla ayrıntıya girmeden özetle takdim etmeyi düşünüyorum.

a. Avlanma

Avlanmada herhangi bir kayıt söz konusu değildir. Yani ister karada, ister havada ve isterse suda olsun, her çeşit avlanma buna dahildir. Kur'ân, bu meseleyi birçok âyetiyle ele alır ve mü'minlere böyle bir gelir kaynağı hususunda referanslar verir, hatta onları bu işe teşvik eder:

"İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz."[3]

Buradaki emir ibâha, yani avlanmanın mubahlığını belirtmek içindir. Ancak böyle bir ibâhanın altında teşvik de vardır. Avlanma karada olabileceği gibi denizde de olabilir. Ve bu hususla alâkalı olarak Kur'ân'da aynen şöyle buyrulmaktadır:

"Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah'ın bol nimetlerinden faydalanmanız için -ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün- denizi boyun eğdiren de O'dur. Belki (anlar ve) şükredersiniz."[4]

Rahmân sûresinde de, denizden çıkarılabilecek şeylere ayrıca dikkat çekilir:

"Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?"[5]

Cenâb-ı Hakk'ın yer, gök ve denizlerde sonsuz denecek ölçüde nimetleri vardır. Yeter ki insanoğlu bu nimetlere ulaşabilmenin yollarını keşfetsin. Bunu yaparken de fitrat kanunlarına aykırı hareket etmesin. Ve elde edeceği neticeye fitrat kanunları içinde ulaşsın.

Şu bir gerçektir ki, günümüzün insanı, Cenâb-ı Hakk'ın denizlerde stok ettiği bunca nimetlerden istifade etmesini tam bilmemektedir. Hâlbuki denizlerden ifrata kaçmadan ve suiistimale girmeden pek çok şekilde yararlanmak mümkündür.

Bugün denizleri berbat edip kirletenler, Cenâb-ı Hakk'ın bu büyük nimetine karşı nankörlük etmektedirler. Dolayısıyla şimdilerde insanları rızık endişesiyle korkutup ümitsizliğe düşürenler nasıl bir yanılgı içinde olduklarını anladıklarında çok utanacaklardır.

Onlar böyle davranacaklarına, var olan nimetlerden istifade yolunu araştırsalar ve aynı zamanda mevcut suların muhafazasına çalışsalar, herhâlde daha isabetli bir yol takip etmiş olurlar.

Burada söylediklerimiz, sadece deniz ve nehirlerle de sınırlı değildir; kara ve havanın da bizden beklediği aynı duyarlılıktır.

Sadece üniversitelerde çevre sağlığı ile alâkalı kürsüler kurmak, paneller

düzenleyip konferanslar vermekle dünyayı tehdit eden kirliliğin önünü almak mümkün değildir. Esas olan, çevreciliğin bir şuur hâline getirilmesi; konferans, seminer ve panellerde söylenenlerin hayata geçirilmesidir.

Ne yazık ki günümüzde denizler, çok azı müstesna, bütünüyle kirli durumdadır. İçlerinde yaşayan canlılar, birer zehir stoku gibidir. Bu yüzden de insanımız, deniz ürünlerine karşı kuşkulu davranmakta haklıdır. Bütün bunlara sebep olan da teknik imkânların kontrolsüz ve sorumsuzca kullanılmasıdır.

Hava kirliliği korkunç boyutlarda seyretmekte ve kullanılan bazı maddelerin atmosfere menfî yönde tesir ettiği de artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Bugünün insanı âdeta elindeki matkapla kendi tavanını delmektedir. Bu durum, Batılı ülkeleri belki yarım asırdır endişelendirmektedir. Kendi elleriyle kirlettikleri bu tertemiz dünyayı bırakıp gitseler bile kurtulamayacaklardır. Zira şimdiden fezayı bile kirletmiş bulunuyorlar.

Birkaç sene öncesine kadar bizim kıyılarımız, bizim denizlerimiz, Batılı düşünür ve yazarlar tarafından destanlaştırılıyor; hatta bazen bunlar nefes almak için bizim ülkemize koşuyorlardı. Aslında Cenâb-ı Hakk'ın bizler için hazırladığı nimetlerden istifade yolunu, onlar hep bizden öğrendiler. Fakat şimdi bizim hâlimiz, onların bize çıraklık yaptığı devirlerdeki hâl ve durumdan daha vahim bir vaziyet arz etmektedir. Bu gidişe bir dur diyen çıkmazsa, bu dünyanın akıbeti hakikaten endişe vericidir.

Denizlerden istifade ettiğimiz dönemlerde inci-mercan bizim gündelik kullandığımız nesneler arasında ve en mebzul, en bol süs eşyalarımızdandı. Avrupalı ihtimal o sıralarda inci ve mercanı ancak rüyalarında görüyordu. Biz zengindik; onlar ise, bizim elimize bakıyorlardı. Hâlbuki durum şimdi tamamen değişti. Ümidimiz, bu değişmenin de bir gün değişeceği istikametindedir. Ne var ki, bu da, ancak kevnî kanunlardan istifade ile mümkün olacaktır.

Zira Cenâb-ı Hak, dört bir tarafımızı, bildiğimiz-bilmediğimiz nadide nimetleriyle donatmıştır ki, Kur'ân-ı Kerim, şu âyetiyle bu hakikati seslendirir ve dikkatimizi o nimetlere çeker:

"Allah'ın, göklerde olanları da yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz?"[6]

Bence mühim olan, bu nimetlerden en iyi şekilde istifade etmektir. Evet, İslâm'ın meşru kabul ettiği kazanç yollarından istifade ederek güçlü ve geniş

imkân sahibi olmak, bir şükür yoludur.

b. Madenler ve Yeraltı Zenginlikleri

"Rızkı yerin derinliklerinde araştırınız."[7] sözü hadis kriterleri açısından zayıf olsa da ifade ettiği gerçek bakımından üzerinde hassasiyetle durulması gerekli olan bir husustur.

O günün insanı sadece elinde sabanıyla yeri yararak ekip biçtiği bitki ürünleriyle bu hakikate fiilî olarak iştirak ederken artık günümüzde yeraltı zenginliklerinin nasıl bitmez ve tükenmez birer rızık vasıtası olduğu herkesin malumudur. Ne ki, günümüzün insanı yeni yeni bu nimetlerin mevcudiyetine uyanmaktadır.

Biz Müslümanlar, elimizdeki sonsuz denecek ölçüdeki bu zenginlik kaynaklarını kullanamıyorsak bunun vebali tamamen bize aittir. Bugün dünya ekonomisinin temel unsurlarından biri ve belki en birincisi *petrol*dür. Petrol uğruna devletler kurulup devletler yıkılmaktadır. Oysaki Müslümanlar ellerindeki bu geniş imkânı kullanamamakta, sözde kullananlar da onu israf ve tebzîr ile saçıp savurmaktadır.

Aslında bir zamanlar hasım bir dünyayı, Osmanlı'yı yıkmaya sevk eden en büyük âmil, coğrafî konumu itibarıyla onun bir kısım yeraltı zenginliklerine sahip olmasıydı. Bu konuda Abdülhamid'in akıllara durgunluk veren siyasî manevralarına mağlup düşen Batılı, Müslümanları birbirine düşürme planıyla arzusuna kavuştu ve parçaladığı devletçikleri kendi hesabına sömürmenin yollarını buldu. Daha sonraları ise zavallı İslâm âlemi periyodik bir zamanlamayla hep el değiştirdi durdu. Aslında bu, onun kendisine sahip çıkmamasının cezasıydı.

Mehlika Sultan'a âşık yedi genç gibi Batı aşkıyla yanıp tutuşan zavallı Müslüman ülkeler, atlarını Batı yamaçlarına doğru mahmuzlarken, onlar da sinsi yöntemlerle bizim dünyamıza yöneldi ve Afrika'da, Arap Yarımadasında, Suriye'de, Mısır'da, Azerbaycan'da, Çeçenistan'da, Kırgızistan'da bizim değişik imkânlarımızı ve hususiyle de petrol rezervlerimizi işletmeye ve doyma bilmeyen bir iştah ve hırsla kullanmaya başladılar.

Tabiî ki bu arada bizi hep birbirimizle vuruşturma hususunu da bir an bile akıllarından çıkarmadılar. Kurdukları istihbarat servisleriyle içte ve dışta Müslümanları birbirine düşürdüler ve dünya haber ağlarını ellerine geçirerek bizleri hep istedikleri istikamete yönlendirdiler. Dahası uydurdukları yalan

haberlerle, akla hayale gelmedik komplolarla Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdılar.

Burada bazı ülkelerin başına kendi piyonlarını yerleştirdi ve ardından da onları kendi sefil arzularına alet ettiler. Ellerinde kalan üç-beş kuruşu da silah satarak ellerinden aldılar. Sonra da o silahlarla onları birbirine kırdırdılar.

Aslında, birbirinden kopuk bu milletlerin yan yana gelip yekvücut olması ve bu vücuda asil ve necip milletimizin baş olarak geçmesi Batılının her zaman kâbuslu rüyası olmuştu. O, buna mâni olmak için o gün elinde bulunan bütün imkânları kullandı; bundan sonra da kullanmaya devam edecektir ama, ihtimal bu konudaki mücadele çetin geçecektir. Çünkü şu anda dünya imkânları onların elinde. Oynayacakları oyunlarda, ihtimal, verdiklerinin yüz mislini alacaklardır.

Ne Amerika ne Rusya ne de bir başka ülke, Müslümanların üçüncü bir güç olarak ortaya çıkmasını isteyecektir. Onun için de ellerinden gelen her türlü oyun ve entrikadan geri kalmayacak ve bizi geri bırakmaya çalışacaklardır. Şimdi isterseniz bu istitradî notu burada bitirip madenler bahsine dönelim.

İslâm hukukunda madenlerle ilgili ayrı bir bölüm vardır. Orada, hukuk açısından madenlerin nasıl ve kimler tarafından işletilebileceğine ve bunun karşısında devlete ne ölçüde vergi vereceğine dair tafsilatlı bilgi verilmektedir. Biz mevzumuzla alâkalı olmadığı için meselenin o yönünü mevcut fıkıh kitaplarına havale ile beraber sadece bir hususa işaret edip geçeceğiz.

Malikî mezhebine göre, yeraltı madenleri umumîdir ve milletin ortak malıdır, devlet tarafından işletilir. Hâlbuki diğer üç mezhebe göre bunları özel kuruluşlar da işletebilir. Teşkilatını kendisi kurar ve devlete belli ölçüde hisse verir, geri kalan da o madeni işletenin olur.[8]

Yeraltı zenginlikleri sadece günümüzde adı bilinen madenler değildir. İleride kim bilir nerede ve nasıl madenler çıkarılıp insanlığın hizmetine sunulacaktır. Ayrıca fıkıh kitaplarında, çeşitli kazılarla elde edilen kıymetli eşya ve hazinelere ait hükümler de ele alınıp incelenmiştir.

Görüldüğü gibi, İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynaklarından yeraltı zenginlikleri uçsuz bucaksız bir yekün teşkil etmektedir. Önemli olan bunlara sahip çıkıp akıllıca kullanmaktır.

c. Ticaret

Ticareti teşvik eden yüzlerce hadis-i şerif vardır:

“Başkasını aldatmayan sadık tüccar, ahirette nebiler, salihler ve şehitlerle beraber haşrolur.”[9]

“Dürüst tüccar, hiçbir gölgenin olmadığı o günde Arş’ın gölgesinde haşrolacaktır.”[10]

“Rızkın onda dokuzu ticarettedir.”[11]

Bu kabîl hadislerin daha nicelerini sıralamak mümkündür.

Görüldüğü gibi İslâm, mü’minleri açıktan açığa ticarete teşvik etmektedir. Bu itibarla da İslâmiyet’in bir bütün olarak yaşandığı devirlerde ticaret en verimli bir vasıta olarak kullanılmış ve o dönemde dünya piyasa ve pazarlarına büyük ölçüde Müslümanlar hâkim olmuşlardır.

Daha Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde Müslümanlar Medine pazarına yerleşmiş ve o güne kadar pazar ve piyasada hâkim olan yabancıları bu pazardan söküp atmış, ticareti bütün bütün ellerine geçirmişlerdir.

Malumdur ki, Efendimiz Medine’yi şereflendirmeden önce Kureyza, Kaynuka ve Nadır çarşıları bütünüyle başkalarının elindeydi. Altın ve gümüş piyasasını da onlar ellerinde tutuyorlardı. Sarraflık işine de yine onlar hâkimdi. Hatta Medine’nin en büyük ticaret adamları onların arasından çıkıyordu.

Zaten Medine halkı da büyük bir ekseriyeti itibarıyla rençberdi, müstahsildi. Onların arasında ticaret yapan çok az sayıda insan vardı. Elbette bunda, bugün dünya ticaret hayatına hâkim olanların oyununun tesiri büyüktü.

O dönemde Medine’li biri ticarete atılsa, ticareti elinde tutanlar birlik olup onu iflas ettirinceye kadar uğraşırlardı. Bu itibarla da bir Medinelinin ticarette derlenip toparlanması mümkün değildi.

Hâlbuki, Efendimiz’in Medine’ye teşrifinden kısa bir zaman sonra, bu pazarlarda ticaret yapan yabancıların tesiri bütün bütün kırıldı. Evet, hepsi de teker teker piyasadan çekilip gitti ve gidip başka yerlere sığındılar. Daha sonraki yıllarda ise Arap Yarımadasını da tamamen terk ederek başka yerlere göç ettiler.

O günün akıllı Müslümanları, kendi pazar ve çarşılarında istismara imkân vermemişlerdi. Ticareti, kendi kurallarına göre ve akıllıca değerlendirmişlerdi. Onun için de kısa zamanda hepsi güçlenmiş ve servet sahibi olmuşlardı. Ama gerektiği anda da bütün servetlerini Allah için vermeyi biliyorlardı.

Emevî, Abbasî ve Osmanlı devirlerinde de Müslümanlar ticarî hayatın önemli bir kesimini ellerinde tutmayı başarabilmişlerdir. Bu dönemde büyük tüccarlar gemiler dolusu malı çeşitli ülkelere götürüyor, oralarda pazarlıyor ve ülkelerine önemli miktarda para akışı sağlayabiliyorlardı.

Bu hep böyleydi, çünkü ticareti bizzat teşvik eden Allah Resûlü idi ve ticarette muvaffak olanlardan biri de hiç şüphesiz Allah Resûlü'nün bizzat kendisiydi. Bi'setten evvel Hz. Hatice'nin ticaret kervanlarını bir süre Efendimiz idare etmiş ve ona (radıyallâhu anhâ) büyük bir servet de kazandırmıştı ki, daha sonra Hz. Hatice bütün bu serveti İslâm uğrunda harcayacaktı. Hem öyle bir harcayacaktı ki, ihtimal, vefat ettiğinde elinde-avucunda hiçbir şey kalmayacaktı.

Ticarette Hz. Osman (radıyallâhu anh) gibilerin durumu ise âdeta bir destandır. Medine'ye geldiğinde o da zengin sayılmazdı. Ancak, kısa zamanda ticaret yoluyla öyle bir servete sahip olmuştur ki, Tebuk seferine hazırlanan orduyu tek başına teçhiz edebilmişti dense mübalağa yapılmış olmaz.[12]

Başlangıcı itibarıyla milletimiz için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. İki-üç asır öncesine kadar ticarî üstünlüğümüz bir tarihî realitedir. Öyleki, o gün Batılı bizimle münasebet peşindeydi. Krallar bizden aldıkları ihsan ve atiyyelerle devlet idare ediyorlardı. Atımızın üzengisini öpmek onlar için âdeta kaderin kendilerine bahşettiği bir tali'lilikti.

Son iki-üç asır esas alınarak bunlara itiraza kalkışılmamalıdır. Zira bu yıllarda bütün düşman güçler bizi ifnâ ve yok etmek için bir araya gelip en amansız saldırışlarla üzerimize üşüşmüşlerdir. Zaten iç kargaşa ile başı dertte olan milletimiz bir de dış saldırılarla tamamen çökertilmiş; çökertilmekle kalmamış, elinde avucunda ne varsa harp tazminatına yatırmak zorunda bırakılmıştır.

Bu meş'um dönemde İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, Rusya, hatta ta Çin'e kadar bütün devletlerin tek hedefi gelip Osmanlı mirası üzerine konmaktı.

Bütün dünya bu hedefe ulaşabilmek için her yolu deniyor, her vesileyi meşru sayıyordu. İçimizdeki etnik grupları tahrik ediyor, mezhep kavgalarını kızıştırıyor, hatta onları el altından silahlandırıp başımıza musallat ediyor ve belimizi doğrultmamıza fırsat vermiyordu.

Evet, bu dönemde bütün bir hasım dünya, bizi sömürmek için ellerinden

gelen her şeyi yapıyor ve belli ölçüde emellerine de ulaşabiliyorlardı. Bugün ticarî sahadaki iflas etmiş durumumuz bir ölçüde bize ait miskinlik ve tembellikten kaynaklansa da, meselenin kökünde böyle bir ihanete uğramanın getirdiği bir kısım tersliklerin mevcudiyeti de bir gerçektir.

Sadede dönüyoruz. Gelir kaynakları açısından ticaret çok mühim bir rükündür. Mü'minler becerebildikleri devirlerde fert, cemiyet ve toplumun servet ve hazinelerine ticaret kanalıyla hiç de küçümsenemeyecek ölçüde katkılar sağlamış ve milletçe önemli servetler elde edilmiştir.

İslâm'ın meşru gördüğü, hatta teşvik ettiği bu kanal, eğer günümüzde de tam değerlendirilebilse, değerlendirilip dışa açılma imkânı sağlansa, aynı seviyeye ulaşmak hiç de zor olmayacaktır.

d. El Sanatları

İslâm'ın meşru gelir kaynağı olarak kabul ettiği yollardan biri de el sanatlarıdır. El emeği ile yapılan bütün sanat dalları, İslâm'ın temel esprisine uygun olmak kaydıyla bu sahaya girer. Kilim ve halıdan tutun da, ince el işlerine, ondan da kakma ve sedef işleme sanatlarına kadar hepsi bizim için hem birer bedâyi hissimizin ifadesi hem de birer gelir kaynağıdır.

Belli bir dönemde atalarımız, her sahada olduğu gibi bu hususta da dünya kadar ölümsüz eser meydana getirmiş ve başkalarını hayran bırakmışlardır. El sanatıyla alâkalı teşvik edici birçok âyet ve hadis vardır. Bu husus başka bir zaman ve başka bir kitapçıkta müstakillen ele alınabilir.

e. İşçilik

Diğer bir gelir kaynağı da, hiç şüphesiz el emeği ve alın teriyle elde edilen gelir ve kazançtır.

Gerçi devrimizde ecîr yani işçi olmaya karşı bir reaksiyon var ve hiç kimse ücret mukabili işçi olmayı çok arzu etmemektedir ki, bugün fabrika ve değişik iş yerlerinde görülmekte olan değişik davranış ve hareketler bu düşüncenin bir çeşit dışa yansımasından başka bir şey değildir.

Esasen işi biraz daha derinden kurcalayacak olursak, bazılarındaki bu reaksiyonun çalışmaya karşı değil, haksız servet biriktirmeye karşı olduğunu görürüz. Bazılarında da düşmanlık, haklı veya haksız olduğuna bakılmadan, doğrudan doğruya servetin kendisine karşıdır.

Bu hareketin altında da şu anda yıkılıp gitmeye yüz tutmuş bir sistemin insanları iğfal etmesi yatmaktadır. Evet, senelerce bu milleti komünizme

çekmek isteyenler, işçiyi de hep kendi menhus emellerine alet olarak kullanmışlardır.

Hâlbuki işçilik de Cenâb-ı Hakk'ın takdir ettiği ve Efendimiz'in de (sallallâhu aleyhi ve sellem) teşvikte bulunduğu çalışma şekillerinden biridir. Daha önce de zikrettiğimiz bir âyeti burada tekrar etmekte fayda var:

"De ki: Amel edin, işleyin. Allah, Peygamberi ve mü'minler sizin işlediklerinizi göreceklerdir."[13]

Efendimiz ise, bir hadislerinde: *"Allah, elinin emeği ile geçinen mü'min kulunu sever."*[14] buyurmaktadırlar.

Demek oluyor ki, becerikli, iş bitiren, eli işe yatkın mü'minleri, Cenâb-ı Hak hem sevmekte hem de takdir etmektedir.

Bunun mefhum-u muhalifi de, beceriksiz ve elinden iş gelmeyen insanların Allah tarafından sevilmediği şeklinde ifade edilebilir. Yine Fahr-i Kâinat Efendimiz bir başka hadislerinde şöyle buyurmaktadırlar:

"Sizden hiçbiriniz eliyle kazandığından daha temiz bir şey yememiştir."[15] Evet, elinizin emeği sizin için en hayırlı rızıktır.

Görülüyor ki, alın teri ve el emeği ile kazanılan rızkı hem Allah hem de O'nun Resûlü alkışlamaktadır. Burada sahabinin naklettiği bir hususu arz etmeden geçemeyeceğim:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir iş münasebetiyle Medine dışına çıkmıştı. Dönüşte bahçesinde çalışan bir sahabi gördü ve o bahçeyi şereflendirdi. Çapa yapan adamın elini eline aldı ve sonra da mübarek yüzüne sürdü.

Adamın çatlak çatlak olmuş eli Efendimiz'in gülden narin yüzünde geziyor ve Efendimiz bu esnada şöyle konuşuyordu: *"Allah'ın hoşnut olduğu eller, işte bu ellerdir!"*[16]

Çapa yapan sahabinin neşesine diyecek yoktu. Zira yaptığı işin ne derece makbul olduğunu bizzat Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm söylemişti. Aslında Allah Resûlü, çalışan amelenin elini yüzüne götürüp sürmekle, kıyamete kadar gelecek amele ve işçilere verdiği önemi de anlatıyordu. Ayrıca yine bu davranışıyla her devrin insanına, insana verdiği değer adına daha neler ve neler anlatıyordu!

Hz. Ebû Zerr'e hitaben söylediği sözlerde konu daha bir farklı yanıyla ortaya

konur:

“Emriniz altında çalışanlar sizin kardeşlerinizdir. Kimin bir kardeşi onun emri altında çalışıyorsa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin ve tâkatının üstünde yük yüklemesin. Yüklediği zaman da o yükün altına kendisi de girsin.”[17] demiştir. Evet işçi, emek ve ücret, O’nun nazarında hep böyle değerli görülmüş ve alkışlanmıştır.

f. Ganimet

Her ne kadar bazı peşin fikirliler onu dillerine dolasalar da, İslâm’ın meşru kabul ettiği mühim gelir kaynaklarından biri de ganimettir.

Müslümanlarla savaşanlar ya Müslüman olacaklar ya cizye vermeyi kabul edecekler ya da üçüncü ve son alternatif olarak harp meydanını hakem seçeceklerdir. İşte harp meydanlarında kazanılan bu gelire ganimet denmektedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Mü’minin en makbul rızkı, ganimetten gelen rızıktır.”*[18] buyurur.

Belli devirlerde Müslümanlar ganimet yoluyla büyük zenginlikler elde etmişlerdir. Meselâ, Ömer b. Abdülaziz devrinde gün gelmiş zekât verilecek kimse bulunamamıştır. Bu husus, fıkıh kitaplarında harp ve sulh konusuyla alâkalı bahislerde ariz ve amik olarak anlatılır.

Esasen, mülhid, mütecaviz ve gelip size saldıran birinin hakkı yoktur. Ona böyle bir hak veriliyorsa, o da bedelini cizye vererek ödemek zorundadır. Eğer onu da vermek istemiyorsa, tecavüz ve saldırganlığından ötürü cezalandırılır.

Kur’ân-ı Kerim’de ganimet ve onun taksimi birçok âyette ele alınmıştır. Bu âyetlerden birisi şudur:

“Eğer, hakkı bâtıldan ayıran, iki topluluğun karşılaştığı o günde (Bedir’de) Allah’a ve kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kadirdir.”[19]

Burada Cenâb-ı Hakk’ın ismi, tekrim ve teşrif için zikredilmiştir. Yoksa o da yine mü’minlere aittir. Ayrıca *“Allah’ın”* dedikten sonra *“Peygamberinin”* demekle de Efendimiz’in kadir ve kıymetine dikkat çekilmiştir. Her şeyden evvel Allah Resûlü, kendine aldığı ganimetlerin durumunu izah sadedinde *“Onlar size geri döner.”*[20] buyurmuş ve bunları tekrar ümmetine geri vereceğini söylemiştir. Ve yine Efendimiz: *“Kim birini harp meydanında*

öldürürse onun selebi (yanında bulundurduğu bütün eşya) ona aittir."[21] buyurarak ganimetin farklı bir çeşidine de dikkati çekmiştir. Bu disipline bağlı olarak Ebû Talha bir harpte tam yirmi adamın selebini almıştı.[22]

Biz üç asırdır bu konuda da hep verici olduk. Zira hep müdafaada kaldık. Yani bir zamanların aslanı, başkalarına koyun görünmeye başladı ve çevresindeki kasapların iştahlarını kabarttı. Verici duruma düşmemiz sarsıntıya sebep olmuş; buna muhazî ticarî hayattaki kesat bizleri başkalarına el-avuç açan bir millet hâline getirmişti.

Tanzimat'la hızlanan bu düşüş Müslüman Türk'e asıl kimliğini kaybettirme gibi bir vehameti de beraberinde getirmiş ve her hususta bizi dilenciler durumuna düşürmüştür. Keşke böyle bir dilencilik bir şeye yarasaydı. Heyhât; bu dönemde elde çanta kapı kapı dolaşanlar hep elleri ve çantaları boş geriye döndüler. Ne var ki, bu mezellet dahi onların kendilerine dönmeleri için yetmedi. Evet, kendilerinden uzaklaşma bu dereceye gelip ulaşmıştı.

Hak ve adalet çerçevesinde verici değil alıcı olmak çok önemlidir. Biz biz olmayı terk edince, Allah Resûlü'nün ifade buyurduğu gibi, heybet-i İslâmiyeyi de kaybettik. Artık düşmanlarımız bizden korkmaz oldu. Emr-i bi'l-mârufu terk edince de vahyin bereketinden mahrum kaldık. Yani velûd dimağlar köreldi, muhayyileler sönükleşti ve artık içimizden ciddî ilim adamları çıkmaz oldu; çıkmaz oldu da hepimiz birer taklit insanı kesildik ve her şeyi Batıdan kopya etmeyi mârifet sayar olduk.

Efendimiz bir hadislerinde, *"Hak yolunda irşad ve mücahedeyi terk ettiğiniz zaman, üzerinizden atamayacağınız bir zillete maruz kalırsınız ve kendinize dönünceye kadar da zilletiniz devam eder."*[23] buyururlar.

Dikkat edilecek olursa, İslâm'dan yüz çevirme ve mücahededen geri durma, Efendimiz'in dilinde, dinden dönme şeklinde ifadesini buluyor. Onun içindir ki "Mücahedeye başlayınca" demiyor da "dine döndüğünüz zaman" diyor.

Hadisin diğer bölümünde, *"Sığırın kuyruğuna yapışıp her şeyi ziraatta gördüğünüz ve mücahededen uzak kaldığınız zaman da öyle bir mezellete maruz kalırsınız ki, bir daha belinizi doğrultamazsınız."*[24] şeklindeki ifadelerin yanında, *"Ne zaman ki yeniden insanları uyarmaya başlarsınız, işte o zaman Allah düşmanlarının kalbine korku salar ve hayatın her ünitesinde size başarılar ihsan eder."* işaretleri yer alıyor.

Mücahede başlı başına ve uzun bir mevzudur. Onun şekli ve fazileti bu eserin konusunu aşar. Onun içi biz burada cihadın kendisinden değil, onun getirilerinden bahsederek bu hususları arz ettik. Zira bu bölümün madde başlığı olan "Gelir kaynaklarından biri ganimettir." sözcüğüydü ve biz de onun üzerinde durmuştuk.

g. İktâ

Burada fıkhî bir tabirle karşı karşıya bulunuyoruz. İktâ'ın mânâsı, devlet reisi veya onun vazifelendirdiği birinin bazı toprakları ihtiyaç sahibi kimselere vermesi ve onlara temlik etmesi ameliyesidir.

Bu topraklar, ya fetihlerle elde edilen topraklar, ya hiç vârisi olmayan insanlardan geçen araziler ya da bakımsız ölü yerlerdir.

"Kim ölü bir araziyi ihya ederse, burası onun olur."[25] hadisi ve Urve'nin (radıyallâhu anh) rivayet ettiği, *"Şehadet ederim ki, Hz. Peygamber şuna hükmetti: Arz, Allah'ın arzıdır, insanlar da Allah'ın kullarıdır. Kim bir ölü araziyi (mevat) ihya ederse, bu yerde, herkesten ziyade o hak sahibidir."*[26] mealindeki hadis ile, *"Geçmiş milletlerden intikal eden araziler Allah ve Resûlü'ne aittir. Onlar bu arazileri istediklerine verebilir. Kim bir araziyi ihya ederse, o, onundur."*[27] mealindeki başka bir hadis bu meseleye delil teşkil etmektedir.

İslâm'da her şey aktiftir. Hatta şahıslar kendi öz mallarını dahi uzun süre terk edilmiş bir hâlde tutamazlar. Hanefî mezhebinin dışındaki üç mezhebe göre, bir insan, arazisini üst üste üç sene ekip biçmezse, arazi onun elinden alınır, ekip biçecek birisine verilir.[28]

Mesele o kadar mühimdir ki, bazı mezheplere göre üçüncü senenin sonunda herhangi bir adam hiç kimseye sormadan sabanıyla o tarlaya girer ve orayı ekip biçerse, artık o tarla onun olur. Hanefî mezhebine göre ise, böyle bir tasarruf devletin iznine bağlıdır. Yani devlet, üç sene bakımsız kalmış bir yere el koyar ve orayı birisine devreder. Öyle veya böyle, İslâmî anlayışa göre hiç kimse kendi arazisi de olsa yerini böyle metruk bırakamaz.

Peygamber Efendimiz, bizzat kendi hayatlarında iktâ yapmış ve eski-yeni birçok sahabiye bu usûlle toprak vermiştir. Raşid Halifeler devrinde de aynı uygulama yapılagelmiştir.[29]

İşte İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynaklarından biri de budur. Fert bu

yolla da arazi kazanır ve belli ölçüde imkân sahibi olur.

h. Zekât ve Sadaka

İslâm'da zekât, tam anlamıyla ve bütün yönleriyle bir teminat (sigorta) müessesesine ait fonksiyonları yerine getirme potansiyeline sahiptir. Bu açıdan, günümüzdeki sigorta kuruluşlarının, müsemma olarak "İslâm'da yoktur." hükmüyle bir çırpıda onun nefyedilmesi, biraz aceleden verilmiş bir karar olsa gerektir.

Ancak, dünyada işlerliğini devam ettiren hiçbir sigorta, zekât müessesesindeki teminat ve garantiyi veremez ve onun kadar insanî yanı olamaz. Sadece şu âyet bile bu hükmümüzü ispata kâfidir:

"Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalbleri İslâm'a ısındırılacaklara verilir ve kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların, yolda kalanların uğrunda sarf edilir."[30]

Şimdi soruyorum: Hangi sigorta şirketi vardır ki, kendini önceden sigorta ettirerek belli bir prim ödememiş insanlara el uzatsın ve onlara malî yönden destek olsun. Hâlbuki, zekâtın kendilerine verilmesi caiz olan bu sınıfların hepsi, İslâm'ın yaşandığı bir toplumda garanti altındadır.

İslâm fakirin elinden tutar, borçluya destek olur, yolda kalmışın yanında yer alır; Allah yolunda hizmet eden herkese arka çıkar ve yaptıklarından da hiçbir karşılık beklemez.

İşte, zekât müessesesi böyle bir kuruluştur ve âyette anlatılan sınıflar için de önemli bir gelir kaynağıdır.

Esasen, zekât konusu da müstakil bir mevzudur. Onu burada tafsilatıyla anlatmaya gücümüz yetmez. Ancak diğer konularda da yaptığımız gibi, zekâtın da İslâm'ın meşru kabul ettiği bir gelir kaynağı olması hususunu vurgulayıp geçelim.

İslâm'ın meşru kabul ettiği kazanç yollarını, sadece ana başlıklarıyla saymaya çalıştığımız bu sekiz yoldan ibaret kabul etmek elbette ki doğru değildir. Zira buradaki her maddeyi de kendi içinde pek çok bölüme ayırmak mümkündür. O zaman da gelir kaynaklarının sayısı sekiz değil, seksene, doksana ulaşabilir.

Durumu bu şekilde tespit ettikten sonra, İslâm'ın iktisadî yapısının sadece zekât ve ganimete dayalı olduğunu iddia edenleri vak'aların diliyle cevaplamak

mümkündür. Demek ki, bizim iktisadî yapımız veya İslâmî gelir kaynakları bir iki maddeyle sınırlı değildir.

İslâm'da pek çok gelir kaynağı vardır. Ancak diğer sistemlerin meşru kabul ettiği her gelir kaynağı İslâm hukukuna göre meşru olmayabilir. İşte İslâm dini bu hususta da hiçbir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde bir ölçü ve denge vaz'etmiştir.

İslâm, bir taraftan sa'yi, çalışmayı esas alır. Fakat o, sermayenin gücünü de asla inkâr etmez; ona da kendisine göre değer verir. Çalışmayı, kazanmayı teşvik eder; müntesiplerine bazen sarih bazen de işaretlerle değişik kazanç yolları gösterir ve onları çalışmaya teşvik eder.

Şu kadar var ki, bir mü'minin, her kazancı meşru görme gibi bir yanılgıya düşmemesi için de onun elinden tutar ve meşru olmayan kazanç şekillerini bir bir sayar ki, sayılan bu maddeler de yine İslâm ekonomisinin ana meselelerindendir.

ı. Durumumuz ve Bir Tavsiye

Sözün başında da ısrarla üzerinde durduğumuz gibi, İslâm asla kazanmanın karşısında değildir. Aksine o, çalışıp kazanmayı emir ve teşvik etmektedir. Zahitlik bir iç meselesidir. Onun dış yaşantıya akseden yönü insanı aldatmamalıdır.

Şâh-ı Geylânî'nin sürülerle koyunları vardı. Ama o, Halilurrahmân gibi, Rabbinin adını bir kere duyma adına bütün servetini verebilecek bir yapıya sahipti ve zahitliği de buradan geliyordu.

İmam Âzam da çok zengindi. Şu kadar var ki, o, haramın zerresinden dahi fersah fersah uzaktı. Yanında çalıştırdığı birisinin müşterisine malın kusurunu ve ayıbını göstermeden sattığını öğrenince bütün o mallardan alınan paranın hepsini sadaka olarak dağıtmıştı.[31]

Yine o, alacağını istemeye gittiği komşusunun evinin önünde uzun müddet hem de kavurucu bir sıcak altında beklemesine rağmen hemen yanındaki ağacın gölgesine girmemiş ve bunun faiz olabileceğinden endişe ettiğini söylemişti. Belki fetva açısından bu faiz olmazdı ama, takva insanının, meseleyi kılı kırk yararcasına değerlendirmesi gerekiyordu.

Bütün bunların yanında mü'min, servetini nemalandırmalı ve her sene servetine yenilerini ilave etme yollarını araştırmalıdır. Zira mü'min her sahada güçlü olmak zorundadır.

“Kuvvetli mü’min zayıf mü’minden Allah nezdinde daha sevimlidir.”[32] hadisinin şümulü buraya kadar uzanır. Çünkü mü’min, aynı zamanda bir dava adamıdır. O her zaman onuruyla, izzetiyle yaşamalıdır. Başkalarının devleştiği; tröstlerle, kartellerle, holdinglerle dünya piyasasını ele geçirmeye çalıştığı bir devrede o, perakendeci esnaf düşüncesiyle hiçbir yere varamayacağını bilmelidir.

Evet, her mü’min iktisadî hayatını belli bir düzene sokmak zorundadır. Mevsiminde aklını kullanır ve büyük paralar kazanır. Kazanırken helâle-harama dikkat eder, kazandığını israfla telef etmez. Muktesit ve dengeli harcamalarla her zaman disiplinli yaşar, tebzîr ve savurganlıkta bulunmaz; bulunmaz, zira savurganlık insanı şeytana yoldaş eder, ölçülü yaşamak ve cömertlik ise onu Rahmân’ın sırdaşlığına yükseltir. Böyle davranan insan ise hem dünyada hem de ukbâda aziz olur.

Tüketime dayalı ekonomiler milletleri oburlaştırır. Tutumlu davranış ise hem fertleri hem de milletleri derbederlikten ve başkalarına avuç açmaktan kurtarır ve onlara hürriyet ve istiklalin tarifi imkânsız hazzını yaşatır.

İnsanları meşru olmayan kazanç yollarına sevk eden âmillerin başında israf ve tebzîr gelir. Fert ve milletler israfla sefilleşir. Durum böyle olunca herkes, meşru-gayrimeşru ayırımı yapmadan kazanç gördüğü her şeye sarılır ve saldırır. Artık o fasit bir daire içine girmiştir ki, onun böyle bir çıkmazdan kurtulması oldukça zordur.

Aslında şu andaki bütün ekonomik sistemlerin bir çıkmaz içinde olduklarını söyleyebiliriz. Eğer Müslümanlar bellerini doğrultur ve İslâm ekonomisini en küçük teferruatına kadar tatbik sahasına koyabilirlerse, bu, ekonomik açıdan hem onların hem de diğer dünya insanlarının kurtuluşu olacaktır. Elbette ki böyle bir neticeye ulaşmak, her şeyden evvel dünya piyasasında söz sahibi olmaya bağlıdır. Onun için de önce bizim kendimize dönmemiz, özümüzü bulmamız şarttır.

Bu millete, kendi değerleriyle var olduğu sürece güvenmeli ve mutlaka ona itimat edilmelidir. Çünkü o, nice defalar en çetin imtihanları başarıyla atlatmış; aç kalmış, susuz kalmış, yoksulluğun her çeşidini görmüş ama devrilmemiştir. Onun katlanamayacağı bir şey vardır, o da, şeref ve haysiyetine gölge düşürülmek istenmesidir. O buna hiç katlanmamıştır ve katlanmaz da.

O, Çanakkale’de İngiliz’in top ve güllelerine göğsünü korkusuzca siper

etmiş, Fransız karşısında dimdik durmasını bilmiş ve bacısının peçesine uzanan eli kırmış, Ege'de Yunan'ı denize dökmüş... ve iktiza ettiğinde canıyla beraber bütün varlığını da bir keseye koyup milletine bağışlamasını bilmiştir. Yeter ki o edip eylediklerinin çarçur edilmediğine kanaat getirsin.

Bugün dahi bu millet kendini idare edenlere tam güvense ve bizzat yapılması gereken davranışları onlarda görse, fazla değil beş-on sene içinde iktisadî, idarî ve siyasî açıdan dünyanın sayılı devletleri arasına girecek ve kendinden beklenen misyonu eda edecektir.

Aksine o, kendisini idare edenlerde israf ve tebzîr gördüğü müddetçe, sağa-sola iş olsun diye gidenlerin aldıkları korkunç harcırahları duydukça, onlara itimat ve güvenini kaybedecek ve hiçbir fedakârlığa yanaşmayacaktır. Ne var ki, ondaki bu tavır ve geri duruş arızîdir. Onun asıl cevheri mürüvvet, insanlık ve hasbîlikten yoğrulmuştur.

Burada ona değil de onu idare edenlere bir kısım diyeceklerimiz olabilir:

Bu milleti idare edenler ve onun iktisadî, idarî, ticarî hayatını elinde tutanlar, lüks ve debdebeli hayatı asgariye indirmeliler, mümkünse milletvekilleri ve yüksek bürokratlar normal bir memur seviyesinde maaş alsınlar, lüzumsuz davetler ve fuzulî seyahatlere bir son versinler, milletin malını yine millet için faydalı olacağı kesin bulunan yerlerde değerlendirsinler; sonra da bütün bu yapılanları her türlü siyasî ve politik çıkarlara bağlamasınlar. Bütün bunları yapabildikleri takdirde geleceğe güvenle bakılabilir/bakabilirler.

Aslında, sağlam bir iktisadî yapı isteyenler evvelâ dediklerini kendileri yaşamalıdırlar. Pratikte tatbik gören davranışlar, şüphesiz, realize edilememiş yüzlerce yaldızlı teori ve sözden daha faydalıdır.

Getirdiğimiz bu teklife olumlu cevap verebilmek, elbette fert ve millet olarak ruh sıhhatine ermemize bağlıdır. Ruhunda selâmete erememiş, dünyayı esas maksat yapmış, parayı asıl gaye kabul etmiş ve her gün kırk defa malın karşısında secdeye varan bir insandan ne mürüvvet ne sevgi ne milletine karşı ilgi ve ne de insanlık beklenebilir.

j. Kazanç Meşru Olmalıdır

Bir kere daha hatırlatmalıyım ki, Müslüman mutlaka kazanmalıdır, ama o kazanmayı meşru yollarla yapmalıdır; evet, o, Allah'ın verdiği imkânları ticarî ahlâka riayet ederek değerlendirmeli ve devrinde yaşayan hiçbir inkârcı gücün

sultası altında kalmamaya çalışmalıdır. Ancak bunu yaparken spekülasyonlara meydan vermemelidir. Yani o, kazanmak için her yolu meşru görmemeli; aksine, kazanmak için her meşru yolu denemesini bilmelidir.

Bütün bunların yanında bir de dıştan bakıldığında meşru kazanç yollarına benzediği hâlde tamamen gayrimeşru olan kazanç yolları vardır ki, her mü'min bu gayrimeşru kabul edilen kazanç yollarını da bilmeli ve bu yoldan gelen zararlı gelirleri kat'iyen kazancına bulaştırmamalıdır.

İnsan bazı meseleleri sadece aklıyla, mantığıyla halletmeye kalkarsa çok yerde yanılıp hataya düşebilir. Bu, ticarî konularda da böyledir. Meselâ, insan alışverişle faizi birbirine karıştırabilir; karıştırır ve diyebilir: "Madem ki alışverişin tarifi, malı malla değiştirmektir; öyle ise, bu değiştirme niçin paranın parayla değiştirilmesinde de cari olmasın?" Bu arada cahiliye adamının yaptığı gibi, faizi esas kabul ederek, alışverişi ona benzetip: *"Alışveriş de aynen faiz gibidir."*[33] diyenler de çıkabilir.

İşte bütün bunlar birer yanılmadır. Böyle düşünenlere alışverişin ve faizin ne olduğunu mutlaka anlatmalıdır ki, Kur'ân ve hadisler de işte bunu yapmıştır/yapmaktadır.

İnsan ilk bakışta, fiyatları yükseltme maksadıyla malı piyasadan çekip stok yapmak demek olan *ihtikâr* ile, bir malı zamanında düşük fiyattan alıp biriktirmeyi ve daha sonra da açıktan kimseye zulmetmeden yükselen piyasa fiyatından bunu satmayı birbirine karıştırabilir.

Hatta böyle bir iltibas kumarda da olabilir; yenilen adam verdiğini rızasıyla veriyor, denilir. Ve bu rızasıyla verme, onun meşru olduğuna delil sayılabilir.

İşte İslâm dini, bir taraftan çalışıp kazanmayı teşvik ederken, diğer taraftan da menfî yollarla elde edilen kazançları tarif ederek müntesiplerini bu yanlış yollara girmekten men ediyor.

Eğer bunlar İslâm dini tarafından anlatılmamış olsaydı, onun gayrimeşru kabul ettiği birçok kazanç yolu toplum tarafından kavranamayacak ve insanlar ticarî hayatlarını hep yanlış kazançlar içinde sürdüreceklerdi.

Meselâ, İslâm bize, bir senede bir tarladan on hasat kaldırmanın yollarını gösterir ve teşvik eder; ancak aynı insanın haksız olarak bir arpa dahi kazanmasına göz yummaz ve bu günahı görmezlikten gelmez. O, herkese, yaptığı zerre kadar hayrın mükâfatını ve yine yaptığı zerre kadar şerrin cezasını hatırlatarak sürekli istikameti salıklar.[34]

Oysaki, içinde Allah ve kul hakkı bulunan hiçbir kazanç meşru değildir. Bu tür kazançlar maddî ve mânevî kayıplara vesiledir. Siz, o kazançla hacca da gitseniz, sadaka da verseniz, hatta onu en kudsî hizmetlerde de kullansanız kat'iyen işin vebal ve günahından kurtulamazsınız.

k. Hasaret Getiren Kazanç

Allah Resûlü, *"Allah kötülüğü kötüyle izale etmez."*[35] buyurmakla bize bir hakikati talim buyurmaktadır ki, o da, Allah, kötülüğü ancak iyi şeyle izale eder demektir.

Onun için bir insan gayrimeşru yoldan kazandığı bir serveti kalkıp en hayırlı bir hizmete sarf etse de o günaha keffaret olmaz. Belki kendi sırtına bir kat daha günah yüklemiş olur. Zira o, tertemiz bir sahayı kendi kirli kazancıyla kirletmiş demektir.

Aslında böyle biri kötülüğü başka bir iyilikle gidermeliydi. Yani helâl malından zekât ve sadaka verip, ardından da işlediği cürme birkaç damla gözyaşı dökebilseydi, belki arınmış olabilirdi. Efendimiz'in mübarek dudaklarından şerefsudur olan bu konuda şu ifadeler ne müthiştir:

"Nerede olursan ol, Allah'tan kork. Ve bir kötülük işlersen, hemen onun ardına bir iyilik yapıver. Ta ki, o iyilik evvelki kötülüğü siliversin. Ve insanlar arasında hep güzel ahlâk örneği ol!"[36]

Görülüyor ki Allah Resûlü, bir taraftan kötülük kötülüğü silmez derken, diğer taraftan kötülüğü silecek yolu gösteriyor. Bir kere daha hatırlatalım, meseleye ister Allah hakkı isterse kul hakkı açısından bakalım, meşru olmayan her türlü kazanç ancak hasaret getirir.

Öyle ki, böyle biri hacca gitse, Kâbe karşısında "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" dese, Arafat meydanını gözyaşına boğsa, üzerindeki ihramda haram bir kazancın tozu varsa, ona verilecek cevap, Efendimiz'in ifadeleri içinde, *"Sana lebbeyk de yok, sa'deyk de yok. Ne senin sesin duyulur ne de sana cevap verilir!"*[37] şeklinde olacaktır.

İnsanın midesine indirdiği bir haram lokmanın, onun kırk günlük namazının feyiz ve bereketini alıp götüreceği söylenmektedir. Bu bir hasaret değilse, ya hasaret nedir?

Vücudunun her zerresi haramdan müteşekkil, yediği haram, içtiği haram, düşünceleri kirli, davranışları eğri-büğrü insanların meydana getirdiği toplum

hiçbir zaman Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine liyakat kazanamaz. Liyakat için istikamet şarttır. *"Bir toplum, kendini değiştirmedikçe Cenâb-ı Hak da onları değiştirmez."*[38] fehvâsınca iç deformasyon yaşayanlara nazar-ı merhametle bakılmaz. Allah, durup dururken aziz bir cemaati zelil etmez, zelil ettiğini de kimse aziz kılmaz.

Kendini kontrol etmeyen insanlara Allah Kendini unutturur. Allah'ı unutmuş insanlar da, hem kendi nefislerini hem de içinde bulundukları cemiyet ve milleti unuturlar. Bu, Allah hakkını gözetmeyen toplumlara Allah'ın dünyadaki cezasıdır. Ahirette ise onlara can yakıcı bir azap vardır.

Kul hakkı da bunun kadar mühimdir. Allah Resûlü, üzerinde kul hakkıyla musalla taşına yatırılmış bir insanın namazını kılmamıştır. Zira kul hakkıyla giden, kendisine rahmetle dua edilme liyakatini kaybetmiştir.

Kul hakkı, hangi yol ve ne suretle geçerse geçsin, insanın helâkine sebep sayılmıştır. Evet, ahirete kul hakkıyla gidenlerin durumu çok zordur. Ticarette aldatma, ihtikâr, kumar, faiz, hırsızlık ve tefecilik… esasen bunların hepsinde kul hakkı söz konusudur.

Onun içindir ki Allah (celle celâluhu) bu yolların hemen hepsiyle kazancı yasak etmiştir. Yasakladığı bütün bu yolları da rahmetinin bir eseri olarak kullarına tarif ve tayinde bulunmuştur. Ta o yola düşüp de kendi helâklarını kendi elleriyle hazırlamış olmasınlar.

2. Meşru Olmayan Gelir Kaynakları

Gayrimeşru gelir ve kazanç yolları pek çoktur. Biz burada bunlardan sadece çok mühim gördüğümüz bazılarını yine hiçbir tercih sebebi gözetmeden sıralamak istiyoruz. Meselenin tafsilatına girmeyeceğimizi daha önce de söylemiştik. Zira bizim bunları saymaktaki gayemiz bunların iktisadî yapımızla negatif olarak alâkalı olmaları itibarıyladır.

a. Faiz

İslâm, faizi kat'î olarak haram kılmıştır. Kitap ve Sünnet faizi ağır bir dille yerer. Çünkü o, haksız kazancın en çirkinidir ve düpedüz bir sömürü aracıdır.

Kur'ân-ı Kerim, faizi yasakladığı yerde faiz yiyeni şeytan çarpmış bir insana benzetir ki, onun bu mevzudaki beyanı şöyledir:

"Faiz yiyenler mahşerde şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, 'Zaten alışveriş de faiz gibidir.' demelerindendir.

Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kıldı. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durur ve vazgeçerse geçmişte elde ettiği, kendisinin olur. Ve onun işi de artık Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar Cehennemliktir; onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah faizle malı eksiltir, sadakalarla da bereketlendirir. Allah, nankör hiçbir günahkârı sevmez."[39]

Faiz yiyenler, ahirette, dünyadaki amelleri cinsinden bir cezaya çarptırılırlar. Onlar dünyada, rahatın verdiği rehavetle hep miskin miskin ve tembel tembel yaşarlar. Esasen onların hayatları bütünüyle bir sıkıntıdan ibarettir.

Günlerinin geçmesi için çeşitli vesileler ararlar. Yumuşak döşekler üzerinde, sıcacık yataklarında çok defa ellerinde içki, ağızlarında sigara hep parti parti kumar masalarında ömür tüketir dururlar.

Hâlbuki ömür her hâlükârda tükenmektedir. Bu sebeple asıl yapılması gereken, onu en verimli şekilde değerlendirerek bereketlendirmek ve bir mânâda ona derinlik kazandırmaktır. Ne var ki, onların yaşantılarındaki terslik düşüncelerine de aksettiğinden böyle fasit bir daire içine girmişlerdir. Bunlar hayatlarından kat'iyen zevk alamazlar. Hep bir tatminsizlik içinde sarhoş gibi yaşarlar. Tabiî, nasıl yaşarlarsa öyle öleceklerdir ve nasıl ölürlerse öyle dirileceklerdir. Kur'ân ifadesiyle onlar, dünyada şeytan çarpmış gibi yaşadıklarından ahirette de öyle haşrolacaklardır.

Bir de onlar, nasıl kullandıkları ifadeyi çarpıtıp tersine bir teşbih yaptılar; öyle de, ahirette tersleri dönmüş olarak yerlerinden kalkar ve yalpa yapa yapa haşir meydanına sürüklenirler. Zira onlar, dünyada faizi esas alıp alışverişi ona benzetmişlerdir. Hâlbuki, yanlış dahi olsa, bu benzetmeyi hiç olmazsa düzgün yapmaları gerekirdi. Yani, en azından, faizi alışverişe benzetmeleri lâzım gelirdi. Ama şeytan çarpmış insandan doğru dürüst bir ifade nasıl sâdır olabilirdi ki!

Cenâb-ı Hak, iman ehlini uyarır ve onlara faizden vazgeçmelerini tembih eder. Eğer bu emre uyup da faizden vazgeçmezlerse, bu davranışın Allah'a karşı küstahça bir davranış sayılan O'na harp ilan etmek mânâsına geleceğini ifade buyurur:

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer inanıyorsanız, faizden alacak olduklarınızdan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve

Peygamberi'ne karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz, sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş, haksızlığa da uğramamış olursunuz."[40]

Evet, Allah faizi yasak ettiği hâlde inat edip o yolda devam eden fert ve toplumların bu davranışı, Allah'a karşı bir harp ilanıdır. Aman Allahım! Bu ne affedilmez bir saygısızlıktır!

Efendimiz de bir hadislerinde, faizle alâkalı olarak dört sınıfın lanete uğrayacağını ifade buyururlar:

"Allah, faiz alana, verene, buna kâtiplik ve şahitlik yapana lanet etti. Bunlar aynı günahta müsavidirler."[41]

Burada, işin başından nihayetine kadar faiz ile alâkalı herkesi içine alan bir hüküm tebliğ edilmiş oluyor. Allah Resûlü bunların hepsinin aynı günahta müsavi olduğunu ilan etmekle bir büyük günahın önünün alınması gerektiğini hatırlatıyor. Zira bu günahın önü alınmazsa, cemiyet içinde meydana gelen çalkantıların önünün alınması da mümkün değildir. Ve hâl-i âlem en açık misalleriyle bunun şahididir.

Henüz ne kapitalist ne de sosyalist sistemlerle İslâm arasındaki mukayeseye girmiş sayılmayız. Söz oraya geldiğinde, İslâm'ın nasıl bütün sistemlere karşı minare ile kuyu dibi arasındaki kıyas ölçüsünde bir farklılık ve üstünlük arz ettiğini göreceğiz. Biz burada, sadece faizden gelen kazancın İslâm dininde meşru kabul edilmeyen bir kazanç olduğunu hatırlatmak istemiştik.

b. Kumar

Allah kumarı bütünüyle haram kılmıştır. Onun resmî ve izinli olarak yapılanı da, gayri resmî irtikâp edileni de ve piyango şeklinde oynananı da bütünüyle haramdır.

Kur'ân-ı Kerim, kumarı, şeytanın pis işlerinden bir pislik olarak vasıflandırır ve şöyle der:

"Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları, şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bundan vazgeçersiniz değil mi?"[42]

Kumara mübtelâ bir fert kolay kolay kurtulamaz; ona mübtelâ bir millet de iflah olmaz. Çünkü kumarda hem Allah hem de kul hakkı çiğnenmektedir.

Kumarın yaygın olduğu bir toplum, şeytanın sultası altına girmiş demektir.

Kumar öldüren bir marazdır. Bu maraz belli bir dönemde kısmen de olsa toplumun bünyesinden sökülüp atılmıştı, şimdilerde çeşitli nam ve unvanlarla yeniden ve bütün çeşitleriyle hortlamış durumda. Kumarda kaybeden de kazanan da zarardadır. Ama ihtimal, kazananın zararı daha büyüktür. Zira o, haksız yere bir başkasının malını almıştır ve aynı zamanda onun tiryakisi olmuştur. Kazandıkça daha bir iştahı artmakta, iştahı arttıkça da gözü kumardan başka bir şey görmemektedir. İhtimal böyleleri zamanla haram-helâl duygusunu da yitirerek küfre yelken açmış olacaklardır.

c. Alışverişte Hile

Aldatmanın her çeşidi İslâm'da mezmumdur ve kınanmıştır. Bilhassa ticarî hayatta başkasını aldatarak elde edilen kazanç asla caiz değildir. Daha önce naklettiğimiz bir hadisin şerhinde de izah edildiği gibi, mü'mini aldatan bir insan bir mânâda Allah Resûlü'nün kudsî dairesinden çıkmış sayılır. Bu da, başkalarını aldatan kendi kendini de aldatmış demektir ki, böyle bir aldanmışlık da aldanmışlığın en bayağısıdır.

İşinde, alışverişinde, ticarî ve insanî münasebetlerinde mü'minleri aldatan, onların aldanma yönlerini araştıran, dahası bazılarının iyi niyetinden veya saflığından istifade etmeye kalkışan ve daha geniş mânâsıyla, hangi yol ve usûlle olursa olsun mü'minleri sömürmeye çalışan bir insan, er-geç Allah Resûlü'nden ayrı düşme tokadını yer ve yediği bu tokatla da tevbe edinceye kadar hep sendeler durur; ihtimal artık hiçbir işinde ve bilhassa da ahiret işlerinde kat'iyen dikiş tutturamaz.

Ticarî alanda aldanmanın önüne geçmek için İslâm çeşitli prensipler vaz'etmiştir. Bu prensipler bütünüyle aldanan tarafın lehindedir. Şöyle ki, taraflardan birisi aldandığını ileri sürer ve bunu ispat ederse, diğer taraf aldığını geri vermek zorundadır. Bu prensip bütün fakihlerce kabul edilmiş bir esastır.[43]

Diğer bir husus, satıcı olan kimse, malın bütün özelliklerini söyleme ve eğer malda bir kusur varsa bunu alıcıya mutlaka bildirme durumundadır. Böyle bir davranış hem güveni artırır hem de Cenâb-ı Hak bütün bir alışverişe yümün ve bereket ihsan eder. Ayrıca yukarıda da söylediğimiz gibi, dürüst tüccar Arş'ın gölgesinde gölgelenmeye namzettir. Cenâb-ı Hak onu salihlerle, şehitlerle beraber haşredecektir.[44]

Şu misal, bu hususu tenvir açısından önemlidir:

Bir gün Efendimiz pazar yerinde dolaşırken bir satıcıya rastlar. Tezgâhtaki mala elini daldırdığında kuru hurmaların üstte, yaş hurmaların ise altta olduğunu görür. Böyle yapan sahabiyi itap eder ve *"Aldatan bizden değildir."* buyurur.[45] Müslümanlık bunu âmir bulunduğu hâlde günümüzde ticaret, âdeta aldatma üzerine kurulmuş gibidir. Bilhassa değişik reklâmlar, malı olduğundan çok daha başka göstermekte ve farklı yöntemler denenerek kitleler aldatılmakta ve belli şeylere şartlandırılmaktadır.

Aslında bunların hepsi aldatmaya girer; zira eğer söylenenlerde zerre kadar mübalâğa varsa -ki reklâmlarda söylenenlerin yüzde doksanı mübalâğadır- bu yolla elde edilen kazancın helâl olduğu söylenemez.

d. İhtikâr (Karaborsa)

Karaborsacılık, zalim bir ruh hâlinin ticarî hayata yansıyan yüzünden başka bir şey değildir. İhtikârda fert, kendi menfaati veya zevki için kitleleri sömürmeyi ve onların sırtından geçinmeyi iş hâline getirmiştir.

Karaborsacılar, bilhassa zarurî tüketim malları açısından toplumu kolları arasına almış ahtapotlardan farksızdırlar. Vicdandan az bir nasibi olan birinin ihtikâr yapması düşünülemez.

Her karaborsacı, kendi çıkarlarını millet ve memleket çıkarlarının önünde görür. Stok yapar, piyasa ve pazarla oynar, sun'î krizler meydana getirir, yerinde piyasaya mal veya para sürer, diğer insanların ticaretlerini allak bullak eder. Bütün bunları yaparken de temel felsefesi şudur: "Bana kazanç getiriyorsa, o şey çok iyidir. Eğer kazanç getirmiyorsa, o işte hayır yoktur."

Eskiden beri çarşı-pazarda bunu belli bir millet yapıyordu. Belli mevsimlerde piyasalardan her türlü malı, altını, gümüşü çekiyor, narha tesir ile milletin bilip alıştığı fiyatları altüst ediyor ve ticarî hayatı felce uğratıyordu. Aslında dünkü o karaborsacı ile bugünkü arasında zihniyet bakımından hiçbir fark yoktur.

Dünya piyasalarında görülen çalkantıların ekserisinin altında ya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ama mutlaka yine onun parmağı vardır. O her zaman dersini şeytandan alır. İçimizdeki bir kısım beyinsizler de derslerini ondan alırlar ve buna akıllılık derler.

Onlar müstahsil ile müstehlikin (üretici ile tüketicinin) arasına girer; fiyatlarla oynar ve herkesi istismar etmeyi mubah görürler. Zatında bu, bütün

dünyadaki karaborsacıların değişmeyen karakteridir. Niye olmasın ki, hepsi de az veya çok aynı mektebin tilmizleridirler.

Efendimiz, ihtikâr yapan insanların durumunu şöyle anlatmaktadır: *"İhtikâr yapanlar hata içindedir."*[46] Yani onların hareketleri, şahsî çıkarları etrafindadır ve mevcudiyetleri de toplum için zarar üstüne zarardır.

Bir başka hadislerinde karaborsacının kara kaderini O şöyle dile getirir:

"Kim halkın zarurî ihtiyacı olan bir malı kırk gün stok ederse, o, Allah'tan uzaktır, Allah'ın rahmeti de ondan uzaktır."[47]

İşte, karaborsacı bu dehşet saçan akıbetini çok iyi düşünmeli ve ürpermelidir. Aslında, hiç durmadan piyasayı karıştırıp duran ve hep kendi lehine çevirmeye çalışan bir adamla, bir başkasının cebini karıştırıp duran ve onun cebindekileri kendi cebine aktarmaya çalışan bir adam arasında netice itibarıyla hiçbir fark yoktur. Fark sadece, oyunun formatındadır. Hepsinin cezası da elbette ameli ve günahı cinsinden olacaktır.

e. Tefecilik

Kadimden beri insanların başına belâ olmuş dertlerden biri de hiç şüphesiz tefeciliktir. Kendisi nesepsizdir ve nesepsiz bir sistem olan komünizmi de kapitalizmi de bu tefecilik doğurmuştur.

Birisi serveti her şey kabul edip bayraklaştırınca, diğeri de ona reaksiyon olarak sa'yi esas almış ve bayraklaştırmıştır. İnsanların başına böyle bir belâyı musallat eden bu sistem de insanlık için, en az musallat ettiği komünizm kadar tehlikeli olmuştur.

Esasen hem komünizm hem de kapitalizm istismara ve insanları aldatmaya dayalı birer sistemdir. Ve her ikisinin ardında da korkunç bir nifak ve ikiyüzlülük gizlidir. Bunlardan hiçbiri dediklerinde asla samimî olmamıştır. Kapitalizmin proletarya düşmanlığı ne kadar sahteyse, komünizmin servet düşmanlığı da en az onun kadar sahtedir. Zaten günümüzde bu sahtelik bütün iğrençliği ile ortaya çıkmış durumdadır. Ancak, olan yığınlara olmuş ve geniş halk kitleleri, bir aldatmacadan diğerinin kucağına düşmüştür.

Aslında her tefeci bir pragmatisttir. O, bütün ticarî hâdiseleri kendi çıkarı açısından değerlendirir. Ona göre esas olan, kazanmaktır. Böyle bir kazanmanın yolu ve şekli hiç mühim değildir. Bir yönüyle de o, makyavelisttir. Ona göre, hedefe götüren her yol meşrudur.

Esasen onların umumî karakterini ele veren bu anlayış, insanın bir zaafından kaynaklanmaktadır. Bu zaafını zabt altına alamayanlar, çapına göre bazen bir grup insanın, bazen de bütün insanların başına belâ olagelmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim insanın bu zaafını şöyle dile getirir:

"Rabbin denemek için bir insana iyilik edip, nimet verdiği zaman o, 'Rabbim beni şerefli kıldı.' der. Ama imtihan için onun rızkını daraltıp belli bir ölçüye göre verdiği zaman, 'Rabbim bana hor baktı!' der. Hayır, yetime karşı cömert davranmıyor, yoksulu yedirmek konusunda birbirinize özenmiyor, size kalan mirası hak gözetmeden yiyor ve malı pek çok seviyorsunuz."[48]

İşte parayı mihrap edinenlerin ruh hâli!

Evet, parayı gaye hâline getirenlerin, içinde bulundukları topluma karşı takındıkları tavrın gerçek çehresi işte budur. Mal onların ruhlarıdır, canlarıdır ve mal sevgisi bütün benliklerini sarmış ve kaplamıştır. İşte Kur'ân-ı Kerim de yukarıdaki âyetlerle onların bu bozuk karakterlerinin tahlillerini yapmaktadır. Değil insanlara karşı, -hâşâ- Allah'a karşı bile onlar hep bir pazarlık peşindedirler.

Servet böylesine esas hâline gelince, durum elbette böyle olacak; onu geliştirmek ve nemalandırmak için her yerde pazar aranacak veya her yer pazar yapılmaya çalışılacaktır. Zira o sistemi başka türlü ayakta tutmak imkânsızdır. Bunun için de ihtikâra başvurulacak ve tefecilik de teşkilatlandırılmış bir güç hâline getirilecektir.

Batının bugün yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Piyasadaki mal çekiliyor, sun'î krizler meydana getiriliyor ve insan döviz darboğazına sokuluyor. Sonra da orta ölçekteki devlet ve milletlere ait ne kadar gelir kaynağı varsa, ya kendi lehlerinde çalıştırmaya ya da baltalayıp yıkmaya çalışıyorlar.

Büyük ölçüde Batı, insaftan, insanlıktan ve mürüvvetten nasip alamamıştır. Eğer aksi doğru olsaydı asırlarca kendilerine hep insanca davranmış olan Osmanlı'ya karşı sergiledikleri tavrı sergilemezlerdi. Zira Müslüman Türk tarafından onlara, hem de tarihin hiçbir devrinde zulüm ve tahakküm yapılmamıştı.

Hatta kendi aralarında meydana gelmiş husumet ve düşmanlığı Türkler, birer âdil hâkim sıfatıyla düzeltmiş ve yapılmak istenen zulümlere bir makas gibi

kollarını açmış ve engellemişlerdir. Demek ki iyiliğimiz onları nankör ve hain yapacak kadar çok olmuş ki şimdi bize bu iyiliklerin faturasını ödettiriyorlar...

f. … Ve Denge

Yakın bir döneme kadar iktisadî güç bir ölçüde bizim elimizdeydi. Ama biz Batılıların zayıf oldukları anları birer fırsat bilip sömürmeye kalkışmadık. Bizim lügatimizde, ihtikâra, karaborsaya, faizciliğe, tefeciliğe ve çeşitli spekülatif yollara tevessül etme yoktu. Borç veriyorduk, verdiğimiz kadar alıyorduk. Hatta durumları sıkışık olanlara müddet tanıyor, bazen de alacaklarımızın üzerine bir çizgi çiziyorduk.

Çünkü Kur'ân bize bu ahlâkı öğütlüyordu. Hadisler bize, borçluya müsamahayı talim ediyordu. Biz de Kur'ân'ın gösterdiği ve hadislerin işaret buyurduğu bu nurlu ve kutlu yoldan yürümeyi kendimize şiar edinmiştik.

Bizdeki ahlâk bugün de değişmemiştir ve değişmeyecektir. Fakat kapımıza kadar gelen bu korkunç tehlikenin de farkındayız. İnsanımız istismar edilmekte ve bu zalim ahtapotun kolları arasında inim inim inlemektedir.

Sa'y ve gayret unutulmuş, insanlar hiç yorulmadan, hiç ter dökmeden bir başkasının sırtından geçinmeyi mârifet ve akıllılık kabul eder olmuş. Bu gidişi durduracak, hiç şüphesiz İslâm ahlâkı ve İslâm ruhunun hayata tatbik edilmesidir.

İslâm'da meşru kabul edilmeyen kazanç ve gelir yolları diğer sistemler tarafından nasıl bayraklaştırılırsa bayraklaştırılsın ve istenildiği kadar iktisadî hayatın vazgeçilmez birer düsturu gibi gösterilsin, İslâm nazarında merdut ve mezmumdur, red ve zemmedilmiştir.

İslâm dini, ferdi çalışmaya teşvik eder ve her ferdin yaptığı işleri, Cenâb-ı Hakk'ın, Peygamber'in ve mü'minlerin müşâhedesine arz edebilir bir kalitede yapmasını söyler.[49] Ayrıca meselenin bu yönü kazanç adına da çok mühimdir. Çünkü mü'min ancak bu sayede güçlü olacak ve karşı dünyanın insanları tarafından sömürülmekten kurtulacaktır. Ancak, mü'min bütün bunları yaparken de malın belli ellerde toplanmasından, ihtikâr ve karaborsadan, faizden ve zayıf kimseleri ezme hasisliğinden kaçınma ve piyasayla, pazarla oynamama gibi bir sorumluluğu vardır.

Gerçi meselenin birinci yönü kısmen bu hususla da alâkalı gibidir. Zira Cenâb-ı Hakk'ın müşâhedesine arz edilecek bir duyarlılık ve hassasiyetle yapılan iş ve muameleler, zaten saydığımız menfî tavırlara girmeye mânidir.

Evet, Allah'ın, Resûlullah'ın, hatta mü'minlerin müşâhedelerine arz edilecek bir sa'y ve semere-i sa'y, gayrimeşru mülâhazaya bütün bütün kapalıdır.

Ancak, güçlü olmanın yanında insafı elden bırakmama; cömert olmanın yanında israfa kaçmama; çok zengin olmanın yanında saçıp savurmama; hâkim olmanın yanında mütevazi ve sade bir hayat yaşama; başkalarının ayranını kabartmama; tutumlu olmanın yanında elini boğazına bağlayıp cimri kesilmeme... evet, bütün bunlar, İslâm'ın iktisat anlayışı içinde değerlendirilmesi gereken hususlardır. Bu ve benzeri meseleleri kavramadan ve bunları pratik hayata döküp tatbik etmeden İslâm'ın ekonomik sistemini anlamak ve kavramak mümkün değildir.

1 Ebû Dâvûd, *büyû* 60; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/364.

2 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 6/4646-4649.

3 Mâide sûresi, 5/2.

4 Nahl sûresi, 16/14.

5 Rahmân sûresi, 55/22-23.

6 Lokman sûresi, 31/20.

7 Beyhakî, *Şuabü'l-iman* 2/87; Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 1/541.

8 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 4/2909-2912.

9 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 3/278.

10 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 3/278.

11 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 3/244.

12 Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/63.

13 Tevbe sûresi, 9/105.

14 Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağir* 8/380; *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/308; Beyhakî, *Şüabü'l-iman* 2/88.

15 Buhârî, *büyû* 15; İbn Mâce, *ticârât* 1.

16 Serahsî, *el-Mebsût* 30/245.

17 Buhârî, *iman* 22; *ıtk* 15; *edeb* 44; Müslim, *eymân* 40; Tirmizî, *birr* 29.

18 Bu mânâyı ifade eden lafızlar için bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/50.

19 Enfâl sûresi, 8/41.

20 Ebû Dâvûd, *cihad* 121, 149; Nesâî, *fey* 1; Muvatta, *cihad* 22; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/127, 5/316, 319.

21 Buhârî, *humus* 18; *meğâzî* 55; *ahkâm* 21; Müslim, *cihad* 45; Ebû Dâvûd, *cihad* 135; Tirmizî, *siyer* 13; Muvatta, *cihad* 18.

22 Ebû Dâvûd, *cihad* 136; Dârimî, *siyer* 43.

23 Ebû Dâvûd, *büyû* 54; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/42.

24 Ebû Dâvûd, *büyû* 54; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/42.

25 Ebû Dâvûd, *harâc* 37; Tirmizî, *ahkâm* 38; Muvatta, *akdiye* 26.

26 Ebû Dâvûd, *imâret* 37.

27 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/143; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 4/298; San'ânî, *Sübülü's-selâm* 3/83.

28 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 7/191-192.

29 Buhârî, *cizye* 4; *humus* 19; *nikâh* 107; Ebû Dâvûd, *imâre* 36; Tirmizî, *ahkâm* 39; İbn Mâce, *ruhûn* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/192.

30 Tevbe sûresi, 9/60.

31 Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdâd* 13/358.

32 Müslim, *kader* 34; İbn Mâce, *mukaddime* 10; *zühd* 14.

33 Bakara sûresi, 2/275.

34 Zilzâl sûresi, 99/7-8.

35 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/387.

36 Tirmizî, *birr* 55.

37 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/251.

38 Enfâl sûresi, 8/53; Ra'd sûresi, 13/11.

39 Bakara sûresi, 2/275-276.

40 Bakara sûresi, 2/278-279.

41 Müslim, *müsâkât* 106; Tirmizî, *büyû* 2; Ebû Dâvûd, *büyû* 4; İbn Mâce, *ticârât* 58; Nesâî, *ziynet* 25.

42 Mâide sûresi, 5/90-91.

43 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 5/3408-3415, 3449, 3558-3598.

44 Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 3/278.

45 Bkz.: Müslim, *iman* 164; Tirmizî, *büyû* 74; İbn Mâce, *ticârât* 36.

46 Müslim, *müsâkât* 129; Ebû Dâvûd, *büyû* 49; Tirmizî, *büyû* 40.

47 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/33.

48 Fecr sûresi, 98/15-20.

49 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/94, 105.

G. GELİR DAĞILIMI

Buraya kadar iktisadî hayatın can damarı olan üretim ve üretimin bağlı olduğu özel mülkiyet, malın aktif olması, dengeli kalkınma gibi bazı esaslara ve üretimi harekete geçiren zekât ve meşru kazanç gibi motiflere kuş bakışı bakıp geçtik; meşru ve gayrimeşru gelir kaynaklarına da kısaca temas ettik. Şimdi de isterseniz kısaca üretimden elde edilen malın dağıtımı mevzuunu inceleyelim.

Dağıtım, tamamen üretimle alâkalı bir konudur. Esasen iktisadî terim ve tabirler arasında bir ilgi ağının bulunduğu malumdur. Ancak, üretim ve dağıtım arasındaki irtibat, diğerlerine kıyasla daha bir yakınlık arz etmektedir.

Dağıtımı iki ana esasa irca etmek mümkündür:

1. Üretim öncesi dağıtım

2. Üretim sonrası dağıtım

İslâm, her iki dağıtım esasına göre de adalet ve dengeye fevkalâde önem verir.

1. Âdil Dağıtım

Hak kavramına çok büyük önem veren İslâm, hakkı sahibine teslim için gerekli her türlü tedbiri almış bulunmaktadır. İslâm'daki faiz yasağının mantığını anlayabilmek için İslâm'ın hak kavramına ve hak konusu olan *gelirin* hak sahipleri arasında en ince ölçülerle paylaşılmasına verdiği önemi dikkate almak gerekmektedir. Evet, İslâm, emek, sermaye ve toprak faktörlerinin çeşitli oranlarda bir araya gelmesi ile yürütülen ekonomik faaliyetlerden doğan ürünün veya vuku bulan zararın bu faktörler arasında paylaşımı, yani gelir bölüşümü üzerinde önemle durmaktadır.

İslâm açısından hak sahibinin fakir, zengin, insan, hayvan, müslim, gayrimüslim olmasının çok fazla önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmelidir ve kimin hakkı çiğneniyorsa, buna da engel olunmalıdır.

Bir zenginle bir fakir arasındaki muamelede fakir zarar görüyorsa, muhakkak bu çok kötüdür. Ama aynı muamelede zengin zarar görüyorsa, bu da kabul edilemez. Aynı şekilde faizi ödeyen kadar onu alan da zarara uğruyorsa (negatif faiz), bu da kötüdür. Zira bu konuda hakkın kime ait olduğu çok önemli değildir.

İslâm, hedefi olan âdil gelir dağılımını ve sosyal adaleti iki merhalede gerçekleştirmeyi hedefler:

Birinci merhalede, üretim süreci hedefe ulaştıracak ilkelerle düzenlenir. Bu ilkelerin başlıcaları şunlardır: Kazancın mutlaka emek veya risk unsuruna dayanmasıdır (faiz yasağı). Böylece herkesin üretim sürecine katılması, işsizlere iş bulmada yardım ederek onlara sosyal ücretin ödenmesi, haksız kazançlara yol açacak kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), aldatma, zarar verme, lüks ve israf, cimrilik, fiyatları yükseltmek maksadıyla tekel oluşturma ve benzeri eylemlerin yasaklanması gibi ilkeler çok önemlidir. Bu safhadaki emir ve yasaklar ekonomiyi *düzenleyici* bir fonksiyon eda ederler.

İkinci merhaleye gelince, birinci merhalede âdil gelir dağılımı ve sosyal adaletin gerçekleşmemesi hâlinde, gelirin yeniden dağılımı (redistribution) yapılır. Gelir grupları arasındaki farklılıklar ve doğabilecek aksaklıklar çeşitli gelir transfer yollarıyla giderilir. Bu safhada kullanılan en önemli araç zekâttır. Ayrıca, zekâtın dışındaki diğer sadaka çeşitleri, özellikle sürekli sadaka, keffaret, nezir ve infak (Allah yolunda harcama) gibi gelir transferleri, birinci merhalede doğabilecek gelir farklılaşmasını ve aksaklıkları *düzeltici* bir fonksiyonu eda ederler.

Bir başka yaklaşımla birinci merhalede başta faiz yasağı, ikinci merhalede de özellikle zekât ve emsali yardımlar aksaklıkları düzeltici birer fonksiyon eda ederler.

Bu açıdan, İslâm iktisadının, *faiz yasağı* (hurmet-i riba) ve *zekât farzı* (vücub-i zekât) esası üzerine bina edildiği söylenebilir.

Bu ana girişten sonra dağıtım konusunu biraz daha detaylı ele alabiliriz:

2. Üretim Öncesi Dağıtım

İslâm iktisadında üretim öncesi dağıtımda ferdî mülkiyete getirilen denge ve ölçü, diğer sistemlerle kıyaslanmayacak seviyede tam bir adalet örneği teşkil eder.

İslâm, ısrarla ferdin mülk edinme hakkı üzerinde durur. Ancak buna bir sınır koymayı da ihmal etmez. Ona göre fert, elinin ulaştığı her şeyin sahibi ve maliki değildir. Bu, bir bakıma kolektiflikte denge prensibidir. Herkes her şeyde değil, belli şeylerde ortaktır.

Diğer taraftan da o sa'yi (çalışmayı) sürekli öne çıkarır. *"Kişi için ancak çalıştığı vardır."*[1] prensibi, emeğe sahip çıkıldığını gösteren apaçık ve güçlü

bir delildir.

Çalışmadan elde edilen her şey, İslâm'a göre bir mânâda mezmumdur. Ona göre, kazanılan her şey, onu çalışarak elde edene aittir. Onun içindir ki İslâm, fiilî olarak her ferdin bizzat kendisinin yapması gereken hususlarda vekâletin caiz olamayacağı düsturunu vaz'etmiştir.

Meselâ, hiç kimse bir başkasını av işlerinde vekil tayin edemez. Zira av, onu avlayana aittir ve bir başkasının onda hakkı yoktur. Bu, kara ve deniz bütün av hayvanları için geçerli olan bir hükümdür. Eğer başka birisinin av aletleri kullanılmışsa, ona sadece böyle bir kullanmaya bedel olarak ücret verilir.[2]

Üretimden önceki dağıtımdaki dengeye bir başka misal olarak da mülkiyetteki dengeyi zikredebiliriz.

İslâm'da bir araziyi kim canlandırırsa, o araziyi kullanma hakkı ona aittir. Ama bu, o arazinin mülkiyetini o şahsın üzerine geçirmesine sebep teşkil etmez. O şahıs, bu araziyi işlettiği müddetçe o yerin intifâ (kullanım) hakkına sahip olur. Bu kişi, üç yıl işletmeyi durdurduğu takdirde arazi onun elinden alınır ve bir başkasına verilir. Madenler için de aynı durum söz konusudur.

Bu safhada İslâm, üretimi *düzenleyici* ilkeler getirerek, her üretim faktörüne hakkını hiçbir şekilde haksızlığa maruz kalmayacak şekilde verilmesini ve fertlerin birbirlerine zarar verici davranışlar içine girmesinin engellenmesini emreder.

Bu ilkelerden en önemlisi, kazancın emek veya risk unsuruna dayanması, sermayenin emeksiz ve risksiz kazancı olan faiz gelirinin yasak olmasıdır. Bu ilkenin amacı, toplumun bütün fertlerinin iktisadî faaliyetlere ve üretim sürecine katılmasıdır.

Bu ilkeye göre fert, geçimi için ya bizzat emeğini ortaya koyar veya sermaye sahibi ise ve sermayesini kendi değerlendiremiyorsa, başkasına vererek kâr-zarar ortaklığı prensibiyle risk unsurunu göze alır. Böylece, üretimden, emeksiz veya risksiz pay almak mümkün olmayacağından toplumun bütün fertleri üretim süreci içinde yerlerini almış olurlar.

Diğer ilkeler ise, işsizlere iş bulmada yardım ederek onlara sosyal ücretin ödenmesi, haksız kazançlara yol açacak kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), belirsiz alışverişler (garar), aldatma, zarar verme, lüks ve israf, cimrilik, fiyatları yükseltmek amacıyla tekel oluşturma ve benzeri eylemlerin yasaklanmasıdır.

Evet, verdiğimiz misallerden de anlaşılacağı üzere İslâm, iktisadî hayat adına vaz'ettiği prensiplerle, üretimden önceki dağıtıma bir denge ve ölçü getirerek diğer sistemlerden tamamen ayrılmıştır.

3. Üretim Sonrası Dağıtım

İslâm'da üretilen şeylerin paylaştırılması da en âdil ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bazılarının iddia veya daha doğru bir ifade ile iftira ettiği gibi, İslâm'da mal hiçbir zaman belli ellerde toplanmaz ve toplanamaz. Zira İslâm'ın iktisadî disiplinleri böyle bir terâkümü (yığılma) önlemekte ve malın belli ellerde toplanmasına kat'iyen meydan vermemektedir. *Zekât,* üretim sonrası paylaşmanın en temel unsurudur. Bunu daha önceki bölümlerde müstakil olarak ele aldığımız için geçiyorum.

Hibe de aynı çizgide zikredilmesi gereken ikinci önemli bir husustur. Her mü'min, bu dünyada verdiğinin ahirette faydasını göreceğine inanır ve malını hibe yoluyla -tabiî Allah için- seve seve infak eder. Aynı zamanda o böylece gönül dünyasında da büyük bir inşirah ve mutluluğa erer. Zira o, bütün verdiğini içinden gele gele ve ibadet neşvesi içinde verir. Verirken de, gizlilik içinde vermesi dolayısıyla 'alan el' durumunda olan insanın izzetinin zedelenmemesine fevkalâde dikkat eder.

Aslında her inanan insan, kendini, elinde bulunan mülkün emanetçisi ve dağıtım memuru gibi görür. Evet, ona göre asıl mülk sahibi Allah'tır. O ise, Allah'ın kendisine verdiğini, yine Allah yolunda harcamaktadır. Bu itibarla da o, herhangi bir fâikiyet mülâhazasına girmez. Bir memur, üzerine terettüp eden vazifelerini yerine getirmekle gururlanıp kibirlenmeye hakkı olmadığı gibi -zira o sadece vazifesini yapmıştır- Allah yolunda veren bir mü'minin de böyle bir vazifeyi yerine getirmekle gururlanıp kibirlenmeye hakkı yoktur.

Bilakis o, böyle bir vazifeyi ifaya kendini muvaffak kılan Allah'a hep şükreder ve etmelidir de. Bu açıdan zekât veya hibe, bazılarının dediği gibi, kat'iyen bir burjuva sadakası değildir.

Ayrıca hibe yoluyla, hiç de mecbur olmadığı hâlde, sırf ahiret saadetini ve Cenâb-ı Hakk'ın rızasını düşünerek infak etmeye alışmış ve alıştırılmış bir ferdin, vermek zorunda olduğu ve bir bakıma vergi mânâsına gelen zekât borcunu öderken hileye başvurması ve vergi kaçırması da kat'iyen düşünülemez.

Gizli ve açık her şeyi bilip gören bir Rabbe inanmış ve gönlü O'na karşı

daima ürperti ve korku ile meşbû bulunan bir insan, muhtacın hakkı olan zekâtı vermemezlik edemez; edemez ve onu en kısa zamanda hak sahibine ulaştırma mecburiyetindedir. Aslında böyle bir insan, üzerindeki borcu ödediği zaman rahata kavuşur ve kendisini bir kuş kadar hafif hissetmeye başlar.

İslâm iktisat sisteminde zekât toplayan memurlar olmasa da, fert yine vergisini verir. Ancak meselenin kontrollü olması ve toplanan vergilerin sistemli dağıtımı açısından devlet, vergi memurları vasıtasıyla bunları toplar ve topladığı şeyleri de muhtaç olanlara ulaştırır. Ama devlet bunu yaparken stokçuluktan uzak durarak dağıtımı da zamanında yapar.

Zaten devletten gaye, milletin huzur ve güvenini temin etmektir. Yoksa devlet, komünist sistemlerde olduğu gibi, milletin başına musallat bir organizasyon değildir.

Miras, İslâm iktisadında üretim sonrası paylaşım esaslarından biridir ve aile fertlerini fitrî olarak birbiriyle irtibatlandıran önemli bir bağdır. Ebeveyninin bıraktığı maldan hak alacak olan evlât veya evlâdının bıraktığından hak alacak olan ana-baba arasında, zaten var olan sevgi hissi mirasla daha bir pekişir, kuvvetlenir ve güçlenir.

Ayrıca insan, miras bırakma hakkına sahip olması sebebiyle ailesini düşünüp çok daha candan ve istekle çalışır. Bu da üretime müspet yönde tesir eder. Bir diğer taraftan, kız alıp vermelerle ve bilhassa İslâm'ın teşvik ettiği uzak evliliklerle mal, belli sınıf ve zümrelerin elinden çıkar ve daha çok insana yayılır. Böylece miras yoluyla paylaşma ayrı bir denge unsuru vazifesi görür.

Ecdadımıza ait *vakfiyeler,* bu perspektiften değerlendirmeye tâbi tutulacak olursa, İslâm'ın nasıl ruhanî bir cemiyet tesis ettiği ve sağlam bir devlet temeli attığı çok daha iyi anlaşılır.

Zira Osmanlı devrinde vakfedilmiş arazi ve servet hemen hemen devlet bütçesine denk bir seviyede idi. Evet, o dönemde fert, kendi alın teri ve göz nuruyla kazandığı servetini milletin hayrına ve emrine âmâde kılıyor ve böylece dünyevî mülkünü ebedîleştiriyordu.

Ferdin, içinden gelerek ve büyük bir coşkuyla malını millet uğruna sarf etmesi şeklinde de tarif edebileceğimiz bu yol, paylaşmayı rahatlatıcı ve sistemleştirici en güvenilir yollardan biriydi.

Osmanlı Devletinde fakir, yoksul ve yolda kalmışların istifade edeceği vakıflar olduğu gibi, kendini ilme vermiş insanlara tahsis edilen vakıflar da

vardır. Hatta o zamanlar vakıfçılık o kadar çeşitlilik arz ediyordu ki, yeni evlenecek genç kızlara çeyiz masrafı için kurulan vakıflardan; leyleklerin, bülbüllerin, kanaryaların bakımı için kurulan vakıflara kadar birçok vakıf mevcuttu.

Günümüzde de fakir ve muhtaç talebelerin okuması için, yardım gayesine matuf kurulan vakıflar bir hayli çoğalmıştır ki, bu da milletimizin cömertlik hissinin ne derece aşkın olduğunun en çarpıcı delillerinden biridir.

İslâm, bu ve benzeri yollarla, başka hiçbir sistemde görülmeyen, fıtrîlik içinde bir paylaşım ve dağıtım sistemi tesis etmiştir. Öyle ki, bu sistemde alan aziz, veren de her zaman hürmet ve hayır duaları ile yâd edilir. Böyle bir cemiyet içinde görülen ve duyulan, sadece sevgidir, muhabbettir ve karşılıklı hürmettir.

Burada zikretmeden geçemeyeceğimiz bir husus da şudur: İslâm, ferde aşıladığı o yüksek ahlâk sayesinde dağıtımda hiç zorlanmadığı gibi, bazen cömertlik duyguları feveran eden insanları bizzat dizginleme lüzumunu duyduğu da olmuştur.

Meselâ, Sa'd b. Ebî Vakkas malının hepsini Allah yolunda infak etmek istediğinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) duruma müdahale etmiş ve, *"Hayır, malının hepsini değil, yarısını da değil, ancak üçte birini infak et; hatta o bile çoktur."* buyurmuştur.[3]

Bir başka zaman Ka'b b. Malik aynı teklifle Allah Resûlü'nün yanına gelince, Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona da aynı tepkiyi göstermiş ve, *"Senden sonra vârislerini insanlara el-avuç açan birileri olarak bırakmaktansa, onları zengin olarak bırakman daha hayırlıdır."*[4] buyurmuşlardır ki, bu ve benzeri misaller, İslâm'daki paylaşımın diğer iktisadî sistemlerden ne kadar üstün olduğunu apaçık göstermektedir.

1 Necm sûresi, 53/39.

2 Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur şerhu Mülteka'l-ebhur* 3/563; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha* 3/15.

3 Buhârî, *cenaiz* 36; *vesâyâ* 2, 3; *menâkıbü'l-ensar* 49; Müslim, *vasiyet* 7, 8, 10.

4 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 4/213.

H. TÜKETİM

1. İstihlâk Kavramı ve Günümüzde İstihlâk Anlayışı

İstihlâk, aslı Arapça bir kelime olmakla beraber, tamamen dilimize girmiş ve Türkçe'ye mâl olmuş bir kelimedir. İstihlâk yerine şimdilerde *tüketim* kelimesi kullanılmaktadır. Yalnız tüketimin, istihlâk gibi geniş kapsamlı bir kelimenin yerini tutmayacağını düşünerek bunu şimdilik işin erbabına havale ediyorum.

Umumî mânâda istihlâk; bir insanın yemesi, içmesi, giymesi ve elindeki imkânları kullanıp tüketmesi ya da aşındırması demektir. Bu kelimenin karşısında da şimdilerde, *üretim* denen *istihsâl* kelimesi bulunmaktadır.

İstihlâk ve istihsâl, iktisadî hayatın önemli iki temel rüknüdür. Öyle ki, çok defa iktisada ait diğer mevzular tamamen bunlara bağlı olarak değerlendirilir.

İstihlâkın, iktisadî hayata ait çok önemli bir husus olduğu açıktır. Zira istihlâk, bir isteğe dayalıdır. İnsan, istihlâk ettiği zaman isteyecektir. İstek de tabiî olarak talebi doğuracaktır. Öyleyse iktisadî hayatta her türlü faaliyetin temelinde istihlâk vardır denilebilir.

Devrimizde istihlâk anlayışı tamamen materyalist bir çizgide yorumlanmakta ve yaşanmaktadır. Bu anlayışa göre bütün değer hükümleri, cüzdanın kabarıklığına ve yeraltı-yerüstü servet kaynaklarına göre verilmekte ve insan *'ekonomik bir hayvan' (homoeconomicus)* mahiyetinde görülmektedir.

Böyle bir anlayış açısından insan, bir fabrikadan, bir makineden farksız bir eşya gibidir. Bu sakat anlayışa, bir de fantastik zevkler inzimam edip görenek ve tiryakilikler eklenerek zenginin servetini gelişigüzele sarf etmesi ilave edilince, mesele üstesinden gelinmez ve önü alınmaz bir gaile olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gariptir, günümüzde her mesele biraz da bu eksen üzerinde cereyan etmektedir ki, her şeye yeni bir istikamet kazandırılması, büyük ölçüde insanımıza fıtrî ve ruhî bir seviye kazandırılmasına bağlıdır. İhtimal iktisadî hayatımızı işte ancak o zaman düştüğü bu çukurdan ve şu andaki anafordan kurtarabiliriz.

Bilindiği gibi, bugünkü ekonomik sistemlerde israf, aşırı istihlâk ve lüks teşvik edilmekte; öyle ki bugün giyilen şey yarın giyilmemekte, bugün yenen şey yarın yenmemekte ve böylece korkunç bir israf fikri ve istihlâk anlayışı

körüklenmektedir.

Günümüzün medenî insanları, bu mevzuda bir bakıma bedevîlerden (ilkel insanlar) daha tali'siz, daha bedbaht sayılabilirler. Çünkü bedeviyette bir insan 2-3 şeyle geçinmesine mukabil, günümüzde pek çok şeye ihtiyaç hissedilmektedir.

Bugün medenî hayat insanlığın başına öyle gaileler açmıştır ki, medenî bir insan koltuksuz bir evi yaşanmaz görmekte; buzdolapsız, televizyonsuz evi ahırla bir tutmaktadır. Ona göre, her insanın mutlaka en az bir özel otomobili olmalıdır. Yine ona göre, merdivenlere tırmanma ilkel insan işidir; mutlaka her evde bir asansör bulunmalıdır.

Tabiî bu arada benimsenen şeylerin arasında, insan tabiatına ve fıtrata ters o kadar çok belâ ve dert vardır ki, bir bir bunları sayıp dökmek mümkün değildir. Tarih boyu da hep böyle olmuş ve bu anlayıştaki medenîlerin medeniyet tarihleri bu tür şeylerin meşheri mahiyetindedir.

Bir kere, hayatını lüks ve israf içinde sürdüren medenîlerin kurduğu ciddî bir medeniyet yok gibidir. Bütün medeniyet ve umranların temelinde, o az yiyen, az içen, basit giyinen; lükse, zevke ve safaya düşkün olmayan insanlar vardır.

Evet, yeryüzünde nerede bir medeniyet kurulmuşsa, onun temelinde kanaatkâr ve israftan kaçınan insanları görürüz. İşte cihanın büyük bir kısmında medeniyet kuran ilk Müslümanlar! İşte sahabe-i kiram! İran'da, Turan'da, Bağdat'ta, Endülüs'te kurdukları medeniyetler bunun en canlı şahitleridir.

Ve işte Osmanlı! Eğersiz atlar sırtında parlak bir medeniyet kurmuş ve dört asrı aşkın bir süre dünyayı kontrol edebilmiştir. Amerika'ya giden ilk seyyahlar da Kızılderililerle savaşa savaşa, aç-susuz, yokluk içinde -ne kabul edilirse edilsin- yeni bir medeniyet kurmuşlardır.

Daha nice devlet ve millet vardır ki, seviyeli bir umrana ancak istihlâka sınır koymakla; israf, lüks ve sefahatten kaçınmakla ulaşabilmişlerdir.

Dünyanın en büyük, en geniş servet kaynaklarına da sahip olsalar, bugün şu bin bir sefahat içinde yüzen insanların bir medeniyet kurmalarını ve ciddî bir millet olma seviyesine yükselmelerini düşünmek oldukça zordur. İsraf, lüks ve sefahati terk etmedikten sonra, rahata ve rehavete alışmış, zevk içinde yaşamadan başka bir şey düşünmeyen bu insanların, insanlık adına yapacağı hiçbir şey yoktur.

2. İslâm Tüketime Sınır Koymuştur

Günümüzün medeniyeti, onu kuranların cehaleti ve insanı tanımaması yüzünden beraberinde bir sürü de gaile getirmiştir. Dahası o, ruhlarımızda korkunç ve devamlı bir yaşama arzusu ve maddî refah düşüncesi hâsıl ederek, bizi bize ait bir kısım hususiyetlerimiz açısından kör-topal yapmış ve şaşkına çevirmiştir.

Bu sebeple günümüz insanı, her gün bitmeyen bir kısım tûl-i emellerle evinden ayrılmakta, tûl-i emeller içinde yatağa girmekte; rüya ve hülyalarında bitmeyen ihtiraslar arkasında koşmakta ve bir türlü tatmin olmamaktadır. Zira onun ruhunu, sonu gelmeyen ümniyeler, boş hayaller, günü gün etme arzuları, lüks ve sefahat içinde eğlenme düşünceleri ve korkunç bir bohemlik arzusu esir etmiştir.. ve onun için tüketimin âdeta sınırı yok gibidir.

İslâm ise bu hususa bir sınır koymuş ve: *"Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, elindekileri saçıp savurma. Şüphesiz saçıp savuranlar, şeytanlarla kardeş olurlar. Şeytan ise Rabb'ine karşı pek nankördür."*[1] gibi beyanlarıyla bize dengeli olmayı salıklar.

Evet, Kur'ân, müntesiplerini: "Yakınındaki fakirlere infakta bulun. Kazandığın her şeyde onların da bir hakkı olduğunu düşün. Cüzdanına koyacağın her kuruşta, yakınındaki fakirlerin de bir hakkı olduğuna inan. Miskini gözet ve bunları yaparken, yani hem yerken hem yedirirken, hem giyerken hem giydirirken savurganlığa sapma, israftan kaçın; kaçın ve istihlâkte aşırılığa girme. Zira saçıp savuranlar, şeytanın arkadaşı ve kardeşidirler. Şeytan ise, Rabbine karşı en büyük nankördür." türünden fermanlarıyla uyarır ve dengeli yaşamayı öğütler.

O : *"Ey âdemoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin. Yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."*[2] … gibi fermanları ve: *"Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu gözet, dünyadan da nasibini unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuk isteme; çünkü Allah bozguncuları sevmez!"*[3] türünden buyruklarıyla hep itidali salıklar.

Yani bizlere: "Allah'ın sana lütfettiği nimetlerden ahiret yurdunu araştır; onun arkasına düş ve sıhhatini, gözünün ziyasını, dizinin ferini ahireti kazanma istikametinde kullan. Senin için topraktan çıkanı, çıkarılanı, gökten ineni, başından yağanı ahireti kazanma yolunda harca. Ama dünyadan da nasibini unutma. Yani burada da aziz ve şerefli olarak yaşama imkânlarını araştır,

ötelerde de.. ve sakın ahireti hiç düşünmeyen tali'sizler gibi olma. Zira sen, ahireti düşünmez ve sadece dünyaya dalar, hep menfaatperest olarak yaşarsan, yeryüzünde anarşi vesilesi olabilirsin. Sakın böyle bir muvazenesizlik yaparak yeryüzünde fesada sebebiyet verme, fesat çıkarma. Günde beş defa her namazda Allah'tan (celle celâluhu) istediğin itidalin insanı ol ve Allah'ın kurduğu dünya-ukbâ muvazenesi içinde, yeryüzünde nizam ve intizamın teminine çalış." der.

Tüketim anlayışımıza ait zikretmeye çalıştığımız bu ölçüler, mutlak mânâda tüketim anlayışının bilinmesine ve kabullenilmesine bağlıdır. İnşâallah bundan sonraki bölümde bunu daha teferruatlı olarak ele almayı düşünüyoruz.

3. Tüketim Anlayışımız

İslâm, tüketim anlayışıyla da diğer bütün sistemler karşısında bir faikiyet arz eder. Her şeyden önce İslâm'a göre tüketim, dinin temiz kabul ettiği şeylerden yapılır. Yani, tüketim mallarının dinen *helâl ve temiz* olması şarttır.

Müslüman olarak bizler, her şeyi ağzımıza koyamaz ve her önümüze geleni de yiyemeyiz. Çünkü istihlâk ettiğimiz şeyleri istihlâk ederken, bununla ruhumuzun gelişmesini, duygularımızın inkişaf etmesini ve zâhir-bâtın hâsselerimizin uhrevî âlemler için istidat kazanacağını düşünürüz. Bu itibarla da bize uhrevî hayatımızı kaybettirecek şeylerden şiddetle kaçınır ve onların hem dünyada hem ukbâda doğuracakları zararları mutlaka hesaba katarız.

Onun için biz, istihlâki dinin tespit ettiği prensipler içinde yapar ve tüketeceğimiz maddenin evvelâ helâl ve temiz olmasına dikkat ederiz. Zira Kur'ân-ı Kerim: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki helâl ve temiz şeylerden yiyin, şeytana ayak uydurmayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır."*[4] buyurarak, pek çok âyetiyle bize bunu öğütler ve "Ey insanlar! Size temiz olarak verdiğimiz rızıklardan yiyin. Şeytanın arkasına takılmayın. Zinhâr ilâhî prensiplerin dışındaki vaidlere bel bağlamayın; Kur'ân dışı anlayışlara göre hareket ederek yaşayışınızı şeytana bağlamayın; zira o, Allah'ın hem hasmı hem de düşmanıdır." buyurur.

Başka bir âyette buna daha bir vuzuh (açıklık) kazandırarak şöyle ferman eder: *"Ey iman edenler! Size helâl rızık olarak ihsan ettiğimiz şeylerden yiyin ve eğer Allah'a kulluk peşinde iseniz, O'na şükredin."*[5]

Evet, eğer siz de Allah'a kullukta bulunuyor ve kulluğunuzun da şuurunda

iseniz, yani aczinizi, fakrınızı, eşya ve hâdiseler karşısında hiçliğinizi anlamış iseniz, Allah'ın helâl olarak yarattığı rızıklardan yiyiniz, içiniz ve Allah'a şükrediniz.

Mâide sûresindeki şu âyetler bu hususu daha da bir müşahhaslaştırır ve kesin hatlarıyla bize Kur'ânî yolu gösterir:

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar; (canı çıkmadan önce kesmediğiniz) boğulmuş, bir yerinden vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, (başka bir hayvan tarafından) boynuzlanmış, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar ile dikili taşlar adına boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı."[6]

Başka milletler çeşitli düşüncelerle kendi müntesiplerine bunları helâl gösterip onlara haram işletebilirler. Ne var ki, Allah (celle celâluhu), fıtraten temiz ve nezih yarattığı kuluna, habâset ve pislik ifade eden şeyleri lâyık görmez. Onun içindir ki, *"Temiz olan, temiz olana lâyıktır."* [7] prensibince İslâm, kendi müntesiplerine lâyık olmayan şeyleri yasaklar.

Evet, tüketeceğimiz şeyler, her zaman için temiz olmalıdır. Temizlik, İslâm'da çok mühim bir esas ve bir mânâda önemli bir rükündür. Onun içindir ki, Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Temizlik imanın yarısıdır."*[8] buyurmuşlardır.

a. Helâllik ve Temizlik

Tüketilecek malların temizlik ve helâlliği konusunda yukarıda yaptığımız genel izahtan sonra isterseniz bu konuyu biraz daha açalım.

İslâm, her şeyin öyle gözü kapalı tüketilmesine, yenilip içilmesine izin vermez. Tüketime konu olan maddeler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, helâl ve temiz olmalıdır. Buna binaen meselâ içki, İslâm'a göre tüketim malı olamaz. Zira Kur'ân, içki hakkında *rics* kelimesini kullanmaktadır ki, bu, ister maddî isterse mânevî yönden olsun, içkinin bir pislik olduğunu ifade eder.[9]

Sekir ve sarhoşluk veren her şey, içki hükmünde olduğundan İslâm, onları mal olarak da kabul etmez. Bundan dolayı, meselâ, bir insan yüklü miktarda içki çalsa tecziye edilmez. Yine bu insan, bir miktar içkiyi dökse, ona tazmin ettirilmez. Çünkü İslâm Hukukuna göre o, *mâl-i mütekavvim* (kıymet ve değeri olan) bir mal değildir.

Dinde temizlik, hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de Efendimiz'in (sallallâhu

aleyhi ve sellem) mübarek sözlerinde tebcil ve teşvik edilmiştir.

Kuba halkı, istincâda önce taşlarla temizleniyor, sonra da su kullanıyorlardı. Onların bu davranışları bizzat Cenâb-ı Hak tarafından Kur'ân diliyle takdire şâyân görülmüştür:

"Orada temizliği seven insanlar vardır; Allah temizlenenleri sever."[10]

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu âyet nazil olunca, hemen Kuba halkının yanına gidip onlara: *"Siz nasıl bir amel işliyorsunuz ki, hakkınızda bu âyet nazil oldu?"* diye sorar.

Onlar da, bir müddet düşünüp taşındıktan sonra yaptıkları işi söylerler. Yani önce taş kullandıklarını, sonra da su ile necaset mahallini yıkadıklarını ifade ederler.[11] Demek ki, onların bu kadarcık olsun temizlikte titiz davranmaları, Cenâb-ı Hak tarafından tebcile vesile sayılıyor.

Ve Allah Resûlü ferman ediyor: *"Herhangi biriniz uykudan kalktığı zaman elini su kabına daldırmadan önce yıkasın. Zira o, elinin gece nerelerde dolaştığını bilemez?"*[12]

Yani, önce elini yıkasın, sonra yiyeceği veya içeceği şeyi eline alsın, zira gece elinin nerelere temas ettiğini bilemez. Yani uyku hâlidir, eli her tarafta dolaşabilir. Elin dolaştığı bu yerler mikropların yaşaması için en müsait yerler olabilir. Öyle ise, uykudan kalktığınız zaman, zinhâr yıkanmadan, elinizi yiyecek ve içeceğinize uzatmayın; önce tertemiz yıkayın, sonra yapacağınızı yapın.

Burada, koruyucu hekimlik açısından bu hadisin üzerinde durulabilir ama, ben o işi erbabına havale etmek istiyorum. Bizim burada esas işaret etmek isteğimiz husus, istihlâkte temizliğin bir ön şart olması hususu ve Müslümanların bu noktaya çok dikkat etmeleri gerektiğidir.

b. İtidal ve İstikamet

İslâmiyet'te, tüketilecek malın *helâl ve temiz* olması şartının yanında onun *dengeli tüketilmesi* de çok önemlidir.

Dinimiz, her şeyde olduğu gibi tüketimde de bir ölçü koymuş ve insanı, yeme-içme vb. alanlarda -meşru olmak kaydıyla- harcamalarda bulunmaktan ne tamamen menetmiş ne de malını sorumsuzca saçıp-savurmasına izin vermiştir. Bu cümleden olarak o: *"Yiyin, için, fakat israf etmeyin."*[13] diyerek bize her hususta *dengeli davranmayı* emretmiştir.

Hayatlarını Kur'ân yörüngeli şekillendiren mü'minler, Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetini bir ölçü olarak kabul etmeli ve harcamalarını israfa varmayan bir iktisat anlayışı içinde yapmalıdırlar. Gerçi böyle bir davranış bazı insanlar nazarında bir hisset (cimrilik, tamahkârlık) olarak değerlendirilebilir. Ancak insanların gelir düzeylerinin farklı olması ve bu farklılık sonucu bir kısım insanların açlıktan vefat ederken, diğerlerinin saça-savura bir hayat yaşamaları düşünüldüğünde, aslında bunun çok da öyle olmadığı anlaşılacaktır.

Cenâb-ı Hak, konuyla alâkalı başka bir âyet-i kerimede, *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin ve inandığınız o Allah'tan korkun."*[14] buyurarak, onların yeme, içme, giyinme, kuşanma ve daha başka hususlarda, ifrat ya da tefritlere düşebileceklerini haber vermek suretiyle onları bu tür aşırılıklardan sakındırarak itidal ve istikamete davet etmektedir.

Aslında, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyelerine baktığımızda, O'nun da söz ve davranışlarıyla ümmetine aynı tavsiyeleri yaptığını görürüz. Şöyle ki, yer yer sahabeden bazı insanların gelip, "Yâ Resûlallah! Biz her gün oruç tutacak ve bir şey yiyip içmeyeceğiz. Yine gece sabaha kadar namaz kılıp, ailelerimize yaklaşmayacağız!" dediklerinde O denge insanının cevabı şöyle olmuştu:

"Ailenizin, çoluk-çocuğunuzun, nefsinizin sizin üzerinizde hakları vardır. İçinizden Allah'a en yakın olanınız ben olduğum hâlde, bazen oruç tutar, bazen iftar ederim. Bazen namaz kılar, bazen dinlenirim ve evlenirim. Benim sünnetimi terk eden benden değildir."[15]

Böylece onlara itidal ve istikameti tavsiye etmiştir.

O'nun bu mevzuda, *"Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden daha hayırlıdır."*[16] hadisi de üzerinde durulması gereken başka bir hususu işaretlemektedir. Ne var ki, bunun yanında O (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şeyler, karın büyüklüğü (göbek bağlamak), çok uyku, tembellik ve yakîn azlığıdır."*[17] gibi hadisleri de konunun diğer yanına işarette bulunmaktadır ki, itidal ve istikamet de ancak bu suretle gerçekleşmektedir. Zannediyorum, *"Böylece sizi orta bir ümmet yaptık."*[18] âyeti buna da işaret etmektedir.

Efendimiz her mevzuda olduğu gibi, istihlâkte de hep vahyin emri doğrultusunda hareket etmiş ve her şeyde olduğu gibi, bu mevzuda da bize örnek olmuştur.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki, İslâm, bir kısım maddeci (materyalist) anlayıştan uzak olduğu kadar, zahitlik adına her şeyden el etek çekme anlayışından da uzaktır. Onun kendine has bir tüketim telakkisi vardır ki, ona, ifrat ve tefritten uzak, Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü temel prensipler çerçevesinde bir itidal ve istikamet anlayışı diyebiliriz.

c. Fazilet ve Fedakârlık

İnsan, sadece maddeden ibaret değildir. Eğer öyle olsaydı, maddesine hitap eden ve maddî ihtiyaçlarına cevap veren hususların karşılanmasıyla onun bütün ihtiyaçları giderilmiş ve mutluluğu sağlanmış olurdu. Oysaki, durum hiç de öyle değildir.

İnsanın maddesinin yanında, ondan çok daha yüksek, çok daha derin ve çok daha kıymetli ruh, kalb, sır gibi bilinir-bilinmez nice duyguları vardır. Ondaki bütün bu duygular, kendi buudları ve çerçeveleri içinde tatmin istemektedir. Öyle ise, insanın yalnız maddî ihtiyaçlarının karşılanması sadece kaba bir tatmin; ona yalnız maddesiyle yaklaşmak da, onu anlamaktan çok uzak bir yaklaşımdır.

Eğer insan, bazılarının zannettiği gibi, sadece maddeden ibaret ekonomik bir hayvan olsaydı, para ve emtia ile onun bütün ihtiyaçları giderilir, o da bunlarla mesut ve bahtiyar olabilirdi.

Hâlbuki yukarıda da arz ettiğimiz gibi, insanın, maddesinin yanında belki ondan daha fazla ihtiyacı olan kalbi, aklı, ruhu ve hissiyatı… gibi derinlikleri vardır. Özellikle günümüz insanı, bu hususlar açısından tam beslenmediği için hep stres ve buhran içindedir. Bütün bu buhranların ve streslerin altında da, onun duygularının ihtiyaçlarına cevap verememe vardır. İşte bizler, tüketim meselesini ele alırken meseleye bir de bu zaviyeden bakarak incelemeye çalışacağız.

Evet, biz, tükettiğimiz her şeyi, ruhî ve kalbî hayatımızı, his ve duygularımızı inkişaf ve terakki ettirmeyi hedef alarak tüketme durumundayız. Dahası, tüketirken de, meselenin sadece helâl veya haram olmasına bakmayıp, bazen Rabbin rızasını kazanmak için icabında helâl olanları bile terk etmek suretiyle, zahidane davranır ve meselenin bu yanına, maddî yöne verilen ehemmiyetten

daha çok ehemmiyet verir ve hayatımızı âdeta kılı kırk yararcasına yaşarız.

Biz, insanı bütün olarak ele alır ve kazanmada olduğu gibi tüketimde de faziletli olmaya çağırırız. Bir yönüyle meselelerimiz objektif ve paraya dayalıdır. Diğer yönüyle de subjektif ve insanın ruh, kalb ve latîfeleriyle yakından alâkalıdır. Zaten insanı faziletli kılan da, bu iki yönün beraber temsil edilmesine bağlıdır.

Her şeyden evvel fazilet, insanın dünyaya geliş gayesidir. Paraya gelince o ancak, Allah (celle celâluhu), Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve insanlar nazarında faziletli olan insanların elinde bir fazilet unsuru olabilir. Evet, para, yerine göre fazilete yardımcı bir esas olsa da, bazılarının zannettiği gibi o, hiçbir zaman faziletin muallâ yerine bizzat çıkıp oturamaz ve oturmamalıdır da.

Para daha önce de izah ettiğimiz gibi Tebük'te bir işe yaramış ve fazilete hizmet etmiştir. O, Tebük'e katılanları faziletli kıldığı gibi, din, iman, ülkü ve ülkü yolundaki katkılarıyla bir fazilet vesilesi sayılsa da, kendi olarak çok fazla bir şey ifade etmemektedir.

d. Fazilet Potasında Yoğrulanlar

İsterseniz kudsî bir gaye ve başkaları için yaşama duygusunu biraz daha açarak, fazilet potasında yoğrulmuş yüksek seviyeli fertlerin, mal ve serveti, lüks ve müreffeh dünya hayatını nasıl istihkâr edip küçümsediklerini ve insanı yutan bu uğursuz tüketim girdaplarından onların nasıl kurtulabildiklerini bir iki misalle tespit etmeye çalışalım. Zannediyorum bu kadarcık olsun bir kapı aralamakla, tüketim anlayışımızdaki fazilet ve fedakârlığın yeri daha da iyi anlaşılmış olacaktır.

Şöyle ki; sıcak bir mevsimde, kıtlığın hükümfermâ olduğu bir dönemde, Bizans'a karşı harp değil de, bu coğrafyada başkalarının da bulunduğunu gösterme ve onlara gözdağı verme türünden, arkasına aldığı, o dünyayı istihkâr eden cemaatiyle Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) çöllere yeni bir velvele salmak istemişti.

Aslında tam ağustos ayında ve meyvelerin, çiçeklerin insana tebessüm ettiği bir dönemde ve sahabenin işiyle-gücüyle meşgul olduğu bir hengâmda sefere davet olunmak oldukça ağır bir teklifti.

Ne var ki, hiç kimse bunu ağır kabul etmemişti. Herkes, seve seve bu ağır, ağır olduğu kadar da çok sevaplı yolculuğa hemen çıkıvermişti. Yalnız böyle

bir hareket için gerekli bir teçhizata ihtiyaç olduğu da açıktı. Onun için de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), meseleyi halkın hiss-i semâhatına (cömertlik duygusuna) arz etti ve bu hususta da onların olurunu aldı.

Her zaman hayır adına yarışan bu insanlar, böyle sıcak bir çağrıya bütün varlıklarıyla "Evet!" dediler. Bu "Evet!" deyiş farklı farklı olmuştu: Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bütün mal varlığını getirmiş, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) servetinin yarısını takdim etmişti.

Hz. Osman (radıyallâhu anh), o gün çok zengindi. Suriye ve Medine arasında ticaret için büyük kervanlar teşkil ediyor ve ticaret yapıyordu. O da bu davete, taşımakta zorluk çektiği kucak dolusu altınla icabet etmiş ve bunları Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek eteğine boşaltıvermişti. Bu civanmertlik karşısında Allah Resûlü, o dolu dolu duygularıyla: *"Vallahi, Osman'a bundan sonra yaptığı kötülükler zarar vermez!"*[19] buyurmuşlardı. Bu müjdeli beyan, -muhalfarz- Hz. Osman (radıyallâhu anh) günah işlese bile, Allah (celle celâluhu), o gün gösterdiği bu cömertlikten dolayı artık onu muaheze etmeyecek demekti.

Evet, servet, yerinde kullanmak için kazanılmalıdır ve o, insanı fazilete erdiren bir vasıta olmalıdır. Aksine eğer servet, insanı fazilete götürmüyor, hatta aksine, fazilete giden yolları tıkıyorsa, mü'min onu bir afet ve bir belâ görmelidir. Nitekim Abdurrahman b. Avf da (radıyallâhu anh) kendisini Cennet'e koşarak gitmekten mahrum edeceğini duyduğunda neredeyse servetinin bütününü infak etmişti.[20]

Servetin bu türlü fazilete medar ve vesile olması ayn-ı fazilettir. Ne var ki, servet, faziletin ne remzi ne işareti ne de onun esasıdır. Çünkü fazilet, ancak kulun, yüksek insanî değerlerle Allah'a yaklaşmasına bakan ledünnî yanıdır.

e. Fazilet Bahçesinin Gülleri

Tüketimde faziletin ne demek olduğunu ve faziletin nerede, ne zaman ve ne ifade ettiğini anlamak için şu hâdise üzerinde biraz düşünmemiz yeter zannediyorum:

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bâdiyede (çöl) Zâhir adında, çiçek gibi bir dostu vardır. O, bedevî bir insandır. Çölde bulduğu şeyleri getirir, Medine pazarında satar ve her Medine'ye gelişinde de Resûl-i Ekrem'e bir demet çiçek sunardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Zâhir, bizim bâdiyemiz, o bizim çöl insanımızdır."* buyururlardı.

Bir gün o, Medine pazarında ticaret yaparken Allah Resûlü sessizce arkadan gelip Zâhir'e yaklaştı ve gözlerini tuttu. Zâhir önce, "Kim O? Kimse bıraksın beni!" dedi. Sonra Resûl-i Ekrem olduğunu anlayınca O'na sırtıyla iyice yaslanıverdi. Yümnünden, bereketinden, şeref ve nuraniyetinden istifade etmek için, o mücessem nurla tam bir kurbet ve yakınlık düşüncesiyle bunu yapıyordu.

İşte bu esnada Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), çevresindekilere seslenerek, *"Bir köle var, satıyorum, alan var mı?"* diye buyurdu.

Bu, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün hayatında yaptığı üç-beş latifeden biriydi. Zâhir, bünye itibarıyla görkemli, boylu-poslu birisi değildi. Ona çirkin denemezdi, ama güzel olduğu da söylenemezdi.

Zâhir, Allah Resûlü'nün latifesine şu şekilde mukabelede bulundu: "Yâ Resûlallah! Beni satsan çok para etmem. Çünkü güzel değilim!" Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) içini çekti ve şöyle buyurdu: *"Fakat sen, Allah yanında çok kıymetlisin..."*[21]

İşte bir başka misal daha; Tebük seferinde cihana fazilet dersi veren bir cemaatten damla damla dökülen bir misal:

Daha evvel bu seferin ne kadar zor ve nâmüsait şartlar altında gerçekleştiğini belirtmiştik. Bu sefer esnasında maruz kalınan susuzluğu anlatırken bir sahabi aynen şöyle der:

"O kadar susamıştık ki, vaha kenarlarındaki bir kısım otları topluyor, sıkıyor ve damlayan birkaç katreyi dilimize dudağımıza sürüyor ve susuzluğumuzu gidermeye çalışıyorduk. Hatta susuzluktan develeri boğazlıyor ve hörgüçlerinde biriken suyu içiyorduk."

Bu kadar susamış olmalarına ve bu kadar şiddetli sıcağa, açlığa, hatta çok defa ağızlarına götürecek bir tek hurma bulamamalarına rağmen bir fırtına gibi Bizans önlerinde esmişler ve Bizanslıların kalblerine korkular salmış, sonra da hiçbir zarara maruz olmadan ve yolda takılıp-kalmadan tekrar geriye dönmüşlerdi.

Hacca gidenler, oranın temmuz veya ağustos aylarındaki sıcaklığını çok iyi bilirler. Hararetin gölgede 60-70 dereceye ulaştığı ve hiçbir esintinin bulunmadığı, insanlar ayaklarını taşa basarken ateşten korlar üzerine basıyor gibi ürperdikleri bir zemin ve zamanda, o korkunç çölü kat'etme tehâlükü öyle müthiş bir hâdisedir ki, böyle bir şey sahabeden başkasının da yapacağı iş değildir.

Şâyân-ı dikkattir, bu kadar ağır şerait altında hiçbir sahabi, *"Bizi nereye götürüyorsun? Niçin gidiyoruz?"* dememiştir. Aksine, geriye kalmış olanlardan Ebû Heysem ve Ebû Zer (radıyallâhu anh) hazretleri gibileri, sırtlarına eşyalarını vurmuş, koştura koştura arkadan Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yetişmişlerdir ki, böyle bir durum insanlık tarihinde ender hâdiselerdendir.

Evet, Medine'den kendilerine doğru kopup gelen bir toz bulutu Resûl-i Ekrem'e gösterilince, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Ebû Zer olsa gerek!"* buyurur ve toz bulutu dağıtılınca da içinden Ebû Zer çıkıverir. Allah Resûlü de ona hâl ve istikbalini haber veren bir mukabelede bulunarak, *"Allah Ebû Zer'e merhamet etsin! O, yalnız yaşayacak, yalnız gezecek ve yalnız ölecek!"* buyurur.[22]

İtiraf etmeliyiz ki, böylesi ağır işleri, zevk u sefaya alışmış insanlar kat'iyen yapamazlar. Zevkin, sefanın zebunu insanların medeniyet adına ortaya koydukları hiçbir şey yoktur. Eğer şanlı tarihimizde yapılmış bazı şeyler varsa, onları perhize alışmış, varlık içinde iktisat ve itidalle hareket eden, kalbinin ve ruhunun hakkını da ihmal etmeyen fazilet insanları yapmışlardır.

Hâsılı, bizim tüketim anlayışımızda, diğer sistemlerden farklı olarak üç önemli esas ve prensip vardır: *Temizlik, itidal ve fazilet.*

4. Tüketimde Öncelik

İstihlâk (tüketim) mevzuunda üzerinde durulması gereken önemli diğer bir husus da *tüketimde öncelik* meselesidir. Sistem olarak biz, bu açıdan da diğer anlayış ve sistemlerden oldukça farklı sayılırız.

Diğer anlayış ve sistemler, lüks ve israfı esas aldıklarından iktisadî çarklarını bütünüyle tüketim esası üzerine kurmuşlardır. Hâlbuki bizde esas olan, *yeterlilik ve kifayet* ölçüsüdür.

Bizim hayatımızda, hayatın devamı için *en zarurî olan şeyler* tüketimde birinci sırayı alırken, *hayatı kolaylaştırıcı harcamalar* ikinci sırada değerlendirilir. *Lüks ve israf* ise üçüncü derecede tüketim sayılır ve İslâm nazarında, hiç de sevimli ve tasvip gören bir harcama şekli değildir.

Bir insanın hayatını devam ettirecek ölçüde yiyip-içmesi zarurettir. Ama yediğini istifrağ edip -eski Romalılar'da olduğu gibi- sırf lezzet adına tekrar tekrar yiyip-içmesi israftır ve haramdır.

İnsan, seyahat ve yolculuklarını elbette bir vasıtaya binerek yapmalıdır. Hatta bu yolculuklarında hayatî tehlikesi en az olanları tercih etmelidir. Ancak bu da hiçbir zaman lüks ve israfa girilmeden gerçekleştirilmelidir.

Mesken ihtiyacı için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Herkes için mesken zarurî bir ihtiyaçtır. Ne var ki, küçük bir sarayı andıran villalar ve villaların kendi maliyetinden daha pahalı iç dekorasyonlarla fevkalâde pahalılaştırılmış meskenlerin israf sayıldığı da açıktır.

Hayatın her sahasında aynı usûl ve prensibi tatbik ederek neyin hoş neyin nâhoş, neyin israf neyin iktisat olduğunu söyleyebiliriz. Bu itibarla eğer mü'minler, kurtuluş bekliyorlarsa hem ferdî hem ailevî hem de içtimaî hayatlarında lüks ve israfı mutlaka terk etmelidirler.

Bu noktada akla hemen şöyle bir soru gelebilir: Tüketimi kısma ve istihlâki önleme bir kısım iş yerlerinin kapanması ve istihdam alanının daralması demektir. Böyle olunca da, buralarda çalışan ve ekmek parası kazanan işçiler açıkta kalacaktır. Bu da iktisadî açıdan en az lüks ve israf kadar zararlı değil midir?

Evet doğrudur; ancak biz, iktisadî hayatı bir bütün olarak değerlendirmek zorundayız. Sadece tüketim meselesini ele alıp o noktadan ıslaha çalışmak, iktisadî hayatın bütününü ıslah için yeterli değildir. Hatta bazı hallerde bu şekildeki müdahaleler topluma ciddî zarar da verebilir. Öyle ise, bu mevzuda, çok akıllıca davranıp meseleyi en faydalı bir yola yönlendirmek icap edecektir.

İktisadî hayatta, lüks ve süs eşyalarının istihsalini durdururken, birdenbire geniş bir dairede, sadece bu hususun düzeltilmesiyle işe başlanmamalıdır. Herhâlde önce, iktisadî hayatımıza medar olabilecek topyekün içtimaîyi düzeltmek, sonra da iktisadînin bu yönüne el atmak icap edecektir.

Yapacağımız düzenlemeler ve kısıtlamalar dengeli ve ölçülü olur ve neticeler baştan hesaplanıp alternatif kuruluşlar devreye sokulabilirse, akla gelebilecek sorudaki vahim sonuçlar en asgarî seviyeye indirilebilir. Hatta bu durumda hiçbir problemle karşılaşmamak da mümkündür.

Bu hususu avamîleştirip şöyle bir misalle izah edebiliriz: Çok mükemmel bir makine düşünün ki, daha sonra bu makinenin bazı parçaları bozulmuş olsun. Şimdi eğer siz, kalkar o parçanın orijinali yerine, altın veya gümüş dahi olsa, alâkası olmayan bir parçayı takarsanız, hem makineyi çalıştıramaz hem de hiç alâkası olmayan bir parçayı oraya yerleştirmekle, o makinenin düzeltilmesini

geciktirmiş olursunuz. Hâlbuki oraya, mutlaka bozulan parçanın sağlam olanını takmalıydınız. Zira, fabrikadan çıkarken o makineyi meydana getiren parçalar ancak onunla omuz omuza verip bir bütünlük temin edebileceklerdir.

İşte iktisadî sistemi de böyle bir bütün olarak ele almak mecburiyetindeyiz. *Kapitalist düzenin iktisadî çarkına, İslâm'dan bazı parçalar yerleştirmekle asla istenen netice elde edilemez.* Bâtıl sistemlerin doğurup ürettiği dertlere, teker teker ve müstakil olarak İslâm'dan çare aramak da doğru değildir. Zira meydana gelen dertler, daha önceki bazı yanlışlıkların neticesidir.

Öyle ise, İslâm'ı bir bütün olarak ele alıp hayatın her sahasına teşmil etmek ve onu bir bütün olarak yaşamak lâzımdır ki, bir kısım boşluklara takılma olmasın.

Durum böyle olunca, zannediyorum, bütünüyle iktisadî hayata ait faktörleri ve müesseseleri içtimaî hayata hâkim kılıp, kalb ve ruh selâmetine erdikten sonra, israf kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Evet, istek ve talep olmayınca arz da olmayacaktır. İstihlâk olmayınca o istikametteki gereksiz istihsal de duracaktır.

Bu sayede, üretim ve tüketim noktasındaki bir âhenkli gelişme içinde, istihdam problemi de tabiî olarak kendi kendine çözülecektir. Çünkü lüks ve israftaki kısılmadan kaynaklanan istihdam daralması, toplum yararına yapılacak yatırım harcamalarına dönüşerek, hem bu yolla istihdam artışına yol açacak hem gelirin adil dağılımını sağlayarak tüketimde eşitliği netice verecektir.

Nitekim mü'min toplumlarda geniş yer tutan vakıf müesseselerinin sermayesini lüks ve israftan kaçınmadan kaynaklanan tasarruflar oluşturmuştur. Diğer taraftan bu kurumlar istihdamın genişlemesini ve refahın toplum tabanına yaygınlaşmasını temin etmişlerdir.

5. İslâm'ın İsrafa Karşı Tavrı

İsraf, tebzîr, lüks, sefahat ve gereksiz istihlâkin iktisadî hayatta esas alınması yolunun, şeytan yolu olduğunu bizzat Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ifade etmektedir.[23]

Onun içindir ki, bugün Kur'ân'ın tabiriyle "ihvân-ı şeyâtîn (şeytanın kardeşleri)", bütün yeryüzünde israf ve istihlâki körüklemek, lüks ve fanteziyle iştahları kabartmak istikametinde sinema, televizyon, gazete ve mecmualarla efkâr-ı âmme oluşturmaya çalışıyor ve bunda muvaffak da oluyorlar. Öyle ki,

lüks ve sefahat, bu şeytânî ağız ve dillerle en ücra yerlerdeki evlere kadar girebiliyor.

Maalesef ehl-i sefahat, ehl-i tuğyan ve ehl-i dalâletin kullandığı bu vasıtalar yirminci asırda çok korkunç tahribata sebep olmuştur. Önce bu vasıtalarla insanları şartlandırıp, onların beyinlerini yıkıyorlar; sonra da hüküm veriyor ve "İşte insanlık budur!" diyorlar.

Yani önce iştahları kabartıyor, ağızları sulandırıyor, bakışları bulandırıyor, sonra da "İşte size, sokaklarda salya atıp salma gezen acip mahluklar!" diyorlar. Hâlbuki bu fırtınayı onlar estiriyor ve insanlığın iç âlemini onlar bozuyor, sonra da kalkıp bu âleme göre hükümler kesip biçiyorlar.

Meselâ, önce şehevanî hisler tahrik ediliyor. Sonra da *Sartre* gibi, "İnsanın sonsuz denecek ölçüde arzuları vardır. Onun sonsuz arzularının önüne geçmek onda çeşitli komplikasyonlara sebebiyet verebilir. Dolayısıyla insan, arzularıyla baş başa bırakılmalıdır. Bu onun, ruhî bir bunalıma düşmemesi için şarttır." diyorlar.

Hâlbuki bu marazî ruh hâletini insanımıza aşılayan onlardır. Onun için bugün, inananlarla-inanmayanlar, ayrı ayrı dünyaların insanları gibi yaşıyorlar. Birbirlerinin hâlinden ve dilinden anlamıyorlar. Ya biz, ya onlar Merih'ten gelmiş gibiyiz. Bazıları öyle kavramlarla karşımıza çıkıyor ki, ne hâllerinden ne de yollarından bir şey anlayabiliyoruz.

Evet, bugün biz âdeta ayrı dünyaların insanları gibi yaşıyoruz. Onlar öyle bir şarapla mahmur geziyorlar ki, bizim içtiğimiz şeylerde onun emsalini bulmak mümkün değildir. Onlar, kendilerine göre bir dünya kurmuş ve iletişim vasıtalarıyla bunu dünyanın dört bir yanına yaymış ve bütün insanları şaşkın hâle getirmişlerdir.

Bugün Batı kaynaklı bu rüzgârlar kalblerimizi tahrip ediyor, sinelerimizde ve ruhlarımızda yaralar açıyor ve biz hep kıvrım kıvrım ve iki büklüm dolaşıyoruz. İşin daha vahimi de biz, onlara ait bu acaip renkteki gözlüklerle eşya ve hâdiselerin mânâ ve mahiyetini ona göre anlamaya çalışıyor ve hep aldanma durumunda kalıyoruz.

Durumumuz bu gerçeğin en açık misali. Onların taktığı bu gözlüğü çıkarıp atarak, kendi gözümüzle bakmadığımız ve hayatın her safhasında kendimiz olmadığımız sürece, bu aldanma devam edecektir. Biz, başka değil ancak kendimiz olmaya mecbur ve mükellefiz. Hatta bir bakıma mahkûmuz.

“Mütrefîn” ve “şeytanın ihvânı (kardeşleri)” bu havayı bu şekilde ayarlayınca, zavallı orta sınıf ve fakir halk da bir gün mutlaka, görenek ve tiryakilikle aynı lüks ve sefahati yaşamaya başlayacaktır.

Ancak bu zümre bu lüks hayatı nasıl finanse edecektir? Tabiî ki gayri meşru yollardan! Dolayısıyla herkes çalma-çırpma yolunu araştırır hâle gelecek.. esnaf halkı aldatacak ve çeşitli spekülasyonları değerlendirecek.. büyük tüccar ihtikâr yapacak.. bir başkası ise faiz yoluna baş vuracak.. daha başkaları da ırzını satacak, namusunu alıp pazara götürecektir; götürecektir ki, bu lüks hayata ayak uydurabilsin ve bu gayya ve dalâlet yolunda yürüyenlerle beraber yürüyebilsin. Daha doğrusu bu anafordan o da nasibini alsın.

Evet, bütün bunları yaptılar, fakirimizi baştan çıkardılar ve onun da kalbî hayatını bozdular. Bu ise, herkese, sayılamayacak kadar suiistimallerin kapısını açtı. Bu hissizlik ve duygusuzlukla, bu israf ve bu lüks ile bir cemaat ve bir cemiyetin yaşaması ise mümkün değildir. Mehmet Âkif,

Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış,
Bir ümmet göster, ölmüş mâneviyatıyla sağ kalmış.

derken ne kadar haklıydı! Bir cemaatin mâneviyatı bu denli ölsün, madde bir mihrap gibi, onun her zaman başvurduğu bir kıymet olsun, onun iç âlemi bu denli bozulsun da, bakışı o ölçüde bozulmasın ve dünyayı düzgün anlasın, bu mümkün değildir.

a. İsraf, Rabb’e Karşı Bir Nankörlüktür

Lüks ve sefahatten, israf ve gereksiz istihlâk anlayışından içtinap etmek bizim birinci prensibimizdir. İnsanların arzu ve isteklerini gıcıklamaya ve onların, ayranını kabartmaya hiç kimsenin hakkı yoktur.

Onun içindir ki, İslâmî çerçevede, mala revaç vermek üzere iştihaları kabartacak şekilde vitrin kullanma dahi mezmumdur, yani zemmedilmiştir. Çünkü, teşhir edilen o şeyleri alamayanlar da görecek ve içinde burukluk hissedecektir. Hele alabilmek için meşru bir geliri yoksa, gayri meşru yolları deneyecek ve elde edemeyince servete de servet sahibine de kin bağlayacaktır.

Binaenaleyh biz, her türlü görenek ve tiryakiliğe karşı tavır belirlemek ve yığınların hislerini, iştihalarını kabartacak davranışlarından kaçınmak zorundayız. İslâm’ın bu mevzuda da ortaya koyduğu bir denge söz konusudur. Kur’ân-ı Kerim, *“Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver! Elindekileri saçıp savurma!”*[24] buyuruyor. Vereceksin ve verdiğinin de o kişinin sendeki hakkı

olduğunu bilecek ve asla minnet etmeyeceksin.

Evet, herkes, kendi yakınına, yakınında gördüğü, bildiği yoksula alın teriyle kazandığı şeyden infak etme mecburiyetindedir. Zira her kazancın içinde onun sa'yinin semeresi olması itibarıyla şahsın hakkı bir ise, o şahsı yaratan, ona güç ve kuvvet veren, onu bu Cennet gibi dünyada sayısız nimetlerle serfiraz kılan Hz. Allah'ın hakkı bindir, zira mülk Allah'ındır.

"Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur." Öyleyse, mü'min hem verecek hem de ardından Allah'a hamd edecektir.

İçtimaî hayatı meydana getiren fertler bir vücudun uzuvları gibidirler. Nasıl ki, uzuvlardan birinde meydana gelen arıza bütün vücutta kendini hissettirir; öyle de, İslâmî toplum, mutlaka muhtaç olan her ferdin yardımına koşmalı ve onun yanında olduğunu göstermelidir.[25]

Zannediyorum, böyle bir anlayışa kilitlenmiş cemaat arasında, ayrıca sigortalar tesis etmeye, falandan filandan yardım dilenmeye lüzum kalmayacaktır. Çünkü ta baştan bütünüyle Müslümanlar, birbirlerinin ihtiyaçlarını tekeffül etmiş gibidirler.

Evet, her mü'min âdeta bir diğerinin sigortası mesabesindedir. Ondaki inilti aynen diğer mü'minin kalbinde de mâkes bulup bir inilti meydana getirecek olduktan sonra, yeni sığınak ve yeni desteklere ihtiyaç olmasa gerek. Zira her mü'min, ferden ferda (tek tek) böyle bir teminatın temsilcisidir.

Bu, içtimaî yapıdaki dengenin bir tarafıdır. Diğer tarafında ise, saçıp savurma ile alâkalı hususlar vardır. Müslüman şahsî hayatı adına da israfa girmez ve kendi malı da olsa onu saçıp savuramaz. Zira israf yapanlar, lüksü esas alıp yürüyenler, "Dem bu demdir!" deyip bohemce yaşayanlar Kur'ân'da *"şeytanın kardeşleri"* olarak tavsif edilmiştir. *"Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."*[26]

Evet, Rabbimiz'e karşı nankör olmak istemiyorsak bu muvazeneye riayet etme mecburiyetindeyiz. Nedir muvazene? Nefis adına israf ve tebzîrden sakınmak, nefsi en az şeyle geçinmeye ikna edebilmek ve bu az şeyle dünya hayatını yaşayıp bitirmeye çalışmak; fakat başkaları adına ve bilhassa muhtaçlara olabildiğine cömert davranmak ve verdikçe vermektir.

b. Mütrefîn Topluluğu

Allah (celle celâluhu) bir âyette şöyle buyurur: *"Yakınına, düşküne, yolcuya*

hakkını ver! Elindekileri saçıp savurma. Zira saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı nankördür."[27]

Burada iki ayrı tablo ile karşılaşıyoruz:

Birincisi: Semahat ve civanmertliktir ki, mü'mindeki iyilik etme şuurunun esas ve kaynağını teşkil etmektedir. Evet, mü'min, bir ihsan ve i'tâ (verme) insanıdır. Öyle ki, eğer bize düşman olanlar bu yönümüzle bizi bilebilselerdi, onlar da yaptığımız işlerde bize destek olur, hatta aynı şeyleri yapar ve ihsan şuuruyla sınıflar arası uçurumu kaparlardı.

Ama bizi bilemedi, duygularımıza inemedi ve o inceliği kavrayamadı; dolayısıyla da önemli bir hakikati keşfedemediler. Bilebilselerdi, derdin dermanı çok basitti. O zaman ne kapı kapı dolaşmaya, dilencilik yapmaya ne de şuna-buna el açmaya ihtiyaç olacaktı. Evet, 70'li yıllarda olduğu gibi, korkunç grevler olmayacak ve milletin can damarı fabrikalar kapanmayacaktı. Sokaklarda kan akmayacak ve duvarlarımız başkalarına ait sloganlarla kirlenmeyecekti.[28]

Ama bütün bunlar oldu. Çünkü, biz de, bizi idare edenler de, olmamız gerektiği şekilde olmadık. Olamadığımız için de bu ülkede daima birbirinden kopuk iki toplum yaşadı. Zaten düşmanlarımız da öyle olmasını istiyordu.

İkincisi: Sefahatten kaçınma; lüks, israf ve tebzîre girmeme.

Şimdi müsaadenizle bu ikinci tablo üzerinde biraz durmak ve meseleye Kur'ânî bir tabirle açıklık kazandırarak arz etmek istiyorum. Bu tabirin anlaşılması, bizim hem iktisadî hem de içtimaî yapımız ve yapılanmamız açısından çok mühimdir. Belli bir sınıf ve zümreyi ifade için kullanılan bu tabir, Kur'ân-ı Kerim'de *'Mütrefîn'* sözcüğüyle ifade edilmektedir.[29]

Mütrefîn, bolluk ve bereket içinde yaşayan zevk, sefa insanları ve nimetlerin küstahlaştırdığı kimseler demektir ki, onlara göre hayat sadece cismanî ve bedenî zevk u lezzetten ibarettir.

Mütrefîn grubu, bu dünyanın verâsında başka bir hayatın bulunduğunu çok önemsemez. *"Geçmiş gelecek masal, hep eğlenmene bak!"* (Ömer Hayyam), onlar arasında değişmeyen prensiptir.

Bir diğer yaklaşımla, zevkinden, lezzetinden, şehevanî hislerinden ve behîmî arzularından sıyrılamayan basit insanların hayat tarzına *'teref'* denir ki, mütrefîn de bu sefil ve sefih hayatı yaşayanlar demektir. Bunların kalbleri zayıf,

himmetleri de fersizdir. Cemiyet adına hiçbir iş yapmazlar ve millet hayrına hiçbir yararlı işleri yoktur.

Bir memleketin malî, içtimaî ve iktisadî yapılanmasında hüküm verenler mütrefîn olursa, o memlekete ölü nazarıyla bakılabilir. Zira, kalbi zayıf, himmeti fersiz ve hayatları gayesiz insanların, ölüden farkları yoktur.

c. Maddenin Uyuşturduğu Toplum

"'Allah'a inanın ve Peygamberi'nin yanında cihad edin!' diye bir sûre inmiş olsa, onların gücü yetenleri sizden izin isterler ve 'Bizi bırak, oturanlarla beraber kalalım.' derler."[30]

Öyleki, memleket yıkılma ve yok olma uçurumuna gelse dayansa ve mütrefînden yardım istense, ihtimal onların cevabı, "Bana ilişmeyen yılan bin yıl yaşasın!" şeklinde olacaktır. Bunu bilmek kehanet değildir. Zira bir şey geçmişte nasıl olmuşsa şimdi de öyle olacaktır.

"Memleket yanıyor!" mu dediniz? Hayatını hep arenada, başkasının ölümünü seyretme zevkiyle geçirenler, vahşetten lezzet alanlar, size bir damla su vermeyecek ve bunu kendileri adına israf sayacaklardır.

Bu açıdan, yukarıdaki âyet şöyle de açıklanabilir:

"Habib-i Zîşânım! Kur'ân'dan bir sûre nâzil olup da onlara 'Allah ve Resûlü'nün yolunda cihad edin!' dense, zevk ve sefasını yaşayan, yumuşak döşekler üzerinde hayatın tadını çıkarmaya çalışan, her şeyi cismanî zevk ve lezzetten ibaret gören ve böylece hep cismanî yaşayan mütrefîn, hemen izin isteyecek ve 'Bizi bu hususta mazur gör.' diyeceklerdir."

Yani "Düşmanlarımız silahlanıp kapımıza gelmiş ve memleketimizi işgal etmek istiyorlar. Bu ezelî ve ebedî hasımlarımızı ters yüz etme işi bugün bize düşmektedir. Var mısınız mücadeleye?" dendiği zaman, "Bizi bırakıver de şöyle evlerimizde avratlarımızla oturalım. Şu bahar deminde, yaz mevsiminde, iliklerimize kadar zevk u sefanın enginliğini hissettiğimiz şu günlerde hayatı istihkârın, ölüme gitmenin, kabri arzulamanın âlemi mi var?" karşılığını vereceklerdir.

Bu anlayışı, Kur'ân ve tarihî perspektif açısından ele aldığımızda, bunun bir beden insanı anlayışı olduğunu görürüz. Ve İslâm'a göre bu düpedüz bir pintileşmedir.

Hz. Ali Efendimiz Hayber'e giderken kendisini Medine'yi kollamak için bırakan Resûlullah'a aynen şöyle demişti: *"Yâ Resûlallah! Beni, burada bir*

kadın gibi, kadınların içinde mi bırakmak istiyorsun?”[31] İşte mü’mince anlayış budur.

Amr b. Cemuh, ayakları iki büklüm ve eğriydi. Sopayla ancak yürüyebiliyordu. Ama o, cesur mu cesur, mert mi mert, levent mi levent birisiydi. Bir sürü evlât yetiştirmiş ve hepsini Resûl-i Ekrem’e asker olarak takdim etmişti. Uhud’a çıkılırken henüz bir senelik Müslümandı. Çocukları, “Baba sen çıkma! 70-80 yaşındasın. Biz savaşırız senin yerine. İman ettin, dünyanı aydınlattın, bu sana yeter!” diyorlardı.

O, çocukların bu düşüncesi karşısında onları ikna edemediği için, sopasına dayana dayana huzur-u Risâletpenâhi’ye gelmiş ve “Yâ Resûlallah! Bak şu çocukların hâline. Benim cihada iştirak etmeme mâni olmak istiyorlar.” demişti.

Allah Resûlü de onu teskin ve evde kalmasını temin sadedinde, *“Sen yaşlısın, sakatsın; dolayısıyla da muafsın, evde kalabilirsin.”* demişti. Ama o, *“Yâ Resûlallah! Bırak, Allah yolunda şehit olayım?”* demiş ve bu konuda ısrarda bulunmuştu.

Tekrar ediyorum; bu zat, bir sene evvel Müslüman olmuştu... Olmuştu ama, iman iliklerine kadar işlemişti. Hayatı istihkâr ediyor ve burnunda burcu burcu Cennet kokuları tütüyordu. Onun bu hâli karşısında Allah Resûlü çocuklarına işaret ve iş’arda bulunarak, *“Bırakın babanızı, gitsin!”* buyurmuşlardı. Bıraktılar ve sopasına dayana dayana Uhud’a kadar yürüdü. Yürüdü ve ilk hamlede, Allah Resûlü’nün gözünden kayboldu. Birkaç dakika sonra gözleri Mele-i A’lâ’ya dikilen Allah Resûlü’nün şöyle buyurduğu duyuldu:

“Ben, şu dakikada Amr b. Cemuh’u Cennet’te o çarpık ayakları düzelmiş, dimdik yürürken görüyorum.” Aradılar. Onu Cabir’in babası Abdullah İbn Amr’la sırt sırta yatıyor buldular.[32]

Evet, mü’min, hayatını işte böyle istihkar eder ve “Ben öleyim, başkaları yaşasın!” der. Onun nazarında hayatın, millet için, insanlık için yaşandığı müddetçe bir mânâsı vardır ve o, ömrünün dakikalarını hep bu duygu içinde değerlendirir.

Beden insanına gelince, onu da Kur’ân-ı Kerim şöyle hikâye eder:

Onlar, *“Ey Musa! Onlar orada oldukça biz asla oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın; doğrusu biz burada oturacağız.”* demişlerdi.[33]

d. İtrafa (lüks) Düşmeyenlerin Gerçekleştirdiği Zafer

İtrafın; himmetin, aklın, ruhun zaafı; letâifin dumura uğraması ve hayatın sadece dünya hayatına inhisar ettirilmesi olduğuna işaret etmiştik. Bu, zevk u sefa hâli, şehevanî duygular ve lezaizle köpürtülmüş, süslendirilmiş ve âdeta bir mihrap hâline getirilmiş, dışı süs, içi pis öyle bir gayrettir ki, öteden beri perişan, sefil ve zelil olan milletler hep onun bağrında yok olup gitmişlerdir.

Şimdi bir de şu tabloya bakın!

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) isimlerini bir sayfaya yazıp sığdırabileceğimiz 313 (üç yüz on üç) insanla Bedir'e çıkıyor. İşte, henüz ciddî bir muharebe tekniği dahi bilmeyen bu bir avuç insan, günü gelince insanlığın kaderini değiştirecek ve tarihe yeni bir şekil vereceklerdir.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), arkasındaki cemaatin imanından, iz'anından, cesaretinden, azm u ikdamından şüphesi yoktur. Bununla beraber o, kendisine bu mevzuda sabr u sebat sözü vermelerini ister. Bu 313 kişi arasında tek süvari vardır: Mikdad b. Amr veya Esved.

Mikdad atını ileriye sürer, Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı, ahde vefa adına diyeceği her şeyi der. O, muhacirîn adına yani Ebû Bekirler, Ömerler, Osmanlar, Aliler adına konuşmaktadır (Allah hepsinden binlerce defa razı olsun). Allah Resûlü onu dinler, memnun ve mesrur olur.

Diğer bir husus, bu kudsî toplulukta, iki asker ancak bir kılıca sahiptir. İki-üç askerin ancak bir mızrağı vardır. Birkaç askerin ancak bir sadağı ve içinde beş-on oku mevcuttur. İşte bu kadar imkânsızlık içinde bir ordu, kendinden üç-dört kat daha fazla bir düşmanla karşı karşıya gelecektir ki, bu bir mânâda hayatı istihkâr demektir.

Mikdad o gün şöyle konuşur:

"Yâ Resûlallah! Berk-i Gımad'a kadar kılıç çala çala gitsen, senin arkandan ayrılmaz ve beraber geliriz. Biz İsrailoğullarının peygamberlerine dedikleri gibi demeyeceğiz. Aksine şöyle diyeceğiz: 'Yâ Resûlallah! Sen ve Rabbin düşmanları kahr u tedmîr (perişan) ederken hep beraber olacak ve senden asla ayrılmayacağız.'"[34]

Allah Resûlü bu defa: *"Ey Cemaat, siz de görüşünüzü söyleyin!"* deyip ensara yüzünü çevirdiğinde, Sa'd b. Muaz ileriye atılıp hulâsa olarak şunları söyler:

"Cemaatim hakkında sana söyleyeceklerim şudur yâ Resûlallah! Onları

gerektiği gibi vasfedip anlatamam; ama bir kere onlara emir ver! Bak nasıl kandan-irinden deryalara dalıyorlar!”[35]

Tarih boyunca mü’minler hayatlarını hep böyle istihkar etti ve “Ben yaşayayım.” değil, “İslâm yaşasın.” düşüncesine bağlı kaldılar. Zaten Allah Resûlü de duasında aynı şeyleri dilemiyor muydu? Evet, O, *“Allahım, eğer bu ordu burada bozulursa, yeryüzünde Senin adını anan kimse*

kalmayacak!”[36] diyor ve dua dua yalvarıyordu. Yani O demek istiyordu ki, bizim şahsî hayatımız mühim değil, önemli olan, bu ordunun bozulmaması, Senin adının anılması, “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah” hakikatinin bayraklaşması, bayraklaşıp âfâk-ı âlemde şehbal açması ve bu sayede beşerî keşmekeşliklerin, derbederliklerin sona ermesidir. Aslında Müslümanların düşüncesi hep bu olmuş ve bu çerçevede hareket edilmişti.

e. Cehennem’e Sürükleyen Zenginlik

Günümüz dünyasına materyalist bir anlayış hâkim olmuştur. Evet, Batıdan esen materyalizm rüzgârları insanımızı kıskıvrak yakalamış ve onu himmet, ruh ve duygu zaafına uğratmıştır.

Bu havanın en çok tesirinde kalan mütrefîn topluluğunun ise, artık millet ve insanlık adına yapacağı hiçbir şey ve o uğurda vereceği hiçbir mücadele söz konusu değildir. Ve maalesef bu tehlike karşısında asıl mücadele verecek pek çok insan da onlara uymuştur ve bunlar da zevk u sefa peşindedir.

Mütrefîn, vatan ve milleti için kendisinden bir fedakârlık istendiğinde hep kaçar, kaçmakla da kalmaz, istenilen fedakârlığa da karşı çıkar. Hatta o fedakârlık teklifini getiren, Allah ve Resûlü de olsa kat’iyen tavrını değiştirmez.

Oysaki, her nimet aynı zamanda bir külfetle gelmektedir. Bir işin, cirmi nispetinde rizikosu da vardır. Bir başka ifadeyle zararı nispetinde kârı, kârı nispetinde de zararı vardır. Bir yerde aziz olma söz konusu ise, elbette orada bir kısım rizikolar da olacaktır.

Mütrefînin bu tür durumlar karşısında takınacağı tavrı Kur’ân-ı Kerim şöyle ifade eder: *“Doğrusu bir uyarıcı gönderdiğimiz her beldenin o mütrefîn sınıfı, uyarıcılara, ‘Biz size gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz!’ diyegelmişlerdir.”*[37]

Meselâ, Hz. Nuh (aleyhisselâm) bir kısım ahkâm ve esaslarla ümmetini

uyarınca, dünyanın belli ölçüde temiz ve duru olduğu o dönemdeki deniz ve ırmakların kıyılarında muhteşem binalar içinde zevk ve sefasını yaşayan o toplum bu ahkâm ve esasları kabul etselerdi, Hz. Nuh sayesinde evc-i kemal-i insaniyete (insanlığın kemal noktası) çıkacak ve aziz olacaklardı. Tabiî bu uğurda biraz meşakkat çekmeleri ve kandan-irinden deryalar geçmeleri de gerekiyordu.

İşte bu son durumu düşündükleri için, "Biz senin getirdiğin ahkâmı inkâr ediyoruz, kabul etmiyoruz!" demişlerdi ki, mütrefînin böyle demesi gayet normaldi. Zira, şehevanî duygularını yaşadıkları ve behîmî hislerinin esiri oldukları dönemde, onlarda biraz olsun fedakârlık isteyen, zevk u sefaya sınır getiren dinî teklifleri rahat ve hoş karşılamaları beklenemezdi. Böyle olduğu için de, daha Hz. Nuh mesajlarını sunar sunmaz hemen onu inkâr etmişlerdi.

Bu sebepledir ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mealen, *"Ben Cennet'e muttali oldum. Onun çoğu halkını dünya zevk ve nimetlerinden çok az istifade eden fukara kimselerden gördüm. Cehennem'e de muttali oldum. Onu, servetlerini har vurup harman savuran, behîmî arzularını yaşayan zenginlerin, yani mütrefînin doldurduğuna şahit oldum."*[38] buyurmaktadır.

Meseleyi mutlak mânâda ele alıp, "Her zengin böyledir." demiyoruz, diyemeyiz de. Bunlar, servetin kendilerini şımartıp baştan çıkardığı zenginlerdir ki, Hak'tan gelen her hakikate karşı çıkmış mütrefîn güruhudur ki, mallarını böyle kötüye kullanmaları onları Cehennem'e sürüklemiştir.

Diğer taraftan, başına gelen belâ ve musibetlere karşı sabreden, dini ve milleti için her şeyini vermekten çekinmeyen hasbî, fedakâr ve diğergâm fakirler, Allah Resûlü'nün müşâhedesi ile, Cennet'in büyük bir kısmının şeref mukimleridir. İşte bu mânâyadır ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Allahım, beni fakir ve miskin olarak yaşat ve öyle öldür!"*[39] diye dua etmektedir.

Ve yine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), zevk u sefa hayatı yaşanan evlere şeytan evi; zevk ve sefa üzere yaşanılan vasıtalara da şeytan vasıtaları demiştir. Konuyla alâkalı O'nun şu sözleri ne mânidârdır!:

"Şeytanların develeri ve evleri vardır. Şeytanın devesini şöyle görüyorum: Herhangi biriniz en güzel, en seçme develerini alır, kervanlar teşkil eder, onlara biner. Fakat yolda binekten mahrum birisine uğrar da onu yararlandırmaz, yükünü alıp devenin sırtına koymaz; o perişan, iki büklüm,

her şeyden kesilmiş adamı yolda öylece bırakır. Kendisi ise bin bir debdebe ve ihtişam içinde oradan oraya seyahat eder durur. İşte o develer şeytan devesidir. Şeytan evine gelince; bana öyle geliyor ki, ipeklerle, atlaslarla, halılarla süslenen ve çeşit çeşit yaldızlarla yaldızlanan şu maksûreler arkası muhteşem evlerdir."[40]

g. Büyük Umranları Yutan Girdap

Topkapı'nın sadeliğini bırakıp, Dolmabahçe'nin büyüleyen, uyutan ve felç eden havası içine giren; gidip Mecidiye Kasrı'nda boğulan Osmanlı, işte o zaman Avrupa karşısında mağlup olmuştu. O, ne Belgrat'ta ne Viyana'da ne de bir başka meydan muharebesinde değil, o, yaşadığı o muhteşem hayatın gayyalarında yenik düşmüştü.

Zevk ve sefa öyle bir girdaptır ki, şimdiye kadar o binlerce, yüz binlerce milleti yutmuştur; yutmuştur ve doymamıştır.

Koskocaman Roma, o debdebe ve ihtişamıyla ve disiplinli ordusu ve askerî nizamıyla, devlet idaresi ve kanunlarıyla âdeta bir lokma gibi israf ve sefahatin dişleri arasında eriyip gitmiştir.

O koskocaman Yunan, muhteşem Mısır, büyülü Babil, müterakki Endülüs ve Abbasî… hep aynı akıbete uğramıştır. En son yutulan ise Osmanlı olmuştur. Evet, şimdiye kadar binlercesini yutan bu aç canavar nihayet Osmanlı'yı da yutmuştur.

Biz şimdi o balığın karnında Yunus (aleyhisselâm) gibi dua ediyor ve bir an evvel *şecere-i yaktîn*[41] altına ulaşabilmemiz için Rabbimiz'den inayet bekliyoruz.

Ehl-i sefahat, çakırkeyf bedenî arzularını yaşaya dursun, biz inim inim bu kasvet dolu geceyi delmeye çalışıyoruz ve çalışacağız. Allah'tan niyaz edelim, onların suiakıbeti bizlere de dokunmasın. Zira şimdiye kadar hiçbir 'beden toplumu' helâkten kurtulamamıştır. İşte Kur'ân:

"Biz nimet ve refah içinde nankörlük eden nice beldeleri yok etmişizdir. İşte onların yurtları! Orada kendilerinden sonra pek az kimse oturabilmiştir. Oralara Biz vâris olmuşuzdur."[42] buyurur.

Ege'yi baştan aşağıya gezin, İzmir'in içinde dolaşın, Agora'ya uğrayın, sonra Sart'a gidin ve dönün Bergama'ya gelin. O muhteşem Romalıların yaşadıkları yerleri bir baştan bir başa gezin! Lüks ve sefahat içindeki bu milletlerin zevk u

safanın dişleri arasında nasıl çiğnenip gittiklerini görecek ve ürpereceksiniz.

Zevk u sefanın öldürücü zehiri olmasaydı, Endülüs gibi sekiz asır Batıda kök salmış ve Avrupa'ya kadar uzanıp orayı da tesiri altına almış bir medeniyet hiç yıkılır mıydı? Ama yıkıldı, zira gittiğiniz zaman göreceksiniz, çöküntü dönemi itibarıyla Endülüs hamamlarının duvarları, iğrenti verecek ölçüde utandırıcı resimlerle dolu…

Evet, siz orada, ruhen yıkılmış insanların cansız heykelleriyle ve mezar taşlarıyla karşılaştığınızda, o mübarek ülkenin hangi sebeplerle elden çıktığını mutlaka anlayacaksınız; anlayacaksınız, olabildiğine refah içinde, cismaniyete bağlı hayatın ne demek olduğunu. Bir zamanlar koskoca bir medeniyet kurmuş bu insanlar, zevk u sefa içinde önce ruhlarını felç etmişler, sonra da kendi yaptıklarını kendi elleriyle yıkmışlardır.

h. Zenginlikle Şımaran Zavallılar

Mütrefîn şımarıktır. Şımarığı da Allah (celle celâluhu) sevmez; sevmez zira, O, şımarığa *'şeytanın kardeşi'*[43] demiştir. Tarih boyunca mütrefîn, çevresindekileri cahil, görgüsüz ve körü körüne itaatkâr görmek istemiştir. Neron ile beraber Roma'nın yanmasına göz yuman yığınlar, cahil, görgüsüz, başındaki firavuna körü körüne itaat eden insanlardı.

Mısır firavunlarının etrafındakiler de öyleydi. Zira firavun, onları bazen -bağışlayın- köpek gibi havlatır, kedi gibi miyavlatır, yat der yatırır, kalk der kaldırırdı. Evet, onlar, kendi etraflarını hep böyle kör bir itaat içinde olabildiğince cahil tutmuşlardı. Halk cahil olduğu ve cahil bırakıldığı için de bu tür Cehennem yârânının arkasından tereddüt etmeden akıp gitmişlerdi.

Hâlbuki öbür âlemde manzara tamamen değişecek ve hem arkadan hem de önden gidenler maruz kaldıkları bu durumdan kurtulmanın çaresi olarak suçu birbirlerinin üzerine atacaklardır (atf-ı cürümde bulunma). Heyhât ki, bu çırpınış ve gayretlerin onlara bir faydası olsun! Kur'ân-ı Kerim, onların bu dehşetengiz hâlini şöyle anlatır:

"Rabbimiz! Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik, fakat onlar bizi bu yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver, onları büyük bir lânete uğrat, derler."[44]

Yani, "Yâ Rabbi, baştakilere ve şu tiranlara itaat ettik, inkiyatta bulunduk. Nasılsa zimamı bir kez onlara kaptırdık ve bizi istedikleri tarafa alıp götürdüler. Onlar kendilerince bir hayat düzeni kurdular. Biz de pervaneler

gibi gidip kendimizi o ateşe attık. Habîb'in arkamızdan tutup âvâz âvâz bağırdı ve *'Ben eteğinizden tutup çekiyorum. Siz ille de ateşin içine gireceğiz diye inat ediyorsunuz!'*[45] dedi. Biz ise büyük tanıyıp, büyük bildiklerimize uyduk ve onların arkasından gittik. Meğer onların kendileri sapıkmış; bizi de alıp arkadan sapıklığa götürüverdiler. Yani kendileri de dalâlete gitti. Başkalarını da arkalarından alıp götürdüler. Yâ Rabbi! Bunlara azabın iki katını ver!" diyecekler.

Diyecekler ama, denecek şeyin burada denmesi lâzım gelirdi. Ne var ki, onlar bunu ancak *"Sırların açığa çıktığı gün"*[46] söyleyebildiler. Kitaplar, hayrıyla şerriyle karşılarına çıktığı zaman anlayabildiler. Ve, *"Bunlara öyle büyük, öyle korkunç bir lânet et, onları o denli rahmetinden uzak tut ki artık hiçbir hayırdan nasip alamasınlar."*[47] dediler.

Evet, işte böyle sâdât ve küberâ (toplumun ileri gelenleri), cahil ve körü körüne itaatkâr olan uydularını arkalarına alıp Cehennem'in gayyalarına yuvarlanacaklardır. Keşke Cehennem'e yuvarlanan sadece kendileri olsaydı!. Mukallitlerini de alıp felâkete sürükleyecek ve herkesin canını yakacaklardır. Kendilerinin varacağı yer zaten gayyadır. Ne var ki onlarla beraber bir sürü mantıksız ve muhakemesiz de aynı akıbete maruz kalacaktır.

h. Mütrefînin Akıbeti

Mütrefînin akıbetini Kur'ân şöyle ifade eder:

"Ashab-ı şimal (amel defterleri sol tarafından verilenler)! Nedir o sol yanlılar! (Onlar) İliklere işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, kara dumandan bir gölge altında ki, ne serindir ne faydalı. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde şımartılmışlardı ve büyük günahlar işlemekte ısrar ediyorlardı."[48]

Evet, ashab-ı şimal; solak gören, miyop bakan, sadece dünyaya nazar eden; hak bilmez, hakikat tanımaz; namazsız, oruçsuz ve dinî duygulardan mahrum olanlardır. Ve Kur'ân, bunların akıbetlerini yüzlerine şöyle vuruyor:

"... Allah'ın gazabının köpürdüğü bir yerde ve zehir-zakkum bir âlemde yudum yudum zehir yudumlayacak, karınlarınızı onunla dolduracak, üstüne de fokur fokur kaynayan sulardan içeceksiniz..."[49]

Onlar, burada terlettikleri kimselerin cezasını görecek ve orada da onlar terleyecektir. Burada canını yaktıklarının cezasını çekecek ve kıvrım kıvrım kıvranacaklardır. Burada hayatı başkalarına zehir yapmanın cezasını görecek

ve yudum yudum zehiri yudumlayacaklardır.

Orada âdeta kapkaranlık ve tarifi imkânsız bir dumanın altında somurtup duracaklar. Gölge diye, o günün dehşetinden sığındıkları şey bile başlarına belâ olacak. Çünkü onlar dünyada mütrefîn idiler. Zevk ve sefadan başka bir şey tanımıyor, midelerine indirecekleri şeyden ve şehvetlerini tatminden başka bir şey de düşünmüyorlardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Siz iki çene arası ile apış arasına dair bana teminat verin, ben de Cennet'e girmenize dair teminat vereyim."*[50] buyuruyor.

Hâlbuki mütrefîn bu iki uzvu da hep kötüye kullanmıştı/kullanıyor. Yeme, içme, yatma ve behîmî hislerini yaşama… gibi durumlarıyla varacakları yer, böylelerinin varacağı yerden daha başka olamazdı. Keşke sadece kendileri oraya varmakla kalsalardı..!

İsterseniz burada Bediüzzaman Hazretleri'nin konuyla alâkalı ibretli bir mülâhazasını arz edip geçelim:

"Bir zaman, Eskişehir Hapishanesinin penceresinde oturmuştum. Karşısındaki lise mektebinin büyük kızları, onun avlusunda gülerek raks ediyorlardı. Birden, mânevî bir sinema ile elli sene sonraki vaziyetleri bana göründü. Ve gördüm ki, o elli-altmış kızlardan ve talebelerden kırk-ellisi, kabirde toprak oluyorlar, azap çekiyorlar. Ve on tanesi, yetmiş-seksen yaşında çirkinleşmiş; gençliğinde iffetini muhafaza etmediğinden, sevmek beklediği nazarlardan nefret görüyorlar kat'î müşâhede ettim. Onların acınacak hâllerine ağladım. Hapishanedeki bir kısım arkadaşlar ağladığımı işittiler. Geldiler, sordular. Ben dedim: 'Şimdi beni kendi hâlime bırakınız, gidiniz.'

Evet, gördüğüm hakikattir; hayal değil. Nasıl ki, bu yaz ve güzün âhiri kıştır. Öyle de, gençlik yazı ve ihtiyarlık güzünün arkası da kabir ve berzah kışıdır.

Geçmiş zamanın elli sene evvelki hâdisâtı sinema ile hâlihazırda gösterildiği gibi, gelecek zamanın elli sene sonraki istikbal hâdisâtını gösteren bir sinema bulunsa, ehl-i dalâlet ve sefaletin elli-altmış sene sonraki vaziyetleri onlara gösterilseydi, şimdiki güldüklerine ve gayri meşru keyiflerine nefretle ve teellümlerle ağlayacaklardı..."[51]

ı. Kur'ân'ın İktisadî Hayatımıza Getirdiği Ölçü

Dünya geçici, onun zevkleri de -ne kadar çok olursa olsun- sayılıdır. Makam ve mansıplar ise, hiç de emniyet edilecek kadar sağlam ve muhkem şeyler değildir. Şimdiye kadar binler ve yüz binler oralara meftun yaşadı, ardından da bırakıp gittiler. Giderken de yanlarında hiçbir şey götüremediler.

Oysaki, ahirete sadece salih amel ve selim bir kalble gidenler kurtulacaklar.[52] Orada kendini kurtaramayacak olanlara, dünyadaki refah, mutluluk, ihtişam ve saltanatları hiçbir fayda vermeyecektir. Kur'ân, onların ahirette faydasız olan dünya hayatlarını şöyle resmeder:

"Orada nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, eğlenip durdukları nimetler bırakmışlardı. Bu böyledir; onları başka bir millete miras bıraktık."[53]

Arkada nice cennetler, bağ ve bahçeler bırakıp gittiler. Gerçi kısmen yaşadılar; yaşadılar ama buradaki zevk u sefayı alıp götüremediler. Gittiler ama, arkada sadece bir sürü inilti ve inkisar bırakıp öyle gittiler. Arkalarında nice kaynaklar ve tertemiz sular, altın çayırlar, üfül üfül bağ ve bahçeler bıraktılar da, onlara hiçbir faydası olmadı.

Evet, en hoş makamları, bel bağladıkları imkânları ve hep ellerinde kalacakmış gibi bel bağladıkları pâyeleri arkada bırakıp da öyle gittiler. Hâsılı, içinde yüzüp durdukları o çeşit çeşit nimetlerden olup ürperten bir boşluğa yuvarlandılar.

Sanki Kur'ân böylelerine şöyle diyor:

"Biz hep böyle yaptık; insanları aldık götürdük ve onların arkasından arzı başkalarına miras bıraktık. (Onlar, 'Ben, ben' dediler. Biz de sildik o bütün 'ben'leri ve arkadan başkalarını getirdik. Gittiler) ve ne sema ne de arz onlara ağladı. (Zira hiçbir kıymeti yoktu onların. Çünkü onlar, sema ve arzın mânâsını anlamamışlardı.)"[54]

Evet, onlar, bu iki sarayın mânâsına muttali olamamış, Sahibini tanıyamamış, şeriat-ı fıtriye kitabını okuyamamış ve muttali olmaları gereken şeye muttali olamamışlardı. Onun için, sema ve arz onların arkalarından ağlamıyor, ağlamak bir yana memnun oluyordu.

Bediüzzaman'ın tespitiyle, Kur'ân onlar hakkında âyetin[55] mefhum-u muhalifiyle diyordu ki: *"Ehl-i imanın dünyadan gitmesiyle, semavat ve zemin, onların üstünde ağlıyor."*[56] Yani, mü'minler ölünce sema gözyaşı döker.

Sema mı döker, sekenesi mi döker? Kimin döktüğü önemli değildir. Önemli olan, Allah'ın bize sema ve arzın hüznünü anlatıyor olmasıdır. Nitekim bir keresinde Cibril-i Emîn, *"Arş-ı Âzam, Sa'd b. Muaz'ın ölümüyle titredi yâ Resûlallah!"* demişti.[57]

Evet, mü'minin ölümü kâinat için işte o kadar mühimdir. Kâinatın mânâsını anlamamış, 'zevk' diye dünyaya dalmış, 'sefa' deyip kendini salmış ve behîmî arzular içinde ölmüş insanın, Allah ölçülerine göre herhangi bir ağırlığı olmadığı, dolayısıyla böyle birinin ölmesi dünyanın yüzünden bir kirin silinip gitmesi sayılacağından, arz ve semanın ağlaması da söz konusu olamasa gerek.

Zaten onlar da bunu beklemiyorlardı. Bunu beklemeye hakları da yoktu; çünkü ne imanları ne de iz'anları vardı. Onlar âdeta birer mide, bağırsaktan ibarettirler. Öyle ki, beyinlerini bile ona yedirmişlerdi. Şehevanî duyguları vardı; latîfelerini ona kurban etmişlerdi.

İslâm'ın israfa karşı tavrını anlatırken, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'ın hayatımıza getirdiği sınırları konu edinme sadedinde bu hususlara temas etmiştik. Evet, Kur'ân fert, aile ve cemiyetin hürriyetini esas almanın yanında, aynı zamanda o bir kısım mevzularda sınırlar da getirmiş ve böylece bir kısım aşırılıkları önlemiştir.

1 İsrâ sûresi, 17/26-27.

2 A'râf sûresi, 7/ 31.

3 Kasas sûresi, 28/77.

4 Bakara sûresi, 2/168.

5 Bakara sûresi, 2/172.

6 Mâide sûresi, 5/3.

7 Nûr sûresi, 24/26.

8 Müslim, *tahâret* 1; Tirmizî, *daavât* 86; Dârimi, *vudû* 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/342-344.

9 Mâide sûresi, 5/90.

10 Tevbe sûresi, 9/108.

11 İbn Mâce, *tahâret* 28.

12 Buhârî, *vudû* 25; Müslim, *tahâret* 87-88.

13 A'râf sûresi, 7/31.

14 Mâide sûresi, 5/87-88.

15 Buhârî, *nikâh* 1; Müslim, *nikâh* 5.

16 Müslim, *kader* 34; İbn Mâce, *mukaddime* 10; *zühd* 14.

17 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 3/460.

18 Bakara sûresi, 2/143.

19 Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/63.

20 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/115; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/129.

21 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/161; İbn Hacer, *el-İsâbe* 2/547.

22 Hâkim, *el-Müstedrek* 3/52.

23 İsrâ sûresi, 17/26-27.

24 İsrâ sûresi, 17/26.

25 Bkz.: Buhârî, *edeb* 27; Müslim, *birr* 66.

26 İsrâ sûresi, 17/27.

27 İsrâ sûresi, 17/26-27.

28 1980 öncesi olayların en hızlı geliştiği bir dönemde söylenmişti.

29 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/16; Mü'minûn sûresi, 23/64; Sebe sûresi, 34/34; Zuhruf sûresi, 43/23; Vâkıa sûresi, 56/45.

30 Tevbe sûresi, 9/86.

31 Müslim, *fezâilü's-sahabe* 31; Tirmizî, *menâkıb* 20.

32 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/705.

33 Mâide sûresi, 5/24.

34 Buhârî, *meğâzî* 4.

35 İbn Hişam, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/161-162.

36 Buhârî, *meğâzî* 4.

37 Sebe sûresi, 34/34.

38 Hennâd, *ez-Zühd* 1/329; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 16/387.

39 Tirmizî, *zühd* 37.

40 Ebû Dâvûd, *cihad* 56.

41 Hz. Yunus'un (aleyhisselâm) balığın karnından kurtulduktan sonra altına sığındığı geniş yapraklı bitki. (Sâffât sûresi, 37/146)

42 Kasas sûresi, 28/58.

43 İsrâ sûresi, 17/27.

44 Ahzâb sûresi, 33/67-68.

45 Buhârî, *rikak* 26; Müslim, *fezâil* 17.

46 Târık sûresi, 86/9.

47 Ahzâb sûresi, 33/68.

48 Vâkıa sûresi, 56/41-46.

49 Vâkıa sûresi, 56/52-54.

50 Buhârî, *rikak* 23; Tirmizî, *zühd* 60.

51 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.186.

52 Şuarâ sûresi, 26/89.

53 Duhân sûresi, 44/25-28.

54 Bkz.: Duhân sûresi, 44/28-29.

55 *"Gök ve yer onlara ağlamadı."* (Duhân sûresi, 44/29)

56 Bediüzzaman, *Sözler* s.883.

57 Buhârî, *menâkıbü'l-ensar* 12; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50.

I. EMEK VE SERMAYE

1. Emek-Sermaye Bütünlüğü

Emek ve sermaye ilişkisi günümüzde aktüel bir mevzudur. Zira o, dün olduğu gibi bugün de tabakât-ı beşer çapındaki büyük kavganın temelinde yatan en güçlü dinamiktir. Bir farkla ki, önceleri kavga eden tarafları uzlaştırma her zaman mümkün idi. Günümüzde ise, firavunlaşan enaniyetler sürekli kavgayı körükleyerek tarafları hep gerilime sevk etmektedir. Bugüne kadar işin bazen bir kutbunda Ricardo, öbür tarafında Simith yer almış, bazen de bir tarafta Marshall öbür tarafta da Marks bulunmuş ve cadılar gibi beşer çapındaki bu anlamsız kavgayı hep devam ettirmişlerdir.

Aslında, kavgaya konu teşkil eden mesele gayet basitti: "Sermaye mi asıldır, yoksa emek mi?" İşte bütün söyledikleri bu basit sorunun etrafında örgüleniyordu. Ne var ki, işin başında bir fasit daireye girilmiş ve ondan bir türlü çıkılamıyordu.

Hâlbuki İslâm, bu meseleyi daha baştan halletmiştir. Zira Allah (celle celâluhu), *"İnsan için ancak çalıştığı vardır. Onun çalışmasının semeresi şüphesiz görülecektir."*[1] buyurmaktadır.

Öyle ki, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'ın bu ifadesine atf-ı nazar edince, sermayenin altında emeğin bulunduğu da görülecektir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, yine esas olan, emektir; sermaye ise, ona tâbidir. İşte böyle bir yaklaşımda sermayeyi tam nefyetme olmadığı gibi, emeği putlaştırıp mihrap hâline getirme de söz konusu değildir.

Oysaki öteki sistemler, mesela biri, sermayeyi esas kabul ederek onu her şey saymış ve "Sermaye olmadan hiçbir şey yapılamaz." görüşünü savunmuştur ki, bu düşünce etrafında, başta kapitalizm olmak üzere ona yakın çizgide pek çok sistem oluşmuştur.

Bunlara göre, sermaye asıldır, insanın terinin ve gücünün hiçbir kıymeti yoktur. Yani ister yeraltı madenlerinde çalışsın, ister dehlizlerde nefes tüketsin, ister tarlalarda orak sallasın ve isterse sırtında taş taşısın emeğin değeri sınırlıdır. İşçiye verilen ücret de, sermayeyi kullanmaya vesile olmasına binaendir ve sadaka kabîlinden bir şeydir.

Görüldüğü gibi, bu anlayışta sermaye âdeta putlaştırılıp, mâbud hâline getirilmek istenmektedir ki, eski dünyanın huzurunu da işte bu anlayış

bozmuştur. Günümüzdeki pek çok millet ve devleti de yine bu anlayış kavgaya sevk etmektedir.

Buna reaksiyon olarak ortaya çıkan diğer sistem ve anlayışa gelince; o da emeği putlaştırıp, "Her şey emekten ibarettir." diyerek insanlığa yeni bir tabu teklif etmiştir. Bunlara göre sermaye sadece bir sömürü vasıtasıdır. Sermayedar ise, emekçinin kanını emen bir parazitten ibarettir.

Her iki zihniyet ve düşünce arasındaki bu sert kutuplaşma, belli dönemlerde çok büyük buudlara ulaşan kargaşa ve anarşiye sebep olmuştur. Öyle ki, bu tali'siz dönem, kitlelerin sokaklara döküldüğü, çalkantıların çalkantıları takip ettiği ve dünya çapında sınıf çatışmalarının yaşandığı bir karanlık dönem olmuştur. Tabiî bu arada toplu sözleşmeler, grevler ve lokavtlarla sürekli çözümler de aranmıştır, ama acaba bütün bunlar açılan yaraları tedaviye yetmiş midir, yoksa büsbütün onu azdırıp kangren hâline mi getirmiştir?

Şimdilik, bu konunun münakaşasını geçiyorum. Şu kadar var ki, çok yakın bir gelecekte, her iki sisteme ait yanlışlıklar bütün denaet ve şenaetiyle ortaya çıkacak ve mâşerî vicdan mutlaka hükmünü o zaman daha kesin ve daha net olarak ortaya koyacaktır.

Meseleye İslâmî perspektiften bakıldığında, emek ile sermayenin ruh ve ceset gibi bir bütün olduğu görülür. Ruh, yani emek asıldır; ceset, yani sermaye ise, ona bağlıdır. Sermayedeki düzen, sistem, âhenk, canlılık ve cevvaliyet, emekle yakından alâkalıdır.

Bugünkü sermaye, dünkü emeğin karşılığıdır diyen Marks, emek-sermaye münasebetinin bir yönünü ifade etmiştir. "Bir yönünü" diyoruz, zira behemehal her sermayenin bir emeğe dayalı olduğu doğru değildir. Bir kere biz, başta tepeden tırnağa mazhar olduğumuz ilâhî lütufları emekten evvel yanımızda, burnumuzun dibinde, dilimizde ve dudağımızda bulduk. İçinde yaşadığımız dünya inceden inceye tetkik edildiğinde, bu lütuflar sağanağı daha iyi görülecektir.

Meseleye değişik bir zaviyeden bakacak olursak, Marks'ın bu yaklaşımında doğruluk payı da yok değildir. Bir kere her şeyden önce Allah (celle celâluhu), *"İnsana ancak çalıştığı vardır."*[2] âyetiyle, emeğin esas, sermayenin ise ona tâbi olduğu gerçeğine işaret etmektedir.

Evet, âyet-i kerime ahiretle irtibatlandırılıp; "Burada sa'y edenler orada mesut olacaktır; burada kendisini kulluğa verenler orada mükâfata erecektir;

burada Allah'ın emirlerini yerine getirenler orada Firdevs Cennetinde rahat edecektir." şeklinde tefsir edilebileceği gibi, yakın gelecekle irtibatlandırılıp;

"Siz çalışacaksınız ki, gelecek nesiller mesut ve bahtiyar olabilsin. Siz terleyeceksiniz ki, arkadan gelenler rahat edebilsin. Siz bugün gayret göstereceksiniz ki, millet hâlinde haysiyetinizi koruma imkânına ererek izzetli yaşayabilesiniz. Evet, bu sayededir ki, kimse sizin paranızla oynayamayacak ve onda olumsuz dalgalanmalar meydana getiremeyecek ve ekonominizi sarsamayacaktır. Siz bugün dişinizi sıkar çalışırsanız, yarın onurlu, izzetli ve Allah'ın tam istediği şekilde, yani değişik devletlerin sultası altına girmeden yaşama imkânı bulur, mesut ve bahtiyar olursunuz." denerek de tefsir ve tahlil edilebilir.

Başkaları meseleyi ne şekilde ele alırsa alsın, İslâm sa'y (emek) ile sermayeyi yan yana getirip, her hak sahibine hakkını hem de vakit fevt etmeden vermeyi yeğler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Çalıştırdığınız kimsenin ücretini teri kurumadan veriniz."*[3] buyurarak, İslâm'ın bu meselede ne kadar hassas olduğunu gayet net olarak ortaya koymuştur.

Tabiî bununla Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir yandan çalışmayı alkışlarken, diğer yandan da sermaye sahibini gözeterek şu muvazeneyi de ifade buyurmuşlardır: *"İçinden Allah hakkı ayrılmayan bir malın kullanılması caiz değildir."*

Allah hakkı, her hak sahibine hakkının verilmesi ve hak olmayan şeylere de elin uzatılmamasıdır. Bu daire içine sadakadan zekâta, öşürden cizyeye, cizyeden de elimizin altında çalıştırdığımız işçinin parasını ödemeye kadar geniş bir hak mefhumu söz konusudur.

Mevzuyla alâkalı olarak, *"İçinden Allah hakkı ayrılmamış bir şey, senin malın dahi olsa, ondan yemen haramdır."* düsturunu kendimize prensip edindiğimizi söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Her hak sahibine hakkını veriniz."*[4] buyurarak, aynı zamanda, *"Hakkınız olmayan şeye el uzatmayın."* mesajını da vermektedir.

Evet, işçi, hakkını teri kurumadan almalı; almalı ama, aynı zamanda başında bulunduğu tezgâhı çalıştırıp, işini itkan üzere (hakkıyla) tamamlamalı ve işverenin hakkını da gözetmelidir.

Hulâsa, çalışan kişi, işinin hakkını mutlaka vermelidir. İşveren de onu

kardeşi bilmeli, kendi istifadesi kadar ona da istifade ettirmelidir ki, böylece sa'y ve sermaye, bir hakikatin iki ayrı yüzünden ibaret hâle gelecektir.

2. İşçiye Hakkının Verilmesi

Burada işçi-işveren münasebetine örnek teşkil edebilecek, birincisi günümüzden, ikincisi geçmişten iki misal arz etmek istiyorum:

Bir iş yerinde işveren işçilerine belli bir miktar maaş takdir ediyor. İşçiler ise, *"Hayır, bizim yaptığımız işe mukabil bu verilen çok fazla, biz bunu kabul edemeyiz!"* diyerek itiraz ediyorlar. İşveren, *"Başka türlü çoluk çocuğunuzu geçindiremezsiniz. Onları da düşünmeniz lâzım!"* diyerek ısrar edince, bu defa onlar, *"Zaten onları düşündüğümüz için biz bu ücreti kabul etmiyoruz. Zira onlara haram lokma yedirmek istemiyoruz."* şeklinde cevap veriyorlar.

Evet, insan böyle bir manzara karşısında gözyaşlarını tutamaz. İdeal sistemin ve ideal insanların meydana getirdiği bir topluma ait böyle bir hâdisenin benzerini, başka sistemlerin müntesipleri arasında görmek ve göstermek mümkün değildir.

İkinci bir misal:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadis-i şeriflerinde, mağarada kalan üç kişiden bahseder.

Bu üç kişi, yağmurlu bir günde yolculuk yapmaktadırlar ve yağmur iyice şiddetlenince, bir mağaraya sığınırlar. Derken, selin yuvarladığı büyük bir taş gelip mağaranın ağzını tıkar. Neticede, kendi güç ve kuvvetleriyle taşı kımıldatamayacaklarını anlayan bu üç insan, en makbul amellerini vesile ve şefaatçi yaparak Allah'a dua etmeye karar verirler.

Birincisi, anne ve babasına karşı hürmetkâr davranışını; ikincisi, tam harama girip iffetini kirleteceği bir anda, sırf Allah korkusu sebebiyle böyle bir günaha girmekten vazgeçişini duasına mevzu yapar. Her iki duada da taş biraz kımıldar, ancak yine de çıkabilecekleri kadar bir boşluk meydana gelmez.

Üçüncü şahıs ise şöyle dua eder:

"Rabbim, ben yanımda birini çalıştırdım. Çalıştırdığım işçilerin ücretini verdiğim gibi, onun ücretini de verdim. Hâlbuki o, verdiğim ücreti azımsayıp almadı ve 'Ben bunu alamam!' deyip çekip gitti."

Ben onunla bir koyuna anlaşmıştım. O gidince ben de koyunun ayrı

üremesine zemin hazırladım. Seneler geçti ve bu bir tek koyun büyük bir sürü hâline geldi.

Derken, bir gün bu adam kapımı çaldı ve benden hakkını istedi. Ben de o sürüyü göstererek, 'İşte bunlar senin hakkındır.' dedim. 'Ben fakir bir insanım, benimle alay etme!' dedi. Ben, 'Vallâhi, alay etmiyorum, alıp da götürmediğin o koyun işte bu hâle geldi. Şimdi al götür!' dedim. Sevine sevine aldı götürdü.

"Rabbim, bunu ben Senin için yaptım. Eğer Senin için yaptımsa mağaranın ağzını aç."

İşte bu duadan sonra, taş sonuna kadar kayar; mağaranın ağzı açılır ve hep beraber dışarıya çıkarlar.[5]

Ey bütün mağaradakiler ve mağaraya girdiklerinde kapısına taş yuvarlanmış ve içeride kalmış bahtsızlar! Sizler de hakkı hak sahibine verdiğiniz ve haksızlıktan uzak kalabildiğiniz takdirde hürriyetin, huzurun, saadetin ferahfezâ iklimine çıkma imkânını elde edecek ve mutlu olarak yaşayacaksınız.

Evet, eğer huzur ve saadet istiyorsanız, Allah'ın prensipleri içerisinde ihkâk-ı hak ediniz ki, Allah da sizin yâr ve yardımcınız olsun ve sizi içinde bulunduğunuz girdaplardan kurtarıp sahil-i selâmete çıkarsın.

Bundan da anlaşılıyor ki, düşüncede, tasavvurda ve akidede istikamet kazanmadıktan sonra, iktisadî meselelerin sağlam bir zemine oturması ve âhenk içinde yürütülmesi çok zordur.

Emek ve sermaye ilişkisinde de durum aynıdır. İşveren ve işçi, biri ücreti verirken, diğeri çalışırken hep Allah'ın murâkabesi altında oldukları şuurunu bir an bile akıllarından çıkarmayarak, yaptıklarını hep bu şuur içinde yaptıklarında, işte o zaman sermaye ve emeğin her ikisi de kudsîleşecek, sömüren-sömürülen çatışma ve çelişkisi de tamamen ortadan kalkacaktır.

Biz prensip olarak diğer sistemlerin görüş ve düşüncelerine uzun uzadıya yer vermiyoruz. Biliyoruz ki, onlar belli alanlarda birbirinden farklı düşünseler dahi, parayı mihrap edinme mevzuunda birbirinden farksızdırlar.

Hâlbuki İslâm, mülkü Allah'a teslim eder ve tasarrufu bütünüyle O'nun istekleri doğrultusunda çerçeveler. Bu yönüyle de o, tek başına ayrı bir yapı, ayrı bir sistem olarak arz-ı dîdâr eder ve bu çizgide hiçbir sistem onunla boy ölçüşemez.

3. Batının Sermaye Anlayışı

Batı, sermayeyi tamamen materyalist bir mülâhaza ile ele alır. Ona göre sermaye, çalışma ve tasarrufun terâkümünden (birikim) ibarettir ve iktisadî refahın da en büyük vesilesidir.

Bunun mânâsı şudur: Bugün, elden geldiğince iktisadî yaşarsan, yarın daha çok yatırım yapma ve kazanma imkânı elde edebilirsin. Aslında bugünkü sıkıntılar, yarınki müreffeh hayatın bir mukaddimesidir. Binaenaleyh, bugün sen çalışıp çabalamalı ve tasarrufta bulunmalısın ki, yarınların itibarıyla daha geniş imkânlara sahip olabilesin.

Zira sermaye, tasarrufla terâküm eder. Sonra da bu sermaye, yatırımlara intikal ederek fabrikalar, iş merkezleri gibi gelir getirici müesseselere dönüşür. Yani, bir bakıma, zamanla senin her tasarrufun şekil değiştirerek fabrikanın çarkı ve iş yerinin tezgâhı hâline gelebilir. Sonra da sen veya tayin edeceğin herhangi bir insan, onun başına oturur ve onu idare eder.

Artık senin tasarrufun, kocaman bir fabrika, bir süper market hâline gelmiştir. Düğmeye basarsın, bin top bez birden boyanıverir ve bin tezgâh birden çalışıverir. Tabiî bütün bu makineler, bu tezgâhlar, bilgisayarlarla da çalışabilir. Ve sen yerinden kıpırdamadan, yumuşak koltuğunda oturur, ayak ayak üstüne atar ve çarkını çevirirsin.

Oysaki sermayeyi sadece tasarrufa bağlamak doğru değildir. Fabrikanın çalışmasının yanında, insan unsurunu ve onun aktivitesini de hesaba katmak ve meseleye daha esnek yaklaşmak gerekir. Zira sermaye, sadece ne çalışmanın ne de tasarrufun neticesidir. Pekâlâ insana bir yerden bağış gelebilir, yakınlarından bir miras intikal edebilir. Birisi ona bir mal vakfedebilir veya vasiyette bulunabilir. Hatta kişi, durup dururken bir yerde hazine de keşfedebilir. Öyle ise, yukarıdaki tarif bir şey ifade etse de yeterli değildir.

Hâlbuki hem kapitalizm hem komünizm sermayeyi tarif ederken onu aynı imbikten geçirerek materyalist bir temele dayandırmaktadırlar. Görülen o ki, sermaye onların dediklerinin dışında daha başka kaynaklarla da oluşmakta ve bir güç hâline gelmektedir.

Biz, sermayeyi kullanma mevzuunda da onlardan oldukça farklı düşünürüz. Bir harcama, sadece insanın cesedi ile alâkalı olmayıp uhrevî de olabilir. Hatta denebilir ki, dünya ve ahiret muvazenesi kurulmadan yapılan bütün harcamalar, ölçüsüz ve dengesizdir. Harcamalarda evvelâ Allah rızası düşünülmeli ve

yapılacak işler daima O’nun rızası istikametinde yapılmalıdır ki, dünya imar edilirken ukbâ harap olmasın.

Yine bize göre, gelir şekline dikkat edildiği kadar, gider şekline de dikkat edilmelidir. Nasıl ki, İslâm’ın meşru kabul etmediği kazanç yollarından biriyle ticaret yapılmaz; öyle de, İslâm’ın meşru kabul etmediği yerlere sarf ve harcama da yapılamaz. Zira kazancımızın helâl ve temiz olması gerektiği gibi, harcamalarımızın da temiz ve helâl yollarla olması Allah’ın (celle celâluhu) emridir.

4. Sermaye Birikimi ve Faiz

Sermaye birikimi mevzuunda İslâm, çeşitli faktörleri değerlendirerek meseleyi objektif olarak ele alır. Buna karşılık Marksist ve kapitalist felsefe, bu mevzuda oldukça sübjektif ve tutarsızdır.

Aslında, bu sistemlerin dünyanın hiçbir yerinde zulüm ve ceberuta başvurmadan tutunamamalarının gerçek sebebi de işte budur. Meselâ, Rusya’da milyonlarca insan, böyle bir gerekçe ile öldürülmüş, ama yerleştirilmek istenen sistem yine de yerleştirilememiş; hatta kısa bir süre sonra yıkılma sürecine girmiştir.

Sermaye, farklı sistemler itibarıyla oldukça geniş bir yelpâze teşkil eder. Kapitalist sistemde sermaye faizle iç içedir. Komünist sistemin ona karşı açık ve sûrî bir kavgasının var olduğu görülür.

Marshall, sermaye birikiminde faizin rolü inkâr edilemeyecek kadar büyüktür, diyerek, kapitalist düzenin faize vermiş olduğu önemi ifade eder. Buna mukabil Keynes, kapitalist dünyada faizi sorgulayan adam olarak, sermaye-faiz ilişkisi, iddia edildiği kadar etkili değildir, der.

Esasen her iki sistem de zenginin daha zengin, fakirin daha fakirleşmesine engel olabilmek amacıyla yola çıkmışlardır ama, netice itibarıyla, derde dert katmaktan başka bir yararları olduğunu söylemek oldukça zordur.

İslâm’ın hayata hayat olduğu bir toplumda ise, bir zümrenin olabildiğine zengin ve müreffeh, diğer bir zümrenin de fakir ve aç olması söz konusu değildir. Zira bu sistemde insanlar, Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) isnat edilen, *“Komşusu aç iken kendisi tok olan bizden değildir.”*[6] esprisini çok iyi idrak etmişler ve pratik hayatta da bunu büyük ölçüde uygulamaktadırlar.

Bu toplumda, yemek yediği bir sofrada kaşığını boş götürüp getiren ve yanındakini doyurmaya çalışan pek çok insan örneği göstermek mümkündür.[7]

Yaptırdığı takım elbisenin ceketini, yanında çalıştırdığı hizmetçisine verip, kendisi o takımın pantolonunu giyen ve niçin böyle yaptığı sorulunca da, “Allah Resûlü, *‘Giydiğinizden giydirin.’*[8] buyurur, hâlbuki benim iki takım yapmaya gücüm yoktu. Onun için bir elbiseyi aramızda paylaştırdım.” diyebilen kutlular da, yine bu yüce sistemin müntesiplerindendir.

Bu sistemde, bütün bir millet olarak, elemleri de lezzetleri de paylaşma vardır. Onun içindir ki, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) -ki o gün bir devlet reisidir- kıtlık olduğu zaman, ekmeğini sirkeye batırıp yiyerek hayatını devam ettirmeye çalışır.. ve tavrıyla halkıyla beraber olduğunu gösterir.

Ebû Ubeyde b. Cerrah (radıyallâhu anh) ordusu açlığa maruz kaldığı bir dönemde, kendisinin de, askerleri gibi bir-iki hurma ile iktifa etmeye çalıştığı, üzerinde durulacak örneklerdendir.

Konuyla alâkalı, Asr-ı Saadet’ten daha çok örnek göstermek mümkündür. Her şeyden evvel Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) eline geçenleri dağıtırken bir ibadet neşvesi içinde olduğunu… Hz. Ömer’in (radıyallâhu anh) kendi bahçesini vakfederken hayatının en mesut dakikalarını yaşadığını… Ebû Talha (radıyallâhu anh) bahçesini fakir fukaraya bağışlarken Cennet’le müjdelenmiş gibi iliklerine kadar sevinç duyduğunu söyleyebiliriz.

Hâsılı, İslâm’daki içtimaî hayat işte bu zenginliktedir. Dolayısıyla onun, ne Marshall’ın, zenginin daha zengin olmasını sınırlandırıcı tekliflerine ne de Keynes’in faiz ile ilgili doktrinlerine ihtiyacı vardır. Müslümanın bir tek şeye ihtiyacı vardır, o da, İslâm’ı bütün müesseseleriyle bir bütün olarak yaşamaktır.

5. İslâm’da Sermaye Birikimi

İslâm toplumunda faizin sermaye birikimi için teşvik edici bir özelliği yoktur. Ona göre sermaye birikimi için temel faktörlerin en birincisi yine emektir ve onun nazarında sermaye, birikmiş bir emektir. Emeğin tabiî kaynaklarla kontak sağlaması ve onları işlemesi kişiye ve topluma hazır üretilmiş mallar sağlar. Eğer fertler, üretilen bu malların hepsini tüketmez ve bir kısmını artırırsa, üretim için emeğin yanında ona yardımcı olacak yeni üretim vasıtaları elde edilmiş olacaktır.

İşte konuya ışık tutan önemli bir hâdise:

Bir gün Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de ashabı ile birlikte otururken genç yaşta dilenen bir fakir çıkagelir. Fakir, kendisinin ve ailesinin aç olduğunu, kendisine yiyecek verilmesini ister. Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) genç adama evinde bir şey olup olmadığını sorarlar. Adam evinde çocukları üzerine örtülmüş bir kilim ve bir tencereden başka bir şey olmadığını söyler. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu kilim ve tencerenin kendisine getirilmesin ister. Bunlar getirilince, ashabına döner ve 'Bunları kim satın alır?' buyururlar. Bir sahabi kalkar ve 'İkisini bir dirheme alırım' der. Bunun üzerine Efendimiz 'Daha fazla verecek yok mu?' buyururlar. Bir başka sahabi iki dirheme alacağını söyleyince Efendimiz ona verirler. Daha sonra Allah Resûlü o fakire dönerek, bir dirhemle yiyecek bir şeyler satın alıp ailesine götürmesini, diğer dirhemle de çarşıdan bir balta satın alıp gelmesini ister. Balta gelince Efendimiz bizzat kendi elleriyle baltanın sapını yerleştirip bu fakir adama uzatarak "Bu baltayı al, dağlara git, ot ve odun toplayarak para kazanmaya çalış. On beş gün hiç eve uğrama." buyururlar.

Adam gider ve on beş gün sonra kazandığı paralarla Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzuruna gelir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar:

"Bu senin için, kıyamet gününde yüzünde bir dilencilik lekesi ile gelmenden daha hayırlıdır. Dilenmek ancak şu üç kişi için caiz olabilir: Şiddetli fakirlik çeken, ağır bir borç altında bulunan, can yakıcı kan diyetini ödemeyi üstlenen."[9]

Buna göre, İslâm'da sermaye birikimi için en önemli unsur emektir denebilir. Olayda Resûlullah'ın gence on beş gün eve uğramamasını söylemesi bize sermaye birikimi konusunda şu prensipleri hatırlatmaktadır:

* İlerideki üretimi artırmak için bugünkü tüketimi kısmak gerekir.

* İslâm, sermaye birikimi için *kârı,* özendirici bir unsur olarak kullanır.

* İslâm, toplum refahını hedef alması nedeniyle servetin belirli ellerde toplanmasını sonuç verecek yolları belli ölçüde kapatır. Gelir ve servet daima küçük parçalara ayrılarak fertlere dağıtılır. Bunun sonucu olarak büyük kartellerin oluşması güçleşir. Tabiî bunun yerine, büyük yatırımların şirketler *(müsaheme)* yoluyla gerçekleştirilmesi sağlanır. Bu mülâhaza ile kurulacak

şirketlerde fertler küçük-büyük tasarruflarıyla pay sahibi olarak sermaye oluşum sürecine katılırlar.

Ayrıca malın elde tutulması ve piyasadan çekilmesi (kenz ve ihtikâr) gibi davranışların yasaklanması ve âtıl duran sermaye üzerine yüklenecek zekât vergisinin onu zamanla tüketmesi korkusuyla sermaye sahibinin malını işletmeye sokması ve tedavüle katması, üretimi ve sermaye birikimini hızlandırır.

Üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına zekât, sadaka ve infak adıyla gelir transferleri tüketim mallarına talebi artırır. Bu da üretimin ve millî gelirin artmasına yol açar. Millî gelirin artması ise fertlerin daha fazla tasarruf imkânı elde etmeleri demektir.

Sermaye birikiminde israf yasağı da önemli bir rol oynar.

Kısaca İslâm, sermaye birikiminde emeği temel unsur kabul eder, tasarrufları israf yasağıyla destekler. Kârı yatırımlarda teşvik unsuru olarak kullanır. Sermayenin âtıl kalmasını önleyici ve gelir artışını sağlayıcı etkileriyle zekâtı emreder, sadakaları ve infakı (harcama) mânevî saiklerle teşvik eder. Büyük yatırımları ise daha çok fertlerin tasarruflarını bir araya getirerek, müsaheme yoluyla kurdukları şirketler aracılığıyla gerçekleştirir.

6. Sermayenin Üretime Katkısı

Temelde emek kabul edilmediği takdirde, sermayeye de bir mesnet bulunamaz. Zira sermayeye emek inzimam ettiğinde, yani bir üretim faaliyetinde emekle sermaye birlikte yola çıktığında, sadece emekle kazanılanın çok fevkinde neticeler elde edilebilir.

Pratikteki tatbiki, bu hususu apaçık göstermektedir. Biri sermaye ile, diğeri sadece alın teri ile çalıştığında, sermaye ile çalışan çok daha fazla kazanır ve bu da gayet normaldir.

Kapitalist anlayışa göre, emek olmadığı zaman sermayenin de ortadan kalkması kaçınılmazdır. Söz gelimi, arazi ekilip biçilmediği takdirde, paralar bankalarda âtıl hâle gelir. Bu ise, Allah'ın sevmeyip, *'kenz'* olarak isimlendirdiği ve Mahkeme-i Kübrâ'da kızdırılıp kızdırılıp sahibinin alnına, sağına-soluna vurulacağı tehdidini yaptığı bir yöntem ve bir davranış tarzıdır.[10] Bu yolla elde edilen şeyin ne sahibine ne de cemiyete hiçbir yararı yoktur; hatta çok zararının olduğu bile söylenebilir.

Binaenaleyh, esas olan, işin hakkını vermektir. Herkes yaptığı işi, Allah'a, Resûlullah'a ve mü'minlere beğendirecek şekilde yapmalıdır.[11] Ayrıca, 'işin hakkını vermek' ifadesinin altında, 'Bir işi kaç kişi yapabilecekse o işin başında o kadar insanın bulunması gerekir.' mânâsı da söz konusudur. Yani, on kişinin yapacağı işin başına, yüz kişi yığılmamalıdır. Aksi bir davranış, hem istihsali (üretim) hem istihlâki (tüketim) hem de millî sermayeyi kundaklamak olur.

Meselenin bir diğer yönü de, işverenin, Allah'ın hakkını ayırmadan, ağzına götüreceği lokmanın kendisine haram olduğu şuurunda olmasıdır. İşverenin, evvelâ işçinin hakkını belirlemesi, takvime bağlaması şarttır. Şayet, işçisine verecek bir şey bulamazsa, işletmesine onu ortak yapmalıdır.

İşte bu konu dünden bugüne gele gele, kısmen mukayyet ve şartlı dahi olsa, nihayet cebrî olarak gelip bir yere dayanmıştır. Günümüzün büyük tüccarı, büyük iş adamı ve sanayicisi de, eski devirlerdeki kartellere benzer kartelleriyle, tröstleriyle, holdingleriyle er-geç gelip bu noktaya dayanacaktır.

Zira *beşer, köleliği reddettiği gibi, işçiliği ve ücretle çalışmayı da reddetmektedir.*[12] Bunların bir kısmı hüsnü niyetle ve samimiyetle eski durumu devam ettirmeyi düşünseler de, tabakât-ı beşer çapında estirilen umumî havadan konjonktürel olarak sonuna kadar bu işi devam ettirmeleri çok zor, hatta imkânsızdır.

Dolayısıyla, şayet işveren, işçisine kendi hayat standardına uygun bir ücret ödeyemiyorsa, onu belli nispetlerde işine ortak etmelidir. Böylece işçi de, çarkın nasıl döndüğünü daha yakından görecek, işverene inanacak ve işe omuz vererek onu kendi işi gibi sahiplenecektir.

Zaten, belli yerlerde de işveren-işçi münasebetleri bu istikamete doğru kaymaktadır. Belki bir gün gelecek, işçi ve işveren arasındaki dengeyi korumak için bu da alternatif bir çözüm olacaktır.

Elbette ki bu, bütünüyle böyle olacak demek değildir. Kanaatkâr ve kendi hakkından daha çok işverenin hukukunu düşünen insanlar, bulundukları hâl üzere devam ettikleri müddetçe o kesimde de bir değişiklik olmayacak ve onlar âdeta örnek birer tablo misillü oldukları gibi kalacaklardır. Ama ifade ettiğimiz gibi, büyük bir ekseriyetin ciddî bir değişiklik ve istihâleye maruz kalması da kaçınılmaz görülmektedir.

1 Necm sûresi, 53/39-40.

2 Necm sûresi, 53/39.

3 İbn Mâce, *rühûn* 4.

4 Buhârî, *teheccüd* 15; *savm* 51; *edeb* 86; Tirmizî, *zühd* 64.

5 Buhârî, *büyû* 98, *hars* 13, *icâre* 12, *enbiyâ* 53, *edeb* 5; Müslim, *zikir* 100.

6 Hâkim, *el-Müstedrek* 2/15.

7 Buhârî, *tefsir* (59) 6; Müslim, *eşribe* 172, 173.

8 Buhârî, *iman* 22; *edep* 44; Müslim, *eymân* 40; Ebû Dâvûd, *edep* 124; Tirmizî, *birr* 29.

9 Ebû Dâvûd, *zekât* 26; İbn Mâce, *ticârât* 25. Bu hususu takviye eden başka bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *"... Sizden birinizin urganını alarak dağdan odun toplayıp ve onları satıp geçinmesi, bir kimseye gelip ondan bir şey istemesinden, -o kişi versin-vermesin- daha hayırlıdır."* (Buhârî, *büyû* 15)

10 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/34-35.

11 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/105.

12 Bediüzzaman, *Sözler* s.772-773.

J. ÜCRET

Ücret, Arapça bir kelime olup, "Bir iş veya hizmet karşılığı verilen hak" demektir. Ücret, çalışmanın hedefi ve tabiî bir neticesidir.

Beşer tarihinde ücret meselesini en iyi şekilde ele alıp, onu en âdil esaslara bağlayan tek sistem İslâm'dır. O, maddî-mânevî hiçbir çalışmanın karşılıksız kalmayacağı prensibini getirmiş biricik sistemdir.

1. Ücret Teorileri

Ücret neye göre değerlendirilecek, nasıl ve ne zaman verilecektir? Bugüne kadar iktisatçıları en çok meşgul eden konulardan biri hiç şüphesiz bu soruya verilecek cevap olmuş ve bu amaçla çok sayıda ücret teorileri ortaya konmuştur.

Ricardo'ya göre, insan emeğinin bir *tabiî,* bir de *piyasa* fiyatı mevcuttur. Bunlardan ilki, asgarî geçinme haddi olup, işçinin kendisini ve ailesini yaşatacak asgarî bir ücret seviyesi; ikincisi ise, işgücü arz ve talebine bağlı olarak piyasada teşekkül eden ücret seviyesidir. Böylece Ricardo, emeği bir meta gibi değerlendirip, ücreti emeğin arzı esasına dayandırmıştır.

John Stuart Mill tarafından geliştirilen ve klasik ücret teorilerinden biri kabul edilen, *ücret fonu teorisi*ne göre ise, ücreti tayin eden, Ricardo'nun görüşünün tam aksine emek talebidir. Bu teoriye göre, belli bir dönemde millî sermayeden işçi ücretlerine ayrılan fonun işçi sayısına bölünmesi ücret seviyesini belirler. Ücret fonu nüfustan daha hızlı bir artış gösterdiği takdirde, ücretler yükselir, aksine nüfus ücret fonundan daha hızlı yükseldiğinde ücretler düşer.

Bu teori, Malthus'un *nüfus planlaması teorisi*yle çok ciddî bir irtibat içindedir. Malthus'a göre, nüfus geometrik, üretim ise aritmetik bir yol izleyerek artmaktadır. Dolayısıyla bir gün gelecek, yeryüzünde mevcut gıda maddeleri insanlara kâfi gelmeyecektir. Bu kötü neticeye düşmemek için nüfus planlaması kaçınılmazdır. Zira her doğan çocuk, sofradaki mevcut ekmeği küçültmektedir.

Malthus ve günümüzde onun söylediklerini -hâşâ!- ilâhî bir mesaj gibi kabul eden hayranları, insanı ve onun muhtaç olduğu her şeyi yaratanın Allah olduğunu unutarak böyle yanlış bir yola sapmışlardır. O Allah ki, yarattığı her canlıyı rızkıyla beraber yaratmaktadır. Her doğan çocuk, sofraya elindeki

ekmekle iştirak etmekte ve bir bakıma sofraya daha bir zenginlik kazandırmaktadır.

Ne var ki bizim burada konumuz, nüfus planlaması ve onun tenkidi olmadığından, şimdilik o hususa girmeyeceğiz. Burada üzerinde durduğumuz mesele, klasik ücret teorisinin bu sakat düşünce ile olan irtibatıdır. Dolayısıyla da bunun, hiçbir insanî yanının olmadığını vurgulamaktır.

Marks, ücret meselesinde daha ciddî bir yanılgı içindedir. Kâr, ona göre işçinin ücretinden çalınmış bir haktır ve ücret tamamen emeğe dayalıdır. Dolayısıyla elde edilen mamulün hepsinde, eş bir ücret standardı olmalıdır.

Batı dünyasında en çok kabul gören ücret teorilerden biri de *marjinal verimlilik teorisi*dir. Bu iyimser teoriye göre ücret seviyesi, üretime katılan sonuncu işçinin marjinal verimliliğine göre belirlenir. Yani marjinal (sonuncu) işçinin sağladığı hâsıla artışı, ücret seviyesini belirler. Buna göre, emeğin verimliliği arttıkça üretim, üretim arttıkça da ücret artacaktır.

Ancak, pratikte işçiye verilen ücretin, bu teoride ileri sürüldüğü şekilde işçi lehine doğru sarktığı hiç görülmemiştir ve işçi, ekseriyet itibarıyla hep asgarî ücret üzerinden muamele görmüştür. Belki bazen, asgarî ücret çok aşağıya çekilmiş ve verilen ücretler yüksek gibi gösterilmiştir ama, neticede işçinin aldığı ücret onun için hep boğaz tokluğu ölçüsünde kalmıştır.

Batı dünyasında geliştirilen bir diğer iyimser ücret teorisi de *pazarlık gücü teorisi*dir. Bu teori, işçinin teşkilatlanmasını ve işverene karşı bir güç olarak çıkıp onunla pazarlık yapmasını savunur ve ücret seviyesinin belirlenmesinde bu gücü esas kabul eder.

Bu iyimser ücret teorileri suiistimale uğramadıkları ölçüde, işçi adına kısmen faydalı olmuştur. Ancak bunlardan marjinal verimlilik teorisinde ücretin seviyesi emeğin verimliliğine bağlandığından ve bunun tespiti de tamamen işverene bırakıldığından kötüye kullanılma yolu da açıktır. Buna karşılık, pazarlık gücü teorisinin tatbik görmesi, suiistimal edilmesi hâlinde belli ölçüde işverenin mağduriyetine yol açabilir.

Günümüzde durum biraz daha farklıdır. Bilhassa ileri ülkelerde, işçiye eskisine göre daha insanca bir muamele yapılmaktadır. Şu kadar var ki, İslâm'ın teklif ettiği ücret sistemine ve ücret seviyesine henüz hiçbir beşerî sistem ulaşabilmiş değildir. Nitekim İslâm'ın mevzu ile alâkalı prensiplerini zikrettiğimizde, bu durum daha açıkça görülecektir.

2. İslâm'da Ücret

İşçi, ne kapitalist ve liberal sistemlerde ne de komünist ve kolektivist sistemlerde aradığını bulmuş değildir. Her ne kadar Batıda işçinin hayat standardı biraz yükselmiş olsa da, yine de o, çarşı ve pazardaki arz-talep ölçüleri seviyesinde bir ücret alamamaktadır.

Komünist ve kolektivist sistemlerde arz-talep bütünüyle devlet tekelinde olduğundan, işçinin, kendi standardının ne olması gerektiği hakkında hiçbir tercih şansı olmamıştır/olmamaktadır. Bütün mukayese zemininin ortadan kaldırıldığı bu dünyada işçi, eline verileni öpüp başına koymak zorundadır. Bu sistemlerin tek ortak yanı, hepsinde de işçinin istismar edilmesidir. Birisinde bu istismar makyajlı iken, diğerinde bütün çirkinliği ile ortadadır.

İslâm'a göre ücret, işçi ile işveren arasındaki pazarlığa bağlıdır. Ancak önceden bir pazarlık yapılmadıysa *ecr-i misil* (emsal ücret) verilir ki, bu da örfe göre tespit edilir. Esasen bu esneklik tamamen işçinin lehinedir. Ancak işveren adına da herhangi bir haksızlık söz konusu değildir.

Biz, İslâm'ın bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi ve tatbikinin bir bütün olarak yapılması mevzuu üzerinde hep ısrarla durduk. Ücret meselesi için de aynı durum söz konusudur. Ücret konusu, işçi ile işveren arasındaki münasebetlerden sadece biridir. Bu itibarla, onu müstakil olarak ele almanın, istenilen sonucu vermeyeceği açıktır.

Bu sebeple, ücretle birlikte diğer karşılıklı hak ve sorumluluklar da nazara alınmalı ve ücret, bu münasebetler zincirini meydana getiren halkalardan biri olarak değerlendirilmelidir. Hatta bu mesele, İslâm'ın içtimaî ve iktisadî diğer prensip ve müeyyideleri arasındaki yer ve durumuna göre de ele alınıp incelenmelidir.

Bununla şu noktayı hatırlatmak istiyorum: Ücret, işçi ve işveren arasındaki anlaşmaya bağlanırken, İslâm'ın çizdiği işçi ve işveren motifini gözden ırak tutarsak, İslâm'ın bu mevzudaki üstün yanını bütün berraklığı ile göremeyiz. Onun için, evvelâ bu noktaların iyi bilinmesi ve değerlendirmelerin bu bilgiler üzerinde gerçekleştirilmesi zaruret derecesinde önemlidir.

Müslüman işçi, yaptığı işi Allah'a, Resûlü'ne ve bütün mü'minlere arz edecek şekilde en mükemmel şekilde yapar.[1] Böyle birinin işverenin hakkına tecavüzü imkânsızdır. Bu anlayışta olan biri ne vakit zayi eder ne de harcaması gereken emeği esirger. Çünkü o, yapacağı her şeyin teker teker hesabının

sorulacağı bir güne inanmaktadır.

*Müslüman işveren*e gelince; emri altında çalıştırdıkları onun kardeşleridir. Yediğinden yedirir, giydiğinden giydirir ve onlara gücünün üstünde yük yüklemez. Yükleyecek olursa, kendisi de o yükün altına giriverir.[2] Gönül verdiği temel kaynak itibarıyla bütün bunlar daha önceden onun kulağına birer teşvik olarak fısıldanmıştır.

Ne var ki, âlemşümûl bir adalet mesajıyla gelen İslâm, zaten diğer dinamikleriyle de böyle bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu teklifler, hiçbir Müslüman işveren için tâkatinin üstünde teklifler değildir. Aynı zamanda Müslüman işveren, işçinin ücretini, daha alın teri kurumadan verir. Bu, işçiyi psikolojik olarak rahatlatacağı ve onun şevkini artıracağı gibi, işvereni de aynı şekilde rahatlatacaktır.

Diğer taraftan işçinin sağlığı ile oynayan hiçbir iş koluna, İslâm cevaz vermez; zira *bir insanın hayatı, Allah katında bütün insanların hayatı kadar değer ve kıymete sahiptir.*[3] Durum böyle olunca, yüzde yüz emniyet ve yüzde yüz sıhhat kazandırılmadıkça, İslâm bir işçiyi yerin derinliklerine salıp oralarda çalıştırmaya asla razı olamaz. Zaten şuurlu hiçbir Müslüman işveren de böyle bir vebali göze alamaz.

Böyle bir durumda mesele, zaten, hiçbir zaman ferdin şahsî inisiyatifine de bırakılamaz. Bu gibi iş yerlerini denetim ve kontrol altında tutmak devletin vazifesidir.

a. Ücretlerde Farklılık

Ücret mevzuunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da ücretin çeşitliliği meselesidir. Cenâb-ı Hak, insanları ayrı ayrı istidat ve kabiliyette yaratmıştır. Kabiliyetlerdeki bu ayrılığın, yapılan işe aksetmesi ne derece normal ise, yapılan işlerdeki ayrılığın da ücrete aynı şekilde aksetmesi o derece tabiîdir.

Dünya, insanın istidat ve kabiliyetlerinin inkişaf edebileceği bir meydandır. Biz bu noktada diğer canlılardan ayrılırız. Onlar, hayata başka bir âlemde talim ve terbiye görmüş gibi gelirler ve bütün şartlara âşina ve nigehbân olarak dünya ile tanışırlar. Bediüzzaman 23. Söz'de meseleyi bu zaviyeden ele almış ve bu farklılığı ciddî bir şekilde tahlile tâbi tutmuştur.[4]

Dünya, insan için, duygu ve kabiliyetleri inkişaf ettirme yeridir. Onun için

İslâm, duygu ve kabiliyetlerin inkişaf ettirilmesine göre bir mükâfat prensibi vaz'etmiştir.

Fevkalâde istidat ve kabiliyet, fevkalâde muameleyi gerektirir. Bu, İslâm'ın ücret ve mükâfat mevzuunda değişmeyen bir prensibidir. Kur'ân, *"İnsana sa'yinden başka bir şey yoktur."*[5] derken, beyin ameliyesi yapana da, beden ameliyesinde bulunana da emekleri nispetinde karşılık verme ölçüsünü getirmiştir.

Dolayısıyla insanlar içinde Hz. Ömer kafasını taşıyana verilecek olan mükâfat ile, omuzları üzerinde cılız bir kafa taşıyan birine verilecek mükâfat her hâlde aynı olmayacaktır ve olmamalıdır da.

Gece-gündüz durmadan düşünen bir insanla, sırt üstü yan gelip yatan insanı birlikte değerlendirmek elbette doğru değildir. Onun için, dünyanın büyük bölümünde, uzun zaman eşit ücret teorisi tamamen beşerin tabiatına, fıtratına ters bir istikamette işlemiş ve asla her zaman kabul edilebilir bir tatbikat görmemiştir.

Öyle ise, her istidat ve kabiliyet, kâmet-i kıymetine göre ücret almalıdır. Ancak, *en aşağı seviyedeki insana verilen ücret, mutlaka onun insanca yaşamasına yetecek ölçüde olmalı;* fazlalıklar ise, insanların o mevzudaki maharet ve tecrübelerine göre tespit edilmelidir.

b. İşçi-İşveren Münasebetleri

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanları içinde en iyi kazanç, hassasiyetle işin üzerinde durularak ve işverene saygı gösterilerek elde edilen kazançtır.

İslâm, işverenin hakkının zimmete geçirilmesini haram saymaktadır. Patron işçiye zulüm yapsa dahi, işçi ona zulüm yapmamalıdır. Aynı mesele aksi durum için de söz konusudur. Zira başkasının zulmü, insanı zulüm işlemekte mazur hâle getiremez:

"Başkalarının zulmü ve cevri sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Âdil olun, zira bu, takvaya daha uygundur."[6] âyeti karşısında her mü'min tir tir titrer.

İslâm'ın çizdiği motif içinde işçi ve işveren, aynı cesedin uzuvları gibidir. Aralarında nefret, adavet, kin ve şekavet yoktur. İşçi işçilik ahlâkına, işveren de işveren ahlâkına riayet eder. Birisi işi en güzel şekilde yapar, diğeri de ona daha teri kurumadan hakkını verir ve her iki taraf da birbirine kardeş gibi

davranır.

Bu sistemde, işçi ile patronun asgarî müşterekleri o kadar çoktur ki, işçi ile patron arasında hayat standardı bakımından âdeta bir fark yok gibidir. Zaten İslâm, lüks ve israfı haram kılmış, daima sade bir hayatı teşvik etmiştir.

İşveren, ne kadar zengin olursa olsun, İslâmî bir ölçü içinde yaşayacak olursa, onun hayat standardı ve yaşama seviyesi sıradan bir insanınkinden çok da farklı olmayacaktır. Yani, İslâm'da ferdin tabiî hayat tarzı budur. İşte böyle bir cemiyet içinde aşırı derecede standart farklılıkları da olmayacaktır.

Bu sistemde, Ebû Zerr'in yaptığı gibi, bir insanın kölesiyle aynı elbiseyi giymesi ve aynı şeyi yemesi gayet normaldir. Ve yine halife ile hizmetçisinin bir tek bineği nöbetleşe kullanıp, deveye sıra ile binmeleri hiç de fevkalâdeden bir hâdise değildir.

İşte İslâm'da ücret meselesi, böyle bir espri içinde ele alınmakta ve hem işçi hem de işveren asla mağdur edilmemektedir.

Bu sistemde grev ve lokavt teşvik edilmemektedir. Elbette beşerî münasebetler içinde bazı uyuşmazlıklar olacaktır. Ama kendilerini mağdur kabul eden insanların müracaat edecekleri bir kuruluş mutlaka bulunacaktır. İslâm'da bu gayeye matuf hizmet amacıyla kurulmuş *"Hisbe teşkilatı"* diye bir kurum vardır.

Zannedilmesin ki, biz bu sözlerimizle ütopik bir hayattan bahsediyoruz. Aksine, asırlarca amansız bir dünyanın en acımasız darbeleri karşısında dahi sarsılmayan ilâhî bir sistemden bahsediyoruz.

Farabî, *el-Medinetü'l-Fâzıla*'sında ütopiktir. Eflâtun bir ütopya yazmıştır.. ve daha niceleri… ama bunlar hiç yaşanmamıştır. İslâm'la ortaya konanlar ise birer vak'adır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok kısa zamanda ilelebet pâyidâr olacak bir sistem kurmuştur.

Şayet günümüzün İslâm âlemi, iktisadî bir çöküntü içinde ise, bunun sebeplerini âfâkta (dışarılarda) aramak yerine her fert kendi vicdan ve hayatındaki boşluklarda aramalıdır. Aslında bu his ve duygu olmadan da hiçbir yere varmak mümkün değildir.

1 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/105.

2 Buhârî, *iman* 22; *ıtk* 15; *edeb* 44; Müslim, *eymân* 40; Tirmizî, *birr* 29.

3 Mâide sûresi, 5/32.

4 Bediüzzaman, *Sözler* s.336, (23. Söz, 1. Mebhas, 4. Nokta).

5 Necm sûresi, 53/39.

6 Mâide sûresi, 5/8.

K. TİCARÎ YAPI

İslâmî prensipler, akideden ibadete, ondan muamelata, tıpkı bir ağacın çekirdeğinden dal ve meyvelerine doğru gelişmesi gibi bir durum arz etmektedir. Vahy-i semavî ile beslenen, gelişen Din-i Mübin-i İslâm ve onun prensiplerini tekeffül eden Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, ancak bütünüyle yaşandığı ve ondaki prensipler hazmedilip pratik hayata aktarıldığı ölçüde mü'minler, itikadî ve amelî düalizmden (ikilik) kurtulup iç aydınlığına ereceklerdir. Onun için biz, huzur ve saadeti büyük ölçüde içte aydınlanmaya bağlıyoruz. İslâm'daki ticarî yapı gibi bir konuda, böyle bir mesele ile giriş yapmamız da işte bundandır.

İnsanın mesut olup, emniyet ve güven içinde yaşaması, ancak mamur bir dünya ve aydın bir iç yapıyla mümkündür. Bu hususlardan hangisi ihmal edilse, mutlaka toplum hayatında bir aritmi yaşanmaya başlar ve insanın huzurundan bir parça koparılıp alınmış olur.

Son asırlar itibarıyla mânevî hayatta meydana gelen boşluk, insanları maddeciliğe ve bohemliğe sürüklemiştir. Tabiî, maddeyi bütün bütün ihmal edenler de spiritüalizm bataklığına yuvarlanmışlardır. Aslında her iki eksiklikte de beşer fıtratını tam bilememe söz konusudur.

İnsan, madde ve mânâ enginliği olan iki yönlü bir varlıktır. O değerlendirilirken iki yönü de birden nazara alınıp öyle değerlendirilmelidir. Şayet bir insan, bütün dünya hazinelerinin ortasında doğmuş ve büyümüş olsaydı ve madde ile alâkalı her türlü arzusu, isteği anında yerine getirilseydi, o yine kendisini mutlu ve mesut kılacak yollar araştıracak ve bu konuda bitmeyen bir uğraşı içinde olacaktı.

Evet, yaşanan bu hayat, eğer sadece maddeden ibaret olup, insanın sadece bedenine ve cesedine hitap etseydi böyle bir hayatın bıkkınlık ve bezginlik doğuracağı muhakkaktı. Zira insan, bilerek/bilmeyerek hep yenilik ister. Her şeyden evvel, orijinalite, insanın asla vazgeçemediği bir zaafıdır. Mutluluğu, sırf lüks evlerde, villalarda, arabalarda, müdebdeb (gösterişli) sofra ve partilerde arayan ve bazen onu bir kadeh içki içinde gören bir düşüncenin, her an ayrı bir yenilik peşinde koşması ve kendini onunla tatmine çalışması, hiç de anormal değildir. Anormal olan, onun o yanlış hayat felsefesi ve hayat düşüncesidir.

Bu felsefeye göre ihtiyarlık, onun başına bir belâ ve hayattan zevk alamama,

onun en korktuğu şeydir. Hastalıklar onun amansız düşmanı, ölüm ise, düşmanların en korkuncudur. İşte böyle biri için bütün bunları hiç düşünmemek veya unutmak nasıl mümkün olur diye o değişik yolları deneyip duracaktır.

Evet, hayat felsefesi böyle olan insanların yaşayacağı hayat da ona göre olacaktır. Unutmak ve hatırlamamak için, insan olduğunu düşünmeyecek, hatta onu hatırlamamaya çalışacak ve her gün ayrı bir yeniliğin peşine takılıp gidecektir. Farklı bir ifade ile, bu bir iç boşluğu meselesidir. Diğer fanteziler de en az bu hayat tarzı kadar mânâsız ve boştur. Boşlukta daima bir sallantı ve tehlike, dolu şeylerde ise bir âhenk ve oturmuşluk söz konusudur.

İnsanın iç derinlik ve zenginliğine ümit ve saadet vaad eden bir düşünce inzimam ettiği zaman, onun, ne gidip başaşağı materyalizm kuyusuna düşmesi ne de alternatif başka hayallere kapılması söz konusu olur. Böyle mamur bir insan, dünya ve ukbâ adına mamur, mesut bir hayat yaşar ve hep beden-ruh dengesi içinde bulunur. Bedenine ait bütün zevkleri meşru dairede tatmin eder; fakat bir an dahi ukbâyı unutmaz. Hele asla kalbî ve ruhî hayatını ihmal etmez. O, Rabbiyle olan münasebetlerinde olabildiğine samimî, dolayısıyla da eli işte olduğu aynı anda gözü de hep mahbubunda ve maksudundadır.

Böyle birinin tezgâhı harıl harıl işlerken, sinesi de “Allah Allah” ritmiyle çarpar durur. Makineler çalışıp tarrakalar çıkarırken, o da gönlündeki tarrakalarla hep Rabbini tesbih ve takdis eder. İşte bu, bir iç aydınlığıdır ve ruh-ceset muvazenesini iyi kurabilen aydınlık bir sinenin her zamanki hâlidir.

1. Takas ve Prensipleri

Takas, malın malla mübadelesi demektir. Eskiden yüzde seksen ticaret, hep malın malla mübadelesi şeklinde yapılırdı. *Mukâyada* adı verilen malın malla mübadelesi, eski fıkıh kitaplarında çok ciddî bir yer işgal eder.

Daha sonra paranın tedavülde ağırlık kazanmasıyla birlikte, yavaş yavaş malın malla mübadelesi, çarşı ve pazarda para lehine değişmiştir. Bu durumun faydalı olup olmadığının her zaman münakaşası yapılabilir. Bazı devletlerarası alım-satımlarda malın malla mübadelesi, hâlâ büyük bir ekseriyetle devam etmektedir. Ayrıca bu alışveriş şekli, günümüzde dahi bazı iktisatçılarca hararetle tavsiye edilmekte ve ticarî dalgalanmalara karşı en kalıcı çare olarak gösterilmektedir. Ama biz bu hususu şimdilik geçiyoruz.

Sair ticarî akitlerde geçerli olan belli başlı prensipler, takasta da geçerlidir. Bu temel prensiplerden bazıları şunlardır:

a. Emniyet ve güven

İslâm, hem alıcıyı hem de satıcıyı emniyet ve güven altına almıştır. Bunu gerçekleştirmek için de bazı prensipler vaz'etmiştir:

1. Muhayyerlik: Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde, *"Alışveriş yapanlar (âkideyn) birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."*[1] buyurmaktadır. Başka bir rivayette, bu hadisin devamında, *"... veya onlardan biri diğerine 'Artık seç' demedikçe ..."*[2] ilavesi vardır. Bir başka rivayette ise, ilave şu şekildedir:

"Eğer malın keyfiyetini beyan eder ve doğru söylerlerse o alışverişleri bereketli olur. Aksine, beyan etmez, yalan ve aldatma yoluna saparlarsa, onun yümün ve bereketi de kaybolur gider."[3]

Binaenaleyh alışveriş ile ilgili akit, birbirinden ayrılmadıkça ne satıcıyı ne de müşteriyi bağlar. İcap ederse orada akdi feshedebilirler. Ve yine icap ederse, akit gerçekleştikten sonra da bir araya gelip alışverişi kaldırırlar ki, buna da *ikâle* denir. Böylece ne alan ne de satanın mağduriyeti asla söz konusu olmaz.

2. Muhayyerlik şartı: Hem alıcı hem de satıcı alışverişi muhayyerlik şartına bağlı olarak da yapabilirler. 'Muhayyerlik şartı' yukarıda anlattığımız 'muhayyerlik'ten farklıdır. Bir teminat ve garanti olması bakımından birbirine benzeseler de, muhayyerlikte akdin yapıldığı meclisten ayrılmama şartı vardır. Veya ikâle yapılacaksa her iki tarafın rızası söz konusudur.

Muhayyerlik şartında ise satıcı veya alıcı, pazarlığı şarta bağlı yapmaktadırlar. Yani alan, "Ben bunu aldım; ama şu kadar süre muhayyerim." der. Aynı sözü satıcı da söyleyebilir. İşte buna 'muhayyerlik şartı' denir ki, İslâmî ticarette bu da önemli kurallardan biridir.

Bu prensip, bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tatbik edilmiştir. Hıbban b. Munkiz (radıyallâhu anh) başından yediği bir darbe sebebiyle travma geçirmişti. Onun için çarşıda-pazarda aldanabiliyordu. Bir gün Allah Resûlü'ne geldi ve bu durumunu haber verdi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona şu tavsiyede bulundu:

"Alışveriş yaptığında 'Aldatmaca yok, benim için muhayyerlik var!' de ve malı öyle al."[4]

Başka bir rivayette ise hadiste, *"üç gün"*[5] ilavesi de vardır. Ancak

muhayyerlik müddeti mevzuunda mezhepler arasında küçük bir kısım ihtilaflar söz konusudur.[6]

3. Görme muhayyerliği: Bir insan görmeden aldığı mal hakkında muhayyerdir; isterse yapılan bu alışverişi feshedebilir. Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) mevzu ile alâkalı olarak, *"Kim bir şeyi görmeden aldı ise o, muhayyerdir."*[7] buyururlar.

4. Ayıp ve kusurdan dolayı doğan muhayyerlik: Ticarette asıl olan, malın sağlam ve sıhhatli olmasının yanı sıra müşterinin istediği vasıfları da haiz bulunmasıdır. Eğer müşteri satın aldığı malda, daha önceden belirtilmemiş bir kusur ve ayıp müşâhede ederse, akdi bozup alışverişi feshedebilir.

Görülüyor ki, İslâm'da hem alıcı hem de satıcı kat'iyen herhangi bir zarara uğratılmamakta ve her ikisi de ticarî akitle de korunma altına alınmaktadır. Bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde ticarette böyle teferruata ait meselelerin ele alınmış olması, İslâm dininin mucize bir sistem olduğunu ve bu sistem içinde çözülmedik bir mesele kalmadığını/kalmayacağını göstermektedir.

b. Malın bir kıymet ve değerinin olması

İslâm'da yasak edilmiş bir kısım muharremât (haram kılınmış şeyler) vardır ki, bunların ticaret malı olarak alınıp satılması caiz değildir.

Meselâ, İslâm'a göre, içki, domuz ve kan haramdır.[8] Bunları alıp-satmak da aynı şekilde haramdır. Zira bunlar, İslâm'a göre 'mâl-i mütekavvim (kıymet ve değeri olan mal)' değillerdir. Bunların ticaretini yapan bir insan, faiz alan, hırsızlık yapan, milletin malını gasp eden kimseler gibi haram bir iş yapmış olur.

c. Mala hâkim olunması

Bir insan havadaki kuşu, denizdeki balığı satamaz. Böyle bir alışveriş asla caiz değildir. İslâm'da bir malın alınıp-satılabilmesi için o malın, kişinin hâkimiyeti altında olması gerekir.[9] Ancak selem ve istisna' (mal siparişi) akitleri bundan müstesna kabul edilmişlerdir.[10]

Görülüyor ki, İslâm'da ticaret müessesesi çok sağlam kaideler üzerine oturtulmuş ve âdeta suiistimale meydan verebilecek bütün menfezler kapatılmaya çalışılmıştır.

2. Selem ve Şartları

Selem; para peşin, mal veresiye olmak üzere yapılan ticarî bir akit şeklidir. Günümüzde de çok yaygın olan bu alışverişe göre, alıcı parayı peşin yatırır. Üzerinde anlaşılan ileri bir tarihte de malı teslim alır.

Mal göz önünde olmadığı için, bir anlaşmazlık ihtimaline karşı selem alışverişi bazı şartlara bağlanmıştır.

Bu şartlar şunlardan ibarettir:

1. Malın cinsi belli olmalıdır. Buğday, arpa veya pirinç gibi.

2. Malın nev'i belli olmalıdır. Yağmur veya kuyu suyu ile sulanmış olması gibi.

3. Malın sıfatı belli olmalıdır. İyi, orta veya düşük kalite gibi.

4. Malın ölçü, tartı veya adet itibarıyla miktarı tespit edilmiş olmalıdır.

5. Malın teslim yeri ve tarihi belli olmalıdır.

6. Mal, selem yoluyla alışverişe elverişli olmalı ve şer'an faiz sayılan türden olmamalıdır. Meselâ, altın veya gümüş para karşılığında yine altın veya gümüş satın alınmamalıdır.

7. Para peşin ödenmelidir. Aksi hâlde selem akdi geçersizdir.[11]

Selem akdi, bu ve benzeri bazı şartlara bağlı olarak tecviz edilmiştir. Diğer alışveriş şekilleriyle beraber bu alışveriş şekli de, şekil ve pratikteki tatbik edilebilirliği itibarıyla bize şunu bir kere daha hatırlatmaktadır ki, topyekün bir hayatı garanti altına alma vaadiyle gelen İslâm, ne ferdî ne ailevî ne de cemiyete ait hiçbir meseleyi asla ihmal etmemiştir.

Kur'ân ve Sünnet'in sinesine kulak verdiğimiz zaman, tek bir fertten en büyük topluluklara, ondan değişik dünya milletlerine kadar onda bütün bir hayatın ses ve soluğunu duyar gibi oluruz.

Kur'ân, muhtevası içinde bu hususlara büyük bir yer ayırmıştır. Öyle ki, çarşı ve pazardaki en küçük ticarî işlerimiz dahi onda söz konusu edilmektedir. Hem kevnî kanunlar hem de şer'î prensipler, onda açık ve net olarak anlatıldığına göre insana düşen onu iyi anlamaya çalışmak ve ona uymaktır.

Ticarî yapılanma için de aynı şeyler söz konusudur. İslâm'ın meşru gördüğü ticaret ve alışveriş şekilleri piyasa ve pazarı âdeta içinde ibadet yapılan büyük bir mâbet havasına soktuğu gibi; İslâm'ın gayri meşru dediği, tasvip etmediği ticaret ve alışveriş şekilleri de yine aynı piyasa ve pazarı kokuşmuş bir

mezbeleliğe çevirmektedir. Orada ruhî haz ve huzurdan bahsedilemez. Evet, İslâmî bir anlayış içinde yapılan alışverişin yapıldığı çarşı ve pazara lâhûtî bir hava ve atmosfer hâkimdir. Bu hava ve atmosfer ise, insanın ruhuna Cennet kokulu bir huzur üfler.

Onun içindir ki Müslüman, İslâm'ın meşru gördüğü alışveriş şekillerini bildiği kadar, gayri meşru şekilleri de bilmeli ve kazancını haram yollara sapmadan sağlamalıdır.

3. Tekel (Monopol)

Tekel, mutlak veya nisbî olarak piyasa hâkimiyetini ifade eden bir tabirdir. Frenkçesi *monopol*dür. Monopol, tek satıcı demektir. Bu, bir tek fert veya firma olabileceği gibi, tek satıcı havasıyla hareket eden bir firmalar zinciri de olabilir. Mühim olan, kelimenin ifade ettiği mânâdır. Pratikte her türlü mal çeşidinde tekelcilik mümkündür.

Tekel, piyasaya arz edilecek mala bütünüyle hâkim olma ve onu istenilen yerlere kanalize etme işidir. Bu anlayışın hâkim olduğu bir ortamda, talep sahibinin ilk ve değişmeyen muhatabı, daima tekelcilerdir ve piyasada sadece onların hükmü geçerlidir.

Bütün monopolcüler bu tarife girdiği gibi, müstehlik (tüketici) ile müstahsilin (üretici) yüz yüze gelmesine mâni olan komisyoncular da bu tarife dahildir. Bunların hepsinde ortak bir yön vardır ki o da, malın tekelde toplanıp çok defa haksız bir kazanç elde edilmesidir.

İslâm bütünüyle tekelciliğin karşısındadır. Çünkü İslâm'da adalet, değişmeyen bir esastır. O, sınıf farklılığının karşısında olduğu gibi, her türlü sınıflaşmaya giden yolların da karşısındadır. Hâlbuki monopol veya tekel, bir sınıf veya zümre hâkimiyeti demektir ki, elbette İslâm, onun karşısında olacaktır. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) birçok hadis-i şeriflerinde kemal-i hassasiyet ve ciddiyetle bu konu üzerinde durmaktadır.

İslâm, içtimaîliği önde bir yapıya sahiptir. Her Müslüman da böyle bir yapının temsilcisidir. O, tek başına yaşayamaz. Hele topluma zarar verecek bir yolda asla ve kat'a yürüyemez. Binaenaleyh İslâmî bir sistem içinde olabildiğine fakir, mazlum veya mağdur yoktur ve görülmemiştir. Eğer olmuşsa, bu mazlum ve mağdurlara hep birlikte el uzatılmış, bütün yardımlaşma mekanizmaları harekete geçirilmiş ve böyleleri tez zamanda içinde bulundukları durumdan kurtarılmışlardır. Müslümanlar arasında uzun süreli bir

mağdurlar topluluğuna tarih hiçbir zaman şahit olmamıştır.

Aksine, Müslümanlığın hükümfermâ olduğu bazı devirlerde, zekât ve sadaka vermek isteyen kimselerin, zekât ve sadakalarını verecek kimse bulamadıkları da olmuştur. Hâl böyle olunca, İslâm'ın yaşandığı zaman ve zeminlerde ne servet düşmanlığı ne de fakir düşmanlığı asla söz konusu olmamıştır. Tarih buna en doğru şahittir.

Binaenaleyh İslâm, bu yönüyle de içtimaî bir ruh ve öze sahiptir. Bu ruh ve bu hüviyet, bütün ticarî hayatın, belli bir grubun veya şahısların elinde toplanmasına, yani tekelciliğe asla cevaz vermez ve buna müsamaha ile de bakmaz.

O, topyekün topluluğa birden bakar. Topluluğun saadeti içinde ferdin saadetini esas alır. Mesut olmayan bir topluluk içinde, mesut gibi görünen ferdi de mesut saymaz. Eğer böyle bir toplumda fert mesut görünüyorsa, o, İslâmî anlamda bir ruh inceliğine ve iç derinliğine sahip değil demektir. Evet, derbeder ve perişan bir toplum karşısında rahat ve huzur içinde olabilen fert, nasıl İslâmî bir şuura sahip olabilir ki?

4. Fırsat Eşitliği ve Adalet

İslâm'ın bu disiplini de, çarşının, pazarın ve piyasanın herkese açık olmasını ister. Evet, İslâm ticaretle alâkalı iki temel esas vaz'etmiştir: *Fırsat eşitliği* ve *adalet.* Yani, çarşıda, pazarda her insan, elde ettiği mahsulden istifade etme yolunu bulmalıdır. Şayet bazı kimselere bu imkân tanınmıyor ve çarşı-pazar onlara kapalı tutuluyorsa, fırsat eşitliği yok demektir. Bir yerde fırsat eşitliği yoksa, orada hakkaniyet ve adalet de yoktur.

Allah tarafından bir tarağın dişleri gibi eşit yaratılan insanlar, aynı muameleye tâbi tutulmuyorsa, bu olumsuz anlayış ve davranış içindeki fert ve milletler, baş aşağı yuvarlanır gider. Herkese eşit imkân ve fırsat tanınacak ki, o da kendini ifade etsin, istidat ve kabiliyetlerini inkişaf ettirebilsin. Dahası, ticarî hayat, daha geniş kaideler üzerinde yaygınlaşsın ve kimse gadre uğramasın.

Serbest rekabetin cereyan ettiği ticarette her fert, arz edilen bu fırsat eşitliğine sahiptir. Böyle bir durumda herkes rahatlıkla ticaret yapabilir. Fiyatlar da, bir arz ve talep dengesi içinde tahakkuk eder ve marjinal gelir fiyata eşit düşer. Müstahsil, piyasa fiyatından elindeki malın tamamını piyasaya sürebilir ki, böyle bir durumda istihsal edenle, istihlâk eden arasında bir demir

perde yoktur. Her şey perdenin halka bakan yönündedir. Ortada neler dönüyorsa herkes görür. Herkes piyasayı bilir, oynanan oyunlara kanmaz.

Serbest rekabetin olmadığı yerde ise, böyle bir açıklık söz konusu değildir. Orada her şey esrarengiz bir havaya bürünmüştür. Ve tekelcinin istediği de budur: o, serbest rekabeti önleme ve bunu da serbest rekabet havası içinde ve eski tröstlerin yaptığı gibi belli gruplarla anlaşarak gerçekleştirir. Bu ise hiç şüphesiz bir grubun kendi arasında anlaşıp, piyasayı istibdadı altına alması demektir. Büyük holding ve kartellere gidilirken bütün şenaat ve denaatiyle bu istismar yoluna girildiğini açık ve seçik olarak görmek mümkündür.

Tabiî ki bunun bize bakan düşündürücü bir yanı da var. O da şudur: Müslümanlar, tekelci cephenin bu şekilde bir araya gelişlerinden -ki onları bir araya getiren sadece menfaattir- ibret almalı ve dine ait bütün dinamikleri kullanarak güçlerini bir araya getirmeli ve ticarî sahada söz sahibi olmalıdırlar. Bunda zaruret vardır. Aslında ellerindeki bütün paraları yurtdışındaki bankalara yatıran ve sadece kendi çıkarlarını düşünen, vatan ve milletten kopuk insanlara mukabele etmek de ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Bir Müslüman, vatanını canı kadar sever. Çünkü o, bilir ki vatan sevgisi imandandır.[12] Öyle ise, bir Müslüman kazandıkça milletine de kazandıracaktır. Onun güçlü olması milletin güçlü olmasıyla aynı mânâya gelecektir. Hâlbuki onun güçlü olması için, her Müslümanın elindeki küçük sermayeyi bir araya getirmesi gerekmektedir. Aksi hâlde güçlü olmak mümkün değildir. Zira bugün büyük birer vakum oluşturmuş olan holding ve karteller küçük sermayeleri yutarak beslenmektedir.

Bu hususa da yeri geldikçe dikkatinizi istirham etmiş ve sahabenin bir iki sene içinde Medine'nin çarşı ve pazarına nasıl hâkim olduklarını müşahhas bir şekilde size arz etmeye çalışmıştım. Mekke'den göç edip gelmiş muhacirler, orada ticarî kurnazlıkta dorukta bulunan bir cemaat karşısında piyasayı kısa zamanda ele geçirmiş ve Medine çarşı ve pazarında onlara ticaret yapma imkânı bırakmamışlardı.

Müslümanlar akıllı davranmalı ve sahabenin bu muvaffakiyeti, onlara, imkânsız gibi görünen bazı hedeflere ulaşabilirlik adına bir misal olmalıdır. Evet, memlekette sadece bu vatanın evlâdına ve bizim insanımıza yararlı olacak olanlar daha çok kazanmalı ve kazandırılmalıdır. Bu ülke ve milletin

değerlerine karşı olanların para kazanmasına, sonra da bu paranın gülle ve bomba olup bu milletin başında patlamasına imkân verilmemelidir. Müslümanların paralarının yabancı bankalara akmasına göz yumulmamalıdır. İşte bu meselenin bir de böyle hassas bir tarafı var.

Tekelci, piyasayı elinde tutmak ve piyasada son sözü kendisi söylemek ister. Arz ve talep dengesi onun elindedir. Piyasadaki fiyatları o tayin eder. Dolayısıyla tekelciliğin hâkim olduğu piyasada isteyen istediği kadar istihsalde bulunamaz. Zira müstahsil onun gözüne bakmaktadır. Üreteceği şeyi onun talebi kadar üretecektir. Aksi hâlde ürettiği mal elinde kalır ve hiçbir işe yaramaz.

Meselâ, tekelci müstahsile “Ben bu sene ancak beş ton buğday alacağım.” dese, müstahsil o sene beş ton buğday elde edecek şekilde kendini ayarlar. Hâlbuki elindeki tarlanın kapasitesi belki bunun üç katıdır. Ama tekelci beş ton dediği için o da daha fazlasına cesaret edemez. Yani müstahsil, monopolcünün talebinin dışına çıkamaz. Böyle olunca da hem müstahsil hem tarla hem de tarlada çalışacak o kadar insan muattal (işsiz) kalır.

Siz bu meseleyi bütün iş kollarına teşmil edebilirsiniz. Evet, çok defa sadece bir şirzime-i kalil (küçük bir azınlık) bundan istifade eder, fakat topyekün millet zarar eder. Eğer ticaretin girizgâhına az vâkıf olsaydık, çarşımızda, pazarımızda, âlem-i İslâm’ın çarşı ve pazarlarında da bu türlü tekelcilerin nasıl milletin kanını emdiklerini görecektik. Ve milletin haysiyet ve izzetiyle nasıl oynandığına şahit olacaktık; heyhât ki heyhât..!

Tekelci fevkalâde iştirâ (satın alma) gücüne sahiptir. Parayı elinde topladığı için çarşıda, pazarda istediği malı alır, stok yapar, sun’î darlık meydana getirir. Böylece millet bunalımdan bunalıma, krizden krize girer. Netice itibarıyla bu, çok defa bir enflasyona da götürür.

Bütün bunları tekelci tezgâhlar. Senaryoyu hazırlar ve sahneye sürer. Sonra bunun ardından da çeşitli reaksiyonlar baş gösterir. Lokavtlar grevleri, grevler lokavtları takip eder durur. Sebep-netice zinciri uzar gider ve bu gidişin önünü de kimse alamaz. Çünkü hastalık ve dert başkadır. Konu, mü’minin imanla enginleşmiş kalbiyle ele alınmadıkça meseleleri halletmek mümkün değildir.

Aslında böyle, yani bir avuç monopolcünün milletin mukadderatına hâkim olduğu bir toplulukta içtimaî huzur ve saadetten de söz edilemez. Onlar hep mesut ve bahtiyar olduklarını söyleyecek, alt kattaki yangını görmezden gelerek üst katlarda düğün yapıp oynayacak, memleket cayır cayır yanarken onlar, her türlü zevkin tadını çıkarmaya çalışacaklardır.

Bunlara belki gülmek gerekecek ama, bir milletin kaderiyle sıkı sıkıya alâkalı olan bu meselelere biz şimdiye kadar gülmediğimiz gibi, şimdi de gülmeyecek, sadece ağlayacağız. Altta yangını itfaiyeciler söndürmeye çalışırken, üstte düğün alayı... Bu, bizi ağlatan bir husustur ve daima ağlatmıştır, bundan sonra da ağlatacaktır.

5. İhtikâr (Spekülasyon)

Tekel ve tekelciliğin bir devamı da *spekülasyonlar*dır. Spekülasyon, ihtikâr demektir. Satın alma gücü olanların, ucuz zamanda çarşı ve pazarı tarayıp ne varsa toplamaları, sonra da fahiş fiyatla bunları satmaları bir ihtikâr hareketidir.

İhtikâr, ticarî bir ahlâksızlıktır ve günümüz dünyasında büyük tröst ve kartellerin yaptığı spekülasyonların başında gelir. Onlar bir kısım ajanları vasıtasıyla piyasayı didik didik ederek araştırırlar. Sonra hangi malda kıtlık baş gösterecek, onu belirler, toplar ve bir yere stok ederler. Ardından da o malı çok fahiş fiyatlarla satarlar. Tabiî onlar kazanırlar. Ama millet de bundan olabildiğine zarar görür.

Zaten bugün piyasada, fıtrî ve tabiî ticarî dalgalanmaların getirdiği bunalımlardan çok, sun'î krizler vardır. Evet, bir kısım kimseler halkın, milletin, ülke ve insanlığın kaderiyle oynamak suretiyle bu tür bunalımları sun'î olarak meydana getirmektedirler.

Gariptir, bazı kimseler, fiyat dalgalanmalarına karşı spekülasyonu, istihsale yardım maksadıyla mahzursuz görürler. Bunlar derler ki, "İyi niyetli kimseler, ambarlarını, arpa, buğday ile doldursunlar, sonra çarşıda, pazarda bunların kıtlığı söz konusu olunca ambardan çıkarsın ve milletin ihtiyacını karşılasınlar. Böylece kıtlıktan dolayı fiyatlar çok aşırı yükselmesin. Halkın karşısına astronomik rakamlar çıkmasın. Bunun için spekülasyonda mahzur yoktur. Veya sen toplarsın da bunu müstahsile verir, istihsali kolaylaştırırsın. Ambarlarını doldurursun. Çarşıda pazarda kıtlık baş göstermeye başlayınca da, dağıtır ve bu bunalımı önlemiş olursun."

Bu, bir iddiadır. Ne var ki şimdiye kadar bu iddiayı pratikte doğrulayacak, tasdik edecek herhangi bir hâdise tespit edilmemiştir. Ancak imanlı bir toplumda ve ahiret mülâhazasıyla yaşayan insanlar arasında görülebilecek böyle bir düşünceye, her şeyi maddede arayan ve yaptıklarını hep ticaret düşüncesiyle yapan toplumlarda rastlamak asla mümkün olmayacaktır. Evet,

onlar ambarlarını doldururlar; ama bunu, sırf kıtlık ve bunalım anlarında kat kat fiyata satmak için yaparlar. Yoksa milleti rahatlatmak ve pazara mal sürerek fiyat artışlarını önlemek için değil.

Fiyatları ne kadar artırırlarsa artırsınlar, ihtiyaçtan dolayı bazı mallara her zaman talep bulunur. Bu sebeple spekülatör, ucuz fiyatla aldığı malı fahiş fiyatla satma imkânını her zaman bulur ve milletin kanını emer. Emer ama, arkasından da başkalarından reaksiyonlar gelir. Toplumda rahatsızlıklar baş gösterir. Bir kere meseleye yanlış şekilde mualecede bulunulduğu için, artık bu ateşi ne kurşun ne de polisin jopu söndürür. Ziya Paşa'nın dediği gibi:

Bil illeti, kıl sonra mudâvâta tasaddî,
Her merhemi her yaraya derman mı sanursun?

Evet, evvelâ derdi bilmek, sonra tedavi yollarına başvurmak gerekir: Eğer kalb ve ruh gıdasızlığından bir kısım kimseler sokağa dökülmüşse, kalbî, ruhî hayat ihmal edilmişse, ahiret inancı yoksa, kabir sonrası onun için söz konusu değilse.. ve hele Allah'la münasebetinde de kopuksa, o hep sallantıdadır. Ona kalbinin muhtaç olduğu dermanı vermek gerekir. Önce şefkatle onun imdadına koşulmalı, sonra midesini doyurmalıdır ki, problem olmasın. Ne var ki bu, işin sadece bir yönüdür. Aslında meseleyi sadece midede aramak da bir yanlışlıktır. Ve maalesef insanımıza ard arda hep bu yanlışlıklar yapılmaktadır. Hâlbuki önce onun kalbi tedavi edilmeli ve ona insan olduğu hatırlatılmalıdır. Burada bir idarecinin küçük bir notunu zikretmekte fayda mülâhaza ediyorum:

O, "Allah'a kasem ederim, altı sene idareciliğinde bulunduğum bir müessesede, talebeye ait sabuna elimi sürmedim, onların bir kaşık yemeğini ağzıma koydumsa, iki misli parasını verdim. Zira, 'Allah sorar' dedim. Hâlbuki ben orada fahrî olarak hizmet ediyordum. Diğer hususlara da aynı ölçüde dikkat etmeye çalıştım." diyor ve ilave ediyordu: "İki senelik askerliğimi telsiz operatörü olarak eda ettim. Askeriyeye ait kalemle kendi adıma bir tek harf yazmadım, oranın bir parça kağıdını kullanmadım. Niçin böyle yaptım? Zannediyorum, Allah'tan korktuğum, mü'min olduğum ve 'Âmentü billah' ahd ü peymânı ile Allah'a dehalet ettiğim için yaptım."

Şimdi bu tür mü'minlerin spekülasyon yapmasına imkân var mıdır? Öyleyse, spekülasyonun tek önleyici çaresi, Allah korkusu ve muhasebe duygusudur.

Muasır iktisatçılardan A. P. Lerner, çarşıda-pazarda bu türlü ihtikârları önlemek için spekülasyona spekülasyonla mukabele ederek onu kontrol altına

almak gerektiğini söyler.[13] Yani devlet veya spekülasyona karşı olanlar da mal stoku yapsınlar. Hazırcılar stoklarındaki malı çarşıya, pazara sürecekleri zaman, bir serbest rekabet hâlinde onlar da ellerindeki malları pazara sürüversinler.

Allah'tan korkmayan, mesuliyet duygusu taşımayan ve bir ahiret hesabı olmayan insanların bunu suiistimal etmeyeceğine dair teminat verilemez. Onun için bu mevzuda, gönülleri Allah'a imanla donatma ve kalblere yasakçı koymaktan başka çare yoktur. Evet, fertleri, bu tür ulvî duygularla donatma ve cemiyeti, böylesine donanmış fertlere emanet etmekten başka çıkar yol yoktur.

Öyleyse böyle korkunç bir dert karşısında çare arıyorum diye sağda solda dolaşanlar, yarayı tedavinin yolu açık ve seçik iken, başka yollarda dolaşıyor, sadece derdi artırıyorlar demektir.

Düşünün ki, adamın apandisti patlamış. Adım adım eceli yaklaşıyor ve zavallı sağa sola inhiraf etmeden mezara doğru koşuyor. Acemi bir doktor gelmiş ona ağrı kesici iğne vuruyor. Hâlbuki iç zehirlenme var. Bunun çaresi, tez elden onu ameliyat masasına yatırma ve içinde kendini zehirleyen o artıkları dışarı çıkarmaktır. Yoksa ağrıyı kesmek için sarf edilen çaba sadece ölümü hızlandırır ve apandisti patlamış adama da hiçbir fayda sağlamaz.

Hem ağrı bir bakıma sigorta gibidir; insanı tedaviye sevk eder. Zannediyorum içtimaî bünye için de durum aynıdır. Eğer sadece bünyedeki ağrıyı duymama üzerinde dururlarsa, bünyedeki öldürücü faktörlerin sessiz sessiz gelişmesine yol açılmış olur.

Mehmet Âkif ırkçılık karşısında öfkelendiği bir anda şöyle der:

Ben de Arnavud'um,
İşte perişan yurdum.

Ben de öyle diyeyim: "İşte perişan yurdum! İşte yaralarına inilemeyen vatanım ve işte dertleri teşhis edilemeyen insanım..!"

Evet, hastalığa başka başka yollarla mualecelerde bulunulmuş, âdeta hastaya kafeinli ilaçlar verilmiş, uyutulmuş. Bu arada kangren ve kanser bünyede geliştikçe gelişmiş, bütün uzuvları hâkimiyeti altına almış. İşte o zaman Lerner'in nokta-i nazarına değil, Allah'ın emrine uymak ve Resûlullah'ın beyanları içinde kendimize çeki düzen vermek mecburiyetindeyiz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyuruyor:

"Bir kimse Müslümanlara karşı spekülasyonda bulunursa (mal stoku

yapar ve dar günlerde o malı piyasaya sürmeyi düşünürse), o bu işte hatalıdır, Allah ve Resûlü'nün zimmetinden çıkmıştır."[14]

Yani o, Allah ve Resûlü'nün himayesinden mahrumdur. Ve yine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyuruyor:

"Kim Müslümanlara karşı 40 gün bir yiyecek maddesini alsa, bir yerde fiyatlar yükselsin diye bekletse ve sonra da onu tasadduk etse, bu tasadduk Allah katında asla kabul olmaz."[15]

Çünkü kazancına haram karışmıştır. Evet, insan böyle bir para ile hacca gitse, oradaki dualar yüzüne çarpılır. Midesinde haram taşıyan bir insanın namazı paçavra gibi sahibinin yüzüne çarpılır. Haramdan yapılan tasadduk da aynı şekilde kabul görmez ve geri verilir.

Tekrar ediyorum, ihtikâr haramdır ve onun için de Allah Resûlü, ihtikâr edilen bu maldan yapılan tasaddukların kabul olmayacağını ifade buyururlar.

6. Damping

Spekülasyonun bir çeşidi de *dampingler*dir. Malı, istihsal fiyatının altında bir fiyata satma ameliyesine damping diyoruz. Az açalım: 10'a mâl olan bir emtiayı, başka bir yerde 8'e satma gibidir ki, buna fıkıhta *vazîa satışı* denir.[16]

Damping çarşıda, pazarda bir kısım kimseleri refüze etmeye matuf kurulmuş bir dolaptır. Bununla, bazı tüccarın saf dışı bırakılması ve piyasada hâkimiyetin ele geçirilmesi hedeflenir.

Saikler ne olursa olsun, damping yapanlar umumiyetle bir yanlış talep tahminine binaen fazla mal istihsal ederler. Sonra da ellerinde kalan malı bu usûlle eritirler. Böyle bir damping biraz masum görünebilir.

Bazen de, bir yerin çarşısına, pazarına, piyasasına girmek amacıyla ucuz satmak şeklinde damping yoluna tevessül edilir. Yabancılar bugün İslâm memleketlerinde bunu yapıyorlar.

Bakıyorsunuz, Kızıldeniz'in bir limanına büyük bir devletin gemisi yanaşmış halı satıyor. Tetkik ediyorsunuz, halının fiyatı sizin mâliyetinizin yarısı kadar. Hem de burada mal ayağınıza kadar gelip teslim ediliyor. Aslında onların bu halıdan kâr etmeleri söz konusu değildir ama, onlar için mühim olan piyasaya hâkim olmaktır. Zira daha sonra piyasaya sürülecek mallarla zararları fazlasıyla telafi edilecektir.

Çok defa piyasaya hâkim olmak için yapılan ucuz satışların arkasında böyle

kötü bir niyet vardır. Zira başkaları çökertildikten sonra piyasaya onlar hâkim olacaktır. Bu, haince bir düşüncedir: Malı başkalarına göre üç-beş kuruş ucuzuna verir; ama mutlaka ya kalitede ya ölçü veya tartıda onu fazlasıyla çıkarır.

Bu konuda bir başka yöntem de şudur: Başkalarının bir piyasada mal satamaması, rekabet edememesi için mal piyasaya ucuza dökülür. Buna karşı başkaları rekabet edemez ve saf dışı kalırsa dampingci orada işi tekeline alır, pazarı da piyasayı da artık o belirler.

Görülüyor ki, spekülasyon ister damping, ister başka bir şey olsun, gidip tekelciliğe dayanmakta ve ticaretin belli ellerde toplanmasını netice vermektedir. Bu yönüyle de o, İslâm nazarında merdut ve mezmumdur.

Bir mü'minin bu şekilde başkalarını ticarî sahadan refüze etmeye, saf dışı bırakmaya hakkı yoktur. İslâmî bir ortamda herkes çarşıda, pazarda rahatlıkla ve fırsat eşitliği içinde, adalet ve hakkaniyet gözetilerek muamele görür, Allah korkusuyla hareket eder, Allah'a karşı saygılı olur ve ticaretinde hakkaniyeti gözetir. Aksine, kalblerde Allah korkusu ve ahiret endişesi yoksa hiçbir spekülatif faaliyetin önünü almak ve ticarî hayata âhenk getirmek mümkün değildir.

Israrla üzerinde durulan bir hususa burada yeniden temas etmek gerekiyor: Eğer biz, İslâm gibi en ideal bir sistemi tatbik ederek insanları ona lâyık birer fert olarak yetiştiremezsek hiçbir meseleyi halletmiş olamayız. Sistem ne kadar mükemmel olursa olsun, fertler açısından tatbik edilmiyorsa, o mükemmelliğin pratikte hiçbir faydası yoktur. Onun için teker teker her ferdin ruh ve mânâ yapısını, İslâm'a göre ayarlamak zorundayız.

Ticarî hayat için de durum farklı değildir. Helâl ve haram şuuruna sahip olmayan fert ve toplumlar, İslâm'ın gayr-i ahlâkî kabul ettiği, onun için de şiddetle yasakladığı ticaret şekillerinden nasıl olur da uzak dururlar? Bu, imkânsızdır. Ancak helâl ve haram şuuruna sahip insan ve cemiyetlerdir ki, hiçbir zorlama olmadan, seve seve ve gönül rızasıyla İslâm'ın yasak kabul ettiği şeylere yanaşmaz ve onu işlemekten kaçınırlar.

İşte aşağıda arz edeceğimiz canlı örnek, bunun en çarpıcı ve güzel bir delilidir.

7. Bir Mü'min Örneği

Allah Resûlü, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderir. Muaz b. Cebel ki,

Akabe'de Allah Resûlü'ne biat etmiştir. İslâm'a girdiği gün belki yüzünde tüy bile yoktur; evet, işte o kadar gençtir. Ona ikinci bir Ömer dense sezâdır. Zira o büyük bir dâhidir. Çevresine karşı itimat telkin eden ve saygı uyandıran aydınlık bir simadır.

Kendisinden yaşça çok büyük sahabeden birçoğu Hz. Muaz'a karşı saygılı ve hürmetkârdır. Allah Resûlü onun hakkında, *"Ümmetimin helâl ve haramı en çok bileni Muaz b. Cebel'dir."*[17] buyurmuşlardır.

Ve işte bu Muaz şimdi, bizzat Efendimiz tarafından Yemen'e gönderilmektedir. İki Cihan Serveri onu Medine çıkışına kadar geçirir ve yolda ona sorar:

"Yâ Muaz! İnsanlar arasında ne ile hükmedeceksin?" Muaz bu soruya:

"Allah'ın kitabıyla." cevabını verir. Efendimiz tekrar sorar:

"Ya aradığını onda bulamazsan?" Muaz b. Cebel'in cevabı:

"Allah Resûlü'nün sünnetiyle." olur. Efendimiz üçüncü defa sorar:

"Ya onda da bulamazsan?" Ve Muaz Efendimiz'i çok sevindirecek olan şu cevabı verir:

"O zaman da kendi re'yimle amel ederim."

Allah Resûlü onun bu cevabına o kadar sevinir ki, hemen ellerini kaldırır ve şöyle der:

"Resûlullah'ın elçisini buna muvaffak kılan Allah'a sonsuz hamd olsun!"[18]

Muaz b. Cebel Yemen'e giderken çok borçluydu. Borçlu oluşu cömertliğinden ileri geliyordu. Evet, o olabildiğine cömert bir insandı. Yakınları ona, Yemen'e gittiğinde ticaretle uğraşmasını ve dönüşte hiç olmazsa borçlarını ödemesini tavsiye ettiler. O da bu görüşü onlarla paylaştı ve Yemen'de hem devlet memurluğu yaptı hem de ticaretle uğraştı.

Aradan seneler geçti ve bir gün Medine'ye geri döndü. Ama o döndüğünde artık Resûl-i Ekrem yoktu. Hz. Ebû Bekir halifeydi. Hz. Ömer de onun veziri durumundaydı.

Hz. Ömer, Muaz'ı çok severdi. Hatta vefatı anında en büyük teessürlerinden biri de Muaz'ın vefat etmiş olmasıydı. O, Hz. Ömer'den çok önce Amvas'ta, yakalandığı veba sebebiyle ölmüştü. Bu itibarla Hz. Ömer ölüm döşeğinde şöyle diyordu: *"Ah keşke Muaz b. Cebel hayatta olsaydı! Onu yerime halife*

olarak tavsiye ederdim ve işte o zaman kalb ve gönül rahatlığı içinde ölebilirdim."[19] Hz. Ömer'in Muaz hakkındaki kanaati işte böyle idi.

Fakat gel gör ki, Hz. Ömer, Muaz'ın Yemen'den mal-mülk edinerek döndüğünü duyunca hemen halifeye müracaat etmiş ve Muaz'ın elindeki bütün malların müsadere edilmesini istemişti. Ancak, Hz. Ebû Bekir onun bu teklifini kabul etmemişti. Zira onun Muaz hakkında zerre kadar şüphesi yoktu. Gerçi Hz. Ömer'in de Muaz'dan şüphesi yoktu ve olamazdı da. Ama o, Muaz'ın töhmet altında kalmasını istemiyordu.

Bu mülâhaza ile vakit geçirmeden Muaz b. Cebel'in (radıyallâhu anh) kapısını çaldı: *"Sen Yemen'e giderken hiçbir şeyin yoktu. Hâlbuki bugün mal-mülk sahibisin. Bence sen getirdiklerinin hepsini beytülmâle devretmelisin."* dedi.

Muaz b. Cebel, Ömer'e (radıyallâhu anh) hiçbir karşılık vermedi. O gece evinde istirahat etti. Sabah çok erken saatlerde Hz. Ömer'in kapısını çaldı. Gözyaşları içindeydi; Hz. Ömer'e şunları anlatıyordu: *"Bu gece bir rüya gördüm. Beni büyük bir deryanın içine attılar, üzerime peşi peşine dalgalar geliyordu. Boğulacak gibiydim. Sürekli dalgalarla pençeleşiyordum. Sonra sahilde sen belirdin. Elimden tuttun, beni çıkardın. Anladım ki, Yemen'den getirdiğim her şeyi beytülmâle vermem gerekiyor. Ben onların bütününü beytülmâle veriyorum."*[20]

İşte bizim insanımız!.. Halifesi ile, halifenin yardımcısı ile ve mal memuru ile bizim insanımız. Her hâlleriyle ideal bir topluluk teşkil eden bizim insanımız…

Bizim insanımızda gayri meşru yollardan kazanmak şöyle dursun, alın teri ile kazandığının içine sızabilecek en küçük şüpheli bir malın bulunması bile söz konusu değildi.

Onun için çok rahatlıkla diyebilirim ki, bizde kat'iyen spekülasyon olmaz. Bizde ihtikâr olmaz. Hatta ihtimal, bir mü'min, kendine ait olmayan bir arpayı bile ağzına koysa, gider bir süre ağzını fırçalar.

Ama bu inanca sahip olmayanlar, yüzü Hakk'a dönük bulunmayanlar, boyunlarına zincir, ayaklarına pranga taksanız, yine gayri ahlâkî davranışlar içinde çalıp-çırpacak, içtimaî hayatı sarsacak; buhranlar, krizler meydana getirecek; halkı da devleti de asayiş ve emniyet kuvvetlerini de huzursuz ve tedirgin edeceklerdir.

Muaz'dan rahatsız olacak devlet düşünebilir misiniz? Muaz'dan rahatsız olabilecek emniyet kuvveti düşünebilir misiniz? Öyle bir insandan rahatsız olan, yani mü'minin mü'minliğinden ve faziletinden tedirgin olan sadece şeytan olur. Eğer insanlar arasında böyle biri varsa, o, muvakkaten de olsa şeytan hâkimiyetine kendisini kaptırmış demektir.

Bizim insanımız faziletlidir. Yarınki nesiller böyle bir faziletle arz-ı dîdâr ettikleri zaman bu işin pratiği nasıl olurmuş görülecektir. Evet, geleceğin nesli sahabeyi anlama mevzuunda bizim için –inşâallah– örnek bir nesil olacaktır.

Arz ettiğimiz bu meseleler, iktisatçılar tarafından çok farklı şekillerde mütalâa edilebilir. Ama netice itibarıyla hepsi de kabul edecektir ki, İslâm, yeryüzünde eşi ve menendi (benzeri) olmayan yegâne semavî bir sistemdir. Çünkü o, Allah kelâmının, inanmış insanların temiz vicdanlarında mâkes bulmasının unvanıdır.

8. Fiyat Teşekkülü

Fiyat, bir mal veya hizmetin para birimiyle ölçülen mübadele değeridir. Normal bir alışverişte fiyat, arz ve talep tarafından belirlenir.

Biz, şartlar öyle gerektirdiğinde, şayet bir fiyat ayarlamasına veya narh uygulamasına gidersek, yine vicdan duruluğumuzla, ruh selâmetimizle ve iç âlemimizdeki istikametle gideriz.

Başkaları için fiyatta aldatmalar olabilir; ama bizim dünyamızda bu türlü şeyler asla bahis mevzuu değildir. İktisatçıların muztar kalıp, her çıkan kanuna munzam, yeni bir kanun çıkarıp onunla mükellefi bağlamalarına mukabil, biz bunların hiçbirine kat'iyen lüzum hissetmeyiz.

Bizim mükellefimiz, sorumluluk ve hesap duygusuyla eli-kolu bağlanmıştır. Bu mevzuda en hassas nokta şudur: Mülk Allah'ındır ve bir insan, ister mal sahibi, ister emanetçi olsun, mülkünde tasarruf yaparken, mülk sahibinin izni dairesinde tasarruf yapar. O'nun kullarını sıkıntıya sokmak şöyle dursun, onlara küçük bir kötülük ihtimalinden dahi korkar ve tir tir titrer.

Mülk Allah'ındır. Verdiği mülkünden dolayı bize düşen, sadece rızası dahilinde tasarruf ve O'na hamd ve senâ etmektir. Bu, belki ticarî hayatta fiyat dalgalanması veya dalgalanmamasının da temel felsefesini teşkil etmektedir.

Yani bu sayede bizde, ne sun'î fiyat yükselmeleri ne de tekelin yükselttiği fiyatlar bahis mevzuudur. Belki, hakikî fiyat yükselmelerinde dahi biz sebebiyet

verdik diye kalblerimiz tir tir titreyecektir. Korkar ve ağzımıza girecek küçük bir lokmanın haram olmasından endişe ederiz. Allah'ın, bütün inananların kalbini bu mevzuda hüşyâr kılmasını diliyorum.

Bu itibarla, iktisatta çok bahis mevzuu edilen nice meseleler, bizde asla söz konusu değillerdir. Bizde fiyat ayarlaması, her şeyden önce mü'minin kalbine, onun iç hayatına ve murâkabesine bağlıdır. Buna bir de serbest ve sıhhatli rekabet eklenince, yani rekabet; karaborsacılık, ihtikâr, spekülasyon ve tekelcilikten kurtulunca, fiyat ayarlaması kendiliğinden ve âdil bir biçimde gerçekleşecektir.

Ticarî hayatta tekel varsa ve bir kısım kimseler bütün ticarî hayata hükmediyorlarsa, çarşı ve pazardaki emtia ve parayı bunlar topluyorlarsa böyle bir memlekette kanunlar ne kadar sağlam olursa olsun, cemiyetin büyük bir bölümü için huzur söz konusu olmayacaktır. Bunun için misal vermeye hiç de lüzum yok.

Meselenin izahı şudur: Evvelâ tekelci, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, istihsal sahalarının bütününün kullanılmasına meydan vermeyecektir. Çünkü piyasaya fazla emtia sürülünce, yani arz fazla olunca, fiyatlar düşecektir. Böyle olmaması için tekelci, memleketteki istihsal sahalarını sürekli kontrol altında tutacaktır.

Bir yerde, bir seramik fabrikası varsa, ikincisinin kurulmasına imkân vermeyecektir. Dampingleriyle, malı ucuza satmakla piyasayı tekelinde tutmaya çalışacak, icabında zarara girecek ve gayri ahlâkî rekabette bulunacaktır. Rakip firmayı öldürecek, böylece kendi ayakta kalacaktır. Başka ticarî sahaları da buna kıyas ettiğimiz zaman göreceğiz ki, tekelci, istihsal sahalarının başkalarınca aktif tutulmasına asla imkân vermeyecektir.

9. İslâm'da Her Şey Aktiftir

Mevzua başladığımızdan bu yana ısrarla üzerinde durduğumuz ve geleceğin iktisatçılarının bilhassa dikkatini rica ettiğimiz bir hususu son bir kez daha hatırlatalım: *İslâm'da her şey aktiftir.* O, hiçbir şeyin ölü olmasına müsaade etmez. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanı:

"Bir kimse ölü bir araziyi ihya ederse, o onun olur."[21]

Yalnız Hanefî fıkhında, böyle bir ihyâ, devlete sorularak yapılır. Diğer üç mezhepte ise, muttasıl, yani ard arda üç sene ekilmedik bir arazi başkası

tarafından ekilir ve o arazi artık onun olur.[22]

Bunu, ölü toprağı ihya etme mevzuundan bir mânâda parayı stok etmeye (kenz) kadar götürebilirsiniz. Kur'ân ve hadisler 'kenz'in aleyhinde ciddî tahşidat yapmaktadır. Binaenaleyh, İslâm'da ne stokçuluk ne de şu veya bu maksatla herhangi bir yere ölü yatırım söz konusudur. Çünkü ölü yatırımda para öldürülüyor demektir.

Ayrıca, İslâm'da her şey gibi fert de aktif olacaktır. Onun için Müslümanlıkta kahvede miskin miskin oturmak ve boşuna vakit öldürmek yoktur. İslâm'da emeklilik müessesesi de şimdiki şekliyle mezmumdur ve hoş karşılanmamıştır. Çünkü onda da bir pasiflik söz konusudur. Hiçbir fıkıh kitabında emeklilikten bahsedilmemektedir. İnsan çalıştığı kadar çalışacak, eli-kolu tutamayacak hâle gelince de devlet ona iâne (yardım) fonundan bakacaktır. Fakat, eli-ayağı tuttuğu müddetçe o kat'iyen hazırdan yemeyecektir.

Yine aynı sebepledir ki, İslâm, imaret müesseselerini doğru bulmamaktadır. Çünkü bunlar, uyuşuk ve tembel insan üremesine sebebiyet vermektedir. Ancak sınırlı olarak, geçimini tedarik edemeyen, felçli ve hastalıklı kimselere devlet belli bir fondan bakacaktır. Fakat, atalet müessesesi olan imaretler her zaman sorgulanabilecektir.

İslâm, her şeyiyle; evet, insanından toprağına, ondan parasına kadar her şeyiyle aktiftir. Hâlbuki tekelci ticareti elinde tuttuğu zaman, pek çok istihsal sahasını âtıl bırakacak, onları işlemez hâle getirecektir. Bu ise millî gelirin, millî servetin dinamitlenmesi demektir. Ayrı bir zararı da, istihdam alanının daralması şeklinde olacaktır. Zira, üç fabrika açılırsa üç bin insan çalışır. Hâlbuki tekelci bir fabrika açacak ve içinde bin insan çalıştıracaktır. Böylece iki bin insan gadre uğramış ve sokağa dökülmüş olacaktır. Bir kısım art niyetliler de bunu istismar ederek insanları anarşiye sürükleyecektir.

10. Tekelin Zararları

Kısacası, tekelin *iki ciddî zararı* vardır:

Birincisi, memleketin yarı istihsal sahalarını âtıl bırakma, insanları pasifize etme, çalıştırmama ve böylece memleket çapında ciddî zarara sebep verme ki, feodalizm döneminde, Batıda böyle olmuştur. (Maalesef Batıdaki dünkü süprüntü düşünceler de bugün bizim içimize ikâme edilmeye çalışılmaktadır.) İstihsal sahaları yarı âtıl hâle gelince işçi açığa alınmış olacaktır.

Bu ise, -Allah muhafaza buyursun- her an işçi cephesini anarşiye sürükleyebilir. Onun için biz her alanda sıhhatli bir rekabetin şart olduğuna inanıyoruz. Böyle bir rekabet içinde temiz vicdanlar kendilerine düşen vazifeyi yaparlarsa, kurtuluşumuz muhakkak ve mukadder demektir ki, bu sayede -Allah'ın tevfik ve inayetiyle- arızasız sahil-i selâmete çıkarız.

İkincisi, tekelci, tekelinde tutabilmek için ticarî hayata çeşitli ahlâksızlıkları sokar. Meselâ, arz ve talep dengesini öyle bir seviyede tutar ki, o seviye daima tekelcinin çıkarına ve lehinedir.

Bunu yapabilmesi için çeşitli ticarî ahlâksızlıklara girer ve bunların hepsini yapar. İcabında dıştaki ithalatçıyla veya başka bir vatan ve millet hainiyle anlaşır. Yapacağını yapar; yapar ve tekelini sürdürmeye çalışır. Bu işleyen mekanizma, bizim dışımızda olanlar için çok korkunç neticeler doğurur.

Daha önce de söylediğimiz gibi, spekülasyona karşı spekülasyonla, tekele karşı tekelle mukabele etmek asla güvenli bir yol değildir. Bu, ahlâksızlığı ahlâksızlıkla, insaniyet dışı şeyleri yine insaniyet dışı şeylerle önlemeye çalışma ve canavarlara karşı canavarca davranma gibi yanlış bir yoldur; suiistimal edilmeme garantisi hiç yoktur.

İnananlara gelince, onlarda bu türlü şeyler bahis mevzuu değildir. Zira, evvelâ, her türlü ihtikâr ve spekülasyon için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Mal yığan, stok yapan, kendi menfaatini halkın zararında arayıp piyasa ve pazarı allak bullak eden, müstahsilin önünü alıp müstahsilin müstehlikle yüz yüze gelmesine engel olan ve bu mevzuda ne kadar ahlâksızlık varsa hepsini yapan ciddî hata içindedir."*[23] buyuruyor.

Ve yine, *"Kırk gün stokçuluk yapana Allah merhamet nazarıyla bakmaz."*[24] ferman eder.

Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'da, وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!"*[25] buyrulur. Yani azab-ı elîmle tebşir et onları. Onlar ki, Allah'ı biliyorlardı, "İnandık" diyorlardı. Kendilerine Cennet bişâreti gelmesi mümkün iken bu imkânlarını kullanmadılar. Sen de şimdi onlara Cehennem bişâreti ver. Zira onlar, Cennet yolunda Cehennem'e yürüyor ve Resûlullah'ın arkasında şeytana açık duruyorlar. Onun için, فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ diyor.

Bu Kur'ân'a ait bir üslûptur: *"Onların canlarını yakacak azab-ı elîmle korkut!"* değil, *"Müjde ver onlara, gidecekleri yer gayyadır!"* şeklinde bir üslûp kullanılıyor.

Ticarî ahlâklarını düzeltmeyenlere, menfaatleri için başkalarını zarara sokanlara, kendi menfaat ve çıkarlarını toplumun menfaatlerine tercih edenlere, şahsî hayatlarını düşünüp, başkalarının mutluluğunu dinamitleyenlere bişaret ver, onların varacakları yer Cehennem'dir. Cenâb-ı Hak bizi bu kötü encamdan ve akıbetten muhafaza buyursun.

Ve yine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Mü'minlerin en faziletlisi o insandır ki, alışveriş yaptığında müsamaha ile, toleransla, hakkaniyetle, meveddetle, mürüvvetle yapar. Sattığı zaman öyle yapar, aldığı zaman öyle yapar. Hüküm verdiği zaman öyle hüküm verir. Hakkında hüküm verildiği zaman da meseleyi öyle karşılar."[26]

Böyle biri her şeyi ile mükemmel bir insan ve bir fazilet âbidesidir. Binaenaleyh, bir mü'min, kendi şahsı, ailesi, topluluğu ve kabilesi adına bir şeyler yaparken, içinde yaşadığı toplumu, hatta bir bakıma bütün insanlığı da düşünür ve hesaba katar.

Benim burada fazla istihsalim olabilir. O kadar istihsalim olabilir ki, ben bunu ihraç edecek memleket bulamam. Ama, ülke içinde fiyatlar düşmesin diye de götürüp denize dökemem. Zira memleketin veya dünyanın başka taraflarında bütün hayat boyu bir narenciyeyi göremeyen insanlar vardır.

Günümüzde bazıları istediği kadar insan hakları havarisi kesiledursun; onların yaptıkları dediklerini yalanlayıp durmaktadır. Afrika'da milyonlarca insan açlıktan kıvranırken, bilmem hangi melun limanda tonlarca hububat ve meyve, sırf fiyat düşmelerini önlemek için denize dökülmektedir.

Aynı şey, her kapitalist ülke için aynıyla geçerlidir. Bazı denizler de, bunların döktükleri istihsal fazlası meyve ve sebzelerle kirlenmektedir. Kıyısı olmayan nice zengin ülkeler ihtiyaç ve istihsal fazlalarını ateşe verip yakmaktadır. Gariptir, bu insanlık dışı davranış karşısında hiç kimseden de ses çıkmamaktadır.

11. Osmanlı ve Arap Dünyası

Hâlbuki biz böyle yapmıyorduk ve yapmamıştık. Bizim hâkimiyetimiz döneminde Ceziretü'l-Arap fakr u zaruret içinde perişan bir hâldeydi. Ama

idare ve zimamdarlık bizim elimizdeydi. Mekke ve Medine'nin ister hâdimi, isterse oranın maddî yapısının hâkimi bizim atalarımızdı. Oralarda yaşayan insanların fakr u zaruret içinde yaşadığı bizce biliniyordu. Bundan dolayı biz, vapurları arpa-buğday doldurup oralara gönderiyorduk.

Şimdilerde bu hakikatler, yeni yeni su yüzüne çıkıyor. Yüz-yüz elli seneden beri İslâm âlemi ile bizi düşman hâle getirmek için ciddî entrikalar çevrildi. Araplara ve bilhassa yeni yetişenlere, "Osmanlılar sizi ezdiler, zulmettiler." dendi ve onların beyinleri yıkanmaya çalışıldı.

Tekrar ediyorum, konu şimdi şimdi anlaşılmaya başladı. Artık bir milyon tirajlı *el-Arabî* mecmuasında Hz. Fatih'in göklere çıkarılarak anlatıldığını görebiliyoruz. Bugün Abdülhamid, büyük bir dâhi olarak anılmaktadır. Bugüne kadar Batının oynadığı oyun artık iflas etmiştir.

Müslüman Müslüman'a düşman olamaz. Onlar bir kısım kabile reislerine bizim paşalarımızı vurdurdular. Ama bütün bunlar Lawrance gibi kimseler tarafından yapılmıştı. Bunlar bizi birbirimize düşürmüş ve düşman etmişlerdi.

Ancak mesele şimdi çok da öyle değil. Onlar bazı mecmualarında şunları yazıyorlar: "Osmanlı devri keşke bir daha gelse de bize ve bölgeye hükmetse!"

Eski Tunus müftüsüyle görüşmemizde, bizzat kendisinden işitmiştim: "Ah keşke gelip bize rehber olsanız…" diyordu. Tunus'a, Fas'a, Cezayir'e ve bütün Mağrip memleketlerine, bizim rehberliğimiz isteniyordu.

Bu ülkelerden birçok varlıklı insan çocuğunu Türkiye'ye gönderip burada okutmak istiyor. Zira bir dönemde o mağdur memleketlere hep biz baktık. Hindistan'a vapurlarla arpa, buğdayı biz gönderdik. Onlar bunu çok iyi bilirler. Bunu çok iyi bildikleri içindir ki, felaket günlerimizde elbiselerini sattı, bize yardım gönderdiler. Kaderin cilvesi, onların yardımı Rusya eliyle bize intikal ettiği için Rus yardımı zannedildi…

Biz Müslümanlara yardım ettik, Müslümanlar da bize yardım ettiler. Başkaları bize yardım ediyor gibi göründü, kötülük yaptılar. Bir verdi, on aldılar. Yabancı bir ülkeye giderken, kendisini büyüğüm olarak kabul ettiğim bir zat bana dedi ki: "Aslında onlar, iki kahve içmeyi garanti etmeden bir kahve içirmezler." Bu, haddizatında onların her zamanki ahlâkıdır. İki iyilik görmeden asla bir iyilik yapmazlar.

Bu itibarla bize bir iyilik gelecekse yine kendimizden, yani bir kısım fasl-ı müştereklerle birbirimize bağlı bulunduğumuz topluluklardan gelecektir. Zaten

günümüzdeki gelişmeler de hep bu istikamette seyretmektedir. Onlar da şimdilerde bunu anlamış gibi görünüyorlar.

Bir örnek olarak, Abdülhamid devrinde, İstanbul'dan başlayıp Medine'ye kadar varan tren yolu nice sıkıntılar içinde yapılmıştı. Acıdır ki, bu tren yolu şu anda enkaz hâlinde ve ihyâ edilmeyi beklemektedir.

İşin aslı biz hiçbir zaman başkaları gibi onları sömürmedik. Denize arpa-buğday dökmedik, narenciyelerimizi itlaf etmedik. Aksine, feryâd u figâna koştuk. Bu, bizim vicdanımızın emri, imanımızın gereğiydi. Allah böyle emrediyor ve Resûlullah da böyle buyuruyordu:

"Birbirini sevmede, birbirine merhamette, birbirine şefkatte mü'minlerin misali, bir bedenin uzuvlarına benzemektedir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvların da uykusu kaçar ve ona iştirak ederler."[27]

Bir fert veya kesimdeki ızdırap, diğerine kafa sancısı, beyin sancısı, mide sancısı, kalb sancısı çektirir. Dün Hindistanlı -ki henüz istiklâli yoktu- bizim Mağrip memleketlerindeki mağlubiyetimiz karşısında Lahor'da bir araya geliyor, milyonlar teşkil ediyor, ceketlerine kadar her şeylerini satıp, bizim imdadımıza koşuyordu. Biz de, tarih boyunca onlara hep aynı şeyleri yapmıştık.

Bugün de durum değişmiş değildir. Bizim Müslümanlardan başka hakikî dostumuz yoktur. Ne batının bir kısım İslâm düşmanları ne de doğunun münafıkları hiçbir zaman hakikî dost olmadılar. Eğer bazen bir dostluk gösteriyorlarsa muhakkak bir menfaate binaendir. Onlar bizi asla sevmediler ve asla sevmeyeceklerdir. Şimdilerde mazideki kin ve nefretleri biraz daha alevlenmekte ve patlamaya hazır bir magma gibi için için kaynayıp durmaktadır.

Kıbrıs harekâtında bunu açıkça bir kere daha görmüş olduk. Mazi, istikbalin aynasıdır. Yarın, sen bunlardan birine bir şey yapıversen, Amerika'sıyla, Rusya'sıyla, Avrupa'sıyla bütün dünya tek vücut olur ve senin üzerine çullanırlar. Bu böyle bilinmeli, ama yine de insanca davranmada kusur edilmemelidir.

1 Buhârî, *büyû* 19, 22, 44, 46; Müslim, *büyû* 47; Ebû Dâvûd, *büyû* 53; Tirmizî, *büyû* 26; Nesâî, *büyû* 3.

2 Buhârî, *büyû* 43; Ebû Dâvûd, *büyû* 51; Nesâî, *büyû* 9; İbn Mâce, *ticârât* 18.

3 Buhârî, *büyû* 19, 22, 44; Müslim, *büyû* 47; Tirmizî, *büyû* 6.

4 Buhârî, *büyû* 48; *istikrâz* 19; *husûmât* 3; *hiyel* 7; Müslim, *büyû* 48; Ebû Dâvûd, *büyû* 68; Tirmizî, *büyû* 28; Nesâî, *büyû* 51; Muvatta, *büyû* 98.

5 Aynî, *Umdetü'l-kârî* 11/332-335.

6 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 5/3536-3537.

7 Dârekutnî, *es-Sünen* 3/4, 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/268; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 4/268.

8 Bakara sûresi, 2/173, 219; Mâide sûresi, 5/90.

9 *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye* mad. 369; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 6/28-31.

10 *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye* mad. 380-392; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 6/111-118.

11 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 6/111-118.

12 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/413-414.

13 M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi* s.278.

14 Hâkim, *el-Müstedrek* 2/14.

15 Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* 2/364; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 4/97, 99; Mübarekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî* 4/405.

16 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 5/3766-3776.

17 Tirmizî, *menâkıb* 32; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

18 Tirmizî, *ahkâm* 3; Ebû Dâvûd, *kadâ* 11.

19 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/228-229, 9/305.

20 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/585-586.

21 Ebû Dâvûd, *harâc* 37; Muvatta, *akdiye* 26; Tirmizî, *ahkâm* 38.

22 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 7/191-192.

23 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/351.

24 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/33; Hâkim, *el-Müstedrek* 2/14.

25 Tevbe sûresi, 9/34.

26 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 7/297.

27 Buhârî, *edeb* 27; Müslim, *birr* 66.

L. AKTİF TOPRAK ANLAYIŞI

Daha önce işaret ettiğimiz gibi İslâm'ın getirdiği toprak sisteminde esas olan, toprağın devamlı canlı tutulması ve mutlaka ihya edilmesidir. Onun içindir ki, Hayber fethedilir edilmez arazi hukukunda mühim değişiklikler yapılmış, o günkü toprak ağalarının elinde pasifize olmuş ve belli ellerde toplanmış toprak, eşit paylarda halka dağıtılmıştır.

O devrin toprak ağaları araziyi iki türlü işletiyorlardı:

1. Toprak, isteyene para karşılığında kiraya veriliyordu. Kiralayan şahıs, o sene hiçbir şey elde edemese de, yine kirasını ödemek zorundaydı ve ödeyemediği miktar onun borç hanesine yazılıyordu. Daha sonra da bu borç, faiziyle beraber alınıyordu.

2. Sulak araziden çıkan mahsul, tarla sahibine aitti. Kiralayan ise, ancak çorak araziden çıkan mahsule sahip olabiliyordu.[1]

Esasen bu kiralama şeklinde çalışmayı teşvik edici hiçbir husus bulunmadığından, bu çorak araziler üzerinde ciddî bir çalışma da yapılamıyordu. Zira insan, elde edeceği semere nispetinde çalışır. Çalışma neticesinde semere elde edilememesi, ya istikrarsızlık hâsıl eder ya da o işten vazgeçmeye müncer olur.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), günümüzdeki ifadesiyle bir nevi arazi reformu gerçekleştirerek, toprağı zenginlerin elinden alıp onu iyi işleyen kişilere vermiş ve onlara vergi vaz'etmişti. Böylece her fert, sahip olduğu araziyi en güzel şekilde işlemeye başlamıştı.

Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) toprağı âtıl ve ölü olmaktan kurtarmak için getirmiş olduğu sistem içinde Bilâl b. Hâris'e arazi veriyorlar (iktâ). Daha sonra Hz. Ömer, Bilâl b. Hâris'in araziyi işlemediğini görünce, *"Sen bu araziyi işlemiyorsun, Allah Resûlü sana bu araziyi insanlardan alıkoyman için vermedi, (ben onu başkasına vereceğim)."* diyerek onun elinden alıp bir başkasına vermişti ki, üzerinde durulmaya değer.[2]

Kira da toprağı ölü ve âtıl hâle getiren bir faktördür. İslâm'da kira esas değildir. Yanlış anlaşılmasın, "İslâm'da kira esas değildir." derken "Kira yoktur." demek istemiyorum. Çünkü, aktif politika güden bir sistemde kiranın olmaması, o sistem için bir eksikliktir.

İslâm'da, feodal düzende olduğu gibi, bir insanın herhangi bir emek sarf

etmeden tarlasından, bağından, bahçesinden gelen kira ile geçimini sağlaması doğru değildir. Herkes, kendi arazisini kendi işlesin. İşleyemiyorsa başka birine versin, ona işlettirsin ve şayet başkası da işlemeden imtina ediyor ve 'Hayır, ben işleyemem, vaktim yok, imkânlarım müsait değil.' diyorsa, o zaman yanında tutsun, kiraya vermesin.

Hadislerde de gayet açık bir şekilde ifade edildiği gibi, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), toprağın kiraya verilmesine müsaade etmemiş ve arazinin ya bizzat sahibi ya da başka birisi tarafından devamlı aktif tutulması üzerinde ısrarla durmuştur. İşte bundan dolayıdır ki, biz, "İslâm'da toprağı kiraya vermek esas değildir." dedik.

Şayet toprak, kiraya verilmekle aktif kılınacaksa, ancak o zaman bu usûle müracaat edilebilir. Bu şekilde elinde arazisi olmayan iyi bir müstahsilin ideal bir fiyatla kiraladığı araziden hem millet hem de memleket istifade edebilir. Zira bir arazinin âtıl kalması, hem arazi sahibi hem de o memleket halkı için zarardır. İslâm'ın her hususta politikası bu şekilde davranmaya müsaade etmez.

İmam Âzam Hazretleri, arazinin kiraya verilmesine tamamen karşıdır. Bir kısım Hanefî fukahâsı ve müteahhirînden Şah Veliyyullah Dihlevî de aynen İmam Âzam gibi düşünmektedirler.

Ancak İmam Ebû Yusuf ve büyük bir kısım fukahâ, zaruret hâlinde ve belli şartlar muvacehesinde kirayı tecviz etmişlerdir.[3]

Bu görüşlerden de anlaşıldığı üzere; *toprağın kiraya verilmesi, bir kısım zaruretlerin zorlamasıyla ortaya çıkan hususî bir durumdur ve mü'min ona ancak zaruret hâlinde başvurmalıdır.*

Müteahhir (son dönem) Hanefî fukahâsından İbn Âbidin'e göre, vergi verilme mecburiyeti olan bir toprak, şayet işleyicisinin elinde iyi işlettirilmiyorsa, sözgelimi arazi mahsul vereceği hâlde iyi sulanmıyorsa, devlet reisi arazi sahibine daha çok vergi yüklemek suretiyle onu daha fazla harekete ve gayrete getirme salâhiyetine sahiptir. Hatta elinden alıp o araziyi başkasına verip işlettirebilir de.

Seyyidina Hz. Ömer (radıyallâhu anh) devrinde toprağın daha bir farklı şekilde işlettirildiğini görmekteyiz.

Medain ve İran'ın bütün şehirleri fethedilince, harbe iştirak eden mücahitler, araziyi aralarında paylaşmak istemişlerdi. Ordu kumandanı Sa'd b. Ebî Vakkas durumu Hz. Ömer'e bildirdiğinde, o, Allah Resûlü'nden işittiği bir hususa

dayanarak Sa'd b. Ebî Vakkas'a şöyle cevap vermişti:

"Sen askerler arasında ganimeti taksim et. Araziyi de, oranın yerli halkından idarecilere tevdi et ve onlara belli prensipler altında vergi koy. Zira onlar, o araziyi daha iyi bilir, daha iyi işler ve daha iyi semere alırlar. Onları himaye ettiğimizden dolayı da, bize her vatandaş gibi vergi verirler."[4]

Aynı hâdise Mısır havalisinde de yaşanmıştı. Kumandan Amr b. Âs, Hz. Ömer'e bir mektup yazarak hâdiseyi bildirmiş ve Halifenin fermanı da yine aynı istikamette sâdır olmuştu: *"Ganimeti dağıt, araziyi yerli halka bırak, işletsinler ve devlete de vergi versinler."*[5]

Bu şekilde Hz. Ömer devrinde arazi daima canlı tutulmuş ve o, işletmeyenlerin elinden alınıp işletenlere verilmiştir.

Biz burada toprak ve arazinin sadece ekonomideki yeri üzerinde durduk. İslâm'da arazi hukuku ise başlı başına bir çalışma konusudur. Bu konuda Prof. Dr. Ali Şafak Bey'in *"İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devir)"* adlı yayımlanmış bir doçentlik tezi vardır. İlgi duyanlar için tavsiye ederim.[6]

1. İslâm'ın Ranta Yaklaşımı

Halk dilinde 'rant' kelimesi, 'kira' anlamında kullanılmaktadır. İktisat terminolojisinde ise rant mefhumu, "Arzı tam inelastik (sabit) olan üretim faktörleri (meselâ toprak) için yapılan ödeme" şeklinde tarif edilmektedir.

İktisadî rant hakkındaki ilk açıklamalardan biri, 19. yüzyılın başlarında David Ricardo tarafından ortaya konmuştur. Bu dönemde rantın önem kazanmasının bir sebebi, kısmen Napolyon savaşları ve kısmen de artan nüfusun baskısı ile, gıda maddeleri fiyatlarının önemli ölçüde artmış olmasındandı.

Rant, İslâm'daki kölelik gibi, kaldırılamamış müesseselerden biridir. Bazı komünist ve sosyalist iktisatçılar, rant meselesinden dolayı İslâm'a hücum etmekte ve onu faize benzeterek, "İslâm hem faizi yasaklamış hem de aynen faize benzeyen rantı serbest bırakmıştır. Dolayısıyla İslâm'ın hükümleri arasında çelişki vardır." diyerek demagoji yapmaktadırlar.

Hâlbuki durum, hiç de onların dediği gibi değildir.

Evvelâ, İslâm'da kira veya rant, kat'iyen diğer sistemlerde olduğu şekliyle ele alınmamış ve onların değerlendirdiği ölçü ile değerlendirilmemiştir. Zira

kira, İslâm iktisadında asıl değil, sadece zaruretten dolayı ve şartlı olarak kabul edilen *arızî bir gelir kaynağı* ve bir kazanç vesilesidir. Nitekim, toprağın işletilmesi hususunu arz ederken bu mevzu üzerinde kısmen durmuştuk.

İslâm, toprağın aktif tutulmasını esas alır. Eğer toprak, birinin elinde aktif hâle getirilemiyor ve toprağın âtıl kalışı üzerinden de üç sene geçiyorsa, devlet, o toprağı onun elinden alır ve bir başkasına verir.

Veya bir şahıs ziraat işlerinde çok mahir ise, başkasının bir birim nispetinde ürün aldığı yerden o on birim nispetinde ürün alabiliyorsa; bir başkası, bu şahsa yerini kiraya verir ve böylece daha çok verim elde edilmiş olur. Diğer taraftan, kişi tamamen toprağı işlemekten âciz ise, bu durumda da o toprağı kiraya verebilir.

İşte böyle şartlı ve bazı zaruretlere bağlı olarak kabul edilen toprağın kiraya verilmesi ameliyesi ile, hiçbir şarta ihtiyaç duymadan onun gelirde bir esas kabul edilmesi arasında ne derece büyük bir fark olduğunu bilmem ki izaha ihtiyaç var mı?

Kaldı ki, İslâmî ölçüler içinde kiraya verilen bir tarladan elde edilen mahsulün kaçta kaçı kiraya ait olacaksa, o tespit edilmiştir.

Meselâ, "Elde edilen mahsulün ¼'ü sana, diğer kısmı bana" diyerek toprak sahibi ile onu kiralayan arasında bir anlaşma yapılır. Fakat kat'iyen sabit ve kesin bir miktar belirlenemez. Meselâ, toprak sahibi, "Ne elde edilirse edilsin, bir tonu bana, geri kalan sana" diyemez. Zira bazen araziden elde edilenlerin bütünü dahi o miktara ulaşmayabilir.

Birinci şekilde yapılan anlaşmada, mağduriyet veya kazançta her iki taraf da kendi payları ölçüsünde kaybeder veya kazanır. Dolayısıyla burada her zaman âdilâne bir taksim söz konusudur.

İkinci şekildeki muamelede ise, toprak sahibinin sabit ve değişmeyen bir kâra sahip olması yönüyle bu kazanç faize benzetilebilir.

2. Rant-Faiz Mukayesesi

Faiz, Ricardo'ya göre, malın veya paranın nemalanmasına karşılık alınan paydır. Marshall'a göre ise, bekleme süresine terettüp eden karşılıktır. Diğer bazı iktisatçılara göre ise, pasif olan mal potansiyelinin aktif hâle getirilmesinin bir ücretidir.

İsimlerini kaydettiğimiz iktisatçılar, bu tariflerden hareket ederek bankaya

veya tefeciye para yatırıp ondan faiz alan bir insanla, tarlasını kiraya verip ondan ücret alan insan arasında hiçbir farkın olmadığını iddia ederler.

Oysaki, düşüncenin yanlışlığı ortadadır. Biz burada şimdi, bu yanlışlıklardan bazılarına işaret edeceğiz:

1. Rantta söz konusu şey, bizatihi değeri olan toprağın işlenip canlandırılmasıdır. Böyle bir işte her iki tarafa düşen vazifeler vardır. Hâlbuki faizde, bilhassa bugünkü tatbik şekliyle, itibarî bir değeri olan paranın üzerinden, zaman, riziko veya borçlunun elde ettiği kâra ortak olmak gibi, İslâmî açıdan bir değer ve kıymeti olmayan sebeplerle bir fazlalık elde etme söz konusudur. Yani sonuç hep tek taraflı bir kâra dayanmaktadır.

2. Toprak sahibi toprağını kiraya vermekle onu tamamen elinden çıkarmış olmaz. Bir bakıma o yine toprağa nezaret etme durumundadır. Zira kiralayan, sadece o sene onu ekme-biçme, mahsul elde etme hakkına sahiptir. Faizde ise, parayı eline alan insan, bu parayı meşru veya gayrimeşru her yerde kullanabilir. Bu mevzuda kendisi için de bir sınır konmamıştır ve o paraya tamamen sahiptir.

3. Toprağı kiraya veren, müstecirle (kiracı) anlaşırken, “Toprağın verimini düşüreceğinden dolayı tarlama şeker pancarı veya tütün ekemezsin. Ben toprağıma senin arpa veya buğday ekmeni isterim.” vb. gibi kiracının toprağı nasıl kullanacağı konusunda bazı şartlar ortaya koyabilir. Müstecir de şayet tarla sahibinin şartlarını kabul ederse, o takdirde toprağı bu şartlara uygun olarak işlemek zorundadır.

Faizde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira fert, parayı karşı tarafa verirken, herhangi bir şart koşma salâhiyetine sahip değildir. Faiz veren kişi veya kurum, parayı istediği işte, istediği şekilde kullanabileceği gibi, yiyip bitirebilir ve hiçbir şey yapmadan da tüketebilir.

4. İnsanın kirada zarara uğrama ihtimali de vardır. Meselâ, elde edilecek mahsulün 1/3’üne kiralanmış bir toprak ve arazide, hem kiralayanın hem de mal sahibinin zararı söz konusu olabilir. Diyelim ki, hiç mahsul alınmadı. O takdirde arazi sahibi, böyle bir neticeye katlanmak zorundadır. Faizde ise, zarara hissedar olma gibi bir durum bahis mevzuu değildir. Kişi, parayı verir ve vadesi geldiğinde, belli nispetteki fazlalığı da hemen alır.

Hâsılı, bizim iktisadî anlayışımız içinde faizle kira birbirinden çok farklıdır. Öyle ise, komünistçe bir mülâhaza ile kirayı faizin yanında mütalâa etmek ve İslâm’da tatbik edilmiş meşru rantı tenkit etmek, hakikati ters yüz etmek

demektir.

Buna mukabil, kapitalist bir anlayış içinde, rantı gayri meşru şekilleriyle ele alıp kullanmak, onu çeşitli spekülasyonlara vesile kılmak ve halkı onunla istismar etmek de bir zulüm ve suiistimalin ifadesidir.

Biz ise, her meselede olduğu gibi bu meselede de orta yolda yürüyor ve kiraya bütünüyle karşı çıkıp ifrat etmediğimiz gibi, onu sınırsız ve sorumsuzca kullanmaya göz yumup tefrite de düşmüyoruz.

1 Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/139-141; İbn Hişam, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/321-325; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 4/199-206.

2 *Ebû Ubeyd, el-Emvâl* s.*368.*

3 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* 6/4686, 4704-4705.

4 Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/471-472.

5 Şiblî Nu'mânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/74-75.

6 Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devir*), Erzurum, 1976.

M. FAİZ MESELESİ

Faiz, iktisadî hayatın en eski problemlerinden biridir. Haksız bir kazanç olan faizin ne aklî ne de vicdanî hiçbir dayanağı yoktur.

Zamanın seyri içinde, faizin meşruluğu, vasıfları ve ekonomi içindeki fonksiyonu hep münakaşa edilegelmiştir. Kimi zaman yerin dibine batırılmış, kimi zaman da göklere çıkarılmıştır.

Şunu kesin bir dille söyleyebilirim ki, *faize meşruluk kazandıran devirler, bütünüyle beşerin ahlâken çöküntü içinde olduğu devirlerdir*. Meselenin bu yönüne temas etmeden evvel onun tarihî seyrine kısaca atf-ı nazar etmede fayda var.

1. Faizin Tarihi

Eflatun *'Kanun'*, Aristo ise *'Politika'* adlı eserlerinde faizi yerden yere vurmuşlardır. Eflatun'a göre faiz ahlâk dışı bir davranıştır; faziletli ve erdemli insana asla yakışmaz. Onun için mutlaka yasaklanmalıdır.

Aristo'ya göre ise faiz, kısır tavuktan yumurta almaya çalışmak gibi yanlış bir düşüncedir. O, kestirmeden, "Para parayı doğurmaz." demektedir.

Roma, başlangıçtaki ihtişam döneminde şiddetle faizin karşısındadır. Ancak yıkılmaya yüz tuttuğu zaman diliminde faize kurtarıcı bir simit gibi sarılır. Buna rağmen dibe vurmaktan bir türlü kendini kurtaramaz.

Hıristiyanlık esas itibarıyla faizi haram kılmış; fakat, içki ve domuz eti misillü bazı haramlarda olduğu gibi, daha sonra yapılan değişikliklerle faiz de helâl hâle getirilmiştir. Oysa ilâhî vahye dayanan bir dinin bunlara cevaz vermesini düşünmek mümkün olmasa gerek…

Günümüzde Yahova Şahitlerine ait kitaplar da bu konular üzerinde ısrarla durmaktadır. Gerçi Yahova Şahitleri meselesi ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus olmakla beraber, sözü dağıtmamak için burada şimdilik o meseleye girmiyorum.

Orta Çağ'da kilise, faiz aleyhinde şiddetli beyanatlar vermiş ve tefecilikle çok ciddî kavgaya tutuşmuştur. Ancak feodalizmin zayıflaması ve ticarî kapitalizmin gelişmesi karşısında faizi meşrulaştırmak zorunda kalınmış ve –maalesef– konu kitaplara bu şekliyle geçmiştir.

Hususiyle sınaî kapitalizmin gelişmesiyle, Batıda faiz karşısındaki direnişler bütünüyle gevşemiş ve faiz herkes tarafından kabul edilir bir realite hâline

gelmiştir.

2. Faiz Teorileri

Faizi açıklamaya çalışan çok sayıda teori geliştirilmiştir. Bunların hemen pek çoğu, sermayenin kaynağının tasarruf olduğu konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Ayrıldıkları nokta ise, faizi meşrulaştıran dayanaklardır.

Meselâ *Ricardo, özendirme*yi esas alır. Ona göre, parası alınıp işletilen tasarruf sahibine belli bir pay verilmelidir ki, kişi tasarrufa özendirilmiş olsun.

Hâlbuki *Keynes,* bu görüşün tamamen karşısındadır. O, "Tasarruf sahibini, tasarrufa sevk etmek için özendirmeye ihtiyaç yoktur. Hem fert hem de cemiyet tasarrufa kendiliğinden meyillidir." düşüncesindedir.

Meseleyi tamamen para ile alâkalı olarak değerlendiren Keynes'e göre faiz, parayı nakit olarak elde tutmaktan *(likidite tercihi)* vazgeçirmek için insanlara ödenen bir fiyattır.

Senior'a göre faiz, *fedakârlığ*ın bir bedelidir. Zira tüketici perhizkâr davranmakta ve tasarruf yapmaktadır. Bu da sermaye arzını meydana getiren bir davranıştır. Sermaye talebi ise sermayenin üretken ve verimli oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu verimlilikten sermaye sahibinin de yararlanması gayet normaldir. Böylece o, yaptığı fedakârlığın karşılığını görmüş olacaktır.

Marshall ise faizi, *bekleme*nin bedeli olarak değerlendirmektedir. Fert, elindeki tasarrufu bir başkasına vermekte ve belli bir süre beklemektedir. Öyle ise onun bu bekleyişinin bir bedeli olmalıdır.

Böhm-Bawerk ise meseleyi psikolojik açıdan ele alır ve faizi *zaman tercihi* kavramıyla açıklayarak, ona bir dayanak bulmaya çalışır. Ona göre, insanlar umumiyetle bugün ellerinde bulundurdukları değerleri yarınki değerlere tercih etme eğilimindedirler.

Dolayısıyla, hem tasarrufa teşvik ve hem de bu tasarrufu başka ellere devrettirebilmek için böyle bir psikolojik duygunun tatmin edilmesi şarttır. O da ancak bugün ve yarın arasındaki değer farkını (acio) ödemekle mümkündür. Ve faiz, ona göre, işte bu şekilde bir meşru gerekçeye dayanmaktadır.

Marks ve *Engels* gibi sosyalist düşüncenin temsilcileri her yönüyle faizin aleyhindedirler. Onlara göre faiz, sermaye sahibinin emekten çaldığı haktır. Sosyalist bir düzende tasarruf ve sermaye olmayacağı için faiz de olamaz.

3. İslâm Öncesi Faiz

Faiz, cahiliye devrinde bilinen ve tatbiki yaygın olan bir müessese durumundaydı. Günümüzdeki dev kuruluşlar şeklinde olmasa bile, hem fert hem de küçük organize gruplar olarak faiz hem alınıyor hem de veriliyordu.

İslâm öncesi bu devirde faiz müessesesi zenginin elinde bir istismar vasıtasıydı. Zira riba adı verilen ve borçlunun ödemek zorunda olduğu fazlalık, bazen asıl borcun kat kat üstüne çıkıyor ve borçlu her geçen gün artan bu fazlalıklar altında ezilip gidiyordu.

O gün şekil olarak faiz şöyle cereyan ediyordu: Zaruret içinde bulunan bir kişi -ki bu zaruret ne kadar fazla ve acil ise, vereceği faiz miktarı da o kadar yüksek olurdu- belli bir süre sonunda ve belli bir fazlalıkla ödemek kaydıyla birisinden borç para alıyor. Vade tamam olunca alacaklı gelip parasını istiyor. Eğer borçlu borcunu ödeyemeyeceğini söyler ve belli bir vade daha isterse aldığı borç miktarı iki katına çıkarılır.. ve yine ikinci defa aynı durum tekrar ederse, bu sefer borç miktarı dört katına çıkıverirdi.

Bu muamele böyle devam edip giderdi, gün gelir, alınan borç miktarı ile ödemek zorunda kalınan borç miktarı arasında korkunç denecek ölçüde bir fark söz konusu olurdu. Bu muamele ile fakir daha da fakirleşirken zengin daha da zengin hâle gelir ve iki sınıf arasındaki uçurum her geçen gün daha da derinleşirdi.

İmam Katade cahiliye devri faizini şöyle anlatır: "İslâmiyet'ten önceki devirde kişi, belirli bir müddet sonra fiyatı ödenmek üzere satış yapardı. Alıcı vade sona erdiğinde aldığı malın fiyatını ödeyemezse, fark verilir ve müddet uzatılırdı."[1]

İmam Mücahid ise şöyle der: "İslâmiyet'ten önceki devirde kişinin borcu olduğunda alacaklısına gider, 'Sana şu kadar fazla ödeyeyim, borcumu ertele.' der, böylece onun borcu ertelenirdi."[2]

Fahreddin Râzî ise cahiliye devri faizini şöyle anlatır: "İslâmiyet'ten önceki devrin bilinen ve meşhur olan faizi vade faizi idi. Buna göre, kişi malını başkasına her ay ödeyeceği belirli bir kârı almayı şart koşarak borç verirdi. Anaparası olduğu gibi kalırdı. Mühlet sona erince anaparasını da geri isterdi. Borçlu anaparayı veremezse, borç veren hem mühleti uzatır hem de faizi artırırdı."[3]

Görülüyor ki, cahiliye devri denilen o dönemin riba anlayışı ile günümüzün faiz anlayışı arasında temelde çok ciddî bir farklılık bulunmamaktadır. İslâm,

bütünüyle faizi temelden yasaklamış ve bir zulme, ceberuta son vermiştir.

4. Faizin Tanım ve Kapsamı

Faiz kavramının İslâmî literatürdeki karşılığı *riba*dır. Riba, Arapça bir kelimedir ve sözlükte *ziyade* (fazlalık) ve *nema* (artma, çoğalma) mânâlarına gelir.

Cahiliye dönemi Arapları riba kelimesini bu mânâda kullandıkları gibi, ayrıca, bugün genellikle faiz deyince anlaşılan, *"Vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması"* mânâsında da kullanıyorlardı.[4]

İslâm, insanlık tarihi boyunca bilinen *ödünç* veya *borç faizi* kavramına bir de para ve malların peşin veya vadeli mübadelelerinde ortaya çıkan *alışveriş faizi* kavramını eklemiştir.

Kur'ân, borç faizini ele alırken, hadisler ağırlıklı olarak alışveriş faizinin üzerinde durmuştur. Şu halde faiz kavramı İslâm'da diğer sistemlerden hem farklı hem daha şümullüdür.

İslâm'a göre faiz iki çeşittir: *Borç faizi* ve *alışveriş faizi*.

a. Borç (deyn veya kredi) Faizi

Borç faizi; ödünç, alım-satım veya başka herhangi bir sebepten zimmete geçen bir borca karşılık ödenecek olan mal veya parada, belli bir vadeden dolayı şart kılınan fazlalıktır.

Borç faizi, kendisinde şu iki unsur bulunan herhangi bir muamelede hükmen tahakkuk eder:

1. Sebebi ne olursa olsun (satılan bir malın bedeli veya ödünç para veya mal) iki taraftan birinin lehine öbür tarafın zimmetinde tahakkuk etmiş bir borcun bulunması,

2. Borcun ödenmesi esnasında anapara veya mala ilaveten alacaklı lehine bir fazlalığın veya bir *menfaatin* şart kılınması.

Meselâ, paranın taşıma külfeti veya kayıp riskinden kurtulmak amacıyla, bir yerde verilen ödüncün başka bir yerde ödenmesini şart koşmak veya borçlunun evinde parasız oturmak şartıyla ona ödünç vermek de faize girer.[5]

Faizli bir işlem sonunda faizi ödeyen veya alandan mutlaka biri haksızlığa uğrar. Zira yüksek bir faiz oranı kötü piyasa şartlarında faizi ödeyeni büyük bir haksızlığa uğratırken, düşük bir faiz de faizli kredinin getirisinin çok yüksek

olduğu ekonomik şartlarda sermaye sahibini, yani faizi alanı zarara uğratır. İki tarafın da razı olacağı bir orta yol ise, çok ihtimalden sadece biridir.

Bütün faizli işlemlerde faizin bu iki taraftan birine zarar verme özelliği bulunduğundan, borç faizindeki bu fazlalığın, basit veya bileşik (mürekkep) faiz denilen katlı faiz olması; buna riba, faiz, faide… gibi adlar verilmesi, onu Kur'ân'ın yasakladığı faiz kapsamından çıkarmaz.

İslâm'ın geldiği sırada Araplar uygulayageldikleri için *cahiliye ribası* ve vadeden kaynaklanan bir fazlalığı temsil ettiğinden *nesîe ribası* adlarıyla da anılan bu faiz çeşidi doğrudan Kur'ân tarafından yasaklanmış, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından da bu yasak tekrar tekrar teyit edilmiştir. Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Veda Hutbesi'nde bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

"... Ashabım! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır ve ayağımın altındadır. Bize sadece borcunuzun aslını vermek düşer. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Cahiliyeden kalma bu çirkin âdetin her türlüsü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'ın (Peygamberimiz'in amcası) faizidir."[6]

Faiz oranının düşük veya yüksek olması, basit veya bileşik olması, kredinin tüketime ya da üretime yönelik olması... faizin haram oluşu konusunda neticeyi değiştirmez. Bu konuda Sünnî ve Şiî bütün İslâm mezhepleri ittifak hâlindedirler.

Geçmişten günümüze uygulanagelen ve genel olarak kapitalizmde faiz denince ilk hatırlanan kredi faizi, İslâm'daki bu borç faizidir. Bütün faizli işlemlerde belli bir miktar anaparaya belli bir vade sonunda belli miktarda fazla ödeme yapıldığına göre, Kur'ân'ın yasakladığı bu faiz ile günümüzdeki banka faizleri, tahvil ve bono faizleri arasında bir farkın olmadığı açıktır.

b. Alışveriş Faizi

Faize konu olan *mal veya paraların peşin veya vadeli alım-satımlarında ortaya çıkan faiz*dir. İnsanlığın daha önce bilmediği ve 'hak' kavramına olabildiğine önem vermenin tezahürü olarak Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından ortaya konan alışveriş faizinin hükümleri hadislerle tespit edilmiştir.

Alışveriş faizi hem mal mübadelelerinde hem para ve döviz mübadelelerinde geçerlidir. Alışveriş faizi Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu

aleyhi ve sellem) şu hadisinde özetlenmiştir:

"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline, eşit ölçüde ve peşin mübadele edilmelidir. Mallar farklı cinslerden ise, istediğiniz gibi (peşin veya veresiye ve istediğiniz miktarlarda) mübadele edebilirsiniz."[7]

İslâm hukukçularının çoğuna göre hadiste geçen ve faizin cereyan ettiği belirtilen altı çeşit mal hasr için, yani faizin özellikle bu mallarda cereyan ettiğini belirtmek için değil, misal içindir. Yani bu hadiste geçen mallar hangi vasıflarından dolayı faize konu olmuş ise, aynı vasıfları taşıyan bütün mallar faize konu olabilir. Bu husus, *faizde illet* denen bir konunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İslâm hukukçuları arasında faizin haram olduğu konusunda tam bir ittifak bulunmasına rağmen, nerelerde cereyan ettiği konusunda değişik görüşler serdedilmiştir. Bu farklı görüşler faiz hükmüne esas teşkil eden ve her mezhepçe kabul edilen faiz illetinin farklı olmasından ileri gelmektedir.

Alışveriş faizi de ikiye ayrılır: Fazlalık faizi (ribe'l-fadl) ve veresiye faizi (ribe'n-nesîe).

1. Fazlalık Faizi

Aynı cinsten para veya malların birbirleriyle peşin mübadelesinde bedellerden birinde bulunan kemmî (nicel) fazlalıktır.

2. Veresiye (vade) Faizi

Araya paranın girdiği durumlar hariç, bedellerden birinin veya ikisinin birden *vadeli* olduğu her mübadelede faiz cereyan eder; cinsler ister aynı ister farklı ve miktarları da ister eşit ister farklı olsun, değişmez. Bu konuda mislî mallar ile kıyemî mallar arasında da fark yoktur. İşte buna da veresiye faizi denir.

İslâm iktisadındaki fazlalık ve veresiye faiz hâlleri ve bu hâllerdeki faiz illetleri şöyle tespit edilebilir:

1 . *Mislî bir malın*[8] *kendi cinsiyle (meselâ altının altınla, buğdayın buğdayla) peşin mübadelesinde bedellerden birindeki kemmî (nicel) fazlalığa fazlalık faizi denir. Bu fazlalığın ayar, işçilik veya kaliteye karşılık tutulması kabul edilmez.*

Burada faizin illeti, yani böyle bir alışverişte faiz ilişkisinin doğmasına sebep olan elemanlar, bu mallar arasındaki cins ve miktar (ölçü, tartı, sayı ve uzunluk hesabı) birliğidir.

Buna göre kalitesiz 10 ölçek buğday, kaliteli 8 ölçek buğdayla veya 24 ayar 10 gram altın 18 ayar 12 gram altınla mübadele edilemez. Gram farkı işçiliğe de karşılık tutulamaz. Meselâ, 10 gram işlenmiş altın 12 gram külçe altınla değiştirilemez. Ayar ve işçilik farklarına rağmen her iki örnekteki 2 gram fazlalık, fazlalık faizi sayılır.

Aynı cinsten iki malın mübadelesine ancak kalite, ayar veya işçilik farkından dolayı ihtiyaç duyulabilir. Bunun dışında böyle bir mübadelenin anlamı yoktur. Kalite, ayar ve işçilik farkları ise, İslâm açısından bir değer taşımakla beraber, bu değerlerin tamı tamına bir *mal* gibi görülmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple onların aynı cins maldan belli bir miktara denk tutulması kabul edilmemiştir. Çünkü sübjektif özelliği ağır basan bu değerlerin ölçülmesinde objektif kriterlerin kullanılması zordur.

Aynı zamanda bu değerler, başka işlemlerdeki faiz düşüncesine de basamak teşkil edebilir. Meselâ, iki kişi arasında alıp-verilmesi planlanan bir faize, bu kalite, ayar ve işçilik değerleri karşılık gösterilebilir. Bu sebeple bunların piyasa değerlerinin aynı cinsten mal olarak değil, daha objektif olan para ile ölçülmesi emredilmiştir.

Böyle durumlarda yapılacak iş, eldeki kalitesiz malın para karşılığında satılarak bu para ile kaliteli malın satın alınmasıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) aynı cinsten olan, fakat vasıfları farklı malların, birbirleri karşılığında farklı miktarlarda, meselâ kaliteli bir 10 ölçek hurmanın kalitesiz 15 ölçek hurma karşılığında mübadelesini yasaklamış, bunun yerine, eldeki malın satılmasını, ele geçen para ile aynı cinsten fakat kalitesi farklı diğer malın satın alınmasını istemiştir.[9]

Altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden, meselâ işlenmiş altın karşılığında işlenmemiş altın alırken işçilik farkını gram farkına karşılık tutmak yerine, altın ve işçilik değerini başka cinsten bir para ile alıp satmak gerekir. Yani önce hurda altını meselâ TL hesabıyla almalı, sonra da işlenmiş altın TL hesabıyla satılmalıdır.

2. *Paranın araya girdiği durumlar hariç, bedellerden birinin veya ikisinin vadeli olduğu her mübadelede veresiye faizi tahakkuk eder. Bedellerin cins*

ve miktarlarının aynı veya farklı olması neticeyi değiştirmez. Bu durumda faizin doğmasına sebep olan unsur, yani faiz illeti tek başına vadedir.

Buna göre, miktarları eşit bile olsa buğday karşılığında buğday, buğday karşılığında arpa, belli bir miktar demir karşılığında çimento vadeli satılamaz. Bedellerden sadece birinin vadeli olması faizin gerçekleşmesi için yeterli bir sebeptir.

*Vade*nin önemi, iki bedel arasında ortaya çıkabilecek olan değer farklılaşması ve eşitsizliğe zemin teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Bir taraftan piyasa şartlarının değişkenliği, yani mal ve para piyasalarında meydana gelen yükselme ve düşmeler, diğer taraftan alacaklı tarafın söz konusu vade içinde para veya malını kullanma imkânından mahrum kalması sebebiyle karşılaşabileceği fırsat kaybı veya borçlanılan para veya mal biriminin ani değer kazanmasıyla borçlunun yükünün beklenmedik boyutlara ulaşması… bu farklılaşma ve eşitsizliğin önemli sebeplerindendir.

Bu sebeple, bugünkü 100 birimlik bir mal veya para, yarınki 110 veya 90 birimlik bir değere dönüşebilir. Bu özellikleriyle vade, en önemli belirsizlik, dolayısıyla anlaşmazlık kaynağıdır. Şu hâlde vade, veresiye mübadelelerde faizin temel illetidir.

3. *Bedellerden birinin para, diğerinin mal olduğu durumlarda ise, peşin ve vadeli (mal peşin, parası vadeli veya tersi = selem) mübadeleler caizdir.*

Buna göre, bir taraftan para, diğer taraftan mal olursa, bedellerden biri vadeli bile olsa, bu alışverişte faiz cereyan etmez. Bedellerden hangisinin vadeli olduğu önemli değildir. Burada faizin doğmamasının sebebi, bir tarafta mal, diğer tarafta para olması itibarıyla cinsler arasındaki farklılıkla beraber, alışverişlerde paraya tanınan ayrıcalıktır. İnsanların vadeli alışverişe olan ihtiyaçları, paranın bu ayrıcalığına istinaden, sadece mal-para veya para-mal şeklindeki vadeli işlemlerin cevazını gerektirmiştir.

Bedeller arasındaki cins farkı, yani birinin para diğerinin mal olması, iki bedel arasında karşılaştırma imkânını ortadan kaldırıp, ikisinden birinin diğerinden şu kadar az veya fazla olduğunu ileri sürmeyi imkânsız hâle getirdiğinden iki bedel arasındaki faiz ilişkisi kesilmektedir.

Her ne kadar Hanefî fıkıh kitaplarında, aralarında aynı cinsten ve aynı ölçü birimine bağlı olma açısından bir alâka olmayan mallar arasında (10 metre kumaşa karşı 20 ölçek buğday veya 10 ton demire karşı 10 adet marka ve evsafı

belli televizyon gibi) peşin veya vadeli mübadelenin caiz olduğunu ifade etmekte ise de,[10] kıyemî mallardan olduğu hâlde hayvanın hayvanla veresiye mübadelesine bile izin vermeyen Ebû Hanife'nin mezhebinde mislî malların vadeli mübadelesine izin verilmesi düşünülmemelidir.

Kısacası, fazlalık faizi *(ribe'l-fadl),* aralarında kalite ve vasıf farkı olsa bile, mislî bir malın kendi cinsinden bir mal ile mübadele edilmesi hâlinde, bedellerden birinde bulunan kemmî (nicel) bir fazlalık, yani *değer farkı*dır.

Vade faizi *(ribe'n-nesîe)* ise, ister aynı ister farklı cinsten olsun, mislî veya kıyemî iki malın mübadelesinde bedellerden birinin vadeli olması hâlinde, vade farkından doğan takdîrî ve hükmî bir fazlalık, yani mukadder ve muhtemel değer farkıdır.

Para ve dövizlerin kendi aralarında veya birbirleri karşılığındaki mübadelelerinde de aynı hükümler geçerlidir.[11]

5. Peygamber Efendimiz ve Faiz

Faizin haram olduğuna dair yüzlerce hadis-i şerif vardır. Peygamber Efendimiz'in bu mevzudaki ifadelerini iki ana grupta toplamak mümkündür:

a. Faiz karşısında dinin tavrı

b. Nelerin faiz olduğu hususu

Efendimiz faizi, insanı helâke sürükleyen yedi mühlikâttan biri olarak ele almıştır. Sahabe insanı helâke sürükleyen bu yedi faktörün neler olduğunu sorunca O, şu cevabı vermiştir:

"Şirk, sihir, haksız yere adam öldürmek, faiz yemek, yetim malına el uzatmak, düşmana toplu hücum yapılacağı bir anda savaştan kaçmak ve afîfe bir kadına zina isnadında bulunmak."[12]

Ve yine Efendimiz faizi, insanın anasıyla nikâhlanmasına teşbih etmiştir.[13] Faizin doğurduğu olumsuz ve kısır ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlar ile böyle bir nikâhlanmanın doğuracağı marazî hâller karşılaştırıldığında onun akıl almaz çirkinliği daha açık gözler önüne serilmektedir.

Faiz hakkında dört sınıfın lânetlendiğini bildiren de yine bizzat Efendimiz'dir. Bunlar, *faiz alan, faiz veren, kâtiplik ve şahitlik yapanlardır.* Hadisin sonunda, *"Hepsi de günahta müsavidir."*[14] ilavesi yer alır.

Özellikle başta alışveriş faizi konusunda olmak üzere, nelerin faiz olduğu

hususunu izah ve tefsir eden hadis-i şerifler pek çoktur. Ayrıca bu hadis-i şerifler fıkıh kitaplarında birer asıl olarak ele alınmış ve en küçük teferruatına kadar incelenen faiz konusu hakkında hükme mesnet ve dayanak yapılmışlardır. Bu cümleden olarak şu hadis-i şerifleri zikretmek mümkündür:

Ubade b. Samit (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Altın karşılığında altını, buğday karşılığında buğdayı, arpa karşılığında arpayı, hurma karşılığında hurmayı misli misline, müsavi ve peşin olarak satın."*[15]

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: Efendimiz şöyle buyurdular: *"Hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpayla, tuz tuzla müsavi miktarda ve peşin olarak mübadele edilir. Kim miktarı artırır veya fazlalık isterse, faize girmiş olur. Cinslerin değişmesi ise bundan müstesnadır."*[16]

Görülüyor ki hem âyet hem de hadisler faizin her çeşidinin haram olduğunu açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla hiç kimsenin bu mevzuda aksine bir fikir beyan etmesi mümkün değildir.

6. Faiz-Riba Ayırımı

Faiz ile riba arasında hiçbir fark yoktur. Her ikisinin tarifi de aynıdır. Bunların her ikisi de: "İki mal veya paranın birbiriyle mübadelesinde karşılığı olmaksızın verilen fazlalıktır."

Lügatte, ziyadeleşmek, fazlalaşmak mânâsına gelen riba, Türkçe'de faiz dediğimiz fazlalığın adı olmuştur.

Gerçi bazı çevreler, bu iki tabiri birbirinden ayrı tutmaya meyillidirler ve onlara göre, haram olan ribadır; faiz değildir. Riba ise, devletin tespit ettiği nispetin üstünde alınan fazlalıktır. Yoksa devletin tespit ettiği ölçü çerçevesinde faiz almak haram değildir.

Tabiî olarak, burada devletin izin verdiği faiz nispetinde ölçünün ne olduğunu sormak gerekmektedir. Hem devlet ilâhî kanun vâzıı mıdır? Devlet bugün % 3'ü tecviz eder, yarın % 1'i bile çok görebilir. Gün gelir devlet % 100 faizi tecviz eder. Hatta % 1500 faiz oranını kanunî gören devletler bile olmuştur.

Sonra nispet denilen şey nedir? Yirminci asrın başında kooperatifler kendi ortaklarına % 12 ilâ % 15 arasında faizli para vermişlerdir. O günün şartlarında kalkınma bakımından normal görülen bu oran, daha sonra yüksek

görülmüştür. Kooperatiflerin kendi ortaklarına % 12 ilâ % 15 arasında faizle para vermeleri, onların mağdur edilmesi olarak değerlendirilmiş ve faiz nispetinin daha düşük olması gerektiği savunulmuştur.

Açıkça görülüyor ki, nispetlerdeki farklılık her zaman ve zemine göre değişiklik arz etmektedir. Tefeci, bir devirde % 30 faizle, başka bir devirde % 100 faizle para veriyor. Bunun hangisine 'faiz', hangisine 'riba' diyeceğiz.

Hem faizin düşük nispette olanına İslâm'ın cevaz verdiği hükmü nereden çıkarılmıştır? Bu apaçık bir aldanmışlık veya apaçık bir aldatmaca değil midir? Dinin bu mevzudaki hükmü kesindir, nettir; hiçbir tevil ve tefsire de ihtiyacı yoktur:

"Allah, alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır."[17]

7. Ed'âf-ı Mudâafe (Katlı Faiz)

Faiz haramdır. Bu hüküm, faizin küçük-büyük, basit-bileşik, her çeşidini içine almaktadır. Kur'ân-ı Kerim:

"Ey iman edenler! Öyle kat kat katlayarak riba (faiz) yemeyin. Allah'tan korkun ki felâh bulasınız."[18] buyurmakta ve meseleye tedricîlik esasına göre yaklaşmaktadır.

Cemiyetin salâhı, takva dairesine girilmesine bağlıdır. Takva, bir mânâda, Cenâb-ı Hakk'ın kevnî kanunlarına ittiba ile O'nun himayesine girmek demektir. İktisadî hayat açısından düşünülecek olursa, bu, faizi terk etmek ve faiz sistemini tamamen ortadan kaldırmakla olacaktır. Faiz ayakta durduğu müddetçe toplum ayakta duramaz. Dolayısıyla faizin olduğu yerde salâh ve takvadan söz edilemez.

Âyette geçen *'ed'âf-ı mudâafe'* (kat kat) tabiri, faiz kaldırılırken birinci basamakta ne yapılması gerektiğini anlatmakta ve bazı müfessirlere göre katlı faizi yasaklamaktadır.

Ancak daha sonra gelen âyetlerle faizin basiti ve en küçüğü de yasaklanmış ve neticede Allah Resûlü, Veda Hutbesi gibi en mühim mevzuları konu edindiği hutbesinde, *"Faizin her çeşidi ayağımın altındadır."*[19] buyurarak faiz sistemini bütünüyle kaldırmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'deki faiz yasağı, onun bu ed'âf-ı mudâafe tabiri ile anlatılan şekliyle kayıtlı değildir. Belki nehiy, faizin bizzat kendisine râcî olup, mutlak mânâda faiz her çeşidiyle haram kılınmaktadır. Zaten aşağıda nakledeceğimiz

âyet hiçbir tevil ve tefsire ihtiyaç bırakmayacak ölçüde faizi reddetmekte ve faizin ne kadar iğrenç bir günah olduğuna işarette bulunmaktadır:

"Faiz yiyen kimseler, şeytanın çarptığı kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar."[20]

Faiz yiyen kimseler dünyada da ukbâda da ayakta duramazlar. Dünyevî durumları itibarıyla onların iç muvazeneleri yoktur. Faizin kendilerini yiyip bitirdiğini göremeyecek kadar sarhoşturlar.

İsterseniz burada bir derdimize neşter vuralım veya bamteline şöyle bir dokunalım: Devlet-i Âliye-i Osmaniyeyi yıkan duyun-u umumiye (devlet borçları)'dir. Alınan iç ve dış borçların faizleri koskoca bir devleti iki büklüm etmiştir. İşte faiz yiyen, böyle bir ibret levhasını göremeyecek kadar kendinde değildir.

8. Faiz Toplumu

Kişiyi içki, içtimaî yapıyı da faiz sarhoş eder. Faiz yiyen bir cemiyette en kısa zamanda değişik hezeyanlar baş gösterir. Faizin serbest olduğu toplumlar hep sallantı içindedirler. Onlar bir cihetle hep iki büklüm yaşarlar. Mihraba para konmuş, madde ilâhlaştırılmış ve bu insanlar da o madde karşısında rükûa varmış gibidirler.

Böyle bir toplum içinde değer hükümleri madde ve paradır. O kadar ki, dillerindeki zikir de daima odur. Bütün değerlendirmelerinde para vardır. Öyle ki, onlar âdeta tamamen madde kesilmişlerdir; tesbihleri, tahmidleri ve tekbirleri maddedir. Madde her şey olmuş, demlerine, damarlarına işlemiş ve onları sarhoş etmiştir. Hayır, onlar madde karşısında iki büklüm değil, secdededirler.

Şeytan çarpmış gibi hep şeytanın istek ve dileklerine göre hareket ederler. Sanki onlar şeytanın yere düşen gölgeleri gibidirler. Faiz onları iki büklüm kıldığı için, hep çeşitli spekülatif faaliyetlere girerler. İhtikâr yapar ve yalan söylerler. Menfaat onlar için her şeydir. Din, diyanet ve bütün mukaddesleri onun uğrunda feda edebilirler.

Onların bütün değer hükümleri alt üst olmuştur. Onlara göre minarelerin başı kuyu, kuyuların dibi de minare hâline gelmiştir. Gökteki yıldızlar onların yanında çakıl taşları kadar değersiz, yerdeki değersiz pullar da gökteki yıldızlar gibidir. Zira onlar her şeyi kendi endam aynalarında görüp öyle

değerlendirmektedirler. Evet, bir toplum ki içinde faiz revaçtadır ve onlar için geçerli bir metâdır, o toplumu şüphesiz şeytan çarpmıştır.

Âyetin baktığı diğer yön, onlar ahirette de öyle haşrolup kalkacaklardır. Yani onlar, insanlara yaraşır bir kalkışla kalkamayacaklardır. Çünkü ahiretteki kalkış, buradaki kalkışa bağlıdır. Nasıl yaşarsanız, öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz, öyle dirilirsiniz. Başınız yukarıda yaşadınızsa, öyle dirileceksiniz. Mukaddesleri muhterem bilip, onları semada gördüğünüz müddetçe, ahirette de başınız yukarıda olacaktır. Ama mukaddesleri hep kuyu dibinde gördünüz ve başınız hep oralarda yaşadınızsa, sürüm sürüm sürüneceksiniz demektir.

Onun için Allah Resûlü faiz yiyeni kandan irinden deryalar içinde müşâhede buyurduğunu söyler. O, her defasında mevcelenen dalgalarla sahile doğru gelir, sahilin kenarında birisi onun ağzına bir taş bindirir, tekrar onu bu deryanın içine atar. Evet, o devamlı orada bocalar durur. Ne deryanın içinde mesafe alabilir ne de sahile çıkabilir.[21]

Bu onun dünyadaki yaşantısının ahirete ve ahiretteki vaziyetinin de misal âlemine aksedişidir. Evet, şeytan size açık bir düşmandır. Onun düşman olduğunu anlayamayıp arkasından gitme de bir sarhoşluk ifadesidir.

9. Küçük Bir Faiz Soruşturması

Küçük bir soruşturma!. Zira faiz, küçük bir soruşturma ile dahi dayanamayacak kadar temelsiz ve her yönüyle tenkide açıktır. Onun aklî ve vicdanî hiçbir dayanağı yoktur. Ancak biz burada hem bu kitabın muhteva ve üslûbuna sadık kalmak hem de bilinen bir mevzu üzerinde fazla uzatmış olmamak için meseleyi üç ana başlık altında tahlil ve tenkit edeceğiz.

a. Ekonomik Açıdan Faiz

Faiz kendi kendisiyle çatışan bir sistemdir. Faizin en büyük düşmanı yine faizdir. Zira onun ekonomiye kazandırdığı hiçbir şey yoktur. Kaybettirdiği ise sayılamayacak kadar çoktur. İşte bunlardan bazıları:

1. Basit bir hesapla ve açıkça ortaya çıkmaktadır ki, yeryüzündeki malların bütünü, sayıları çok az olan bir şirzime-i kalîlin (küçük bir grup insan) elinde toplanmıştır. Bu zümre faizcidir, bu zümre bankerlerdir, bu zümre faizle geçinenlerdir. Zira borç veren faizci daima ve kesinlikle kazanmaktadır. Tabiî ki bu kazanç dünya hesabınadır; ahiret hesabına ise o hep kaybetmektedir.

Borç alana gelince; o, büyük bir ihtimalle kaybetmektedir. Hele bu borcu

zarurî bir ihtiyacından dolayı almışsa, kaybedeceği muhakkaktır. Durum böyle olunca, borç veren sınıf hep kazanmakta, diğer sınıf ise hep kaybetmektedir. Bu da kazancın hep aynı ellerde toplanması demektir.

İktisadî açıdan malın belli ellerde toplanması ise tehlikenin en büyüğüdür. Zira bütün piyasa bu bir grup insanın keyfine göre şekillenmektedir. Onlar ise kendi çıkarlarını daima toplum çıkarının üstünde tutanlardır. Yani piyasa ile, arzu ve hevesleri nasıl istiyorsa öyle oynayanlardır. Zaten günümüz dünyasında görünen manzara da budur. Ve dünya ekonomisi bu zaviyeden büyük bir çıkmaza doğru süratle ilerlemektedir.

2. Esas itibarıyla bankalara ve faizcilere borçlanarak iş yapan herkes, -ister bu iş büyük çapta isterse küçük çapta olsun- banka ve faizcilerin köle ve esiridirler. Bunlara en iyimser ifade ile, "Hayatlarının sonu sefaletle bitecek işçilerdir." demek ancak mümkün olabilir. Çünkü onların hiçbir ücret garantileri bile yoktur.

3. Faiz, işsizlik üreten bir mikrop yatağıdır. Zira tasarruf sahipleri, hiç yorulmadan ve hiç rizikosu olmayan bir yoldan para kazanmak için paralarını piyasadan çekerler. Yatırımlar durur, işyerleri kapanmaya başlar. Bu arada arz ve talep dengesi de ters yüz olur.

Bir taraftan hayat pahalanır, diğer taraftan da işsizlik had safhaya ulaşır. Zira, durmadan iş yerleri ve fabrikalar kapanmaktadır. Kapanmayanlar da üretimi en düşük limitte tutmaktadırlar. Yani piyasa, bütünüyle faizcinin bizzat kendisine dönmüştür. O nasıl miskin ve atalet içinde kıvranıyorsa, elinde tuttuğu piyasa da aynen onun gibi miskin ve atalet içinde can çekişmektedir.

4. Piyasayı dar boğaza sokmuş olan faizci, ağını kurmuş içine düşecekleri bekleyen örümcek gibidir. Çünkü en kısa zamanda, sun'î krizden etkilenen herkes onun kapısına koşacak ve nispeti onun insafsız insafına kalmış faizlerle ona borçlanacaktır. Faizciden alınan bu korkunç borçlar piyasayı geçici olarak rahatlatacaktır. Bu geçici rahatlama ise aslında, gelecek daha kötü bir krizin habercisinden başka bir şey değildir.

5. Faiz sistemi, hiç ilgisi olmayan kitleleri de borçlandıran ve farkında olmadan onlara borç ödettirip duran bir sistemdir. Zira, faizciden para alan tüccar ve sanayiciler, onlara ödeyecekleri faizleri tüketiciler arasında taksim etmekte ve elde edilen ürüne bu miktar otomatikman bir mâliyet olarak eklenmektedir. Yükselen fiyat ise talebe menfî yönde tesir etmekte ve bu cihetten faiz kendi kendini yiyip tüketmektedir.

6. Faiz, yeni teşebbüsleri engelleyici bir rol oynaması bakımından da zararlıdır. Faizsiz bir kredi ile çok büyük işler çevirebilme imkânına sahip olan bir müteşebbis, sırf faiz canavarının pençesine düşmemek için teşebbüsünden vazgeçmekte ve kendi imkânlarının dar çerçevesi içinde, ama huzurlu olarak iş yapmayı tercih etmektedir. Bu da onun büyük hamleler yapmasına mâni olmaktadır. Bugün bu şekilde âtıl kalan istidatların sayıları hiç de az değildir.

7. Devletin aldığı iç ve dış borçlara ödeyeceği faizler de yine milletin sırtına binen borçlar arasındadır. Devlet, borcunu ödeyebilmek için aldığı vergiyi artıracak ve dar gelirliler durmadan faizcilere para ödemek zorunda kalacak ve ödedikleri miktar tutarınca da alım güçleri azalacaktır. Bu da ekonomiye menfî olarak tesir edecektir.

8. Ekonomik hayatın ana esaslarından birisi hiç şüphesiz ticarettir. Ticaret alım-satımla olur. Hâlbuki faiz ticarete sekte vurmaktadır. Zira tüccar, mala bağlayacağı parayı faize vererek daha garantili bir kâr ve kazanç peşinde koşacaktır. Tüketici durumunda olanlar da mal ve hizmet satın almak yerine para biriktirip tasarruf etme yolunu tercih edecektir. Böylece ticarî piyasa her gün kan kaybedecek, işsizlik artacak, iç piyasadaki durgunluk, mutlaka dış piyasaya da aksedecek, ithalat ve ihracat azalacak, millî gelir düşecek ve ülke fakirleşecektir.

9. Borç alma hayatî bir zarurettir. Hem devlet hem de millet belirli zamanlarda mutlaka içten veya dıştan borç alır. Bilhassa ekonomik hayatta borcun yeri çok önemlidir. Büyük sınaî yatırımlar çok kere ancak borç almakla kurulabilir. Fakat faiz, borç almayı öldürür. Faiz ahlâkı, borç verme mürüvvetine indirilmiş en büyük darbedir. Zira faiz borç vermeyi değil, borçluyu sömürmeyi teşvik etmektedir.

b. Sosyolojik Açıdan Faiz

Faiz, zengini daha zengin yaparken fakiri de daha fakir hâle getirir. Böylece her iki sınıf arasındaki uçurum her geçen gün biraz daha derinleşir. Neticede aradaki bütün köprüler yıkılır ve bu iki sınıf birbirinin en amansız düşmanı hâline gelir.

Yukarıdan aşağıya tahakküm, tasallut ve zorbalık iner. Aşağıdan yukarıya ise kin, nefret ve intikam hissi, tavrı yükselir. Büyük bir kaosun içine giren toplum, bir gün gelir içtimaî coğrafyadan bütün bütün silinir gider.

Faiz, ülkenin diğer ülkeler ve sınır komşularıyla olan ilişkilerini de zedeleyen bir sistemdir. Nasıl insan, kendi kapı komşusuna dar bir zamanında faizle para verse aralarındaki komşuluk bağları sarsılır, hatta tamamen ortadan kalkar; komşu devletler arasında da durum daha farklı değildir.

Tabiî ki bizim bu değerlendirmelerimiz yine de ahlâkî değerleri olan bir toplum ve cemiyet için geçerlidir. Faizi kendilerine ahlâk edinmiş insanlar bizim bu söylediklerimizi yadırgayabileceklerdir. Zira onların neye ahlâk neye ahlâk dışı dedikleri pek belli değildir. Ve hele mürüvvet ve fedakârlık onların bulundukları yere çok uzakta kalmıştır.

Bizim perspektifimizde, ideal bir cemiyet ve ideal insan vardır. Biz değerlendirmelerimizi bu zaviyeden yapmaktayız. Ve görmekteyiz ki faiz, hem ekonomik hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan zararlıdır, yıpratıcıdır ve yıkıcıdır. Hayır, o, başka değil sadece bir cadı kazanıdır.

c. Psikolojik Açıdan Faiz

Faiz sistemi, ahlâkî bütün değerleri yıkan, yok eden bir sistemdir. İnsanın kendi öz cevherine faiz sebebiyle yaptığı zarar ve kendi ruhunda açtığı yaralar sayılamayacak kadar çoktur. Faizci, ahlâkî değerler adına kendi kendisinin kâtilidir.

İhtiyaçtan kıvranan ve zaruretten iki büklüm olan bir insandan istifade etmeye kalkışan ve sermayesini daha ziyade hep böyle zavallıların sırtına yükleyen ve durmadan âciz ve zayıfların kanını emen, onları iliklerine kadar sömüren bir kişi veya kuruluştan insanî değerler beklenmesi mümkün müdür?

Faizcinin mihrabı menfaattir. O, menfaati için her şeyi meşru görür. Her şeyi menfaat olan bir insanın ise, hiçbir değer hükmüne saygısı olamaz. Faizcinin tek saygı duyduğu şey kendisidir. Çünkü kendisinin parası vardır ve bu parasını faize yatırmaktadır. Kendisine olan saygısı da bundandır. O, işte böyle bir ruh hastasıdır.

10. Faiz ve Biz

Fazilet ve erdem faizi reddeder. Biz bir fazilet toplumuyuz. Bizim aramızda faiz asla boy atamaz. Bir Müslüman, fedakârlığını üç kuruşluk dünya menfaatine değiştirmez. Ayrıca biz zaten tasarruf insanıyız. Bizim tasarruf yapmamız için dıştan teşvike ihtiyacımız da yoktur.

Biz, Allah'a itimat eden, güvenen insanlarız. Borç verdiğimiz paranın başına

gelebilecek muhtemel bir tehlikeyi faizle telafi etme gibi bir zillete düşmeyiz. Biz, dünya-ahiret dengesini korumaya çalışan insanlarız. Bizim için para mihrap olamaz.

Biz, *“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”*[22] prensibinin âzâd kabul etmez köleleriyiz. Yemez yedirir, giymez giydiririz. Birisi bize bir gül verse, biz ona gül bahçesiyle mukabele etmeye gayret ederiz. Ama bunların hiçbirini gaye ve hedef hâline de getirmeyiz. Bizim ideal ufkumuzu süsleyen tek şule vardır: O da, Allah’ın rızasını kazanmaktır. Dünya bizim ayağımıza kement olamaz. Ve para bizi fazilet yarışından alıkoyamaz. Evet, biz, Allah’ın kullarıyız. Kulu kula kul eden faiz bizden, biz de ondan çok uzağız.

11. Kur’ân Yatırımı Teşvik Eder

Yukarıda da yeri geldikçe söylediğimiz gibi, Kur’ân hep yatırımı teşvik eder ki, buna göre para bütün seyyaliyet ve cevvaliyetiyle hareket edecek ve cemiyet içinde çeşitli kanallarda gezip dolaşacaktır. Yani para hep oynak olacaktır.

Dinimiz bize diyor ki: Gelecek nesiller sizin sa’yinizin semeresini görsünler. Amel edin, çalışın, bütün fonksiyonlarınızı kullanın, bütün üf’ûlelerinizi (fonksiyon) harekete geçirin ve geriye bir semere bırakın. Zira onu Allah ve Resûlullah görecek, sizden sonra mü’minler de ona şahit olacaktır.[23] Öyle bir semere bırakınız ki, gelecek nesiller sizi hayırla yâd etsin.

Düşünün ki, siz bir çölde muvakkaten ikamet ettiniz, sonra da orada yaşadığınıza dair hiçbir iz bırakmadan çekip gittiniz. Arkanızdan gelenler, sizin orada yaşayıp yaşamadığınıza dair hiçbir fikre sahip olamayacaklardır.

Ama bir de diyelim ki, Amr İbn Âs gibi, bir yere çadır kurdunuz. Az buçuk hayat emaresi hissettiğiniz için, sonra da orada bir şehir tesis ettiniz. Arkadan gelenler, ‘Fustat’ şehrine uğrarlar ve derler ki, “Buraya İslâm ordu kumandanlarından biri gelmiş; suyunu, havasını beğenmiş, çadırını kurmuş ve sonra çadırın yerinde şehir kurulduğu için, ‘çadır’ mânâsına, şehrin adı da ‘Fustat’ olmuş.” İşte o anılarla tarihe mâl olacaksınız.

İşte âyette, *“Mü’minler görsün diye amel edin.”*[24] ifadesinde bu mânâyı anlamak mümkündür. Onun için bizden öncekiler böyle hareket ederek, tarihte sadece kendileri görünüyor gibi, mâbetler, şifâhâneler, hastaneler, köprüler yapmışlardır.

Zamanın aşındırması ve bizim ihmalimize rağmen hâlâ günümüzde

ecdadımıza ait bu tür eserler ayakta durmakta ve mü'minler tarafından görülüp müşâhede edilmektedir. Onlar kendilerine ait vazifeleri yaptılar. Ama üç asırlık mirasyediler, ecdadın izinden ayrılarak bir bakıma nankörlükle her şeyi inkâr ve harap ettiler. Ah o üç asırlık biz nankörler!..

Evet, sizler yapacak ve sa'yinizin semeresini sizden sonraki nesillere bırakacaksınız. İşte Kur'ân, sizleri insanlık adına böyle faydalı olabilecek bir yatırıma teşvik ediyor. Faizi de kat'iyen yasaklıyor. Paraya seyyaliyet, cevvaliyet verilmesini istiyor. Evet, para faize yatırılmayacak, stok edilmeyecek, kendi seyyaliyet ve cevvaliyeti ölçüsünde hep iş yapacaktır.

Bu itibarladır ki, Müslümanlar paralarını mutlaka çalıştırmalıdırlar. Kendisi çalıştıramayacak durumda olan da, onu faiz dışı bir yolla, behemehal meşru istikamette aktif hâle getirmelidir.

Bu türlü imkânlar varken bir insanın parasını bir yerde tefecilik yaparak stok etmesi kat'iyen ve katıbeten caiz değildir. O, insan hayatının her lahzasına katran renkli bir haram damlatmaktadır.

Faiz yiyenin ne vecdi ne istiğrakı ne iç aydınlığı ne iç derinleşmesi ve ne de onun Allah'la ciddî bir münasebeti vardır. Onun kalbi ölüdür, fakat o kendini diri zannetmektedir. Bu da yine şeytan tarafından çarpılmış olmanın acı bir neticesidir.

İslâm'da parayı şahsen kullanabilme imkânı olduğu gibi, şirketler yoluyla kullanabilme imkânı da vardır. Bu şirketleri sizlere tafsilatıyla anlatma durumunda değilim. Ben bunlardan sadece mevzumuzla münasebeti olan biri üzerinde duracağım. Ve bununla da faizsiz banka arasında bir alâka ve ilgi kurmaya çalışacağım.

12. Faizsiz Banka

İslâm, bankanın değil faizin karşısındadır. Eğer bugünkü bankalar dinî ölçüler içinde çalıştırılabilirse, İslâmî açıdan hiçbir engelle karşılaşmayacağı gibi, çok yönlü teşvik de görür.

İslâm dini, mü'minin yapacağı en küçük iyiliği dahi bir sadaka kabul etmektedir.[25] Yoldaki bir dikeni alıp atmak veya başka bir engeli kaldırmak bir iyilik ve bir sadakadır. Kişinin ailesinin ağzına koyacağı bir lokma dahi sadakadır. Keza kovadaki suyu bir başkasının kovasına boşaltmak da bir iyilik ve sadakadır.[26]

Durum böyle olunca, darda kalmış bir insana el uzatan veya ticaret yolunun üzerindeki engel ve engebeleri onun namına kaldıran bir kuruluş, İslâm'da nasıl teşvik görmez. Yeter ki o, öz varlığına haram karıştırmasın ve faiz muamelesine girmesin.

Hem, hâlis bir niyetle mü'min, en tabiî ve normal davranışlarını dahi ibadet hâline getirebilir. Evet, o, normalde bir insan olarak yiyip-içmesi ve beşerî ihtiyaçlarını karşılamasında Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini gözeterek davranması, ona ayrıca bir sünnet işlemiş gibi sevap kazandıracaktır. Söz konusu diğer meselede de durum aynıdır.

Mü'minler ellerindeki küçük küçük paraları bir araya getirip *'mudârebe'* usûlü dediğimiz türden şirketler kursalar, burada yapacakları her muamele ve kazandıkları her kuruş, bir cihetten onların sevap hânesine işlenecek ve onlar bu kuruluşlar sebebiyle hem dünyalarını hem ahiretlerini mamur hâle getireceklerdir.

Mudârebe usûlü şirketlerde, taraflardan biri veya bir grubu sermayeleriyle, diğer kişi veya grup da emekleriyle bir araya gelir ve ortaklık kurarlar.[27] Zaten bir zaman gelecek insanlar belki de o istikamete sevk edileceklerdir. Çünkü *beşer, kölelik devrini aştığı gibi, bir gün ecirlik (işçilik) devrini de aşacaktır.*[28]

Zannediyorum bu gidişi durdurmak zor olacaktır. Ecirlik devrinin aşılmasıyla ortaya çıkacak problemlere İslâm işin başında çare bulmuş ve müntesiplerine mudârebe türü ortaklıklar teklif etmiştir.

Günümüzde proletarya sınıfının dalâlet, tuğyan ve taşkınlığı, hırçınlık ve hoyratlığı, bugüne kadar tatbik edilegelen usûllerin artık bu yırtığı kapatamayacağını göstermekte ve ispat etmektedir. Bu itibarla insanımız bu derde mutlaka başka çareler bulmak zorundadır.

Prim ve teşvik usûlleri belli bir yere kadar geçerli olsa da nihaî çare olamazlar. Kanaatimize göre -ki hâdiseler kanaatimizi desteklemektedir- beşerin en kısa zamanda mudârebe usûlü şirketlere gitmesi hem bir zaruret hem de bir ihtiyaçtır.

Burada istidradî olarak ayrı bir noktaya da temas etmek istiyorum: Bizler, bütünüyle kapitalist bir sistemin kurduğu düzen ve çarklar arasında kıvranıp duruyoruz. Dolayısıyla, İslâm'ın iktisadî yapısı ve bilhassa faizsiz banka adına getirilen tekliflerin hemen hepsi ister istemez bu düzen ve onun çarklarının

tesiri altında yapılanmaktadır.

Durum böyle olunca, bizler en ideal ve en modern usûlde bir İslâm ekonomisi veya bankası yerine, kapitalist düzenin açtığı ekonomik problemlere çare arama durumunda kalıyoruz. Banka ile alâkalı söylenen ve getirilen teklifler de yine bu değerlendirmeler içinde yapılıyor.

Öyle ise, bütünüyle İslâm'ın yaşandığı ve tatbik gördüğü bir dünyada bugün söylenen ve yazılanlar elbette baştan sona tekrar gözden geçirilerek düzenlemeler İslâmî prensipler perspektifinde ele alınmalıdır. O zaman bugün çare olarak söylenenlerin pek çoğu geçerliliğini kaybedecektir. Zira İslâm'ın bir bütün olarak yaşandığı bir dünyada bugün çare aramak zorunda kaldığımız problemlerin çoğu, belki de hiçbiri olmayacaktır.

İslâm iktisadı, nazarî ve teorik görüş ve düşünceler yığını bir sistem değildir. O, hep hayatla iç içe olmuş ve hayatın bizzat kendisi hâline gelmiş, ilâhî kanunlar manzumesinin bir parçasıdır. Öyle bir parça ki, onu bütünden ayırmak mümkün değildir.

Bugün bankalara alternatif olarak çıkarılan mudârebe usûlü faizsiz bankada mevduat sahipleri ile parayı çalıştıranlar, üzerinde anlaşabilecekleri bir nispetle bankaya ortak oluyorlar. Ve insanlar ellerindeki küçük küçük tasarruflarını bir araya getirmek suretiyle büyük bir sermayeye ulaşıyorlar. Böylece tröstlerin, kartellerin, holdinglerin karşısında tutunabilecek şekilde güçleniyor ve kuvvet kazanıyorlar. Böyle bir teşebbüs insanın hem dünyasını hem de ahiretini mamur edecektir.

İslâm bir taraftan faizi yasakladığı gibi, diğer taraftan paranın âtıl hâle getirilmesini de yasaklamıştır. Para mutlaka aktif kılınmalı ve meşru dairede elden ele dolaştırılmalıdır. Cenâb-ı Hak birçok âyetiyle insanlara bunu ders verirken, Efendimiz de bizzat para çalıştırma usûllerini ümmetine talim buyurmuştur.

İslâm'da yatırım sadece teşvik bazında ele alınmaz. Belki fert yatırıma doğru tatlı bir cebirle sevk edilir. Zekât, bunun güzel bir örneğidir. Zira kişi her sene, nisap miktarının üzerindeki parasından zekât vermek mecburiyetindedir. Her sene verilen zekâtla da bir gün gelecek, onun parası nisabın altına düşecektir.

Böyle bir vaziyete düşmemesi için kişi, parasını çalıştıracak ve meşru dairede nemalandıracaktır. Bu da mü'mini yatırıma zorlayan hususlardan biridir. Bir taraftan stokçuluğu yasak eden âyet ve hadisler paranın âtıl

tutulmasını engellerken, diğer taraftan da zekât, Müslüman fertleri paralarını çalıştırmaya zorlayacaktır.

İşte ferdin tam zorlandığı bu noktada onun önüne İslâm, Resûl-i Ekrem'in sünneti adına bir alternatif getiriyor ve parasını mudârebe yoluyla çalıştırmasını öneriyor. Bilhassa sanayileşmeye başladığımız şu dönemde bu usûl bize çok ehemmiyetli görünüyor.

Aksine davranışın cezasını ağır bir şekilde ödeyenleri gördükten sonra, mudârebe usûlüyle çalışmanın ehemmiyet ve önemi bir kat daha artmış gibi görünmektedir. Onlar kendilerince güçlü gördükleri bir sisteme sırtlarını verdi ve büyük yatırımlara girdiler. Sonra da bir muhalif rüzgâr esti ve her şeyleriyle harman gibi savruldular. Bütün işleri altüst oldu. Yaptıkları yanlışın cezasını ya iflaslarla veya ömür boyu borç ödemeye mecbur kalmakla ödediler.

Hâlbuki küçük sermayeleri bir araya getirmekle büyük şirketler kurabilir ve istedikleri hedefe hem de meşru yollarla ulaşabilirlerdi. Ayrıca kurulacak böyle dev şirketlerle İslâm ekonomisini dünya çapında temsil edip, çeşitli yabancı sermayenin meydana getirdiği tröst ve kartellerle rekabet etmek mümkün olacaktı. Bu da, bir mânâda bir çeşit cihadın ta kendisidir. Durum böyle olunca, Müslüman kitle, elindeki küçük sermayeleri seve seve getirip bu tür şirketlere yatıracak ve büyüme, zannedildiğinden daha hızlı ve kapsamlı olacaktır.

Günümüzde kurulan faizsiz bankalar, ümit edilenin üstünde bir ilerleme kaydetmişlerdir. Eğer bu çalışmalar, İslâmî bir bütünlük içinde ele alınabilirse, ileride ne Amerika'nın ne de Avrupa'nın faizli bankalarının onlar karşısında tutunabilmeleri mümkün olmayacaktır. Biz buna inanıyor ve bu inancımızı pekiştiren birçok emare ve işaret görüyoruz.

Mudârebe usûlüyle işlettirilen faizsiz bankanın ortakları şunlardır:

1. Sermayenin sahibi olarak mûdi; buna 'mudârib' denir.

2. Sermayeyi çalıştıran üretici. Buna da 'âmil' veya 'mudârab' denir.

3. Bir yönüyle mudârab ile beraber çalışan diğer yönüyle de mudâribe vekâlet eden banka. Durum böyle olunca, mevduat sahipleri, banka idarecilerine ve icraatçılarına göre sermayedardır. İdareci ve icraatçılar da müteşebbislere göre sermayedar sayılmaktadır.

Böyle bir banka, diğer bankaların icra ettikleri bütün fonksiyonları, İslâm'ın meşru kabul ettiği çerçeve içinde kalmak şartıyla eda edebilir. Ancak onlardan

en önemli ve en belirgin farkı, onun faize girmemesidir.

Bütün İslâm âlemini içine alacak şekilde yapılacak bir organizasyonun dünya iktisadî hayatının can damarı olacağında hiç şüphe yoktur. Zaten başka türlü Müslümanları bekleyen iktisadî problemlerin altından kalkmak da kolay değildir. Zira yer altı veya yer üstü gelir kaynakları ancak böyle büyük imkânlarla istenen hüviyette ve istenen kapasitede çalıştırılabilir.

Siz ne kadar potansiyele sahip olursanız olun, eğer o potansiyeli enerjiye çevirecek ve çarkları kuracak gücünüz yoksa ve bu mevzuda hep dışarıdan destek bekliyorsanız, hiçbir zaman kendiniz olup kendi ayaklarınızın üzerine doğrulmanız mümkün olamayacaktır.

Amerika, Rusya veya bir başkası, size bir verecek ama sizden bin alacaktır. Almadığı müddetçe de vermeyecektir. Siz bir taraftan iktisadî hayatınız itibarıyla onlara bağımlı olurken, diğer taraftan hem dinî hem de kültürel sahada onların güdümü altına girecek ve bütünüyle onların inisiyatifinin zavallı birer kuklaları hâline geleceksiniz.

Kültürünüz onların arzularıyla sınırlı olacak, dindarlığınızın çerçevesini onlar çizecektir. Ama siz bir güç olarak onların karşısına dikilebilirseniz, bütün bu tür esaretlerden, mezelletlerden ve ayaklar altında çiğnenmekten kurtulacaksınız.

İşte Müslüman'ı böyle alternatifli bir gelecek beklemektedir. İslâm onun önüne, iktisadî kalkınma adına uçsuz bucaksız bir saha açmıştır. Yeter ki Müslümanlar bu imkânları kullanıp değerlendirebilsinler ve kendi sistemleriyle kendilerini ifade edebilsinler.

Biz burada, faizsiz bankanın olabileceğine dair sadece bir fikir verdik. Onun nasıl işleyeceği hususu ise, tamamen o sahanın mütehassıslarını ilgilendiren bir konudur. Zaten pratikte işleyen birçok faizsiz banka var. Ancak onları ideal İslâm bankası şeklinde kabullenmek oldukça zor. İstenen ufka bu bankalar vesilesiyle bir adım atılacaksa, o da önemli bir gelişme sayılır.

İdeal bir İslâmî banka, ancak bütünüyle İslâmî olan bir anlayışın hâkim olduğu dünyada gerçekleşebilir. Zira İslâm bir bütündür; tecezzî ve inkısama tahammülü yoktur. Ama inanıyoruz, Müslümanlar onu da gerçekleştirecek ve en güzel şekilde işleteceklerdir. Zira Müslüman, himmeti âlî insan demektir. O her zaman Rabbinden, hem dünyada hem ahirette hasene, yani her şeyin en iyi ve en güzelini istemekte ve, *"Rabbimiz, bize dünyada ve ahirette hasene ver ve bizi*

Cehennem azabından kurtar, halâs eyle.”[29] demektedir.

Rabbimiz’den niyaz ve ümidimiz, bize aynı şekilde muamelede bulunmasıdır. Zira O, rahmeti ve lütfu sonsuz olandır. Zaten bizim tek teselli kaynağımız, O’nun bu engin rahmeti değil mi? Affet Allahım! Kerem Senin, lütuf Senin, ihsan Senin ve her şey Senindir.

1 Taberî, *Câmiu’l-beyan* 3/101.

2 Taberî, *Câmiu’l-beyan* 3/101.

3 Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* 7/92.

4 Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* 7/92.

5 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 6/103,104.

6 Dârimî, *menâsik* 34.

7 Müslim, *musâkât* 81; Ebû Dâvûd, *büyû* 12.

8 Faizin cereyan ettiği bütün eşya, mislî mallar sınıfına girmektedir. *Mislî mal,* parçaları arasında, birimlerinde ayrılık olmayan veya az bir ayrılıkla beraber piyasada benzerinin bulunması sebebiyle bu ayrılığın önem arz etmediği mallardır. Bu mallar normal olarak ya tartı ya ölçü ya da sayıyla takdir edilir. Altın, gümüş, demir, bakır vb. birinciye, zeytin ve hububat ikinciye örnektir. Hubûbatta tartı daha çok kullanıldığından ölçülenlerden değil tartılanlardan olmuştur. Sayılabilenlere misal ise yumurta, kavun, karpuzdur.

Şimdiki zamanda fabrikaların yaptığı mallar imal ve vasıfta birleştikleri mislî mallardan sayılırlar. Metre gibi uzunluk ölçüsüyle takdir edilen kumaş ve diğer mensûcat malları da böyledir. Kap, kaşık, kitap ve benzerleri de sayıyla takdir edilir.

Kıyemî mallar ise, piyasada benzeri olmayan veya benzeri olan, fakat büyük ayrılık bulunan, normal olarak benzeri karşılanamayan şeylerdir. Evler, deve, koyun ve benzeri hayvanlar, kıymetli taşlar, yazma kitaplar, antika eşyalar vb. kıyemî mallardır.

9 Buhârî, *şerike* 10.

10 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* 6/107, (412. md.).

11 Konuyla alâkalı daha detaylı bilgi için bkz.: Prof. İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri,* Nil Yayınları, İzmir, 1994.

12 Buhârî, *vesâyâ* 23; *hudûd* 44; Müslim, *iman* 145; Ebû Dâvûd, *vesâyâ* 10.

13 İbn Mâce, *ticârât* 58.

14 Müslim, *müsâkât* 106.

15 Buhârî, *büyû* 76.

16 Müslim, *müsâkât* 81; Ebû Dâvûd, *büyû* 18. Farklı bir rivayet için bkz.: Tirmizî, *büyû* 23.

17 Bakara sûresi, 2/275.

18 Âl-i İmrân sûresi, 3/130.

19 Dârimî, *menâsik* 34.

20 Bakara sûresi, 2/275.

21 Buhârî, *büyû* 24.

22 Hâkim, *el-Müstedrek* 2/15.

23 Tevbe sûresi, 9/105.

24 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/105.

25 Buhârî, *cihad* 72, 128; Müslim, *zekât* 56.

26 Tirmizî, *birr* 36, 45.

27 Mevsılî, *el-İhtiyar* 3/22-28.

28 Bediüzzaman, *Sözler* s.772-773.

29 Bakara sûresi, 2/201.

N. BEYTÜLMÂL

Bizim en önemli müesseselerimizden biri de *beytülmâl*dir. Beytülmâl, Efendimiz devrinde kurulmuş, Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde devam etmiş, hususiyle Osmanlı devrinde devletin gelişmesine denk bir seviyeye ulaşmış ve kendinden beklenen fonksiyonu eda etmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, bizim her zaman sistemli bir mâlî yapımız olmuştur.

Beytülmâl, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tertip ve tanzimi esas alınarak, *Beytülmâl-i hâs, Beytülmâl-i mutlak* ve *Beytülmâl-i âmme* şeklinde üç bölümde mütalâa edilmektedir.

1. Beytülmâl-i Hâs

Beytülmâl-i hâs (hususî beytülmâl), Resûl-i Ekrem'in bizzat kendi hayat-ı seniyyelerinde tesis ve teşkil edilmiştir. Daha sonra halife ve devlet reisleri de hep aynı istikamette yürümüş ve bu müesseseyi yaşatıp korumuşlardır.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususî beytülmâlden kendi mübarek iaşelerini temin ediyor, sefirleri karşılıyor ve devletlere göndereceği hediyeleri buradan gönderiyordu ki, bu hakkı ona doğrudan doğruya Kur'ân vermişti.[1]

Ancak O, bu aidattan raiyyetinin en küçüğü, belki en küçüğünün de yarısı kadar bir geçimlik alıyor ve hânesini onunla idare ediyordu. Tebaanın en küçüğü günde kaç defa yemek yerse, -diyelim ki bir defa- Resûl-i Ekrem de bir defalık yemek ölçüsünde bir şey alıyordu. Vâkıa, O'nun günde bir defa yemek yemediği de oluyordu, ama O, en fazla bir defa yiyordu. Çünkü tebaanın en küçüğü günde bir defa yemek yiyordu.

Tebaanın en küçüğü ne kadar elbise giyiyorsa, Resûl-i Ekrem de (sallallâhu aleyhi ve sellem) o ölçüde giyiyordu. Hâlbuki O'nun bir devlet reisi olma durumu vardı. Bayramlarda dış ülkelerden gelen sefirleri kabul edince, heyetlerle görüşeceği durumlara mahsus olmak üzere giydiği bir yeni elbisesi vardı. Bir de diğer günlerde, hayatla yaka-paça olduğu zamanlara mahsus giydiği elbise vardı ki, bu tür elbiseleri ekseriyetle birkaç yama taşırdı.

Beytülmâl-i hâs, devlet reisinin elinde ve inisiyatifinde olan, günümüzdeki örtülü ödeneğe benzer bir sistemdi. Devlet reisi bu mevzuda tasarruf hakkına sahipti. Ancak, devlet reisinin de aynen Efendimiz gibi davranması, onun iman ve vicdanına emanetti.

Allah Resûlü, birçok muharebeye bineksiz olarak katılmıştı. Bedir bunlardan biriydi. Uhud'a giderken de, binebileceği bir devesi vardı. Daha sonraları bindiği katırı (Düldül) O'na Heraklius hediye etmişti. Hayatının son demlerine doğru bindiği devesinin adı Adbâ idi. Ve Allah Resûlü'nün bütün binekleri sırayla işte bunlardan ibaretti. Bu itibarla O gayet sade ve basit bir hayat yaşıyordu.

Daha sonra Raşid Halifeler bu hudut ve bu çizgiyi hep korudular. Hz. Ebû Bekir herkesin bildiği şekilde fakirane bir hayat yaşadı. Hz. Ömer adım be adım aynı şeyi takip etti.

Bir gün Efendimiz'in zevcelerinden kendi kızı Hz. Hafsa, *"Babacığım, şöyle güzel bir elbise edinsen. Hiç olmazsa dıştan gelen heyetleri kabul edeceğin zaman o elbiseyi giysen!"* dedi. Hz. Ömer'in kızına cevabı şu olmuştu:

"Kızım! Yoksa sen benim, benden evvelki iki dostumun gittiği yere gitmemi istemiyor musun? (Ben senin dediğini yaparsam nasıl olur da onlara kavuşabilirim?)"[2]

Hz. Osman aileden zengin idi. Babadan, dededen kalma serveti vardı ve ticaret yapıyordu. Halife olmadan önce hem Efendimiz devrinde hem de raşid iki halife devrinde Şam ve Yemen arasında büyük kervanlar teşkil ediyor ve ticaret yapıyordu.

Hz. Osman çok zengindi ama, bununla beraber, Allah yolunda her şeyini infak etmesini biliyor ve gidip Mescid-i Nebevî'de veya Mescid-i Haram'da kumlar üzerinde yatıyordu. Hem de o bütün bunları, idare ettiği devletin bizim devletimizden otuz-kırk kat büyük olduğu bir dönemde yapıyordu. Aynı zamanda o dönemde halk arasında zekâta muhtaç tek bir insan da bulunmuyordu.

O böyle davranırken çok rahattı. Çünkü, Resûl-i Ekrem'in getirdiği saf hayatın muktezası bu idi ve kendinden öncekilere vâsıl olabilmesi de ancak bu yolla mümkün olabilecekti. O, bütün kalbiyle buna inanıyordu.

İşte, Beytülmâl-i hâs böyle emin insanların elindeydi ve bu şekilde sarf ediliyordu. Zaten Allah'tan çok korkan ve kendi muhasebesini bu mehâfete bağlı götüren ve her an ahirette hesap verme endişesiyle tir tir titreyen böyle insanların beytülmâlde suiistimal etmeleri asla ve kat'a düşünülemezdi. Çünkü o insanlarda ruh yüceliği vardı ve çünkü o insanlar, insanı zelil kılan lüks ve israftan çok uzaktılar…

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali kumda da yatsalar, onlar meleklerden daha azizdirler. Hayatını onların hayat çizgisinde sürdüremeyen reisleri ise, kuş tüyü yataklarını en mutena yatak odalarına serseler bile, İslâm nazarında hiçbir kıymete tekabül etmez.

Tabiî ki, her iki zümrenin icraatı da kendisine göre olacaktır. Hak ve adalet açısından Cibril'le omuz omuza yaşayan insanlarla, tiranlar gibi yaşayanların bir olmayacaklarını -bilmem ki- tavzihe gerek var mı..!

2. Beytülmâl-i Mutlak

Beytülmâl-i mutlak ise, aynı olmasa da bazı fonksiyonları itibarıyla Merkez Bankasına benzer. O, Müslümanların hazinesi ve devlet parasının terâküm ettirildiği yerdir. Merkez Bankasından farkı, para basmaması ve faiz muamelesi yapmamasıdır.

Burası aynı zamanda ganimet, cizye ve haraçların da toplandığı bir merkezdir. Devlet hem kendi hem de Müslüman fertlerin ihtiyaçlarını oradan karşılar. Beytülmâl-i mutlakın, Müslümanlığı zarara uğratacak hiçbir icraatı yoktur. Dahası, Müslümanların paralarını oraya yatırıp değerlendirmeleri de söz konusudur.

3. Beytülmâl-i Âmme ve Görevleri

Beytülmâlin üçüncü bölümü 'Beytülmâl-i Müslimîn' de denilen *Beytülmâl-i âmme*dir. Bazı fakihlere göre 'Müslimîn' (Müslümanlar) sözü, 'âmme' (kamu, herkes) mânâsını da ihtiva etmektedir.

Durum böyle olunca, Hıristiyan ve Yahudiler de zimmî olarak bu beytülmâle müracaat etme hakkına sahiptirler. Beytülmâle müracaat eder, oradan icabında maaş alabilir ve geçimlerini temin ederler.

Beytülmâl-i âmme başlı başına ayrı bir hazine hüviyetinde çalışır. Ona bugünkü mânâsıyla 'maliye' demek de mümkündür. Ancak günümüz maliyesinin ona kıyasla çok eksik yanlarının olduğu da unutulmamalıdır. Beytülmâl-i âmme daha cevval, daha seyyal, daha aktif ve daha işlektir.

Ayrıca zekât ve diğer vergiler de burada toplanır. Devlet piyasaya bununla vaziyet eder ve fiyat istikrarını bu merkezle sağlar. Enflasyon ve fiyatlarda aşırı düşmeyi (deflasyon) bununla önler. İçte ve dışta bir kısım spekülasyonların önüne bununla geçer.

İşte devlet, âmmenin beytülmâlini bu mevzuda kullanmak suretiyle, iktisadî

ve ticarî hayattaki dalgalanmaları önler. Memleketin varidatına (gelirlere) göre, ciddî bir plan içinde yatırım ve harcamaları ayarlar. Bu itibarla Beytülmâl-i âmme bir bakıma maliye bir bakıma da Devlet Planlama Teşkilatı gibi çalışır. Raşid Halifelerin sistemi bu idi. Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Osmanlının, tam uydukları ve riayet ettikleri zaman sistem buna yakındı.

İslâm'dan ellerini gevşetenler uygulama ve tatbikatta tekâsül (tembellik) gösterdikleri ve işi aksattıkları zaman baş aşağı gittiler. Evet, göklerin ve yerin dili ve lisanı olan Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'dan, hayatın hangi safhasına dair olursa olsun, küçük bir inhiraf hem ferdi hem aileyi hem de cemiyeti baş aşağı getirir. Tarih bunun en açık delilleriyle mâlemâldir.

Âmmeye ait beytülmâlin kendine göre eda ettiği fonksiyonları vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

a. Âdil Gelir Dağılımı

Allah Resûlü fertler arasında hiçbir ayırım yapmadan malı taksim ediyordu. Bu taksimde ferdin içtimaî yönü veya bir başka meziyeti, tercih sebebi değildi. Aynı durum Hz. Ebû Bekir zamanında da devam etti. O da fertler arasında hiçbir ayırım gözetmeden taksimatta bulundu. Hz. Ömer ise, işe vaziyet edince bu türlü taksimatı bazı mülâhazalara binaen kısmen farklı bir şekilde uygulamıştı.

Evet, o, taksimatını Ehl-i Beyt-i Resûlullah'a ve Efendimiz'in zevcelerine fazla vermek şeklinde ele aldı. En çok maaş alan, Peygamberimiz'in zevceleri idi. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) Bedir'e iştirak edenler dahil herkesten fazla maaş alıyorlardı. Hz. Ömer onlara on iki biner dinar veriyordu.

Sebebi sorulunca da şöyle diyordu: *"Ben hiçbir zaman Peygamberin torunlarıyla başkalarını müsavi tutamam. Onlar Cennet ehlinin delikanlılarıdırlar. Ve yine ben hiçbir zaman Efendimiz'in hanımlarını, yani bütün mü'minlerin analarını başka kadınlar seviyesinde düşünemem."*

Fakat Hz. Ömer hayatının son demlerinde kendi kendine Resûl-i Ekrem'in ve Hz. Ebû Bekir'in taksimatının isabetli olduğunu düşündü ve *"Keşke ben de Ebû Bekir gibi yapsaydım!"*[3] dedi. Eğer hayatta kalsaydı, muhtemelen öyle yapacaktı…

Acaba Hz. Ömer'i eski kararından vazgeçiren husus ne idi? Bunu pek bilemiyoruz. Bana öyle geliyor ki, o, hayatının her safhasında Hz. Resûl-i

Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ehl-i Beytini ve zevcelerini başkalarından yine üstün tutmak istiyordu ama, devletin bazı kesimlerindeki vali, eyalet valisi, âmil, kâdılkudât vs. bunlar kendi yakınlarını, Resûl-i Ekrem'in yakınlarına kıyas ederek onlara fazla bir şey ayırırlar endişesini taşıyordu. Belki de koca Ömer (radıyallâhu anh) Emevî hükümdarlarında baş gösteren suiistimali ta o zaman vicdanında hissetmiş ve bu son sözlerini onun için söylemişti.

Diğer taraftan, Allah'a kurbiyet, mal taksiminde fazla pay almaya sebep olursa, bu ikisi de önü alınamayacak rahnelere sebep olabilirdi. Ama Hz. Ömer, kendi yaptığı taksimde zerre kadar adaletten ayrılmadı. İnsanlara, Allah'a kurbiyetlerine göre muamelede bulundu.

Hz. Ömer'e göre, bir insan Bedir'de veya Uhud'da bulunmuşsa, o, bu muharebelerde bulunmayanlara göre daha fazla hak almalıydı. Kim daha çok terlemişse, o, daha az terlemişe veya hiç ter dökmemişe göre elbette iltifat görmeliydi. Hz. Ömer'in adalet anlayışı buydu. Bir harbe iştirak etmiş, orada civanmertlik göstermiş bir insan, Hz. Ömer'in nazarında, daima muallâ bir taht üzerinde oturan semavî bir varlık hâlinde kendini gösterirdi.

İmam Şiblî'nin tespitine göre, Hz. Ömer, Beytülmâl-i âmme içinde halka aidatlarını, maaşlarını dağıtırken, başını kaldırdığında yüzünde yara izi bulunan birini gördü. Adam orada duruyordu. Ona maaşını verdi. Adam yine bekliyordu, ama maksadı nedir bilemiyoruz. Başını kaldırıp onu tekrar görünce yine verdi. Bir daha başını kaldırdı, gördü, yine verdi. Adam utandı ve çekip gitti.

Hz. Ömer başını kaldırdığında artık onu göremedi. Sordular:

"Yâ Ömer! Niçin böyle yaptın?"

Cevap verdi:

"Vallahi, ben onu yüzünden yara aldığı falan muharebede öyle kıyasıya savaşırken gördüm ki, eğer akşama kadar burada dursaydı, ben de akşama kadar ona bir şeyler verecektim."

Evet, Hz. Ömer taksimde bulunurken, ferdin Allah'a kurbiyetini hesaba katıyordu. Kim Allah'a yakınsa, onu aslan payı almaya layık görüyordu. Öbürünün alıp almayacağı ayrı bir mesele. Tabiî bütün bunlar birer içtihattı.

Amr İbn Âs yeni Müslüman olmuştu. Bir süre sonra Resûl-i Ekrem onu çağırmış, kendisini bir seriyye ile harbe göndereceğini ve neticesinde de

ganimet elde edeceğini haber vermişti. Bunun üzerine o da, *“Yâ Resûlallah! Ben bunun için Müslüman olmadım. Ben, (Allah beni mağfiret etsin diye) Müslüman oldum.”* demişti.[4]

Bir başkasına yine ganimet verilirken, o da kalkıp Resûl-i Ekrem’e şöyle demişti: *“Yâ Resûlallah! Ben ganimet almak için değil, şuradan bir ok yiyip şehit olmak için Müslüman oldum.”* Ve oradan dönüp başka bir tarafa gittiklerinde parmağıyla işaret ettiği yerden oku yedi, şehit oldu ve ruhunu Resûl-i Ekrem’in dizinde Allah’a teslim etti. Allah Resûlü, *“Tam dediği yerden vuruldu!”* deyip yanındakilere boğazından bir ok yiyerek şehit olmuş bu sahabinin daha önce dediklerini hatırlatmıştı.[5]

Validemiz Zeyneb binti Cahş, Hz. Ömer’in kendisine gönderdiği 12 bin dirhemi akraba ve yetimlere dağıttıktan sonra, *“Allahım! Ömer’in atiyyesini bana bir daha gösterme, ruhumu kabzet!”* şeklinde dua etmişti.[6]

Böyle insanların meydana getirdiği bir cemiyetin maliyesi asla açık vermez; iflas görmez. Evet, onlar fert olarak gayet sade ve müstağni yaşarken, devlet hazinesi ağzına kadar dolup taşıyordu.

Yoksa, bu cemiyetin yirmi sene gibi kısa bir zaman içinde en güçlü devletleri dahi dize getirecek bir askerî güce sahip olmasını izah etmek mümkün değildir.

Roma ve İran köklü birer devletti. İslâm zuhur ettiği zaman İran’ın mazisi bin seneyi çoktan geçmişti. O, oturmuş, istikrar kazanmış bir milletti. O sıralarda kuruluşlarının 2500. senesini kutluyorlardı. Hâlbuki kısa bir müddet sonra, beş-on senelik mazisiyle yeni bir devlet onları dize getiriyor ve yerle bir ediyordu.

Müslümanlar zengin idiler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, beş-on yerde yedek at beslemek için yayla ve ahırları vardı. Sadece Medine civarında 4 bin civarında harbe iştirak etmeye hazır at bulunuyordu.[7] Böyle bir harp gücünün buudlarını düşünebiliyor musunuz?

Bu gücün altında, maliyenin çarçur edilmemesi yatıyordu. Devlet ricali, “Fırsat bu fırsat!” deyip kendi çıkarlarına yatırım yapmıyorlardı. Hem iş sadece ferdin vicdanına bırakılmıyor, devlet kademesinde vazife yapan herkes mal beyannamesinde bulunuyor, herkes hesap vermeye hazır yaşıyor ve herkese hesap soruluyordu.

Halid b. Velid cihan çapında bir kumandandı. Allah (celle celâluhu), iki

büyük imparatorluğu onun kılıcıyla dize getirmişti. Asker, başında Halid'i görmeyince bir yere hareket etmeyecek derecede ona bağlanmıştı.

Bununla beraber, Yermuk muharebesi gibi Müslümanların ölüm-kalım mücadelesi verdiği bir sırada, Halife Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onu azletmişti. Emri tebliğ vazifesi Muhammed b. Mesleme'ye verilmişti. Muhammed b. Mesleme, Halid'in başındaki sarığı boynuna takıp onu bu hâlde halifenin huzuruna getirivermişti.

Muhammed b. Mesleme, halifenin emrini kendisine tebliğ ettiği zaman asker, Halid adına kılıcını kınından sıyırıp halifeye karşı kıyam edebilirdi. Hâlbuki Halid, sarığını açıp boynuna takacak ve Muhammed b. Mesleme onu Medine'ye kadar o vaziyette götürecek kadar mütevazi ve civanmert bir insandı.

O gün Hz. Ömer, Halid'e hitaben şöyle demişti:

"Halid! Sen ordu kumandanısın. Orduya tayin edildiğin zaman şu kadar mal varlığın vardı. Bugün de servetine bakacağım. Daha öncekinden fazla bir şeyin varsa, onu iliklerini sökercesine senden alacağım!"

Ama Halid'in malının hesabı yapıldığı zaman, orduya intisap ettiği zamandakinden daha az bir mala sahip olduğu görülmüştü. O gün 20 bin dirhemi varsa bugün ancak 10 bin dirhemi vardı. Halid bu yönüyle de tertemiz olduğunu ispatlamıştı.

Hz. Ömer buna çok sevinmişti ama, bir mesele daha vardı; onun da mutlaka halledilmesi gerekmekteydi. Bu münasebetle de o Halid'e şöyle demiştir:

"Halid! Allah şahit ki seni çok seviyorum. Ama halk bütün zaferleri senin şahsında buluyor. Hâlbuki bize bu zaferleri ihsan eden Allah'tır. İnsanların şirke düşmesine meydan vermek istemiyorum. Ve bunun için de seni kumandanlıktan azlediyorum."[8]

Halid, hiçbir itirazda bulunmaksızın şerefiyle ordusuna dönmüş; kumandan değil, ömrünün sonuna kadar bir nefer olarak savaşmaya devam etmişti.

Görülüyor ki, o koca kumandan Halid, mal beyannamesinde bulunuyor ve malının hesabını veriyor ki, İslâm'ın maliyesi bu türlü insanların elinde idi ve asla çarçur edilmiyordu. Yakına, akrabaya -avam ifadesiyle- peşkeş çekilmiyordu. Dağıtım hakkaniyetle yapılıyor ve israfa meydan verilmiyordu.

b. Takdirle Yâd Edilecek Eserler Bırakmak

İslâm maliyesinin vazifelerinden biri de, gelecek nesillerin takdirle yâd

edeceği ve hatırlayacağı eserler bırakmaktır. Medeniyet tarihi, ecdadımızın bize, onları hayırla hatırlayacağımız çok sayıda eser bıraktığını yazmaktadır.

Bazılarının, kendi ruh köküne cibillî düşmanlık ve nefretlerinin bir alâmeti olarak, ecdadı kınayıcı ifadeler kullanmalarının ilmî ve insanî hiçbir değer ve kıymeti yoktur. Bunlar, ecdadımızın bu kadar minare bırakacağına, bize neden fabrika bacaları bırakmadığını soruyorlar. Bu düşünce sahipleri kendi tarihini bilmediği gibi, dünya teknoloji tarihini de bilmiyorlar demektir.

Evvelâ, ecdadımızın bıraktığı minareler, fabrika bacasına mâni değildir ve olmamıştır da. *İkinci* olarak, teknolojinin bu safhaya sıçraması daha dün denecek kadar kısa bir zaman önce gerçekleşmiştir. *Üçüncüsü*, ecdadımızın bize bıraktığı el tezgâhları hiç de küçümsenecek oranda değildir. *Dördüncüsü*, Batılı, fabrika bacalarını diktiği günden beri ecdadımıza teknolojik gelişmeleri yakından takip ve tatbik edebilecek bir huzur ve fırsat vermemiştir. Bunda âbâ u ecdadımızın hiçbir günah ve kusuru yoktur.

Geri kalışımızın kusuru ne Osmanlı'da ne de Selçuklu'da aranmalıdır. Eğer onların kusurları birse, biz 20. asırda o kusurların bin katını irtikâp etmişizdir. Hiç olmazsa bu işlediklerimiz bizi kendimizden utandırmalı ve ecdadımıza dil uzatmamıza mâni olmalıdır. Bizim, her şeyimizle kendimize karşı yabancılaşınca, yıkılışımızın da o nispette süratlendiği bir gerçektir. Hâlbuki onlar, gelecek nesillerin takdirine vesile olabilecek sayısız eserler bırakmışlardır. Bizler şimdilerde bunu bizzat görüp takdir ediyoruz.

İlim, bizim bağrımızda boy atmıştır. Avrupa'nın asırlarca üniversitelerde okuttuğu nice kitapları Müslümanlar yazmışlardır. Bizdeki astronomi ve tıp adına yapılan keşifler Batılıyı hayret içinde bırakmıştır. Mâşerî vicdan bizde onlardan çok önce uyanmıştır.

Ama her nedense bizde müthiş bir ecdat düşmanlığı var. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, *Mevkıfü'l-Akl* adlı eserinde, Türk milleti kadar ecdâdından kopuk ve ecdâdına söven hiçbir millet görmediğini söyler.

Ben Münih'teki bir müzeyi gezerken ona daha çok hak verdim. Müzede en eski devirlerden başlayarak kendi devirlerine kadar gelip geçen bütün ilim ve fikir adamları zikrediliyor ve mermer bir levhada onların hayat hikâyeleri anlatılıyordu. Haklarında söylenen sözler hep senâkâr ifadelerden ibaretti.

Belki günümüzün keşif ve buluşlarıyla o insanların dün söyledikleri taban tabana zıt şeylerdi. Buna rağmen ceht ve gayretlerine saygı duyuluyor ve o

insanlar göklere çıkarılıyordu. Orada adı geçen insanlar arasında belki kendilerine uydurma bir meziyet isnat edilenler de vardır. Ama hiçbir Alman bunu araştırmamakta ve o insanları hep büyük olarak tanımaktadır.

Bizde ise nice dev insanlar gelip geçmiştir ve bunlar günümüzde tek bir satırlık malumatla dahi anılmamaktadır. İşte bu manzarayı görünce içim bir kere daha burkuldu ve ecdadımıza karşı gösterdiğimiz kadirbilmezlik beni bir kere daha iki büklüm etti. Mustafa Sabri Efendi'ye hak vermemek mümkün değildi…

c. Kabiliyetli Kişilerin Yetiştirilmesine İmkân Hazırlamak

İstidat ve kabiliyetli kişileri tespit edip onların kendi alanlarında yetiştirilmesine imkân hazırlamak, günümüzde her zamankinden daha çok ehemmiyet arz eden bir durumdur. Beytülmâl vasıtasıyla devlet, istidat ve kabiliyetli kişileri bilgi, görgü ve becerilerini artırmak üzere dünyanın dört bir yanına göndermeli ve onlardan âzamî ölçüde istifade etmenin yollarını araştırmalıdır.

Vatan ve millet için faydalı olacağına inanılan bütün yatırımlar, *karz-ı hasen* denilen borç verme usûlüyle teşvik edilip liyakatini ispat eden şahıslara dengeli bir kalkınma çerçevesi içinde yatırımlar yaptırılmalıdır. Başka türlü, asrın şartlarına uygun bir teknik ve teknolojiye sahip olmak mümkün değildir. Zira bugünkü hızlı gelişme karşısında fertlerin kendi imkânlarıyla teknoloji dünyasına ayak uydurması çok zor, hatta imkânsızdır. İşte İslâmî bir iktisadî yapı içinde bütün bu ve benzeri faaliyetleri Beytülmâl-i âmme tekeffül eder.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, İslâm hiçbir konuda boşluk bırakmamıştır. O, ferdî, ailevî bütün dertlere derman vaad ettiği gibi, içtimaî, iktisadî ve ticarî problemlere de çözümler getirmiştir. Yeter ki, biz İslâm'ı kendi dinamikleri içinde yaşayabilelim. İşte o zaman onun hayata nasıl hayat ve can verdiği daha iyi anlaşılıp müşâhede edilecektir.

1 Bkz.: Enfâl sûresi, 8/41.

2 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/159.

3 Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/452-453.

4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/197.

5 Hâkim, *el-Müstedrek* 3/688.

6 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 6/127.

7 Şiblî Numânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/144-145.

8 Bkz.: et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/491; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/266; İbnü'l-Esîr, *el-*

Kâmil fi't-târîh 2/381.

O. SONUÇ

Şimdi isterseniz geriye dönüp konuya/konulara bir kere daha kuş bakışı göz atalım:

İslâm, yaşandığında gerçek kerametini ortaya koyan dinamik bir sistemdir. O, en mükemmel şekilde evrensel bir sistem ortaya koymuş, her ferdi, kendi hakkında, akrabaları hakkında, hatta bütün bir toplum ve topyekün insanlık hakkında yardımlaşmaya, dayanışmaya, âli-himmet ve ufuklu olmaya çağırmıştır.

Evet, İslâm, müntesiplerine vazife ve sorumluluklarını hatırlatarak onları hakperest olmaya çağırır.. en yakın akrabalarından en uzak görünen değişik din ve milletten insanlara karşı mesuliyetlerinin bulunduğunu ihtar ile onları bütün bir insanlığı kucaklama gibi çok yüksek gayelere yönlendirir ve onların birer peygamber havarisi gibi âli-himmet olmalarını tavsiye eder.. himmetlerinin yüceliği ölçüsünde de mütevazi olmalarını diler, mukadder başarıların Allah'tan (celle celâluhu) olduğunu, falso ve fiyaskoların, onların nefislerinden kaynaklandığını hatırlatır.. ve onların dikkatlerini sürekli Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve riayetine çevirir. Bütün bu hususların yanında, ailesinin yakın ve uzak akrabalarının hukukunu gözetme konusunda da onlara sık sık tembihte bulunur ve her konuda en mükemmel olma yollarını gösterir.

İslâm'ın fertle toplum arasında bir dayanışma ve yardımlaşma duygusu tesis ettiği her türlü izahtan vârestedir. İslâm hem fertlere hem de topluma birbirini görüp gözetme sorumluluğu yükler ve Müslümanların bir vücudun uzuvları mesabesinde olduklarını gösterir. Böyle bir kabulleniş sayesinde her fert çevresini iyiliğe, güzelliğe yönlendiren bir mürşit ve olumsuzluklardan da alıkoyan bir sıyanet meleğidir. Bu ölçüde dayanışma içinde olan ve paylaşmasını bilen bir toplum, gelecek vaat etmektedir ve ilâhî inayetle de müeyyettir. Böyle bir mazhariyetin şurada burada araştırılmasına da gerek yoktur; her şey İslâm'ın kerameti ve Kur'ân'ın bereketindendir. İslâm, kişinin ruh ve vicdanını terbiye ve tasfiye ederek her ferdi toplumun mükemmel bir rüknü hâline getirir; evet, onu yontup şekillendirerek sağlam bir aile cüz-i ferdi seviyesine yükselttiği aynı anda topluma da kırılmaz, paslanmaz bir parça kazandırmış olur.

İslâm sisteminde ferdin yer ve konumu çok önemlidir. O, bir zaviyeden toplum binasının temel taşı ve milyonlarca, milyarlarca parçacıklardan

mürekkep heyet-i umumiyenin de bir molekülü mesabesindedir. Ondaki her iyilik ve güzellik ya da kötülük ve çirkinlik şöyle-böyle mutlaka bugün olmasa da yarın heyet-i içtimaiyede kendini gösterir. Evet, insanî değerler evvelâ ferdin vicdanında çimlenir, onun ruh dünyasında yeşerir, sonra da toplumun değişik katmanlarında kendini hissettirmeye başlar. Hatta gün gelir bütün insanlığı alâkadar eden evrensel bir seviyeye ulaşır.

Böylece fertlerin vicdanlarında birer rüşeym hâlinde beliren herhangi bir güzellik, zamanla topyekün insanlık çapında bir derinliğe, yaygınlığa ulaşır ve her yanda bir şefkat ve merhamet esintisi şeklinde kendisini hissettirir. Bu sayede toplumlar arasındaki anlaşmazlıklar zail olmaya başlar ve yavaş yavaş da olsa bir uzlaşma zemini oluşur.

Bütün bunlar gerçekleştiği takdirde ise artık fert ve toplum/toplumlar küçük ve hasis menfaat mülâhazalarına göre değil de, bir kısım yüksek gayeleri gerçekleştirmeye yönelir ve kendi hesaplarına var olma yerine var etme hedefine kilitlenir ve yaşatma zevkiyle ömürlerine uhrevî bir derinlik kazandırırlar. Öyle ki, bu tali'liler, kendi hesaplarına Cennet zevkleri duyma yerine, bu dünyayı herkes için Firdevslerin koridoru hâline getirmeye koşar ve Mevlâna ifadesiyle, sürekli bulutlar gibi ağlar, gülleri ve çiçekleri güldürürler.

İşte ancak bu sayededir ki, gerçek mânâsıyla hak, adalet ve eşitlik teessüs eder; kinler, nefretler, düşmanlıklar baskı altına alınır ve belli ölçüde de olsa her yanda huzur esintileri duyulmaya başlar. Zannediyorum çağımızda bütün insanlık tarafından beklenen de işte böyle bir durumdur.

Çağın mimarlarının böyle bir atmosfer oluşturmaları dileğiyle…

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403 h.

el-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed el-Cerrâhî (v. 1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.

Ahmed Cevdet Paşa, (v. 1312/1895); ***Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye,*** Hikmet Yayınları, (Yay. Haz: Ali Himmet Berki), İstanbul, 1982.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Ali el-Müttakî, Alaaddin (v. 975 h.); ***Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl,*** I-XVIII, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1989.

Aynî, Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); ***Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,*** I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.

Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1882/1971); ***Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu,*** I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (v. 256 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** Çağrı Yayınları, I-VIII, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); ***Sünenü'd-Dârakutnî,*** *[Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî],* I-IV, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1386/1966.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** Çağrı Yayınları, I-V, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm (v. 224 h.); ***el-Emvâl,*** Dâru'l-fikr, Beyrut, 1408/1988.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210-307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

Hatib el-Bağdadî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); ***Tarihu Bağdat,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

Hennâd, İbnü's-Sirrî el-Kûfî (152-243); ***ez-Zühd,*** I-II, Dâru'l-hulefâ, Kuveyt, 1406 h.

el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr (v. 807 h.); ***Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid,*** I-X, Dâru'r-reyyân li't-turâs, Kahire, 1407.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetillâh, ***Târîhu Medineti Dımaşk,*** I-LXXX,

Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421–2001.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v. 597 h.); ***Sıfatü's-Safve,*** I-IV, Dâru'l-mârife, 2. baskı, *[Tahkik: Mahmud Fâhûrî-D. Muhammed Revvâs Kal'acı],* Beyrut, 1399/1979.

İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askalânî, (773-852 h.); ***el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe,*** *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî]* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

__________, ***Ta'cilü'l-menfaa,*** *[Tahkik: Dr. İkramullah İmdadü'l-hak],* Dâru'l-kitabi'l-arabî, Beyrut, trs.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannaf fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hut],* I-VII, Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (v. 630/1233); ***Üsdü'l-gâbe fi mârifeti's-sahabe,*** I-VI, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1989.

__________, ***el-Kâmil fi't-tarih,*** I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995.

İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askalânî, (773-852 h.); ***Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahihi'l-Buhârî,*** *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî-Muhibbuddin el-Hatîb],* I-XIII, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1379.

İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, trs.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

__________, ***el-Bâisü'l-hasîs,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, trs.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd İbn Meni' ez-Zührî (230/845); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ,*** I-VIII, Daru sâdır, Beyrut, 1960.

İmam Rabbânî, Ahmed İbn Abdülahad İbn Zeynelâbidîn Serhendî (v. 1034 h.); ***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.

Kâdı İyâz, Ebû'l-Fazl İyaz İbn Musa İbn İyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); ***eş-Şifâ bi ta'rifi hukûki'l-Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem),*** *[Tahkik: Ebû Abdurrahman Muhammed el-Allâvî],* Dâru İbnu'r-Receb, Medine-i Münevvere, 2003.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 1273); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin (v. 465 h.); ***er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî Ulûmi't-Tasavvuf,*** Mektebetü Ebî Hanîfe, Dimaşk, thk. Abdülkerim el-Atâ.

M. A. Mannan; ***İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik (İslamic Economics Teory and practice),*** Trc: Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu, Fikir Yayınları, İstanbul, tsz.

Mâlik İbn Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (v. 179 h.); ***el-Muvatta,*** Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

Mevlâna Şiblî (v. 1914); ***Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi,*** *[Trc: Fatih Güngör - Beyhan*

Demirci - M. Sait Konar], Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.

el-Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsılî el-Hanefî (v. 683 h.); ***el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtar,*** I-V, Dâru'l-mârife, Beyrut, 2004.

Muhammed Ebû Zehra; *Ebû Hanife,* *[Terc: Osman Keskioğlu],* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997

Mübarekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim (1865/1935); ***Tuhfetu'l-ahvezî Şerhu Cami'i't-Tirmizî, I-X,*** Kahire 1986.

el-Münzirî, Abdülazim b. Abdülkaviy Ebû Muhammed (v. 656 h.); ***et-Tergîb ve't-terhîb,*** I-IV, *[Tahkik: İbrahim Şemsüddin],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1417.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (v. 261 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-III, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

el-Münâvî, Muhammed el-Med'uv bi Abdirraûf (v. 1031/1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

Nursî, Bediüzzaman Said (v. 1960); ***Sözler,*** Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.

___________, *Mektubat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.

___________, *Tarihçe-i Hayat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.

___________, *Şuâlar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1981/1401.

es-San'ânî, Muhammed b. İsmail (v. 852); ***Sübülü's-selâm,*** I-IV, Dâru ihyâi't-türasi'l-arabî, Beyrut, 1379 h.

es-Semerkandî, Alaaddin (v. 539 h.); ***Tuhfetü'l-fukaha,*** I-III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1984.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût,*** I-XXXI, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1409/1989.

Şafak, Ali; *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devir),* Türdav Basım, Erzurum, 1976.

Şehristanî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebî Bekir Ahmed (v. 548 h.); ***el-Milel ve'n-nihal,*** I-II, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1975.

Şeyhzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Gelibolî el-Med'uv bi Şeyhzâde (v. 1078 h.); ***Mecmau'l-enhur şerhu Mülteka'l-ebhur,*** IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, Beyrut, 1998.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

___________, *el-Mu'cemü'l-kebîr, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-XX, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

___________, *el-Mu'cemü's-sağîr (er-Ravdu'd-Dânî),* I-II, el-Mektebetü'l-İslâmî / Dâru Ammar, Beyrut/Amman 1985/1405.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); ***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

__________, ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,*** I-XXIII, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1413 h.

Zuhaylî, Vehbe; ***el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve edilletuhû,*** I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1997.

267001-20110518